

Терент Цаниа

ИҒЫМҒАҚА

II том

Аповестқәа
Ароман

Алқәыншәкәтыжырта
Акәа – 2008

А П О В Е С Т Қ Ә А

АПСУА БАЛЛАДА

Актәи ахы

Терент Цаниа. Исымтақәа: аповестқәеи аромани. Аюбатәи атом. Ақұәынтшәкәтыжырта. Акәа – 2008, 644 дақьа.

© Т. Цаниа. 2008

Аформат 84x108/32. Икацә. акь. бғы.20,125.
Инықә. акь. бғы. 33,8. Атираж 500. Ақәацәақьа №318.

Ақсны Ақәынтқарра
“Акьыгхь оны”
Акәа ақ., Ешба имоа, 168.

Ифыхьтан тагалантәи ақауа. Мрақыта уалагыланы алада уқшыр, иказказуа амшын агәи ухыцшылон. Уи агәафәи ана-ара ардәынақәа алашәазшәа еиқәатәаза, тацкөымк иакараны улацш ицашәон ағбақәа. Амра шаагылалак дара рқыта иалақхозшәа рбоит аратәи ауаа. Убри акәзаргы қалап уи Мрақыта захьзыртәазгы. Аиашазы, уахьақәшақат-хашагы рацәоуп: ашьха ашьапафәи ишьтоуп иара. Аюадахьы зынгьы-гхынгы ицырцыруа ашьхақәа асы иацаланы игылоуп. Ахаангы қәацсеит рымқәазац. Урт ирылаб-жышушәа, ахьхьақәа ицәажәо, ахақә дүқәа инарывс-аарывсуа, атқәаақәа ирталаны иаауеит ашьха зыхьқәа.

Олеги Иуакәи уажәы-уажәы ашьха моафәи иаангыланы, амац еицш илакьы-лакьуа ашьхақәа рыбжьара ибжьытәраа ицоз азыхь иахәацшуан. Арахьынтә уи цқьа иузгәақомызт, нақ-аақ ашәақыцәақ ихкьаны иахьамаз азы. Мап, ара акәзам уи ашьха зыхь ақстазаара иахьалагаз, мацк ихароуп. Уақа, азыхь ақстазаара иахьалаго – ахра шкәкәа гылоуп. Ахра агәафәи амшын акьынтәи хацқак ақәа ыршәны иалеитәазшәа, цәыкәбар-цәыкәбарла иалцуеит азы. Нас, акакала еицылоит, еизоит, амоа цшааны афьынахоит. Асаби иеицш лассы иазқәуеит.

– Ухацазар, Иуака, иара ашка халбаап!
– Арака ицөгюуп, Олег, хналкьар, хабаюгы уаоы
изыпшаауам. Мацкгы хнаскьяап, уака сыпсымзар,
албаартагы амоуп.

Амра аташөөарахы ахы кыдназон. Уи арака иангыло
зегы ишырбартоу еипш, ианташөөогы зегы ирбартоуп.
Азкыпшык азы инзаанакылеит, аха еихагы игеғөаны абыпра
иалагазшөа, икапшышьза, хөычы-хөычла аеынашьтра иафын.

– Упши-упши Иуака, ассир збоит. Мап, мап, мрагылараа
амра иазкны ирхөо ажөабжкөа мыцзам. Уи апстазаара
иахылцит. Иубахьоума ари аоыза ашана? Упши-упши!
Изаалоит!

Иуака акыр-кырхөа даачеит.

– Уи ара уканац иагарааны иубап, Олег.

Харантө иааоуан ашөахөабжь. Уи есаaira иааигөахон.

Амоа аеырхөараөы иаацөыртцит оыцья аөцөа. Аоыцьягы
руапакөа ирташышьы, еизааигөаны еицааиуан. Рышөахөа-
шьала ашьхауао идырратөы икан мацк ркьафкөа шыказ. Аха
шьапыла иаауаз шгөартазцөакья, рьөкөа инарыцакьян, амоа
цөыртцөо иаарыдыххылан ахышөт-сышөт хөа иаарыкөцит.

– Цшзала шөымөахыцааит Мракытан! – өааитит ачкөын
еихаракы.

– Абзиараз ханиналааит! – атак катцаны рнапкөа аарымихт
Иуака.

– Хара шөцозар – абар аөкөа! – алоатцө зхылзз иаапсахьаз
аөы ццышөкөа рахь инапы наирхөеит ачкөын еихарак.

– Мап, мап, ааигөа хнеиуеит, саншьа Кадыр дахьыпшуп.

– Сацоумцан, аха узбахьоушөа сыкоуп.

– Сузымдырыр калап, саныхөчыз арака хайцныкөалон,
Иуака соуп Сара, Кадыр иахөшьаға.

– Асас дахтазаап, анцөа ииныхөаша! – иөигөыджьылан

дгөыдикылоит. – Даут, узгылои уара, Иуака дузымдырзеи?

– Сацоумцан, соыза, даара сгөы узөеит, аха Рашь
иакөымзар усыздырзомызт. Иуцу дахьымдырзеит – Даут
ибжы иаха иааирмацит, – убригь иаабахьоу азөы иакөны
днымхааит! – өааитын, апсшөа иөиөарц уахь иөынеиөеит.

– Мап, Даут, ари дсасуп, Москвантө дааит!

– Москвантө ухөама? – иаацөеишьеит Рашь. – Нас
аурыскөа рыпшра зимами?

– Ишцаимам!

– Сара имазам анысхөа, уара иаахаца, – өааитит Рашь
ацөажөара ибз иацөыхьантань, – абри ипынцда иньцакны
апсуа пацакөак наиутар – хара дхашьахөит. Аха уи акөым
уажө усс ихөамоу, асас дахтоуп, Даут, – Рашь Олег иөы
днеин, инапы хөхөа ду ааитцыхны ишка днахеит, – бзиала
уаабеит хкытан, сгөы иаанагоит иугөапхап хөа!

– Итабуп, даара исгөапхөит! – өааитит Олег иажөакөа
зынза иркьяөны.

– Асас рапхья дызбаз хара хауп, убри акынтө уи рапхья
хара хөхь дымөахьцроуп! – днакөыгөғөаны өааитит Рашь.

– Ухаткы сөеит, Рашь, атахмада дыпшны дтөоуп.

– Сара сахь амөахьцтра мап ацөызкыз, мракытаа зегы
мап рцөикит ауп! Сиашазами, Даут?

– Уи иаабац, ихөахац ауп, хабацөа ус картон, харгы ус
кахцөит, урт икарцоз өөимзар, хара икахцогы өөизам! –
Рашь иихөаз днадгылеит Даутгы.

Иуака даалак-өакын, Олег иажөакөа иөиөөеит иааи-
таганы.

Пытрак ашьтахь рыпшыөыкгы агөашө инадгылеит.

– Оо, саб? – ибжы неитцыхны өитит Рашь.

– Ара сыкоуп, баба!

– Асас дахтоуп, худукылома?
– Уажэытцэка, асас дахтазар, бзиала даабейт! – Леуа даакэгыжын, аоныка дыоналейт. Аха абри еибырхээзгы акара мтыцкэа даадэылцит, ахэао хэа ахысыбжыгы ахауа иналазоеит.
– Бзиала шэаабейт, шэааи арахь? – асы ифанахэызшэа ижакэа ифыкэхэаны аштэ агэтаны днарпылан, асасцэа аагэыдикылт Леуа.
– Икоузеи, Леуа, бзиароума? – инароуны, ахэы икэхэны иаагейт хацэк ибжы.
– Ибзиароу ицэгъароу, уааир иубап! – ибжы еицыхны уахь ихы рханы фитит Даут.
– Асас дахтоуп, асас! – иаашьакэиргэгэейт атахмада.
– Абри сан лоуп, Олег! – днаганы Мсырхан лапхэа днаиргылейт Рашь.
Мсырхан аффахэа лнапкэа ыргэежыуа Олег ихы акынза дназаны днагэзит. – Иухьша сара сагаайт, унеи, нан.
– Ари сахэшьа лоуп, Адица лыхьзуп!
Олег дыпхашья-пхацо уи лапхэа днагыланы даахырхэейт иара.
– Аха, шэыонал, шэнеикэа! – зегы днарышьтагыланы анеира рыдидцейт Леуа. Апацха аоналартафэы акраамта аибарххара иафэын. Уи уиакара хэаас имкзакэа Олег ифынеихейт. Аха агырт аймак ишафэыц иафэын. Асас ицэа иалашэазар акэаап абри аоналаратцэкагы цакык шамоу, – даакэгэежыаан, адэылцра иеазикит, аха азин имтакэа ддыргэежыт.
Леуа дындэылцын, еидарак амфэы-ршьа ааганы ахэ-штаара апхэа инкаижыт.

– Шэара шгэы шэмырфэыгын, иуака! Хатаимцаайт асас, Даутэ сарей хандэылцуейт.
– Изакаразаалакгы уахатэи хэаира пату акэшэцозар, харгы ххы ахэаагара хэымдыруа хкашэцарц, шэтэхымзар, абри ачкэыни сарей хэхьзала сшэыхэойт абри апацха аоныцка икоу афэы шэааныларц.
– Ибзиоуп, баба, ибзиоуп! Уака унеины утэеи! – Леуа иуака инапы кны дааирхынхэит.
Олег ила траа амца иахакнахан зыфэы лахалахауа игоз, алэа зылсхэаз ажыкхэтакэа дрыхэапшуан. Апацха еитцхэа азганк акны икыдчапалан абна апстэкэа рцэакэеи ртэюакэеи, ашэакфи. Инахаракны амца аханы икэыз ашыш акынтэи икапшь-капшьза иалубаауан ашэахэа.
– Иуака, сатэоумцан, абри закэызеи? – иибаз зегы цыашьо дцаайт Олег.
– Уажэытцэка? – фэаайтит Иуака, нас ажэабжэ иахэо ифынеихейт. Олег зегь цыашьо дырзызыроуан.
– Ассир, алакэ! – ихэон иара уажэы-уажэы. Ицыбыа дынталан икэаадкэа аацэырган, ажэжэахэа ранцара дафэын иибазы иахэази. Мсырхан лхы аашьтылхын, лылапш ырцэгэыны Олег днаифапшит. Уи даалак-оакын, Иуака днаидыгэгэалеит.
– Ди, ари ацара змоу уаоуп, ауаа ражэабжэкэа ашэкэы ианицоит.
– Ус акэзар иагыаурым. Хэхынзашэахэоу хэзхоит, ауаа рырахэ, рышэахэ рымхра иафэуп хэа хэахэуейт. Иуака ари ажэабжэ еитаганы Олег ианиеихэа, уи акыр-кырхэа дааччейт, иаха длафэыхейт.
– Икалозар, – ихэейт Олег Адица лааира инакэыр-шэаны, – цэыцак азы...

– Уажэытцэ́кья! – ҫаалтит лара, нас али-ҫси рыбжьара ачанах ианыргыланы инеилыркит.

– Ари ханаауаз иаабаз азы акэзар калап.

– Икалап ижэбахьазаргы, хашта аханы ицыцуеит! – лхэеит Адица икылкааны Олег днеифацшны.

– Абри ауп азы! Сара Москвака саныхынхэлак ссызцэа ирасхэоит адунеи афы зегь реиха ибзиоу, ицкыоу ашыха зы шызжэыз, насгы уи шэара ишшэыбзоуроу.

– Хасас аҫшэа имахэзо, нан? – лхатцэбжь аатцаны амца днацхеит Мсырхан.

– Макьана иахэзом, аха арака ҫыт-чыткэак имҫар иуам, ус ауп иказшьа шыкоу.

– Аха, нан, Ани ачуан кнаххап! – амца шеикэылазтцэ́кья алла мацхеит. Ачуан ду еимакы-еифакны ишааргоз аниба, Олег доагылан Мсырхан иаалымидеит.

– Ари аҫшэмарагы иезикит...

– Уа, хэлыбзиакэа, бзиала шэаабеит, асасцэа! – днарыдыххылан аҫшэа реихэеит иааоналаз ахатца.

– Ари, ахэы аҫынтэи ифызтуаз иакэзар калап, – игэы иааинаҫеит Иуака.

– Нан, ари дахгэылоуп, дахтахуп, Ҙемыр Канба иоуп! – ҫаалтит Мсырхан ачуан риашаны икнахауа. Ҙемыр аҫшэа рахэаны даарылсит.

– Баангыл, Мсырхан, уажэытцэ́кья азҫаб дааиуеит, дбыцхраап.

– Дааугама?

– Ааи, уажэоуп аусурахьынтэ данааиз.

– Анцэа анасыҫ лиҫааит, лнапы зака ихааузеи! Абар ларгы! – уи дналпыюлеит Мсырхан. – Бааи, нан, сгэйд-

кыли! – Азҫаб лэынаркэны Мсырхан лгэы дагэзит. – Абарт хасасцэа роуп, нан, Амза, шэеибадыр.

Амза, Иуакеи Олеги азэазэала дырфацшуа, рнапкэа рымылхит.

– Шэтэакэа, шэтэакэа ҫыоушьт, ари лзы шэгылома! – лцынхэрас даацэажэеит Ҙемыр.

– Мацк шгэы харфыгыр калап! – ашэ ааимҫааны агэи-агэатцэеи ахылоа-ҫсыллоа рхылбб иманы дааоналеит Леуа.

– Хэи, сыҫындаз! – ашырхэа доатцкэеит Иуака. – Абра шыштэаз исыхэеи?

– Уыхыгы сымбааит, арахэ зыкоу уи азын ауп. Иухэо закэызеи, дадхеит, асас дымоахганы ажьцаа ифахдома? Уатцэы сгэылацэа рфы сыблакэа шҫацэыргэо.

– Леуа, акыраз сышэтэхызар, уажэнатэ исашэ́хэа.

– Икоу бдыруоу, баба? – ус дук лыдицшошэа днарылаҫш-аарылаҫшит Леуа. – Баалаган абарт ргэы мфыгыртэ исзыкаҫа, шэбызшэа еиха еибакэеит. Егырахь хара иаабап.

– Азамана! – Амза дышькыруа дныкфалан, араса, аҫынҫыыхэа, алахароа ухэа илыман даархагылт. Адица афырҫьанкэеи ауаткеи аалгеит. Ҙемыр аҫэы иахатцаны аҫҫахэа ирцэажэо аҫшаза азра дафын. Иуака заҫэык ауаа злеиҫаз ауадаофра дҫагаланы даман. Олег иакэын, макьана акгы иазымхэыцуаз, урт зегы рхы-рҫыхэа ахыцоз ззеилымкаауаз.

– Сара ашҫа сныкэлар сҫахын! – ибжы ныцкны ҫааитит уи аҫыхэтэан.

– Зны фырҫьанк аанышэкыл! – днарҫылеит Амза...

Ашҫа ҫбаа-ҫыце афы икаххаа амза лашон. Арахэтра анаошшэа амца еикэҫцаны чуан дук аҫгылан. Ашҫа азганк афы, аидара хатцышэх акэымзар хабҫа ҫҫэоит рхэарызшэа,

ажымжэакэа разкэынца игылан амжэатцлакэа. Уи аханы ацэажэабжь азэы иахарашэа ишэозшэа, адгьыл агэы иалхэраа, ихэытхэытуа ақэатца ицаланы ицон азыхь. Акэаскэа авараф иташкааз адгьыл афы рыхкэа ыцыхэжэо иаапшуан ахапшыақэа. Агэашэ нтыц ихаххала игылан ацыматра. Урт ажэжэа-жэжэақэа рцэа иахьахози, атцыкықэа иахьеймсози рыбжы уахауан. Ацыматра афапхьа хьацаран, изакаразаалак шытыбжык уахазомызт.

Амза асасцэа ашта ахы-атыхэа дырбо, ацчақэа драцэажэо акэац ахьыржэуаз илыман днеиуан. Олег даакэымцзакэа дазызыроуан дымццакзакэа, Амза лцэа-жэашьа. Лыхцэы еикэара, амца зыхьэжэы иказ лыблакэа, уажэы-уашьтан ахши-ашьей еилазтэоз лзамоакэа, лыхэда пшза, лзара – Олег дзыцэшэоз ацаскэей ақабзкэей ихадыршту сеидроу, даакэымцзакэа лара лахь дыпшуан.

– Ари закэу шэаргы ижэбоит – ацэажэара даалгеит Амза, акэац ахьыржэуаз ианней.

Иуака иблакэа таа мацэак-мацэак иаиуа атэыка хэыцкэа згэылхэжэоз ацэ ацэа дахэапшуа дгылан. Ацэ ахэда ицаркыз акэастгагы фыцэааны хазы ишьтан.

– Уаха ахьымзг хшэыргеит, аиашазы! – Иуака иуазырра инархэоу седроу, аха апшэмацэа рхы зларцз азудаора игэы иныцдаххны фааитит Олег, – ари даараза ихарц дууп.

– Акыр-кырхэа дахьгылаз дааччеит Амза. – Олег, ари ахэ шэатэыс ишыкэшэар хэа шэшэома?

– Стэы иаанагоит исыкэымшэар калап хэа. Абар аоыза бзиа Иуака дахьыкоу. Хэра хтахрала икамлазеит.

– Иуака, абри уоурыс амыцхэ имыржэакэа, днаган фырцанкэак наирки! – фааитит Рашь, акэац ақрадап ахьхуа.

– Соурыс хэа узфу, Рашь, арыжэтэ иеадицалазом!

– Ус акэзар, имилап рцэа пиеит. Ус акэзами, Олег! – дааччеит, нас Олег днаидыххылан дааигэыдиргэгэалеит Рашь.

* * *

– Уа анцэа шэиныхэааит, баба, уаха иахтааз! Акэты иалшо акэтагь ауп хэа, ихалшаз кхцэит уаха! – ипаца шлакэа ашышыхэа инапы нарылишыын, доагылеит Леуа.

Амза леирыз кны Олег иааигэа дахьгылаз, лыбжы рхэычны, Леуа иихэаз аитагара дафын.

– Асас днасыпуп рхэоит. Ус ххэеит хэа хэоны асасцэа мааицшэа иумпхьазан. Иааихэеит, иаашагы калап!

Леуа уажэы-уажэы, агэатцэа кны дахныхэоушэа, хыхь дыпшуан. Оумак дауцэамызт иара, аха иааилан, дзыг-рапшыза дыкан. Дахьыказаалакгы иудыруан дшышь-хауаюыз. Уажэы-уажэы акэараш еипш изыцагылаз ихапыцкэа аарпшуа, даапышэырччон. Деикэышла дахьгылаз ацэ цла еипш дцысзомызт, ихазырттракэа игэы икыдыркацала, икэымжэи икабей ихэда акынза ицабза еибаркны, ипынцэагэ ырхэаны, оыстаарак зламыз ибла гракэа аартны, дрылапшуа аныхэара дафын.

– Зегы иааныркылеит. Шьта сара соуп ажэа зтэу, аха «итабуп» ада даеак ахэашьа сыздырзом, – фааитит Олег зегы рцыхэтэан, – абри салашгэалашэыршэала! – астал даахьцны Леуа ифы днеин, ақбаад иаагэылхны аразын зфыкэыршан иказ ататынжэа наиирки.

– Ухацкы сцааит, баба, итабуп, итабуп, асас ихамта сара сыюнафы сыканац – иказароуп. Уажэшьта шэнапы на-шэыркы, ишыпхоу акы хнацхап.

– Абри сара дыссызоуп схэеит, аха, ицеггы еиғны дыжэдыруазар сҕахын. Ари Москва дынхоит, цыпх ацара ду далгеит. Дзыпхьоз ашәкәкәа ухәама, хажәабжькәа ухәама, ацсуаа игәанарпхеит. Дсыхәеит ақалақь иахьа-цәыхароу цьара аангыларта изысыпшаарц.

– Дыказааит, баба, мап зхәада?

– Аоныка дызгар сылшон, аха иара ашьха қыта анихәа, саншьа иеы даансыжындаз сгәахәт. Дтакьатасны дыказам. Ауаа рхәмтақәа, ражәабжькәа, рцаскәа ашәкәы ианицоит хәпхьака имызырц.

– Сыпсымзар, сытира уәәуп, – ҕааитит Олег иныцакны урысшәала, Иуака днаихәапшын.

– Мап, мап, узакәу ауп исхәо.

– Уцши, уара, ацшәа имахауа цьушьома? – цьашьахәыс икапцеит Темыр.

– Аби ани имоума, баба? – ибжыы нарылеитцеит уажәраанза тынч итәаз Кадыр.

– Иаб ареволюциан дыршьгәышьеит. Иаразә-затцәык иоуп иан илымоу.

Ашлақәа злыхәхәоз Кадыр ицәта еиқәатцәкәа ацысра иакәыцит. Уи хәта хәракык, абаак иакәын, иблақәа тбааза, итылашьцааза икан. Изара ааионатцәома ухәо иразынпсараха имғаз амакаҕы еицарсаза икәнын иразныпсараха иказ акама. Кадыр иапхьа икәыз ажәшәақьа ахаҕы иахәызба лацишьын, ихырссо дахон. Рашьи Олеги Кадыр инаихәапшын, иаачеит. Лашьа ишьтахь игылаз дахьгылаз Адица затцәык лыбла атзы икыдхалан икан, икалап уажәы ара ирхәо дазымзыроуазтггы. Еиқәатцәа-самсалха обаны ипаны иказ лыхцәы, лызқәа иркыдчағалазшәа икәын. Мыцхәы деихаракымызт, иаалылацәоума ухәо дыкан, лхы-лҕы

еиқәара ыыстаарак ықәзамкәа, иразын, данцәажәоз лассы-лассы аәапсахан мыцхә улапш ицашәартә илганы иказ лгәышпы, лыпсып анылалга-валгозгы ашәыр зәоу амахә еипш ицыс-цысуан.

– Саргы иааныскылоит хәпсадгьыл азы! – алар еипш деихатыруа доагылеит Рашь. Уи бзиа иаабоит зеггы. Иара ршазар аахыс аҕацәа ақәлон, ирыхьчон ацсуаа рыпсадгьыл. Ацкәынцәа адухара аамта рымазамызт, ргаракәкәа кажьны, ахәа шытыхны ипылон аҕа. Убас мацара иааргеит иахьанза. Ари аамта ҕа алпха аиур, ушьтангы хара ишахтәу иаанхоит. Нагзара ақәзаит хәпсадгьыл! – Рашь иарҕа напы риашаны иаашьтихын, дмыццакзакәа ацәца тарцәны длатәеит.

– Икоу жәдыруоу, Амза! Сара уамашәа исгәапхеит ацсуаа ргаракәкәа кажьны ахәа ркуан хәа Рашь иихәаз! – иааигәа игылаз ацхәызба лышка ихы рханы ҕааитит Олег.

– Ахәра хәа ахәта ипышәагоуп! – аацәыригеит Даут, нас амра ацпхькәа шеицу еипш, абжькәа еицны, хәычы-хәычла агәкәа ршьышьуа, аҕацха идәылцны адәы иаакәлеит. Олег оумашәа ибо, ицьшьаны, илымхәкәа кыдцаны, илапшхырпагаз, еинаалаз ашәа дазызыроуан. Уи иаха-иаха ихы шытихуан. Ахьа-пштәы иааызаз ихәхәы, ииатцәаза ицаулаз иблақәа, ицьымшь еиқәарақәа, ихы-иҕы еизыхәхәа, иҕеитыпш зеггы ткәаны иаман ашәа хәышәтәыга. Уи инакәны ишалагаз еипш, инакәны ашьхара зәавазцаз ашьабыста еипш, аҕацха ннажьит.

– О, сара ассир саҕаит, ааызцәа! Ари ааыза смахацызт. Ахәра хәа ахәта ипышәагоуп... Ишәахәхәоума ас ауааы агәхәцара изто ашәа! Ицьашьатәзам, Рашь ихәан еипш, анцәа ишазар аахыс аҕацәа змаз адгьыл ари ааыза ашәа амоур каломызт. Сара, ари ашәа зтәу ажәлар сныхәоит.

– Уаангыл, баба, убриггы ххэоит! – днацралашәа иуит
Темыр.

– Шәйкәәтц нас, дсасуп! – ҫааитит Кадыр.

– Ус ианашәыжьюа шәалагар, иара ишитаху ацасқәа
изцараны дыказам, – ихагылаз Амза иатцәца ааимхны
дналиртәеит.

– Амза! – ҫааитит Олег, – сгәаныла, ахацәа ргәы иахәон
сныхәәә, шәара ишәымуит акәымзар? – дналҫацшит уи
ацыхәтәаны.

– Ацсуа игәы иахәо ахәара мариоуп! – лхәеит Амза
имырхәацәкәә.

– Ишҫа?

– Ацсны бзиоуп хәа аниоухәа, имоуггы уара иутәуп,
иарггы уара дутәуп, цсраенынза уихаштуам.

Адица днарыкәшаны, ашәах шкәкәә харчыла, зеггы
ратцәкәә еикәәтцәа цью-цьюуа иказ ахардан-ыи рызталтәеит.
Рашь иаацәыригаз акәашара ашәа лара ишааимылдазцәкәа,
дҫыруа даакәлеит. Рашь ишәацәкәарақәа амҫы иалхушәа
рыгәхәаа мкзакәа дышрықәкәашоз, азлагара абарбал еицш
дгәежьюа дааивалеит Амза, нас, уажәы-уажәы азәи-азәи
иааимдо иқәлан акәашара иаҫын. Деитәкәлеит Рашь. Уи
ашьха дықәгыланы уи амцан ишәтыз ашәтыц ҫихырц
иҫахызшәа, илацш ааихмырсыгызакәа Амза илықәкны
ишәацәкәарақәа дрықәгәежәауан. Лара ақыр-кырхәа
дааччан, Олег иахь дынхәацшит. Ари зныкымкәа-оынтәымкәа
Рашь игәы ааихьнашьхән.

– Ааи, ҫароуп, икоу нан, ҫароуп! – аҫлакь ианылхыз
ашәмгәал цахә-цахәуа асас изааигәара атыц азыцшаара
далагеит Мсырхан.

– Иабажәго, асқатәи зфода? – ихы пату ақәцо, аҫсышәак
аалеигалеит Иуака.

Олег арт зеггы рызхәыцха имамызт, уи уажәы-уажәы
ицъыба дталаны ақәад штигоз, иштәицоз даацсан, уажәы
дкәитца дтәаны иҫырны икәашоз Леуа дихәацшуан. Уи азҫаб
изқәа леимырхәкәа, абао цыда илазшәа ацсуала деиха-
ҫыруа, ихы зацәык мацк цака иаарнааны дышьтапшуа,
ихәамц иашаза акәын дшыкәашоз.

– Угәы хәрәыгызар калап, Олег, хакәашарақәеи,
хәшәахәарақәеи рыла? – дааины дааидгылеит Рашь.

– Мап, аоыза Рашь, сара уажәада исымбацызт арт реицш
амца иаоызоу акәашарақәеи ашәахәарақәеи.

– Уара ицеггы еиханы иубараны укоуп ас икылкааны
Амза лыхәацшра аамта уцәнамгар! Ха-ха-ха! – ацык-цыкхәа
дыччо Олег ижәаа инапы нықәицәеит Рашь, – сара ашьанца
аицш зыламыс цкәоу, амшын еицш згәы тбаау, ахьшьыцба
еицш ипшзоу аехәшьа Адица. Уи зыюнаҫа дыюнашәаз ацсуа
цкәын инасыц лашеит.

Олег игәы иаанагеит ари дсыдирехәалоит, ус анакәха,
Амза лахь сыпшыр калазом хәа. Аха ацыхәтәән уи зыюнаҫа
дыюнагалаз ацсуа цкәын хәа иихәаз ажәақәа ихәыцрақәа
зеггы ааиларыцсеит. Икалап асас ихәыцрақәа шикәҫсаз
Рашь иеиликаазарггы.

– Хара, хәоны, соыза Олег, асас ачеицъыкеи абзиабареи
рыда акгы дазымхәыцроуп. Сиашазами? Сиашоуп! Ус
анакәха, – ирахарте ибжы ааицихит, – асас кәашарылеи
шәахәарылеи игәы цахамцәап! – хәыцы-хәычла аҫзахы
днскьо, икыдкнахалаз аҫатхь аакнихит, нас Амза лнапала
аоы таҫтәаны инаганы Леуа инаииркит.

– Сара дысныхәоит асас! – ихәеит Леуа...

* * *

Олег данаапш ауадағы амра пшаа-пшаауа ионалахъан. Уи иблақәа аркны, ахышәтхәа еиҗаиртит, аха акгы аеапсахзомызт. Ауада азганк ағы даеазөы дшышьтаз гәеитейт, аха дызустаз изеилымкааит. Ишҗеиликаари? Аха уи аума аус? Зегы игәалашәоит аҗыхәтәан ада. Псыхәа змамыз аныхәәәқәа роуп иааникылаз.

– Сара, Олег, сныхәәәә җаҗхыла иужәызар, Леуа ухаҗкы сҗеит, саргы изысымжәри? Сгәы иаанагеит аҗыхәтәаны. Ииашангы икаҗеит! – ихы рҗысуа, ихы даҗәәжәо аиарҗа дылан Олег. – Уаха ажәакгы сымхәеит, исгәалашәоит, аҗеиҗыка бзиазы сҗәеит. Избон Леуагы абри ажәоан зегы хамҗас ирҗазар аҗара дшеигәыргъаз. Аҗеиҗыка бзиан азы. Уи Амзагы слымхә иҗалхәахъан. Амза анысхәа, заҗа деинаалоузеи уи аҗхәызба! Адиҗа? Уигы ссирзак лоуп. Уи бзиоуп, аха абри ишьҗоу дызустда? – ихы даҗҗаан, даахәны деиҗанкылҗшит Олег. – Аа, Иуака уоума? Анҗәа хрыҗхашъа, иаха саргы ашьхауаа раҗара жәит, иуахауама Иуака, ашьхауаа раҗара жәит.

– Хаумырҗәо ура уаха! – аҗәа дахъалаз дааҗрым-җрымит Иуака.

– Иарбан уаха хәа узәу, шыбжъон калеит умбазои?

Иуака акы иҗхазшәа аиарҗа даалатәеит, ажәәәәә иҗәа дахо, амр злаоналаз аҗенҗыр днагәҗасын, ахауагы җҗакәәкәараза, ахардан жы афәы лаха-лахауа иаҗны иааоналеит.

– Иуака, абар еиҗасахаит иаха зызбахә ухәаз ажъ афәы. Убри аума излыҗыз абни афәы ссир! Москвака санҗо литрак аҗара сырҗарҗ срыҗәап, сан илымжәзаҗ ас иҗоу афәы! – дахышьҗаз аҗәәжәара даҗын Олег.

– Даара урыхәа, иурҗаргы калап! – аха уи иаҗаз алаф Олег макъана изеилкаазомызт. – Аиаша уасхәап, маҗк сааҗсеит, – иблақәа инапы нархишьылеит Олег, – ас халагар...

– Сара уаха акгы салагазом! – җәаиҗит Олег, нас ивара дныкәиан җаҗа днышьҗаҗшит. Иҗәарҗа аҗыхәан иҗырҗыруа ирыҗкәан игылан ишьаҗақәа. Асқам ағы еиқәуанҗан иахшыын имаҗәәқәа. – Ак уасхәашн, иуака, иахантәарак хазҗысуаз ахәыста хәынҗәак хәхынамшьызазшәа ишыҗкәоу убом хмаҗәәқәа!

– Ишҗоуҗахыз нас, ус ауп ишыҗоу аҗсуа ионаҗәы.

– Сышәпырхагамхазар, снейуеит! – ашә аартны ауада дааоналеит Кадыр, – кох, шәааҗхъазаап!

– Хәааҗхъеит, аха сгәы хъанҗоушәа избоит! – ажәәәәә иеиқәа лаишьаитҗеит Иуака.

– Умыҗҗакын, баба, умыҗҗакын, асасгы иҗсы иршьа! – ихәеит аҗшәма ихы-иғы аллахәыхра аныҗшуа...

Абарҗәы знапы ампахышы ахаршәны игылаз аҗхәызба, уажәы-уажәы асасҗәа рдәылҗра дазыҗшын.

– Хыма, абри иоуп Олег хәа сызәыз, шәеибадыруаз, бихәаҗши, заҗа дыҗшзоу! – азҗаб дааиркаҗшыит Иуака иихәаз иажәәқәа рыла.

Олеггы аҗзы иеадирҗәәәалан даагылеит. Кадыр ионы аҗхәа ииагаз амәоаду анырҗәан, мкъана зыҗшшәы мҗаҗыз ашьаҗ ыкәыхәхә ишьҗан адәы харакыра. Уаҗа ана-ара ал дуқәа аҗаҗсан шыахәарк-шыахәарк аҗара ишәпаз азахәа шыаҗкәа акәыршаны. Азарақәа рыхқәа раҗаны уи адәы иаәаланы инеиуан. Аеызатәык уажәы-уажәы ахы аашыҗхны иҗбаа-җыҗәза иҗаз ашҗа иҗаҗшуан.

– Шыыжьбзиақәа, ғамала шөзыцәама?! – ғаалтит Хыыма лықапшыра налыхцаны.

– Зынза ибзианы ҳацәеит.

– Ацәараз иҳабтои! – уи днадгылеит Иуакағы, – закәанла рақһа ағызәзәара зуалу асас иоуп, Олег.

– Икалап ус акәзарғы, аха сара сөы анысызәзәо азғаб дысхагылазар сҕахым, рақһа уара изәзәа, сүхәапшуеит.

– Ибзиоуп, – Иуака иматәа ахәда лхьеиреын, имахәарқәа ааилыхны инапсыргәытца нҕеиргәәеит, – иаашьтлеи! – аеырхәа еирызла Хыыма иналышьтыз азы, Иуака инеиҕеитәеит. – Оф, зақа ихьшәашәоузеи, оф, зақа ибзиоузеи, баша уақәшахәтымхеит, Олег, абыржәытцәкыа рыжәтә аауһыцәауеит!

Акраамта иеирххон Олег, аха лнапала азы изынал-мышьтыр лымуйт Хыыма.

– Уннан, сүкәыхшааит, нан, иаха цқәа усзымбазеит! – аффахәа лнапқәа ыргәежьуа даахалеит Камачыц. – Шәышпақоу умхәои? Хәауаштзеит зынза, хара хзы егәаурым, аха аҕахмадағы дыгәхәааумгазеи?

– Дзырцәхауеи! – ибжыы ныцакны ғааиттит Олег, убрыгы лнапы ыргәежьны Олег дгәйдкыланы данынаскыа.

– Асас дзааумгазеи хәа дсацәхаит! – ибжыы аарлахәыихны иааиргеит Иуака.

– Нет, нет! – акәашәо иеипш даақәцәиааит Камачыц! – ус иқақәоу сара исахауеит! – Ақыр-кырхәа иааибарччеит зегы.

– Шәалгама, дад.

– Уажәшьта хәхиоуп!

– Шәыхиазар, нас... – аҕацха абартаҕеы аҕзы иадгылаз ашәақь аашьтихын, ажәәан иналеикит Кадыр. – Цшзала

хашта шәталалааит! – ғааиттит, ахәаоқәағы ахысбжыы геит.

Олег илымха аауижыит, аха макыана ахысыбжы тыоуан.

– Мшәан, иаха ихысит, уи азымхазои?

– Уи Леуа ионы асас даныказ акәын, ари сара сыоноуп, баба, – ғааиттит Кадыр урысшәала. Иуакеи Олеги акәасқәа иаалбаан, ашта иаақәлеит. Ғырҕыртак иақараз уи ашта, еивтарцах масарла ихкаан. Кауарла ихыбыз акәасқәа иалхәхәоз ауацыак ахы макыана алға тыцзомызт. Абарта иамаз быркыыл напказарыла иқәцоу акыдыршәыла аипш, итыкка-тыкканы, сахыақәак удырбон. Цақа инач-аачуа, уажәы-уажәы ақәыр-кәырхәа иеиқәмақаруа, рдышәқәа кәалкәало ицалон-ицыцуан гәагәшь гәартак. Иацашыз амцеи, иақәғхоз амреи ракәхап тырасла ихыбыз аҕацха алға ахылыбб ицон. Аҕацха иамаз абарта азвараҕеи еиқәых-шәашәа игылн анапыла злагара. Уи х-шьапык аҕагылан, хыхьтәи алу аҕеи ииашаны иказ лабак ахы алагылан. Агәашә антыц, мыцхәы ихарацәамкәа аҕынтца асаҕыц иқәкны иаапшуан ауардын. Ақәатәҕеи ҕынцала захәак ашьапы аҕжаара иаҕын зәызцәа ирылцны ашта машәыршәа иҕанагалаз ашьышь ҕрацкәын.

– Хаит, ужәла нцәааит! – уи днацәкәеит Кадыр ибжыы гәәаа нытцаны. Амра иараашьаз алаҕыы аҕацкәан, ашьышь ашта инықәнаргәежыит, нас аоны ашьтахь инаванацалан, адәахы инкылнаркәеит.

– Ушьта уштало збап, уцыхәтәағы аапысцәап! – Кадыр цәыгәыгәк неиган, еиха тыкәла днасын, акылхараҕеи иныцәеицеит.

Аоны ашьтахыгы иҕахаран. Амардуан аипш иамаз аҕалартаҕеи, адгыл иалцны иааиуаз азыхь хәычы, напыла икацаз хәа хәычы ианылон. Уи ахьтаҕәоз ахьцаулаз азы,

ахьхьахэа абжы гон. Наф, даа шэыкка шьаа рнаосан акэын ииасны иахьцоз Иуакен Олеги анаауаз изтапшуаз азы.

– Икоузеи, хасасцэа, адэы шэыкэгылоупеи? – фааитит Рашь агэашэ аартны ашта дтало.

– Шэаааи хэа хархэом! – ацэы налеитцеит Иуака.

– Олег, угэалакарақэа зеипшроузеи иахья? – инапы ааимхны ижэа инапы ныкэитцеит Рашь.

– Ари аоыза ахауааы, арт реипш ауаа рэы, ауао игэалакара цэгамхароуп.

– Аха, шэаала, баба, шэхал азал ахь! – еиха амэыр-кэарааы ишьтаз асакаа иналацаны, уахь иэынеихеит Кадыргы.

Аобатэи ахы

Иуака Акэака ицара азнык азы Олег илахь ааикэнацеит. Мрақытаа рхатэ ускэа ирэын. Амхы таргалон, апхэдырхуан, ахэымсаг фархэон, акэыд рыпкон... Ажытаацэа ацла кышэкышэра икэланы наф-ааф еикэырттуан. Амцэышэқэа уажэы-уажэы амахэқэа еимыккыо, ахаракыра илбаауан. Олэггы иацынтэарак ажытаара даэын, уажэы, иааисуа изымдыруа шьоукы дрыпказшэа, имаха-ишьаха изышь-тымхуа дкалахьян. Мрақытатэи ахауа зацэык акэын игэы цхафыруа дказцоз. Аха мап, уи амацара акэзам. Даэакгы. Изыхкэа изымдырзо Олег итаххеит Хымеи Амзеи аусура акнытэи ианаауа дырпылаларц. Ииашоуп, знык-фынтэ дырпылахьян, аха Олег уи шыкаитцоз Кадыр идцала акэын.

– Иахья сабахэартэи, Кадыр? – дцааит шыжык Олег.

– Баба, уара уцхыраара сара истахзам, сус сахьзартэ сыкоуп макыана. Изуам ухэатэкыозар, ашыбжышьтахь ахуаа рэы улбааны, Хыма улпыл!

– Ибзиоуп! – дақэшахатхеит Олег.

Ахуаа рқыта Мрақыта иацэыхаран, насгы уа акэын ашьа кытақэа еизартас иахьрымаз. Арака игылан ашкол, о-уадак змаз хэышэтэыртэак, дэканк, аусхэартэ. Ашта агэаны зееимартага игылаз араш амца итэан гэыцэык атахмадцэа. Олег урт данаарыдгыла, «бзиала уабеит, дад», рхэан иоеихацгылеит, аха урт рхацгылара оумак пату акэимцашэа анырба, еица ацэажэара иалагеит. Олег урт рбызшэа ицэтэымын, аидара ду еипш ицэыхьянтан. «Сара сбызшэ акэзар, ахаан исызцэомызт» хэа игэы итихэауан иара, аха абырсаатк мап ацэикуан уи. «Дасу имилац изы ибызшэа зегьрейха иласушэа ибоит».

Хыма ашкол ддэылымтыцызт. Иара уахь ихы рханы дгылан, аха зны-зынла дынцэыцпшны днарыхэапшуан. Урт рыбгақэа иашаза, рзарақэа калаза, рцаца-шла иацаэырбо, рлабашьяқэа рыварсны, ршьамхы еикэыршэны иахьтэаз, даара зызбара цэгыз уск иалацэажэоит хэа игэы иаанагеит. Инымцэазо урт реимап акынтэ иара илымхэе иаанхеит оажэа зацэык «аколхоз», «аревалиуция». Нас, ацыхэтэаны ауп Олег ианигэалашэа: Ацсны уажэакэын аколнхарақэа реиэкаара ианалагоз, аха уи Ахуаа рқытэи Мрақытэи инамзацызт.

Ашкол иацагылаз аоны лакэ амэтэы шыапкэа ирыд-цэқэасло ирыцан ацмакэеи ахэакэеи. Уи иаэаз ашэқэа руак аатит, рацхэа иаадэылцит гэыцэык ахэыцқэа, нас дрышьтагыланы абарца даацагылт Хыма. Ацхэызба Олег

дышгәалтазцәкьа, дпыр-пыруа амардуан лакә даалбаан, иара иахь ләаалхеит.

– Икалеи, Олег, бзиароума?

– Бымшәан, бымшәан, бзиароуп. Кадыр ажь утаалар ацкыс Хыма улпыл хәа сеицәеит, хьаас имазар акәхап бусура ас иахьыхароу.

– Даараза итабуп.

– Бзиа ббааит, баба! – азәазәала игыло инлеихырхәеит араш амца итәаз атахмадцәа. – Акы хбазцаауан, Хыма, абри арпыс дызпада, дахзымдырит?

– Ари Олег Пиотр-ица Иаковлев иоуп, хасас, д-Москватәуп, ацара ду имоуп, хбызшәа, хдаскәа ибарц, иахарц итахуп.

– Кох, доурысхап, ус акәзар.

– Ааи, доурысуп.

– Даазгазеи адунеи ацыхәантә ианацьялбеит! – ацхьа игылаз днеины ихы даахан, днагәзит. Атахмадцәа Олег иаара шцьяршьаз Хыма еицәган ианылхәа уи акыр-кырхәа дааччеит.

– Сара Ацсны аоыза бзиа дсымоуп, уи Акәа дынхоит.

– Иихәаз закәи?

– Зызбахә имоу Иуака иоуп, саб иахәшьаца, урт Москва ацара еицалгеит.

– Ках, чох! – иааиларпсеит атахмадцәа, – уара Шьямсиа лыцкәын иоуп зызбахә имоу. Уцсынцры духааит, баба, шәеиоызцәаз, аиоызара иашьталаз ауаоы зегы дрыхьзоит, аиоызара иапырхагааз ауаоы дзыкәгылоу ашьацгы ирооит! Ихазиахәа, баба, абзиараз даазар, хара хәхьгы дымоахьцааит!

Олег уамашәа ибаны ақбаад ианицеит изымдыруаз атахмадцәа ражәа.

– Итабуп, хбацәа, хымпада снейуеит. Абзиараз!

– Сара схала сакәзам, Амза лкынгы хамоахьцроуп.

– Икалеи нас, хамоахьцп! – хьаас имкцәазшәа фәаитит Олег.

Ахәышәтәырта ауада хәыц афы лхалац шкәакәа лышәцаны ак лыоуан Амза. Акәакь афы ацьярсахьа антаны икыдгылан ажәытә шықац. Ауада аюнуцка аиод афоы онышәшәон. Астол афы ақбафына цәга илахәаны икәын абамба өытк. Уака ицкран, ө-цәартагу затөык еицәцшуа игылан. Атызкәа еиуеипшым қбаадла ихкьан.

– Абракоуп, сара аус ахьызуа! Угәы иахәома, Олег? Ииашами, Москватәи ахәшәтәыртақәа иреипшуп!

– Баша бхы бахашшаауеит, Амза. Москватәи ахәшәтәыртақәа шәышықәсала икан, арака уажәоуп шәаналага.

– Икоу удыруоу, Олег, шықәсыктүеит абрака ашьталарта хархиеижьтәи, уара уаины ушьталахьазар даргыи шьталахьеит. Рыюны ишышьтоу ипсуазаргыи арахь аагашья рымазам. Ара ицәырцт амулацәа, акәыдырпацәа, аны-хәацәа. Ауаоы дхәызар, хара дхәосны ацшоы иахь дцоит. Абас икоуп! – даапышәырччеит Амза зыбла аамырцысзакәа илцәацшуаз Олег лыблақәа никәганы, – ажәа шәасыршьыт, шәаала! – лхалац ныкнаханы лфьиналхеит.

Хыма ацхьа дгылан днеиуан. Уи даакәымцзакәа ацәажәара дафьин. Аха чыдала дызлацәажәоз ахәыцкәа, ракәын. Ихьантан урт рхәыцшьа аитакра, ихьантан ршьа-рда иалалахьаз, изышьцылахьаз, уахгы-өынгы ирбоз-ирахәуаз цасқәак-қабзқәак рхәтыцан ифьыцу, ихәартоу даәа

казшықәак урт рхағы анагара. Аазара мариазам уи аус ауаажәларра зегы анағуғы, аха аазара еихағы ихъантоуп уи азәы ихала данағу.

– Оф, гәышыа ҳаңсы еитаҳкып шәтаҳызар? – ахәы дахынағалаз дыңза даангылан, Амзеи Олеги рахь даахьаҳеит Хьыма.

– Иаҳтаҳуп! – еицәакны ғаартит абыңағы.

Ахацәирта даавцны, икәымжәы-икаба дыртақаца, дынхықәгыла-аахықәгыло дылбаауан хацак. Жәабака шыаға уи днеицәыхараны ишьтахь даацәыртит мағәа еикәарала еилаҳәаз пхәыс қәыпшкгы. Олег урт лапшықәцаны дрыхәапшуан азы ацәажәарагы ааныркылт.

– Абзиара шәәкәшәалааит! – ғааитит ахаца ихы пату ақәцо, урт данривсуаз даахырхәаны.

– Абзиара жәбааит! – ғаартит азғабцәағы.

– Шәышпақақәоу, нан? – лнапы пшзақәа азәазәала инрыхьшыуа даарылсит аңхәыс данаарыдгыла. – Ари дысымдырит.

– Хара дхәасасуп! – ғаалтит Амза.

– Ушпақоу, нан? – чыдала асас лхы наиқәылкит уи, аха Олег атак камцазакәа дааңышәырччеит, – шәынсырхеит? – лғыналхеит дук мырцыкәа.

– Зака дыңхәыс пшзоузеи? – ихәеит Олег уахь дыңшуа, – изылшәуи уи амағәа еикәа?

– Арт хара ҳадаҳы инхоит. Лаб дыңсхәеит.

– Хара-хара изеицәгылоузеи нас?

– Хацеи пхәыси рами, рнапқәа еибаркны ақыта иалалома? – оумак иңьамшьазакәа атак қалцеит Хьыма.

– Абар ассир! – оумашәа ибеит Олег, – сыблала избеит сгәы иғаз, – уи ибжы ааирмацит, – дымтарсны акәхап дшигаз?

– Ус угәы изаанагозеи ура?

– Ари ахаца иқәрахь днеихъеит, лара макъана дқәыпшуп.

– Мап, Олег! – ицәажәашыа дахыччо далагеит Амза, – хара ҳы ахаца атаацәара далалоит оынәажәа шықәса рахь данықәло. Аңхәыс өажәәка шықәса рыла деицазаргы акгы амазам.

– Аңьабаа шңаршо хацеи пхәыси? – азцаара тыны ашьшыхәа ицаларц рыдицеит Олег.

– Оо, уи атак сара иуасхәоит, ахаца икаипоит адәныкатәи аусқәа, аңхәыс аоынтәи. Ахаца даарыхуеит, – лызнацәак нхалыркәалеит Хьыма, – азахәа еилихуеит, дшәарыцоит, амхы теигалоит, ажь итаауеит, арахә-ашәахә... – еикәып-хәазо лғыналхеит.

– Аңхәыс?

– Уи лусқәа еихағы ирацәоуп, аха убарт зегы раңхьа игылоуп ахәыцқәа раазара, атаацәа иага идузаргы рхәы акацара, аутра, ашта... Убри иачыданы абра ихәосыз аңхәыс леипш дыңшзаны даанхароуп.

– Шәара ишышәхәо ала, уи длапшхырцаозароуп! – аңық-ңықхәа аччара далагеит Олег.

– Нас ишпа, Олег, угәы иалымсааит, – днацралеит Амза, – уашыцәақәак арахь ианаалак, аңсуаа ирымоу зегы аацәырганы аишәа ианықәдыргылапалак, уи аңсабара ахала иканацаз ңыыршьоит.

– Убри ауп Амза сара истаҳуғы, сбыхәоит бысмейгзакәан иаартны исаҳәала! – Олег асаршьтра днахыңан, инапы ааицыхны Амза лахь инаирххеит.

– Сара? – уи иахь лхы рханы ғаалтит Хьыма, Амза асаршьтра дахысны данаагыла.

– Сағамзааит, сынцәахша! – Олег бзиа иибоз ажәа шааи-гәалашәазтәкья, Хыма иналызкны инапы днахын-халан, ааршьтра днахыңеит.

Цытраамтак ҕымтзакәа, зны ихало, зны цақа итало амәа ианыланы инеиуан ахыкгы. Олег игәеитәит аратәи ауаа даәа казшыак шрымазгы: әеи иакәтәаны ираәсуаз дбыргзар дырдыр-дырзымдыр урт данаарывалалак, ағәра дааханы, иеышыкыл днангылан, аңшәа рахәаны днаскьон, нас акәын данеыжелоз.

– Арт реиңш икоу ацасқәа асцәкья акәымзарггы, Испаниа, чыдала Басктәи ажәларқәа ирызку алитературағгы иуңылоит, – даатгылеит Олег, азҕабцәа аанкыло, – аха уақа, ацыхәтәаны ажәа иаха днакәғәғәеит уи, – ари адыза еихарак иахьубо әеуао дзығәғәроу аңхәызба даниқәшәо ауп. Арақа – шәара шәғы еилых ыказам. Ари адыза ацас змоу, сгәанала, иреихазоу апатуқәцара аазырқшуа ажәлар роуп!

Хымеи Амзеи еиҕаңшуа иаанхеит. Уи акәымзар Олег ицеггы иаңицарц итахызар каларын дызлагаз ажәа, аха уабацқауеи хәа игәы ианаҕаху сеидру, иәаникылеит.

– Мап, мап, Олег, баша ус угәы иаанагеит, хәра хәкә-шахәтуп уара иухәаз, хәгьейгәыргьейт, – ус акәзами Амза? – заа ләыза лгәылеанылцеит Хыма, – чыдала уғала иахьухәаз!

– Ус анакәха, уажәшьта агәра згар калоит сара сус ағы шәара арцәаы ироль шынашәыгзо?

– Ишцасхәари, – лыбжыы ыреицакны ҕаалтит амза, – рцәоцәак рахасабала ухазхәыцуа уалагозар, усқан ацәо бзиа уакәхарггы калоит, мамзар хшубакәо хәказам, бжеихан хлеишәа цәгьоуп! – дниҕаңшны дааңышәырччеит лажәа даналгоз.

Еицыз ахыкгы аңшахәәғы ишьтаз адәы ианазааигәаха ауп, аеышьтыбжыкәа анраҳаз.

– Аеырора реазыкарцоит, шәааи, хәаласып! – лхәеит Амза, нас раңхәа днагыланы аштахь ицоз амәахьцырта дныкәлеит.

Хәыңи дуи ашта иакәшаны игылан. Аеыз, аеиқәа, аеихәа зуахкы утахызар акыр-кырхәа рыбжыы тцаны, адгьыл цәыхәхәо, еиңхныолон еивалон, еивысуан.

Зегьраңхәаза Хыма лоуп игәазтаз Рашь дкаууа, аңынгылақәа дырхыңо, дшаауаз. Уи иеиқәа цыоцью ағәра ахьакакоз, хәра ашьтыбжы уахауан. Абар, дыкәлаауа дахьаауа. Иуапа агәышпы аатын, икәымжәы шкәәкәаза иааңшуеит. Ауао ишәара инеиуа аҳаракыра ианазааигәаха, ахыцара азымгәағьыр калоит хәа зеггы рыңсы рзеит, аха уи аора иаагнархан, иааицағәғәан, аңхәтәи ашьапқәа ахьшь амцәыжәәқәа реиңш иаашьтыхны, икаууа иахыңеит. Игылаз рыңсың алага-оагара зеггы зымчу азәы иааникылан иказшәа, рхы иакәитны рыңсы ргеит, ргәалакараггы аахыртит.

Рашь иеиқәа ахәда инапы ахьшьуа, агәеиладәара уажәы-уажәы ихиеуан. Уи аеыю хәа ашьтахьтәи ашьапқәа ирыкәгыланы икьыркыруан, «шәабакоу аекәа», агәы шәымазар шәааи хәицлабып, ауаа ргәы кәхцәп» ахәарц атахызшәа. Аха «Кәантра, ушьта иазхоит угәы ахьпызжәаз» ихала ағы дацәажәо, ағы ианкны Олегаа ахьгылаз, даарывалеит Рашь. Уи аеиңш иарггы аңхзы илхәата ицон, ишьапы адырдха инацакны канла еихаркаца еихәғәхәан ахәы змаз аңсуа еимаакәа. Изара ткәыцәаа, ашьабыста еиңш далса акәын ишьаҕақәа шеихигоз. Икама ахәда инапы иныкәцаны, днареихырхәеит ахыкгы.

– Олег, угэы ишцаанагои, унақәтәар утахзами? – ибла грацкөынқәа Кәантра ашка инарханы даацәажәеит Рашь.

– Даара истахуп, Рашь, аха ыызатас иуасхәоит, сара рацхьа ари ааста имацу, злымхақәагы иаха иауу акы сақәтәаны схы цысшәароуп. Убри ашьтахь ауп ари ахь саниасуа!

Акыр-кырхәа иаахыччеит Олег иажәа захаз. Кәантрагы абла дукәа разза, иихәаз еилнакаазшәа уи инеиҕацшит.

– Угэы еиқәтәама? – ахы ааигәыдиргәғәалан днагәзит Рашьгы.

Рашь, икалозар, саргы истахуп снапы нахьысшьырц, – лыбжы ныцакшәа ҕаалтит Хьыма.

Мап зхәада? Уара уақәшахатума Кәантра? – Ибзиоуп, нас! – уи алымхақәа кьацәза ишышьтнахызтцәкьа, Хьыма лнапы аанкылан, аеы ахәда инақәицеит Рашь. Уи апырцәкәа рғы илцәызыз акы лыпшаауазшәа хәыц-хәыц иалапаз ацаха қапшықәа еимылдон Хьыма. Уажәы-уажәы лыбла тбаақәа даароаханы Рашь днеиҕацшуан, лара, аха уи имаз ахьаақәа рацәан – зны Олег дизызыроуан, зны ашьтахь иказ-ианыз дрызхәыцуан.

– Изыкзуеи, Рашь ари зегьы.

Рашь ахарахацшра даакөыцын, аеы иеадыргәғәалан ҕааитит:

– Ареволиуция аныхәа хамоуп.

– Ус анакәха, уи шәазыразуп мрақытаа зегьы! – днабжьалеит Олег.

– Сара аеыроуоуп иахарагы сыззыразу. Уи ареволиуция қалаанзагы иалагахьан саб, сабду, уи иаб, уи иаб... – игғы иньцахны ҕааитит Рашь.

– Сатамзааит, угэы иамыхәоз схәазар...

– Мап, мап, Олег, Рашь дудеилымкаазар қалап...

– Ибзианы еиликааит Амза, сыззеилымкааз бара боуп! – ицыс-цысуа икьышәкәа иаарывтццит ари ажәа, нас мчыла даапышәырччан, Кәантра ашьапы иаақәиртәрааит. Пытк днаскьеит ағы ианкны, нас днацакьан днацхныюлеит, ацарцалыкь аицш иуапа амцөыжәоақәа ааитцыхны, аеы днақәххит. Хьыма ллымха интасит арт ажәақәа, насгы лхы ахьылгара лзымдыруа даақапшьхан, днарыдцит.

* * *

Ауха дызмыцәеит Хьыма. Шөызцаарак аины лапхьа иаақәгылон, аха урт ртак шрылташа лыздыруамызт. Еитах агәра лгеит Рашь еиха-еиха «лцәыбналара» дшағыз, уажәраанза хамтас илиталоз аччапшьтцәкьагы аалымхны, уажәы Амза лышшара дағын. Акызатцөык лгәы хьазеуаз, уи лөыза зҕаб иара иччапшь атак ахьыкалымтцоз акөын.

Ауадағы итааза ацәашьы аркын. Уажәы-уажәы илпоз акасы азқәа ааитцыхны днахәацшуан, лыхьз хәаны азәы иҕитызшәа лылацш нкыдхалон, нас деиталагон ацара. Ианыхәыцқәаз аахыс еизааигәан Рашьы ларей. Мышкы еибамбар қалазоамызт. Урт ахаан ирымхәазацызт хайкәшәап хәа, аха зегь акоуп, ргәы ирыцанахәозма сеидру, минутк иадамзаргы еиқәшәон. Машәыршәоуп рхәычтәы цәала-шәарагы ахы шакыз. Ускан, ашкол ахь ианныкәоз акөын, рыхөыкгы еицхныюлан ахаракыра ишхалоз, Даут шыап-фаршә қацаны Хьыма дкаижьит. Рашь игғы ицаххит азҕаб дахькахаз, ларгы лтацкөым хәыцқәа лҕыцакны еимағәаны ацәуара далагеит. Рашь акгы мхәазакәа Даут даидгылеит.

– Уажәытцәкьа унышьамхнышгылан сағамыз хәа улыхә – ҕааитит дшааизтцәкьа.

– Уи лхахә уара изылухуеи? Бзиа дубама? Ха-ха-ха? – аччара далагеит Даут, аха уиакара ахмыртқәа, аәақ ааиғеит. Даутғы атак каицарц иеиқеит, аха инеишь-таргыланы иеиҫа иаахон.

– Ушьамхнышла! – деиҫаиқәааит.

– Мамоу, сымқәеи, лыда ухамшәалааит! – ҫааитит Даут, Рашь иҫақәымғы шиашаз уи иҫынца нҫанарөйлеит. Хыма аҫәуара дақәыңын, урт даарыбжәлеит.

– Иҫаибарбап, Рашь, акшара зеиңшроу! – дмақарын, иеҫынеиҫеит Даут. Хыма икалаз шылцәымғхазғы, дышьтызхуаз, дхаразкуаз мчык лоуит. Уи амч иахәа уажәраанзағы илыхәон. Уи иҫыҫтеи шақа шықәса цуазеи! Уи иҫыҫтеи Хыма илҫахын даақәымцзакәа Рашь дихьчалар, лыбзиабара дахылапшларц, аха уажәы лгәыроа раҫәан, уи лхазыршҫуа лаҫауамызт-илбомызт. Илқоз акасы хазы иааилаҫәаны, аеиылыхра далагеит, «Амза, сыззеилымкааз бара боуп». Уажәы-уажәы лхы иҫалон аеыроара Рашь ииҫәаз ажәәқәа.

– Зака сургәақуазеи, Рашь зака иуцәыхәанҫоузеи сара сеилкаара, икалазеи уанацәалбеит, цәҫарас иузызухәзи! – дхәыҫ-хәыҫуа лхы дшацәажәоз, леааилылын, лцәарда-ғәәҫы днеины ахыза ааҫхәалыршәҫит лара. Лхахәы еиқәацәаза лаҫхәака иааиалган, ахқәа нарылылшыит, нас иааизакны иааидҫаланы лызқәа инықәылҫеит. Икәашза икан лыхәда, мрак иамшәыцыз лцәеи-лжы алашараҫ иҫаҫаза илшәыз лхарҫ иалҫшуан. Хыма леааилылын, ибыбышза иказ аиартә днылаиҫеит. Уи лхы ҫаракны, даақәымцзакәа аҫзы дкыдыҫылон, илҫахын лхәыцра лхазыршҫыша ак лгәалашәар, аха ус иказ акгы лгәалашәомызт. Иахын-залыылшоз аҫзахы днаскәеит, уажәымзар-уажәы зда цҫҫазаара лымам ауааы дааны, ашьшьыҫәа дынҫахәҫәаны

алампа аарцәаны, инапы-ишьапы хьшәашәаза лывараҫы иаанхоз аҫыҫ аҫы, лара леиңш иаргы иҫәы ҫарханы днышьҫаларашәа. Аха, мап. Аҫзамцқәеи лареи роуп икоу.

– Сызургәақуазеи, Рашь, сбылуеит, иумбазои? – еиҫа лгәы иҫылхәааит Хыма. Уи Рашь иахь илымаз абзиабара, иара хара днаскәацыҫхәаза иааигәахон, хәаак лымазшәа дҫыгга дканатон, дартәомызт дарцәомызт. Уажәшьҫа акымзарак хәаас илкзамызт. Абыржәы, машәыршәа акәзаргы, алакә аҫы еиңш акәзаргы, дахынҫтәааз лзымдыруа, ашә аавцрааны абра дааонапшыр, дгылан, иаҫхәа пыекажыны дихәон, цәаргы дымцарц, абри лывараҫ иаанлыжыыз аҫыҫ иара игарц. Уацәы ирҫаху рхәалааит, нацәала деибарбо, ацәы дахаҫаны ддәықәыргалааит аҫаххаргы! Акгы хәаас илкымызт. Уахыктәи аҫҫазаара! Уаҫа акгы. Уахыктәи аҫҫазаара – иара идкыслара, иара имч ақәҫыҫра, иара икынҫтәи имыцәо цәымзак аанхара. Хыма лылабжыш хаддыло, леаахырнааны, алампа данҫаҫәәә, алашьҫара дналазит. Уажәышьҫа ицәылашон.

Ахҫатәи ахы

Кадыр иҫацхакынҫтә ауаа рышьҫыбжә амәәәы дықәнар-гыломызт. Ахәылҫазтәи ажәәан икәашза аеҫәәәә аҫаҫан. Абырлаш аиңш акәак ахь идыршәуаз алапкәкәә, иаҫа-иаҫа ргәы шыҫырхуан. Кадыр иахь аҫшцәырхәразы уаахәра иааит изахазгы, измахазгы. Азҫабцәа аттаҫәа акалат иҫарыҫсон алапкәкәә, Рашь, зышә кәкәаза иаартыз аҫа ашқа игон. Шеишықәсеи Кадыр ионаҫеи исаҫәеи зырчоз аҫа, аччара иакызшәа унарбон ашә илаҫхоз амза.

– Агәблаа ианцаны, алоа ахылбб ацщәырхәцәа рапхәа ак наган иналыргылеит Хыма. – Ахәа иаоызоуп, абри акаб, иоөжъза, аа, апырпыл цыыка, абар ацыыка хыш, абар – дныкәалан чанах дук афырцъанкәа наныргыланы даарыд-гылт еиҗа – ари агәалакара шәнаҗап!

– Уи хәгны иабаббахъаз бара? – днарцралеит Даут.

– Аус нырхага хзаабгеит баба, иаабычхандаз? – зегы днарцралеит Леуа.

– Егәаурым, егәаурым, аобагы хрыхзоит – ацшәма иажәа ихәеит Кадыргы.

– Иацуха сара сца ацш тахапсеит, иаха Леуа ица, уаха Кадыр ица. Пшзала, лагырз ацымкәа! – җааитит рапхәатәи афырцъан нызкылаз Темыр. Уи афырцъан шижәызтәкәа, акәыц ачыкь аицш ибла апыцкәа лаишьтын, абга хәыцкәа реицш ишакь-шакьо иҗатәаз иблагәкәа аахиоөит. Ацигар кәаад аицш акаб сак ацәа аахихын, ацыыка цәатәа иарганы иҗы инҗеитсеит.

– Темыр, уара инауҗапшыз ауаоы ари изыжәран дыказам. Аха иаажәги, рапхәа сара сагааит! – җааитит Кадыр. Уи ачанах ианихыз афырцъан днахныхәеит.

– Уи анухәа, Кадыр, акы суазцаашан, абри аколлектив хәа акы азбахә рхәалоит ахуаа рҗы, измаанои, иацанакуазеи иара?

– Измааноу Темыр идыруазар акәхап, сара ишыздыруа ала, уара иааурыхуаз ахьтә абжак уажәраанза Чагә изугон, уажәшьҗа ахәынҗкараа ируҗоит.

– Угәы иалымсын, аха усцәкәа иказам, Кадыр. Уара иааурыхуа уара иутәуп, аха уара иааумрыхыз узгазом.

– Ианбыкәыз сара азәы итәы анызгалоз?! – днацралеит Кадыр.

– Уара узын исхәом, ажәакынтә исхәоит! – иааирцшзеит Темыр, – икамыз, нас изаазарызеи...

– Икан, иагыикалоит! – иаашьакәлыргәҗәеит Камачыч, – ауаоы даниз лахьынцас ирҗаз, цсраенынза имоуп.

– Алахьынцәхәа акгы ыказам, сан, Камачыч, – аиҗыхара днабжәалеит Олег, – ауаоы илахьынцә иара ичапәроуп. Аа, нас ус акәзами? Ауаа зегы оөидгылан ахәура иазхоуп рхәеит. Убракагы ацыхәтәа ааҗцәеит.

– Нас ари аколлектив хәа зызбахә рхәо аскаоык ианыргәаҗа, бзиарак ацазар акәхап, – еиҗа иажәа налөицеит Кадыр.

– Ааи, Кадыр, абзиара шҗацам, – даалахәҗыххан ацш ацәырхәра даакәыцит Олег, иихәашаз цкәа данакәымшәа, итәаз зегы днарҗапшит, – абра хәра уаха хәзәу – абри ауп аколлектив. Ааи, ааи, ицъашәымшьан. Уаха азәы шәиц-храаит, уацәуха – даәазәы...

– Еө, ус ххы уҗамлан, цыым, аколлектив хәа изҗу аиашацәкәа шәҗахыми, ахцәара ауп! – җааитит уажәраанза җызымҗуаз Даут. Сара схатәы сара исыхьчоит. Сара стәы изабалак рнацәа алыршьыр зуам.

– О, мап! – Олег доагылан уи ишкә иҗынеихеит, – аколлектив захьзу аицынхара ауп.

– Хәра хәзәуи нас? – дыцкәеит Даутгы.

– Шәара шәызәу шәзымдырзои? – Азәы акәаҗан имоуп, аекәа имоуп, егы – акгы имазам. Аколлектив аныкалалак, уи зегы ирҗәуп.

– Нас уара утәала, сара сыөкәа, ихьзузеи Зыкәр, ианиҗаху дрыкәтәаны иахьыҗаху дцоит! Ус аума иухәарц иуҗаху? – днацралеит Рашь.

– Уара уеы Зыкәр дақәтәазом, соыза Зыкәргы иоуеит уара уеиңш аеы. Изимоури?

– Изимоузом, избанзар, уи анцәа икынтәи хамтас иоуит аеага, убри икызароуп.

– Аеага зегы иахкызроуп, унхарц шқоутаху еагада, аус зымуа ауааы хара хеы ауаа ихыччоит.

– Хара хеы ихыччазом!

– Ус умхәан, баба, хара хеы иахагы икыччоит зыбга пцәоу – иажәа налеицеит еиҫа Кадыр.

– Шәаргы ари иихәаз цышьаны шәихәапшуеит, аколлектив ахызала аҫама шәыҫра интшыны шәеышәшь рхәаргы, хәаас ишәкзам.

– Ус умхәан, Рашь – лхы налалгалеит Амза. – Олег иихәаз иашоуп, хара хәжәлар роуп иаңызтаз анапеилаҫса уаа даазоит хәа. Ауаа пхәаҫа ицалароуп. Шәыблақәа хәоума уара, ишәымбазои анхацәа адгыыл шроуз, рыҫсы шейвыргаз?

– Убас, убас, иахәа уажәраанза хәбацәа иааргоз аҫас ссиркәа шәрыгәтасны азы иалашәыжәла! – иҫсы еибакуа аҫак ныҫаицеит Рашь.

– Иарбан уара цас ссирс ишәыпхәазо? Уара умхы иҫалан аус аныруа – убри аума иссиру. Иудыруазааит, Рашь, азәы имхәеы аусура ааста аҫсуа ипату лазыркәуа аҫагы шыҫам.

– Уи ипату канажәзом, анцәа диныхәааит, игәыла дицхрааит рхәоит.

– Уи иаанаго игәыла дицхрааит аҫезам, ушьтан сымхы зласцәағәаша ак шҫасимҫари ауп. Аҫар игәапханы аҫезам уахь дышнеиуа, дымнеир псыхәа имазам ауп. Уи заманала зегы ирдыруеит.

Рашь ихапыц аҫәа ыҫго уажәы-уажәы Олеги Амзеи дырзыпшуан. Уи иблақәа адәахәала иччошәа аакарцан, гәынамзарала ҫааитит.

– Шәықәпала, нас, иахыкыжәго аабап!

– Ишәыхы уара, аколлектив хәа шәызәу камлазац, арахь шәара хыла-гәыла шәеилалеит, – днарыбжәалеит Леуа.

– Ианбыкәыз арҫ зықәҫо аҫас, – Олеги Амзеи ибла нырхигеит Даут, – хыла-гәыла хәнеиланамтацыз?! –

– Иаҫахзам, Олег, ауаа ргәзианра сақшәеит хәа аҫәы рылацара, – ҫаитит Рашь уи днеиҫагылан, – хара хәжәлар зқышықәсала абри адгыыл аҫы инхоит, аха амла хәкит хәа азәы днеины думыхәазацызт, – иҫәыз аҫалаҫ ихала иаашьҫыхны, аҫахы иҫынеихеит.

* * *

Олег азнык азы изеилымкааит Рашь шыжәнатцы аоны дзааз.

– Мамоу, Кадыр, дсыргәамцзом, аурыс Мрақыҫан сасра данаа, баша иҫоума арҫ ашьхәкәа, днарықәпш-аарықәпшып схәеит, наҫ даныхынхәлакгы сшәарыцеит имхәари?!

– Рашь, уи машәыр анихь, мрақыҫаа зегы ахымзғ аагеит. Харацәкәа думышьҫын, сухәоит, баба! – уи диашьапкит Кадыр.

Амоа есаaira аоада ихалон. Рашь ишәақь ихәда иахымшьзакәа, уажәы-уажәы даатгылан дахәапшуан. Ароаш заҫәык аҫын ҫааихак змамыз. Уи иахагылаз аҫлақәа маҫына еицәаза абгы иҫалахан иҫан, зыбгы каҫсоз аоада игылақәаз раҫын. Убри аҫын, цәара еимкәарак иақәым-шәозар, ароаш ахаҫа узмырбозгы. Ахәацлақәа рымцан ахәаҫарч еиҫш, шыамханынза ахәа рымтаҫсан.

– Уажэшьта хгэы хэанызароуп!– иныкэашэа иаагирхеит Рашь, – ас ахьа анырацэоу, амшэгы шэартоуп.

– Амшэ умыргэаакэа иужэлазом! – фэаитит Олег.

– Уи уара ухады иумаз, исмыргэаазеит хэа унеины уеафэаужьыр, нас ушамцыцра сыздырцэом! – атак каицеит Рашь.

Амоа иаха-иаха итшэахон, насгы ароаш ахы иаакэымц-закэа ицон. Ахьатцлакэа ирзааигэа-хацыгхьаза, ршьафэакэа ашьшьыхэа идьргылон, рыцсы заны иааикэтэон, аха шэарах макьана ирпыхьамшэацызт.

– Амшэ хдылар икахдои, Рашь! – ибжы ныцакны фэаитит Олег.

– Ашэакь лагэйдцаны иахшьуеит.

– Ирыцхазами?

– Ирыцхазар, – иахдымлааит?– иаафэахитцэеит Рашь.

– Еилыскаауеит? – аумак агэра мгацэакэа ихы ааирцысит Олег. Рашь итахын уажэымзар-уажэы игэы хьу-хьууа итаз зтаарак итиирц, аха изыхиркьашаз изыцшаауамызт. Еитанаскьеит. Рацхьа игылаз ашьхакэа ана-ара асы рыкэнаухьан.

– Иубома, иааигэазаны асы аузаап! – деигэыргьаны ибжы наиргеит Олег.

– Избоит, избоит, – имырхьаацэакэа иахэит атак, – арака азы хзырсзом, еигьуп оадала хыхькэшар! – Рашь ишэакь инапэы иааникылан, дкаууа азыхькэ иацыргаз амоахэастала цэака дынталеит, – уааиуама, усыхьза усыхьза, – фэаитан уажэы-уажэы. – Абна ххалароуп!– фэаитит Рашь, – ацакьахь уназгоз афэагылартакэа рахь ихы наирхеит. – Абри ацакьа ацэцэан ицэыртцеит ацьмакэа, хара уи ацака ацхьакыртафэа хакэазароуп.

– Избан?

– Избан умбои, хэихсыр, зегьы акоуп ахы зыкэшэо ацьма атахара аетанажьуеит. Арантэи иаха еигьны иаабоит.

Олег уаха ацэфэитцэомызт, ана-ара дафэагыло уи дишьта-ланы ифэинеихеит. Аха даацсеит. Даеа мацк дхалеит. Ишьтахь дынцэыгцыгшит, аха адгьыл, – аца амамызшэа ихаран. Игэеитцеит уаха дышзымхалоз.

– Умшэан, умшэан!– фэаитан Рашь, аха Олег атак камцазакэа ацакьа дафэагылан. Ипкыш-пкышза, ихьшэа-шэаза илахь агхзы аалцит, икэадахеит ишьамхы.

– Ухацэами, абаацсы, уеиха! – фэаитит Рашь, аха Олег дахьафэагылаз дцысэомызт. Нас ауп ианидыр...

Акьыба дхаланы дьлбаауазшэа, ана-ара дафэагыло, дацк дахьынхало, хэахькэ инапы акэыршо, иеаауижьын, ихэафынза дааскьеит. Изнапык ала ацакьа иалхэахэоз ахахэ инапы афэаиршэит, егы – цэака инаирххеит.

– Абар снапы, цэфа ирцэфэаны иаанкыл! – фэаитит Рашь. Зымч цахьаз Олег инапы наган Рашь иаргьа инафэаиршэит. Цэака ихы ларханы данынацшэуаз, Рашь ибон ахаракыреи ацаулареи. Иагхьа иаамацэысит лацштцашэарак. Инацэкьа-ракэа ааитцихын, Олег даауижьит. Уи ибжы ашьхакэа инеимырда-ааимырдан, дыкэлаауа цэака ифэинеихеит. Абар, абар, ахауа далцэраа ашэымафэа дарганы иацхьа даацэыртцеит Амза. Уи цэака иткьаны ицо арэаш аицш алабжыш лэыцкьаса ицоит. «Сзушьзыеи, Рашь, уаха рыцхашьара улазэми? Сынасыц узагэфэасэеи, иузызухьазыс сара рыцхэа цэгьарас». Аха ари алацштцашэара ацэыс аицш инакьан ицеит. Рашь Олег илахь даныкэцш, ипкыш-пкышза агхзы хьшэашэа иарганы икан.

– Хэит, уеиха! – ихэеит Рашь, нас дкэалкэало даашьтыхны иварафэа дааиргылеит.

– Ашәарыцарагы сҭахым, ахацарагы, – ихәеит Олег иҭсы анилала. Ацакья абарцае реырманшәаланы итәан, аха иззыҭшыз акгы ыҭамызт.

– Сишь, абар иахьяаиуа! – аб атәыоакәа ыршаны, ахы шьҭыхны инаҭшы-ааҭшуа, ацакья иаакәгылеит. Уи инашьҭарххны иааит зсык, нас ан, еиҭа, еиҭа. Урт ҭшыхәра иауазшәа, акакала ицәырцуан, иаатгылан изыроуан, нас акәын анаосантәи анцәырцуаз.

– Актәи уеихсыр ҭалазом! – ихәеит Рашь.

– Избан, ура указын иуҭахума? – аарлажәа ишәара иагәылоны иибаз ассир иазижәара изеилымкаауа ҭааитит Олег.

– Уи аб ауп, – зегь зырҭеио.

– Аа, аубатәи?

– Аубатәи хәуцуп, иарак адагы ыҭазам.

– Ахҭатәи хәихсып нас!

– Убри ан ауп иушьыр ҭалазом!

– Аҭшьбатәи?

– Убри уеихсыр ҭалоит.

– Уи ҭшзоуп, сара сзеихсуам! – ҭааитит Олег.

– Уеихс, сымхәеи!

– Мап, мап, – дгыларц далагеит Олег. Рашь урт зегьы ицәеимпыр жәа дшәазар акәхап, ишәакь инапы иқәырсны, аҭыкь ааҭиргеит. Аҭьма еиҭасын, аҭхьатәи ашьапқәа аашьҭнахит, маҭк иззаза иаанхеит, нас амч зегьы еизганы аенышьҭнахын, икаууа ҭака инҭалеит.

– Абас ианыкоу, Олег, – догылеит Рашь, – удырәатәи еиҭхәаит рхәоит.

Олег уи змааназ жәа дымҭаазакәа, иблақәа ҭраа рәаҭхья аҭдла ашьапаҭы иаҭажьыз аҭьма дахәаҭшуан.

Аҭшьбатәи ахы

Олег аамҭа кьәк иалагзаны Мрақьҭан, шамахамзар зегьы избахә рахәит, дырбеит, дырдырит. Ииашоуп, игәы ҭызгаша аҭара игәы нзырхақәашазгы дрықәшәеит, аха аамҭа ахәқым бзиа иоызоуп, ахәрақәа арҭоит, нас мыцхәы иумырхьзакәа ахәра ҭыцкә уннаҭоит. Зынгы ичамадан ааикәиршәан, аха нас ихала дахьхәит. Избанзар, аус злаз иара дыззааз аус аҭацара акәын, егырахь – ашьхауаа ахшыо рыҭареи, рҭасқәа реилагареи иара инапы ианымызт. Аҭасқәа реилагара жәа уи маҭк ицәыхьанҭан игәы иаанагозар ҭалоит, аҭасқәа реилагара рзин иара имамызт. Аха Олеггы идыруан даеа ҭаскгы – уажәшьҭа идыруазаргы ҭхашьара-замызт, – уи идыруан мрақьҭаагы дара мрақьҭаа рҭасқәа реилагара азин шрымамыз. Аха иахья иҭыцны ичамадан аикәыршәара далагеит Олег. Иахья уи иаха изыманшәалан ари аус, избанзар, ихала дынхеит аоны, Кадыри Камаҭыҭи даеа қыҭак ашҭа рсрак ахь иҭеит. Хьыма лакәзар аусурахьынтә дмаацызт. Дымҭоз, дырҭымлоз еиҭа, аха иабакоу иҭаиҭара издыруам. Мчык игәҭасны аоныҭа ддәықәнаҭарц иаҭуп, даеа мчык ашаха ихәда инахана-наршәын, ари ақыҭа далаҭахәаны дакуп. Зака иҭахымзеи Рашь игәы нирхар! Еиҭеигәалашәеит иаҭтәи реицәажәара.

– Ура, Олег, мрақьҭаа рызҭабцәа рынаскьагара-рааскьагара мыцхәы иугәаҭхазшәа збоит! – аегьы дақәым-ҭзакәа мчыла иеырччо ҭааитит Рашь.

– Сара даара схәатәхаҭаоуп, Рашь, мрақьҭаа снапы ианырҭо кастҭоит! – ихәеит ибла амра иацәыхьчан Рашь диҭаҭшуа.

– Ус акәзар, – атрим жәа иеы дналбааҭеит Рашь, Олег ижәоахыр инапы надигеит, даанаиркәын, илымҭа инҭеи-

хәеит: – Сара Амза лыда цсҗазаара сымазам!»– нас ишыкаитцац еипш, иеы днапхныюлан днақәтәеит. Олег дшанхеит...

Абар, уажәыгы ичамадан рхианы игылоуп. Ишцеитаху знызатәык иадамзаргы Амза лацәажәара! Аха, анцәа иишәиша ашьха цасқәа! Зака иразузеи, закагы ицбароузеи дара! Зака ицәахузеи, зака иаартузеи дара! Зака иеыцузеи, зака ижәйтәузеи дара!

Идыруеит, идыруеит Амзагы иара ибара дшахгәакуа.

– Амза, сара даара бзиа бызбоит! – җааитит уи зны аимкыара шибазцәкыа Амза дналыхеапшын. Амза ицәалшыаз уи арт әжәәқәа аҗсышәала иахыхәаз ауп, аха гәаныла мцак җыр-җыруа илыцранатан, лхы ахыылгара лзымдыруа даақәхеит.

– Ус җалашыа амазам!»– җаалтит мацк анца.

Уаха акымзarak леимхәазеит. Акымзар акы! Адыруаены ауп Рашыи иареи анеиқәшәа.

Олег ахәыцрақәа деимырхха дшыркыз, агәашә абжы геит. Хыма дшааталазцәкыа, дналҗылеит.

– Укәашароуп, зегь реиҗа узыргәырҗыаша акы уасхәоит! Олег дуалы-уашо даанхеит.

– Сбыкәыхшоуп! – җааитит аҗсышәала, насгы ииашан исхәозар гәасҗап хәа акәхап, икәаад днаныҗшылеит, – сбыкәыхшоуп, Хыма! – дымшәазакәа иахагы уи әжәа днақәыҗәҗәеит, – сыргәырҗыа, ибылшозар, даара сгәалакара цәгәоуп! – җааитит егырт зегы урысбызшәала, илахь шеиқәыз удыруа.

– Икалеи, Олег? – лгәы иамыхәакәа дцааит Хыма иаацәырылгаз асалам шәкәы иркуа. Олег дшынахәаҗшызцәкыа идырит иан лышәкәы. Абар изааигәазоу, игәалакара шытызхуа, изгәакыоу ашәкәы.

– Иҗабуп Хыма, иҗабуп! – дналыдыххылт лара, нас лнапы лымихит.

– Бзырәла илхәо! Сара хар сымам... та... та... уи хҗахзам, анаюс аа иахыану «уздызкылаз аҗсуа җаацәара пату ақәцала, азәазәала асалам сызрыҗ! Аурыс ан лысалам кәандоуп, иразуп хәа сызрахәа. Сара азәыр даауазар, гәыкала сырҗылоит...» Нас, нас... нас, аха снеит уи аҗыҗ ағгы «аоыжәра уаламган, сухәоит, азҗабцәа бзиа иумбан, уара уда уаоы дсымазам, срыцхашыа...»

Азнык азы Хыма ацәы рылалцарц лҗахын арт әжәәқәа, аха икалаз сеидру, мчык дааннакылеит. Олег ихы икәыршәны амардуан дынхалан, Хыма длыхәаҗшуа даагылеит. Уи лхы-лҗы иахыа лымкаала иааҗсаны икан, мчыла акәымзар, хала иччазомызт. Олег иоуз ашәкәы иаха дарлаҗәыхзар акәхап, даакәымцзакә Хыма алаф лылихырц акәын дызәыз.

– Икалаз сыздырам, шыбжышыҗахытәи амра аҗхара иаха имацхеит, – ихәеит иара акәасқәа акынтәи.

Хыма илдырит арт әжәәқәа лгәалакара ишазкыз.

– Уара уеипш анаука здыруа, ихамышҗуазароуп җагалантәи амреи аҗхынтәи амреи җхарала ишеипшым! – җаалтит Хыма цакантәи арҗыс дицаҗшуа. Дааҗшырччеит. Луада дныюналан, лымаҗәақәа ааҗсахны, ахәымсаг аашыҗыхны аоны днавалейт. Олег иакәзар, ичамадан, еиҗах аоынтә раангы, иаартны икаруаҗ аҗака инаскәеигейт. Амш, аиашазы, аеаҗсахырц аҗахызар акәхарын, иаалыркыаны ақәоура иацәыҗхашыозшәа, аеазыкаҗара иаҗын.

Олег акәасқәа даалбаан, Хыма илҗссоз аоаршыҗтра инаваршәны аоцарахы иеынеихейт.

– Хымы зейпшрахаз гәасҗоит! – ихәеит иара, ашә аартны уахы ихы аныюнеикуаз.

– Ыыҕы! – ажәа мхәазакәа уи днәикәшахатхәит Хыыма.
– Ал-цла ҳарак дуқәа ирытагылаз аоцара, зынғы-
пхынғы ихшәашәаза икарцон. Ахардан жыы атцөйтцөи фәы
иалазоаны иңынца интасит. Олег ибақза аиахәа ихәаны
ианыз ажыағы ааиртытын, акәапеи нзааиршьшьылт.
Еимкырак ахы атцыхәала ашәах харчыла акәапеи тәит,
инаиҕыцаикын агыама ибеит. Алакә ақынтәи иагаз арыжәтә
иабызан. Ахаан имжәзацыт уи абыза. Еитәх азна лаиртәын,
иҕытуа Хыыма аңссара дахыағыз дналыдыххылеит.

– Агыама ба, ассир аазгеит! – инаган лқышә инықәикит.

Хыыма лхы даноаха ауп уи иангәеитаз, – уи лыблақәа
цәаакны ишықаз.

– Сатамзааит, Хыыма, сбыкөхшоуп! – атцыхәтәнтәи ажәа
аңсышәала инациеит Олег, – икалазеи, сара ара сыкоуп!

– Мап, мап, Олег, сара схәыцрақәа еилалацәеит, иааги
хәычык эжәуеит! – иналәалкит, – ах, ихаахазаап, саб
издырзом акәымзар, ари амацар ашәа ахиқәауан. Иаанхаз
уара ижә.

Олег акәапеи днафыхәан, уи лыбла дхыңшыло даа-
гылеит.

– Зегь аоуп бара рыцхарак бақәшәаны быкоуп,
ибтахызар, сыгәра бызгозар, ихәа. Сара цхыраара дук
сзыкамцаргы, бгәыроа аныбхәалак, бхыаагы иаха
имчыдахоит...

Хыыма лхы-лҕы иаха иаалашеит.

* * *

Хыыма акраамта цака дышьтаңшуа акәардә лақә
дыкәтәан. Хәыцра гәартәк деимырххо дыркын, дрыц-
харшьязомызт, деимыжәжәа дықәахцап хәа иафын. Лхы-лҕы

дааоаханы ашта даакөыңшит. Олег уи лхәыцрақәа аңахәа
дрыпхыазшәа даангылеит. «Иатәхзам амцхә азцаара
лытара» хәа игәы интәикит атцыхәтәан. Хыыма дгәыкын
уажәы, иарбаныз иапызгоз, аңшзара акәзу, агәыкра акәзу?
Сеидру. Олег даеазнык днафыхәоит акәапеи итаз аоы.
Дамшә хәар-ңсаруа иаакылсын, ахы Хыыма лшьапқәа
инарыдцаны «ибыхыи рыцха сабабыцхраари» ахәозшәа
аблақәа тааза илҕаңшуа иаатәеит. Лара лнапы Дамшә ахы
ианықәылшь, иоатцкыан иахагы агәы каршәны иаалыды-
гәғәалеит. «Уаау, уаау» хәа фәатит ашта антыц игылаз
аратла ду ақәцәан иқәтәаз акәраан. Еибырхәазшәа зегы
уахь инаңшит. Олег даеазнык днахәеит.

– Адунеи ағы иқәу аңстәқәа зегь реиҕа аңгәи амаҕи
сцәымҕуп! – фәалтит Хыыма анахыгы еиуамкәа, арахыгы
еиуамкәа.

– Избан, амаҕ цстәы цәҕазам! – лгәалақара иеанир-
нааларц акәхап, ускак длыхәампшзошәа даацәажәеит Олег,
нас ишьамхы ааиқәиршәын, ихы пату ақәцо, длазцааит:
Ибдыруазеи, бара, Хыыма, Аиргь изкны?

– Аиргь аңстәқәа дрынцәоуп! – фәалтит Хыыма оумак
днақәмыгәғәацәакәа. Икалап уиала исхәаз ахынзатцабыргу
сзадгылом хәа лгәы иаанагазар.

– Сара, хәарада, интересс исыман Аиргь изку ахәам-
тақәа, аха уи изкыз ашәақәа слымхала исмахацызт. Насгы
икоу бдыруоу, Хыыма, – икәардә днахан иаха даалзааи-
гәахеит Олег, – ари абыза ашәеи аңцәахәи змоу амилат –
адунеи ағы рапхыаза ақырсианра шытызхыи иреиуоуп. Олег
ибжыи ааирхәыңит, алкаақәа рыкацара ишатыпмыз ибазар
акәхап, иңыба дталан қраадк аатигеит. – Кадыр исеиңеит
уи изкыз ажәабжь. Уаанза сара ишыздыруаз уи арахә
дрынцәоуп хәа акәын, аха аңсабарагы нцәахәыс дамазаап.

– Саб иага жәабжь иҳәахьейт, сара иабасгәалашәо? – Олег ишка лхы аашьтылхит Хьыма, ашьшьықәа лнапы кәымшәышәқәа Дамшә ахы инықәшыа.

– Дыказаарын Кьагәа хәа шәарыцао гәгәак. Зны, ашьхараә ақәаршаоы анихьза, ахапы дталаны, иуапа иеылақәаны иссирзас ашьха псабара дахәапшуа даатгылейт. Икыдцәан инеиуан ақәа. Дәәа хәа дук акынтә агәылшьап лтыюрын, ақсабара зегьы хнафаауа иалагеит. Убри азмырхакәа, аршааш ихышхыцәан, ашьхакәеи ақсабарей заанаркәрыло иалагеит. Кьагәа уаха илуршозыз, иңсы дацәымшәакәа Аиргь иашәа аацәыриган, ибжыи нхитцейт. Ашәа нагзаны даалгоны адыди амацәыси пжәеит, агәылшьап акәзар, бжыцәара иааиюнацәеит.

– Сухәоит, Олег, уркәац нақ Кьагәарааи, Хәтажәы-кәарааи!

– Ибтахума, абзиабара иашацәкьа иазку алакә басхәоит! – иблақәа лықәкны фәаитит Олег. Уи иблақәа Хьыма илгырхагахар хәа ишәозшәа иоатцызсан, нақ-аак ирыбжыагыланы аеырххара иалагеит Дамшә.

– Алакә? – даапышәырччейт Хьыма. – Урт ашықәсқәа сара сыртысхьейт. Еигьуп исоухәр: амац бзиа изубои уара?

– Сароу?

– Ааи, нас сара соума?

– Амац дунеихаан ауаоытәюса цәгьара изнамузац. Иашоуп, амац иалазам ауаора, аха, ауаоы амацтра анилоу рацәоуп. Ишиламкьысуа идыруазаргы, исшьындаз хәа дыкоуп.

– Ауаоы амацтра анилоу рацәоуп! – еицалхәейт Хьыма Олег иахь днапшны. Сеидроу уи дзызхәыцуаз, арт ажәәқәа анеицалхәоз. Икалап иара ииашан деилылкаауазтгы,

икалап, аиашаз, амац акымзарак ахарамызтгы, аха ишыказаалакгы исцәымгуп хәа иалхәейт. – Сацамзааит, уажәштарнахыс бзиа избалоит, аха Дамшә еицш ахы снапы сзықәшыуам! – даапышәырччейт, нас еицх амац гәныл-кылазар акәхап, лцәа даатазызейт. – Иқәа, Олег, исцәымзакәа! – иаафәхцәаны даацәажәейт Хьыма, – Амза дугәапхома уара?

Олег азәы ихы дасызшәа дкәызгаза даакәтәейт.

– Ацак исуто ега аоыстаара ацазаргы еилыскаауейт! – еицх лхы-лҕы ықәлашо фәалтит Хьыма.

– Аиеи, аиеи... – ицегьы иқәарцгыи шитәхызгь, дафәахо далагеит иара. Абырсаатк азцаарақәа изцәырцит «Избан, изылтахузей, иацанакуазей» хәа игәы иаанагон уи.

Хьыма лхы-лҕы лашон, уи лхәыцрақәа зегьы аацәак ицәцаны лыжәаа иқәны уажәы инықәырорны икалыжыызшәа, лхы-лҕы аңсы ахалеит. Зака лыблақәа тбааузей, зака ицаулоузей, анцәа хазшаз, исыцалазей, сынасың сажьома? – рацхьаза акәны игәы иаанагеит Олег.

– Сара сеигәыргьейт уара Амза бзиа дахьубаз, – фәалтит Хьыма, – аха ларей уарей шәеинасыңхара цәгьоуп.

– Избан, Хьыма? – дналыдыххыланы лыюнапыкгы днарымцасны иааникылейт, – сбыхәоит исабхәарц, избан? – Хьыма даанапш-аацшит. Олег иныруан уи лгәы хәычы атыгә-тыгәхәа аисра ишафьыз. – Избан? – ибжыи ныцакны длыхәейт еицх.

– Акы – ацасқәа ируам, – лнапкәа ааимхны акгы камлазашәа инацылцейт лара, – фәагы – уи Рашь длышьтоуп.

– Иаххәап, лара сара сылтахызар?

– Уи мацара азхазом.

– Ишпазымхо, лара ацара лымоуп, дѣатѣ уаџуп.
– Лара дѣатѣ уаџуп, аха уара ажѣйтѣ бѣьарла уршьыр аџеит.

«Исыдылцои ари апхѣызба, исалхѣо закѣызеи, измаанои, уеизгы-уеизгы сара сахъ уиас лхѣарц лтахызаргы, иаалычхарауазеи, абыржѣйтѣкѣа атак лысымтар камлазои?» хѣа зынза азыжъ иагѣылахаз диџызахан дгылан Олег.

– Нас, ишџакасцари сара? – акы сабжъбымгазои?

– Иуабжыызгозеи, уара уеиџш саргы... Изура сыздыруам Олег.

«Абар-абар исыдылцоит, абар-абар исалхѣоит. Ари дмаалыкъуп, аха Амза лоупеи раџхъа исгѣаџхаз.»

– Акы бацѣымшѣан Хьыма, зегъ бзиахоит.

– Иарбан ибзиахо, иара Амза длышьџоуп!

«Шьџа агѣра згар аџеит лара бзиа сшылбаз» хѣа игѣы иааџихѣааит Олег.

– Сара саныхѣычыз бзиа дызбеит Рашь! – ѣаалџит Хьыма. Олег икаитцара изымдыруа, дбыр-быруа уи дналыдыххылан лнапсыргѣыџа дагѣзит, нас, ажѣџан далазшѣа дгѣырџаџѣа даакалеит.

– Уиижъџеи иара ида хѣыцырџа сымазам. Рашь сара саџхъа даангылам ыказам. Уажѣы Амза лахъ ихы ирхеит! Сишьит, – лхы лалыркѣит, лыблаџѣа ааџѣаакит Хьыма, – абри ауп сылахъ еикѣызџаз Олег, угѣы иалымсааит. Ахаџа иаџа изымариоуп абзиабара азбахѣ аџѣара. Сара оумашѣа избоит арт зегъы уара иахъуасхѣаз. Исыздыруам ишыкалаз, сара хѣџны уиизшѣа збоит, уаргы абри ашџа уаазаз џыышьџоит. Абри аџыза уаџахъоума џѣаракыр?

Ашџа антѣџ араџла иџѣтѣаз аџѣраан ббаза ажѣџан ахъ ихалеит. Олег уи дахѣаџшуан ѣымџзакѣа. Хьыма лажѣаџѣа

игѣы дырџшаазар акѣхап, урџ рџынхѣра аџѣашъа даџѣшѣо-мызт, «Бымшѣан, зегъ бзиахоит» аамџыдахаз.

– Уара уиашазаарын, бгѣы иџыхо бхѣар, иаџа апсеивгара бнаџоит умхѣаз, Олег? – длаџѣыхза дааџышѣырџчеит Хьыма, – ииашазаап, уажѣы еиџа сеиџгуп иџабуп.

– Хѣычык џахеит хѣа сыџоуп! – ѣааит Олег ихы-иѣы лашо, нас ашьаџра иларшѣыз акѣапеи аашьџихын инап џѣаџѣа наџаџаны иааиѣеикит.

Аџша хьшѣашѣа ныџѣсит ашџѣы. Уажѣраанза аџѣажѣара азин рымазамызшѣа, уажѣы ихѣыџ-хѣыџа иааилалеит аџла абџѣа. Дамшѣа ахы ырнааны ашьаџ иныланаџан, изыџѣа иџшуан адгыл агѣеисра иазызырџуазшѣа. Шьџа ахѣылџаз-рахъ ахы кыднаџон, агѣашѣѣа рахъ арахѣ ааскъон.

* * *

– Сара ишуасхѣаз икалоит, Рашь. Умбои Акѣантѣ иааны иказ иихѣаз. Сыхъзала усмыџхъан убас икамлозар, – раџхъа мраџыџаа зегъы адгылџѣа шѣара ишѣтѣуп, шѣнапаѣы иџоуп хѣа рарџѣеит, нас иааџѣырџын, аџаџын ддырџаџеит – убрыгы аамџаѣыџ иагѣит. Нас иаалаган, имаџзаргы, аџш рымырхит, уажѣы аколхоз хѣа акы еиѣыркаарџ дџо-даауа ауаџы дыбжѣоуп. Сыџсымзар, убри хыла-гѣыла хѣаила-наџоит! – иџаџын лѣа џырббуа уажѣы-уажѣы Рашь иахъ дыџшуа дџѣажѣон Даут. Аѣѣагъы урџ ирхѣоз иазызырџоны игѣныркыларџ рџахызшѣа, иааидыџалома уџѣаратѣы еизааигѣаны иџон.

Рашь дџѣажѣазомызт.

– Акы уџѣарауеи уара, ахы ухѣлашѣама? Абзиабара уараапкызар? Амза хѣа иџоу ухы лгазеит хѣа сыџоуп.

– Усхымыччан!
– Дабоуҭаху, уара аеага иннарцәахьоу изҭаб! Чоу сымхәеи! – аеггы днаҕәцәкьеит Даут, – насггы адунеи дакәшан даахьеит, доурысхахьеит. Илыхы, Хыыма?
– Баша иухәоит, уи даҭсуа пхәызбоуп!
– Даҭсуа пхәызбандаз, хабацәа дырҭаҭалан дцәажәозма! Аколхоз бзиоуп хәа зеггы иралхәоит.
– Иралхәалааит, нас!
– Ишҭа, ишҭа? Урыстәыла иакәшахьоу лоума уара иалухыз? Хара хәума икаужьуа? Агәы узтамзаап, уара, Рашь! Амза унапаҭы дшыҭало удыруазар, уара укыҭа уаа аколхоз акәым, еицәоу акрыҭазарггы ирзааугоит. Мамоу, дад, ус аускәа зҭом, иуҭахызар – Амза ара дыҭоуп, хәицхырааны аус узыҭахҭап, ухы дархәа, аха ызацәкьас уи лышьҭыхра сара сақәшахәҭым.
– Иҭалеи нас, уара уақәшахәҭымзар? – ибжыы аацәы-риган, ихы дҭахеит Рашь. Уажәоуп ианиба – аанда дыкәгыланы шыапыла ажә ахы ишышьуан ақкәын хәычы. Аецәаггы агәашә иахьазааигәахаз оумашәа ибазшәа иааҭгылеит.
– Ажә ашҭа иҭацал, Беслан, уан дукәыхшоуп! – лыбжыы амхараҭынҭеи иаалыргеит аҭхәыс. Беслан хәычы агәашәи ацәоан ахи ирхаршәыс азарцәи аахиршәан, ажә амҭа шеиҭазцәкьа, ахы шхаз ашҭа инҭалеит. Ахәыс хәычы игыргыруа абарҭа иаацыцын, ацыхәа патагәаза аин инаҭылеит. Аҭшәма пхәыс ажә ахьаразы лҭанаалха ауп, аецәа лылаҭш анрықәшәа.
– Шәымҭахыҭд, Даут, хәҭшәымаз! Шәахцәымшәан, ишәызцәыраагашаггы ак хәҭшаап! – дааҭацәы-ҭацәеит аҭшәма пхәыс агәашә ахь дааскьо.

– Мап, мап, шәеицхап хәа акәзам, шәбеиахааит, маҭкгы хәццакуеит.
– Иҭазыз цәара пхашьарам, аусхәарҭаҭе ауаа еизон рхәеитеи? – аанда дазааигәахеит аҭшәма пхәыс.
– Иҭахызыс, аколхоз еиҭкаатәуп рхәеит.
– Нас ибзиазар, мап зкуада.
– Мамоу, мап зкуахәа уаа дыҭказам. Уи атәы маҭкына иагарааны ирхәап. Иҭоу бымбои, ҭаҭушьа, бара быпхәыс еибоуп, аха, избасымхәои аколхоз иаанаго хцәароуп. Абра иҭоу зеггы хәаидгыланы аус ааур, аамҭа ҭыц инахәлабга ицоит. Аха, убасггы акәзааит, – даахьахәит Даут, – аамҭа ҭыцгы хәра иахҭәыми, иахцәызгода? Чоу! – иеы днаҭаҭкьеит иара. Рашь дахьгылаз, даакәымцзакәа Беслан дихәапшуан. Ахәычы иакәзар, дгәакуан, иан дааиаанза ахәыс аин исзаццозар хәа ашьапы кны дахон, аха иара, ашәах аҭачы ачыргә ҭнырҭаахьан. Рашьггы иеы аақәацан, абыза инашьҭалеит. Иблақәа ҭаа ашҭа дҭаҭшуан. Ашҭа иакәыршаз агәара хәарехахьан. Амхара аҭынза данаа, деиҭанаҭшит. Уи иахьейкараз иамаз аҭенцьыр, еецәаза ишәын. Рашь ибла иҭыцхәараза иаахгылеит зеггы...
– Ухәычымхан, Рашь, арахь уааҭши, ари адгьыл уаақәла! – ацықә-цықә дыччо ихы ырнааны ҭааиҭит Даут. Рашь ацәа даалцызшәа даалах-ҭыххеит, Даут днаива-гыланы иҭынеихеит.
– Ииасхьоу уашьҭамлан, Рашь, хәра даеакын хәзла-цәажәоз, иугәаласыршәап иуҭахызар.
– Схалаггы исгәалашәоит.
– Уи заманоуп. Уареи сареи хәишьцәоуп хзымеицәажәари гәыкала.

– Изхэада, гыкала хаицэажэом хэа! – днацралеит Рашь.
– Хаицэажэозар – ибзиоуп. Мрақытан иреихазоу асас дахьнаргоз аонафы, Темыр ипха дыонагылароуп хэа угэы ишпаанагазеи, мышкы шыбжыанза акэзаргы. Дарбан иурпхашьарц иутху? Инагоу атоурых змоу уаб апсуа хаца ионагоума? Дыцкызааит, атаххаргы! – днакэымчит Даут, – аха уи уара дуоызам, шэгэы итоу еипшзам. Уи уаб имал шаны ауаа ирымазарц дафуп, уара, уи лшыапафы утэаны бзиа сба хэа улыхэаларц утахуп. Ахаца иатэазам ацэуара! Ухы уоахи? – инапы Рашь ижэаа иныкэйишыйт, – иухоу-мырштын, иахьатэи аамта шыхьантоу, иахья иуцэцаз ахаан ишыхнымхэуа.

Сгэы пцэацэфкэеит, Даут, сгэы пцэеит! Исыхьлакгы сыхьааит, мышкы иадамзаргы апсцазаара тынч сымандаз хэа скалалоит! – ихы оышьтихит Рашь. – Уареи сареи хаума аамта аанызыкыло! Узыкэгэыгша акрыказтгы даеакын.

– Уареи сареи хауп. Аха, хара хэа сызэу зака ирацэоу удыруоу! Адунеи аахархэуеит, Рашь, адунеи! Иагарааны иахзаап аколхоз ацыхэала, аха макьанагы аамал хара иахкуп, аарыхгакэа хамоуп, абцьар хамоуп. Аха, хара агазакэа, хшэыргэындакэоуп, абна, оыцьа-хоык атапанчакэа ркэынцаны аусхэартафы иаатэан, зыкь-оык, ао хацалеит, сиашазами? Убарт ухала урзымхазои, Рашь?!

– Еилапыцэцэаны иусыркып рабцьаргы даргы! – ихапыц аффа аатгеит Рашь.

– Хаи, анцэа уиныхэааит, хаи, сукэыхшоуп! Мап, макьана акымзарак хцэымззац! – ацыхэтэантэи арт ажэакэа анцэа ишка ихы рханы ихэеит Даут.

Ахэыштаара ахафы дтэан иара. Амца шеикэылазцэкыа алла ацара иакэыцит, ахэыштаарагы пыргыла иаатэит. Даут

ихэыцракэа уажэы-уажэы ауаоытэыюса иеипш драцэажэон. Длагэагэан, амхара еипцхэа ду акэакы афы ишьтаз апшзакэа днарылапшны, акы ацэа аахихит. Дааины еипта ахэыш-таарафы днатэеит. Ажыцаа-зыга ацэхы апшаза инахаир-кыакыан, ахэыштаара ахахэ икэкны, ирцэиуа даатэеит.

Деитханагалт Рашьи иареи ахэылпцэзтэи реицэажэара. Апш арыцкэа апыргы шрыкэшызцэкыа, аччахэа ипыеуа иалагеит, рыц хэыцкэа шкэакэаза Даут идырбарц иафызшэа.

– Мап, макьана акымзарак хцэымззац! – ихы дацэажэон уи ахэхэа хэа ацэы ахыргэежыуаз. Мфык абла таа акраамта дахэапшуан. Уи аць мфы акэын, акыр цуан ахы ахахэ иахыкэыз ахэдеи иареи еибаркны амца ацреижьтэи, аха макьана еилахэазомызт. Ацыхэтаны ахы лакэаеын, еихагы иғэғэаны алашара амхара зегы инахьзеит.

Даут ипш ажыцаа еипш икапшь-цэеикэараны изит. Акакан даахан, афара далагеит.

– Мап, макьана акымзарак хцэымззац! – ифыцзан ихы дацэажэон Даут. – Ишпакацэатэу, иззатэузеи уи Амза дылзымхэыцларц азы. Анцэа иумхэан, урт анеинасыпха, уи ацыныш абырсаатк лнапафы даалгоит ахаца назааза замана! – Ичапшьза акакан агэы аатихын, апшгы ицкэа налаирцеит. – Хазну аамтазы Амза лылакысра – уигы газароуп. Исызбари нас? Иабаргэи Олег ифы сцаны даасыргэғэар, уахацэкыа уқэцны уца хэ иасхэар? Аха мап, мап, аурыс дахыгылоу деитамцыргы калоит! – иихэаз днахьхэит иаалыркыаны. Краамта икапшьза иеибакыз пырг дук илапш ахын. Уи аеапсахэомызт. – Ишпазури нас? Рашь сара снапафы дыказар акымзарак ихэзом. Уи шака дыбгахо акара, аада дхалоит. Енак иадамзаргы ихала даныкала, дтахоит. Шэабакоу рхэааит зегы! – афамкэара даакэытын, икышэ

аакэац-кэацеит Даут, – шэабакоу ацх агэы иаланы иаауаз, хгэы ахыыкашэцозгы зака иахзацсазыз! Шэабацеи, шэызшыыда? – деицацхаит ацш алапкыа, нас доагылан, акэыофракынтэ айрыз аарылигеит. Аччахэа аоы шуа, ацэца интахамарит. Ибыбышза мафак иакаран ашэах ааканатцеит. Длацашышыы ижэит. Нас ихы иэы аалашеит.

– Акызатэык ауп арака икоу. Ихаткы сцааит уи аурыс цкэын Олег! Лассы ари акыта иалцыроуп рнапкэа еибаркны! – Даут ицкэа иахагы игэгэаны алапкыа иналаирцеит. – Рашь дузза, акырцх ажымжэа анапко еипш, дыпканы, дхэахэаны дыкэнацааит абзиабара хэа дызэу. Олеги Амзеи зака иласны икэеибаго акара, Рашь сара снапафэы дкалоит. Амшэ еипш знык дхэааргы, сара снапафэы иара изын ихэшэуп, ишьара дыкэнацоит. Хаи, анцэа синыхэааит сара, Даут! Ицааит, рымоа бзиахааит. Хэылпэазык инаскыаган иоусыжыыр, саргы сырныхэалап, харгы хэцсахшыап...

Даут иеимаакэа днартагылан, алампа кны ашьталартахэ иэынеихеит.

Ахэбатэи ахы

Леуа итаатынжэга алоа нтирббын, астал ахахы иныкэцаны игэы аоада ирханы, ацэардагэы дныкэеит. Адица дааин, ацэардагэы агхыа игылаз, ишыапы низэзэалаз алагыан лыманы дцеит. Мацк аацсара илсны дыкан Леуа сынтэа. Атагалара, атаара, аилыхра, арахе-ашэахе, – зынзагы имацмызт икацатэыз. Ииашоуп, Рашь данал-шэалак жэаоык икарцо енак ихала икаитцеит, аха даналым-шэагы... Ацшра, асахыа, аныкэара... Акы дамеигзеит анцэа уи данишоз, аэы амгэырха ианкны ишьтихып.

– Ахэыцы даахыоума, бара! – ибжыы фацаза иааиргеит Леуа.

– Даазтгы, – дубарын! – атанакы ахарпазшэа ижыакцаза афапарахэты лыбжыы ааоноуит Мсырхан.

– Ахыы иаоызоу ацкэын дсымоуп, сгэысеанзамкэа гхэызба ссирк дымцарсны сашта дааталар, ихы-шьаргэыца сакэымхшоз? – игэы иантихэаауаз ихала икышэкэа аалаша-аалашон Леуа. Ашьтахэ ибаоуэа афеа рыцго деиханы доагылан, икац-кацкэа дрынгыланы афапара ашэ ааиртын, адэахыы дыпшуа ашэхымс днылатэеит. Итаатынжэга аитцакэахара дафын. Амза иаха-иаха иара иаштахэ иааскыо, агэыр каршэзар иубартэ илашан. Иналаршэ-оаларшэны ахэатрафэы ашьаракэа еибарфэыуан. Леуа иблакэа еицацалан, иттынжэга ахэцэы ааиэфтихит. Алоатэ цэыш хэхэаза ахауа иналазэеит. Амза лашон, амза эынлеипш илашон. Иаха-иаха икэыпшра, зызна тэны икоу акэаркэашыа арахэыц анахыцуа аипш, иажэра далганы ицкэынрахэ даманы ицон. Убаскангы абас илашон амза. Иара даацса-дкараха даауан. Даауан игэы ртынчны, игэы алаканы. Ииашоуп, аоны дахэнеиуа ица дцацэ-цацэуа дипыломызт, аха игэхэааигеит Мракыта, игэхэааигеит макыана ирыцкыаны кэадыр зкэимтацыз Афы. Мчыбжык ауп аишыцэа реы нхыц ныкэара дахыыказ, аха шыкэсы накыак цызшэа ибон. Ахэлара адэы ишаакэлазцэкыа амза ххаза иаагылеит. Зака илашыцоз акара, илашон иара. Икэаруа ицагылаз аэы акалак хэыцы иалсны ашьхака ицоз амэа ианыршэлны афынанахеит.

– Оф, гэышыа, уажэшьта оумак бжыам! – игэа иаат-ихэааит Леуа. Адунеи зегы адагкэа рнапафэы иааргазшэа, рыбжыы улымха цнахуан. Икаххаа икан ацсабара, акалакы

хэычы ахатэы лашьцара ишалаз шьтахька инхеит. Абар-абар ацхагы. Уинахыс қытоуп Леуа иеы иаҥахцэамкэа апхьатэи ашьапкэа ацха инықэнаргылан иыңыца иаангылеит. Ацха аганахь иҥахэаеза бжык илымха иаатасит. – «Чоу» ихэан аеы днацакьеит уи. Иеы ашьапкэа еиҥанагазшэа аун, лымхақэа кьацэ-кьацэза инейдыргылань иаазазеит. Игэьҥааганы игеит еиҥа уи абжы. Леуа идырит асаби ибжы, игэьгы нтыңсаа ицеит. Аеы ахы анеиҥа иаахьахэын, ахэычы ибжы ахьгоз инейны иааихагылеит. Уи маҥэажэқэак дахьрылахэаз, зны-зынла иаатцыс-цысуан. Леуа иеы даақэдын, днейны, икамчы аңынцала амаҥэа днаха-аахеит.

– Еи, азэыр укоума ара? – ибжы оумак итынцэамкэа иҥааитын, дынхьаңш-аахьаңшит. Бҥыцкгы ыара ицыс-уамызт.

– Азэыр укоума?! – ибжы нҥицеит ашьтахь. Аха ынчран. Иеы ахы ларкэны игылан. – Анцэа хрыцхашья! – илахь-ицымшь ааизатэит иара. Асаби даакэымцзакэа дахьы-хэхэоз акэхарын, ибжы цахьан, аарлахэа зны-зынла иааҥигон. – Игэнаха анцэа ибимырган, ацгэьцэкья аҥа канаршэзом? – дшэи-пшьиуа иуапа ааишэихит Леуа. Асабигы ауаы иҥсы-пҥа идырзар акэхап, деицэкысуа уажэы-уажэы амаҥэажэқэа икышэ пшқакэа рыдикылон.

– Дабазгои? – Акашэарах дааигеит хэа сыжэлар зегы рнацэа сықэыркуа. Мап, мап! – икэымжэы ааишэыхны инышьҥеиҥан, асаби илахэара далагеит. – Абас акымзарак ихьран дыказам, ма дызтэу даап, ма анцэа дизылпҥап! – иеы ашкэ иҥейнеихеит асаби дааихьцны. Иеышькыл ишьапы анынаиргылоз, еиҥаагеит асаби ицэаабжь. Уи ацэаабжь амацэыс айпш Леуа ихы иааҥацит, ихэы-ибжы ааиланар-гылт. Дхьаңшит еиҥа. Адгьыл дуззаҥы ауапа еиқэацэа

дылахэаны, ихалазатэык дкаршэын амаалықь. Уи амацэ дзахьынхаломызт издырзомызт ахьаа захьзу, аңстазаара имазу-имамзу. Ахэара-хэарахэа макьана айсра иаҥын игэы хэычы, аха уи айсра асаби изын зегь акакэын.

Аеы аблақэа тызза Леуа ихэаңшуан.

– Ухацоу цышьа нхьцынтэ суцалан саауеит. Асаби дныжыны уабацоз. Ахацэ данхацэаха, иқэнаго агэьгы иҥтазароуп! – ахэозшэа иахауан.

Леуа асабии аеи даарыбжьахеит, икаитцара изымдыруа.

– Угэнаха анцэа исықэумцан, ас сахьлақоакуаз, анцэа усзылбаапш! – ихы аоада иоаирхеит уи. Асаби даашьҥыхны иеыхэда днықэикит. Хэычы-хэычла инейуан аеы ацха иқэлань. Нас ауп Леуа данылахэыххаз – уи избит асаби нхьц дсырҥеит хэа ихэарц...

Уи ашэымс дахьықэтэаз даақыңь-қыңыит. Ассир имыхьуаз? Цэоаншьапыда днымхоз. Рашь иоуп иара иҥстазаара.

– Ахэычы дмаазои, бара? – еиҥаҥиҥит уи аҥхэыс лахь ихы нарханы, Леуа ахэычы хэа зызбахэ имоу дхацэми, аха Рашь иара изы ианакэызаалакгы дхэычын.

Ихы ааиҥихын, амза зҥалашоз ахэыста зегы лаңшыла иааимидеит. Ана-ара амхэы ичақэа-чақэаза ицырфҥаны аҥхэақэақэа алагылан. Адгьыл мачхэума. Абра инаркны абраанза уара иутэуп хэа Мрақьҥаа рэы уаы иарымхэацызт. Иааиуазар акэхап уи аамҥагы. Аха, ари аҥыцгы иара иахьыпҥырагоу хэа акгы имбац. Ирахэ-ишэахэ, иеы-игэара... ишыдыдуа айпш, ақэа ауам рхэоит. Издыруада ихьбгаларгы. Иҥҥыныжэга ахэцэы лаиҥьҥеикын, днахеит. Алоа хэхэаза адэы инықэлеит. Даазқэылаз ииасхэоу ашықэсқэа гэхьааигоит. Икалап дызустоу иқэыгэҥэазар,

икалап дааакы. Аларшытра антытшәа амакәа шытоуп. Еикәацәаза, ихьантәаза. Зака еихаңсыхә ыкәсны ицахьоузеи уака. Нак-аак рәы цырцыруа иахуан аиха иалху зегьы.

– Тхыпп! – аатнаргеит ахәыстафәы зхы иакәитны итәз аеы. Леуа ибла иаахгылеит нхыцынтә иааигахьаз аеыхәа. Уиижьтәи акыр цуеит. Мап, ари ааста уи ашьамхы царын. Рашь даашьтыхны иара абға даныкәиртәалак, аеьбара аешьра иалагон.

– Умшәан, с-баба, умшәан, уканажьзом! – икәфитуан Леуа дахьгылаз. Иаргьы дкасыжып хәа акәзамыт изфьыз, дыпнашәон ухәар еиха ииашахап. Ашьтахьтәи ашьапкәа ирыкәгыланы икьыркьыруан, нас итқьон, аха Рашь, уи абғафәы диизшәа ихы ибон. Уи фынцаак дыказамыт абжьюаа реизаракәа рәы иеыхәа рылпраа ианаауаз...

– Икоузеи, Кәантра? – ибжы гәыбзыгза иаагеит Леуа. Кәантра ахы аашьтнахын, иара иахь иаахьаңшит, нас ашьшьыхә иаагьежьын, иәаңхьа иааины ахы ларкәны иаагылеит. Леуа ихәыцракәа нхыцынтә иааигахьаз ажәйтәтәи иеыхәа иацын.

– Ахәычы дмаазеи, бара? – еитах ибжы наиргеит.

– Узмырцәозеи, дабацари дмаакәа! – фәалтит Адица.

– Сышпамыцәои, баба, аха аскаамта днымхацызт. Нас деитацеит икәыңшрахь. Леуа иашта тбаа асасцәа жәйтәнатә аахысгыы иагмызт. Зышьтра бзиаз сасцәақәак итан нырцәынтә. Аишәа иаанахац, аеырхәмарра иалагеит. Раңхьа асасцәа, нас апшәмацәа, – инеимда-ааимдо икәлон ашта. Асасцәа рышьтра шыхаракыз, реырхәмаррафәгы ирныңшуан. Леуа дгылан дахьрыхәаңшуаз уи иаха-иаха ибартан. Еихызза-еихызза, рых қан ақәцо, рыкәа латдыркьон, ағәра ағархны, ашьтахьтәи ашьапкәа ирыкәдыргьлон.

– Саб, ухацазар, уеыхәа тыг! – даағьацәы-ғьацәит Рашь хәычы.

Ағәра укуазар, итыг, баба дукәыхшоуп!

– Мап, саб, уи уара уанақәтәоу иаха иссируп.

– Ибзиоуп, уара ианутәахха, – ихы инапы аакәишьын, аетрахьы ифьнеихеит.

Асасцәеи апшәмацәеи еитныңсахло аеы дырхәмаруан. Ашта икәшьшь икәиаз ашьац, ашьта иарганы иахысхьан. Иаакьыркьырын, ахәдагәы ырхәаны, амәа сышәт ахәозшәа, агәышпы кьакьаза иаацәырцит аеыхәа.

– Ахы, Афы, уааныкәеишь аштафәы, – иадымцалацәакәа иеыхәа ахьз хәаны ишьапы надиргәғәалт Леуа. Уи зызымкуа абабыц ақәшәар аекьдкьаны аеашьрашәа, вара-варала ашта иаакәлеит. Леуа уи аргәыбзыгра дшафьызгыы, иәахәатәха ашта итан, ишпыкәу сара сацлабра дааа еык ишагәағьыз ахәарц атахызшәа, ахы иоаханы егырт аекәа ирыхәаңшуан.

– Ари аеазы смазара зегь стьуан! – игәы еибафо даахьаңшыын, пшәыма чкәынак илымха дынҗацәәжәеит асас ду.

– Ари аеы Леуа иңсҗазаароуп! – фәаитит апшәма чкәын.

– Еилыскаауеит! – акгы шизалам дырны ихы ааирцысит асас.

Аеы кьыркьырны илацқьан, ашта златәахкааз амасар аанда илахууаа ицеит, ахы-ацыхәа рыла иааиламацәысын, икаууа иңаны ишааиуаз, атта-ттахәа акәаскьа инхаланы иаалбааит. Игылаз зегьы оумак калазшәа рыбжыы рыхәлашәеит. Афы ахы Леуа инаидшьыло игьылан.

– Абзиараз уаә дааилааит аңсуа уонаҗафәы! – ииулакгыы ибжыы аатигеит асас ду, нас егыртгыы хыс-хысуа уи инаишьтәлеит.

Абри ашьтахь мчыбжьык аатцаанза, афы ахьцаз-иахьааз умбо инкылахэаша изит. Нхыци-аахыци нымхеит, аха иамуит. Леуа уи даршлеит, даражэит. Афы – иара ипстазаара акэцэжьазаарын...

Аха абар, абар агэшэ абжьы геит. Рашь иакэхап.

– Нас ишца, Рашь иоуп! – уи доагылан ашьшыхэа ииартахь ифынеихеит.

Афбатэи ахы

«Сбыхэоит цқа сеилыбкаарц. Бара бцаскэа лассы-лассы бааигэара снарышьтуам. Барей сарей хайцэыхарахар хэа сшэоит. Сгэы зака ибзааигэахо акара хайцэыхарахоит. Сара схы ахьызгара сзымдыруа скалеит. Ажэак бхэарауеи? Издыруеит уи ахэара азин шбымам. Бара бзы сара стэымуаоуп. Ииашазами? Аа, ибымбои, ажэакэак бзанысцеит, сгэалакарагы бзиахазшэа збоит. Хьыма лэацхэа сызцымцуа ауал сыкэуп, абри ашэкаы ахьбылто азы. Амцхэ схэацэар хэа сшэоит. Саҭабымцан! Олег».

Амза ашэкаы дшацхьазцэка, лгэы инадлыргэҭэалан, цытк ус даатэеит. Еилахэлан иказ ашьыжьыгы абла апыцкэ, ааикэнацсан, ахаеахэа ацэуара иалагеит. Ақэа-сса леиуан. Ауада хэычы афгы иаафыхьтаахеит. Амза доагылан аҭзы иадкацалаз ацэардаҭэы акыицшь дныкэтеит. Деиҭацхьейт жэа-жэала. Ацыхэтэаны лассы-лассы илымбоз Олег лыблакэа даарыхылеит. Илызхэацэомызт ашэкаы иахэоз. Иахылхэауеи?

Ақэы иаха-иаха иаргэҭэон. Ахэышэтэырҭа аҭенцыыр днадгылеит. Ацэыкэбаркэа ацла абгкэа Ирфэшэшэаны цака

икаҭэон. Азэымзар-азэ дыкамызт арака лгэыргэарей хэычы-хэычла иааиуаз лхэыцрақэей рыда. Хьыма дааюналан лэыза ллахац ыргэежыны дцеит. Амза аҭенцыыр далцшуан, дыцшуан, шэ-зцаарак ыкэлыргылон, рҭак калцон. Еиҭацэы-рылгеит ашэкаы, лыгэгы аисра мацк иааикэтэеит. Дацхэо лэыналхеит. «Бцаскэа бааигэара снарышьтуам». Ииашами, иаргы иаеҭнырхэахеит, ларгы. Уи икэныкэар иеи-цэызуеит.

– Икасҭари, мшэан уажэшьҭа? – лхы дазцаауа дыкэхеит Амза. – Сара срыцхаразы аума узааз Олег? – лгэы инҭылхэааит лара, аха ахэышэтэырҭа иазааигэахэахэаз аеуао уи азцаара аҭак акацаха лимҭазеит.

– Бышҭакоу, Амза, бсымбеижьҭей зынза... – Рашь уи иаиццаша ажэа збаны иман, аха лгэы иалсыр хэа дацэшэан даангылт.

Амза даалахэыххан, аҭзы икнахэз ампахышыы аакныхны инеилыркит.

– Исыбаргэузеи, Рашь? Адэныка ақэа леиуа иалагеит, сара ара стэоуп. Азэгы сигэалашэазом! – ацыхэтэантэи ажэа иаха днакэыгэҭеит Амза.

Рашь ампахышыы инеиҭишь-ааиҭишьын, иҭыкэка илеиуаз ақэа неирбеит. Иахэы ныкэиҭеит. Дкахэхэа, ибла чча-ччо, Амза лацхэа дгылан Рашь. Амзагы лылацш наидхалт.

– Утэа! – ҭаалҭит еиҭа днеиҭацшыын.

– Сыцшуп, утэа бхэозар хэа! – Рашь дантэагы днацэи-аацэиит, – Амза, оумак ибцэыхьанҭамзар, абрака бна-хэацшыр сҭахын, – имаҭра аацхьейршэҭын, имахэар ихэхэаза ианыз ацэкэарсҭа ааирҭшит.

– О, ура аибашыра уалазаарын! – ҭаалҭит Амза. Уи илдырит, – Рашь лара лэы даланеирц акэын инапы

зылирбоз, акөымзар, изнапык пкатөызаргы уахь дыкө-лазомызт. Инапы даахан астал хөычы иныкөылцеит.

– Аибашьра абакоу, аха уажөы ирымхөо акгы ыказам. Сани саби сыхтакны срымоуп, имжыжыкыр калоит, имжыжыкыр калоит хөа.

– Нас, урп иуарымхөакөа узымаазоз?

– Саауан, Амза, аха аиаша зысымхөои, мапк исцөы-хьантахеит.

Амза Рашь инапы ацөкьарста ицөаакза иказ бамбак нахьылшыын, ибыз-бызуа иаакалеит, нас лнапала имагра ааулыжыт. Рашь иблакөа траа уи лнацөкьара пшзакөа дрыхөацшуан. Итахын ицегьы инапы лкызарц. Ахаан – Амза лнапала Рашь ижыи-ицөа даламкьысыцызт.

Уи ибжыи мыргазакөа дтөан, дхөйтцөы-хөйтцөуан, итахын акы даццарц, аха алагашья дакөшөомызт.

– Баша усцөыпхашьоит, Рашь, акы ухөрц утахуп, аха агөагыра уцөадааохөшөа збоит.

– Иабасцөадааоым, Амза, – ипсы ааилалеит Рашь, – бара ацара балгеит, ауафы ипсы табцар былшоит, сара? Сызустада сара? Уажөыгы исыздырзом! Бара баб ауаа рымхкөа тагаланы ирхауаз ацарала ацара аныбирцоз, сара Мыкө аштөафы аөыоцөа срапцысны саауан.

– Убригы цөгьоу цьумшьааит. Аөыбгаказара – хатцароуп, насгы ипшзоу казароуп, кох, – ацөажөара ахылгеит Амза, – акөа иахагы иаргөгөеит хөа сыкоуп. Рашьгы апенцьыр дналацшит.

– Сара газак сакөзар, сацабымцан, амза, хара хайкө-лацөоуп. Сара сеипш икоу ауафы көаха, бара бөыза бзиа дибар цөгьара ацоума?

– Акымзарак, акы!

Рашь ишьапы дыкуцөаиан лара лахь даацшит.

– Сара исылымшо акгы ыказам, Амза. Иаабхөо зегьы кастоит быбзиабара ахөтыр азы. Сшьамхнышгылоит бтахызар. Сара уаха сьлшом, уаха исыпцөахуам. Сбыхөоит абри базхөыц, сбыхөоит анасып сьт!..

Ашө ааимкьеит, нас, апыкка-пыккахөа аөы ашьапышь-тыбжыкөа геит. Амза дахьгылаз деитөцзомызт.

* * *

Кадыр игөашө абжыи шгацөкьаз, Хьыма ашө ааимылпаан даадөылцтит. Рашь иөы аштөахь итамгалазакөа, ихаца дааталеит.

– Уа мшыбзиа, Хьыма? – лнапы аалымихит мыцхөы игөы алаканы.

– Анцөа ицьшьоуп хөхьугөалашөаз!

– Ажөлар абакоу?

– Ажөларгы абыржөы крахфап хөа инатөеит.

– Уи зынза ибзиоуп. Шөурыс цкөын дышцакоу?

– Ибаргөузеи!

– Оо, бзиала уабеит, дад уанхөа лыпсы цоуп, ак уасхөашан... – ашөхымс дынхьцтит Кадыр. Камачыц абарца даацьцын оынтө-хьинтө лнапы аалыргөежыт.

– Олег Мракьыта инаалазар калап, дызграцшьза дшыкоу умбои? – өааитит, Олег инапы имхуа. – Мап, мап, ус хөеибашьуам иарей сарей, – днаилапан дааникылеит, – имч зака ацлаз еилыскаароуп.

– Хөамч хшөома? – даалахөыххөит Олеггы.

– Хөарада! – даакөшахөатхөит Рашь, имашьхөылцгьы анапылазлагара алу агөта инаганы иныкөиргылеит.

– Зны шәаины акы шәнацқа, уара, нас шәеицлаблап! – лыбжыы лыргеит Камачыҕы, аха азәгы дылзым-хәыцуашәа анылба, даины абарца даатцагылеит. Алу зықәжатаз ашыака ацысра иалагеит. Аоыцьягы Капшышьза еибакны, рмахәәқәа ргышәара иафын. Ашьтахь иаацсазар акәхап, Олег инапы ашьшыхәа иаахынааит.

Уеыргәгәа, Олег, ицегы уеыргәгәа! – дацахар хәа дшәо лыбжыы аатылгеит Хыма.

– Шәара зегы шәеидгылома? – ибжыы цыс-цысуа игеит Рашьгы. Уи еиҳагы амч иланацазар акәхап, Олег инапы азқәа инықәеит.

– Шәеигымхааит, бабараа, аҳа, инапы ирзәзәеи? – Хыма аирыз аашьтылпаан, днеидгылеит. Дналәақшит. Уи лхы-лҕы «ууаюзами уанацьялбеит, сбылуеит, усыцхраа» ахәон. Рашь рыцхашьара шизымдырузгы, игәатца нафызкаауаз хьаак изцәырцит.

– Былахь еиқәума, Хыма?

– Мап, еиқәзам!

– Сара ус зызбей?

– Уи уара уааианза акәын.

– Аҳа, баба, уааскья. Абрака утәа!

– Амчшәараф сацахеит, аха аоыжәраф уацасмырхар уабацари!

Зегь ааибарччеит.

– Иахья саргы изжәыр сылшоит аоы, агәалакара сымоуп! – днақәыгәгәаны иазгәеитҕеит Рашь.

– Саргы исымоуп агәалакара, амцхә азууеи, аха абри акара – инацәхыц инапы нақәкны уи инаирибеит Олег.

Олег иззиҳәаз Хыма лгәы азцеит, аха Рашь игәы казцеи?

– Зегы гәалакарак-гәалакарак шәымазар, саргы гәалакарак сымоуп, схәыцқәа. Ишәтахзами ишәасхәар?

– Ишпаҳтахым! – инеиларпсеит итәаз.

– Ацстазаара аамтала иныкәырго мацуроуп, сыцкәынцәа! Убри амацура зырпшзаша шәара шәоуп, хара хтәы ушьта ииасуеит. Шәеикәлара анцәа иапуумкын! – ацәца тацәза астал инықәгылт.

– Аа, нан, ацха шәзаазгеит! – лхәан аишәа ахахьала дааин, ашша алцәцәо ажьцаа зхаз ацәы ныкәылцтеит Камачыҕ.

– Оо, абри саҳаит! Ох, ицазаап убоу?! – инапы шабылуаз жыхьхәта хәычык аахихит Кадыр.

– Сара, Кадыр ухацкы сцааит, зегы сыркәатцны абри Камачыҕ дысныхәоит, ус акәзами? – итәаз днарылапшит Рашь. Аоны агьама азто Камачыҕ лоуп. Дахныхәап абас лнапы ахьыхаау азы.

– Сукәшаҳатуп, Рашь! Аиашацәкья ухәеит. Камачыҕ адгьыл афы дмиизеит, уи дынцәахшоуп, абри ақыта аицш лхы-лҕы лашоуп, лгәы аартуп, абратәи амра аицш дкәандоуп! – фәаитит Олег.

– О! – рыбжкәа неиларпсеит итәаз зегы. – Олег ацсуаа рааста дныхәоит. – Амала, иудырузааит, Олег, ацсуаа аныхәашья рфызцааз ауаоы, нак, иара итәқәа рахь даннеилак, ишиныхәо мацара ршьа аамыртәакәа иоу-ижьзом! – алаф алхуа фәаитит Рашь.

– Имцәажәакәа, ауаоы абзиара изеиғымшьакәа аоы зжәыз, арахә даоызоуп сара сзы. Мрақытаа аоы зыржәуа рқәаф кәанацарц акәзам, ауаоы абзиара дақәшәарц ауп! – Иацәца ихәфынза ишьтыхны иааникылт Кадыр.

– Уиашоуп, сукәыхшоуп! – ицкяны ацсышәала фәаитит Олег.

– Убас, убас, ари ицазаап ацшәа! – дааигәырҕеит Рашь.

– Аңсшәа ацара цәгъазам, дад. Шьюуку-шьюуку ирыз-
цазом, избанзар, ргәы раззам. Ауауы раз дабар, аңсшәа иара
ихала ахы инарцоит! – агәра ганы Рашыи Олеги днарәацшит
Кадыр.

Анцәа иныхәааит ари абызшәа дузза. Хыгъязарала
аңсуаа ихайхау амилацкәа ыказар акәхап, аха убарт рәацхәа
иеицамкит иара. Аңсшәа – амца иауызоуп, заҕа азы ақәтәо
акара иеицралоит. Абри эжәыр, ацәца Даут истоит! – агәашә
иааталоз арҕыс иахь ихы наирхеит Кадыр.

Олег ацәца ааиртәын, иаамцарсны, ашҕа иаакәлаз Даут
дицылеит.

– Анеиха сашәраза, анеиха! – дааччеит Даут, дынхынаан
Олег изамоагы днагәзит, – сара мазак уасхәарц сҕахуп.

– Олег иуазцааи, Даут, иац иануцаз ажәацка хәеи хәа? –
ацәцхантә ибжыи ныуныоит Кадыр.

– Зашхәа уҕоу иашәа шәа!

– Аа уара ассир, ми, ассир сымбеи, уара! – Даут
ицъеишьоз иацәца ааникылан, иблақәа ааитцыхны ажәоан
днацәцшит: «анцәа хәаумырзын, – фәаитит уи, нас ашьшы-
хәа, иразозшәа днахан ижәит. – Сара издыруеит уара
убзиабара атәы. Уаханатә акәзаргыи сшәыцхраауеит.
Шәласны шәықәц! Ауаа ирахаанза! – фәаитит Даут уи
илымхафәы.

– Сукәыхшоуп, Кадыр! – иаңсшәахәара дакәыцзомызт
Олег, – цәыцак азин сыт.

– Иумаз, баба, уара усасуп!

– Анцәа диныхәааит Камачыц.

– Уи лтәы ххәахьеит, баба. Насгыи, измааноузеи сыгхәыс
оынтә дзуныхәо?

Олег ирхианы иман уи аҕак:

– Ачашә сҕахуп! – ибжыи ныцакны инарылеихәеит Олег.
Акыр-кырхәа иааибарччеит зеггы.

* * *

Тәмыр иикыз арыгхь моанитцацыгхьаза, ахәа еицш
акаканкәа абгьи амахәтақәеи ирылкыаны адгыл иасуан.
Ипашә-пашәза акакан цәкәыншьаны, арацла иацәжыи.
Каканкәакгыи рраҕа-цәа ахыцәыиз акәхап, еецәаза ахәша
ргәылжж иаауан. Акакан гәылхны акалат иахьтарцоз,
хәыск ақышә хыцгәыгәынза иахагылан, аха скышә
нҕаскып хәа агәы иҕазамызт. Тәмыр ирыгхь ахымоанитцоз
зны-зынла «аах» хәа имч ахьадитцозгыи уахауан. Иалорны
инеиуан абггыи. Амза каканк цәцшьза ахахә иныкәылцәеит,
ацао-ацаохәа азы ныкәылкәакәеит. Ишкәакәаза, еимфәаҕаны
иааҕылгеит агәы. Уи иақәыз ацәа цаҕа анаахылх, ашәаза
еицш ицқәахеит.

– Уака шәхы шәыхьчеи! – ихәеит Тәмыр итәғәырцсаны
игылаз арацла акышәкышәерантә, нас ашырхәа ирыгхь
шааиуаз хыла адгыл иныцалт. Иаргыи махәык акынтәи
дәеакахыи диасуа, ацла агәыцә дакәшо, даалбааит.

– Ибарақәатрахааит! – фәаитит арацла акәша-мыкәша
днацшыи. – Ишҕаббои, аңшәма гхәыс, ацыицыыхәа иазхап
бгәахәуоу?

– Аа, абааҕсы, ари зеггы ацыицыыхәа алхны хәҕоу ибеит.
Иахьаагаша ак калап, ацәгәа ыкоуп, абзиа ыкоуп! – лхы
дымоахазакәа инаиаҕалкит Шыықә.

– Саб, акалат тәит! – Амза днеин ахәыс днацәкыаны
акалат аалырцысит.

Мыцхэы уаоы дигырхагамхакэа дынхон-дынцуан Тэмыр. Иаб иеызатэ дакэтэаны дышныкэоз, дызнымхазакэа, икэацэ хэычы дныюнапсы дцеит. Тэмыр дшыхэычыз анышэ дахон, кэатца хэычыкгы кайцеит, ипацха хэычгы инаганы о-блэк змаз оныкгы еикэцаб инаваиргылеит, изгаб лакэзаргы адгыл ацыхэан дцан ацара лцеит.

– Иугэагызеи, уан лхы лсеит! – иархэон иааицылоз.

– Акымзарак, сара исуалу амла-ахьта ламыркруп!

– Жэаоык умоума, азэ лами?

– Азэ лоуп азын ами? Акэымзар, жэаоык сымазар, жэоык акгы рылымцыргы, ажэабатэи ак шцаилымцырыз?! – алаф ихэон Тэмыр.

Уажэы? О, уажэы Тэмыр дзатэашьаны хэылбзиа зымхэозгы хырхэарц иафуп.

– Сацашэца агьарахэа шэоаханы!

– Ах иаршыын еипш умгылан, уаалакэы! – наиае-пнылхэеит Шыкэ. Амза акакан ыфо аччара дафын.

– Ифала, ифала, бхы анаршлак, нас иббап! – Амза дналэацшны дмакарит Тэмыр акалат данацарца.

– Абри атэы саргы мацк еилыскаауеит, сан!

– Ха-ха-ха! – амыркыцьеипш иааулакьакьо дыччеит Шыкэ, – исхаштыз, бара бхэышэтэоыми?

– Иазыбуеи, сыхэшэтэыртахь уао днеизоме?

– Днеизом, нас ишца! Анцэа иулеитцаз ахьаа, анцэа иоуп иулзхуа.

– Анцэа дыказам, сан!

– Уннан, сыбшьуама, бара исымсымхыша! – ахышэтхэа ажэон днацапшны датеимцарц дихэеит, – абас икоу роуп хдуinei еилазгаз.

– Ус бымхэан, сан, – днеины лан даалгэйдлыхэхэалеит Амза, – анцэа дыказар, бара бакара ихэахьадаз, егырт реипш абеиара баргы ибатэеимшьоз?

– Ибзиоуп, Амза, ус акэзаргы, быбжы рдуны ибым-хэалан...

Абжьбатэи ахы

Амра аацэыртцын, абжьаапны еипш акэымкэа, аблакэа еилахэашь, ашьахэа рхы икэтэан. Зны ашэахэакэа хара ицон, зны ацарда афакнархазшэа, иньцабон. Арахэ цэыс-жыысуа амэа иангылан, анахь-арахь игон ауаа рыбжькэа.

Рашь иеы изцамлац еидара дук иацазшэа, ашьшьыхэа ахы ларкэны, амэа ианыланы инеиуан.

Ахэыцкэа рыбжьы хацаланы, аффахэа нак-аак Рашь инаивкэан, амэа зегы рымехакны аладара инталеит.

– Шэаангыл, сара сынхеит, шэаангыл! – зегь рышьтахь дхэап-хэапуа ишьап хэыцкэа кэпшь-кэпшьза ихтны, зегь рцыхэтэан аеы днавкэеит Беслан.

Рашь уи ибжы шгазцэкэа ицэа даатэазызеит, иеааи-риашан, даакэымцзакэа ахэычы дыкэбб дахьцоз дихэап-шуан. Уи зхы тбааз еикэак кэыршэны ишьан, кьаф оазак амака атыпан ашаха ақэцаны ишэын. Аха иоыцэа дырхьымзакэа дныцаххын, иикыз ашэкэи, икарандашы, итетради хаз-хазы амэа инаныпсалеит. Илабжышкэа хаддыла доагылеит, инапкэа ашьац инылшь-аалшьны иааирыцкэан, хэычы-хэычл ицэкахазгы ааизигеит. Ахэыч хыш уаха дыоырц игэы итеимкэеит, илахь еикэышьшыы ифынеихеит.

– Уааи, Беслан, уааи, ҳаузыпшуп! – рыбжыи гон апҳа ицахъаз ахэыцқәа.

Рашь иеы ыыцза иаангылеит. Иаргы даакөымцзакәа ахэычы дихәапшуан. «Шәаангыл, сара сынхеит, шәаангыл» хәа еиҗа илымҳа иаатасит. Нас уаҳа акгы дазымхэыцзеит, зегь ихаштит. Ихамыштыз наунагза игәалашәо акы зацөык ауп, – ари ахэычы ицәабжы! Уиижьтеи ашықәсқәа цеит, аеапсахит ахэычы ибжыи, аха Рашь, ари ахэычы ибжыи шөышықәса царгы ихаштзом, убыскак игөықәаган...

...Ускан Ацсны зегьы еилаоынтран. Абар-абар шыҗа хәатшыэинтәалеит хәа ргәы иаанагаанза, мрақыҗаа хылагәыла иааилалон. Изыхкәаз-изынцз еилыркаанза, шыоуки лыбжыицсаа ицон, шыоук еилапәх еидәахәаланы иргон. Абыржә еипш игәалашәоит Рашь. Ускан аапынра мшыи. О-еы цыо-цыок еивакны ахәхәахәа ацәағәара иаеын иаби иарей. Убри аамҗазы ағьара иқәсны иаарыдгылеит Димей Кани.

– Уа, бзиа жәуит, Леуа! – аеқәа рапҳа иаагылеит иааиз.

– Бзиа шәаабеит! – нараҗеикит Леуа.

– Икалаз умбои, Леуа, иацы аизарфәы акы шәхәон, иахьа даеакы кашәцоит, – ғааитит Дима, – дестынк сызхоит, егыи Алиаси Хыгәи ирымаз ухәеит, арахь уара уаханы, еибарганы ацәағәара уафуп.

– Уара ухәатәала хныкәазом хара, урт азакәанқәа уоны икацала! – ахышәтхәа днацралеит Рашь.

Сара сзацәажәо уаб иоуп, Рашь, угәы иамыхәозар даеацъара хнейны хяцәажәап.

– Ари адгыл шыҗрала ихәуит хара, саб хәа узфәу изымхьчозар – сара исыхьчоит? – Дима днаифаххит Рашь.

– Устыхә, сымхәеи! – акөыкәуу нҗиргеит Леуа, – шәхы шөмыргәакын ацкөынцәа, Алиаси Хыгәи фагылеижьтеи сара

сыдгыл цәағәаны исыртон, иамоузеи знык дара ртәы сцәағәазар?! – иаафахитцәеит Леуа.

– Ацыр ипацәа ахаан ирымцәағәазацызт анхацәа рыдгыл, абри удырузааит! – ихәон Рашь дахьгылаз.

– Иазхоит, иазхоит, еазнык икарцааит, уи азын азөгьы хәишыуам! – дныбжьаказон Кан.

Дима илапш ырцөгьаны, Кан днаифапшит:

– Уара уаангылар цөгьазам. Адгылқәа хшозар ииашан иахшап, ус акөымкәа, даеак угәы иҗазар – ауаа ишрахауаз иухәандаз!

– Даеазнык акәзам, сара арака сыканатцы икахцалоит! – деитанабжьалеит Рашь, – уара, анхаф нанамга иҗажә уакөызма хара хәоны аҗшәмара зуаз!

– Иаабап ишыкауцо? – уаҳа акгы изымхәазакәа Дима, ихапыц афәа ыцго, ипсахы еибакны иеынеихеит...

...Рашь ихәыцрақәа даарылцызшә иун, иапҳьака данынапш, ахэыч хыш ифызцәа дырзааигәахахьан. Ифызцәагы рнапқәа неихьыршь-ааихьыршьын, дрыманы реынархеит. Нас деитарыланагалеит ахэыцрақәа...

...Адгыл мыцхәны измаз зегьы ирымхны анхацәа ирыртон.

– Уара Рашь ак уасхәар сҗахын ишупҳьазо сыздыруам акөымзар, – хәылпазык аоны дынхалеит Даут.

– Зны утәа, нас исоухәалап! – аҗак ныкаитцеит, догылан, – хәхьцо сзеилкаауам уара! – игәы цыжәжәон Рашь, – афыстаацәа хәкәлеит! Ари змааноу хәа уара акыр удыруазар?

– Саргы уара суфызоуп, Рашь, – ғааитит Даут, – хәхцәара аамҗа аины икоуп. Убла шаапшуа удгыл ааумхны иргоит.

– Нас, абри хәшәык амазами уара?
 – Ишпамам, Рашь, – уи иахь днаскъаны ихы наидикылеит Даут, – сара уафы заманак дыстоуп, хәдацәахьынза ахы аразни имоуп, ахәшәгы идыруеит. Икоу удыруоу, – даанацшы-аапшит Даут.
 – Умшәан, уанацалбеит, ауафы душьырц угәы итоушәа укылцш-кылзыроуа...
 – Икоу удыруоу, сысас нырцәынтә дааит, дара инагоу уафуп, абри ақытан уаха узыкәгыгша хәа икада анихәа, уара узбахә схәеит.
 – Ускак дыгәгәоума иара?
 – Абжъас даоызоуп!
 – Иитаху тыпк азбахә ихәаит, сиякәпоит! – фәаитит Рашь иблакәа аацыр-цырны.
 – Уи кәғара дмаазеит, соыза, уара уибарц итахуп... Абри ашьтахь рацәак мцыкәа Рашьи Даути рысас идтәалан.
 – Сара сыхьзгы жәдырузааит, Николаи сыхьзуп, – фәаитит асас иатцәа итаз афы днафыхәан, ипаца кәпшыкәа ичабра шкәакәа нрыхьшы-аарыхьшыны.
 – Хара хәы ус икалазом, атцәа анышьтух, инагзаны иужәыроуп, – днафәеит Рашь.
 – Издыруеит уацсуара бзиа ишубо, аха акультурагы уафы ипырхагазам! – даапышәырччеит Николаи.
 – Убрахь хнеиргы уара суцамхар калап, угәы иалсуазаргы, – амца неихкәеит Рашь.
 – Оо, ус сгәы нумырхан, аоыза, иага умхәаргы сара ссасуп. Ацсуаа рәы уи даәакала иахәапшуеит.
 – Хара ацсуа сасдыларала ххәахәтзом...
 – Иазхоит, Рашь, уи азы акәзам хзеикәшәаз. Сатамзааит, Николаи, абри иоуп зызбахә уасхәоз?

– Даара дыбзиоуп, итабуп, – дахьтәаз даахьрхәеит Николаи. Ак шәасхәашан, икои, ари адгыл азы азакәан фыц шәышпәахәапшуеи шәара? – иблакәа цәыркшаны Даут иахь ихы наирхеит асас.
 – Хара ихазцаауада?
 – Избан, шәара изышәмазцаауа, шәара шәами изтәу? – ха-ха-ха-ха, даапышәырччеит Николаи. – Шәара ишәмазцаауазар, шәара ара шәыказам хәа ауп иаанаго.
 – Ишпыкәу хшыкам?
 – Хашпакам! – ргәы иньцаххит аоыцагы.
 – Ха-хы, закәытә парадоксузеи: хәкоуп, аха иахмазцааит! – еитах атцәы нарылеитцеит асас. – Хара хәы акәзар, ауафы ипату цызеуа дарбанзаалакгы абырсаатк ихы хырсоит!
 Аоыцагы рыблакәа хахаза инеифәапшит.
 – Ааи, ааи, убригы хацароуп!
 – Еилыскааит, аха, азә иакәзар, оыца ракәзар ак ххәарын, арака ауаа зегы акәшахәтуп адгыл азы азакәан фыц, – фәаитит Рашь.
 – Мап, ииашазам! – ахышәт хәа доаткәеит Николаи, – ауаа рахәуп, ироухәо ауп икарцо. Урт шәнапкәа афәахышәтцәәроуп, избан акәзар, уи хацароуп хәа роухәаргы, убрыг кәрцоит! – ихы нарыкәкны иажәа ааирцәбарейт Николаи. Икоу шәымбазои уара! Урыстәыла амчра аусуцәеи анхацәеи иргеит хәа ахәхәара иафәуижьтәи хәба-фба шыкәса цит, арахь хыла-гәыла еилоуп, арахәгы еилыркааит уи акгы шырнамтаз. Урт ирыздыруам иахьцаша. Ө-зык рыбжәара иабжәахеит. Атцәы рылазцо, таха рызымто илкыдцан ишьтәуп. Ашьыццәа роуп шәышыкәсала ишәымоу адгылкәа шәымхны ауаа ирзызшо. Еех, дабакоу ахатца?! – игәы тцәуауа днафәапшит итәаз, – сара ишәыстоит ахы,

абар иахьыкоу, – ичамадан хэычы ааиртын, инарымцаикит, – дшэыпшаа агэы зызтоу, псуа хацак, Дима аума сыздыруам, ани ашыап пақыажэ дықэигааит. Шэыст, шэыст, ахы! – рапхья инаган ачамадан итаз амакэан хэычы аартны инықэицеит.

– Хара хқытан апараз ауауы дызшыуа ахаца дхамазам? – игэы иныцаххит Рашь.

– Дзеипшроузеи нас шэара шэфы икоу хаца?

– Хабацаэа рыдгыл азы хара хшыа хара иаауеит! – атак аакаицеит Рашь еита, – уара усасызар – сасцас ухы ныкэга, даеак угэы иалазар – абар сахьыкоу! – дкахэхэа, изара тахаха, иблакэа тыцны ицарашэа Николаи иапхья даагылеит уи...

– Шэаангыл, сара сынхеит, шэаангыл? – еита илымх интасит Рашь. Уи иеы ишыапкэа надыргэгалан, иаарццакны ифынеихеит. Аха ифыцзаны иааикэпапеит ахэыцракэа, игэалашэон зегь шыкалаз...

...Акэа кыдхаэа илеиуан. Идыдуан. Даути Рашьи рхырефы шыалла итахаэхэаны, аатрафы ивцагылан. Уажэы-уажэы апенцыйр инкылпшуан. Дима астал даахыцын, ацэырдагэы афы ишытаз ахэычы ифы днеины инацэкьаракэа илацо дирчыхэхыхэуан, Беслан икьатеиах пцэо аччара дафын.

– Саб, ушьтамлазои уаха?

– Уажэыцэкья сышьталоит. Уара умшэан, тынч уцэ!

– Ибзиоуп, сыцэоит! – ихэеит Беслан, нас атзахы ифы наирхеит.

– Саб, сара ицегь иансызхалак икастцой? – деитаахэын, азцаара итиит ахэычы.

– Ацара уталоит!

– Уи саналгалак?

– Уи уаналгалак, еита ацара уталоит.

– Уи сеитаналгалак?

– Пхэыс дааугоит.

Адэахыгы аоныцкагы иаалашан, иаадыдит. Ахэычы игэы трысны даакэтэеит.

– Пхэыс илзызуеи, саб?

– Уцэ сымхэеи? – фааитит Дима, такс икаицара изымдыруа.

Убри аамтаз еитаагеит ахысыбжь. Ахысыбжьцэкья. Дима астал дахьахатэаз дааизкэыфын, цакэ анышэ афы дныкэхаит. Ахэычы пытраамтак дшанханы ацэардагэы дылатэан, нас арцэаа аатирган, доагылеит. Имацэысуан, идыдуан...

...Рашь ахыта дакызшэа даакыцкыцын, иагэра даахеит. Иапхья, данынапшы, ахэыцкэа дрылагыланы ашкол ахь дыргон Беслан.

Аабатэи ахы

Амза лшыфакэа инарыцылтцеит. Уи даапса-дкараха аоныка дцон. Амэ иаха-иаха ихалон, ларгы дынтыгла-аатгыло, лыпсы еиталкуан. Мчык лыцхрауан, мчык лымжа лханарштуан.

– Мшыбзиа, Амза! – ихырхуан апсшэа лархэон зны-зынла илаосны ицоз.

– Мшыбзиа, Амза! – илзааигэаз бжык ллымжа интасит ацыхэтэаны, ларгы ацэа далцызшэа лхы шытпааны уахь днапшит. Ажэоан акынтэ дылбаазшэа, дпышырччо, ибла еитэакэа хааза лапхья дгылан Олег.

– Бзиа збаша! – лааңсара калыжбызшәә, дласза атак
җалтеит Амза. Уи уабы изеитамхәоз, изымоуаз гәйргъарак
лхы-лҕы ааимнадеит.

– Баала, саргы аоныка сцоит! – даахьахәын, абнара
иеадкыланы иҕынеихеит Олег.

– Арахь уаазгазеи уажәы?

– Саазгазеи, бхәама? Ишқасхәари! Бара саабгеит! –
ихәеит иара ихы-иҕы ақапшьра ахало.

Амза ҕымтзакәа уи днеиҕапшит. Олег лара лахь
дхьампшзакәа, ихы ларкәны амәа данпшыло дцон.

– Олег, унапала сушьырц ауп узәу.

– Мап, Амза! – ахьышәтхәа даахьахәит Олег, – сара
ахьаа сыбтоит. Уи бара иабабпырхагоу, схәыцып, сгәыроап,
ибылшозар еицахшап, ибылымшозар – схала исзынхап! –
ҕааитит илахь еиқәцаны. Амза дцәажәазомызт, иаргы уаха
ибжыы мыргазакәа днеиуан. Оыцъа ауаа, оыцъа ақәыпшцәа.
Рыгәқәа ракәын иеизааигәаз, рхатақәа еицәыхараны игылан.
Агәқәа реидырцарц ртахын, дара, изыхкьазаалак акы
еиднахуан. Шака ихьантоузеи агәқәа рықәпара! Агәқәа
азатәра ртахзам, агәқәа цас затәык ауп ирымоу –
иазааигәахара атцас. Атцасқәа рацәаны измоу ауаа роуп. Урт
роуп цас затәык змоу агәқәа ахьаа рызто.

– Олег, уара зынза акгы хьаас иукзамшәа збоит, ухы
умшатазои? – лхәыцрақәа даарылцын атынчра ааилалгеит
Амза.

– Уажәааигәа Кадыр исеихәеит ижәйтәтәу, аха
узырхәыцша ажәәқәак.

– Иарбану, имазамзар?

– Ахаца – ахәсеи ақсреи ихала дырпылозаап ихәеит.

Амза лыблақәа разза Олег днаиҕапшит. Уи илцәыхьантан

лыблақәа рыцәахра. Амза лыпштәы лхыгга лышьтахь-лапхьа
дыпшуан. Уи игәра лгон, уи дицәшәазомызт. Дзыцәшәоз
егьырт ракәын – лара илзааигәазаз, аха лара илцәыхараз
ауаа. Лшьаҕақәа хьантахон, ацара лцәыхьантан. Иҕацаза
иасуаз ақшазатәык акәын уи лыцсып алага-аагара
иацхраауаз. Архәара ианаавтц, амәа аханы лылапш
нарықәшәеит оыцъа аәцәа.

– Олег! – лхәеит лара инапы ләаларпсны, – сухәеит
ахьымзг сумырган, уааи, абрахь халалап ихәосны ицаанза.

– Иамои, харбар, сара уаха исзыцәахуам! – ҕааитит уи.

– Олег! – лхы-лҕы аәақсахит Амза. Олег игәеитит ари
шыхәмаррамыз, лара лыхьыз-лыпату азы ишатахыз. Уи
уажәы мчы змам рыцхак лакәын, ақшқа диоызан, иаахцәаны
аоыцъагы ахьацара инылалт. Нақ инаскьаны, хьаца шәпак
иавагылан рнапқәа еибаркны. Уаха даәакы еизааи-
гәанамтәит. Абри аоыстаара ауп еизааигәазтәыз.

Урт еипырцыр ртахзамызт. Акаҕа ихәапы-зыпуа иалаз
ахәыхә пшқақәа иреипшын. Уажәы-уажәы иааиҕапшуан.
Ргәҕы амышцәҕьа ашьтахь еицш амшын цәқәырпон.
Рыкыдыркьон ацәқәырдақәа, акәара инадхәашала ицон.
Икан ацыпхь хәыцқәа оба. Урт акы ирылаоашьазомызт. Иага
икыдкьаргы ишыцкьаз ихынхәуан.

– Олег, – ҕаалтит Амза, – суҕахызр, – ухала уца, ма
сара соужь! – арт ажәәқә рхәара лтахзамкәа, аарлақәа
илхәеит Амза.

– Мап, бара бца! – лнапы рыҕәҕәаны иаауижьит Олег. Уи
иблақәа траа, лчыт бжыы мыргазакәа дахьцоз длыхәпшуан.
Лшьапышьтыбжькәа реы инапы нықәишьуан. – Амза хәычы!
Закәытә лахтыроузеи сгәысеанзамкәа исыбтаз. Изақәытә
рыцхәроузеи сгәы зтабыршәаз. Мап, Амза, бара бзын сара

сзыкәшәалакгы схызгоит. Бымшәаит, шытахька сеитәц-
зом. Бара быхыз схәонатцы, ажәоан – адгыл еиңш
исзааигәоуп. Анцәа дыкоуп, Амза, бара боуп сара сынцәа.
Изакәызеи, изакәызеи сзыкәшәаз! – дзыдгылаз ахьаца
днахьхәазалан, ашыапы иалхәхәоз адаш ду дныкәтәеит
илахь инапы апыракны. Амза тацәын.

* * *

Хьыма абарцахь дааццит, Амза днеиуазшәа анылба.

– Бгыло балагама?

– Уажәшьта хар сывам!

– Бааи, арахь, бнапы баахи? – лда хәычы аисшьа
дазызыроуа далагеит Амза. – Ибзиоуп, шыта бзыцәшәо хәа
акгы ыказам, быюла, быцала. Уи схәеит хәа былахь баахи!
– Амза лқышә аатлырқәацаан, лылахь инадылкылт! –
ибзиоуп, амала, хәычык иашазаргы ижәла ахәшәкәа. Урт
бара ибпырхагазам.

– Амза, зегь саҳауеит, аха быцштәы акалашәа икоуп.

– Иазыбуеи, цыушьт, сара слахьынца акалашәа икалозар
акәхап.

– Олег дбыкәымшәазеи цыаргы?

– Дсыкәшәеит! – фаалтит мацк антцы.

– Сыцсымзар, уи иңсы штоу деилагоит. Дызефыз иускәа
зегьы дыркәатцит. Амза, Амза ауп иеыцқаку. Иарбан Амза
бзиа илбо ашәыр, иарбану, иарбану?.. Даакәымцзакәа
иарбану хәа дцаауеит. Закәытә насыпузеи ибымоу, Амза?!

– Исыздыруам, Хьыма, уи даара уаю дацашыцыртә икам
хәа сыкоуп.

– Сара анс исыеҳагаахо ауаоы дыздыруазтгы, ажәак
мхәазакәа аңсра сақәшақатхон. Зака ибзиоу бдыруоу арпыс

бзиа банибо! – цсабаратәзароуп, уи алабжыш ахьшызар
калоит, аха ахәынцәа ахьшыымзароуп. Абзиабара насыпуп.
Баша бымгәыроан, зегьы бзиахоит. Баша ибхәоит, – сара
сацашыцуеит бара ибымоу абзиабара! Хьыма лнапқәа
ааитцылхын, Амза лзамоа дааханы дагәзит...

Ахәылпәзхара иаефын. Анахь-арахь, хыхьынтәи, цақантәи
ауаа рыбжкәа гон. Амра аташәамтаз ажәоан инафнашьыз
анапышьта, макьана иеаеаза ианын.

– Икои, шәмылбаауеи апацахьы? – ибжыы геит Кадыр. –
Мшәан Олег дабахцәызи уаха, ак имыхьзааит ацкәын.

– Ара сыкоуп, ара! – оумакгы игәы алакацәамкәа
ишьтахь ала даацәырцит Олег.

* * *

Темыр иңсахы еибакәа агәашә аеы днеины дгылн. Амза
даазомызт. Еиҫа ихаеы иаацәырцит Мыта иажәакәа:
«икалап уңҫа мацк даалапшыкәуцар ахәтазар, икалаз
хаздыруам, аха Кадыр иеы икоу аурыс цкәын мацк
дыхталкәеит. Ауаа рәгы, ишудыруа еиңш...» Игәы иҫаз
нагзацәкәаны имхәазеит Мыта, Темыргы уи ишибацәкәоз
дацрамлеит, аха игәаеы дааитанаргәгәеит, ихы инаркны
ишьапақынза амца өеихкәеит. Пҫазатәык имоу лыпатуеим
рхәар атқыс, дыкамзар еиҫа еиғыишьон. Темыр ихәычрақәа
дрылымтыцкәа, Амза агәашә даадгылеит.

– Бабакоу, бара уахантәарак сыбзыцшупеи! – имыр-
хьяацәакәа, аха днакәыгәгәаны фааитит Темыр.

– Уаха хәа узәу макьана иабакәоу, саб, уңши, –
мраҫашәарахь лнапы лырххеит Амза, – уажәоуп ианыхәыл-
пәзхо? – агәра ирго фаалтит лара. Темыр ари ала акгы
шизымго ааидырын, абырсаатк даеа зцаарак ахь дниасит.

– Дабакоу ари ибгыло аурыс чкэын?
– Аоны дыказар калап! – имырхьяацэакэа атак кэцаны акэаскфахь лэыналхеит Амзагы.

Темыр уи длышьтыцзомызт.

– Аоны дыкоуп бхэама?

– Исыздыруам, уаха дабакалари сеидру?

– Аоны, – даалак-оакит Темыр, – ацсуала ус иахэтам, аха ауафы ицэам злам имхэцэ алаимцозароуп, илымха атаора еигыстэып сара уи! – ацыхэтэантэи ажэакэа Амза еиха еигыны еилылкааратэи днакэыгэгэеит лаб. Амза даагыагьан ишьтахь ала уи днаихьзаны ибга днамцасны даанылкылеит.

– Цсрами, саб икоуцо, иухэарц иутаху сара исамхэазакэа, дыцэгьа-дыбзиа мракытаа дрысасуп, илымха атаора бзиаствэып хэа уцоит.

– Ифэбымтын! – дналыкэкааит лаб, – саргы издыруеит бзиарак азы уи иахь сшымцо, аха иареи बारेи амцхэ шэеицэыпхашь шэалагеит, оыстаара пшзак ацыхэа ршэшэо иаины иашэыбжэамтэазааит? – Темыр иажэа хаакэа ацэы рылхэхэо икан.

– Иухь, саб?! – ицэашьаны уи днаифапшит Амза, – уеилагама, ура упату лазыркэыша акгы смыхьзеит.

– Сара сыпату акэым, бара бтэы! – днакэыгэгэеит еица.

– Еицэоугы быкэнагоит, еицэоугы! – апацха абартца акынтэи даамакарит Шыкагы! – акэтагь ацэа илхны иаззоу ахэычы, оызара лзызуша урысымзар азэггы дылзымпшааит. Ура уоуп зегь зхароу! – абартца даатцыцын лхэца днеизыцкэеит Шыка, – ахэычы амла дакыр хэа ушэаны хгэылацэа реипш, уахгы-еынгы ауаа рымхкэа уртан. Думаазеи? Думахьчеи? Уажэы аурыс дицныкэалааит!

– Быстыхэ, бара бусс алам! – ипхэыс дналыкэкааит Темыр! – быстыхэ акэымзар, шэоыцэагы сшэылгоит! – деилашэаны даарыбжэагылеит! – Ибхабмырштын исхэо, убри атэым уао ихтакра банакэымцза, аб дышбымам, бара бзы сара сыпсуп, абна, амхы ацыхэан икоуп снышэынтра. Дзакутэ урысузеи ихаларгалаз. Дин змазам ауафы иага дыбзиазаргы иацэажэара ацсоума?

– Уи азэггы диеицэазам! Абарт зеггы шэеипш дуаоуп! – лхэеит Амза мацкгы лыбжы дацэшэо.

– Иаззоуп сымхэеи! – уи дналыжэлеит Темыр дцыстысуа, нас ихала ихы дацэажэо ашта дныкэлеит.

Ажэбатэи ахы

Макьана шыжыын. Мракыта иалсны ицоз ашьха роаш зацэык акэын атынчра еилазгоз. Ажэоан акэзар, цэа азэы ауархал ацаиршэышшэа, еилгазамызт. Ахаракыра ифэыхь-тааза икэсуаз апша, зны-зынла ауафы ихэы-ижы ааиланаргылон. Арантэи иубон ана-ара аонкэа ихэхэа-хэхэаза алэатцэ шырхылцуаз. Аха алэатцэкэа амцхэ аоада изхамлакэа ахьшь еипш реырхэаны, реарпсакэон. Ахаракыраф ихэахьхэала иоаны игылаз араш ду ашка ихэантэ-хэантэаза, азаза иарчаланы реархон ауарбажэкэа. Урт ес-уажэааны мраташэарахьтэ мрагыларахь ицоит. Иаакэымцзакэа итыппы иаауеит, иаауеит. Олег адгыл иалхэхэоз адац еилархэа дыкэтэаны Кадыр ионы ашта дтапшуан.

Апшэма ицэмакэа агэара интыгит, даргы русура иагхар хэа ишэозшэа афэх-саххэа тэюоала инеифас-аиэфасын, ахэхэы реынархеит. Абык Олег дахьтэаз ианизааигэаха,

иаатгылан, аблақәа тызза инеиғапшит. Иаргы днагылан, инапы намцакуа, иара ашка иёнынеихеит, аха аб атёюақәа ааханаршалан, ишизытқара ихияны иаагылеит. Олег уаха пхәака деитамтзақәа дненины еитә адаш днықәтәеит, абгы аиааира агазшәа, изықәгыгуаз атёюақәа хых ишьтыхны, анаара иамаз ахьацара инылалеит.

Уи ибла Амза дшыгылац дыхгылан. Иахантәарак апхыз дшалаз далан, дарааңсеит, дарчалеит. Иахантәарак абри ахәағы, Ұ-хәықә хәычык реипш еидтәалан. Лара лоуп ари ашьхара дықәкны дыкыз. Уажәшьта уи ааныжыны, цашья имазам лара лыда. Уажәы-уажәы ипхыз иёыцза иааигәалашәон. Амза дшәапырхапуа ахьацара даалцит. – Олег! – лхәеит лара, ишка лнапқәа рхахо. – Амза! – ғааитит иаргы, нас даакәымтзақәа длыхәон. – Иааныжь бқыта-пшза, баала, нақ инхажьып, арака цстазаара хаураны хаказам! – инапы лыкәыршаны дааигәыдихәхәалеит... Уи ари апхыз дшаз-хәыцуаз даанхон иааигәазахахьаз аеы ашьапышьтыбжь илымха итамқыр.

– Уа, шыжыбзиа, Олег! – иеиқәа цыю-цыю ицаәырбо, даатгылеит Рашь.

– Бзиара збаша! – игәы алақацәамкәа атак аакаицан, доагылеит.

– Икалап хәыцра ссирк уалан уалсхызар! – ччапшык иқышә иқәзамкәа ғааитын, дынеыжәеит.

– Иудырит, мап сызкуам!

– Амза лакәзар! – иааигәазаны днаидгылеит.

– Икалап Амза лакәзаргы! – имырхьяацәакәа атак аакаицан, Рашь атәара наидицеит.

– Олег, угәы нсырхар стахымызт сара, – ишьтахька мацк дааитяцын, ғааитит Рашь икамчы апцаца апкаохәа адгьыл

инарбаны, – Амза уара дунасыңым! Уи дапсуа пхәызбоуп, ақсуа дигароуп.

Дарбан дызго, уара уоума?

– Ааи, сара соуп! – ашырхәа Олег иахь даахьяпшит.

– Аха ларей уарей казшьала зынзаск шәеипшзам! – иқышә аччапшь нықәитцеит Олег.

– Хаипшымзааит атаххаргы. Сара исгәақхаз сара дыстәуп. Ус икоуп сара сцас. Уара ақхәыс дааугарц утахызар Урыстәыла икажьуп шака утаху, амәа бзиа умазааит! – Рашь иеы днадгылан ағәра анақәиршә, ахы кьацәза ишьтыхны аёынанахеит, иаргы алақәа еипш дпырны днақәтәеит.

Олег акраамта иихәра иғамшәо икәарны инеиуаз аеиқәа дахәапшуан. Инаәсан шышыгы-ғрак ақышә гьежь анышә ицацаланы, ажра иаёын. Уи зынза анышә иагәылалан ицарц атахызшәа, ақхәатәи ашьапқәа шытацаны, иқыуа, есааира цака ицалон. Уаха дымтәазеит итығ аёы. Иааигәалашәеит иан ласылам шәкәы: «Сухәоит, уатәи азғабцәа бзиа иумбан, уара уда уао дсымазам, срыцхашья...» Абырсаатк ихы-иёы аеақсахит. Илапш уаха акгы ытамшәо иалагеит. Дааццакын, аоныка иёнынеихеит.

– Баба, акы унамыцқакәа уабаци ашыжь? – азаза даганы уи дааидгылеит Кадыр.

– Сахымзои, Кадыр, шәгәы цысцәазар калап хәычык! – ари ажәа иахьанза имхәазацызт Олег. Кадыр изым-батәбараха ақкәын дааиғапшит.

– Измаанозеи, дад, иухәо? Акыр угәы иалсыма?

Мап, мап, Кадыр, акгы сгәы иалымсзеит! – дааччаны Кадыр дааипхышышьааит уи.

Ақшәмагы уаха акгы ахимхәаит, аха ақапыхәа ицәа иалашәеит исас акы хәаас ишимаз. Иқаларын дәезнык дизымцаакәа доуимыжыыр, Хыма лыбжы лмыргар.

– Афатә хиоуп, ахацәа шәааи! – адырра рылтеит лара, нас леирызи лымпахышы кны абарца даацагылеит.

– Иахәа амш цәгыахар қалап, Олег, уара ушқәаәпшуеи?

– Саргы ус сгәы иаанагоит! – инапы ааирбеит Олег, – иазхоит, нас, есымша амш бзиа убахьоума! Шыжыкхәа афара иалымгацкәа, амш аблақәа ааиманарғәған, азы лабжыцәраа ағынанахеит. Акәйтқәеи агәагәшықәеи еихан, рхы ишзахәоз ионы акәасқәа ацақа рәаархеит. Амхара абарцағ зқышә калкало ицагылаз агәагәшы рбағ, азәы ибжы алымха итасцыпхәаза, еиха-еигәо ирықәәнатуан. Олег ақәа далцәрааны, аттақәа акәасқәахь дынхалеит. Игәи-игәи еилацшуа, аштәи-ахәи дрықәқшуан. Мап, иара изы иееимызт иахьатәи амш!

Хыма лоуп Олег ихәыцрақәа дрылзхыз.

– Узеигәыргәаша ак устоит.

– Иахәа сзеигәыргәаша ақацара цәгыоуп! – фәаитит уи Хыма лахь дымпшзакәа.

– Абри Амза иузаалтиит. Иаха санааиз ушьталахьан, уреыхара стахымхеит!

Олег ибла ецәақәа аалах-фыххеит.

– Итәбуп Хыма! – даақәыпсычхаит Олег. Уи уаха ажәак мхәзакәа ауада дныоналан, ашәкәы аахиртлеит: «Сацоум-цан ашәкәы ашышьа ахысызымдыруа. Сшузыпшыз адунеи азна аамта цазшәа збоит, – мацк игәы аатынчхеит Олег, – уаха сылшом. Зны-зынла, акгы хәаас имкзакәа, ауаа зегы срылагыланы сыхәхәандаз хәа скалоит. Арт амшқәа зынза ақшәара сцәызит. Иацы Рашь дааит сара оғы. Бзиа

хшеибабо идыруеит. Сухәоит угәы уеаныз! Дәае мышқәак хәақшып нас ак хазбап. Ах, Олег, иудыруандаз убара шака истаху! Сара уажәраанза ақстазаара еакала сахәақшуан. Уажәоуп хәағы иааз ауаф иеиқш саныкала. Шака ақстазаара мариазыз уара уансызымдыруаз! Шака ихьантоузеи хәанеибадыр! Ароманқәа рғы избахьеит абзиабара амцәыжә-өақәа унатоит хәа. Сара уи сараақсеит. Срыцхауп, скажыны умцан. Рашь уара уғы днейны угәы иахьша ак уеимхәар қалом. Уара умгәаан. Ииашоуп, хәеиқәшәалазом, аха ма ашәкәы хабжәаз, уи хәмазақәа ныкәнагалааит, уи еиднакылалааит ахәаа змоу агәкәа! Оумашәа иубар қалап ари ашәкәы. Ицьюмшьан. Хәра бзиа иаабо ахаца дхамбаргы ихәчхауеит, аха бзиабарада иахзычхазом. Ағәхәара зегы ирымоуп, абзиабара ада. Саргы уаха сылшом, Олег. Абри ашәкәы агәыгра хәычык снатоит. Иахәа абри сымқыргы исзымычхар қаларын. Абри уацәынза снанагоит. Указ, абзиаразы. Сухәоит қхыз субаларц! Амза».

Олег иғыцны деитапхьеит уи ашәкәы. Игәы иеанзамкәа иоуит иитахыз амцәыжәөақәа. Аоны дыюнацәаар итахуп. Дхагахан, дтәоит, дгылоит. Иара уақа иеынкаиршәын аора дналагон еиқш, дааонал Хыма. Олег дқауа, дналыдпалан лзамөа ацәах аахиргеит. Хыма лнапы лзамөа иадкыланы дгылан. Нас иеилылкааит игәалақара шыказ. – Сбыкәыхшоуп Хыма! Адунеи ағы бара бзы скалоит. Мацзак исараза атак зыюуеит.

«Агәыргәара сзаабгеит, Амза. Бара ишыбхәо сныкәоит, дәеакала аныкәара азин снатом быбзибара. Енак ажәала хәицәажәеит кәымзар, бара бахьтә цәахәак смоузацызт. Сгәы қаханы сықан, ақәцра амөа сықәгылан. Уажәшьта анасық сымоуп. Ари ақыта ашьац еиқш сықәиаазшәа бзиа

избоит. Бара боуп цстазаарас исымоу, ахатэ цстазаара стахзам. Сан зака дгөырғарызеи былбар, уи сара сеихагы пату бықөылцо далагоит. Аус злоу бара боуп, Амза. Ианыбхэалак, иахьяабтаху сцоит. Иамузои лассы акы бызбар? Барей сарей мышкы хажьейбамбо шықэсык иакароуп. Ашықэсқэа хмырзып, Амза! Сласны изыоуеит, избанзар, Хьыма дыццакуеит. Уи аеҳэшьяра сзылуеит. Уаха иагарааны дмааргы сылзыпшуеит, избанзар уи лоуп сынасыццэахны измоу. Нак илгоит, арахь иаалгоит сынасыц, иаалгоит бара бнапы иакхьоу ақьяад, бара ибөыз ажэақэа. Урт сара исхаштзом. Абар Хьыма дааиуеит. Амза – сгөыгырта. Сыцшуп»...

Олег абартахь данаацөырц, ақэа хкөахьан. Хьыма ахэы харакыра иаваршэны иаха-иаха днаскьон. Иара амардуан дшаалбаазцөкья, ала цыхэаршэшэо иааицылеит. Ахы инапы нықөишыт.

* * *

Уажэы-уажэы ацхалқэа кны, инеивыс-аивысуа ахацшыақэа иаарыдыххылон аби аңей. Амра агөылиаазшэа, аиқэарей акацшыреи еимаркуа, ишэах мацараха ахэцэы ргыланы ахацшыа итацэон аоы. Мацк иахыцазаргы калап уи аацхра аамта. Заа идыртэхьаз ахацшыақэа рыхқэа макьяна икацазамызт – даргы рыхэда аимхэыц шкөакөа аханацан, ачча-ччахэа ацэра иафьын. Аогы амөа ду ианысуеит. Рацхья излоуп, нас ихэашьуеит, ацэкөырц еицш еилаоынтуеит, аекыднакьоит, нас еилыцуеит, амшцэга ашьтахь амшын аешарыцкьо еипш, иаргы аешарыцкьоит. Ахаца ианакөызаалакгы ажь-оы хьяас икуп, ианаамтоу

ицааны иоы цөйтөар итахуп. Уи асас иацхья еирызла, ашэах хчыланы ианаакөиргылалакь, адунеи афь иуалпшыа ду наигазшэа ипхьазоит. Иаргы акалашэа икоуп, хэарада, зказшыа еееимгы деитанакуеит, даргөыбзыгуеит, апхэызба ссир лнапқэа игөы икөылшыызшэа, дархаауеит, дартатоит. Аха мрақытаа ианакөызаалакгы дырцөымгуп уи зөа-дызцало, амцхэ знархэо ауаоы. Урт аоы зыртаху еицэа-жөагас, аамтагагас ауп. Уаха акгы. Ргөы ахэра амазар – иара иазыргьом, аха агөырғьара рымазар – ргөырғьара иацхрауеит.

Арака ицьяшьатэшэа икалоит ажь. Абар уажэгы амжөацлақэеи ашөыри рөы еикөыншөыла икнахауап акацыц. Ашьхыцкэа рцашэ хөыцкө ажьыргөыц ахы итацаланы, реаларпапаны ахаа иахоит. Ажымжөақэа мацк уахынлатөи ахьта рысит, арацөаххыреипш еидшөылеит. Абыржөоуп фатөыс ианыссиру.

– Баба, Рашь, уажэшьта итөуеит ахацшыа, мацк хадсгы ааитацкып! – ихөеит Леуа ашэах ахацшыа ахэда ианаа-цагыла, – дөаак ааугазар иазхап.

Рашь ицхал ахацшыа пейпеиуа иартөит.

– Абри уара учара калаанза ихсыртлазом, баба, анасыц анцэа иуитааит!

– Хажьзоит, саб, хабаццакуа, – фөааитит Рашь дамац-хашьашэа.

– Уааи уажэшьта абра хнатөап! – ишьтаз ақьдсақэа дныкөтөаны итацын кьаса аацөыригеит Леуа. Еитцыхөхөа иказ атацын ақьяад инылеихэан, иеихымца ааихьишыт. Амца зыцрасыз ацөымса, ихөхөаза алөа анахылц, нацөхыцла, еилархэны иикыз итацын инахаитөит. Рашьгы ирхагылаз ацөа-цлақэа дрыцацшуа иаб днаидтөалеит. Леуа

инапы шәпәкә Рашь ишьамхы иныкәйтқан, днәиәпшит. – Иҫкои, угәалакара еимшә збоитеи?..

Акымзарак, саб, есымша ауаы деиңшума нас.

– Ублакәа сыртапшыпи! – инапала Рашь ихы ааирхәын, иблакәа днархыңшылеит уи. – Исгәапхом, уаха иуасхәара сыздыруам. Акы уаргәакуеит, сыңсымзар, ус акәзами, баба? – ижәахыр инапы накәыршаны дааигәыдиҳә-хәалеит.– Иага угәакуазаргы, ушхацоу указароуп, уцаскәа урыг-рамгылароуп!

– Иҫкои, баба, уахада шәеибамбацызшәа шәнапкәа еикәыршаны шәтәоупеи! – ҫаалтит рышьтахьала иаарыд-гылаз Адица, нас хәычы-хәычла акыр-кырхәа аччара далагеит. Инеиәпшы-ааиәпшын, адыжә-чыжәхәа рыжә-ахыркәа рәы напык-напык ааимырдан, бҫартахы иааидгылеит Рашьи Леуеи. – Сан, бааи, ассир бсырбоит, ассир! – Адица лан лахь ишәылтызтәкьа, леимаажәкәа дыртапало ләаалхеит.

Рашьи Леуеи рыжәақәа еидын. Аб икәра шмачызгы, аңь адац еиңш ишьапкәа адгьыл иаларсны икын.

– Шәеибамбеит! – ҫаалтит ан дазгәдуны.

– Иацахаз, уаха арахә еилиргоит, уацәашьтахь аәтра ауац тигеит! – ихәеит Рашь иеырхәан иаб ижәа ахыкыз.

– Ахдшья шәтахауеит! – зны-зынла лыбжы ҫацаза иаалыргон Адица. Ан лакәзар, леихадакәа дрыкәтәаны ҫымтзакәа дырзыпшуан.

Даргы аакәымтзакәа еитцагьежьюан акәымзар, азә маанак кайцазомызт. Рашь иаха дахьауз азы изыцәгьан иаб ибҫа инапәы аагара, Леуа иакәзар, импыхьашәаз ичкәын ибҫазарафәы инапы ахәаилаиршәыз еидгьызыкылазшәа уаха иаауижьзомызт. Аха, дрыцхаишьоу сеидроу атыхәтәан

иаауижьын имаҫа ааникылеит. Рашь иңсы аниоу иаб ишьапы дыкәгылазамшәа даашьтихын, маңк дааирнааит, абар-абар изкәа адгьыл ахь ағынанахоит, аха уаҫа даангылт, Леуа днаиәыңшны ихы-иәы гәыдикылан, ашьшьыхәа днаиргылеит. Анггы лгәы пшаазар акәхап, лыбла лнацәа еикәатцәақәа нтылшыын, амхарахы ләыналхеит.

– Баша, смааи, иацахаз дысзеилымкааит! – ҫаалтит Адица.

– Арахә хәыцьягы еилхаргоит, – ихәеит Рашь.

– Ақәпарафәы, баба, ужәаа уаы иумтароуп, уи аниумта уацахараны указам...

Ашта иаваршәны кәңар гәартак хьу-хьууа иацрыпсса акәақ-акәақхәа ак рабжыго иаауан акәарт. Агәара иадгылаз ажәкәа рыбзкәа цәыцырхәхәаны ахәарақәа рхы дырбзон. Хәыск амасар еимыхны ан ачыргә акынза ақьышә пшқа хәычы нанагарц ицәыпцнархәхәеит, аха ажә уи азеилым-каазакәа аблакәа тызза иңшын.

Кадыр инапы зәзәаны, аныга шьтыхны агәашәахь иәынеихеит. Ацгәы аҫацәкәа шашаза, ашта икәгылз ашымха ацака итәаны, Кадыр иныга иахәапшуан.

Хәылпазын.

Ажәабатәи ахы

Рашь дахышьтазгы акраамта днахәы-аахәуан. Ганкахьала тың инаҫазомызт шьыбжьон Хьымеи иарей реиңыларәа, ганкахьала, оумашәа ибон мап ахыылкыз. Мап лкызаргы уиакара хәаас имазамызт абри иарей ларей рыбжьара аурыс чкәын Олег даабжьамхазтгы. Ауаа

иаарылаохъан Рашь Амза дигеапхоит хәа, уажәы Амза Олег иаамчыдарахаз азәы дизхьапшраны дыкам рхәеит.

– О, нан, атәымуаф дызгәапхаз апхәызба лыкәгәыгра цәгьюуп! – рхәон ахәса ахьяаикәшәалоз.

– Изцъабшьарызеи, адунеи дакәшахьейт! – атак карцон даәа цьюукгы.

Рашь даахәны изкәа дныкәеит. Ихәыцракәа, зны-зынла иара дрылагылоушәа, игәыпжәар иацыртцон. – Дсы-дызцалазеи анцәа хрыцхашья! Хқытәы даины, хара дхазымцаазакәа азгәбцәа алихуейт! – ихапыц афәа аатгеит. – Хыма уи леиха деицәамзаргы калап, аха сара Амза даналысх азә пырхагас дызиоури! – Рашь еихагы ахәыцракәа, алапшцашәаракәа дыргәылахеит. Урт иара ихацара хараркуан акәымзар, цъара илахаркәуейт хәа иафзамыт. Абар, абар иара асахьягы иаха-иаха Рашь иблахь иахьяаскьо. Нак-аак рыекәа еиәапшуа игылоуп. Урт агәра анырәадырхьлак, рлымхакәа шышткәыцәааны иаакәаша-кәашоит, нас иаидыцны рәынархоит. Рашьы Оледи еиәахысуейт, уаха даәа цсыхәак рымазам. Иахын-залшоз шытахька инаскьаны инеижәылейт, аоыцьягы рабцъаркәа еиәаркит, аха азәгы дымхысзейт.

– Рапхья ахысра ура иууалуп! – фәаитит Рашь, – мап анакәа, сара ауаоы дрыцхасшьазом!

– Апшәма ура уоуп, ура ихырты! – фәаитит Олег иеы дахьякәтәаз.

– Асас иапхья сызхысуам, ианамузах, абар! – ихәан иабцъар ахы шыштхын, ахысыбжь ахауа иналазөейт, иегы кәаруа, излааиз амсала афьинанахеит.

Рашь дахышытәаз даахәыцы-мыцит, еитәх ахәыцракәа анахь-арахь ицәеимпит. Аиартәа даалатәейт. Ицәардагәы

атцака ицапсаз иеимаакәа наишьхьаиркьякьан, ашә аартны амардуан дналбааит. Оумашәа ибейт Рашь цхагәазы амхара афәарахьтә иани-иаби рыбжы ахьяаоуаз. Изыхкьаз изымдырзо, дахьцозгы ааихаштын, ипсы заны аатра днывцагылт.

– Дарабан илапәалымшьаз, хара хакәмызтгы Төмыр изгәб лцара акәым, дахьтәоу дзымгыло дкалахьазаарын.

– Убри бзиоуп, нас, митәык камлейт. Ихәман азы хицхрааит! – илфәахитәейт Леуа, – сара исзеилымкаауа иарбан абри азгәб хзылгәампхаз?

– Абыргы иуанамхәазо аурысра ххапәрц ишаауа!

– Быстыхә! – дналыкәымчит ипхәыс. Аурысра акәмызтгы иахья быбз ахьтәоу изымаахәуа икалахьазаарын, пхәызбак хаккәын бзиа длымбазар, аурыс иоума изхароу? – ашырхәа ииартәа даакәтәейт Леуа.

– Уанацъалымбейт ацхыбжьон ауаа еизуумган, азәы-затәык ихәмоу, пшра-сахьяла дчапаны, иааигәапхаз дышпәимоеи хәа ауп исзырхәаз. Аурыс иаха деигушьозар, уаханатәгы унеины Төмыр дазааг, еибартәа икаца!

– Хәи, бара рыцха, ауаоы-дуаоуп, Рашь ма Олег хәа акрыкоума, уи – рыхьз ауп, егырахь иуаауп, аоыцьяг ирымоуп абзиабара.

– Унан, аурыс ибзиабара закәхи! – лкышә дныкәылтцейт Мсырхан.

– Аурыс бзиабарагы ацсуа бзиабара иаоызоуп. Раха зеанызкыло иоуп ахатца. Аеадагы иазцәырцуейт бзиабарак, аха уи аьныкылашья аздырзом! – ипхәыс лахь ихы наирхәын, фәаитит Леуа, нас инацитцейт: – хаккәын еихагы анасып иауан Хыма лфь аус имазтгы. Хәи, абаапсы зака дыпхәызба хааузеи! Амза дыцәгьюуп хәа зхәада, аха уи Рашь дизивагылом, иззатәуи.

– Иара ианиҥахха? – лхы кьакьаза ахчы иаалылхит Мсырхангы...

Ршь дыззызыроуаз ажэабжь лаикэыгэгэан, амҳара дадцны иёынеихеит... Даахынхэын, еитҥах ииарта днылаиеит. Уажэраанза еипш ихэыцрақәа дрыцкәашо акэымкәа, иёагхьа иаацэырцит Хьыма лсахьа. Ааи, ашьыбжьон Хьымеи иареи ргэыреанзамкәа иеикәшэеит ахэышөтэыртаф. Рашь уахь днеизомызт, хэарада, Амза дышиқэымшөоз идыруазтгы. Насгы еыла акэымкәа шыапыла днеит.

– Зынза бахцэызит, Амза! – фәаитит Рашь ауада ашө аартуа.

– Уара ииашан икаутеит уахьааиз, хэычык ашоура умазар калап! – фәалтит Хьыма. – Амза чымазаоык лбара дцеит.

– Саҥабымцан, Хьыма, ара быкоуп хәа сгәы иаанамгазеит.

– Издыруеит, издыруеит, сара сыкоуп хәа уара угәы иаанагазом! – лыбжьы рхэычны, дқәыпсычханы иёаалтит Хьыма.

– Ус бымхэан, Хьыма?! – дналыдыххылан лмахэар ааникылт. Аскак агәагьра Амза лөы имандаз шыри! Амза лөы дызцәажәазом, дфәауап, – арака иутаху зегы ихәап.

– Иаҥахзам, Рашь! – лмахэар даахеит, аха имымхзакәа лыблақәа ацәуара иакуа иара днаифагшит Хьыма. Рашь уи лыблақәа рөы иара изы зеилкаара цөгьаз акы дагхьеит, аха абри-абри ауп хәа ауаа рыбызшөахь еитаганы изхөомызт. Идыруан акызатцөык – иара иакөын Хьыма лыпсҥазаара цакыс иамаз. Ах, Хьыма илылшом акэымзар, мызкы-оымз ракара уи датәалымбо, лқышө дықәылцо лфәалхар, иекажыны длеихырхәалон, аха иабакоу?

Рашь мап ицөызкуада иаҥа ддыргәамтцуазаап!

– Издыруеит, Хьыма! Сара быбзиабара сапсазам! – абыржөызатцөык акөзар калап Рашь игәы иҥаз аатыгьгәаны

ианихәахьоу. Хьымагы уи лдырт, лхы ларкәны даагылеит. Даеа мацзак дыпшны дгылан Рашь, уи Хьыма лөы азы хьеипш ицөыригаз ажәақәа цас ируазшөа, абыржөы абра дааоналеижьтөи инықәба ицеит. Рашь дөылцра даналагоз игәеитөит икылкааны ахыгәра иахәапшуаз ллакта алабжыш лтшөан, цака ишықәтөаз. Уи ажәак имхәазеит, лнапы ааникылан, иааиларгәгәаны дындөылцит. Имацзас пхарак аанхеит ларгы лгәафь. Уиижьтөи игәалакара өеизам Рашь. Ииашоуп, иаби иареи ахәылцәзтөи реикәғара мацзак даарлафөыхит, аха ибон ароаш ду дышхықәгылаз. Ауаоы дамхтөу, иара иеалаижьру цқәа издырзом.

Ауадафь уажэраанз ионаз өынлатөи аҥхара хэычы хөычла идөылцуа, шарцазы иаафьхьтәахеит. Рашь ихыза иөылахәаны, аөыннтөарак еидарашьтхыоыс аус зуаз ауаа дрылазшөа, даапса-дкараха, ацәа-хаа далан.

* * *

Мрақьтәа аизара ишалгазцәкьа, Рашь уаоы дизымпш-закәа иёынеихеит. Уажөшьтә ахәларахьгы ахы нкыднацон. Ана-ара атцлақәа өөжь-өөжьза абгьқәа рымпьтышөшөан икапсон. Амрагы тамшөацызт, аха уи цаса аипш амч тамызт, баша ацәа-ажьы арпхон. Аҥахмадцәа хазы реаидыргәлеит, шыоукы-шыоукы зынза рылахь еикөышышы ажәак рхәазо-мызт, шыоукы-шыоукы рлакьцақәа ихәибарбап рхәозшөа ипшуан. Даеа шыоукгы акгы хьаас иркзамшөа рҥаца иалаччон.

– Икои, Рашь, ухьампшзакәа уцоите? – өыла уи днаихьзеит Даут.

– Сгәы алакам, Даутхеит, ишцасхәари!

– Ари аколхоз хэа иззеизаз аума угэы казыжбыз?
– Уи уацэымшэан, уи ахьеифыркааз захьынцъара ихыбгалеит, рхэоит, – игэы азыкажо дцэажэон уи.
– Даутхеит, уаргы сгэы урғэғарц уафуп! Цаса азбахэ рхэон, уажэы иалаларц зтахыда рхэеит, иумахазои? – фааитит Рашь итахзамкэа дыччаны, – аха уи акэым ицъасшэо, абри Ханашэ шэколхоз зегь рацхъа сара салашэца ихэеит, акыр инаҕап хэа дақэгэыгуама!
– Ишпеинамто, – цаса еипш акэымкэа, уажэы дэеакала атак аакаитцеит Даут, – анхаоы изы аколхоз, ишцасхэари, ацхыз бзиа иаоызоуп: Ханашэ уаанза акгы имазамызт, уажэы адгьыл иоуит. Дбылгыо саб идгьыл дтоуп, дзымцари ухацкы сцеит, ицэызуеи? – иеы агэра дааханы, Рашь иахь днацшит Даут. – Егырт зегь ракэым Амза илхэоз умахаи Урыстэылан иказ анхацэа гарцэа зегьы аколхоз рыцсы еикэнархеит лхэеит. Хара хтэы рхэеит, ирызбеит. Шаҕара кацатэзам. Ибылтэуп, икэхтэуп зегьы! – инапы кьаны, деицрашэаны иеы днацакэеит ацыхэтэаны.
– Ахэара мариоуп, ибылтэуп, икэхтэуп хэа. Дарбан иубылуа, дарбан икэухуа?! – иагэра даахеит Рашь, – саб иоума, Темыр иоума, мрақытаа роума?!
– Уаби мрақытааи акгы рхаразам, изхароу ахапа зхэо роуп, – иаафахитцеит Даут. Уи ихы гьежъза, уажэы-уажэы ицынцда дахо, Рашь иеифекаашъа дацашьыцуашэа, даа-кэымцзакэа дихэацшуан. – Ииашоуп, хэба-фба шықэса рацхъа акгы халымшеит, аха ацхырааогы дацмоуит. Дшэапырхапуа нырцэынтэ азэ даакылсын, анцэа ицъшьоуп икэышыз азэ дынхазаап шаххэоз, дныцашэкэа дцеит, дцазеит.
Рашь абырсаатк ихы иааҕагьежыит ииасыз ашыкэсқэ. Игэалашэеит ақэа еимацэаны ишнеуаз. Апынцъыр ааигэара

инеины ишгылаз. Ахысыбжъ шгаз. Ацх ишалэыз ахэычы ицэаабжы. «Шэангыл, сара сынхеит, шэангыл!» – илымха иҕагьежьюан ахэычы иажэақэа. Нас, иоызцэа дышрышьтаз дынцэыцдаххит... Рашь ахьта дакызшэа даақыцкыцбит. Игэалашэарақэа таха иртэзомызт.

– Исхэо умахазои, уара! Заа ухы анураалошэа збоит аколхоз, махьанагы сара сгэы еибафоит саб идгьыл Ханашэ дыштоу анызбалакь. Иҕаца ифабаба, ахэа аипш ихэыцкэа хэарцсаруа уака адгьыл ианахо, ашэақь амцарсра стаххоит, аҕенцъыр инкылакны ацыкь ааҕыргазар, агъара дахьыкэжью, ашьарақэа ахэан ианацрыхо аипш, иханы дхаргылоит хэа иафэызаарын. Еих, сабиц, закэытэ аамтоузеи икалаз!

– Нас ихалшап зугэахэуеи уареи сареи?! – иблақэа аацэыцдирцшит Рашь ихэыцрақэа мчыла даарылцын.

– Ихалшап ба? Иуасхэахэеит ихалшо! – даалафэыххеит Даут, – ауаоытэыюса илымшо акгы ыказам, уареи сареи иаахтахар, азэгьы изымдырзо мрақытаа зегьы аколхоз мап ацэыркуа икацдоит. Ианаҕахха, умаҕхароуп, удагьхаруп, ацгэы аипшцэкэа укэаталеироуп, Рашь, – иеы днахынааит Даут, – аколхоз мап ацэыркыр, нас хэычы-хэыцла хадгьылкэа хархынхэуеит. – Зкышыкэсала колхозда иауан хэбацэа, аха акымзарак рмыхыит, – ицхъака дыпшуа ихы дацэажэон Рашь.

– Убри ами иухэаша, Урыстэыла иказар, – уака иказааит, хэра иахтахам. Хэқэҕап, Рашь, хэқэҕап. Уареи сареи хашьтахьгы оумак ицкэзам иухоумырштын, мышкы зны ххэыцкэа табул хэа хархэоит – ибжы тымгакэа, иц еихарғэғэаны иоыза днаидығэғэалеит Даут, – умшэан, уареи саери хамч уиездк иазхоит. Зны мрақытаа хрылҕап, нас хэиасып агэылацэа рахь. Ауаа хыла-гэыла еилалар, аус

ақацарагы мариахоит. Хара иахтау акызатцөйк ауп: анхацөа ишөуоз адгыл шөара ишэзынхоит хөа рахцөоит, хцөуп, хшөап, амала, аколхоз мап ацөыркааит! Сиашазами? Анхаоы ихөы-ижыы қақаза изыргыло адгыл ауп, ус ами, уи иара иоуит. Иабейтау аколхоз? – ихы дталаны дцөажөон Даут.

– Хара иахнацои иухөо?

– Угазамхан!– днақөымчит Даут, – анхаоы аколхоз мап ацөикыр, еиҫа уара уөы даауеит.

– Ицөызи сара сөы?

– Ицөызи умбои акөатани ацөкөеи макьана уара иутөуп, духөо-дучо иумихыроуп. Аха зака духөо акара, уара утөы иара идхалоит. Ауал данаклак, идгыл уимтар дабацои!

– Сара сгөанала, уара уакөзаап нақ игатөу!

– Усхымыччан. Сшыхөыцыз еилыскааит арт амаанақөа зегьы. Саб рыцха ари аамта дақөымзытгы, даеакала ицон аратөи аусқөа. Уи инапынцашья издырзомызт, аха инапы ианыртцаша есымшагы икан. Абасоуп. Уаханатө иалагатөуп, – ибла тызза даацшит Даут.

Еиҫаҫахшөап анцөа дыказар, ма абыржө дылба-ацшып! – өааитит Рашь иөы днацакьан.

Ажөеизатөи ахы

Аөыюқөа уажөымзар-уажөы ишнацкьара еивагылн. Урт ирыкөтөаз ахацөа кахөхөа-кахөхөа, рхылпарчкөа рхашьшыы, рзара иакөыз рыразын макақөа ркамақөа дыркны, ацкьара азин анрырто хөа ицшын. Аштa ду иаакөыршаны игылан аөырөра абаразы харантөи иааз ауаа – ахөса, ахацөа, азҫабцөа, ацкөынцөа. Азбаоцөа акраамта уск еилдыргон, нас

хатца кьаөк даарылтын, ацаха кaпшь зхаөахөаз алаба кны аөыюцөа рхаөы даагылеит.

– Верск аөырөрақөа хрылагоит, аөырөра иалахөугьы абарт-абарт роуп! – хөа ауаа рыхьзкөеи ақытақөеи реикөыпхьазара даөын зыбжыы царыз хатца пылтыкьсак, аха ибжыы зегьы ирахөазомызт.

Кадыри Олеги ашьац илатөаны иахьцөажөоз, ауаа рыкөшаны ирзызыроуан. Зегь рыбла зхыз Кадыр иакөын, уи анапы ихөаргы ашьапы ихөаргы ииҫахыз Олег иеилим-каакөа доуижьуамызт.

– Оо, баба, ари имоу адырра змада? – зны-зынла өгырт даарылацшны исас идырра ахөшьара аиҫон Кадыр.

– Урт зегьы бзиоуп, аха Кадыр, абри уара аурысшөа узырцада? – деихаччо азцаара ииҫеит руазөк.

– Сара сакара имгөакыцгы ицахөеит аурысшөа. Ажөлар урыхөарц уҫахызар, абызшөа акара ихөшөу акгы ыказам.

– Усасгы ацсшөа ицеит хөа хөаҫаит, ииашацөкьөума? – дцааит даөазөгьы.

– Ишөцөыззом, ицоит, хар имазамкөа ицоит.

Олег дахьгылаз даацшыөырчөеит.

– Унан, иахауеит, шөанацьялбеит! – ицьяшьаны днөиөацшит зхы-зөы лашоз, зыччашья мыцхө ицшзаз пхөызбак.

– Сара бара бзиа бызбоит! – өааитит Олег хьаас имкзакөа, ацсышөала.

– Унан, ассир смаҫаи!– ахаан арт ажөақөа ацкөын икынтө илмахацзар акөхарын, аөыюхөа амца налыхкьан, ауаа днарылазит ацхөызба.

Игылаз зегьы акыр-кырхөа иааибарчөеит.

Убри аамтазы Кадыр чкэына хэычык даайдгылан, дыпхашья-пхацо фааитит:

- Усасгы уаргы аихабы дшэыпхьоит.
- Ибзиоуп, баба, хнеиуеит хэа сызиахэ.

Кадыр идыруан, ахэычы аихабы хэа дызёыз ркытсовет аихабы шиакэыз. Ауаа иаарылтын, ашьшьыхэа уахь рёынархеит.

– Кадырхеит, оымз раахыс асас дутоуп, дагыхаумырбеит!
– дгыланы ифааихеит иара.

– Унаспхьагэышьон, дад, знык акэым – оынтэгы, аха Акэака дцоит рхэон. Уара Акэака ацара агэылара анеира иузаоызазар калап! – атак каитцеит Кадыр.

– Акэа сцазар – аус сыман! – имака аарееины иаргъа напы хьантаза Олег инаиркит Дамеи.

– Сара Олег сыхьзуп! – фааитит асас уи инапы гэгэны иаанкыло, – аеыроара збарц сааит. Шьта сцара аамтагы ааигэахеит.

– Мап, мап! – иаафахицэеит Дамеи, – ус аламала хэеипырцзом, сара изласахаз ала, уара ацара ду змоу уаоуп, ажэахэ хзыкауцар хтахуп.

– Алекция акэап ишэтаху.

– Иахьзу сара исыздыруам, амала, уаахалагылан, цъара ажэабжь бзиах хэеитроухэар хтахуп.

– Сара ажэабжь бзиахэа сыздырзом.

– Ха-ха-ха! – аччара иалагеит Дамеи иоызцэеи иарей, – хара хаума уара иужьо?

– Ианамуза, аргонавтаа ирызку ажэабжь ауп сара издыруа. – Уи хара иабахтаху? – оумашэа ибо фааитит аихабы.

– Ишдашэтахым, жэытэ ажэабжьуп, насгы Ацсны иадхэалоуп! – игэы азыхацахацо, рхы атагалара дафын Олег.

– Нас, нас? Ихэалааити? – интересс икаитцеит ашьта-хьшэа игылаз.

– О, уи шэмахацзар, акгы шэмахазац! Уи Иазон изку ажэабжьуп. Бырзентэылантэ Ацсныка даауеит ахьтэы уасцэа игарц.

– Изакеи уи? – дцааит Дамеи.

– Ишдасхэари, уи насыпуп!

– Иртама нас?

– Хаала иртомызт, аха аибашьрей аостаарей еицыр-хырааны игеит.

– Еибашьрыла уи Ацсны акгы изгомызт, убри аостаара хэа узёу ауп акэымзар! – илахь ааикэнацеит Дамеи. – Ианбакалей ухэа? – даалкыаны дцааит ацыхэтэаны.

– Имцыкэан, х-нызкь шыкэса ркынза цуеит.

– Кох! – илахь инапы надикылан, иаацса-икараха иказ иблакэа рыла Олег днеефацшит Дамеи, – уаха ус умазами абаацс, иахьатэи ажэабжь ауп хара иахтаху.

– Иахьатэи хэа акгы сазымхэыцзац сара, ажэлар рхэамтакэа роуп сызёу.

– Ыы, уара утэала ареволюция ажэлар иртэзами?

– Ишдартэым! – цкъа азхэыцха ихы иамтазакэа даакэшахатхеит Олег.

– Убри ажэлар иртэызар, иказцазгы дара ракэзар, – ареволюция иазку ажэабжь хэеитэхэ. Амцхэ хтахзам хара. Арт амшкэа рзы цъарак хааизоит. Уара уаахалагыланы инахэхэ ареволюция зызку, уи ауаа ирнацо-ирымнахуа. Уаха акгы хтахзам. Харгы ыыц анхара иалагаз уаауп, акы ихэхэар калоит.

– Ибзиоуп, нас ус анышэтахха, саргы мап скуам, – ихы-иёы аалашан, бзиала хэаны ртып ахь рёынархеит Кадыри Олеги.

Апыккахаа иоаткьеит аекха. Аку-сухаа урт ырытхахэон иакэтээз. Зеграпхаа игыланы афаанахеит зхы-зеы капшыыз чкэынак иеы.

– Ари дызустада? – инеизтаа-ааизтаакэеит игылакээз, аха хыла уи дахьатэиз арака азэггы изымхэеит. Уи неиуан ахы ақыршэны, ачкэын иакэзаргы ахауа далтэраарц итахызшэа, ихы ларкэны аеыхэда икэкны икын.

– Уас, уас! – ана-ара ырылкэон ауаа рыбжькэа.

Олег еимкэарак шибалакэ, ихы аархэны инахараны игылаз Амза дналэацшун. Ларгы лылахэ еикэшэшы иара иахэ даахьацшун. Ишпеитахыз лааигэара дгылазар.– Бара уака бгылоуп, сгэыгырта, бара бааигэа снейны сыз-цэажээзом. Ари адунеи аеы барей сарей хаума зеггы реиха илацшыкэырцаз? Сбыхэоит даеазнык баацшы, сгэы иахээз еилыбкаазар, баацшы, агэра сырга исхэо шбахуа! – ихы дацэажэон Олег.

Амза уи иихээз лахазшэа ашышыкэа аеыю чкэын лыбла аайкэылган, Олег иахэ дынхьацшит. Олег дгылн уахэ ихы рханы, дшынеибакэу лара лнапсыргэйтца данушэа мчык имазамкэа, уи лыбзиабарала дбылны.

– Анцэа ицьшыоуп! – игэы иаанагеит Олег, – исхээз лахаит, даацшит, бзиа сылбоит! – еитах дгэыргэацэа даакалеит. Хыма урт реихэацшра дшапырхагахоз анылба, даарыбжытцын, Амза лганахьшэа днагылеит. Уи Олег иангэеита ашышыкэа ихы ааиртцысит. Хыма иеилылкааит уи иаанагоз «итабуп» шакэыз.

Ахаеы-капшэа изаанхаз дааа еикэшарак акэын. Аха, ари аикэшара анбаауа хэа ипшызшэа, аекха иаарылкэеит Рашэ иеы. Уи ахэдагэ еитнахырц агэра иахон, акаеыкэа иацхауан, аха ишаахызтэкэа ахы аимтазеит. Азнык азы мацк

иаауижыит, нас ашыабста иашьтоу абжэас аипш аеааитнахит. Ауаа анапеинкэара ишаеыз, аекха зеггы кажэны ахаеы инеит.

– Ари Кабардатэи еыжэлоуп, Олег, – фааитит Кадыр, – иацназго-еыказам.

– Избан, чыдарас иамоуи уи? – дцааит Олег.

– Кабардатэи аеы харакуп, аган дууп, ашыапкэа поуп, иеырбагоуп. Аха еихагы еигэуп ацсуа еи акабарда еи ирхылтцау. Ускан исхэакээз зеггы ирыцлоит анархагы. Олег ицьашэаны дырзызырдуан аеы иазкны Кадыр иажэабжэкэа. – Аеы бзиа – оыза бзиоуп. Уоызатэкэагы укаижыр ауеит ианшэартаха, аха аеы уканажэом.

Убри аамтаз Рашэ идныхэалон. Уи аеы аеы ианкны инага-ааго ашта иман дыкэын.

– Уажэшьта хаиасуеит хэ-верск аеыроракэа рахэ!– еита ибжыы аагеит ахаца пылтыкса.

– Саби Олеги рхы еидкыланы оумак еибырхэоит! – фаалтит Хыма Амза илахаратэи еипш.

Амзагы уи агэра лгарц лтахызшэа даахьацшын, икахэхаа икыдыз лыцьымшькэа аалыртцысит.

Ашыац зкэышышы иказ ашта иаакэыршаны, аеышыап итыжэжэаны иштэнацахэан. Аоадантэи Мракыта икэсны иаауаз ацша хьшэашэа ауаа еитанаргэгэон, аха азэггы дцазомыт, зеггы рыхкэа шытыхны аеыоцэа рыткэара иазыпшын. Аиашазы, ианыцкэо оумашэа ицьашэатэуп. Ашыац тыпаны ажэон иалалоит, ршыапышытыбжэкэа ауао илимха цырхуеит. Ауаоы ахацара игэахэо дкарцоит, мчык илалоит, агэагыра инацоит, дышгылоу, абырсаатк изгэам-тазакэа изхауеит. Аекха кэаша-кэашо ашта ахаеы игылоуп. Акэадыркэа ркэынакэа еилыбзауеит, ирфаку агэракэа

андыркэадо хэа ицшуп. Рыхэдакэа шытырхуеит, рыхкэа ркьоит. Ргырцэкэа цаха кацшыла ицоуп.

– Уахэацши ани аеы! – фааитит Кадыр Олег даартцысны, – ари иццоу кабардатэуп. Ахшыбао аууп, икэышуп ауао иеицш.

– Иакэтэоугы Даут иоуп, – ихэеит Олег, – ыыц иааихэоу, сара исымбацзу?

– Мап, уара иумбац уи, шамахамзар дакэтэазом!

– Ааи, аиаша ухэарамы, оумашэа ицшоуп!

– Аха сара сакэытгы уи верск афы исышытуан, иахыхароу аоразы ацсуа еыжэлакэа иаха анарха рымоуп. Умбои Рашь икаитцаз. Имачны иахыбжыаз аеысас ишытит, уажэы аратэи аеы дакэтэеит.

Ацаха кацшы зхаз алаба шынакэытцэка, аекэа шытуаны рфынархеит. Шамахамзар, зегы еилагыланы иакэшеит знык. Ауаа рыбакаэа ааихмырсыгызакэа урт ирыхэацшуан.

– Даут итэы ишаго зегы сшэеисоит, – ихэеит Алиас ишытахька днарылацшны.

– Ацхэа ицкэо ианазымгогы калалоит, – фааитит даеазэы, Даут иеы ацхэа ишаагылазцэка.

– Рашь итэы макэана ахы ауижьзом! – ихэеит ахцатэи. Хынтэ ианакэша нахыс акыр дхараны ацхэа даагылеит Даут, уи ашытахь днеиуан Рашь.

Хыма даакэымцзакэа аобатэи аеы дахэацшуан. Лхылыцсы зегь уахь икан, уи аиааира игар лтахын. Зегы рцыхэаны игылазгы акы дакэгэыгуазар акэхарын, иеы агэра фархханы икын. Ахэбатэи аикэшара инталеит. Даут иеы ашэах афачы ацхэа ишцац ицон.

– Иоужь, иоужь, ада ухамшэалааит! – зегы рышытахь инеиуаз икэфыртуан анахынтэ-арахынтэ. Аха ауаа рылацш

зхыз Даут иакэын. Икаларызеишь хэа рылацш кыдцаны ишыцшыз, аеы нышыацэхныслан, ахы икэгыланы аштэ иныкэхаит. Даут азнык азы дхэааит, егы агэыштэ аанархэын, ихэхэаза аштэфы аеааитцахит. Ахэсеи ахацэеи артэаа-сыртэаа аатдырган, уахь рфынархеит.

Даут дгыларц днытцазэеит, аха ишыапкэа изышытымхит. Зегь рацхэа днихаххит Рашь. Ижэаа инапы нацеитцеит, дсыргылоит хэа далагеит.

– Сшыапкэа сыхэом, Рашь! – ипкыш-пкышза илахь ацхы хышэашэа иарганы аарлакэа фааитит Даут. Даут ауардын днаныртцан, дрыманы рфынархеит. Амза игэлтэеит уи иошыапыкгы кэал-кэало ажы-ацэеи ишыркыз.

* * *

Ауаа акалакь хэыштэыртэа иадеизаланы игылан. Уажэы-уажэы рылабжыш рфыкэкэа уахынтэ иаадэылцуан ачымазао изааигэакэаз. Обаны еихгылаз агэтэы хэыштэыртэа иакэыз акауар ииацэаза ашыцламшэ акеиаахэан. Даут ихэхэабжь гацыцхэаза, Рашь доагыланы абартцаф алеиоеира далагон.

– Исыхырызеи умхэароуп, баба, – Леуа даакэыпсычхан, илабашэа ныцеицшеит, – ауаоы зегы дырзыкацазароуп – абзиагы, ацэгэагы.

– Шэара шэахаанызар калап, – аштэфы игылаз днарылацшит Кадыр, – Махьал рыцэа ичкэын аеы данканажыз, ари абзиара идкылоуп, аха уи кыт ихымцит. Убрыгы даара дарцыс наган, итэитцш, иказшыа, ишэхэо закэызеи, жэаоык ахацэа драосуан.

– Махьалгы мац ихигахэазма, – иажэа налеитцеит Темыргы, – амхацэырра данцахгы дцеит, схынхэуеит хэа

даналагахгы агэгәэхә ишреихсуаз, ирулакгы иыызцәагы иаргы Батым изхыцит. Убрхынтәи шыапыла дааит, шықәсык ишыара дзықәломызт, нас таацәара хәычыкгы далалеит, ицәоан шыап икып хәа дышгәыгуаз машәырла дниасит.

– Амашәыргы, иагыакуп, иагыюбоуп!– ҫааитит Кадыр, – шыоукы-шыоукы анкахауа абымбыл рытцашәоит.

Арцәаа хәа еитә ибжы геит Даут.

– Уан хлақәада, уан ажәымтацәгә!– уи арцәаабжы инаццаны иааоуан Даут иан лыбжы.

– Ихәа цәгәазазар калап! – ҫааитит Тәмыр.

– Иага ицәгәазазаргы ичхароуп! – ҫааитит Леуа.

Ахақым абарта даацәлеит, Рашь даацкәан, даагылеит.

– Икоузеи, акыр хақәгәыгуама? – даагәацәыгәацәит Рашь, – уахмеигзан, сукәыхшоуп.

– Ицсы хәеиқәырхар ауп иахтаху, егырахь, изаазарызеи, даара дшәартоуп. Уажәыцәкә халагоит ақкара.

– Сухәоит амал уаеиғзан, ицсы таны дсызныжь с-Даут, – ҫааитит Рашь еитә.

Ахақым оумак камлазашәа, дмыццакзакәа, дәәазнык итатын днаәыхан, иаха игәы алаканы шытахька дныюналеит.

Рашь дшынатәазцәкәа, Даут ибжы дьыцнаркәеит. Длеи-оеиуа абарта дахытцаз, еитәх ахәыцрақәа ихапапо иалагеит: «Шәаангыл, сара сынхеит, шәаангыл» хәа хазы ихы итахәхәеит бжык, нас хәычы-хәычла еитәацәарцит иаосхәаз асахьақәа, ашықәсқәа... Ауа ақәа кыдтәан илеиуан. Аңәыыр ағы Даут иарей ирбон Дима астал дшадтәалаз.

– Уара унеи!– адта кәитцеит усқан Даут.

– Мап, мап, сара уи сылшазом?– даақыць-қыцьын, атак ихәеит Рашь.

– Ухы ацәугарц утахума? – деитәнақәыгәгәеит Даут.

– Сара исылшом схәеит? – итапанча нақ итәцо, иааҫахиитцәеит Рашь.

– Ашәыргәында! – ихапыц ааихаиргәгәан, аңәыыр дазааигәахеит Даут.

Нас ауп алашыцарей ақәаршао ианрылкәаз ахәычы ицәаабжь...

Рашь ихы доахеит. Аштәағы ауаа шгылац игылан. Ашыбжышытахьтәи ақәацсата иагәылтәрауа аташәарахь инаскәон амра.

– Уан хлақәада, уан ажәымтацәгә! – аоныцкәнтә лыбжы ааоуан ан.

Амза лнапы ашыа ахшы дааоңытын, ақхз баа даганы, аоны ақака дныцәлеит. Рашь уи дналыдыхылт блала, аха акгы мхәазакәа иеааникылт. Дук мыртыкәа ақәад иалхыз кәалапкә азна ахәшәқәа лыманы деитәаахалт.

– Икаларызеишь анацьалбеит! – ааиҫыцшәеит Рашь Амза нақ даныныюналоз.

– Исхәаша сыздыруам, шәаангыл! – лхәеит Амза дыццакны.

Ахәынцәа илагылан ауаа. Иналаршә-оаларшәны ада иҫыртзомызт, ицәажәазомызт.

Ацыхәтәан Даут ишытыбжь мацхеит. Азәгы ддәылтц-зомызт, азәгы дыюналазомызт ахәышәтәырта. Ауаа ирцәымыгхан, инеиҫацшы-ааиҫацшит. Уи иаанагоз ахәара шәартан. Рашь доацкәан ашәқәа ааимҫааны ачымазао иахь иҫынеихеит. Пхәыс еиқәацәа хәычык ачыт илақәаны, еидарак лыманы даауан. Рашь знык азы длаосит, нас ауп ианидыр – ачыт илақәан ауааы ишыапы. Дук мыртыкәа даадәылтцит дәәа пхәыскгы – уигы ачыт илақәаны илкын егы ашыапы. Рашь дцәышза акоридор даацәахеит, ипкыш-

пкышза аңхзы хьшөашөа наикөнаҗөеит. Аарлаҳөа, дхьанҗаза, ибжа имҗны Дауҗ дахьышьҗаз ауадаҗ дныюналт, илабжышқөа хаддыло акаруаҗ днылапшит. Уи ихөамҗ заҗөык акөын акаруаҗ иларшөыз, иҗынҗеи икышөқөеи шыакөарак рылазамызт. Амзеи егы аҳақьыми уажөы-уажөы, имчыдаз инапала игөеисышыа гөартон. Иҗсы шҗаз узырдыруз икөыз ахыза-җөыш аарла иахьышьҗыҗуаз – иахьышьҗалоз акөын...

Адөахьы ақөаҗсата неиуан. Ажөөан ду аҗслыш алагылазшөа, уи ақөаҗсата иагөылхөхөон макьана иҗамшөаҗыз акны иҗаны инашьҗыз амра ашөахөа.

Ажөаөатөи ахы

Амза илоуз ашөкөы хөычы лгөы иадлырҗөғөалеит. Пыҗраамҗак ус дыҗшын, нас Хьыма лахь лхы рханы өаалҗит:
– Исыздыруам, исзыбуа абзиарақөа зегьы рыхө шысшөара.

– Ус бымхөан, уи усым!– лхөеит Хьыма.

– Бара заҗөык боуп сеилызкаауа, исзааигөоу, барөи Олеги... – илхөарҗ илҗахыз намыгзазакөа, лгөы җшааны даангылеит Амза, – сыҗхыз иалашөарҗы ихасҗомызт абри аөыза сақөшөоит хөа, Хьыма, сара истахын барҗы абри аөыза анасыҗ бымазарҗ – днөины лыюнапык Хьыма лыхөда инахылшыын, дгөыдылкылеит, – исахө, сызлабыҗхраари, амала сбыхөоит бысҗөыҗхамшыан! – лыхөда лнапқөа аахылхын, дылөаҗшуа дааҗгылеит.

– Уи бара баҗхраар былшозҗгы, уажөраанзагьы исхөахьызаарын, – лылахь ааикөылҗан, аҗөңыыр ахь днаскөеит Хьыма, – сара сыбзиабара лашөуп, схы сыре-

хөарҗ акөзам, аха уи иара даҗсамзар калап. Сара рыҗҗа схы снапаөы исзаамгеит, узҗахым мчыла ухы злаигөаурҗхари! – пыҗраамҗак дааҗгылеит илхөақөаз дрызхөыҗуа, – сарҗы истахзам шөара шөықөҗырҗ ахьышөызбаз, уи сара сзын өиҗзарҗы, баразаҗөык боуп исымоу, исзааигөоу. Хьыма лыбла разқөа аҗөуара иаманакуа, лхы ларкөны даагылеит. – Иазхоит, мшөан, есымша азөы изхөыҗра, бааи уаҗа акҗы хазымхөыҗып, – мчыла лкышөқөа аалырҗчан, Амза лнапы аалыкөпыршеит. – Бгөыбеаныз, Амза, ақыҗаөы ухөан-схөан раҗөахо иалагеит, – өиҗа Амза лзамөа днагөзит Хьыма, – сара уажөшьҗа сөоит, ахөыҗқөа өизахьызар калап!

Амза уаҗа дымҗөажөазакөа, асаркьа далпшны, Хьыма дахьҗоз дылзыҗшуан. Уи лымкаала хьаас дкалҗо далагеит Хьыма. – Икасҗарызеи, издыруада лассы сықөҗыр иаҗа өиҗзар? Хьыма рыҗҗа, лхы дышҗазымиааиуөи! Мап, мап, беилыскаауөит, сөыза гөыраз! – даахынхөын ауада хөычы дыюнапшит лара. Акөакь аөы иҗқьаза аҗөырдаҗөы қөагылан, уи анаөсан игылаз астал хөычы хөшөқөак ықөгылан. Убри акөзан ахөшөҗырҗаөы улапш иҗашөоз... Амза ахөшөҗырҗа ашө налыркын, азөы дибар хөа дшөозшөа, ашышыхөа ашҗа дныкөсын, аөада иаөалоз амөа днанылеит. Днапшы-аапшит өиҗа. Олеги ларөи өиқөшөараны икоуп. Зака җуазөи иааигөаны длымбеиҗьҗөи. Анаҗьалбеит даөазнык изөиқөшөанда, даөазнык гөаартыла изөиҗөажөанда! Зака ихьанҗоузеи бзиа өибабо өөиҗылара! Абра уажөшьҗа дазааигөахоит өиқөшөарҗ иахьыкоу аҗыҗ. Абна заҗөык ауп урҗ өөибабара мазастөуа, уиакзаҗөык ауп урҗ рыҗөқөа ирхылҗуа аҗхара зыхьчө. Аха абар, дахьааиуа Рашь.

– Мшыбзиа, Амза, – ихы-иөы өималаны, ибла аҗапшылара хьанҗаза дааҗгылеит данылзааигөаха.

– Бзиара убааит, Рашь, ахәшәтәырҭахь уцозар акәхап! – илхәара лзымдыруа, дааицағәғәаны аҭак калҭеит Амза, – уажәшьҭа деиқәхар калап, – ҕаалҭит аҭыхәтәаны аарла лхы лнапағы иааганы.

– Иҭсы ҭазааит, уаха закәи нас! – игәы каханы аҭак аакаиҭеит Рашь. – Зынтәи хәицәажәара, – инациҭеит Рашь даалак-оакны, – аҭыхәтәанынза инахмыгзеит, – ихы аалаиркәит нас, – ибдыруазааит азхәыцразы аамҭа маҭны ишыкоу, сара абыржәоуп бара баныстаху, сара схала сынхәит! – иаха даалзааигәаханы дналҭаҭшит.

– Исахаит, Рашь, аха уажәы уи агәалакара уаргыы иумам – саргыы.

– Сара, бара банақәшахәтү аены мышкы ада ҭсҭазаара сымамзаргыы схы быкәсҭоит, – абжәааҭны аиҭш акәымкәа иблакәа ааҭахынхәит уи, иҭаҭа инапы налишьбит. Амза иҕаҭшыларәа лгәамҭхзар акәхап, маҭк шыҭахька днаскәаны ҕаалҭит:

– Саргыы сазхәыцп, Рашь, уажәы уи иаамҭам, хәбац-цакуеи?! – мчыла лхы-лҕы аалырчҭеит Амза.

– Базхәыц, Амза, иахынзалшо бласны, базымхәыцыргы даәа хәшәык ыкамшәа збоит, сара стәы – даара ихьанҭоуп! – ашьшьыҕәа даалыдҭын, имоа днанылеит аҭыхәтәантәи иихәаз ажәәкәа рхы-рҭыхәа цкәа дагәыламлазакәан. Амза дахьшәаз акәхап, ҭытраамҭак дзеиҭаҭзомызт. Деиҭанаҭшит Рашь ишкә, аха уи ихы шхаз днеиуан. Ҧызада дынхәижьҭеи дзаҭәыҭцәкәан, ихы здикылашаз димазамызт. Имч кәадахо иалагахәан, иара изгәәҭазомызт акәымзар. – Избан ари Амза иагәаншам, иагәаныхәлам аоныка дыздәыкәлаз – игәы иаанагеит Рашь, нас имоа еихатәы гәашәк напырахазшәа даангылт, – издыруада ани аурыс иахь дцозар? Аха,

абыржәы сшәа кәапеила истоит Рашь Леуа-иҭа сакәзар! – даахәаҭшит ишьҭахька, – уи зыкалазом, Амза, бара сара быстәуп иахынзастаху, сара схала сыкоушәа ббазар – бгәы бажәеит, сара схала саныкоу еихагыы сыгәғәоуп! – ихаҭыц аҕҕа ааҭҭеит ихы дахәаҭәажәоз.

– Сара быҭшзара рыцхасшьеит, убри ауп гхас икастҭазгыы. Аҭхәызба илнаалазом апатуқәҭара, уи лҕы убгазароуп, – даахәахәын, дызлааз амоа данылеит. Днаҭшы-ааҭшит, дыцҭакиҭ, иҭсҭазаараҕы зда ҭсыхәа имамыз ак аиҭш, Амза лыҭшаара далагеит, аха дибомызт. Нас абна дылалеит, икама ҭҭаа иаҭхәа иҭылоз ачыккәа зегыы хиҭәҭеон, лгәаҭ рхигон.

...Абар шыҭа шыбыжьышьҭахьхон. Рашь дааҭса-дкараха абна даалҭын, амоа днанылеит, ааигәа ишьҭаз ақды аҭыхәа дныкәтәеит, ихы кны адгыыл ахь дышьҭаҭшуан.

* * *

Иуака ашҭа дшааҭалазцәкәа, Олег дгәыргәаҭәа дигылеит.

– Уахҭәызит, Иуакахеит, зынза, лассы саауеит умхәз?! – игәыдибакылан, рнапы еикәыршаны ашҭахь рҕаархеит.

– Зынза уаҭсуахеит, Олег.

– Ааи, мшәан, хәҭсуаами, нас хәзустҭәада? – ҕааиҭит Олег, нас аҭсышәала инациҭеит – ара аҭсҭазаара даара ибзиоуп.

– Хәи, ура анҭәа ииныхәаша, арҭ ажәәкәа зхәаз ауаоы егырҭгыы ухәоит! – иҭышьаны дҭааит Иуака, – ухаҭоуп «ацхаражәхәа» ухәозар.

– Иҕыцу ажэак цэыругаз цыышьеит, абар алапкыа айцш ари ажэа ҕырпны иахьсзану! – ицыйба иааҕигаз аҕаад аҕы Иуака илапш нақэшэеит уи нбан-нбанла еихыршэшэаны, ирыцшь-рыцшьны иахьаныз.

– Дад, зынза уақцөызэеитеи, икалеи, ҳара игыаурым, аха усас машэырк ҳацөихьзаргы уздыраам.

– Аа, Кадырхеит, хыас исыман, аха Ленинград сымцар цыхэа камлеит.

– Коҳ, узгеи уара, адунеи ацыхэан!

– Хусура иазкын.

– Пшзала уцалааит, нас, уцазар. Дышцоубои сычкэын хэычы, – ихы еицыхны, игэы тыганы Олег ишқа дынхьацшит Кадыр.

– Сахьихэапшуа – зынза дыбзиоушэа збоит.

– Иуака, сара исхэо хаца, уара уаханы аҕоурых ыгысхуеит хэа адгьыл ажра уафуп, арака, Мрақытан акэзар, адгьыл мжзакэан, ахэынцэа уламгылазакэан рхала, азыхь еипш ицыцны иаауеит уабацэа ржэйтэ ажэабжыкэа, рҕоурых. Уаала утахызр, иусырбоит! – ихэеит Олег, Иуака инапы аанкыланы акэаскыахь дигхьо. Уи абырсаатк ачамадан иааҕигеит иҕеихэахьаз итетрадкэа. – Абра иагэылоуп сара акыр шыкэса исызхаша аусутэ. Ари насыц дуззоуп. Ари беиароуп. Уа, анцэа абзиара хзыкаца, Иуака дааит, Иуака дааит! – иыыза ихьз амелодиа иалатцаны ашэахэара далагеит Олег.

– Закэызеи, уара, акгыы ымжэзакэа ашэа шэхэоите? – аирыз кны ауада ашэ даалагылан, азал ахь инеипхьеит Кадыр.

– Баша уагыаламган, сара арыжэтэ сзыжэзом, Кадыр, – абра Наа анаосан аекспедиция ҳамоуп, ацшаарақэа ҳарфуп, иахьак срымцит.

– Коҳ, ус шцоухэо, Иуака, ҳаоны иааиз ауаы цэыцак нымкылакэа ахаан дымцац! – ҕааитит Олег уи даҕапаны.

Иуака даақэтэеит ашышьыкэа.

– Иҕабуп, Олег! – инапы ааикэиршеит, – убри ахьухэз азын изжэуеит! – Иуака даадэылцын, абарцала, азал ионагылаз астал ду ахахы иҕынеихеит.

– Уахзаазгазеи, ди, дукэыхшоуп, ацсынцры умазааит! – дацсышэа мацараха лнапкэа ыргэежыуа дааоналеит Камачыц.

– Бара бышцакоу?

– Исыбаргэзеи! Абри лассы дцар хэа хшэоит, хилашь-цылеит! – дынхырхэаны Иуака илымха инталхэеит Камачыц.

– Шэымшэан, нас, дцар – даап! – уи лгэы ааиргэҕеит Кадыр.

– Шэаангыл, макыана ишэымжэын, афатэ аазгап! – даагыаган, дындэылцит ацыхэтэан.

Иуакеи Кадыри рхы аайдкыланы, уажэы-уажэы Олег ишқа ихьацшуа акы рхэон. Олег абырсаатк ицэа иалашэеит ацхэызба лызбахэ шрымз. Рцэажэара дацырхагамхарц акэхап, доагылан, иахьа ибазшэа атзы дкыдыпшыло иҕынеихеит. Цыара – акамачаца, цыара – акыарахэ, цыара – ашэақы, ҕацыара – ашыабста асахьа зну акыдыршэыла – зуахкы утаху зегыы ара икоуп. Дасу рҕоурых рымоуп. Аха Олег изеилкаауамызт атзы азганк аҕы обаны ицаны икнахэз ахцэы иаанагоз. Зны Хыыма длазцаарц иақөикхьан ари змааназ, аха «Уи атэы уаламцэажэан, иутахызар саб уиазцаа» хэа атак илтахьан. Олөггы закэан дук еилеигар хэа дшэаны, уи аҕоурых дазцаазомызт. Иахьа иҕаххеит дазцаар, икалап дэаа гэалакарак дыхнахзар, икалап уи мазас иацоузеи хэа азцаара изцөырцзар.

– Акымзарак аттазам, баба, сахашыа рыцха лыхцэоуп.
– Хыыма исалхэахьан, уаламцэажэан хэа.
– Хыыма дшэеит, ииасхьоу сгэалашэар хэа.
– Нас ара изыкнахаузеи уи? – астал ахь дааскьеит атэара иеазыкацо.

– Уи ахы умхэакэа, атцыхэа узхэом, баба, – зеггы ишырбоз илахь ааикэылеит Кадыр. – Аамта цэгьакэа рзын акэын, – ғааитит иара. – Иааулакгы хэахэтоык хиацэажэеит, игбала хапсадгыл акынза хааигарц; Апсадгыл ахь ацара хгэи итажиижьтеи ихархауаз зеггы атэахра хэагэишыан. Сани саби хдэыкэлара амш рымбазакэан амла иакны ипсит. Убри ашьтахь митэыкгы мцыцкэа, ахэахэтоы дакэшахатхейт Апсныка хгара. Абри сахашыа хэыци сарей, даеа шэоык ракара амхацыырцэа химаны амшын дхылеит. Убри ауа, сахашыа хэыцы рыцха, Сыкэа лыхызгэишыан лара, ашоура аалыжэлан, абылра далагеит. Лзамоакэа тыцны ицон, лыблакэа лашарак рымазамызт, дгэакуан, уагеимшхара, ус ауаоы дгэакуа уинахыс исымбац! – итатынжэга днахэан, еита икышэкэа ааихаиргэгеит. – Хацэхэыц агба иангылаз амхацыырцэа, изылшозгы, излымшозгы рчыт бжыы Сыкэа илпырхагахар хэа ишэаны, рыцсы заны игылан. Сара исыхэапшы, рылабжыш аауан лара хьаас дрымазамызшэа. Уажэы ахэара мариоуп, аха ускан, сара жэаа шыкэса зхьцуаз ачкэын – даеакала скалазар акэхап, – мчыл ихыиэы ааирччейт Кадыр – сара исыцхраарц ртахын зеггы. Дбылуан. Изсо лышэара инеиуаз лхахэы, ажэжэахэа дахон, лыблакэа аартны, лнапы сара сышка илырххон. Сгэи иаанагеит ашоура даргэакуеит, илпырхагазар акэхап лыхцэы – ахэызба лацаскын, иаахцэаны сыкэа итасцеит. Деигэыргэеит рыцха. Уи акэын лхы-лэы лашазшэа збейт.

Ианаацэылашоз – ихазгэакэаз ашьхакэа хнареапшит. Сыкэа, ауархал жэпа лыкэыршэны, дыхэхэаза акэакэ афы диан. «Дыцэоуп» рхэон амхацыыраа уи илэапшы. «Даапсейт» рхэон. Дшыцэаамыз сцэа иалашэахьан, аха уи агэра згар хэа сшэаны снапы лыласырккысзомызт. Ус агэра ганы иказааит хэа схэыцуан саргы.

Убри аамтаз акэа апшахэа акынтэи ихаихсуа иалагеит. Ана-ара ахкэа анаахавалалак хагба аакэареаруан. Ашьтахь излеилахкааз ала, амхацыыраа шытахька игьежыыр камлозаап. Азэыроы рыгбакэа заадыркэрылазаап рыцсадгыл апшахэаафы. Хапшэма ииулакгы игба ашэартара иацэганы, Батымка ихы ирхейт. Сара скэаоаза сахашыа сшылхатэаз енак ниакэкэа ицейт. Нас ауп уи лыпсы штамыз зеггы ианырдыр, аха сара исыхэапшы, акгы рхэазомызт. Батым ханазааигэаха, ажэак мхэазакэа амла аакартан, зегь сара сахь ипшуа иаагылеит. Ахахэ еипш дыхьшэашэаза Сыкэа снапы даныстан, саатыцит... Зны еуардынла, зны уардынла, зны шыапыла абас снапы данымхзакэа абранза сааит – сахыз адгыл акынза сааит. – Деитахейт итатынжэга, алэцэ хэхэаза ауада инеиуанцан ғааитит. – Уи калеижьтеи аума зегь цуеит. Шэылахь еикэышэымцан, – деитахэапшит акэакэ афы ихэхэаза ипаны икнахаз ахцэы, – уи збацыпхьаза акалашэа исзааигэахоит ари адгыл, арт ашьхакэа. Снапкэа нархьысшындаз хэа скалоит.

Кадыр ихы шыштыхын, днарылапш-аарылапшит, – шэызтэои уара шэылахь еикэшышыы, ажэа шэасыршызыар? Сагашэымцан, уажэытэкэа зегь бзиахоит, – доагылан азэазэала рыжэаохыркэа дыркыдсылеит, ирхыц-хыцит.

– Уаргы асасцэа реипш утээ! – Камачыц иааоналгалаз ашэи амгэали астал иныкэлыргылеит, лхатца аепныхэа наитаны.

– Аҗа, уара, итәшәтә! – аирыз аақәиҗаан, иеырлахеҗихны иеҗинеиҗеит. Длахеҗихын дара рааста, иага умхәаргы иара игәы икаҗеит. Ауаҗы ихигахыоу гәакрак азбахә анихәалак, ианакәызалакгы маҗк доунаҗуеит. Кадыр шамахамзар, ихәазомызт ари аҗәабҗь, ихәаргы – иааркәәзаны акәын, иахә иҗалазаалакгы, иаҗа дагәылалацәеит. Ашықәсқәә наскәацыпхәаза, арт реипш икоу агәалашәарақәә ааскьозар акәхап...

Олег уажәраанза Иуака инаскәагара даара дақәгәыгуан, акы дазтаар, акы диҳәар итаҳызар акәхарын, аха Кадыр иажәабҗь хьантә, Кадыр ицәажәашьа, итоурых хәычы дынтанагалан, акгы ихәарц итаҳзамызт.

Нас, игәыдеибакылан, еипырцит. Олег акраамта дгылан дыпшуан. Иуака ахәы данхыцуаз еитә инапы икьеит, Олеггы ишьтахька иеҗинеиҗеит.

Ажәахатәи ахы

Аштәеы ирпылон иааиуаз ауаа. Аганахь ашәах хырчыла ахәара-хәарақәә ашра иаеҗын ақәаб еикәатцәә ду. Анаосшәә рмыстхәагақәә латцшьюа, абыстахәара иалгон ыцья ачкәынцәә. Таҳмадак даакәымцзакәә амца дацхон, ицәар хәә дшәозшәә. Зны-зынла әеы иақәтәаны аштә иааталоз, арцәәа хәә иеҗыны, аттаҳәә амардуан инафаланы, ауаа зегы шәазызо рыпсы заны ишгылаз иаалбауан. Амра ацыпхькәә шыхаразгы, акәандара анатон адгьыл. Аоны аеҗахьа азгабцәеи ачкәынцәеи еикәшаны игылан. Агәтаны итәаз арпыс аҗхарца иацихәоз ашәәқәә уажәы-уажәы акыркырхәә иарччон иахьгылаз. Уи зны-зынла иашәә ацауларахь

дынзаакәкәала дцон, зны-зынла ацәца аныҗеуа еипш, иаалыркьаны акы налаиҗьюан. Дук мырцыкәә аркәашага аацәыригеит, чкәынакгы ихы деиеырбо даақәлеит.

Ашьаҗахь саара хыла афатә наго, архиара иаеҗын.

– Амышраз ачара ууааит, баба, Синат, уцкәын аҗхәыс-аагара дахыццакит узхәом! – аштә италоз рыбҗьы иамеиг-закәә итыргон.

– Иара аажәә шықәса рыла деихабуп!

– Оо, уи зынза ибзиоуп! – даеашьюуки ашықәсқәә ирылацәажәон.

Аеҗар рыкәашара иаҗа-иаҗа итбаахон. Адица азлагара абарбал еипш дахыгыҗеҗьюаз, изакәызаалакгы ма цьара даахынаауамызт. Арпыс ишьапахы икылкааны инапшуаз лыбла тбаақәә, зны-зынла дыроаханы ауаа инархылгон. Ашырхәә игылаз даарылкьан, дықәтәианы Адица дналыдгылт Кан, нас дпыр-пыруа акәашара далагеит.

– Длырааҗсеит, убама! Длырааҗсеит! – ааибырхәеит игылақәаз акәашара змырдаз арпыс ихәапшуа.

Ашьаҗа архиара ишаеҗыц иаеҗын.

– Акәацгы жәит! – ибҗьы феацаза ақәаб иахагылаз инарылеиҳәеит, хацак алюа ихылзз, ацәы иахацаны, иикыз ажьыхәтә иахәызба ду ала еытк аамхны икако.

Адицагы дшааҗсаз рбазар акәхап, азгабцәә илымыз-даша ирышьтәлеит. Аха мыцхә аймакыха рамразакәә, дхагамкәә-дпагамкәә даалцны ләыналхеит Амза. Икалап акәашара уажә уаҗ дахәампшуазар. Зегь лара илыхәапшуан рыпсы заны. Зегь иртаҳын уи лыпшзара аипш ипшззарц акәашарақәә, агәыграқәә. Лнапы хәхәәқәә еиҳаракны амра ацака хаа-хаа еицыхуа-еицацало илырхәмаруан. Лкьышә хәыцкәә ацәуара иалагарц зтаҳу асаби икьышәкәә реипш,

иаатцыс-цыслон. Лыблақәа еитцыхны уао дталырцшзомызт, – илдыруан уи зтахыз шырацәаз.

– Амза илеиғу дабақаху, аха... – ихәйтхәйтүан шыоуки рыхқәа аайдкыланы.

– Мшәан, дхәиуам акәымзар, уи иеицш ақкәын цшза дыказам? – лажәа налалтцеит даәазәы.

– Хәи, абаацсы, дин змам ауао иоума дыбзиоуп хәа бызәу! – леалалыжыит ахцәтәи.

Убри аамтәзы, ишьамхы днықәсны, Амза лацхәа даацәырцит Рашь. Амацәаз иахазшәа иткәыцәаа иказ изара нақ-аақ инапқәа рыла иааникылан, ишьап цынтәқәа днарықәгылт.

– Еикәнаго абарт роуп! – инцәытәцәәжәо иалагеит игылаз. Рашь ихы харакны икын, уи пату ақәцаны дкәашон. Амза дналцәыхарашәа дгылан, инапы лкысыр хәа дшәон. Анапеинкәабжә иаха-иаха игәғәахон, иаднагалаз рацәәахон. Зныкгы ишьапы дықәымгылеит. Ишьацәкәарақәа дхаракны дыркуп. Уи акәашара лара илызкын – Амза, сыхаара, сшызытуа бымбазои, икалои срыцхәабшьар, бара быда цстәзаара сымазам – ахәон уи. Ларггы лыкәшара иара ианахәоз цылышәон: икалеи Рашь, зынза сузеилымкаазеи, уара уцшзоуп, уғәғәоуп, аха даәазәуп иакәшәаз сара сгәы...

– Аурысгы дыцшзоуп. Ибла мацарагы пхәызбак дацсоуп! – фәалтит азәы, нақ харашәа игыланы акәашара иахәацшуаз Олег иахь лхы рханы.

– Иабаргузеи, цыушьт, акызтәык, абри хара хтәы илам акәымзар, ибаргәи, аурыс! Азакәан, азакәан хәа дықәзаап! – лыбжыи налалтцеит даәазәы.

– Уи, Рашь издыруа иакәзар, лцырзәзәахагы иитом! – иеалеигәлеит цкәынак.

– Лара илымур?

– Зынзагы слазцәазом! – рыбжыи духо иалагеит.

Рашь икышәкәа ччома ухәаратәы иәацшыларәа насыцла итәны, ашьабста шытызқарц зтаху ашьауардын аицш, Амза лхы-лҕы дықәцшуан.

Амза даацсаны лхала дықәцырц акгы лыгзамызт, Хыма данықәлоз. Лчабра хәычы лкышә инықәкны, дышиашаз Адицеи Олеги ахәидгылаз днеины днагылеит Амза.

– Зеггы ирчыданы ақсабара абракагы акы иаеицгеит, Амза! – дылпыланы фәаитит Олег.

– О, уара абзиә збашә, акәашәо бзиә улықәшәар, сара зынза сугәалашәазом. Умбои Хыма дшыкәашо.

– Ааи, Хыма уажә дымкәашар, нас данбакәашо! – инархааны ацәы налеитцеит Олег.

– Уаала, Олег, хкәашәап! – инапы днамцәсит Адица.

– Сара избаз акәашарақәа рышьтахь, ахаан скәашәап хәа сгәы иаанагом...

Рашь ианимырда, днеины ақкәынцәа днарылагылеит.

Азәы Амза дахыглаз ихы ааирцысит, длацәкәуеит. Рашь ицәымыгхеит, аха ақәғимтит. Ашьаца архиара иәғын. Ицалон-ицытуан ахәсақәа. Рашь иоызцәа дырзызыроуазшәа кәитцон, аха даакәымцәакәа Амза лахь акәын ихы ахыкдыз.

– Ари зынзаск даурысзаап, уқәц, уцсы га хәа иасхәан, иахауам! – ахәара-ахәарахәа акы ашра иәғын июныцқа.

Олег ибла ецәәкәа аалкәымгазакәа Амза дылфәацшуан. Уи атакс лара даапышәырччон. Рашь ашәкәы ианызшәа дацхәон урт реиәацшра: дара рхала, иахызымдыруа цыара инаганы итәазар ртахын. Олег инасыц изытәахзомызт, инагзаны уи агәра шизымгозгы. Ашьтахь Хымагыи днацлеит. Рыцшыоыкгыи цыарак игылоуп, иара, Ршь зацәык – хазы, даәа шыоуки дрыдгылоуп.

Амза деитаахьяащит Олег иахь. Урт рыбжьара Хыыма Адицеи гылоуп. Аидыгара азин рымазтгы! Акөашара ишафьц иафуп. Олег рыгөтахы днаскьан, ажөак реиэхөейт, нас рыпшыфкгы аччара иалагеит.

– Оо, дааргеит! – харантөи ашта иааталеит атацаагацаөа рыбжыы. Абартца ирыпханьы иаакөгылеит ачкөынцөей азгабцөей, шыоуки агөашө апхья инейны иаагылеит. Чкөынак дпырны еыла ашта дааталеит, итапанча аатиган, ацыкь- ацыкьхөа фынтө дхысит, нас иеы длацакьан, агөгөахөа акөаскьа дынхалеит.

– Баба, агөыргьафьхөашазы абри умаз! – кама чапак инапы ианцаны абартца даакөгылт Синат.

Ачкөын аеы днакөтцын, дынхырхөейт.

– Атаца дыссируп, Синат, шөынхархагөышьеит, аха амаза мазоуп, абырсаатк иузыкатом! – дфьтцпан иеы днакөтөейт, иарггы аазызымкын, атта-ттахөа амардуан иналбааит.

Ашөахөабжь иаха-иаха иааигөахон. Иаауаз рашөа арахь игылакөазгы ирымданы ахөара иалагеит. Атаца лкасы еикөа ацыхөахөа акөадыр амаха иадгөалан, лхы ларкөны илкын. Аөгьы лара лганахьала агөы нзырхашаз акгы амбазар акөаап, ахөда еитцыхны иаауан. Ахацөа апхья игылан, иргаз аиааира рашөахөашьяагы ианыпшуан, уимоу, рхы-рөкөаагы ирныпшуан. Аштафьы зегьы рыөкөа иаарыкөтцын, еилагылан акөаскьахь рөаархеит. Игеит ахысыбжькөа, еитах ипыруа иаакөлеит ачкөынцөей азгабцөей. Ашөхымс афь акамакөа еиефакшон. Атаца лхы икөпсеит апара фырпкөа. Лыкөша-мыкөша икахаит афатөкөа. Нас ашьтахьтөи ауада акөакь афь ахөхөахөа тацара уа даакөагылеит.

Олег мацзак ахакөитра инафөейт атаца лаагара.

Хыыма игөалтөейт Рашь даакөымцзакөа дара рахь дшыпшуаз. Олеги Амзеи уи иазхөыцзомьызт. Иааигөаны иахьейдгылз ирымаз анасып зегьы ирбартан.

– Бывараф сгылар стахуп, Амза! – фөааитит Олег.

– Икалазом! – лхөейт Хыыма.

– Избан, изыкамлои? Сара сгылап утахызар! – днейны инапы днахьынхөалеит Адица.

Олег уи даалхыхөхөан, Амза ак леиэхөейт.

– Оо, ус калазом! – фөаалтит Адица, – арака амаза камлароуп.

– Избан? – дцааит Олег.

– Избан умбои, амаза ахьыкоу, абзиабара ахьыкоу ауп.

– Ыы, хара бзиа хаибабар камлазои?

– Икалазом!

– Изыкамлои?

– Изыкамлои умбои, ари дацсуа згабуп, уара уаурысуп! – иаахцөаны атак илтөейт.

Олег иихөо иөамшөо даакөхеит.

– Сара башья иааста сеицөоума? – ацсуа иааста сеицөоума?

– Ушпөицөам! Уи дхацоуп. Аеы дакөтөейт, икылкааны дхысуейт, ибзиан арыжөтө ижөуейт, азөы ихы ихыхны исзаага хөа уихөар, абыржөыцөкьа иузааигөит.

– Бара ибтаху ауо ихы акөзаргьу?..

– Ишпоуури, ус икоуп ашьхакөа рцас! – даара агөра ганы фөаалтит Адица, нас, даарьдцын, иааиуаз сасцөахөак даарпылеит.

Олег иаха иөааиртынчзан, зегь ззеипшу азө иеипш Адица дналышьтапшит. «Бара ибдыруама, рыцха, арт бгөаана-гаракөа зегь гөакрыла иштөу, ибызтазеи ари афьза

абцаркәа? Иказам ашьхақәа рцас, ус икоу бара баазара ауп» хәа игәы иааногон иара. Игәы иалсит арт ажәақәа. Амза лакәзар – ацралара лзымгәағуа, дпышөырччар амуа дынхеит.

Ашьаға архиара иаёын.

– Аиаша ухәарами, иагьеинаалоит! – Рашь илымха итасыртә иааигәа игыланы, Амзеи Олеги рызбахә аацөы-рыргеит оыцьа азғабцәа.

– Амза хәа бызөуггы лых қан ақөылцаөоит! – днақөығөғөит азөы.

– Дхақрымхымкәа, уажөы, ауаоы ипсы талцоит. Закөыхи, лыхәшөтөыртахь уао днеизом.

– Иарггы ламыс имазам акөымзар, Амза дахьцо даалыцрытцом бымбои!

– Урт рыжәла ус ауп ишыкоу рхәоит, ахәса рхатыпн афатөгы карцоит рхәоит.

– Мамоу, мамоу, дыпшза акөым, дынцөахшазарггы хара иахтөым – хара дахтөым. Рашьггы дхатцаз цысшьон, аха...

Рашь игәахы еибакүа деитанапшит Амза лганахь аха, Олег даакөымтцакәа азғабцәа ак реихөон, дара ркәатеиах пцөо аччара иаёын.

Аёға оытгеит ицқәа. Уи икәша-мыкәша ирхөоз зеггы уаха иахазомызт, иара – ихатөы дтагаланы даман, ибла ихгылон изымычхауаз асахьақәа: абар лкасы хәхәза акөакь аёы дгылоуп Амза. Хыхьггы цакаггы ажәоан қөцоуп, ихыбуп ецәала. Ақша кәанда Амза лкасы лымнахырц иаёушәа, шытахька илыхоит. Рашь уи дылзааигәахазомызт. Мап, мап, избан Рашь, Олег иами? Уаха иёамшәааит, Олег! Рашь иоуп. Нас, даалыхәлаччоит, Амз абымбыл еипш инапы данцаны ишьац мацараха икоу шыхак днаёалоит...

Азныказ Рашь ихөыцрақәа даарпырхагахеит аөыр-хөмароы. Ахәсақәа «кох-чох» рхәан, иаанаскья-ааскьеит. Аёы ахы шытыхны иаакьыркьырын, ишьталаны аёынанахеит. Аёуао дхырхөо-дхырхөо дышнеиуаз ашта агөтаны даныназа, длышьтасын абаз аашьтицааит.

Рашь ихөыцрақәа деитанарылалеит. Абар ашьха ақөцөанынза дназоит. Данаапш, уи аханы ақыр-қырхәа дыччо, Рашь инапаёы иикыз анцөахша датөаимбазшәа дгылоуп Олег...

Аёао хәа шытыбжык геит. Олег иблақәа амца оары-цыддын, дхышөтны ашта длықөахит. Рашь цқяаггы изгөамтазеит Олег иааигәара дышнанагаз, дшыкшазггы. Арцөаа-сыртөаа аатдырган, ахәса леихаххит. Ацкөынцәа Олег инаицхраан днадыргылеит.

– Егьаурым, егьаурым! – ихөон уи уажөы-уажөы ипында ашьа рыцқо.

Ргәы реанзамкәа «кох-чох» хәа иааидибагалаз даары-дыххылт Иуа.

– Дарбан ачара еилазгарц зтаху, сысас инапы иаазырхаз? – ибла амца хыхөхөыла Рашь иахь днеихеит ацкөын.

– Дышөмышьтын, уара! – иаарылкьеит азө ибжыы.

– Амашөыр камлааит, баба! – игеит даөакгы.

Иуа иблақәа тыцны ицон, иөаникьалак – ауаа дырзын-кылазомызт, ихы шытыхны Рашь иахь дыпшуан.

– Сысас иакөзам анапы заахаз, сара соуп! – дахьаурмыжьуаз зынза игәы цнажөон Иуа.

– Оумак камлеит нас, урыск, машөыршөа атацкөым иаахазар, уи иахыркьаны шөара шөнибамырцөан! – лыбжыы цөытцөза иаарылаоит иаарыдгылаз пхөыск.

– Асас дсасуп, Такөына, атацкөым заахаз иара иакөзам хара хцас ауп! – өааитит Иуа иган ахь игылаз хацак.

– Шьта иаашөчхә, иауазар, ачара еилаагарым!– мацк амақаррагы алацаны атак кайцеит Рашь иган ахь игылаз даеазөы.

Рашь аеырххара даламгазеит, идгылазгы ускак ирацәаөымызт.

– Даауеит, даауеит! – неиларпса-аиларпсеит ацшөма еихабы дшааиуаз гөазтаз. Еидцәацәала игылазгы, акгы камлазашшөа инейдытц-аидыцит.

– Сшөыкөыхшааит, бабараа, аонынза шөнеи зысхөаз саашөырпшзап хәа акөын! – фәаитит уи...

– Аиашацәкьа!..

Уажөымзар-уажөы ахөхөара зеазыкатан игылз Адица, Рашь даайдцын, амөыркөарахь лөыналхеит. Леуа ихала зацөык, икалаз акгы хьаас икымызшөа, ихы кны дтөан.

– Саб, акы наиаухөарауазеи, Рашь? – дшөапырхапуа фәалтит Адица.

Леуа ихы оышьтихын акгы мхөазакөа длыхөацшуан, нас, ибла ацыхөа аацөаакын, ацөыкөбар аипш илабжыш ныцтыцит. Адица илхөара лзымдыруа даанхеит. Уи уажө аипш ахаан дрыцхалымшьацызт. Уажөы иаха дажөызшөа лбеит. Уажө иаха дышлазшөа лбеит.

– Саб, угөы еикарамзар аоныка хцарын? – дахьтөаз днеины инапы дахо фәалтит Адица.

– Аиеи, баба, ус иаха еицьхап!..

Рашь иеы агөра амасар иаахиршөан, днацьюны, акөадыр днантөалеит. Ашьапкөа абцьар ахкөа реипш инейпынкыланы анышөа рыцдыркөа, икаууа агөашөа илахыпан, лахөатцас арха икөланы аөынанахеит Рашь дзыкөтөаз аеиикөа.

– Атөарахьы шөрыпхь, атөарахьы! – ашьаца иаатцеит хацак ибжыы. Нас ауп илахөыххо ианалагаз зегьы

Ажөипшьтөи ахы

Төмыр ала кыдкөа, ахөа кыдкөа, аоны дыюнагьөжьюа дыюнан. Уи ак иахауа, ак еиликаауа дыказамызт, ипсахы цыжөжөон.

– Издыруан, издыруан ауаа нацөала сеибадырбо адөы сшыкөхоз! Бара – уаангылишь, ирхөо зегьы ииашоу цьумшьан бхөалон. Аа, уажөшьта цьара ак хзымхөа хкөалеит, блыхөацш, бызгаб бгөы калцеит! – инапкөа кьо уажөы-уажөы ипцхөыс лапхьа даагылон Төмыр.

– Атөыла сырбгеит, саб, ауаа ирхөо уазымхөыцлан! – ацыхөтөаны лыбжыы лыргеит Амзагыы.

– Быстыхөа сымхөеи!– дныхөасны акөастга аашьтицаан, ижжаза ипца лахь аөанынаирхоз, Шьыка лөынафөлыжыын иаанылкөылеит, – сыпсы тааццы ччархөс схы ауаөы истөм, уажөакөым ауаа рыцьмакөа анахөахьчозгы, Канаа рыпату назыркөуаз ажөак азөы имхөацызт, мацуцөас ианыказгы ицкьан, уажөы? – ибжыы антига дкапшьза деицрашөеит, – уажөы аурыс цкөын ицыхөа дахьынхаланы, дымшөа-дыпхамшьа амөаду дануп. Зынзаскгы истөхзам бхөкьымра. Аоны бтөаз.

– Убжыы еицумхын, анышөа иастаз, ауаа ирахауеит! – ихөыцагөаны фәалтит Шьыка.

– Ирахааит! – деитөахөеит Төмыр. – Сызгаб лцыхөала ауаа ирахахьоу еицөаны иарбан ирахауа? Истөхзам акгы, сара истөаху апату ауп, шөуаазар убри ак сышөт! – инапкөа рраханы дгьацөы-гьацөуа ипцхөыси изгаби рахь днапшит Төмыр.

– Ох, уи апату хөа узөу хара ихакөымзар акөхарын! – ахөыштаара доатцеит Шьыка. Амцагы Төмыр игөы архацар атахьызшөа, акөаө-акөаөхөа инцөыцаткөацит.

– Заманалацәкья ихақәуп. Ауо ихымзг иара ибароуп!
– Мышкы сиит, мышкы сыңсуеит! – ибжыи аалаиркәит ихы дахьацәажәоз, – арпыс замана длышьтоуп, уара, мап, уи дылтахам, уеизгыи-уеизгыи аурыс дылтахуп.

– Саб, сара дыстахым арпыс замана хәа узәу.

– Абар аеыршыга ахьылхәо, – игәахы цыжәжәо еиҫа даақәцәиааит Тәмыр, – уауа сара рыцха, ари сгәи пжәаны сылшьырц ауп илтаху! – фәаитит иара. – Дарбан, нас, бара ибтаху, баацхашьар камлазои, аламыс бымцәазаап акәымзар.

– Мап, сыңхашьазом, сара слахьынца – сара исызбартә сыкоуп, иазхоуп ахәхәтәтра, уаргыи уара удызцәагыи шәыблақәа ашьал рпыракнахауп, ауаа баша иуазцаауеит акры удыруа цышьа, башоуп иухәо зегьы, уаргыи аамта уагоуп! – доацкьан, лажәа еихымцақәа аттахәа лаб инеифалкит Амза.

Тәмыр ицсахы цыжәжәон, ииҫахыз ажәақәа ифамшәазар акәхап, дфәхазшәа даанхеит. Иблақәа аатылашьцааит, нас ихы-иҫы гәагла иааирлашан, аарлақәа фәаитит:

– Уажәыцәкья ирыцкья сыоны, бдәылцкья аҫзы бадымкыслакәа, ибкьяшьуеит.

– Уеилагама, уара, ххәычы затә! – дныюныкаит Шыкя.

– Аиеи, сеилагеит! Ааи, ааи, сыоны хәа ари ашҫа агәашә уаха иаабмыртын! – Амза лылабжыш лыкәаашо ашҫа дыкәланы дахьнеиуаз, лаб даеазныкгыи, даеа ажәакгыи лышьҫеихәарц акәын, ашҫа атыхәтәан иааиуаз Кадыр илацш икәымшәазҫгыи. Кадыр ахаҫахәа еиликааит икалаз. Амза данааивала, даагышәырччан, ибла атыхәа ааирцысит. Уи иаанагоз бымшәан хәа акәын. Амза лылабжышкәа рыбжьара лгәи кәзцашаз лашара хәычык аапшит.

– Мшыбзиа, Тәмыр, икалеи угәи намзоушәа узбоите? – дмыццакзакәа, ишьапкәа ашьац иныкәишь-аакәишьын Кадыр абарца дныцалеит.

– Исыбаргәи, сызҫабгыи уаргыи шәеилалан, снаган атыша ахыкә сныкәшәыргылеит! – Кадыр дифампшзакәа дааи-пылан, иацхья акәардә наиргылеит.

– Ее, Тәмырхеит, уара ухатәи уара иудыруеит, акгыи уабжыызгом, амала, мышкы зны, зегьы анеилукаалак, усқан хәибарцхашьо хәкәымхааит! Узҫаби сысаси рус сара ахаангыи ажәакгыи ақәҫысымҫыц, ицәгьангыи-ибзиангыи иақәҫысымҫац.

– Убри ауп арыцхарагыи, Кадыр! Сызҫаб – уара узҫаб дылоызоуп, абааҫсы, абас калар хәа сшәоит хәа зуум-хәезеи?

– Угәи иалымсуазар, абри аҫакгыи уасхәоит, Тәмыр.

– Изакәи исоухәараны икоу?! – деицрашәаны даапшит Тәмыр.

– Изакәи умбои, узҫаб абас сысас дылгәапхоит хәа уасхәазҫгыи, угәи иалсны, сара сызҫаб ус калцом хәа сыц хьужәарц уалагон.

– Ишҫа, ишҫа!

– Иуахаз ауп, сара уара уҫы уаха ус сымазам, иутахьцәкьазар, ацкәыни азҫаби еибырхәо сара ахаан сашьтамлацызт, абзиараз уашҫа уао дҫалааит! – доагылан ашә ахь иҫынеихеит.

– Хәи, Кадыр ухаҫкы сҫеит, ас ахьышәтхәа уоагылан уабацо, хашҫа уанааҫала, цьара ак хәабжьугап хәа сгәыгуа сҫәанеи!

Кадыр даанапшы-аапшын, шьҫахька дхынхәит.

– Ибзиоуп, Кадыр, уоанамлазацкәа сужәлеит, саҫоумҫан, схәычра удыруеит. Схәҫыҫан уара ишҫакоуцоз?

– Иуасхээр – уеитасыжелоит.
 – Сужәлазом.
 – Уқәы! – иңыба дынталан, дмыццакзакәа ақьаса аағиган, иқышә кылшышь иттынжәга аицацара далагеит Кадыр.
 – Уаха сзымшааит!
 – Мамоу! – аәхәа дныехәасын, кәицк инацәала итағынжәга инахеитцеит.
 – Нас, ишқасхәари?
 – Сыңсы Теуаз икамбашь ауац ақәрыңсааит хәа сахә. Теуаз ииҳәара изымдыруа, дґаббаза даанхеит.
 – Усылахәмаруама, Кадыр?
 – Ускан сара аңсәәхәа дсылахәмарааит!
 – Ибзиоуп, нас, иухәаз акәзааит, – ґааитит Теуаз.
 – Мап, мап, иаағырқыаны иухәароуп.
 – Сыңсы Теуаз икамбашь ауац ақәрыңсааит.
 – Убри саҳаит.
 – Хазургәакуазеи, Кадырхеит, – днацралеит Шықа.
 – Ақкәыни азґаби рус дара ирызбааит!
 Шықа арцәаа аатлыргеит, Теуаз дґежы-ґежыуа амҳара дааоналеит.
 – Ишқоуахыз, цыым, арахь аамта ґыц азы уңсы утиуазшәа кацаны, арахь азґаб – аурыс дылгәапхеит хәа уеыкноухарц угәы итоума? – ибжы ґацаза доацкьейт Кадыр. – Азәы инапала амағ укырц утхума, дад, ус аныкарцоз хара хәаан акәын. Аамта ґыц угәапхазар – уи ацасқәагы угәапхароуп. Уара уакәым, сара, абри аґахмада, абри ажәйтәра злаены иаазоу ауаоґы уара иухәо схәазомызт. Ауаоґа, аиашара – аамтақәа зегы ирыцуп. Ахы иаоґызоу ақкәын иоума уара икәнушьаз. Сызґаб зацә

лзы уи аоґыза анасың анцәа илыт. Уи дысцәымґзар, уарґы усцәымґуп.

Теуаз ихы кны асқам днықәтәеит. Шықа асаанқәа ырхьархьаруа ақәыоґа днықәалеит.

– Убри иачыданы, – ашышьықәа итың ағы днатәеит. Кадыр, ибжыґы иаґа иааирмачит, – изыззари, Теуаз, ачарағы сыңкәын исит, сара соуп изысыз. Абри иахуқәаа-уазеи уара? Уажәшьта сара суазцаауеит.

Чыт бжык газомызт.

– Икәлеи, уара, шәара шәансазцаауаз – сара аґак кацон, сара саншәазцаа – шәғы азы таґәаны шәыпшуп. Хәишьцәазами, икаҳажьма зегы?

– Мамоу, Кадыр, ишқақәажьуаз, сукәыхшоуп, – ихы дааоахеит Теуаз, – амала, Рашь хәа узәуґы зны-зынла ихы атың иқәкьейт, аиҳабы дизхәыцуам, аицбы.

– Сара суазцааит, сысас исит хәа. Уара иашьа еиҳабыс суңхьазозар, ари иацанакуазеи?

– Иацанакуа уара иухәеит, Кадыр.

– Мап, мап, ус увамлан, Теуаз, иаахцәаны исаҳә уи иацанакуа.

– Уажә иабама, нас, уара дус иаоґызоуп.

– Ибзиоуп, исаҳаит. Угәы ишқанаго, уара акыр уаҳахейт, иудыруеит, абри жәйтәцасума?

– Стәанала, ауао апату иқәцара хәпхьака ицегь пату ақәлароуп.

– Анцәа иңышьоуп! – иңсы аавигейт Кадыр, – абыржәы уеилоухәар, Леуа икынза хныдгылап, Леуа уи ззеилым-каауа иакәзам, хшыкоу удыруеит уара, сара, Леуа, аха, хәицнеир хґәы ишалсыз ааиҳардырыр, иаґа пату ақейцашәа избоит.

Темыр ихы-иёала Кадыр ибеит ишааицёымыгхаз, аха ижьжьара иеазимкзеит.

– Иахья ххы ахьяагара хзымдыруа хакёын, афатё ацёыргашьягы сақёымшёеит! – еирызк азна аои, ацыфеи астал иаакёлыргылеит Шыықа.

– Исхёари, Шыықа, шёёюны агёырғара агымхааит! – иацёца леифеикын, ашышьыхёа, иразо ижёны иныкёиргылан, ицатца шла инапы налишьит Кадыр. Темыр иихёара дақёымшёо, ихы-иёы цфа иузеилмырго даакёындкёындын, мацк инхижёаан, иныкёиргылеит. Шыықа амхара абарца дыггагыланы Кадыри Темыри еизааигёазаны еидгыланы аштё икёланы иахьцоз дрыхёақшун агёашё интыцны архёара иавалаанза.

* * *

«Уажёшьта схы ахьызгара сыздыруам. Аюны кажны сцеит. Олег, сара соуп зегь зхароу, угёы иалымсын ачараё икалаз, иулшозар – ичха. Икаумышын сыбзиабара. Уи ауаюы изимоу ацстазаара инатарц ауп, имнахырц акёзам. Абзиабара иамыргёакуа – аччацшыгы изымдырузар калап. Сара уи арёаш сеастар стахзамызт, аха уажёшьта исымбазакёа саман аёынанахеит. Усыцхраа, иулшозар, уеалажны самх. Сухёоит хайкёшёрц. Хайцёажёап. Уара убара шсыхёо здыруеит. Абри шуоулак хайкёшёап. Ахьяца-ёа амцан хайкёшёап. Сацоумцан хык-цыхёак амазамкёа абри аюыза ахьызыюуа. Сыцшуп».

Ашёкёы акгы ацаюзамызт. Даёазныкгы ибла нахигеит. Еита игёы аатгёырғяаит. – Амза слыцхраарц дсыхёоит – игёы ааитаёеит Олег. – Сбыцхраауеит, сгёыраз, сбыцхраауеит, сыцстазаара. О, Амза, ибдырузар бара боуп

исыцхрааз! – ажёжёахёа икьяё ижёоа интаирпан, акёаскья даалбаакёеит иара. Хыма лыблакёа таа дахьгылац дгылан, аха иаалгаз ашёкёы азы жёакёандак лмахазеит. Олег дхьяцш-кёацшуа, дшыацёхнысло анаара иаваршёны Амза лахь дцон. Дцон изааигёазоу, зда дхёартам лахь. Дцон акгы дазымхёыцзакёа, акгы хьяас имкзакёа, адунеи зегь уара иутёуп, иумаз хёа иртазшёа игёы аартны, игёы алаканы. Амза лыблакёа рхыцшылар, гёнаха змам лыблакёа – иара ицстазаара акёын. – Лара днеихёоумашь, сацхья днеирызу, о, сгёыгырта, зака сбыргёырғязеи? Бымшёан, Амза, бымшёан! Бара ибеигьасшьо дсымазам! Хай, амёа ухёеит хёа, уаакьяёхарауазеи! – уи лёы аназара дахёо дниуан Олег. Абар адёхёыцш. Даёа шыаёакёак – нас дназоит уи ахьяца-ёа акынза.

Ашыыбжьышьтахьтёи амра иаацса-икараха ицхон. Абыгькёа ракёзаргы, амахёкёа Ирьёшёар хёа ишёозшёа, реадыргёгёалан иркын.

Олег дхара-хацшуа ахьяца-ёа даатцалеит. Ишыапышьтыбжь мгарц азы ашышьыхёа иргылон. Ахьяца-ёа акёзар, сара сыкёра шмачу еицш сыкам хёа ахёарц атахушёа, аеимартага, акёакь зегь ыцыртёааны игылан. Олег уи ашыапы инапы нахьишьит. Уи иара изы акыр ацанакуа иалагеит. Изцёажёомызт акёымзар, иара иатахыз Олег иеилкааны имазтгы ашыапаёы дтёаны дхырхёалон, азы ацеитёалон, анышё адипсалон уи ицеггы иазхарц, ицегь итбаахарц азы. Аракоуп рацхьяза Амзеи иареи ахьейкёшёаз, аракоуп уи абзиабара иараацсаз агёеисыбжь ахьиахаз, лыблакёа дахьырхыцшылаз. Аракоуп ш-шётыцк ахьейдгылаз – ацстазаара ашёткёа. Уиийьтёи урт еиха иеизааигёахарц ртахуп, игёы цёыкуеит.

Олег игәейтеит Амза дшааигәахахъаз – ахъаца даадцын, лара лахъ иеынеихеит. Уи лшьара дзыкәлазомыт, лхы-лҕы амца ацроушәа еибакны икан.

– Уажәшьта хайцыкоуп, цъарак хайцыкоуп! – лхәеит Амза Олег диеампшзакәа, мчыла уаазгазаргы сыздыруам, – нацылцеит ацыхәтәан.

Бара иахъабхәалак, снейуеит, Амза – фааитит иара, – ишыстахыз бдыруандаз ббара?!

– Иахъабхәалак ухәама? – лхы ларкәны адгьыл ахъ дышьтапшуа деитцааит лара.

– Ааи! Адунеи ацыхәан акәзаргы. Аха уакагы бара баныпшу ауп, абжъаагны икасцои? Бара бахъыкам сара сзы итацәуп.

– Олег, ак уасхәарц стахын, – лажәа намыгзакәа даангылеит Амза. Уи илцәуадааыз зцаарак калцарц лтахын, аха агәагъра лызхомыт. – Олег ак уасхәарц стахын, – деитаналагеит арт ажәакәа хрыжь-хрыжь рхәара, аха уажәыгы ацыхәтәанынза инамгәа, лыблақәа цыс-цысуа, нак абнахъ хара ак лцәызышәа анапшра далагеит Амза.

– Сбыхәоит, Амза, ихәа, уаха бара быда исзычхауам, иазхоуп агәакра, ихәа, бзиа сыббома?

Амза ҕылтзомыт.

Олег ихы ахъаца инадитан, иблақәа дырсахан, ахаракыра днацапшит. Иҕыхътааза иасуан апша. Ашшыхәа рызқәа ааихъшыны, иааикәтәон абгкәа, амра шьамханынза ашьапы азы изаанаргылахан. Ажәоан аца бгызра зыла иҕыр-зәәазшәа икан.

Амза лхы дааахан Олег днеиеапшит.

– Ус каумтан, Олег! – имчны ацәажәара азин лоузшәа уи ихы днамцасын ахъаца иаадылхит. Олег илабжышқәа

изамәа иадын. – Саҕамыз, Олег, саҕамыз, сара сгәыраз, – илымхәацыз ажәакгы аалҕытшәан, лнапқәа изамәа иныкәылшыит. Олег изамәа – игәы зегъ зыткәаз мчык нахъысит. Уи апхыз далазшәа ибон ихәаз, икәымшәышәыиз Амза лнапқәа ахъизааигәахаз.

Пытраамтак ҕымтзо еидтәалан.

– Бааи, Амза, инхажып абри ақыта. Инхажып, сыбтахызар, – еитах лнапы днамцасын, иааганы изамәа инадитан.

Амза лыблақәа аашытылхын, Олег инаикәылкит. Урт иархәоз иара иеиликааит: иазхоит агәакра, хакәцып, срыцхаушьозар.

– Ииашоума, Амза, хакәцуама?! – даалахәыххеит ацыхәтәаны.

– Ииашоуп, Олег, хакәцып! – фаалтит Амза лхы ларкәны.

Олег дахыглаз ихы-иҕы аалашеит.

– Сбыкәыхшоуп, Амза! – ихәеит иара, нас иҕыцны уажә дибазшәа лхы ларкәны лшьапакынза дааимидеит. Изыхкәа изымдыруа иааигәалашәеит уи рапхәа дшибаз; лыхцәы еикәара, амца зыхәхәы иказ лыблақәа, уажәы-уажәы ахши-ашьеи еилазтәоз лзамәакәа, лыхәда пшза, лара. Ускан лара мыцхәы дхаракышәа, уаф иихәогы уиакара хәас илкымызшәа ибеит. Уажәы – абар иапхәа дахыгьлоу, иааигәара дахыгьлоу, лнапы изамәа иахәаду. Ускан ипхызыз – уажәы илакәуп.

– Ус акәзар, хакәцакып, Амза, – ацәа даалтцызшәа фааитит Олег.

– Ыхы, – лхәеит лара, нас лхы аашытыхны инацылцеит: – икалои Кадыр уиазцаар уахаткәкәа. Уажәы хара хакны дыкоуп.

– Аиашацәкьба, уи иеиғьны иҳацхраауада! – лнапы аауижьуеит ашьшьықәа.

– Сара сцоит, нас, сара лбаақа сцоит, аоныка... – илтахыз зегьы мхәазакәа лғыналхеит Амза.

Амза дласны дцон. Зны-зынла шытахька дынхьацшуан: «Уцх бзиахааит, Олег, уца, усзымпышн» лхәарц лтахушәа... Аиацәакәа иаха-иаха ацштәы рхало иалагеит. Амза уахьгы дынхьацшуан. Урт лара лымазақәа цкьа еилкааны ирымазшәа, уажәы-уажәы илацәкәуан. Иаазқәылаз ифыхьтаахо иалагеит, ашьхака асы каҳазар акәхап. Ацаара ианафәу аиацәакәа иаха ицкьаны илашоит. Ацша цытцәи ахьтәи ахәымсаг кны ажәоан агәы инацалан иафырцсасзшәа, иказказуа икалеит, афәахәа ушьапы иацацәажәо иалагеит. Ааи, ахьта лассы иаауеит Мрақытан.

Ажәохәтәи ахы

Кадыри Тәмыри илацш ианыцашәацәкьба, Леуа дахьгылаз дааицанаргәгәеит. Абырсаатк ицәа иалашәеит иззааз. Абарца дныцгагәжьын, атзы ө-цәымыгк ирыкәыз амыстхәага ду аакәиыхын, днахәацш-оахәацшит. Егыртгы мцәажәа-закәа аштә икәланы иаха-иаха амхара иазааигәахон.

Нас инапы инаницан, иааиуаз днаргылеит. Кадыри Тәмыри азнык азы оумашәа ибаны, ршьафәкәа иаарыг-дырхеит.

– Хәлыбзиа, Леуа!– ацшәа наиархәеит.

– Аа, баба, алаба, ишызбо схы шәасны иааикәшәырца! – иархәаз ацшәа атак камцазакәа рацхьа даагылеит Леуа.

– Уара – хашьа уоуп, Леуа, – фәаитит Кадыр, – аха уареи ҳарей ҳацкәын мрақытаа зегьы ргәы иалсышаз кәицәеит.

– Арахь шәааигәышьа, зынзак сышәцәымгымзар, – ихәеит Леуа ибжыы цыстысуа.

Ахыкгы унеи-снеи хәа еибарххо, ацацха иныоналеит. Мсырхан илхәо-илуа дақәымшәо, дааонагәжьит.

Рашь адәахьы ддәылымцзеит. Уажәы-уажәы итағын игәаг зегьы ахигозшәа, аләа зегьы ацкәаны ауада иныонаирчуан. «Шәмаахкәа, исышәтақәаз сымышәхып, ида шәхамшәалааит» ихы дацәажәон ауада дахьыоназ. «Зынзак ихы ааихцәаны ишәсыркыр, усқан ишпакашәцоз», – иацхьа азә дтәаны диацәажәозшәа ицсы дахапжәон иара. «Атақкәым иаахазар – ичхааит» ахәон игәы. Зны-зынла амхарахьы илымхә кыдцаны азырора далагон, аха ирхәоз акгы изеилкаазомызт. Уажәы згәаг шытихызцәкьба Тәмыр иакәын.

– Хы, абрицәкьагы дызәу ами алакә! – дгәжьы-гәжьуа ауада дааоналеит еита, – хаи, уара рыцхә, акы исыхәап хәа аума узгаб аурыс дызиуто. Уаангыл, ицегь хаикәшәап уареи сарей, Рашь сакәым узгаб лзы ухы кны усмыртәозар! – ицкәа ааихаиргәгәан, дмақарит ацыхәтәаны.

Убри аамтазы амхарафәы абжкәа иаха ирацәахеит. Рашьгы апенцьыр днадыххылеит. Леуа игәылацәа наскьейгон, аха абжьаацны аипш игәы алакамызт. Агәашә акынза дрыцнаскьейт. Агәашә афәы Кадыр даатгылан, Леуа имахәар аанкылн ажәақәак иеихәеит.

– Ааи, Кадырхеит, убас ак кәшәца, сажәымтыяха ахьымзг згар хәа сшәоит.

Рашь иблакәа ааихмырсыгьзакәа, зхала аштә икәланы иааиуаз иаб дихәацшуан. Леуа ақәыцшра инзырцшуаз агәалакара акәхарын, уажәы мацк ибгагы хәан, ихы-ифәы ианыз акқырақәагы иаха иалкааны илацш иташәон.

– Улбааи, уара, араһы! – амхара даныныюналоз акәасқаһы ихы рханы ғааитит Леуа, – аранза ааира уағәоушьозар, ахәатәы җамоуп.

Рашь ажәакгы ахымхәаазакәа акәасқа даадәылтын, амардуан дналбааит. Алажә ду абзи ақышәи ааихшьуа инапы сxy иқәишьуазар хәа игәыбзыгуа, иқәәталәиуа иапхәа иаагыләит, аха шыапыла агәы даныңас, арцәаа аатнарған, апацха инавәләит. Уи игәы иамыхәозар акәхап, апацха абарцағә итәаз аласбагы, уажәраанза иара ихәәпшны ацыхәа шаршәшәоз, уажәы «заа сxy пхьаскыпи» ахәошәа, нақ, абарца ахахы инейны инатәәит.

Рашь аоны дшыюналазтәкәа, ахәышәара иеәтан иеааникыләит. Шьтыбжык газомызт. Аби аңей дырғапшуа, рапхәа зыбжы зырго дицәшәозшәа, ахәышәара ахағәы дгылан Мсырхан.

– Ахымзг сургарц угәы иғоума, сычкәын! – ғааитит Леуа иаармариашәа, ахәышәарағәы кәасқхала амца днацханы.

Рашь ғәитзомызт.

– Хаштәғәы мацуоыс иказ ипха лакәызма нас хачкәын дзатәазымшьоз! – лхатца иғалырхьит Мсырхан.

– Быстыхә, бара, амацура аамта цеит, быбла хты! – уи дналзгыцкәәит Леуа.

– Еимашәымкын, ди, сара схатцоуп хәа сxy сыпхәазоит, азә иапхәа сзышьамхнышгылом.

– Ушьамхнышла хәа удхамцеит! – деитанақәыгәғәәит Леуа.

– Уи акәзәми иаанаго! – лнапқәа кәо даакәгылт апхәыс.

– Ииашан ибхәәит сан, саб ианакәызаалакгы амарца, ак камландаз хәа дыкан! – ақәюра даадтын лыбз налалцеит Адица. – Иарбану Амза хара хзылгәампхаз! Рашь изын ауп

акәымзар, аскатәи Урыстәыла иахысхәоу лғоурых зейцшоугы сеидру. Сгәаныла, цқәа лхы дақәымгәыгуазар калап, уи ауп аурыс дызишьтоу.

– Аиашатәкәа лхәәит! – днацрәләит Мсырхан, – ахәычы игәы цәыскыар хәа сшәоит акәымзар, уи саргы слымхә интасқәахәәит. Амза, Амза хәа дыхтакны дрымоуп. Атәыла бгәит гәырқәак рыкаташәа лцазар!

Леуа ихы кажьны ирхәоз дазызыроуан, игәы ианы-цаххлак, ахәышәара дынхәыцхон. Аләа акәзар, игъежы-гъежыуа ихагылан ахәышәара иацакнахаз ашыш иналалон.

– Баргы быбз аанкыл, бара ибусзам ахацәа злацәажәо! – хазы Адица дналзгыцкәәит Леуа.

– О, уара, ари алацәажәатәыс шәара ишәыстом, сара избап! – доагыләит Рашь, – саб иудыруәит сара сказыа... – иаб дахьтәаз днскәаны акы ихәарц итахын ицегы, аха Леуа еихагы дацрәләит.

– Иузтада уара аказшьа. Уара макәана агара угарымцзац, уара макәана ашьапызәзәашәа умцазац!

– Сара сыхымзг сыхсхуәит.

– Иумазам уара ахымзг. Уи хымзгызар, рапхәа сара соуп изауа.

– Ахәынцәа иласкәахауәит лыпшзара.

– Удәылтц нақ! – акәукәухәа дыхәхәәит Леуа. – Шьоуки рызгаб лынасып уара унапы иакума? Удәылтц! – деитәхәәәит Леуа, нас ахәышәара дныәхәасын, акәасқәа аашьтипааит.

Рашь пытраамтак уи диғапшуан иблақәа ааихмыр-сыгзакәа, нас ашырхәа даахәахәын, ашә ааимпааны дындәылкәәит.

Леуа дааҕымтцзакәа аҕра даҕын, иҕыҕшыллара рцөымҕхазар акәһап, Адицеи Мсырхани рыҕсы заны иҕшын.

– Шәаргы шөдөйлцқя! – еиҕа доацралеит иара, – иҕашәырцөы сыюны. Шәара алашара ацәшәырзырц шәтаһуп саб иашта. Мап, мап, ари жәытә аахыс илашон, саргы сыҕсы ҕаны шәытак азәы ианиҕар зузом. Шәыссыхәәп-шуазеи абатқәа реипш! Шөдөйлцқя! – деиҕахәаит Леуа. Адицеи Мсырхани ршьапышьтыбжь мыргазакәа ашә ывцрааны индөйлцтит.

Леуа длеи-өеиуа амҳара дыюнан. Дтәон-дгылон. Иҕыҕ изыҕшаазомызт. Днеины ицәардҕәы дныкәиеит. Акәаҕаб затцөык ахәыштара ашьапаҕы имцысзо икнахан. Икәха ицон аамта. Леуа игәыҕжәареи ихәыцрақәеи еиҕагылон, ддыргәамцуан. Дымгылар амуит ацыхәтәан – ашә ааимиҕаан абарта дныҕаҕшит. Адицеи Мсырхани зыҕә-зыҕәза уа иҕагылан.

– Арахь шәыюнал! – ҕааитит днарыкәмчны, нас ашә аартны еиҕа ацәардаҕәы ахь иҕынеихеит. Игәы өарханы дыкәиан, егыртҕы рышьтыбжь мыргазакәа иааюналан, ашә адыркит. Алаҕәра даҕаҕшуан. Еиликаауан зегы: «Ацкәын бзиабарак изцөыртцит. Дычкәынами, нас?! Аха, иара ихәан еипш, дхатазар уи дзазымиааиуа дыкоума? Гәаҕшақә акы калазар – усқан иааирцшааит ихацара, ицөызгода? Аха иабааигеи иара агәымбылра ацас. Избан, ахәынцәа изылеикәахауа агхәызба лыпату. Дылҕахымзар, душьуама? Ус схәеит, хәа саргы аҕаацәара саналалоз лара слазымцазеит. Мап, мап, усқан даәа аамтан, уажәы даәакуп, уажәы ларгы илазцаалатәуп! Мшәан убри азынгы ицәҕамзар иахәатәи аамта? Еех, сычкәын!

* * *

Ахәыцқәа рыбжы рхаззала анахь-арахь инылашөкәа ицеит. Уи ашкол зака ирыцхаз азымхозшәа, еиҕах икәыкәма-шәыкәмаха ашта иаакәхеит. Хыма лхы ларкәны ашта дааҕытит. Лылахь еикәышьшы дыкан. Дааҕсазар калап. Ақыта моа иныкәыршәны аоада лҕыналхеит. Лыбла ҕбаа анааикәылпсалак, аҕарҕалыкь амцәыжәоакәа реипш идууз ачацқәа хәыцра хәантак цөыҕаршьырц рҕахызшәа, иааихалырҕәәон. Ацыхәтәаны илыхьзаалакгы дцыкәкәо далагеит Хыма. Лыфатә иагхеит, лычча иагхеит. Зака ицәҕьоузеи ахәаа ацәахра. Абзиабара ахәаа. Дбылуан. Ахауа лызхомызт. Аоада ахалара лассы дарааҕсазар акәһап, дааҕылеит. Амәа иаваз адәхәыҕш хәычы аҕы зхы шыҕыхны игылаз аҕы лылапш нақәшәеит. Амца налыхкәеит. Уи анаоос, зшьапы цырканы икажыыз акды дыкәтәан Рашь, илахь еикәышьшы. Хыма аҕхара-ҕхарахәа лҕәы еисуа, ҕхәака икалцеит даәа шыаҕақәак. Рашь длыхәаҕшзомызт, лара цқя дааигәахаанза.

– Хыма! – ҕааитит Рашь, лымәа ааихицәан дылпыло. Хыма дааҕылеит.

– Издыруеит бҕәы шынсырхаз! – икамчы ҕцаҕеи ахәи еидкыланы инапсыргәыҕа ианкшало ихы аалаиркәит Рашь. Хыма лхы дохан днеиҕаҕшит.

– Мшыбзиа, Рашь! – ҕаалтит ацыхәтәан.

– Сара сеилкаара бара ма ибылша! – ихәеит уи аҕак камцзакәа.

Рашь ихы-иҕы илбахәац акәзамызт. Ғаса аиҕш алахь-еыхра ыкәцхьан. Уи дааҕымтцзакәа дхәыҕцөы-хәыҕцөуан, иара изы аума зцазкуаз акы дазцаарц иҕахызшәа. Хыма днеиҕаҕшит. Рашь имаз ахәаа иаҕагы дарҕшзазшәа лбеит.

– Акры ухээрц акөызма?
– Ара, ҳахыгылоу, – даанапшы-аапшит Рашь, – ишөөртәмзар ҳаицөөажөөр сҥахын.

Хыыма лыпсҥазаараафы рапҥа акөны илаҳаит акыр шықөса дыззыпшыз ажөөкөа. Мап, мап, бзиа бызбоит ҳөа леимхөазеит, бзиа бызбоит ҳөа леихөар – акы дазхөыцран дыказамызт, ак хөаас илкырц дыказамызт, аха абрака дахыгылоугы зыпсозуеи, бзиа бызбоит ҳөа леихөар иаоызоуп лара лзы.

– Мап. Мап, сшөит Рашь, азөы ҳаниба...

– Бымшөан, Хыыма, – лнапы кны даахеит Рашь.

– Апсҥазаара амацө бнаркит, бахынхал, икабцозеи?! – адык-дықхөа еисуа иаацөөажөөит Хыыма лгөы.

Деитөахеит уи лнапы.

– Мап, мап... – лхөон Хыыма, аха лхы инаркны лшьапакынза дцыс-цысуа ахөацара еилачырахө анаскөара дафын.

Ацыхөтөаны деитөанапшы-аапшит, аха уаоытөыюса ишьтыбжь гомызт, ихабаргы ыказамызт.

– Мап, мап! – илаөаршөны лнапы имылжөөрц далагеит Хыыма.

– Бымшөан, рыцҥа, бгазоума? – иблакөа аацырцырын, дналөапшит. Аөы ахы шьтыхны ирыхөапшуан.

– Арахь сымхөеи, Көантра! – ибжьы ныпцакны инакөиргеит уи. Аөы шгылац игылан.

– Арахь схөеит! – абнахь инапы нархханы ибжьы накөиргеит еитөа. Уи ааитөацын, ахы кажь-кажьуа абна инылөаеит.

– Бааи, Хыыма, азөы ҳаибар брыцҥауп, ҳаицөөажөөр сҥахуп... Иаарыкөыршан цыт бжьы гомызт. Рашь днаскөаны ацла ашьапаафы дгылан.

– Баша бсыцөшөеит сара. Бара бзы ацөгөа сгөы итөзтгы азөгы сиязцаазомызт!

Хыыма лгөы иамыхөакөа дынцөытцыпшит.

– Оызада сыкөхеит, Хыыма, сахьцара сыздыруам. Акы саргөакуеит, сыцөа тынчым, бара ибылымшазари бсыцхраар? – лышка днаскөан уи лнапы ааникылеит, – бсыцхраа ибылшозар, иманшөаламхеит сыбзиабара! Хыыма ацөа далцызшөа дытрысит.

– Цкөа санхөыц, бара быда хгарта смоуа сыкөхеит. Бгөы иаанамгааит дөаеакөа.

Уи ари ажөа лаҳау пхыз илбоу лзеилкаауамызт. Мап, мап, илаҳаит, аха лара ишылтөахыз еипш агөы цөазамызт, лара леипш ибылзамызт уи ажөөкөа.

– Бара сара сөы амч бымазам, Хыыма. Сара иага сыцөгөазаргы сыбтөахуп! – Рашь амца ицралан уи лхы-лөы дахөапшуан, ахаан иимхөацыз ажөөкөа ихөон, – сара сымчмазаоуп, схөышөтөы ҳөа сбыхөоит, бсыцхраа, ибдыруеи сыбзиахаргы – дналыдыгөгөалан, ишакь-шакьо иказ иблакөа мчыла иаалыкөганы, икышө хьшөашөакөа лзамөа инадицеит...

Ацлакөа өеилыхра иаөын. Иөөжь-өөжьза абыгькөа хиаало цөака икапсон. Ажөон агөы еимашьыхны ицегь арахь иааигөахазшөа, ақыта иахагылан. Уи инацакны икьууа, анахь-арахь өөхырнаауа, ахы нырцөи аартөиуа, ахөацара иахан акөараан. Аөы хырсысуа нактөи ацла иахөацөагылаз, знызынла «тхырр» ҳөа абжьы аргон...

– Хыыма лылабжьышкөа Рашь инапала иааирыцкөан, ацырцырра зхыцхөаз иблакөа таа дналөапшит. Уи лышьтыбжь мыргөазакөа дцөуон, дахьцөуон өөарөи апхөысреи рхөаа. Уи хөыцрашөк лыкөпапан дыркын, убарт

рахъ акызатцэык акэын илашаз – издыруада Рашь дина-сыпцхар! Уажэшьта, абыржэынахыс уи деилылкаазшэа, иаха дылзааигэахазшэа лбеит. Ишкэакэаза иказ лыхэда инапы анынахышь, цаса еипцш дымшэазакэа лхы наганы изамца инадылцеит. О, абна ухэеит хэа, зака газара, зака къашьра урцшзозеи уара, зака рыццхара уцэахуазеи?

Хыма абзиабара амац луит. Лылабжышкэа аангылеит. Лхы дацэажэоит иааигэа дахьтэоу. Издыруада еицх еигъзар, лгэы аартны дцэажэар бзиазар?

– Уацэы Олеги Амзеи амца икэлоит! – фэалтит иара дицэамцшзакэа.

– Ишца?

– Ашьыжь, адэхэыпцш афынза саб инаскъеигоит! – нацылцеит нас.

Рашь ипштэы ипсахит.

– Ицааит, анасыц рымазааит! – еица лхы наидылкылеит лара.

Рашь икышэцэа цыс-цысуа, иихэара изымдыруа даакэхеит. Ахаареи аразреи иртааны иказ ауфы, абырсаатк иеааипсахит.

– Бымшэан, Хыма, ибзиахоит зегы! Амала шыта хдэыкэлап! Ацхэа бара бца! – мчыла ибжы ырхааны ллымца интаихэеит иара, Хыма уи ифацшыларэа лгэамцхазакэа дцагылеит. Еица аеырхэа лылабжыш аахаддылеит. Икэандаза днылфапшырауазеи ианацъалбеит. Лыблакэа таа атцла днамцъцын, иара иахь дшыцшуаз шыафацэак калцеит.

– Мап, сцазом, исацэ, Рашь, сутахума уара?! – деицакы дцэоу днахынхэын, игэы лыекыдлыжьлеит лара.

– Ашьшыхэа, хабжы рахауеит! – икышэа инацэа надикылеит Рашь. Уи зегы изеипцшны дгылан хара дыцшуа.

Икалап ас имарианы апцхэызба дахьиоуз цэеишьозтгы. Икалап апцхэызба анапэы лаагара мариазшэа игэы иаанагазтгы. Икалап, икалап... Аха акызатцэык дацхэыцзомыт – илашэын Хыма лыбзиабара, дмаццуын лара, зымац луазгы ганкахьтэи абзиабара акэын.

– Бымшэан, сымхэеи? Уи азымхазои, Хыма? Сара уажэшьта сабабышьтуеи, бнапэы сыкоуп.

– Уаха хэикэымшэазои? Суцэоит, Рашь, срыццхашьаны амц умхэан. Сара издыруеит сшутахым. Хэикэымшэозар – исацэ. Шэышыкэса нысцыргы уара ухэзала сыкоуп, шэышыкэса рышьтахь исоухэаргы саауеит.

Рашь изеилымкаауаз хэаак изцэырцит, ихы аанаиркэын, лыхэда днагэзит...

Уи даакэымцзакэа Хыма лышьта дхыцшылон...

Кэантра уажэы-уажэы Рашь иацэхарц атахызшэа «тхырр» хэа абжы найкэырго, игэида-мидаха ицон.

Рашь аоны дахэааизгы икаитцаша дакэшэомыт. Ацэымц еипцш уажэы-уажэы игэатцэа иналалон Амза лызхэыцра. Уажэшьта уи лакэзамыт дзызхэыцуаз, уажэшьта хэаас имаз иара итэы иахызамыргаз акэын. «Хара хэаума Амза илацэалымшьоз», хэа иан илхэаз ажэакэа иацхэа иаацэырцуан. Иахык зынза ихы ахыгара изымдыруа дыкэхеит. Арахь Хымеи иареи реикэшэара, арахь Амза лцаратэы. Уацэы уи Олег диманы дцеит хэа акыта иаарылалап. Рашь дызбалакгы афыр-кырхэа ихыччалап. «Абри иакэын, аа, Амза илышьтаз, аха дхэахэынгы дихэамцшит» рхэалап ауаа уи рнацэа найкэкны.

Адица абырсаатк илдырит Рашь игэы шалакэамыз. Акеыора дныкэалан, ампахьшы илацэаны итагылаз абыста аацылгеит. Акэцъал ахэышцаарахы днахан, ахыхэахэа

акөйд арпхара дналагеит. Апырпыл қапшы иарганы ахәыл аацәырылгеит, нас уаха акры ихәозар хәа диғацшуа даатгылеит.

– Бысзыхәацшуазеи, уажә сыббама?

– Уажәоуп, нас ишқа! Мшәан, учмазаоами, Рашь?

– Сароу?

– Ааи!

– Мацк бхы иагхазар?

– Сеидру, иагхазаргыы қалап, – лцәа даатасит Адица.

– Ибзымдыруазар, еилкаа, нас бцәажәала!

Адица лыпсахы еибакит.

– Абас умкыкыуп азын ауп Амза дхәацшынгыы дызухәамцшыз. Ахаца! – дындәылкыеит амацурта.

Рашь доацаххит, нас ихәы днагәтасын, иаргыы адеахыы иеынеихеит.

– Иқои, уара, шәыпцхеибаца? – иеиилахәа-иеиилаца абарца даацаххит Леуа.

– Иеы итәашәо зегь ихәоит, саб! – лыекаршәны дашшит Адица, – Амза дицымцозар сара соума изхароу, дхацами, дымцаирсааит!

Адица ахәаха цқа иламразакәа, адыжә аалыгеит! Быбз аатакы, уи иара иусуп! – нацицеит ацыхәтәаны!

Адица лхы еимлагәаны иаалкын, акәасқяхь дхалеит.

– Иқалазеи, шәнибарцәома? – акәасқяхь абарца даацагылт Мсырхангыы амра ицәылхуаз агәабанқәа дааркәацын.

– Бара бус қацала ашьшьыхәа! – налыдицеит Леуа, нас иеы акәадыр ақәихырц ашта днықәлеит.

– Уара уакәытц, саб, сара сазхоит! – днеицыюлан аеы атып инықәицеит Рашь.

– Акәантә аихабыра хтан, дад, абра усзахи – ишьапы шьтыхны Рашь иахь инаирххеит Леуа, иеимаа ишьыхырц, –

дабакоу ари зыбз тхәаны идәықәу Адица? – ибжыы тыганы феитит иара, – азы сзааги, сшьапы сызәзәоит! – Акәантә аихабыра хтан, дад, – деитаналагеит уи, – абри иеиғу нхао ара дшәылам рхәан, Канба Темыр хқытаеы ханхара-ханцыра дахылацшларц далырхит.

Рашь феитзомызт.

– Иқои, уара, уаха қазшьак-қазшьак зегы ицәы-рыжәгеите?

– Мамоу, саб, ус, цқа сгәы еиқәшәам.

– Ашыз умыхьзааит?!

– Мап, ишыззам, ахьта сылалазар қалап.

– Аа, хьтазар иагәаурым. Ахьурзы ахмыхәхәара ахыхны, апырпыл цыка иарганы, улахан ижә... – издыруада игәы арцшаар хәа иахьа лымкаала хаала дцәажәон Леуа, иахатәи ихаштызшәа.

Ахәылпаз ажәоан алахь ааиманарцыхәын, ақәоура иалагеит. Аххахәа акәасқяхь злахыбыз акауар иқәкьон, аоаршьтрақәа аатнартәааит аоар. Амацуртаеы итәаз еицәажәазомызт. Леуа ажәцәеимаа азахра даеын. Адица ихәхәаза ахәамцъар лпон, Рашьы Мсырхани ахәыштаара иеҳәатәаны ипшын.

Ажәафтәи ахы

Аккахәа арбагықәа иааиларцсеит, Кадыр даахәыцымыцын, ашырхәа ацәардагәы днықәтәеит. Иеаарыххан, иблақәа напыла иаатыркәычны, аеиилахәара далагеит. Цақатәи ашә ааиртын, адәы днықәцшит. Ажәоан еимгәа-хәашь, абла апыцьқәа ааиханаргәгәар, алабжыш шрыб-

жыытра икан. Уи ацыхэан акэац еиёыкькьа икнаҳазшэа, ицёыйкапшыааза, илапш иныцашэеит. Аҳабла арбагькэа рыда ара цсы зхоу уа дахымызшэа иууаза ипшыи. Кадыр азы ахьааиуаз аиаҳэа хэычы днацяхын, мақғаҳэара иеатцакны иёы изэзэеит.

– Икалазеи ашацкыраз! – лгэы намзо фаалтит Камачыч уи амҳара дшааюналазцёкьа.

– Шацкыроума, ишеите! – атак ныкаитцеит Кадыр. – Уажэшьта баргы бөагыл, ахэыцкэа рхла исзышьтуам, инаскьазгоит.

– Оо, анцэа ҳазшаз суҳэоит, ҳарманшөал! – ахэаҳэа дааёырҳасын, агылара далагеит Камачычгы, – закө пхыз баацсузеи сызлаз!

Олег ичамадан рхианы дтөан. Амҳараёы алашара шыкалаз аниба ашышьыҳэа дналбааит.

– Кадыр, аказы суҳэоит, икалозар, – фааитит мыцхэы игэы алаказамкэа Олег, – уара усыргөамцыр стахым, схала сцоит, акы усцөымшөан.

– Хаи, дадхеит, сара суцөшөоит ҳэа аума, абаскак сзышьылаз ацкөын амоа хара уқөцаны, сара сгэы ртынчны сызлатөари...

Аёкэа аюбагы көадырны, рхы наркөны, ацацха аёацхьа игылан. Урт хэыцра дуқөак ирылазшэа рьедырцысзомызт. Камачыч аёёюраёы афатөкэа еизганы макөан дук ртацара даёын.

– Аа, нан, ҳқашөмыжьын ҳаргы, – Олег днаидыххылт лнапы ыргөежуа, – ханушьыла, ҳқажьны уцоит. Ушнеилакцөкьа адырра ҳат. Аа, ашөха-оа, абар аёынцьыхэа, абар ажьагь уатка, ажьцаа, абарт уан исызлыт ацснытөи бахөшьа иаалтит ҳэа сызлахө, – нас лнапы аалыргөежьын, ихы-игэы

ааипхьышьышьааны, ихахэы иналшьны илахь днагөзит. Кадыр икамчы кны ашө даалагылеит. Олег пытраамтак ёымтзакэа Камачыч длыхөапшуан, нас еиҗа дналыдыххылан, лхы-лөы днагөзит, акычыра зхалахьаз лнапкэа ааидикылан, рызкэа днагөзит. Кадыр игэы арцшаау сеидроу, урт иблакэа ааркөиган, адөахьы ацшра далагеит. Иёымтзакэа игылаз Хьыма лакөын.

– Ағьараҳэа указ, Олег! – днеины ишкә лнапы налырххөит Хьыма. Олег инапы лымымхзакэа ихы днахан, ихьшөашөаза икәз лзамөа днагөзит. Инапкэа дыроахан, еиҗа ани ацхаи рахь дхырхөеит, ашөхымс дахьынтыцуаз ашө гөыдикылеит. Камачыч лыптрахэа аёацө лыбла ихшьыло дгылан. Олег хэычы-хөычла шытахькә днаскьон, ибла таа дахөапшуан рацхьаза ишьапы зьюнаиргылаз ацацха.

Аёкэа лықөцөиаан, ашҗа иантыцгы, Камачычи Хьымеи мцөажөазо агөашө иадгыланы, иаҳа-иаҳа зцөаара рцөызуаз аёуаа ирыхөапшуан, ипшуан рыпцстазаараёы зда цсыхө рымамыз акы алашьцара иналаз ицазшөа...

Аухантөарак лацөааихьшь Каимцазеит Рашь. Дшынаҳө-аахөуаз ацх ықөҳа ацара иаёын. Уажөы-уажөы ацанза даакөыпсычхауан, адыжөхөа игэы дтасуан, нас ихы ахчы илажьны деицакьуа агөакра далагон.

– Ацара змоу ацхөызба Рашь диццома? – ибла иаахгылон ииасхьаз асахьақөа.

– Амза лакөызма ҳара ҳзатөазымшьоз! – царта иртазомызт Мсырхан лажөақөа.

– Уара, Рашь, абри Амза, изыззари уара дугөапхоит. Изуррхөи, абри аус, аурыс иакөзар иуцырхагоу, усмеигзан, цьым! – дөыцза даацөырцит Даут.

– Мамоу, дыпшза акөым, дынцөахшазаргы, ҳара иахтөым ауаюы – ҳара дахтөым. Рашьгы дхацаз цьысшьон,

аха!.. – ачараф азгабца ирхэоз ажэакэа хазы маха-маха деимдырххейт.

– Иухы Рашь?! – азыказы ихы инапафы иааигазшө иуит иара, – аха еиҥах иааихапапеит ахэыцрақәа. Ахэыцрақәа! Зака иеидара хьанҥаны, зака илашьцаны изыкалазеи иара! «Урылтц ухэыцрақәа, урт уара уцстазаара иахэазом, урт уршьахауеит, ухы румтан, ухаҥами уанаҥьалбеит» хэа иҥазхэоз даа мчык иара иааигэара иказамызт. Азы иеалажьны, уи ишьтпааны иагоз аҥьамсар хыҥхэҥаны иааныскылоит хэа дафын. Иагаит азы! Азы иагаит уи аҥьамсар, ашьхақәа ирҥахзам аҥьамсар.

– Рашь диццома!!!

– Амза лакэызма хара хзаҥэазымшьоз!

– Аурыс иакэзар иуҥырхагоу, усмеигзан ҥьым!

– Рашьгы дхаҥаз ҥьысшьон! – уажэы-уажэы ихы аҥалаха рибамҥо иҥэпапон игэы зфоз ажэакэа, игэалашэон зегы.

– Саҥабымҥан, Хьыма, уажэоуп ианеилыскаа быззиабара сшаҥсамыз! – игэы иҥихэаит аҥыхэҥаны.

– Исахэ, Рашь, суҥахума уара? – Хьыма лылабжыш лҥыкэкэо иаҥхьа дааҥыртцит, – уаҥы Олегы Амзеи амҥа иҥэлоит, ашьыж адэҥыҥш аҥынза саб инаскьеигоит – лыбжы ҥааза лҥышэқәа иаарыбжыҥын, дзысо шьҥахька лҥыналхеит. Рашь ихы еиҥа ахчы инылаижьын, аиҥақра далагеит. Иууаза иҥшын аҥсабара. Ажэангы иҥеге ҥака аеыларкэны, ауаа ахэаеырт аҥахызшэа, абла ҥылашьцааза ҥьарак иаанкыланы иҥшын...

Апыкка-пыккахэа аеы ашьтыбжь геит. Леуа дықәи-замызшэа доаҥкьан, аҥэарта днылатэеит. Доагылеит деиханы, аха изыбжак хьанҥаза иҥан. Мчыла ишьапы днахагылан, дҥызы-мызуа амардуан дафаланы акэасқра

дынхалеит, аха Рашь дыказамызт. Нас, хэычы-хэычла ихы инапафы иааиго далагеит. Даалбаан, имаҥэакэа наишэ-хаирҥеит. Аҥзафы икнахаз ишэакь аакнихын, дындэылҥит. Леуа идырит Рашь иҥара бзиарак ишазхэамыз, Олегы Амзеи рымҥа икырц шиҥахыз.

* * *

Абжэааҥны акэызтгы, уажэааны адэҥыҥш афы алашара нықәлахьазаарын, аха иахьа акалашэа иҥоуп амшгы. Хазы рхы еидкыланы игылоуп о-еык. Настхашэа Кадыры Олегы рыбжэара лхы ҥахэҥаны дааскьеит Амза.

– Абасоуп, схэыҥқәа, уаха ишэасхэари! Анасыҥ шэымазааит! Шэныхэаа ачарафы исызнымкылеит, абри чароуп хэа ишэыҥхьаза, – аеқәа рышка инаскьаганы, руак иадхэалаз ахаҥа ахы ааирҥысын, иҥыба иааҥгаз аҥаҥхь ламҥеикит Кадыр, – сышэашэмырштын сара аҥаҥмада, аха зеге реиҥа шэынасыҥ шэыхьча. Анасыҥ змам ауафы дыказам, уи шихьчо ауп аус злоу. Абарт ашьхақәа рымҥан, адэҥыҥш аҥафы шэныхэаа ныскылоит, шэынасыҥ дара реиҥш иҥаракны, шэыламыс абри ашҥа аиҥш иҥбааны икаларҥ! – Кадыр ажэан днаҥаҥшын, еиҥа уао изеилмыргоз ажэакэак ибжы ныҥцакны инахиҥэааит, днаҥашьшыын, иҥсымшьазакаа иааҥиркэкеит. Аҥаҥхь ахы лаирхан, инадирбан еиҥа ахаҥа инаҥеикит.

– Сара исхэаша сыздыруам, – иҥабуп саб. Сшэоит уи ажэа исҥаху зегы азымхэар хэа. Саҥоумҥан. Раҥхьаза санааз иаха еиҥны усныхэозар каларын, ускан усыздырзомызт – хрыжь-хрыжь дҥэажэо, ихы лаирҥеит Олег. – Уажэы исзыҥэҥоуп, угэыраз стаҥшит! – деиҥафыхэоит иара.

– Итәбуп, иаңхә дшьямхнышгыларц иеылеиркөит, аха Кадыр днаимтасын, доаиргылеит.

– Сара апату сықәуцарц утахызар, ашьамхнышгыларә атахзам! Шөынасың шөазықәңә, шөыжәларқәә еишьцәашөтө – убри зегы иреихәуп сара сзы. Азиас кәзцо аз хөыцқәә роуп. Аха аз хөыцқәә цқьамзар, азиасгы хөашьуеит. Шөара уи арыцқара шөаналага, абарт ашьхақәагы бзиа шөырбап. Урт цөгьалацкәа ирцөымгуп ақьашьра.

Олег ипәтхь днафыхәан, еиҗах акы иҗәарц далагеит, аха изеикөыршөомызт. Еиҗеиҗеикит, иңсымшьязакәә иаа-таирцөын, иаргы Кадыр иеиңш уи ахы лаирхан Амза дналеаңшит. Амза акы дацөшөозшөә дгөәтеиуан. Зны-зынла ирхөозгы лахазомызт. Даакөымтцакәә лхы ларкөны дгылан. Дцөәжөазомызт.

– Аха, бабараа, амөа шөықәла! – ахәта ахы ааиргөгөан, апацхьгы амакөан инҗеиҗеит. Амза лхы днагөзны, аеы днақөиртөит. Олег днеины Кадыр днеиҗеаңшит, даапы-шөырчөит, нас инапы икөыршаны дааигөыдиргөгөәлеит.

– Шөца, шөца! – нарыдиҗеит урт оумак имырхаацөакәә.

Аха Олеги Амзеи еиҗацзомызт, иара ицара иазыңшны игылан. Кадыр даахьахөын дзацөза, излааз амөа ду ала акөымкәә, иааихцөаны ицоз амөахөастә днанылеит. Ахацөиртафы даннеи, даахөын деиҗанырзыңшит. Олег иблақәа кыдхаланы дгылан, дгылан уи дрымбо ахьацара дацөахаанза.

Ажөан алапыцықәә ааиманаргөгөан, апыккәхөә афынанахеит ақәә. Адгьылгы уи иаргөақызшөә, иахан ажөра иалагеит. Аөкәагы рыхқәә шытыхны иааиҗеаңшын, ашьшыхөә рөынархеит.

– Шөаангыл, ус шөызцом! – амөаду ақынтөи иаакылкьаз Рашь иөы, иаха-иаха дара рахь иааскьон, шөаангыл,

сымхөеи! – еиҗах өааитит иара. Уи иөы акьыркьырын, Олеги Амзеи рымөа ааихцөаны иаархыкөшеит. – Сара ахьымзг сырганы уцарц уәәуп, Олег, уи хара хөы икамлазацт, абар уст акама! – иршөны акама афынанаирхеит. Аха, Олег дахьгылаз даанхеит, Амза лакөзар, икалаз лзымдыруа даакөхеит.

Рашь даөазнык аөыцыагы даархыкөшан, дышьтасын акама аашьтиҗаит.

– Еиҗауасхөоит, акама аанкыл, зыңсы җаны иаанхаз дитөуп Амза! – еиҗах шпыла днарыдыххылан акама иршөит.

Олег ахауаөы акам днамтасын икит. Даөакгы цырцыруа иаатиҗеит Рашь. Аөы кьыркьырын, ишзахөоз ижөылеит. Арцөаа хөә Амза лыхөхөабжь ашьхақәә инарөысит. Олег өеибыҗаха иамразакәә ижөлаз аөы дынхыршөҗны адөы дықөнажыт. Ашырхөә аөы дылбааҗеит Рашьгы. Олег даакөымтцакәә Рашь икама дахөаңшуан, абар, абар уи аңынца ихөамц иазааигөахон.

– Рашь, сумшьын, Рашь срыцхашьа! – лыҗацөы-җацөыбжь иалюны лыбжы гон Амза.

Олег аңсра абла дхыңшылеит. Ашыр хөә днеикөацөин, дыҗцданы ахөахы иөынеиҗеит. Иаха-иаха ркамақәә еиҗакшө ахөахы ихалон. Еиҗалбаауан, еиҗахалон, ахахөқәә ирықөгылны, ацлақәә ирывагыланы. Ахаракыра өызөзаауа өөанахеит аөар.

– Сықкөын! – ахьшыцба еиҗш адөхөыңш икөыршөны иаауан Леуа иөы, – сықкөын, уаангыл, сықкөын уаангыл! – даакөымтцакәә дхөаауан уи.

Аха акамақәә уажөы-уажөы еиҗасуан. Дкахацыңхьаза дгыланы рыгөҗа леаабжьалыжьуан Амза.

– Сумшьын, Рашь, унапәы сыкоуп, сукәыхшоуп! –
лыбла ахътоу умбо диашьапкуан Рашь.

Даеазнык джәылеит Рашь, нас Олег икама наипыцшәан,
уаха илымшо ипсы илышәшәан, ҕыцха аҳаракыра днаҕаҳаит.

– Угыл, ухы хьча! – еиҕагеит Рашь ибжыы. – Иуҕахзами,
иулымшазо, аа, ус акәзар, абри умаз – иҳәан ионапык рыла
икама аҕы цака ирханы аҕанынаирхоз, атцыкьхәа ахысыбжь
геит. Ицыцза иаанхеит адунеи, иаангылеит ақәоура,
иаангылт аҕстазаара. Рашь икама аҕы цақанза изына-
мыгзакәа мацзак иварахь данаахьахә, аштаҕы зхы зкәыжыны
игылаз аеы ишәақь кны дақәтәан Леуа. Макьанагьы уахь
дшанханы дыпшуан Рашь. Нас иблаҕы адгьыл нахәы-аахәуа
иалагеит. Иҕы инапы анынахьышь, ипхаза ашьа надшылеит.
Даагарыгаеан, аҳаракыра днаҕаҳаит, нас дкәымпылуа цака
иҕынеихеит.

Леуа ишәақь ырууаа иршәын, ицкәын днeihаххит.

– Зака усыргәамцызеи, саб! – иҳәеит Ршь аарлаҳәа,
нас иблақәа мцысзо иаанхеит. Леуа инапала урт наиркын,
даашьтихит. Ихы ҳаракны, зда димамыз ауаы дигәыц-
ахәхәа, дымцысзо ашьхақәа рымцан дгьлан. Аган ахь
ицәажәо инеиуан аруаш. Ақәагьы иаха-иаха асахьы ииасуан.

ЧЫДАЛАТӘИ АДЦА

I

АХ, АРТ АЦАСҚӘА!

Икалап раҕхьазы оумашәа ижәбаргьы, аха хәычы-хәыцла
шәамышьылар иабаци! Ауаы зегьы дрышьылоит.
Исхәарц истаху – сәымта фырхаца хадас сара схы кастоит.
Сара зегьы среицәоума? Шәкәыооцәак рәымтақәа рфыр-
хацәа зынза даеазәқәоуп. Нас, урт иаарзырхәалакгьы
калоит, иртаххар иҕабырхацәны иаадырпшуеит, иртаххар –
икәышушәа-игазоушәа, ма икоу-иану зегьы рбозшәа, аха
ирзеилымкаауашәа. Урт рфырхаца изаарымго иарбану.
Избан? Избанзар иреигзатом. Ус акәымкәа, сара сәымта
афырхаца сара сакәны ианыкаста, мацк схы снацклампшири,
анацьылымбеит, уи ак ихьыргьы, уи хәа сызәу сара соуп,
ишыжәдыруа, имыхьзасшәа кастап. Мшәан, ажәа шәза-
сыршьуеи – сара схы иакәшәои азәы ихы иакәшәои еипшума?
Ара изызари, азәы ихы, ишәмузозар, зынза илихабаа ицааит
аҕаххаргьы, сара исцәалазуеи?! Хы бзиазақ акәзар
ирыцхаушьап, уи абаара иалагаанза уара иахьухагыламыз
угәы иалсып. Аха анцәа ицьшыаны, ус икоу ахқәа, даеакала
еилышәымкаан, наунагза икандаз хәа ззухәаша, – даара
имацхеит. Убри азоуп сара урт сзырмеигзо. Уацашьыцыртә
ианыкамла, насгьы уара ианутәымха, ак ихьит хәа хьаасгьы
иумкын: игазоу хык атыцан еиҕагьы игазоу даеак цәырымцыр
хәа умшәан. Егьырт закәызаалакгьы, ҳацсабара уи азы
иказоуп... Сара стәоуп аредакция «Ашарцазы» ашка
уахьынхало арирахьтәи ауадаҕы. Кәыбрыци сарей

хайдтэалоуп. Уи акәша деихабуп, сара сеицбуп. Иказшыа бзиоуп, иоура кьаеуп. Ухәан-схәан дрылазам. Иамырхуа-иарто ирызку ажәабжькәа дырзызырозом. Даара игәы иалоуп ихәхәы ахькапсо. Иахьатәи аамтәзы ахахәеипш узыр-кәыпшуа, шамахамзар акгы ыказам.

Акоридор ағы еилау-еиласроуп. Анага-оагау ателетаип иаанагаз ақьаад хәхәа кны амазаныкәгартахь днелиит. Амазаныкәгау ателефон шытыхны, азәы дизасуеит аобатәи адакьа зынза икәтүеит хәа. Акоридор ағы акәша аихаби алабашья зку хәцаки аицәажәара иаеуп. Атаҳмада итәтын афәы пылхәтхә хуадакәа ирыюноуп. Акәша аихабы дцарц итәхуп, аха атаҳмада уажәы-уажәы дихьынхалоит.

– Исхаштыз, ашьаҳариа смоузеит, цьара усзас ухацкы сцеит.

– Ашьаҳариа-ба, уи мариоуп, уажәыткәкьа ихәртәиип. Минутк уаапшы, сааиуеит! – ихәоит акәша аихабы.

– Апланиоркахь! – фалтүеит ақхәызба, нас зегы ццакы-ццакуа аредактор иахь рәынархоит. Еилагыжьуеит, еилагыжьуеит. Аредакторгы уажәоуп данаахалаз. Уи ихы кажьны, икоу аццакыра иара акгы ианамхәозшәа итып ахь иғынеихеит. Днелины днатәеит. Нацәала астал инапы ныкәишыит. Оумак имбеит хәа сыкоуп, – ақссау макьана дғыцын. Ателефон аашьтыхын, дасит. Даәа телефонк ала даәацъара дасит. Нас ау-телефонк ихы рыбжьейкын, нақ-аак днахәы-аахәуа ацәажәара далагеит. Телефонк ахь еихаракгы дыччон, егы ателефон ахь – еихаракгы днакәымчуа ухәартә дцәажәон. Уи иара изы уиакара дшәартамзар акәхарын. Ахцатәи ателефонгы гылан изыгәза, аха иара имаз о-напыки о-лымхаки ракәын. Хара хәпсы заны хтәан.

– Икоузеишь, иаха хәзгаша хәа акыр цама? – икаркы рыцкәо днахәлапшит ацыхәтәаны.

– Ус акгы хмахац макьана... Сеидру акгы хамбац! – инеиларпсеит итәакәаз.

– Ихәмои, нас, иахьазы? – дцааит аредактор.

Степан илаба кьае аашьтыхын, атзы икыдыз амакет дахцәажәо иғынеихеит.

– Ацас баапсқәа ирызку акыр хәмоума? – дахцәажәо иғынеихеит.

– Ишцәахам! – фәаитит Степан, – казартцаафк илфүеит ауаа ахьтәоу аимсара уиакара апату шақәым.

– Аиызара иазку? – деитцааит иара.

– Убри атәы иахьа актәи адакьахь ииаагеит.

– Шәара иадыжәбалои иихәаз? – ихәтыпуаа днарфәпшит аредактор.

– Изаманаза икоуп... Иабаргәи! – фәартит уртгы.

Иссацәазар калап аимсара иазку азцаатәы, – хрыжь-хрыжь иаацәыригон апарторганизация амазаныкәгау Алексеи Синат-ица, аха аредактор днипыхылт.

– Иссазам, цьым, шыоукы-шыоукы рдышә удкыланы иуфәимсоит.

– Уитцасзам! – иаафәахитцәеит Кәыбрыц.

– Изакәызаалакгы иееим? – убра иаангылеит уажәазы. Аха аредактор ак ихәарц шитәхыз зегы ргәы азцеит.

– Идеиак сызцәыртцит иахьашьыжь, изгәалашәаз дазыжәуеи, изакәу макьана исхәазом, – фәаитит ахәара дахымццакзакәа. Ипцхәыс лакәхап изгәалашәаз, уаха дызустадаз! – Абри аус азы агәаанагарақәа цкьа еилыскаар, нас махәфәилахәала аус аауроуп зегы. Акыр хәтнагозар убри хәтнагоит.

– Изакеызеишь, анацьалбеит.

– Мап, мап, макъана шәагъазымхәыцын! – еиҗах ателефонқәа аалапшықәырцеит. Уи иаанагоз «шәеимпы» акәын.

Аҗамада уаагыл хәа ахьиархәаз дҗыцза дгыланы дыпшуан. Ахәыцқәа еибароуа акоридор ибжъан. Урт, арака аус зуаз зегъы, – арадақтор инаиркны, – «уара» хәа иархәон. Аиашацәкәа карцеит. Азә дахыыкоу оыцъа ыкоушәа анухәа, сгәаныла уи патудароуп. Ауаоы дызлкам зухәари, цыым!..

Зегъы ртәы схәан, схатәы аансыжыит. Сара хәа хәзәу Мкыд сыхъзуп. Саниуаз, шәара шәаниуз еицш арцәаа-арцәаа хәа сыхәхәон. Аха шәара шәааста сара сыбжыы дузаарын. Аҗзы икыдларц рҗахын сан илыдтәалаз, аха ирылым-шозаарын. Мкыд сыхъзырцеит. Сыбжыы злақаз ала, Аҗсны зегъы ырхыцәхыцуа мчыбжыык ашьҗахь шықәсык зхыцуа иеицш сқалоз цыыршьозар қаларын, аха шықәсык анысхыц сызбазгъы шақа мчыбжыа ихыцуеи хәа ицаауан. Сыбжыы акәзар иаха-иаха ихәычхон. Хәарада, зегъы ирдыруан сара сышдаумхоз, аха адау инапсыргәыцә саныртәаланы дансытәхәалак, аҗыыц еицш снейны ахәынцәа снылахар рҗахзамызт. Дук мырцыкәа «зақа мчыбжыы ихыцуазеи, хәа исазцаалоз рцас хәа, сара схала сныкәо салагеит. Уимоу, хыхьтәи сымаҗәақәа сан лассы-лассы илызәзәон. Цақа-тәикәа иахагъы ирласны изәзәалатәхон, аха насыцс исымаз ашкол ахь сдәықәлаанза урт сара исымазамызт.

– Ари закәи, уара, ари? – алаф сыххәаауа смақәахәара алада рнапы надырххон хгәылацәа.

Уи аҗак қамцзақәа варала саатгылон сапхьақа снапқәа ниаганы. Сан, ахәылпәзы инцәыцәкшәа, аусқәа дахырәыыз игәықәагаз ашәак далагон, лылабжыш ахәхәықәа иаанагон,

нас, сара исымбарц азы дцаны ләы лызәзәон. Сыцсымзар убаскан ауп саб икынтәи ашәкәы аара ианақәыцыз. Аха ахысыбжъ ааоуан. Аҗенцъырқәа цысуан. Урт зегъы змааназ еилыскаауа санықала, ларгъы дсыпхәит. Уажәгъы дызбо цыысшьоит. Абар-абар дааскьоит. Дқәыпшуп макъана, зынза дқәыпшуп, аха...

– Абри закәи, уара, абри? – еиҗах дааигәазаны инацәкыыс смақәахәара алада инақәикуеит хгәыла җахмадак.

– Акгъы, акгъы! – сгәы хәыцы еикәыццо, аҗак қастоит сара. Зны хашҗа дҗәлеит арцао пхәыс. Сани ларей реицәажәабжъ сахауан.

– Быжыба ихымтыц хәа ипырхагазам, дныкәалааит!

– Изымцар? – лгәы ләанылцон сан.

– Изымцар – еааны ицап, аоны дықазар атқыс хара хәы дықаз! – лхәеит арцаоы.

– Ибзиоуп, цыым, ибзиоуп сызкәыхшаша, – лхәон сан. Сан ахшара ахылымаз азы арцао лааста аиҗабра лхы иазынлыжыуан, урт ускаан шықәсыла ишейкаразгъы. – Нас, – цәкатәи амаҗәагъы сышьасцон.

Ишысхәаз еицш, ооымҗа афырхаҗа сара соуп, сара Мкыд сыхъзуп. Санииз аеныцәкәа ажыцәы ршны хәоны аҗәаҗы ианыкка ианырцеит «пәруал 10» хәа. Асаат азәгъы имамзар акәхарын, убри акынтәи уи иацуп даәа ажәакгъы: «ашыбжыышьҗахь». Акәзааит, сара исцырхагоу хәа акгъы збом. Ашыбжыышьҗахь моу, атхыбжыон иихыоугъы ак илцхәеит!.. Иаалырқъан ателефон абжыы геит.

– Мкыд уоума? – ишсаҳазцәкәа издырит иасуаз ибжыы.

– Ааи, сара соуп.

– Уоымҗа сапхәеит. Аиаша уасхәарамы, уфырхаҗа дысгәампхәит, цәгәамзар бзиа ибазом.

– Абзиа хцөызгода!–фаастит инимданы.

– Уи уажә иахзеилыргарым! – ихәеит агәынамзара аарцшны, – ацстазаара иалхны иотәуп, цыым, ацстазаара! – дсацәхауама ухәаратәы иагыны атрубка ныкәицеит.

Сара сылахь снапы нанцаны схәыцуа саатәеит.

– Амшә, ахышә, апышә, атрашә апшьшыапык... еитәх иеыцххараза актәи акласс ахь сөынасхеит. Арт ажәәкәа зегы ианеицаххәалак, ауада мацк иаалахәыххон. Нас ацәцәабжы гон. Уи – ашкол анаосшәа игылаз амжәәфы икнахан. Ацәцәа аахәарафәы зегы хдыбаа еилан. Ашкол итаз оба-оба килограмм апш еизаагеит. Убри ашьтахь ацкь-ацкь хәа еихо-еимсо хашкол афәы еидарагага машынак аангылеит. Фанерала икацаз акабина азә даагытын, машына барбалк лақәхны, ирхәазо амжәәфы инеиган, ател надцаны хыхь икнеихаит. Ө-аацәак апш амашына инақәиргылт. Хартцаөцәа ныхәа-ныпханы дахьааз дцеит.

Ашкол акны даәа цстазаарак калеит. Агьеө-агьеө хәа аиха иалхыз абарбал ианас, абжы ахьумахара иабыкөыз. Нас уи аюыза абарбалқәа ақыта иахьазеипшыз икнархауа иалагеит. Уажә избо цыисшьоит, исахауа цыисшьоит. Сан акрыфара далымгацзаргы, абжы шаагалак, аурок дагхозшәа аишәа дахкьаны, аколнхарахь лөыналхон. Ататын еитархауан. Ма ататын ацырхуан. Сара ахаан исхаштзом уи ацәцәа бжы. Рақхьатәи ацәцәа бжы. Амжәәфы ианкнархәцәкьа машынала иааз еиха пцәахала акраамта дасуан. Еизаз ахәыцкәа дхәхәапшуан, – ацәцәа дасуан. Убас акраамта. Данцоз ишьафәкәа тбааны иширгылоз ала, ахатара шыкаитцаз зегы еицгәартар итахын.

– Арт шәахь избахьада, ауаа амхы драшәоны! – хабжы тахдон хара. – Чари, чари, чари рама! – хакөыпцзомызт

адырәаны. Хартцаө лакәзар дгәырғьатәа дыкан, анасып лзаагоз цьахшьон рақхьатәи анбанқәа рыла рақхьатәи ажәәкәа ахьаххәоз. Аха уажәыгы исахауа цыисшьоит адырәашықәсан игаз рақхьатәи ацәцәабжы. Сара адырәашықәсангы сентиабр аказы заа сгылеит.

Сцацачар зымәа икәысхәеит. Иаха иуантаны сгәабан иатцастаз стила еикәа аацысхын, инасышьасцеит. Акфьорфәы исыпшааз абыста са жәпаза апырпыл цыика нақәыстан, сеимаакәа шьтыхны, сыххәар сеикәа кәчыр хәа сшәаны, сиашаза адәы сныкәлеит.

– Хәгхоит, хәгхоит! – игон ахәыцкәа рыбжькәа.

– Унеила, сухьзоит!– атак кәхдон хәргы.

Ашкол ааигәа ицыцуаз азыхь афәы саннеи, сшьапкәа аасызәзәан, амцырбгы нахьхәа-оахьхәаны иаасырбеит. Сеимаакәа ахаталакык еикәәцәины икан, аха иансышьастца иашахеит. Уажәшьта уаө дызсывамло сеилахәан.

Агьеө-агьеөхәа ацәцәабжы геит. Ө-фьк змаз хашкол афәпхьа хәизеит. Хартцаөы, Мариа Сит-ипхә, цаса аипш длах-фьхза дыкам, азәазәала ххы лнапы ыкәшьуа, даа-хала-лаеит. Нас лхы дааоахан даахалапшит. Сара акапыхәа иаасгәалашәеит уи анбан шахпыртцоз. – Аа, Ан, Нан, Нана!– аттахәа схафәы иаацәырцит зегы. Аха лхы доахеит, – ак лхәарц лтахуп.

– Сшәыкөыхшааит, нан, шөгәы иалымсааит,– фаалтит лылабжышкәа шакь-шакь, рақхьа иахпыртцаз ажәагы налацаны, – иахьарнахыс шәхатәы бызшәа шәцазом! – уаха лылабжыш илнамырхәеит, шьтахька днскьан, иахзым-дыруз оыцья азгәбцәа рыбгәкәа ашышьыхәа интарс пхьака, хара хәхь даарыхеит.

Нас хәешаны хуадақәа хнарыюналеит. Сара сыңсы злак ак сцәызышәа збеит, аха изакәыз сзеилкаауамызт. Ари адунеи сацәыхараз цыышьеит.

– Ҙамара Леонти-ипҗа – азәазәала хғыланы иахцон хартәафәыц лыхыз ахәашәа.

Абар, абар зегы ирхысны сара сәы иааит.

– Мм, – схәан, уа саанхеит.

– Ҙамара! – иаарцъбараны инасыцалхәеит арцәаы лыхыз.

– Ҙамара! – сшәапырхапуа сқышәкәа иаарыбжыцит.

– Леонти-ипҗа – лыбжы аағылцан, доацкәеит.

– Ле-он-ти-ипҗа – иша-шаны иәаастит.

Аҗенцъыр ахь снапшызар, Мери Сит-ипҗа лыблақәа траа акласс ахь даапшуан. Нас ауп ианеилыскаа уи иаалыркәаны ак шлымырхыз. Акраамта дгылан хара хәхь даапшуа. Лгәы иаанагоз сеидру! Лчабра аағылган, лыблақәа тылрыцкәаит. Ашьтахь, лара леипш егы аклассгы абас зымәа игыланы иахәапшуаз егы арцәагы днеин, лнапы аанылкылан ак леихәеит.

– Хцап аоныка, ара хазгылозеи? – хәа акәхап иихәаз.

Иаалыркәаны сыжәла саҳаит:

– Амшә ахышә, апышә, атрашә, апшьшьапык! – нтсыркәеит ацәа саалцызшәа. Арцәаы астал данас, икәыз зегы лыкәкәашеит. Нас ауп ианыздыр бзиа шысылымхәаз. Абзиа кастазтгы дааины схы аалмышышьуаз, иркалан астал дзыкәсуаз! Лыхызи лыжәлеи иеыцзан зегы ирхәазаап, сара уи сазхәыцзомызт. Ахәыцра ухәеит хәа шака ауааы дыхнатуазеи! Иара уажәгы, ахьхәхәа азә дышсацәажәо, сара саамәахыцны цәаҳанымка снавалан сцоит. Нас «ҳаи, сурдхашьома уара икәынцәаз» хәа схы аанкыланы, исацәажәо инизыскуеит. Аха нырхак Аманы хәа исымбеит.

«Мкыд деицәахап, Мкыд деигхәеит» хәа есышықәса аймак-аиҗак шыказ ацара салгеит. Апхыз еипш ауп ацара сшалгаз. Исгәалашәоит, аинститут хакәшаны хғылан. Аинститут абартәаы икәгылаз Ленин ибака даацалеит хатца кәәзак. Уи излеихәаз ала, аены адкыларатә пшышәарақәа ыкан. Жәохә мыш рыла, апышәарақәа ханрылга, исзаанхаз ацарала чыхык аахәаны, амашына сангыланы, «Хәи сыздыруа азәы сибонда схала харантәи сшаауа» хәа схы шьтыхны, сгәышгы тыганы сқыта ааигәара сааньцит. Спышәарақәа раастагы аоны снеины иаасхәаз ача ацәыргара акәын сызхыццәкуаз. Настәи аамта цәгәалатцәкәа иласны ицеит. Сәааитыхны аччаха сахымзазеит, азеипшынархәа цкәа сызмыцәазеит. Атцыхәтәаны салгеит. Саргы уажәшәта сшашамзар акәхап хәа сәаасырбабан, ақалакь сналалеит. Аха ианбанза? Школк ахь аазааыс срышьтит. Иахәа уажәыгы дсыздырзом уахь сзышьтыз.

– Азә дуаазома, уара уааазам!– рхәеит шықәсык ашьтахь.

– Ишпыкәу сшаазам! – адиректор снаидыхылеит сеыргәааны. Аха аеыргәаара атахзамызт, уи шыкалаз сара исгәалашәон. Иззатәуи, нас, иаахцәаны иаххәап. Аусура снейжәтәи хымзгы мцыцкәа, адиректор икабинет ағы хәизигеит. – Шәара, – ихәеит ибласаркәақәа аамихын, – ианагахха ишәылшозароуп ө-занаатк рызказара. Даагозар, Амра ахәсабра длырцоит, аха ианагахха, алитературагы длырцар лылшоит. Абар дахьтәоу Саша – инапы икәикит аоналархәаы итәаз ацкәын цәа, – ботаника дирцоит, аха жәаха енак, хзымоангага анпжәа, абри схәонацы ө-трубак аадиртәалеит. Абар уара уахьтәоу, Мкыд, ишпәсхәари; Зыркәи ипа, ииашами исхәаз, – сабхыз ииашаны ишихәаз агәра игеит схы шаасырцысызцәкәа, – иаххәап уара

уаазаууп, ахэыцкэа рцатэкэа дурцоит, иургылоит, иуриоит, урт зегы бзиоуп, аха уаха узышьтои, даеа занатк утахзами?

– Ишпастахым! – снапшы-аапшырц соагылеит.

– Иарбан, цаара пхашьарам?

– Адиректорра!

Уи ибласаркыкэа ифыцны инеицеит. Ишызбоз иблакэа аатбаахеит. Итэакэаз ракэзар, рапхья иччарц иакэыркын, аха акгы шалымцуаз анырба, иаангылт.

– Макьана сара сыпсы тоуп! – днакэыгэгэеит адиректор, нас имырхьяацакэа инацицеит: – шеускэа рахь шаца. Убри аены инаркны аеазыкацаракэа раан, ма иара дсылатэан, ма ихагыпуао. Ацыхэтэаны сшыапеихгашьяфгы агха кастошэа ибо далагеит. Саргы сыбз тагыломызт акэымзар, иабастахыз адиректорра! Уи иаха имариоуп, ус дук атахзам сымхэахи? Исымбоз, адиректор афаадкэа инапы рыцаиоуан, цьара икэгылан ицаажэтэызар ажэахэ изыроуан, уимоу, лассы-лассы ихэгы ааргалон, нас, – зегреиха ихадоу, – иара иахынзайтаху ибжы тыганы зегы дрыкэхеауан, ари саргы исылшап сымхэахыз. Имуит, иабакоу! Ажэакала, сцеит. Сара сылахь еикэшышы ашта стьцуан. Инсыжыуан абар-абар сзышыцылахьаз ашкол.

– Мкыд Зыркэи-ицаа! – харантэи слымха иаатаоит бжык. Сыпшызар – Синоптик иакэын, – ус хьзыс иман, сыздырам уи ахьз иадырбалаз.

– Иаа, аусура шэакэыцуама? – апхзы ифашы даасыхьзеит Синоптик.

– Сакаэцыр акэхеит, Синоптик, избан, икалеи, уара угэи иалсыма? – хьаас икацаны сиязцааит уи. Егырт ахэыцкэагы ааин, иаасыкэшан иоагылеит.

Синоптик сызцаара атак камцазакэа ихы наркэны даагылеит. Ари сара исаазоз апшьбатэи акласс акэын.

– Саташэымцан, соызца хэыцкэа, ус шэкажыны сцомызт, аха иаалыркэаны даеа усурак ахь смиасыр амуит.

– Иабыкэу иаа? – еицакны ифаартит зегы.

Сара исхэо сзымдыруа офыббаза саакэхеит.

– Ақалакь афы аус зымуа афар рпызас! – аарла хэоук ааикэсыршеит ацыхэтэаны.

– Оо, уи бзиазар калап! – инеиларпса-ааиларпсеит азэазэала.

– Абзиала, ахэыцкэа, шэкэышыз! – рхы снапы ныкэсшыт, рыжэа аасшышыт зегы.

– Абзиала, иаа! – итааза игеит рыбжы. Сара схы каршэны суадахь саауан.

Ифэыхьтан мыцхэы. Уцаа-ужы кылнатэон иасуаз апша. Ашта сшындалазцэкэа, апшэма дгэыргьацэа ихы аакылирхэхан, иеитит.

– Ушиашоу уааи!

Уи иаанагоз, – иара иахь инеитэын. Пцшыара дцахьан, игэы фыгыуан, иахья хэлаанза ашашка исыцасра азэ дышцамааири хэа дыпшы. Уи икэра шифахьазгы, мчыбжык ахьтэ знык игхэыс дылхыбааны дипкон, аха лара ус иахэтоушэа дахьтэазгы дгыломызт, аеырххара далагазомызт.

Уааи хэа анихэа, сгэалакара шееимызгы, снеит, избанзар, сдиректор ифы исыхьын еицш, игэы иамыхэо ак кастар – иуада сыоницар хэа сшэон. Хэыцы-хэычла саоыстаахо салагеит. Ацахарахь ихы анирхалак, дымгэаарц азы гха дуззак кастон. Иара исзыкэгылаз ахахэкэа инап пахэкэа рыла атрым-трым хэа дырхыцо иаакэицауан, нас амарковка афы ихэлышэшэа аччара далагон.

– Уакә сакәзар ашашка асцәа реицлабра салалон! – схәеит енак.

– Аиашацәкья, сымч зпысымшәари?! – днақәшахәтхеит иара. Убри ашьтахь хымш-пшьымш ркынза цеит. Сзыоназ аоны ацшәма ихы насыкәикын, ус-әааитит.

– Аицлабрахь снармышьтит.

– Избан? – снаизааигәахеит сара.

– Ухалахәмаруама, цыым, инадуцалар уара уакара акәатагы хәмаруеит. Ара ахәыцра атахуп, ахәыцра! – дзацәажәаз дцәылхны, игәы дахапжәо иәааитит ацшәма. Сара абас акраамта ахәыцрақәа сыргәылашьшь стәазаарын ателефон абжы акәымзар. Уи абжы аргеит ауада зегь ырхыц-хыцуа, саргы соацкьан, атрубка ныкәспәаит.

– Аредактор шәиттахуп! – әаалтит амазаныкәгаю пхәызба ахәыц бжы лытаны. Уи ашыкәсқәа лыжәлацыпхьаза, иаха-иаха ахәыц бжы калцон. Ақәыцшра мыжда, зегьы иртахыми! Ахыкәалаа аипш адкылартаәы сынкылсит. Ахәыц бжы зхаз Сима лылацәақәа тчаа, лқышәқәа харгьежәаа-харгьежәаауа ажәа кәышқәа рхәара дафын, ацьяжәлар рышәкәқәа реиҳабы Тандел иакәзар, лшьәкәыгәғәара зейцшроу гәейтәозшәа лнапы кны дтәан. Уи хынтә инарыцны хатца-дцаны дшаахьазгы, ауаа ианырбо ахатца даалыд-тәалар, ақыць-қыцьра далагон.

– Шәхәхәацшырц шәмаазар, – иара дыцшуп! – әаалтит илцәыхьантаз тыпк аашьтылхызшәа аакалцан. Сара издыруан, уи дшыпхашьоз, аха, ицьоушьаша, убаскак ләырказаны лхы-лфы ацхашьара нахлыжьуан, «шәнацьалбеит, излалылшеи» ухәарын. Иахья лымкаала дгәыргьон Рамиз Рамиз-ица – идеиа амәа ауит. Мацура дук змаз азәи иареи еицны районк ахь цатәыс ирыкәшәазаап.

Ауаа дукәа рыцныкәара бзиа иахьибоз акәу, уск ацыхәала акәу, иага ыкоуп ауаа машьынак афы еицтазыртәо. Закәыхи, амашьынафы азәы дидкьыслар хәа ушәома, ашә дад-цабланы дадтәалоит.

– Абри хәпсыжрақәа иахьакәым рхы дырхазшәа шәымбазои? – икаларызеишь хәа дшәапы-рхәпуа арт ажәақәа икышәқәа иаарыбжыцит Рамиз Рамиз-ица.

– Аиашацәкья ухәоит, сара сазымхәыцзацызт! – аредактор иган ахь даахәын икәышыз ахы-афы аакәитцеит амацура ду иалаз. Рамиз Рамиз-ица, ари ацәажәара шазымхоз шидыруазгы, даара амцәыжәоақәа инаҗеит иахәз агәаанагара, ихы-ифы аалашеит, ибжыгы инацицеит.

– Аусура аамтаха, ачаи ухәарыма, ацш ухәарыма, мачхәым икоуцаша, цсрак ахьаакәлаз ацу зегьы ааизаны амацура иалагоит, афатә-ажәтә архиара иафуп. Шәазхәыци? Икалои агазет афы хныкәгылар, аиныхра цкьашәкья иныкәахтар?

– Сгәанала, уи даара акратанакуеит! – инышьәкәиргәғәеит амацура ду иалаз.

– Сара сгәанала, – әааитит амашьынаныкәцаю ишыи-ишыи еикәцо, аиныхра афәгылара заацәоуп, уи макьана ажәлар иртахуп, убригы бзашьоуп. Шәазхәыци, ауааы дыржуеит ауаа еизаны, деиныхны, пату икәцаны... – ажәеинраала дапхьозшәа игәы интихәааит иара.

– Ауаа ироухәо ауп икарцо, – днацралеит аредактор. – Хә-хә-хә! – дааччеит амацура ду иалаз, иихәо хьаас изуказеи?!

Убриижьтәи Рамиз Рамиз-ица ихаргь кны дцо-даауа абри аус дашьтан. Иахья дшааизцәкья зегь хәизиган ихәихәеит:

– Иахьарнахыс сидеиа ацстазаара моа ианылеит. Молодец ихәеит акыпхь чыдала знапы иаку ауааы, –

даатгылеит, аха мыцхэы хара имгакэа ихэеит игэы итцхоз – ацсуа цас баацсқэа ҳарғагылоит! Ҳалагоит аиныхрақэа рыла...

– Шэымнеизои, мшэан? – лыбжыы насықалыргеит Сима.

– Ааи, уажэыцэқьа, аха саргыы сбыхэацшларц сҥахын – сҥэан ашэ саахеит.

– Мшыбзиақэа! – ғаастит сшыныюналазцэқьа сҥэыцрақэа нкажыны.

– Иуҥахызар, – абзиара убеит! – Ус акэын алаф шиҥэоз иара.

– Абрии сареи ҳаицырыжэга, ухацазар! – даасэацшын ихы-иёы зегь ацстҥэа нықэйтцеит Рамиз Рамиз-иҥа. – Ес-ены апҥьяжэа зюа дубахьюума уара? Ақытанхмоада акгыы ыказами?.. Аха уи акэзам уззаазгаз, – ибжыы ааирмачын, даеакахы дниасит. Ус цсс имоуп иара. Уажэ сара сдэылцны сцаргыы, сышьҥахь инуюналаз иёы ихэоит сыграқэа. – Ашшыҥхыыз ааны ишьҥоуп. Ауаа цэдырхэуазаап аресторан «Кавказ» аёы. Ассир аҥэоит. Уеазыкацэ. Иуцхраауа дуасҥэоит нас. Амала, ажэак азэы имаҳароуп. Даеазэы игэра сзымгеит. Апцат аарханы икацэ! – изюыз рыхьз амырбазакэа ақьаад аасиркит.

– Абри нахыс ауп аус ғэҥэацэқьа ҳаналаго! – апланқэа ҥаитцон Рамиз Рамиз-иҥа.

Сара сындэылцит.

– Шэсыргэамцэуеит, аха, – ғаалтит Сима, абра аредатор ак анцаны иситан, иоышыа сзеилымкааит! – дааҥацэы-ҥацэит лхы-лёы ахши-ашьей иааимаркуа.

– Уажэыцэқьа, – сҥэан сналхагылеит. Лапҥхыа иқэыз ақьаадқэа руак аёы «палатенца» ҳэа анын. Уи цыдала лара лнапы акэын. Аграмматиказгыы «лхэы ҥалыжьзомызт».

Сгэаныла, уи ари аинститут далымгазтгыы, уи аҥарагыы ииашаны илзыюзомызт. – Иарбан ажэоу ишэҥаху? – снылғаацшит сара.

– Абри! – аҥашэара иаёу амра иамлырцазшэа икацшыы уаркалеиуа иказ лнацэхыц нақэылкит цэаҥэак.

– ...Аномер аёы ицаз агхазы лахь ғэҥэа имазааит! – ашышьыҥэа снапхьеит ацэаҥэа. Уи зызкыз Кэыбрыц иакэын. Информациак аёы ахыркэдоы ахатыпан акэйдкацэаы ҳэа иамханцазаап! Ианиоуаз амла дакуазтгыы каларын! Ус хҥэоит акэымзар, акэйдгыы цэҥоу цыушьома? Ахыххыла иарганы ичацаны, ацымшыы шықьыруа инавацаны, аҳарданыжь иалху оык, жыцаак. Иага умхэаргыы зегь еидызкыло кэудуп. Цаса шыоуки-шыоуки зхыччылоз акэйд, уажэы апшаарҥа узҥода. Ахыы иацсоуп. Ус сҥэеит ҳэа ауаоы ианиаамҥоу ихы иркэыдуазароуп. Слатэан ахэыцра салагеит. Ари аоыза сақэшэахьазтгыы, ускан икаларын аскак хьаас икасымцаргыы. Аха сақэымшэацызт. Ах, зыбз ҥахцэаша сара! Зны Кэыбрыц ииюыз афелетон сшахцэажэоз амыждарақэа иаасёыцкьеит: «афелетон уанапхьалак, – уеиланаго июызароуп!» Аоышыа удыруазар, июла ҳэа акэхап ишсыдицэз.

– Ишҥакасцари? – схы сазцаауа снатэеит.

Убри аамҥазы аччара иқьышэ иқэххуа уака ашэ даалагылеит Ҧандел. Сара схы соахан снаиғаацшит, аха уи аоналара игэы иҥазамызт. «Уааи ҳэа зысхэари, аоналарҥа иҥахызар уажэ ибама» сҥэан схы ласыркэит.

– Хи, хи! – иркыкыны дынцэытцаччеит.

– Хи, хи! – сҥэеит снаиғаацшын.

– Аредатор уск удицеит, – дгэырҥацэа иғааитит Ҧандел.

– Издыруеит! – сылахь еикэшшыы аҥак аакасцеит.

– Мап, иуздырзом! Уатәуха хгәыларатәи ақалақь ағы газет хәычык аиубилеи ыкоуп...

– Пшзала, амға бзиа! – инаидсныхәалеит цәәжәарала игәы ңымцәкәә.

– Мап, мп, – ақыр-қырхәа дыччеит еиҫа, – убрака сзыпхьо адрес уара иуоыроуп.

– Кәыбрыцгы идыруеит аоышьа, убрыгы акы ишәыр-кацала? – акәкәухәа сыхәхәарц соагылеит.

– Уи аредактор актив акны иихәаша ақәгылара иоуеит, Кәәкәар иакәзар – аредактор ихатыпуао радиола дахьы-қәгыло иихәаша аора дәәуп, уара – сара аиубилеи акны исхәаша иоааит ихәеит.

– Иоухәои. Аиашазы, хәычык ак зыюуа зегы уск-уск рыдцәкьзааап. Урт рхы иакәйтзар иухәаша маңызма, аха шьоук шықәгыланы ирхәаша рзырыоуеит. Урт ракара, сгәанала, абаохатәра ду злоу дыкамзар калап. Азә иихәараны икоу дырны дара ироуеит. Убаскак иңсихологцәоуп, ианиәапшлакцәкьа игәы иҫоу еилыркаауеит. Знызацәык ауп уи аганахьала сара саныманшәаламхаз. Зны сара изоит Рамиз Рамиз-иҫа хҫоурыхдырәцәә азә ииубилеи акны иихәашаз ажәә. Ашьа ицаша ада иалагылом хәә, уи иқәгыларағы абас иказ хәоук аласцеит. «Уаха агәырғьара змоу ацарауао иртбааит Манкаратәи ақьдбажә ацакы, насгы абриала хажәлар рҫоурых афальсификация азиуит»... Сара иабаздыруаз средактор афальсификация захьыз шизеилымкаауаз. Иара, Рамиз Рамиз-иҫа афальсификация, – революциоума акы еиҫнишьалазаап. Убри ашьтахь средактор абанкет ахь днармышьтзеит, уимоу ацәәжәара дакәыхны, ддәылырцарц иалагазаарын, апрезидиум ағы итәаз рееиәарыжьын, цәгыала деикәдырхеит рхәеит.

– Арехәара унымаалозар, узакәыцәкьоугы цәыраагап! – деицрашәаны ихәон аредактор дахьеикәдыртәоз.

– Мшәан уи думырехәазеит, уи аҫоурых еицоукит хәә ауп ишиоухәаз? – иқышә наидкыланы ҫааитит зхы хәык ықәзамкәә ицырцыруа арымарахь аредактор идтәалаз. Сара игәәстеит зынҫрыс Рамиз Рамиз-иҫа иҫштәы ңсахны иғы шааиртыз, аха ихьыз уара идыр, длақәығәгәән ҫааитит: – ааи, убри акәын саргы исхәарц истахыз, сзышәыркьей, сгәы иҫаз ауп исхәаз!

Икалап ус акәзар.

Икалап идыруазшәә ауаа идирбарц иҫахызтгы. – Уаасзыңшы, икалозар, уажәыцәкьа сааиуеит! – нахәаны ҫандел икабинет акны сынкылсит. Сара исгәалашәеит, абас хара хгазет «Шарҫазы» аныхәә анамаз, агәыла қалақькәә ркынҫтәи жәабала иахзааргаз адныхәаларақәә ашәкәкәә рыкәшағы игылаз ажәйтә шкаф ағы асаба рхылбб ишықьыз. Раҫхьтәи, иаасымҫыхьашәаз снаҫхьеит. Арака иңсахтәыз ө-цәәхәә зацәык ракәын. Актәи – агазет «Шарҫазы» аредакция аколлектив рахь, аюбатәи – атекст ацыхәтәантәи ацәәхәә иалагатәын «агазет «Ашырҫазы» аредакция аколлектив ркнытә» хәә.

ҫандел ақыр-қырхәа дыччон.

– Аиашацәкьа, иабааугеи ари? – даасәәпшит иара.

– Укабинет акны. Амала, ө-цәәхәәк ңсахтәуп, агәта иану еиузгы зегы иахзеипшуп, цәгыарак ахәазом!

– Нас сара изысымбей!

– Уашьталар иумбоз!..

Агәгәәхәә, сахьтәаз ауадағы ахәыцкәә ааоналеит. Уи акьыпхьы лхәыцкәә ракәын, арака, хредакцияғы ирызхаит. Арцәәа-сыртәәахәә хәә ихәхәән, еиәахаит. Аицбы дцан аҫы

днанкьеит. Уи амашөыр ихьыз цышьаны дааштьысцаан, снейфацшит, аха амашөыр зыхьыз ицшра имазамызт. Снапаёы данысцан, ашышьыхёа иан аус ахьылуаз ауадахь оёынасхеит.

– Уирбаазеит, уирбаазеит! – фааитит оумашёа сбаны иоёацшуаз аихабы. Сара сеикёеи сжи аайдчаблеит, ахёыц иакёзар, саакёынд-кёындны ажёакёак нихысхёаан, снейфацшит. Уи агёалакара имазар акёхарын, ихы-иёы гьам-гьамуа снапкёа дрыниалан. Дыртрысны цака днасыргылеит, ишьтахьыгы апкаца нахысргеит.

– Амшё, ахышё, апышё, атрашё, апшьышапык! – схи итагыёжью иалагеит. Изыхкьаз абри-абри ауп хёа исызхёом. Ахёычы дсыцёхарц стаххазар акёхап, ацёхара ахатыцан абарт ажёакёа аацёырцит.

Слатёаны афелетон шызоыша аплан акацара салагеит.

* * *

Ишысхёаз еицш, ускан ашкол нкажьны, ақалакь сналалеит. Мызкы-оымз усуртада санныкёа ауп ахёаан-нырцётёи тёылакёак ркны аматцура изаламло ауаа ирызку адырратаракёа срызёлымхёахо саналага. Оумашёа иубаша, енак снатёан, арадиои акьыцхьы сыцырхырааны, ицьюу-шьаша ацифракёа злаз астатиа зёит. Миллионла ауаа аус ахьырымуа атёылакёа рекономикатё система атцакы сахцёажёеит, нас ианысцеит уи иахкьаны усуртада иаанхаз ауаа руаз. Ажёакала, лабжыш аагаган.

Ёнак арадиоредатор еихабы снейган ус сеихёеит:

– Уара, Мкыд, асцёкья ушыказ сыздырамызт. Хара ухёхэартё укёушёа збоит; иацы ахёычтёы редакция аихабы хшараура дцеит, хымз дкалазом. Усуртада уанбанзакоу,

цъара цёыцак аоы ужёырц ааутаххаргы ахё уцъыба иузтымго, – срыцхашьаны дсыхёацшуан Антон Антон-ица, – уалагар цёгьамзар калап, нак-нак ак алцыргы уздыруам.

– Акыр сшёыхёару? – аусура иалагарц зтаху зегь реицш мыцхёы сеырцшканы, сеыркёымшёышёны ёаастит сара. Угёы иаанагап ауалафахёы зынзагы хьяас исымамызшёа.

– Ахёаанырцёан аусурта змам ирызкны ас икоу артёуага зёыз ауаоы, ахёыцкёа рёы унеир, ишурцёуо рыбла аатырхыр калап! – сбаохатёра дадгылеит иара.

– Икало аабап, акыр сылцуазар жёбап, нас! – саакёымц-закёа аеырцшзара саёын саргыы.

Рапхьатёи амшкёа инадыркны ақёеиаракёагы соуит. Ари, апхёызба хшароура дцаанза амшын иаваз кытцк аёы оыцья ахёыцкёа рыбжы аппионка ианылцахьазаарын. Сара абри схи иархёаны, ахёыцкёа рзы адырратара кастцарц сызбит. Рапхья слатёан аоыцьягы сырзызыроит. Ражёакёа роуп акёымзар, рыкёгылара еицшын. Аоыцьягы ирхёон апхын шааз, дара даара ирацёаны ачаи хырхырц шыртаху, нас, мышкёак ирыдамзаргы рандуцёеи рабдуцёеи рахь ишцо, даара ибзианы атцара рцарц шыртаху, ашкол аёы ианнеилак «Сра апхын мшкёа шысхызгаз» хёа акласс аёы аора бзианы ишымоапырго.

Саалаган атеатр аёы издыруаз цкёынк иёы снейн, еиуеицшым ашьтыбжкёа аппионка ианысцеит. Ианыццеит схёахит, Шурик иоуп, зегь кизцо. Амонтж кайцеит. Атцыхётёаны сазызыроит, схагахоз цысшьёит: сара адиктор ироль сыхёмаруан: – амшын акёзар, – уи абжыы усгы атеатр аёы ирымаххьан, – ахьарч хёа апшахёа илахыкёласуеит, апхёыс бзиа лымацёакёа лызёзёазшёа, ашёах аанрыжьюеит ацёкёырцакёа, – Иабатаху ухацкы сцеит, аха исахьаркны

дцәажәоит хәа рхәарц ами, – абар игәыргыо-иччо ачаирта ихуп ахәыцқәа, адуқәа. Абар харгы – арепортаж сағыми мшәан, – хнейны хнаидгылоит цкәына хыш хәычык.

– Иухъзуи?

– Ламшьацә.

– Ламшьацә, акы суазтаарц стахын.

– Шәсазтаа! – ихәан, Ламшьацә, икәымпылза икышә ааигәара иназгаз амикрофон дацәшәаны иблақәа тхаха дысәақшуа даагылт.

– Угәы ишпаанаго, сынтәа ачаи бзианы икалама?

– Даара ибзианы!

– Уара игәғәаны ихухырц аума?

– Игәғәаны! – ихәон иара, нас, хшараура ицаз апхәыс ианылцахъаз абжыи сағапақшыын, илыкәхәаша ицеит.

Аихъзара бзиацәкәа сыман. Сеырпагыаны аныкәара салагеит. Мкыд сыхъзуп хәа анысхәалак, «О, шәанацәлбеит, абри иакәзаап ахәыцқәа рзы абри аоыза ассир кәзцо» хәа зегыи ирхәозшәа сахауан. Аамта цон. Есааира иааигәахон ацыхәтәантәи амза. Аха уаанза сара сзымнеизеит. Сзымнеизгыи ззазом.

Зны, ишысхәаз еицш, ацыхәтәантәи аамтақәа рзы еихагыи агәрагара сыманы сықан, арадио иамаз амашыыналас насыртан, ахәыцқәа рыбжыи анысцоит хәа илыкәыршәны қыта харак ахь сцеит. Ишыкақцалац еицш, ахәыцқәа ачаи шхырхуа атәы оқәгыларак кәхцеит, даеа қәгыларак, – ацсшьара амшқәа раан анхара иацәыбналаз ахәыцқәа ирызыкын, насгыи уи ацыхәала азрыюцәа ргәаанагарақәа роыр акәын. Аха уи сгәы азтамызт, избан акәзар аефир исзлацазомызт, ус иказ қәгыларак қаса зынгыи имышьт-закәа иаанхажьхәан, избанзар, аредактор еихабы иажәақәа

хгәаларшәазар «аусқәа қапшьза ишцо, ацәылатацара абаґахыз» ихәахәан.

Ақытағеи амра ххы икәцеиуа, уажәы-уажәы ахәыцқәа атекст иарпхыо, иргәакуа рыбжыи анахцеит. Атекст зыюуаз сара сакәын. Ицьюшьаша иихәарц ииґаху сара еилыскаар акәын гәаныла, нас уи иара игәаанагара акәшәа дақхьон. Сара иабаздыруаз иара игәаанагара, аха ионы ианисыркы, игәы иахәазшәа збеит. Апхәара даналагагыи зхәара хәантаз ажәақәа рацәахеит. Ахәоу хымпада абас иалагар акәын: «Сара ацарашықәс сшалгазцәкәа, сани саби срыцны, ачаи хыхра салагеит». Нас ихәон зака хихуаз, ахатабзиара зейцшраз ртәы. Ихихуаз ачаи шака маат инаґаз ххәазомызт, избанзар анапхгаоцәа икәнагоз ахә ирґомызт. Ахәыцқәеи хәреи хәилгеит, урґ ашьцылахәазар акәхарын, аха хара (сара уахь санцоз аены ус змамыз соызакгыи дсыццеит, макәана дсыхәон акәымзар дысцырхагамызт), хәґра тағахәаны ачаирта ханаалц, хәцәк, иаагәоуґартә ицыркыуаз, амашыына ааигәара дгылан.

– Иахәантәарак абра шәґагылоуп, баба, шәаины акы шәнацәхә!

Хара мап-чапк аакны амәа хәқәларц хґаххеит, аха акгыи шалымцуаз анааба, хәангылеит.

Ацшәмеи хәреи хәибадыруа хәааххеит, Рақәа ихъзын иара. Иашта табағеи уажәы-уажәы абақ-сақхәа иалшырны икәхауаз апхын цәақәа, рцыхәақәа кыакәа-кыакәаза ахәарақәа нарзыґтрысуан, аха, рызхара рфахәазар акәхарын, инахысны ицон. Ахәхә оын ду ацәка икнахаз акәадыр, аеґырхәақәа, аеґаршәқәа, ацшәма еыда ихәартазам азә иакәны дқарцон. Хәара аишәа хәнынахатәа иаанахкылаз афырцәан иґаз арыжәтә, сгәанала, абақхәа ашґа икәхауаз

апхын цәа иалхын, ицахә-цахәуа уәы иналабон. Ацшәма уиакара дцәажәазомызт, зны-зынла азеипш саан иааныхны счанах аәы, ма акәты ажәиошәакьа аницаларын, ма амцәыжәәа, соызагы иекьаны, ибыста еикәца даәаланы днеуан.

Ацшәма, еитәх оумак дымцәажәазакәа, цаса аипш «хажәлар анцәа иныхә» ихәан даәа фырцанк днаәыхәан иныкәиргылт.

– Ари изхара камлазои, анцәа иишәиша! – сгәы иныцәахит, – крахәацаны хауижьыр...

Ихы-иәы лашьцан. Иаххәо хьаас имоума хәа сгәы иаанагеит.

– Абри ачаирта ашьапы сара искит, иахьагы сара сацуп!– ихәеит ацыхәтәаны, – ахәыцкәа саазеит, – ихы ирехәошәа збеит. – Иаанышәкылар?

– Хашьыр хәа сшәоит!

– Шәара моу сара сыкоуп.

– Хих, абри иара избәхәгы ххәар итәхуп хәа сыкоуп арадио аәы, – аасхәыцит сара, нас, гәаныла инацысцеит, – амшә ахышә, апышә, атрашә... – Сеидру ус истаххеит.

– Иаанышәкыл, баба, шәара шәакәым сара изжәеит, азә даапхьан дшәыдсыртәалар ауан, аха ашоураха, шәрыц-хасшьеит.

Изжәхьаз акәхап, схы-сәы аалахәыххәхьан.

– Хәара ххала иаажәеит, шәара шәәыхәоит! – инаиаепнысхәеит ацыхәтәаны.

– Сара шәысмацлабын, шәакаратәкьа сылшом! Аха, ус анышәхәа, – ихәан, длаханы интәирцәит.

– Ишпашәылымшо, ағьарахәа шәшыкоу збоит! – фәаитит соыза. Соыза ифырцан аашьтихын, ацшәма диныхәеит.

– Цкьа ухаздырам, аха ачеицьыка умазаап, ицегь улахәыхыз, анцәа уиныхәааит!– ихәеит соыза, нас ифырцан лтәирпкеит. – Уф, азы ма ихамандаз! – ихәеит соыза ихы-иәы ааицакны.

Ракәа даанапшы-аапшит, аха уао данимба акәхап, азы аазгоит хәа дахьлатрысыз, ишьапы ишакәым иргылазар акәхап, хазцатәаз ашымхә дахьаатцыз ыцха дкахаит. Сара сылапш рыкәшәеит ихтыз ишьапкәа, урт аюбагы амәы иалхын, акәартәрақәа рәы макацас акы акәыршаны еибаркын. Дахьышьтаз имахәәқәа ашырхәа даашьтыр-цауан, аха имәтәы шыапкәа дырхагылартә изеикәшәомызт, – хәара хәкәын ицхраашьа хәкәымшәеит. Ацыхәтәаны, анцәа ицьшьаны, иаадырит. Сара сыблаәы исызхымго асахьақәа цәырцуа иалагеит. Шәанацәалбеит, ахахә-цәахә зкәыпсоу ахьбра еипш еихда-еивда ишцәидчапалаз ауаоытәыюса ишьапы.

Даакәымцзакәа «сатамзааит» ихәон.

– Мап, мап, Берлинтәи шыаноуп, акгы смыхьзеит, шәааи, нас инахкылап! – хәара ишьтәхцашаз атамзаара иара ихамихуан. Уажәшьта иаха деилыскаауа салагеит. Анцәа имаәоуп, абыржәы ихы-иәы сапхьо сәынасхар, ажәак сцәыбжьахом, зегь схәоит, зегь еилсыргоит. «Анцәа уиныхәааит, ухацкы сцеит, уара уакәцәкьазаап ихәцоу. Уара ацстазаара амәтәы шыапы унаҗеит, аха уара иара иауҗеит амцәыжәәқәа» схәон сахьгылаз скьышәкәа цыс-цысуа. Изжәхьаз схыцсааит. Сгәы иалан ус иахьыкалаз, нас ачеицәа сапхьака саахеит...

Соыза амәа хшыкәлазцәкьа дыцәеит, сара – арадио ханазааигәаха. Хәцәеит хәхьыкгы – амашьынаныкәцаогы дналацаны. Хәанапш, амш ақәа леины ихкәахьан, аха

абжъкәа знахдаз аппарат ыказамызт. Адунеи ацәа ахаххит, аха изит. Ханыцәаз азәы игыичит хәа игъхазеит амашы-наныкәцао. Адырәаены, арадио акны исоуран иказ аңареи, аоны ихамаз ахәчи неиццаны аппарат аахәаны иаазегеит. Убригы изаны иртиуаз акакәын. Адырәаены, сыңхәара аанза аусура сакәырхит. Абас икәағын арадио акны сбаохатәра ахалареи атәареи. Амала, сыңсаңа сзыкәашуам, аретадор еихабы, иңарала сигон аресторан ахь. Рыцха, иамуит, акәымзар, сара стәы хәур – хқъаф кыдаҳдарц акәын. Иамуит, иара сигалар акәхеит. Арт аюмызк рыла дасу хфункциакәа еилфаңа ишыкәдыргылахьан. Сара ахәыкаңартағы снейны акәац аасхәон, иара абуфетәғы – арыжәтә. Ус акәымкәа урт аофициантка иахзаалгар, хабла ишабоз амцхә хамылхуан. Аха иахья даеакала хәкан, хгәалакара ееимызт.

– Уара, даанхажьып, дрыцхауп хәа снейны акомитет ахантәааы слыхәар икалои?! – аресторан ааигәа ханней игәы цшаазар акәхап, даатгылан җааитит Антон Антон-иңа.

– Мамоу, цюушьт, аппарат сырзит, исыкәнагоит...

– Хәахшьрыма, нас, иззар, аарла аңсы тан.

– Аңсы та, итам...

Абахча-аресторан ағы ихшәашәарахон. Аенынтәарак зыбла ашоура ыгыббуаз амра хынааны аталарахь ицон.

– Иахья даеакала икаҳдоит! – ихәеит сеихабы, – иахья афатә-ажәтә аофициантка иаалгоит.

– Уи акара шәбеиоума? – сцааит сара.

– Сбеиазам, мап, – ихәеит иара, нас иаагатәу леихәон, – о-пырпылк, цшь-помидорк, шә-граммк ахәша, о-нашак, ышәе грамм аңбара, амала сызлабыхәо, уи, аңбара, ахатәы цатлыка иңазароуп.

– Ибзиоуп, ибзиоуп! – днахәаңшы-аахәаңшыны, иңышыны даакәшахатхеит лара.

Минуткәак рышьтахь, зыхыз ххәаз зегы хәаңхья икәыргыланы иаадыркәоз хныцыззан аңсшәа рахәо, егырт – ус хреихырхәо, хдәтлыка хәаңхья икәыргылан хтәан. Ғархасрак ахмырткәа аофициантка даахадгылан:

– Абни астал акнытә иааритит! – хәа уахь ханхья-лырцшы, ахы чаңаны цатлыкак аңбара хәаңхья иаакә-лыргылеит. Антон даасәаңшы, илацәақәа неикәижыит. Нас ауп ианыздыр, хантәоз уи аңатлыка иңатәаны ышәе грамм дзахәаз – абри аюыза ауп иаажәуа, хәашәтахызар, иаашәтии хәа аанагон.

Атак акаңара иахья иахуалзамызт, уацәтәи ухәозар, – уацәынза цшзала аңцәа хнашьты!

Арыжәтә хзыназтииз дгазет усуоызаарын, иоызеи иареи оагыланы ианцоз хастол иаадгылт. Актәи абла саркәақәа иман, деилакаца дгылан, аха дкәағын. Егы дхаракын, иблақәа цсеи-цсеиуа дсыхәаңшуан, иара икәнагаша амақъа иалхызшәа мацк еихашәны икан, егы итәы ицегь ишьты-хындаз ухәартә ихыдышьшьшәа икан.

– Ари дысымдырт, – җааитит акәае дшааизцәкәа.

– Ари Зыркәи рыцха иңа иоуп, ауаа андырзуаз идырзыз! – атак каицеит Антон.

– Кох, иумхәан, уара, уааи сгәидкылеи? – җааитит аобатәи. Уажәшьта ижәны дшыказ агәра угон.

– Дызәи ухәа? – дцааит акәае.

– Дызәи, акгы, – ихәеит Антон, – хара хәы аус иуан аха, уажәшьта, ахшара дзауз дхынхәуеит.

– Аа, уаангыли, уаангыли, уара ари ахәыцкәа рзы адырратара казцоз иоума, кох, уи дыцәгәзам цысышьоите! Уара тыжьоыс аус узуру? – ихы насыдикылан дцааит.

– Еиҳау иутаргы ибоит! – иҳәеит Антон.

– Уатәы унеи, ашьыжьцәкья! – инақәиргәғәеит акьяә. Ау атәца аанкылан сныҳәара далагахьан.

– Уара ҳара ҳколлектив уалоуп, – иҳәон уажәы-уажәы ау, – аха ҳара ҳколлектив цәғьазам. Ҳара ҳколлектив икәнацаша рацәоуп, аха уаанза анцәа иноумышьтын, – атцыхәтәаны иикыз афырцъан хыркәкәо ижәын, ашәахь ифьинеиҳеит...

Уи ашьтахь ҳаипырцырц ҳазбит Антонии сарей. Даәазнык гәыкала хғәыдибакылеит. Хғәы пшааит, нас ҳалабжышқәа рыцқьо ҳааидыцит.

* * *

Ашьыжь аахыс, аху-хухәа ашра даәуп аоны икоу. Моу, илылзыршозей уҳәарауеи! Ашоура мшха амшын ахь уца, уаалаәеи лхәар ами абзиа, аха иааг, лара даәакуп илырххо.

– Ухәыцқәа сара кырғасцома, уца ацъармыкь ахь, ирфаша ак аага акәымзар, урт ишрызхауа ала сара сыкны сырфоит! – фәаихак калцомызт ацшәма-пхәыс.

– Аусура? – сөыхәжәаны азцаара нықәсыргылеит.

– Аусура-ба, уара уеицш саргы исымоуп аусура, аха ахәыцқәа ирфаша хтаһуп, – деитасәәәлеит Кадифа.

Сгәы анпылтәаза, анаптаршәырта змаз аатцәа кьяәк аашьтысхын, слыцны ацъырмыкь ахь сөынасхеит. Цъара ацха ртиуан, цъара ашә еилаца, ашәаза, акәтыжь, акәац – нас ацъырмыкь афьы ауаф имоуа иарбану! Урт зегьы хнараосын, даәа еаңарак ҳахьяадгылаз, ишшапәасалха ажәжы еифьыкья икнаҳан, аахәаоцәагь рацәаоымызт. Алакә еитасхәо цышшәымшьан, усқан, ари анызыюуаз ахши акәаци зака утаху ыкан, икацәкьян, анцәа икаитцааит! Аха

уи абаҫаху, ѡбака килограмм аасхәандаз сгәахәт насгы ахә мариан, аҳәантқарра акәын изтиуаз.

– Абни ажыыхәта хәычы сзыкапан, сукәыхшоуп! – Иасхәеит згәы тхьахья иаартны, зпаца кьяцә хәыц иатәеырбо игылаз акәәцтиоы. Уи зызбахә схәаз ажыыхәта акапанга инақәижыын, али-пси рыбжьара ақьяад инылахәан иаасиркын, ахә игеит. Сара оумашәа избеит, ианикапануаз ускак ыкамызт, нас аскак изацсахазей хәа. Иаахыртлан снахәапшызар, ахахә еицш ихьантаза анахьгы арахьгы акгы еиуазамкәа баоык агәылан. «Имоурахә мызааит, длапшхырпаоызма, данбахьзей» аасгәахәт. Аахәара иафьыз рахьтә хара-хара издырқәозгы сылапш нарыкәшәеит, аха уртгы хьяас имкзакәа скәац иагәылаз абао аагәылсәаит.

– Аламыс умазами, аоыза, ас икоу абао ду анагәлоуцо?! – сөырцәгьаны ауаагы иаргы инарымцаскит уи.

– Митә камлеит, бао злам акәац ыказам! – фәаитит ацкәын птаца кьякья.

– Ииашоуп, аха абаогы кәацда иара ахала икалазом! – атак наистеит.

– Иазхоит, иазха, сара уаха сымазам! – абгыжә хәа даасәәәлеит. Сара сгәы иаанагеит даашьтәаны, дырууаа атирта ашьтахь икоу атцәц дтәсыжып хәа, аха иахәызбақәа оумашәа идуун, насгы ицырцыруан.

– Ус аума? Иаабап! – иахьынзасылшоз саамақарын, «уаала, иатахым» хәа исыхәоз Кадифа лапхья сәагыланы сөынасхеит. Санадцуаз игәастеит уа игылақәаз уи ак шиабжыргаз. Изызуа башоуп, аха ма хәыцзак дзыршәашаз ак иаҳандаз хәа сгәакуан. Сгәыпжәара лассы исхаштит, избан акәзар аоны икоу даалаган акәтағь сзылцъит, ахәша зыхышьыз ачаса ахыхь ақәпит еиқәацәа аақәтәаны исылтеит.

Аусураф саннеи, тандел дыхианы дгылан.

– Иуоыз адныхәалара Рамиз Рамиз-иңа исырбан, даара игәы иахәеит. Шьтарнахыс адныхәаларақәеи ақәгыларақәеи уара уда азәы иоыр калазом.

– Ус шәара шәымсаит!– схи сақәгәыгуан изыхкәзаалак, аха, уи – ауаа рәы акәын, схала стәаны санхәыцлак, избон акгы шылымшоз.

Агәгәақәа ахәыцқәа рыбжы гон. Амазаныкәгао ихатыгуао даан ыноажәи хәба цәақәа икәз аинформация дахәеит. Ааглыхра иатәызароуп ихәеит. Сыңшаан избеит. Уи иахәон агалантереиатә фабрика тыңх ааста сынтәа еиғны аус шауз, аплан ишацнацаз. Ацыхәтәаны иахәон аусураф ифырпшыгоу рыхызқәеи рыжәлақәеи. Амазаныкәгао игәы иахәеит ашәагааи лассы иахьназгази. Ацакы атәы ухәозар – оажәа шықәса рапхәа иануцаргыи калон, иахьагы ахәша еиғш иқәшьшь ицоит.

– Мкыд Зыркәи-иңа – дышьқыруа дааоналоит Сима, – Мкыд Зыркәи-иңа, аредактор ақалақ комитет ахь дцеит, даанза ицынхәрас абарт ах-колонкак шәрыпхьарц шәы-дицеит, – лхәеит лыбжы аарпшканы, мра зхьымсзац лнапы шкәәкәқәа ргарта лмоузшәа иналывак-аалывакуа.

– Анцәа ицьшьоуп. Уи сихаштыз цысышон!– сгәанала ацәы наластеит агхьатә ахьсоуз, аха лара уи дазымхәыцзар акәхап:

– Мап, мап, аредактор шәихаштны хәа сара исыздырзом, уимоу иахьаҗахугы иахьаҗахымгы шәигәалашәоит!

Уи илдыруан абыржәыцкәа даахьаҗәны адәылтра ләазылкыр лшьапкәа рыхәапшра сшалагоз, убри акнытә шьтахьла мацара ашә аҗынза днеин, нас дындәылцит.

Абри ашьтахь саатқәак аацуаны, ашә даалагылан азә дынкылпшит. Азнык азы издыруа азә иакәызшәа збан, саргы

снаихәапшит, аха башан, дсыздыруамызт. Уи дцо-даауа абарца дыцан, ак ицәызызшәа ашәхымс дылапшуан, атызқәа дыркыдыпшылон. Уажәшьта сгәы пцәома схәо аҗынза снейт. Аха абри схәонацы дныцәбеит. Зака цуазыз абра дыбжәаныкәоижәтеи, ацыхәтәаны дықәцгәышьеит. Уи ишьақәа рышьтыбжә убыскак схафәы иаанхеит, ишпәсхәари, ак сыгушәа саақәхеит. Убри аамтазы Кәыбрыц дааоналеит, ибжы рхәыцны ихы аасәеикын:

– Иахьантәарак азә дузыпшны дгылоуп!– фәатит.

– Дарбану?

– Дарбану сыздыруам, аха сшааиуаз дааспылан, дсыхәеит сидикылааит хәа.

– Хрх, дсыдсымкылакәа, сминиструп!

Абри ххәонацы дааонашылеит иаргыи. Мпахьшыы цәаакыла дрыпкәазшәа дхьантаза, дхьааха сапхәа даагылеит. Снейфәапшит еиҗа дгәынкыланы. Абар иахьашыжәтәи «суа» – акәац абао алатцаны исызтаз.

– Утәа, атың ыкоуп, – схәеит аарлақәа даасгәаларшәаны, – иҗои, уаазцеи?

Сажәа атак кәмтазакәа аеыюхәа ишьамхы наирсит.

– Сухәоит саҗаумцан, уаргыи ан улыхшеит, саргыи. Сара агха сыхьит, срыцхашьа!

– Ус калома, ус калома! – сәацкәан имахәар кны сааоажәит, – егәурым, нас, агха кәуцазар иуриашап. Сара сеигәыргәеит агха шухьыз ахьудырыз.

– Уажәшьта шәара шәеибаба! – ихәеит Кәыбрыц дандәылцуаз.

– Иахьантәарак схи сшәиуан! – фәаитит «асас».

– Ус акәзар акыр нуцуеит. Зхы зшәиуа зегыи акыр нырцуеит, – схәеит сара.

– Мкыд Зыркәи-иңа, – дааиха-еигәеит арпыс, – ишпакастари, слакәз сцарыма убри амца иагаз абаю.

– Акымзарак ухъзом, амала даеазны...

Сажәа алгаха симтеит.

– Ииашоума, ҳаи анцәа сикәхшоуп, ҳаи! Ииашоума, агазет ианымлазо? – иблақәа гәыргәацәаны арахь итыпоз цысшьон.

– Ҳара хғәы нзырхо зеггы агазет ианахдо ҳалагар, иахья шә-фык индырхоит.

– Даара идуззан итабуп, даара итабуп ахәыцқәа рәацәахәы ахәеикәхаз, амала, абри сыхъз ала знык иадамхарггы кралашәфа, – ихәан ицъыба иаатигаз аконверт ашша иарцырцыруз инапқәа рыла ихәаны сапхья иныкәйтәит. Сара ацәуара саманакуа саанхеит. «Избан, избан, абас зсыхьи сара, аңара агаразы агәәара истама».

– Абыржәытқәкә, иаашьтыхны уцъыба итаца! – сыцқәа еихаргәғәаны, зхы атың иқәкьо иакара сгәы еибакны ибла интасхәеит сара.

– Аконверт аашьтихит. Дшәазарггы калап, аиашазы сәаңшылараггы цәгъан. Уи даакәымтцәкәа дсыхәапшуан, нас иблақәа зыла итәит.

– Ус анакәха, агазет сануцарц ауп.

– Уанысцом анысхәа, уанысцом, исымоу зегь нцәаит ушанысымцо. Закәызеи иухәо, мышгара иаауа зеггы агазет ианахдома? – ауадафәы анеиәеира салагеит. Аха иара илабжыш изамәа иадлан ицон. Нак, ддәылтц дцозтггы исыбаргәыз, ахамта исымтоз, аха дадырсызшәа дгылан.

– Ма цәара креицахфап! – даакъып-шәыпит ацыхәтәаны.

– Убри сақәшахәтуп, – фәастит сара, уи ицәцара шыцәгъаз дырны...

Аресторан «Кавказ» афәы шыбжхья иасакьяхәымтан. Аофициантка дбақы-сакуа, лқәаади ләыгеи ааикәкны фәалтит:

– Ижәжәуеи, ишәфои?

– Ҳацыпхъаза хзы ажәжы зны, акәйд иалху асуп, цәтлыкак афәы.

– Ҳау, ари азын аума аамта зшәырзуа.

– Бымшәан, аамта хәрззом! – схәеит сара. Схала сыказтггы исымхәар каларын, аха ари исыдтәалоу идырузар ами сшацәамхо. Аха уи абахтаху. Афәтә уеизггы лассы иаалгазомызт, мацк хәибадырқәеит. Излеилыскааз ала, сысас даәа калақк акынтәи даазаап. Абас дцәыхъза дықан, аха ф-фык ацкәынцәа имазаап, асура дахялагаз ацыртыша итиит. Уи гәғәала изтәазаап, дыцәнархәызаап. Иара азцаара ситә, сара атак кәсцо, ихы итазгало, еилсыркаауа мацара игәи-игәи еилапшуа даакәхеит. Уи иблақәа рееитарцалан кәакк афәы ихы ақәкны дыпшуан. Зны-зынла ихы ирцысуан, акы дақәшахәтхон, ак мап ацәикуан.

– Қыраләа сыоноуп ауада.

– Ахәыцқәа?

– Иреихабу өба рәы дтәоуп. Даара хәыч бзиоуп, – ихәычы ирехәара далагеит сысас, иахья ирцао лзы хамтас ацәца иалху ө-бокалк игеит.

– Илымои арцафәы.

– Сеидру, амшира лымоуп хәа дасу илшо ахамтақәа аныртон, сара уиакара шсылымшо иалылдыраауеи. Сагозарггы схәан ацәца лых схы иадысәеит. Сара стәаны сифәпшуан. Иара дкәыпшын, аха ифәпшыларәа ицегь инатон. Икьяфәа вазахахьан, уи азырхәкәа ахәда цәашькны икан.

Икьяф иацыхәәоз исарочка қаса ишкәәкәзар қаларын. Инаққәә қәхә-қәхәза, ишысхәәз аиқш ашша иарцырцыруан. Зегь акоуп ауауы дрыцхәимшьар аузомыт. Саргы «абри иңара сфоит хәә сышқәаи» хәә сгәы тәуо стәан. Нас снейны аофициантка сналхагылт. Асас дкәәлкәәло дышсышьтәз ахә аасшәан, хәндәылцит. Иаргы ихыыз сыздыруам, оумак иахмырқьяәәкәә тәбуп хәә дынхырхәан, ахәыцра дтәшьшы аңшахәә давалан ифәинеихеит.

– Ақәәда уәшәәаит, Мкыд Зыркәи-иңа! – фәастит сахыглаз, – абри акәызма иахья ашьыжкәәәц ахыртүиуаз узырмақаруаз?!

* * *

Аредактор иаңхья иқәыз ашәкәы даңхьяны даалгеит.

– Аредколлегия иалоу азәазәәла ицәәжәарц стәхуп, – ихәеит иара дпағәза астал дахьяхатәаз, Аңсны иқало аиакәымрақәә зегы днарыцалан ишьтихыргы илшарашәә, изамқәәә тәааза, – избан акәзар хгазет апроблема ду шьтнахит. Иагараан иаххәәхьазаргы, ари аоыза азцаатәы редакциак иқәнамыргылац, аиқәбыра ркынзагы инагоуп. Хара адунеи аахархәыруп ура! – ашырхәә доацкәеит Рамиз Рамиз-иңа, – шақа қхьяка ицаз шәымбазои ура хтәыла? Арахь хәжәлар аиныхрақәеи аңсхәрақәеи ирәуп. Аамтә ақәдырзуеит, аоы аларжәуеит.

– Аиныхрақәә уеизгы-уеизгы хтәыла иаңыргагазтгы, излакәырхшаз мчык рыңшаарын? – аредактор ииқәаз иқышә инықәтәшәә маңк варала даахәшәә днатәеит Тәндел.

– Убоу ииқәаз, убоу ииқәаз! – дафәагахо далагеит Рамиз Рамиз-иңа.

– Аусура зтәхым ус ауп ишихәә? – фәаитит зхы-зәы хәхәәза, иқәпшышьза итәаз ақыта нхамқәә ақәша аиқәбы Сиуарна.

– Ақәләқи уи акәша-мыкәша иаңанакуа апату зқәу ауаа, абыргцәә аредакциахь ашәкәы роит аиныхрақәә хгәы қырцәеит хәә, шәара аңәы алашәтәоит, – игәы қыжәжәон аредатор.

– Уи абыргцәә ирмыәзеит, шәара шәоуп изоыз, – даангылазомыт Тәндел.

– Оо, уақа агха умоуп, – ибжы тцысцысуа ибла хәыцқәә ааитцихит Сиуарна, – зехынңәара ус ауп ишықарцәо, абри анхамқәәә аицлабразы ахыдцәқәә анрыдыркыло дара ракәу цыушьома изхәыцыз? Ус угәы иаанагозар башоуп. Абас ажуристцәә ахы иқәыртәоит, адцәқәә ргазшәә қарцәоит...

Уаргы иуқәәзәтәкәеит! – инңәыңачча-ааңәыңаччеит итәаз.

– Аусура зтәхым, ианакәызаалакгы аредактор диқәәоит! – иаахижәеит Сиуарна. Уи идыруан ихәатәыз, ианхәатәыз. Уажә ибазма, нас, агәзет аадыртызар аахыс ақәша аиқәбыс даман. Уи ианакәзаалакгы изымариан аңхьяжәә аора. Азы изаажылазшәә ичны, ибажәхәхьаз иблокнот ааңыган ацифрақәә нылиқәауан, нас дтәаны, инбанқәә хара-бгәара ф-дақьяк иаарынцаны доагылон, амазаныкәгартахь ифәинеихеит. Иара ииоуаз аңхьяжәәқәә зегы еипшны ихыркәшан: «ицегь иқарақкып аицлабра абирак!» Амазаныкәгаә, уигы иқәф ықәушәә абжәеихан дыццакуан, Сиуарна диқәпшны фәаитәуан:

– Аредактор ихәеит аңхьяжәә иара имырбакәә иақ-мышьтларц.

– Сара аҕхажэа анысыоуаз, аредатор агара дгаран! – ҕааиуан иц еихарҕеҕэаны. Сыҕсымзар, уи зака ихыцуа аҕара дыҕеҕэахоз ҕишьон. Абар, абракагы, акры зцазкуа азцаатэы иахьалацеажеогы, ианаамтаз аредатор идгылашьа дақешэеит. Оо, зака ацанакуазеи ианаамтоу?!

– Аиаша шҕеиҕеи, шэанацьалбеит! – доатҕкеит Рамиз Рамиз-ица, – аусура зтахым иаҕара аеыцгақеа рыҕшаара уао дашьталахьоума? – ибланарҕшыгақеа инацеа нарыцардан дырөахеит уи, – анс хҕэан иамуит, арс хҕэан иамуит, дабаагари уара.

– Уи, ирго итэы макьана ҳахымццакып, ашәкәы шәалацеаже, сара сышәпырхагам! – ихәеит Ҙандел игәы анкыдгыла.

– Сара зегы срықәшаҳатуп, амала «аиныхра ҕазцо ауаажәларра дырҕырхагоуп» аҳаҕыпан «драҕоуп» ҳәа ҕацазар еиха еиҕушәа збоит, – ҕааитит Сиуарна.

– Уара уи ажәа ажәытә аахысгы уеилаҳауан, – ҕааитит Кәыбрыц.

– Уара уа утәа, аредколлегиа уалазам! – неиларҕсеит ахаҕы итәаз.

– Аредколлегиа далам, аха ҳколлектив далоуп! – соатҕкеит саргы.

– Уара иацоуп уанааз, Мкыд, иаачҳа! – даамақарит изыҕрапшьза, ақдыҕеаха аиҕш икәымпылза итәаз аиҕагаю. Убрыгы аредатор дахьидгылоз азы аредколлегиа далан, Кәыбрыц аҕәша дшеиҳабызгы далазамызт.

– Иацы сааит, аха уи акәым аус злоу, – соагылеит сара, – суаажәлар рыхдырраҕы инагатәуп аиныхра шхәартам, уи даәа цаск ала иҕсахтәуп. Аиныхра ҕазцо

ауаажәларра драҕазам, уимоу, дырөызоуп, абзиа ҕаицо ҕишьоит, уара ужурналистзар, уи шхәартам иеилыркаа.

– Мкыд диашоуп!

– Мкыд Зыркәи-ица диашоуп! – инеиларҕса-ааиларҕсеит итәақәаз. Амшә, ахышә, аҕышә, аҕрашә аҕшышьапык...

Аредаторгы дтынчза дтәан, аҕыхәтәаны доагылеит.

– Аиныхра ҕазцо ауаажәларра драҕоуп умхәаргы еилкаауп уи бзиарак шыҕаимцо, ус иҕазааит, амала зыхьзқеа ацаюу зегы ирдыруоу?

– Ишҕарымдыруа, оынтә-хынтә изаххәазгы дубап! – днацралеит Ҙандел.

– Ус акәзар, ҳахәапшып дара зуствәоу.

– Узахәаҕшыхуеи, – ҕааитит Сиуарна, — ари хҳала иҕаҳамтеит, апартия аганахьалагы ауаоы ирбан, сеидроу, аорден змоу далоуп, аусуо дыҕоуп, анхаоы дыҕоуп, ашәкәыооы дыҕоуп, зхәазеипш...

– Иазхоит мшәан, арскаоык абаҕаху! – иааиларҕсеит абжьқеа.

– Иаа, ателефон шытышәх! – ашә ахьаатызцеҕкәа акьанцьа аиҕш даацәырцын, дөырба-өырбо деитәндөйлцит Сима.

– Уара, абри санлыхәаҕшлак сшьа схы иасуеит исыцдалаз сыздыруам, – икышә еихарҕеҕэаны ихәдацьал ҕаҕшь ааирхәит Сиуарна.

– Иупырхагазар, улыхәамҕшлан, – аҕак ныҕаицеит Ҙандел, – мамзар, ушьа хыҕны инаҳалалар, убасқан ауп аиныхра мап анацеахкуа! – аҕыр-ҕырхәа иааибарччеит итәақәаз.

– Уара ианакузаалакгы иутахын сара сыңсра, аха, – дмақарит Сиуарна, – сара сыңсра ұтаххацыңхыза сыңкәынхоит.

– Аиашацәкыа иоухәеит! – игәы иахәан, ихы-иәы ааччеит аиҕагао Баса.

– Уаоцас ацәажәахагы уаоы ишәтом, шәанаңыалбеит, икалеи! – иңсахы цыжәжәо ателефон нықәицеит аредактор...

Амра нхашлахәан. Сара сызтатәаз автобус амәа иангылаз зегы аашытнамхыр амуазшәа, уажәы-уажәы иаангылон, уажәы-уажәы агәахы цыжәжәо ағынанахон. Ашәарыцао абчарах еиңш амашына агәтаны иқәдаз аиха кәымпыл рнапкәа еиваршәны иркын ауаа, ицысыр изым-цысуа, апхыз-баа иаганы. Сара, анасың, сымазар акәхарын, заа амашына сҕалеит, сҕәеит. Сахынапшуаз, амашына ахахышәа ибла ааскәымгакәа, ихы-иәы еихарцсны дысыңшуан хацак. Уи сахыхәапшуаз оумашәа дызбон, иәыркәара армарахытәи илымха ашыапы инаркны арғыарахытәи илымха ашыапынза иназон. Изыхкәаз сыздырам, аха дыччар сҕахын. Уи дсыхәапшуан. Ацыхәтәаны издырит – дсыхәампшыр адагы цысхәа имазамызт, избан акәзар, дзынахә-аахәзомызт, дзеитәцзомызт. Акан зкәыңсаз ипынца агәы шытыхын, ахы наркәны инашытын. Аристократ ипынца еиңшын. Сара уи сихәапшуан, аха исхаштзомызт средактор иажәакәа: «Иудыруаз, Мкыд Зыркәи-иңа, уара устатиаала халагоит аиныхракуа ирәагыланы ақәдара, убри аңнытәуи кшозароуп уаоы ишимбац аиңш, насгы хара хазәу аус хыхытәи илымха итысшыхәеит. Иалагаз уара уакәхоит...» Амшә, ахышә, апышә, атрашә, апшышыапык! Уаоцас ицозтгы ари амашына, саатк акәын хәхыкәхоз, аха о-саатк амәа хәкәын. Нас еиҕаангылт. Ауаа лтыппын рәынархеит.

Саргы саатыцит. Даара исцәымгын сызғыз аус. Ауаа зкәышыкәсала иааргоз рҕас алаба аасырхар акәын. Сара сзалырхи, мшәан, уи «ашыапкразы?» Дәәазә дырмоузеи! Апышәа усгы исымазам. Издыруеит сара изсыкәшәаз, – схәатәхатаоын. Аха уи азаауеи, икалаз – кәлеит. Уажәшыта аус злоу абрака хымызгыда ақәцра ауп.

Еихачаҕа игылаз аоны агәтаны аиқәатәа кыдыршәыланы, ицырцыруаз анбанкуа рыла, хара улапш ицашәо ианын ипсыз ихызи, ижәлеи, зака ихыцуеи. Сара схағы акапыхәа аңхызара салагеит: иахысыз ашәышыкәсазы жәаф шыкәса иңсы тан, хазтоу ашәышыкәсазы – хыноажәижәаба шыкәса. Хар имазам! Амашынағы ахәылпцыс еиңш икнахаз иәыркәара ду хәычы-хәычла даатгыло, иәаасакареитәит.

– Уара уцәуахәоума? – ҕәаитит Даасыхәапшын. Ахы сгәыдицеит. Цак истари? Ахаан схы саасуа сымцәуазац. Иара ихы-игәы ак аанмыжкәа икыдижәозар акәхап. Сымцәуар ауаа акалашәа исыхәапшуа иаагылозар акәхап. Арҕ зегы али-ңси рыбжәара иаасхапапеит.

– Сара ацәуара уамак сазыманшәалазам, ус снагылоит.

– Кох, уара адуззоу! – иааңыишыан, сааныжыны иәынеихеит.

Сбалыбаҕо, иаха-иаха аоны азааигәахара сағын. Саатгылеит. Аңсы иган ахы ақәлара сҕахзамызт, аха ауаа зегы сара исыхәапшуашәа збон.

– Иңсәатцихааит, ари даңсуазами! – ус ихәошәа сахаит ацәа ашыапы иадгыланы сара сахы иаапшуаз.

– Угәгы излаузеи аңсы игәы лабжышк ыкәмтәакәа! – слымха итыхон дәәа бжык.

«Сныкәара ааныскылазаргы, аңсы снейхагылап» сҳәан сыбға ааитцыхны уахь сөынасхеит. Аҳәсагы ацәуао дыкәлеит ргәәхәзар акәхап, арцәаа-сыртәаахәа иааилар-псан, сара сахь иааңшуа амыткәмахәара иалагеит. Сара акәыба саназааигәахоз ибжыы җацаза ажәоан агәы иалацаны, иблақәагы иғгы алабжыш ртыроруа, апкацахәа ихы еицакыа дасуа аңсы дихыцны даауан здыңта акан акәыпсаз ахаца кыә. Сара арскак алабжыш збар, сцәуалон, аха сахьшәаз акәхап, сбахцәаза снейуан сылахыи сдыңта ахи ипкыш-пкышза иаарықәтәаз аңхы алаҳамцозар. Изулакгы, сшыапқәа сыцрыорны ишыказ аңсы снейха-гылеит. Уажәы уажәы сгәы шышыуа, сыжәаа шышыуа, амыткәма хәо исыкәшон аҳәсақәа. Уи амыткәма сымәашыо иаарылскааит сара исызкыз ажәакәа: «Аочеред уқәгыларц аума арахь узааз, нанаа!» Уи хәчык сгәы сөыннацеит, схағы саанагеит. Аха уи лажәа шаалхәазцәкыа, инашьтарххны пхәыск лнап кыцқәа сгәы инадылцан җаалтит: «абас улылымбазеи уан агәәк-рыцҳа!» Сара икалаз сзымдырзакәан сцәа сааҗазызан, аеырхәа сылабжыш аҗаанахеиг. Сан дышқәыпшыз дшыпсхыаз здыруаз пхәыск дрылазаарын ара... Сылабжыш тыкәкәа, аангылашыа сзымдыруа санаакәц, чкәынак, уи схы сасуа цышыа сыжәаа кны дгылан, саакәирцәраан, дышшыларәа иғынеихеит.

– Ари ицкәын иоуп! — ихәеит сназгоз.

Сара, зықәрахь инеихыаз уи ахаца иапхыа саагылан, «даара сгәы иалсит» хәа насхәеит.

– Угәы иалсра анцәа иузааимгааит, баба! – җааитит уи.

– Ари уи ицкәын иоуп! – иаҳа иқәыпшыз хацак даасирбеит сназгоз.

– Сынхырхәеит.

– Ари – уи иңа! Сеитахырхәеит.

– Ари – уи иңа! – аңшьбатәи абицара иахь снаирцшит сназгоз. Ажәытәан аңацәеи абацәеи ас еивагылазомызт, аха аҗәтәра еиҳа еизааигәанатәызар акәхап...

Аңшьбатәи – ихәхәы җаңшыын, иан лакәхап хәа егырт зегы уаа еиқәәқәоуп, – ауапа акәыршаны иварағы игылан иңсыз иеыхәа. Уи иказ зегы абозшәа, ахы ларкәны адгыл иахәаңшуан. Адышшылахагы цкыа исымҗакәа, исыцыз дысцәызит. Санынапш, азә ибға инапы җаршәны аңс ишкә днейуан. Саргы саакәңцын, ақәацәхь сөынасхеит.

– Аҳа, баба, хнышәмырхан, имтәац зегь шәшышьтал! – ахәша ахшыыызшәа ицырцыруа исаз ихы ихҗарца аахихын, ашыаҗахь дынхыаңшит җаҳмадак. Анцәа саҗоумцан арака, аңсрағы абас сахыыкалаз, аха аташә хәа ихы снапы ркыаҗкыаны анықәсра аасгәапхеит. Уажәоуп зынза ассир санақәшәа.

Сөынасар – сызәу зегы аасыцырхуеит, саангылар – ашыаҗахь стәар акәхоит. Ассир иакәшәаз сара! Анахь, хазы шыоук еидтәаланы агәзет ианаҳцаз астатиә алацәажәара иаәуп. Ииашоуп, цкыа урзызырәыр еилукаауеит азәык-оыцыак иара ишадгылаз, аха аиҳараәзак, уи иаҗагылеит.

– Цыым, аиныхреи ачарақәеи рәоуп хара хәхыеикәшәо, абжыаңны аеага хқуп! – җааитит азәы.

– Хәкәшаҳаҗуп, аиныхрагы ачара дуқәагы хәркәацуеит, харгы дара реиңш атеатрқәеи, аклубқәеи, азҗаларҗақәеи хыкарцааит!

– Аклуб уздыргылакәа уашәахәабжы ацарақәа ркыатеиах цнацәап! – азәи-азәи иааимдо ацәы рылеи-бацон.

– Ҳаиташәмырхан, бабараа, акака ныхтәаланы шәагылап, иңсапоуп! – ихәан иаҫа дыззааигәан иидырқәоз ихы нарықәикит. Уртғы даеазнык ихәанда хәа иңшызшәа инаишьталан рәынархеит. Ашьаҫа аюнытқа злабашья кны игылаз ахаҫа ибжыи гон:

– Ҷыҫын, арахь иаашьты рыбжаоык, арахь иаашьты...

– Ари акәзаап аштәә ауаа змаҫыз. Ашьаҫа убыскак иаун, ахаҫы итәаз ауаоы улапш цкья дазеилмырго аҫынза.

– Акаҫара ужәындаз! – аасыдицалеит исыдтәалаз. Сара илымҫа ашҫа схы наскъазган, интасхәеит:

– Ааигәоуп акьатеилашә ансымырхыз.

– Ибзиагәышьоуп! – ҫааитит иара, нас иаҫәатәазгы рхы интәигалеит.

– Абри уагозаргь ижә, дад, ари ңсаҫа бзиа иаҫара ачеиңыка змаз дыҫазамызт, ижә, уагааит аҫаххаргы иара изы! — уажәы-уажәы саҫхьаҫа аҫәҫа даахо, ҫаха сиҫазомызт исеҫатәаз ахаҫа... Аха саргы иаҫаршәны стәан, нас иаҫа ианеилахаз иақәыршәаны саагылан, ашьаҫа зыдҫаҫалаз аанда иаваршәны аштә ахахы сеҫынасхеит... Уажәшьта ақәҫра сеазыҫаҫон.

* * *

Сара анс схәаргы, ас схәаргы сгәы ихьу-хьууа иҫан литературатә журналк ахь ирысҫахьаз соымҫа. Ашә аартны ауада саныныонала, хоык азҫабҫәа рхы еидкыланы акаҳуажәга иҫапшуан. Аиқәаҫәа зшәыз аҫхьызба леадҫаланы аклхәон, уи – абзиабара азбаху акәзар ҫаларын, избан акәзар атҫыхутәаны имоашьо еилыскааит уи илхәаз ажәа: «шәеиқәшәоит». Ари абзиабара иаххәау жәабжыи

злоухәаша даеакгы: азҫабҫәа агәалаҫара рыман, рхы-рәы гьамгьамқәа аалашеит. Урт сара иахьақәскыз иаҫөып-хашьазшәа ааҫартан, иаасхатгылеит.

– Сара шәеихабы дысҫахын, – ҫаастит атәара рыдҫо.

– Шәнеи, ихала дыҫоуп, – лхәеит аиқәаҫәа зшәыз. Ашә анаасырт, аихабы ихала дтәаны, иҫапхьа иқәгылаз аҫшандага иеатаны акы аора даҫын. Игәы иҫаз сыздырам, аха адәахьала даара дсеигәырғьазшәа ааҫаиҫан, инап ауқәа ааирххеит аҫшәа сеиҫәарҫ.

– Даара ишоуроуп, даара ишоуроуп! – аика аиҫш дҫаҫшышьза уажәы-уажәы ичабра ихәа иньҫишьуан уи, – ииашан ихәеит уара уфьрхаҫа, – соымҫа иалоу афьрхаҫа ихьз ааигәалаиршәеит иара, – ауаоы адәы дзықәу иҫсы шҫоу хирбаларҫ маҫараз акәзам, иара иҫазаара аҫҫазаара ишаҫаху еилахҫаарҫ ауп.

Сара аҫаҫыҫәа еилыскааит соымҫа рехәашәа, иарей сарей хәыҫы-хәыҫла ихабжьалаз аймак даҫөыбналарҫ шиҫахыз.

– Иихәо шәгәы иахәеит, ус анакәха...

– Ааи, хәарада! Узымтәои, мшәан? – атәара азин наситәит атҫыхәтәаны, – мышкы зны ихьшәашәарахап хәа угәы иаанагару?

– Сеидру! – ҫаастит сазымхәыҫзакәа, избан акәзар соымҫа алаҫәажәаразы исиҫаз аеыҫга хәыҫы ишызбоз деиҫаосырҫ иҫаххеит.

– Ихьшәашәамхар иабаҫои, аха абри сыззааз аус хәшәыс иаҫаху хәа акгы сзеилымкааит.

– Ус анакәха, иаартны хәиҫәажәап, саргы маҫк аҫара сыҫҫакуеит, аха, – исаат днахәаҫшит иара. – Уара ишухәогы ихәыҫзам уоымҫа. Ахы маҫзак шәкәыоо бзиақ

иоымта ааугеаланаршоит, агэы – Фазиль Искандер
иоымта. Иугеаларшои, Фазиль ифырхацагы агазет афы
аус иуеит; уара уфырхацагы уака аус иуеит. Фазиль
иоымтафы зегы эфу абгацьма аицаазара ауп, уара уфы
аиныхрақаа раныхра ауп.

– Уи ала иухэарц иутаху сзеилымкааит!

Уаангыл, саналгалак иацуцап! — инапы насықырхханы
сааникылеит, – аха уи азхазом. Абрака иапхяз ачкэын-
цаагы саргы хгеаанагара еибакхэарц ханеикэшэа, абра
сюнамгылааит мцны исхэозар, акы хазкылсит.

– Иарбанушь уи?

– Умццакын! ажэжэахэа икьяадкэа днарылалан,
дфагэафасуа акы днацхэит: «Инеизакны иаагозар
ареалисттэ типкэа амодернизациеи астилизациеи рызууп».

– Сара сгачамкны сышихэацшуаз саанхэит. Ихы-иэы
сахьапхэоз ицкэаза ианысхуан уи иихэаз ажэакэа рцакы
шизеилымкаауаз, уи акэхап, арт ажэакэа рцакы рхэарафы
фырхатцарак ааирпшызшэа зибоз.

– Еилыскааит! – схэеит сара. Аха сара изхысхэааз
зынзаск даеакын, иара изхижэааз акэзамыт.

Астол иацакацаз акнопка днакэыгэған иааоналаз
апхэызба лнапы ианицеит апшьбатэи апапка иман дылбаарц.
Уи ихыз имхэазеит, аха апхэызба лхала илдыруан дзустаз
– ихатыпуао иакэын. Дьоналаанза избеит ихы. Уи фыц игылаз
амза асахья анын. Убаскак иччон, илахэынын, угэы
ианагарын, абри анымыччо аамтак ыкоумашь хэа, аха зегь
акоуп цыхэа-гцеара змамыз абри аччарафы хазы, аеыцеахны
икфатэан харамрак.

— Уго-уааго ухаргэамцит, аха иамуит, Мкыд. Арака
иуархэазар акэхап, иагу хэа хгэы иаанаго... Абар иахыкоу,

– ихэан дкьяшьыр хэа дшэозшэа ио-нацэак рыла ахы
ианкны апапка иаагэылхны иаасиркит, – уеитхэаапш,
издыруада арееира ауазар...

– Амшэ, ахышэ, агэышэ, атрашэ, апшьшьапык. Схафы
исзаагомыт арт зегы. «Усс ирымоузеи, ухацкы сцеит
амодернизациеи астилизациеи сара соымтафы! Икалап
аказара агзар? Аха уи згым ааоымта калахьюума? Кох,
икалалакгы калааит, даэазэгы исырбап» хэа сгэы
итакны, сандэылцуаз сгэы хэанацссарц исдыркыз
ажурнал аномер фыц сахэацшуа, сшьафэакэа иаарыгырхо
снеиуан. Ажурнал аатуан аредактор иповест «Амцеи
ауааи» ала. Уи абжеихара иара иагеит. Нас ианын
ихатыпуао иажэеинраалакэа. «Сареи, барей, аиашеи».
Урт рышьтахь шыца-хэык рыкэгылара хэычкэак ыкан.
Ацыхэтэантэи адакьяфы ианын аинформация иархэон
ашэкэтыжыртэафы аредактори уи ихатыпуаои рышэкэа
штыцыз, ари – алитература иагаз аиааира дукаа ишрейуоу,
лассы ишаахэатэу.

Ажурнал шысоыцракыз аусурафы схалеит. Цытраамтак
азэ иихэо смахауа, икаитцо сымбо сыкан. Сима ашэ
аалыртын, даагылеит.

– Ак шэасхэарц стахын, – илхэарц илтахыз дахымы-
зацкэа аххахэа ателефон абжы геит.

– Ааи, сара соуп! – фаастит сыжэла даназцаа. Амц
сызхэом, мацк сгэы аазырхатцашэа ифаастит, изыззари,
ажурнал афы сгэы ахындырхаз иазхэыцны бзиарак сархэарц
ртахызар камлои хэа сызбеит.

– Уара уакэзаргы, иудырузааит, – нтаоит ателефон, –
абарт хара хгэакракэеи хадсыжракэеи урхыччаны газет
зацэык ихэамоу афы иааубалак анцаны атыжыра уанафэымц,

хара хрыцхара ухы инақәыршәны иааикәнажәоит. Ухы утахызар усеамхацәан! – атрубка шнықәйтцацәкәыз аки-акихәа ицәытцахәхәо иалагеит.

– Ак шәасхәарц сҭахын, – иеҕыцзан далагеит Сима ашә дахыылагылаз, нас ажәақәак лхәан дыдәылцит. Пытраамтәк ацәа салазшәа стәан, схы тәуа икан. Атәк ахәахагы симтеит, смырцәажәазакәа атрубка нықәижыит. Ацыхәтәаны ауп ианыздыр Сима уск ацыхәала дшыоналаз, илхәаз закәхари? Саадәылтцын уахә сәынасхеит.

Аредатор икабинет ағы уажәы-уажәы аусуцәа аизара иағын. Иахыырцшааз сыздырам, аха иаалыркәан акастиумкәа ршәырцеит, агалстук кәақыкәа рыхәда иахарцеит. Излеилыскааз ала, хыхынтәи еихабык даараны дыказаап. Ажәабжь еыцк ихәараны дыкоуп рхәеит. Аредатор аихабыра рахә дасын аизарахә акыпхыюцәа аацхәтәу иаацхәтәыму хәа данцаа, урт раацхәара азин иртеит. Икаларызеишь, анацәалбеит хәа итәан зегы. Афрына итәтәазша ахәхәахәа рхы-рәы ацхзы ықәланы, ихәазо ргалстук иналашышь ицон.

– Икалеи ура, галстук ажәык узымпшаазеи?! – аепныхәа наситеит аредатор, – есымша учкәыноу цыушьома?

– Сыцкәыназам Рамиз Рамиз-ица, аха макәана цхынроуп, ашоура сакуеит.

– Хара хамкзои?

– Шәамкуазар акәхап! – сыбжыы иаха иаармацны, атәк акацарагы оумак исзымгәагыкәа, сынцәытцакәынд-кәындит сара. Еиҭагеит ателефон абжыы.

Рамиз Рамиз-ица пытраамтәк ихы-иғы зегы ателефон иазышьтны дзырыюуан, нас, ашышьыхәа инықәйтцан, ателефон дахацгылашәа даагылеит.

– Баша иаххәцтеит, – ҕааитит игалстук рееиуа, – уахынтә азәгы даазом, икалаз уи ауп, – днақәыгәгәеит аредатор Тәамшыгыи Кытеи хәа милацк иреиуаз шыоук еисызаап, харгыы иаххароу ыкам цыушьома, аиоызара иазкны адакәақәа лассы-лассы икахцазом!

– Итәаз ргалстуккәа инарыха-аарыхан, рыхәда ацсы адыргеит.

– Еимаркзеи ихәа? – иаха ибжыы налетцеит Алексеи Синаҭ-ица, апарторганизация амазаныкәао.

– Сеидру еимаркыз, дыпхәысуп, рхәеит, – атәк кәаитцеит аредатор.

– Нас амилацк ирхарои? – иеналеижыит тынч итәаз Кәыбрыц.

– Уара убз тәкы, – днеицрашәеит Рамиз Рамиз-ица, – аихабыра ирхәазар, арт ирхароугы акыкамкәа аурым.

– Ацхәыс деимазкыз ауаа, дара кәышзар иаангылоит акәымзар, амилацра иааннакылома? – доацкәеит Кәыбрыцгы.

– Урт анеисуаз милацс изеиуаз рзымдыруазарг каларын, – саргы сыпсы насылалан, сажәа наластцеит.

– Ауаоы – дуаоуп, уи ацәгыи абзиен дрықәымшәар аузом, убри аминутаз иара ихы ишахәо дныкәоит, – аихарак ус рхәозшәа аниба акәхап, ацха тәкнаха аицш ибжыы цысцысуа инарылаоит Сиуарна.

– Акымзарак сыздырзом, – уахә ихы наирхеит аредатор, – уацәы хгазет ацхәтәи адакәағы итбаатыцәза, жәохә кәадрат аура аманы, убриакара атбаарагы, – ианызароуп урт милацк иреиуоу оыцәа аусуцәа бзиақәа ангәы-деибакыло рсахәа, убри иацыданы, иахәацәкәа аиоызара иазкны акәак кәшәца, ишәызбы акәкәхәа иеҕызтәа ахқәа! – иаха-иаха ицәалашәарақәа шәтуан иара.

– Адырсаены «Ашырғазы» актәи адакы аатуан, ауаы ижәа икәзар изыштымхуаз анбанқәа рыла. Урт еицәкны ирхәон «Ахәынтқарра иахтап айыызара рацәаны» хәа. Уи ацака ианын оыцәа рсахыа, актәи ихызын Цыгар. Кәымпыл, иацааыз излахәоз ала, аонаргыларта акомбинат ағы еидарашьтыхоыс дыказаап, – ихы-иғы кыакан, иблақәа цыгәза зкышәқәа ааигәазтәыз Цыгар ибла дхыпшылон, насгы, сыпсымзар уи иблақәа иаартны ирхәоз акакәын: «уцсәатцухааит, ианбыкәыз уәрей сарей ханеиоызцәаз, ускак бзиа субозтгы, сыпшааны аидара сыцшьтумхуаз!» Цыгар иакәзар, – ихы-иғы ттәааны икан, уи иблақәа ирхәон: «Иухы, сашыа ғыц аидарашьтыхра ада акгы уамаәтамзар, сара ауараш зтиуа оғы усс иумоузеи. Уара уцарақәа цхъазаны иуфоит, сара исхароуи?» Уи ацака ианын х-кәгыларак: рацхәа дыкәгылон аконсервтә зауад аусзуоы, нас – анаукақәа рдоктор, уи ашьтахь – ашәкәыооы. Убыртгы айыызара закәыз атәи инартбааны иалацәажәон.

Сара агазет ахы инаркны ацыхәанза сахәацшны снахысит, убри аамтазы Кәыбрыц иацхәа итәаз ацхәызба лажәеинраалақәа дырзызыроуан. Лара мацк дахыпхашьоз акәхап, уажәы-уажәы лыцштәы аалцсахуан. Сара уи илхәоз омазак сырзызыроуамызт, аха дзыпхьоз ажәеинраалақәа шамахамзар зегы рғы еицамкуа исахахьан ажәак: «сбылуеит». Аишазы, дкәыпшын лара. Ахәацштә змаз лыхцәы цакын, лыблақәа тбаан, ицлашаан, лхы-лғы еизыхәхәаны, лкышәқәа шьаданы, лыхәда харак цкәашааза дтәан, ажәцыс еипш лажәеинраалақәа дрыпхьон. Избон Кәыбрыц уи дылзызыроуашәа шыкаицоз, аха акгы иахәзомызт. Дцәии-цәиуан. Ацыхәтәаны, сгәы сеанзамкәа лажәеинраала даалгеит:

...Икәыпшуп, ахра руеит, –
Сара сахыкоу сбылуеит!

– Ахра зуаз дызустаз цкәа исзыгәнымкылеит, аха еилыскааит, – дыблыцәкьон лара. Лажәеинраалақәа ахыкәыз аләатә рхылзз ицозшәа збон. Убри аамтаз згаб хәычык ашә ааимылпаан, дкәап-кәапуа, дыпхашьа-пхатәо Кәыбрыц дынидгылеит.

– Баба, цака мама дузыпшуп! – лхәеит лара, нас ишызбоз астал икәыз ажәеинраалақәа аләа нырхыцны ицеит. Уажәы Кәыбрыц иакәын ацштәыпсахра иағыз. Иацхәа итәаз ацхәызба лажәеинраалақәа рыпхьара далганы, тынч деилганы дтәан.

* * *

Сара ацшахәағы саннеи, ашоура мацк еикәтәахьан. Ацшахәағы иага ишоуразаргы, амшын уцсы унаргоит. Зака ишаноузеи арака укәгыланы уаныпшуа. Хыцәхәыц, икапшь-капшьза амра иашәны ацшьацәа цоит-иаауеит. Ацкәынцәеи амшгацәеи урт ирацхныоло ирышьтоуп. Иачхауазеи ухәарауазеи ақалакь хәычы! Ацшьацәа – шамахамзар хәсақәоуп, урт ирыцныкәо ахацәагы иахәаанагаз сеидру, сара исымбазац – аоадантәи иаазар калап. Рыхәсақәа рыцха, зытра ларкәны иказцаз ажәцарақәа реипш ргәы тыпо итәаны ипшызар акәхап уаха-уацәы иаап хәа, аха урт рхәхәкәа рыжәахыр икәыжьны, ацыхәтәантәи амодала рееилахәаны, рыблақәа тыцны ицарашәа, икамкамуа цшьара иаауа ахәсақәа ирзыпшуеит.

Угәы иаанагап, урт ара асуа ахәсақәа рыпхьазоит хәа.

– Сара, амшын иалахалаз ацқа иамаз аихатә бырккылы сыенадцаны сгылан.

– Аилақы! – ғаалтит ипылтыксаза иказ пхәыск даасыдгылан. Сара сыббаза сылғапшуан.

– Изакеи? – ғаастит сара.

– Удагәоума! – дынхәпш-аахәпшит лара, – аилақы! – нбан-нбанла ишаны иғаалтын, варала даагылт.

Сара сәәа сынтасит.

Лара ихәәпза иказ лызнапык аашьтылхын, ллымхә ахафәи инадкыланы иаалырцасын, лғыналхеит. Иаанагоз еилыскааит, – аәада хәә акәын, аха уажәраанза дзышьтаз акәын исзеиламкаауаз.

– Издыруада сылгәәпхазар? – сгәы иааснаған сналышьтапшит, аха ари аоыза абзиабара убахәоума, ианейцаха сара сааста оынтә деихабын, насгы лшьәпкәеи лзареи дугәәпхартә дыкамызт.

– Дызустада уара улапш зыдхалаз? – исахахәаз бжык слымхә интасит. Санаахәпш, Антон Антон-ица, – апхзы иғашы, иамихыз ибланарцшыгақәә рахәыц қапшьыла ихыркыз чабрала ирыцқо дгылан.

– Кох, анцәә иңышьоуп уахьсықәшәаз – «Уара» ашка сиасны сааипылеит.

– Суҥахызма?

– Ушҥастахым!

– Икалеи?

Сара икалаз цқәа исымхәәцкәә Антон Антон-ица даалах-фыххан, снапы кны дсыхеит:

– Ухатцазар дсырба, хлыхьзап.

Сара схысхысуа уи слышьталан сғынасхеит. Анс ххәеит, арс ххәеит, аха дубар – даахә!

– Дышҥаушьти анс зхәаз ацхәыс, – ихәеит илахь еикәышьшы.

– Ааи, аха зынза дғаастан! – оумашәа дызбон уи.

– Мамоу, мшәан, закәызеи узәу, уи аилақы бзиәқәә зтиуа пхәысуп...

– Уцхәыс аилақы лымазами? – ҥытрак ашьтахь сыбжы рхәычны икалаз дырны ғаастит сара.

– Уакәыц, цыушьт, азә ипхәыс лзы аилақы дашьтало убахәоума?

– Уаха иазуеи нас? – сгачамкны игәы сынкыдыпшылеит.

Антон Антон-ица дааччеит. Уи иччара оыстаарыла итәын.

Саргы анцәә сишәихәеит акәымзар, уи акы дашьтазар, иззутахьда хәә изцаатәума. Иззитәху иара дигшаап. Идыруп акызатцәык – аилақы – зда цсыхәә амам маҥәоуп, уи ацхәыс деикәкаца дҥанатцоит.

Антон Антон-ица игәәлакара пхастастәит, хәарада, уи акәхап, нас исеихәоз аказы мап скирц сҥахымхазеит. Акрыфартафәы зегы знык-знык ирылсызшәә рышьтыбжкәә ныцкы-аатцкыуан. Уи иахәазеипшыз иҥартәаны ирымаз азафәы аҥсыз қапшькәә ирыхәәпшуа игылан ахәса-аҥсшьәцәә. Урт рцәытапшышьеи, рхымғаәпгашьеи рыла акапхәә иудыруан ахацәә рылапш ицашәар шырҥахыз, аха итәаз ахацәә зегы, цас ируазшәә, азәазәә рыдтәалан. Антон Антон-ица ушьтан атып нымхар хәә дшәазар акәхап, заа астал имехакны дтәахьан. Саргы ашьшьыхәә иварафә снатәеит агәҥахы сыпшуа. Амузыка азырхәоз аинструменткәә ргәәг рымоушәә акәын ишырәсуаз. Арахь саныныюналаз уажәоуп, арахь – схы шакаарц акгы сыгзам. – Унапы ццәәаит убри абарабан иасуа!

– Ө-помидорки ышө граммй? – ғаалтй ахөтао дшаахадгылазцөкья. Дыццакуан рыцца.

– Мап, мап! – иынағаижыт Антон Антон-ица, – иахья апара сымоуп!

– Ус акөзар – ишөтаху шөхөа.

Уи ахөтао иелыдишыларц шйтахыз ыашьомызт, ихы наирцысын, иварахь дааскьеит.

– Абри! – ихөейт афатөкөа зныз ақьаад инацөа нақөикын. Нас дөае хынтө-цшынтө рақара, – абри, абри, абригы, – хөа акы лирбақөон. – Амала бласны, – ғааитын, афатөкөа рыхьз ахьаныз лзырбоз инапы лызқөа инахьишыт. Лара дыччеит, аха уи зегьы башан, лхы-лөы иаанагон «уцсцөа ыцухит» хөа. Иара иблақөа цырцыруа даасөацшит. Акгы имхөазеит ажөала, избан акөзар иблақөа (урт асаркья шрымазгы) иақыргеит: снапы ахьахьысшыз убамат?

– Хөтамазааит, аха астал шөмырхиацзар, атыц, зламачу ала, ызара шөзааур хөтахын, – даахьагылт цхөыск.

– Ишцакамло, ишцакамло! – днырхөацгылеит Антон Антон-ица. Урт анака азы иахагыланы ицшуаз ракөын. Азцаара казцоз лгөы иакөшөаз ацак анлоу, хөаргы ибзиан ихөа-хөаратөы, настха игылан ицшыз лөызагы илахөаратөы ғаалтйт.

– Бааи, арахь, Нина, ауаа бзиақөа макьанагы иказаап!

– Ауадхөара хөзааг, ахөтао! – нактөи акөакь акынтөи хөцак ибжьы гон. Урт рыварахь даөазөы чкьыцла ачанах дасуан – афатө изымхеит, ма арыжөтө.

Нина захьзыз данаахөадгыла, хөалгөалалыршөарц лтахызшөа днацшы-аацшуа, днатөейт.

– Сара Лена сыхьзуп? – лхөейт рахөа агөагыра змаз ацхөыс. Лена лых пату ақөца сывараф лтыц аанылкылеит.

Уи лхы-лөы амра иашөхьан, аха илашан, лыхөада хөаракын. Лзара еихатыр, леиөкаашья... даара ибзиан.

Ахөтао, икалаз оумашөа ибаны, афатөи ажөтөи ныкөлыргылеит. Апкаөхөа абарабан ду амгөа дтасит азөы, нас амузыка иөыцзан иалагеит. Ацатца өеижькөа эөаз хөцак ичабра ицьыба иаатыганы, аштөа иныкөиршөын, дахөакөашө даакөлеит. Дзыдтөалаз азгаб уи акөашара шылзым-дыруазгы, мчыла днаиргылан, дныкөйтцеит. Акака аанахьылеит...

Акөашацөа хөанрыхөацш, ахөтацөа итөгөкөа еимыреөаө ачабра ахьаршөыз адгыл ахь икьышө анашьтра дөфын. Амузыкархөацөа ракөзар, уахада урт аинструменткөа ртахымызшөа, ишрылшоз иаөасуан.

– Анцөа иныхөааит ари адгыл! – ғаалтйт Лена.

– Ацсны ныхөаз, нас! – днадгылеит Антон Антон-ицагы.

– Изахьзузеи Ацсны? – ари ажөа акыркырхөа дарччеит Нина.

– Изахьзузеи, абра хөахьынхөа иахьзми? – инышьақө-сыргөгөейт саргы.

– Абар хөацшыара нцөоит, аха Ацсны хөа хмахазацызт! – дахьыччоз аалцөымыгхөазшөа калцеит Нина.

– Хөара хөзын зегь акоуп! – хөалзызырөырц нахөадылцеит Лена, – азө акала ихөоит, даөазөы даөакала, урт хөара хьаас ихөамазам, хөара иахөтаху ажөа көандеи абзиабарөи роуп, ус акөзами, Нина?

– Ус ауп, ус ауп! – уи дақөшахөатны даахөацшит Нина, – шөааи абзиабараз инахьылап!

– Абзиабараз! – ихөейт Антон Антон-ица уиакара игөы азтазамкөа акы иөыцшыларөа ааицанакын.

– Оо, иааит, иааит! – доацкьеит Лена, шөгәы иалымсын, шөкажыны хәхьцо, – ажәжәәхәә адәықәләра лөазықалцо далагеит.

– Хаилышәкаа, икалозар Қарттәи ыызцәәқәәк хәмоуп, урті хәреи ышықәсоуп Акәә хәикәшәәлоижьтәи, абар ашә илагылан иахьааңшуа, – аоналартахь ханхьалырңшит Нина, нас аттахәә рнапы аахамырхит.

– Бзиала шәәабейт Москва! – еицырхәейт иццакы-ццакуа хныжыны ианцоз.

Сара сыблақәә таа урт ахьцоз срыхәәңшуан. Сыңсахы ааины сыхәда икылагылан Акәәшара иағыз ачабра қышәла ишьтыхны, ацәца ихы иқәыргыланы астал дықәгылахан. Антон Антон-иңа исаркьақәә афақь рәачызар акәһап, иблақәә узырхыңшылазомызт. Уи ихы дамыхәо ижәызшәә, дкәызгаза астал дықәыңшуан.

Анцәә иңышьоуп, ңша хәычык аахаласит. Хәыцзак хәңсы хнаргазшәә збоит. Уажәшьта акгы хәхьзом, уажәшьта иахыңсаауейт зегы.

– Иаажәып, Антон Антон-иңа, акгы мхәазакәә! – инацысцейт ацыхәтәаны.

Убри игәы ааннакылазшәә збейт. Акгы имхәазейт, аха иқышә аақәәц-қәәцейт...

* * *

Ашьыжь сангыла ауп хәоны асас дшахтажәнеилыскаа. Аха, хәсас, санхәә Шьушьа лакәын, уи лиарта қатцаны, адиван ахағәы лхала, дкәәәза кәәрдәк дықәтәән.

– О, шьжьбзиа, Мкыд! – фәалтит сшылбазцәкьа, – зынза хәухаштит хәә сыкоуп, аоныка унеизом!

– Снеир стахгәышьоуп, ди, аха аамта мыжда сымам.

– Сағамыз, аха арыжәтә әнужәуа, амәә уанықәу аума? – иахатәи соыжәра ацәы налалцейт санхәә.

Иага ус иказаргы, уи сара сзын ацәгәә лтажхозма, сзамәә «ацәәх» аахлырган, дахьыәагылаз дейтанатәейт. Сара издырит уи чмазарак дшаанацаз акәымзар, аоны илымоу аңсаатә ааныжыны цәара дыңхәхьоума! Акызқәә, акәәатақәә, акәйтқәә... Ироаны иутажума, ицааны иутажума? Асуң алырхуейт, ажьцаа алырхуейт, акатлет, ахәша алырхуейт, уазхәыцуа уәәаухар, абри ашәгәы иара иалырхыз цышьап. Амала, уаннеилакгы ихюуп афатә. Уажәы ағәылацәә излархәаз ала, Шьушьа лыюнағәы зегь ирейгү афатә зызцәырылго абригадири амахәи роуп. Егырахь – Антарктидантәи асас дылзааргы инамыцхәны акгы цәырлгазом. Лхаца Ахмағь иара итәы идыруейт – уажәы-уажәы астал дықәңшуейт, уажәшьта ихюуп анааигәәхәуа, ихы ларкәны графинки еирызки аашьтәаны аоны днавагьежьюейт. Аои ауаткеи ахьызгылоу аәәқара уныцалар, – ицқәза угәы ааканацап. Изхысхәәаз, Шьушьа лоуп.

– Икалеи, акыр баргәамцма? – хәәс икацаны сныл-қәңшит.

– Сыбла алашара амцәо иалагеит, нан! – лхы лнапқәә нықәылшын, лыхцәы аалырееит, – ашьыжь абрака анализқәә рыстароуп.

– Уара утәқәә ак рмыхьуандаз амарцәа, сара стәқәә ирыхьлакгы!.. – ала кыдкьо, ахәә кыдкьо дааоналеит Кадифа – сара сыңшәма.

– Ус бымхәән! – ицысцысуа, ирацәән илкыз лтажкәым тынч дахьтәаз лшьамхы инықәлыкшейт Шьушьа.

– Дбыцхраарауеи, нас?! – лан лахь дынхьяащит Кадифа.
– Аецэа кыдицаауазаргы быздырзом! – фаалтит санхэа.
Ирхэақэоз сара исыфеидазамызт. Ашыжь, асаат жэба рзы айхабыра рэы снейр акэын. Арахь ақэоура иалагеит. Иацы излеилыскаахьаз ала, аиныхра ацыхэала изоыз астатиа иазашшуан.
– Аецэа кыдицаауандаз сара избахьазаарын, – сара сышка даахьяхэит Кадифа, – ашыжь аполиклиникаэы хныдгылоит, анализкэа кахцароуп, – насфалхэеит ацыхэтэаны. Сара сыбга шшара аапцэаз цыышьеит, – айхабыра сыпхэоит схэар – уажэраанза исзылхэоз зегь цабыргхоит, – Шьюшья лэапхья ахаан схы сызмырқбио скалоит, ус акэымкэа аполиклиникахь сцар – сагхоит, жэба рзы дыказароуп хэа сгэысеанырцахьеит.
– Ус анакэа, хаццакып, ашыжь исыпхэоит! – санхэа илахаратэы Кадифа инапыкэеыстит.
– Сара стэқэа раан уара есымша цэара иупхэоит! – лыбжы аатылгеит лызгаб.
Атак камцазакэа зы-ршык снахэан, ашэ ахь сеихеит. Ацак-ацак хэа асаат абжы сахауа салагеит. Зегь рыла хманшэалахагэышьяр, хахзоит, аха иабакоу, Кадифа дыццакуам, арахь – икыдхэа ақэоура иафуп.
Амашынакэа ракэын – инцэеит. Хаибарххо хдоит. Уажэы-уажэы сналцэраан амашына сапылоит, – уаха умпсит, ауаа бахцэаза, рсигаркэа хэхэаза ататын иахо, ргэы алаканы, амашына итатэаны ииасуеит. Абжяапны исыхэалозгы азэ дсымбейте! Псарак хнамцагылеит, уака иаха имацаны ақэа алсуан, аха иалсуаз зегьы хэынцэазаарын. Адса иалачыз асаба зегьы ақэа иаманы илеиуан. Уажэшьта ипахкуа хэа акгы ыказамызт. Хэынаххэит.

Аполиклиника ашэ ханынхытц, Шьюшья даангылан, лылабжыш аауама ухэартэ аччара далагеит.

«Ари анцэа дишэихьеит акэымзар, дааласыр, саргы сус сахьзар здыруадаз!» Сгэахы пыжэжэо лмахэар ааныскылт.

– Мацк бааццакыр амузои? – ирхаан исхэозшэа игэы иаанагар алшоит азэы. Избанзар сыбжы сырпшкэит, схы-сэы гэнахак ыкэсымцеит, аха сгэы, – сгэы фахэатэханы аполиклиника акоридор ионан.

– Икахцои? – фаалтит даасэапшын.

– Ишпакахамцо, ауаа хнарышьтагыланы анализкэа рахамтои?

– Иабакоу анализ, исхаштит! – фаалтит санхэа.

Сэабырхацэза саанхеит. Ашьтахьшэа схэы саины асаат санахэапш, жэба калахьан. Кадифа деицаасэагылеит.

– Уара есымша уццакуеит, уара иутэызар ус хэхьзомызт! – нас, даакэымцзакэа ацэылацара дафын, – ахэсақэа шыжэбац икоуп, реырцсаххэоу цыышэшьома?!

– Шэнеины ант шэнарышьтагыл, уажэьцэкэа сааиуеит! – фаастит сара, сагьындэылкэеит. Ашэ ааимцааны хэоны сныюналт. Ацгэы анализ зтаз абатлыка хэычы канажэзаарын иуадышхыра ишьтан, егы, асарныкфтра акэзар, шыапыла иршэуа алахэмарра иафын. Ишпазурыз, иаанхаз аашьтыхны аполиклиникахь сэынасхеит. Абар, абар санхэа дааигэахарц акгы лыгымкэа, снарыдыххылт.

– Абжа хадахкылазом! – фаалтит зкышэ кэацэза акылцэара акынтэи иаапшыз амедициантэ ехэшьа. Харгы хаахынхэит.

– Мкыд, уара уус ахь уцагэышьа, – даасэапшны инасыдылцеит санхэа Шьюшья, ишпазури, даеазны саап!..

Сара мап-чап ахэара салагар абра саёахоит хэа сгэы иаанаган, сылахь ааикэцашэа «Абзиала» насхэан, схы наркэны сёынасхеит.

– Дышцо ббоу? – лнацэа насыкэылкит Кадифа лан лахь днацшны.

Аиашазы саргыы спырны сцар стахын. Нас илхэоз сахазомызт, аха бзиарак шакэмыз здыруан. Ашьшыхэа исгэалашэоит саныхэчыз хқытаёы сызлацэагэоз акамбашькэа рказшьа. Урт аоны иадцаны нак, амхахы ркацара даара ицёган. Сара акэатан скын, саакэымцзакэа «адыжэ» аархсыргон. Хцэагэо ахаёы ханнеилак, скэатан аёы аархэны, егы акамбашь аканауахь интацалан, снарьцакьон. Ахаиуанкэа ухэеит хэа, хыхьынтэ азэы мчык нарылеицазшэа, рыхкэа шьтыхны, нак-аак ацэашьы кны аныхэара иаёу апап иеипш ртэыюакэа хаххала итрысны рёынархон. Ох, зака ибзиазыз есымша аоныка хауазтгы! Урт рыццакра мазас иамаз аилкаара мариан, – аоны ашьтахь хара иахцэагэазомызт. Уахь ашыла ацызёзэарахи, ахзи инаркны икарымтэоз иарбаныз! Убри азын ауп ахаскьын кымфыфылза, ацшқа ипацацар аипш изыкалоз. Саргыы схарамзамызт – ао-камбашькгы ныкэсцан, зхы рсаз ауаю еипш, адгьыл пашёза ирцэит, идырбзеит, аха, зегь акоюп, иаахэны аоныка рхы андырхалак, абна хагысы наган хқышэ ныкэахшындаз хэа рхэозшэа збон...

Саргыы иаха-иаха уи аоны сазааигэахон.

– Ухашьтуам! – рхэеит аоналартаёы.

– Сшэышьтуам, аха Маркэаз Хагыц-ипа дсыпхьеит.

– Абар ателефон ахыкоу, уизас! – ихы-иёы гьежьза апенцьыр акынтэ даасёацшит амилиция рформала еипахэаз ардыс.

Инацэа зкэикыз абудка сынталан, аномеркэа лтаспсеит.
– Сзырөуеит! – лхэеит згабк, абыржэ агара иаагарцыз ахэычы ибжы лхацаны.

– Сабананагеи, мшэан, Маркэаз Хагыц-ипа иакэзами?

– Ааи, иара идкыларта ауп! – лхэеит атакс.

– Дсыпхьахахьан, ари зхэо Мкыд Зыркэи-ипа соуп, агазет акынтэи.

– Издыуеит, издыуеит! – нас атрубка ныкэылцан, дныцашэкэеит, аха оумакгы мцыцкэа, – альльо, – «л» мцхэы ирпшканы атрубка иаатыюит.

– Сзырөуеит! – схэеит сара, сымзырөыр сабацахуаз, – ааи, издыруеит ишнеитэу, аха ара итэоу соурыжьюам.

– Оо, уи мариоуп, – лхэан, атрубка ныкэылцэит. Сара схарахапшуа аетажкэа снырхалан, адкыларта ашэ аасыртит. Апхэызба «Боржом» хэа зныз апацлыка аалыртын, цахала уаюцас ирыцканы, агэтан иаёаз ашэ дааханы, егы луадахь дныюналеит. Дандэылц исацэажэоз лара лакэын – лара уамазакгы дыпшказамызт, ипшказ лыбжы акэын. Уи лылахь, лыпыымшь, лыблакэа, лқышэкэа ухэа зегь ртыц аёы икан, хазы-хазы иугозар ипшзан, аха иаюцан лцэа-жэашьа, дымцысзакэа лныкэашьа ухэа хаарак лыцямкэа дкарцон. Сара агэта иаёаз ашэ скыдпшылон. Ус, ахаёы иамаз алампа лацэкэеит. Амазаныкэаю пхэызба диашаза доацкьан, абжьаратэи ашэ аамылпааит, аха цкэа дыюнамлац шысхэоз, даагьежьын, арапорт лтиуазшэа лёыриашаны сапхьа даагылан, ауадахь аюа спырбеит.

– Шёюналар калоит! – лхэан, даёа ажэак хэатэыс илыкэшэар хэа дшэазшэа лтыц ахь лёыналхеит.

Маркэаз Хагыц-ипа мацкэа-шьацкэа деилахэан, ихэынцэраткэагы акы еипшзамызт, илахь инахыкны икэыз ахахэы ихахэда акынтэи акэын икэхэаны ишаагаз. Инапкэа

Къашыыр хәә дшәаны исимтәзшәә збеит, избан акәзар, даасхатгылан, цкъа даасәәпшны, нас ауп дансеихырхәә.

– Ажурналистцәә ахнагалоит, аха асцәкья смаҳацызт! – сымхахыы хаҳәк нтәижыит.

– Убас сақәшәеит, Маркәаз Хапыц-ица, – сағашәымцан... – исхәара сзымдыруа саанапыркәычы-шьапыркәыцит ашә ағы сахыгылаз.

– Аусурағы адисциплина ыказароуп, уи ахьагхаз даара ишәартоуп, Мкыд, – ари ажәәғы даангылт иара, нас ихы наркәны астал дныкәпшын, инацицеит, Мкыд Зыркәи-ица.

– Ааи, ииашоуп, ус сыхыит...

– Убри ашьтахы икоуп даәа принцип хадак, иаармариан иухәозар, адемократиатә централизм захьзу – аихабы иихәо аицбы изын изакәанзароуп...

Сағамзааит, ус сыхыит, сақәшәеит...

– Адисциплина ыказтгы, – ахәаха дахымызацкәә ателефон абжы геит, – сзыроуеит, оо, апрофессор уоума? Уқәафкәә зеипшрои? – атрубка итыюуаз иеимхәә-бжьала дыздырит уи дызустаз, «дзаазаз дрыцхәуеит» хәә ишьтан ауаа. – Икои, нас, данбеикәшәә? Ухацазар зегы иргәәпхартә, хәацәә зегы рхы рыхнахыртә исызшы. Ара идсыркыпхьуеит. Уажәы исызхәом, хәнеикәшәәлак цкъа хәицәәжәәп... – атрубка ныкәицеит. – Сабаагылеи? – ихы насыкәикит.

– Адисциплина ыказтгы шәхәеит, нас ателефон абжы геит.

– Ааи, ус схәеит, аха... – Даанапшы-аапшит. Ишихаштыз еилыскааит.

– Адисциплина ыказтгы зегь калоит хәә шәхәарц акәын хәә сыкоуп, – сицхраарц салагеит еитхә сара, уи аоыза уаанза ишихәахьаз схаштызшәә кәцаны.

– Мап! – апкәо хәә инапы ныкәикшеит Маркәаз Хапыц-ица, – сара усцәкьягь сгазаам исхәарц истахыз уара исгәәлауршәартә еипш, адисциплина ыказтгы аиныхрағы хышә-оык дыртәеит хәә агазет иануцазомызт.

– Закао дыртәәда, нас? – пхьака снейтатцит сара..

– Сара соума узазцаауа? – фәаитит уи идакәә ихәда иалцаны, – зака дыртәеи умбои оышә-оык дыртәеит, – абар ақыта-уаа зегы рнапы ацаоны иахышьтоу! – ихәан, ақәад аашьтыхны еитаныкәиршәеит.

– Сара ацәуара саманакуа салагеит. Атак акацашья сақәшәомызт. Убри амтәзы ашә ааимицаан, дааонашылеит Аду, насгы дышиашаз Маркәаз Хапыц-ица ихы найкәикит.

– Сара араион ахь сымцар псыхәә сымам, қартынтә иаауазар, – уара урыцныкәә, кох, ара икоуцои, Мкыд, – ихы найрхеит сара сышка, инапгы насиркит. Маркәаз Хапыц-ица итып днахкәеит.

– Ишпәакаимцо, – ацәәжәәха сымтәзакәә днахпью-леит нас – аиныхрағы дахыршьтыз хышә-оык агазет ианицеит.

– Сара сакәзар, еихангы ианысдон, – фәаитит Аду.

– Ааи, аха ауаа хазжьом, икам-ианым анцо.

– Уара угәанала абри уапхьа икәу ашшыпхьыз зоыз иаха аиаша роит хәә угәы иаанагома?

– Ажурналистгы игәра гатәуп! Мшәан, уи азоума дзааугаз?

– Мап, мап, уиазыткәә акәым, аха азәәзәәла зегы срацәәжәарц стәхуп, – иеынкыло атак аакәицеит Маркәаз Хапыц-ица.

– Уи даара ибзиоуп, – ихәан, дласны дындәылцит.

Хәра пытраамтәк фәхтзомызт.

– «Боржоми» шэзаазгарыма? – диашаза ашэ даалагылан, ҫаалтит аҫхэызба.

– Быскэат, сбыхэоит, – ихэеит иара...

Амшэ ахышэ, аҫышэ, аҫрашэ, аҫшышапык...

* * *

Рамиз Рамиз-иҫа далашыюкны аҫэажэара дафын. – Закантэ ишэасхэари, уара, жэйтэҫас аусура калом хэа. ҫас исхэаз ҫыызшыаз шэыказаргы калап. Иахья зынза даеа хырхартоуп икоу, ҫым, – аиныхрақеа ирҫагыланы иқэҫатэуп, – аҫыхэтэаны хажэак иаха ибжы наркэны ихэеит иара. – Сгэы иаанагон кэшак ари аус иазахыр иазхап хэа, аха ус иамуазаап, акэшақеа зегы иара иазахуеит иаҫаххар – даамақарит апартия акэша аиҫабы днаиҫапшы.

– Саҫамыз, Рамиз Рамиз-иҫа, аха агазет уи маҫара иазкзам, насгы, изахамхэари, амызцэа, – зегы днарылапшит Алексеи Синат-иҫа, – аҫсуа ҫасқеа рҫагылара хшафыз егырт аганқеа хдэеиҫахеит. Ачаи, аҫатын, ашэыр, ауҫратых... Зака хкы бжаҳажьюазеи хаазқылаз!

– Сара сгазет ианысто уара хьяас иумкын! – ахышэҫхэа дааҫкьеит аредактор, – хэычык ахақеитра зауз шэкалақазшэа збоит.

– Ари агазет ажэлар иртэыз ҫыышыон, анцэа иҫшыоуп изтэҫҫэкоу иахья иахьсаҳаз! – дымгылазакэа иажэа налечиҫеит ҫандел.

– Ажэлар ртэы ахызуп, аха иҫазцо хара хауп; иакэым акы анылар, – иаго хатала сара соуп! – икылкааны уахь днапшыны ихы-иҫы ыреикэҫэҫэаны ҫааитит Рамиз Рамиз-иҫа.

– Сара, – деиҫаҫагылеит Алексеи Синат-иҫа, – апарторганизация амазаныкэҫаҫык иаҳасабала, агазет

чыдала аиныхра аҫаҫара азкра – залымдара дуззоуп хэа исыҫхэазоит.

– Уиашоуп, Алиоша, ибжы геит Кэыбрыц, – аиныхрақеа рҫы амыжэра уи ҫыц иҫэырҫыз цэааа бааҫсуп. Хэарада, ажэлар рус ннархоит, аха агазет ала иузын-кылазом дара, арака араионқеагы аус руроуп, ақыҫақеа рнапхгаҫэагы. Хара хмилаҫ, ускак ираҫэаны агазетқеа рызтыҫзом, иҫыҫуагы аиныхрақеа рҫаҫара иазахыртэ аипш. Агазет, иаоуазароуп иахыатэи хҫаҫтазаара аҫоурых.

– Баба, шэара хредактор цҫа дышэеилымкаазшэа збоит, – ибаоқеа аҫҫахэа ирҫэажэо доагылеит Сиуарна, – аредактор иҫахуп хҫас бааҫқеа рҫашэ ыҫахырҫ.

– Харгы иахҫахуп! – ахухэа инеиларҫеит итэақаз.

– Ишэҫахызар, хҫхҫраап, ари иара ихала имызбеит, хыхынтэ иархэазар акэхап.

– «Ашырҫазы» ҫыҫуеиҫыҫтеи шэышықэсабжа ҫуеит, аха хатала азэы итэны макьяна икамлаҫ. Аҫас бааҫс убазар, утэаны иоы, азҫаатэы ықэыргыл! – абжеиҳараоык днарыдгылеит Басагы.

Рамиз Рамиз-иҫа уажэшьҫа еиликаауазар каларын ииҳэаз шиашамыз, аха иахымаркыз изычхауамызт, игэы ҫнажэон. «Сара соуп, нас, хмилаҫ ираҫоу, сара соуп, нас, иееим» ихэон игэанала. Знык-оынтэ ракарагы дырҫаҫчеит иҫагылақэоз, аха уи лапшхырҫаған, иаанагоз «иҳаибарбап» акэын. Ирхэоит акрыздыруа ауаоы дагыуандаз, дагыуандаз хэа. Зака ибзиоузеи! Узқеа рыла ахэызба улеиҫазом.

– Уара акгы зумхэеи, Мкыд? – сара саахҫеикит аредактор.

– Хэатэыс исымои, суал насыгзахьеит!

– Акымзарак наумыгзазац! — җааитит уи – ууал аба-наугзеи аиныхрақәа ишыреҕыц иреҕупеи?

– Ари иоума уи аанызкыло? — инақәрыҕсеит еҕыртҕыи.

– Нас, фелетонк зөит хәа иакәытцауазма? – оумашәа избейт сара. Агазет адагыи уака иаҕаху рацәоуп, ажәлар лабәба еилыркаароуп аҗыжәра зцу аиныхра аҕсуаа ишьтыхны ирымаз аҕсы икульт шыланыркәуа. «Уана-цәалбейт гәыс иузтоузеи, ана аҕсы дыкҕоуп, уара арака утәаны афара-ажәра уәҕуп!» Абри аганахәала ауп аус шутәу.

– Иутәызар, – иула, узкыда! – җааитит Рамиз Рамиз-иҕа.

– Сара стәи иазхоит, хар сывазама! Еҕыртҕыи ирәаит. Сара апышәара сахысит.

– Уара ант урыхәамҕшлан, урт ари атемала аора иахәо иусырбап сара.

– Ус акгы алымцыр калап! – неиларҕсеит иахзы-зырәуаз.

– Рамиз Рамиз-иҕа, аҕхан исымхәеит, аха, ижәдыр-уазаит агазет ианахдо аматериалкәа шхамцәаз – аредактор истол дахагыланы җааитит Степан.

– Изумхәеи нас?! Уи акәын уажә исмаҳацыз!

– Иҕшзаны ацәажәашәа рцан, ражәакәа узырхыҕазом, арахь катца рымазам. Шәара шәакәын шәхы ацәҕара ашәыргарц шәтахзам раҕхәа днарыкәымчит ихатыҕуаа, – абас ауп ишыютәу, абас ауп ишеиҕкаатәу, хәа ахшыю зцоу шәыкәгыларақәа сдырааҕсан, схы шакаеит. Иабакоу аматериал?!

– Икоуп, ихамоуп, аха агазет аиныхрақәа ирәадыр-гылоит анышәхәа, дааҕшит, – җааитит Алексеи Синаҕ-иҕа.

– Ибзиазан исгәалауршәеит, аматериал акамзаара, апарторганизация аусура цсые ауп изхароу.

– Изхароу дейлкаауп, шәмыццакын, – даамақарит Алексеи Синаҕ-иҕа.

– Еимашәымкын, атәыла мбейт, аматериал ыкамзар иааихәахшыып, – ихәеит Сиуарна дахьтәаз.

– Аихьшьра азхазом, аматериалкәа рыбжакы аиныхра иаҕагыло иказароуп. Иахьарнахыс, – ргәи реаниҕейт Рамиз Рамиз-иҕа, – иарбан кәшазаалакгы алагароуп ари аус ду иазку атемала аора. Аибарехәара иазхоит. Абас аора злымшо, аҗызцәа, – ибжыи ааирмаҕит уи, – арзаҳал ныкәцаны шәца!..

Сара аредактор даарыцхасшьейт. Ус бзиак кайцарц иҕахызар каларын, аха аформа изыцшаауамызт. Инеиҕ-хәалакгы ари атемала аора мап ацәыркуан. Дрыцхьон. Драцәажәон. Мап ркуан.

– Икарцо убойт уеизгыи, уажәшьта амаҕ ауп инхаз. Аха ари аус аколлектив изыртахым сара сахәалагаз азын ауп, ишыцит! – дашшуан Рамиз Рамиз-иҕа дсыхәаҕшуа дтәаны. – Амаҕ ауп инхаз, – дейталаҕейт уи, – даәазнык-фынтә аматериал бзиакәа кыпхьтәуп, нас еилыркаауейт. Даәазнык, Мкыд Зыркәи-иҕа, уагозаргыи, аҗызара сызу, исыцнагза! Иумбои раҕхәа иуфыз шака иргәаҕхаз! – уажәытцәкәа ишьамхы фарсны саҕхәа днагылар хәа сшәон сара.

– Иара анарха ауейт хәа ишәыпхәазома? – җаастит сара.

– Уаргыи агәра умгазои? – илабжыш аахаддылома ухәартә аҕак аакайҕейт.

Сара сҕейт даәазнык акалам шьтысхырц, даәазнык зкышыкәсала иааиуаз аҕас азы аора салагарц. Аиашазы,

иҗан ари аҗас азы иуоыша, избан акөзар, шыоуки-шыоуки
уи еицаркырц, иамоу ацқара ацөдырзырц иафын.

* * *

Ари аены ашоура иаха ихены иҗан. Шәшықәкғы, агәабан
иҗыржәжәазшәа хыхь ихалон, аха дук мырцыкәа илатцпаа
иагон аҗша. Ажәакала, иахья аҗакар ахымызт. Сара уажәы-
уажәы амоахь сынхықәгылан иааиуаз автобусқәа снапы
рзыскьалон, аха азәгы даангылазомызт. Абан хредакторгы
дкакәкәа диақьан дахьцаз. Абар, ааглыхра ақәшаағы аус зуа
Сашик ихатә машына дтатәаны дахьнеиуа. Адунеихаан
аизараә доагылан улахь уцымшь ыкоуп хәа азә изы
имхәац. Арахь ихатә машына дақәтәоуп, ишәуп, ихоуп,
аҗара дазрыцхазам. Даәазнык снапы ооахеит. Автобус мацқ
исаофын, иаангылт, аха уи иҗыуаз ашәахәабжь еикә-
тәомызт.

– Уҗры, уҗры! – фааитит аныкәцао.

Саргы саахыс-хысны, ашә снадыххылт.

– Умшәозар, – уаагоит.

– Сзыршәои, Ахьаранза сыжәгозар җабуп хәа шәасхәоит!
– схәеит сара.

– Ее, җабуп хәхәазом! – фааитит аныкәцао, нас ишьҗахька
дынхьяхын, дцааит: – ақкәынцәа, азҗабцәа, даагарыма ари
ауао Ахьаранза.

– Даагоит, даагоит...

– Дромантикзар даагоит...

– Дқәыҗшзар – арахь даажәг...

Сара сыбла зегы инырхызгеит уа сшынҗалазцәкья.
Ақкәынцәа рааста азҗабцәа еиҳан. Ақкәынцәа, уеизгы
рхала итәозма, иахьҗацәыз тыҗк ағы зҗабк сналыдтәалеит.

Сзыдтәалаз азҗаб илҗажьыз лхахәы днаха-аахан, лыблақәа
жжаза иаасәалырҗшит.

– Анасыҗ ахала иааиуеит! – лыбжы җганы инарылалхәан,
акәыреҗәа араса днацханы иаапылеит.

Итәаз зегы ақыр-қырхәа еибарччеит. Саргы сыччазшәа
касчеит. Атдыхәтәанзатәи пшь-тыҗк реы оыцья азҗабцәеи
оыцья ақкәынцәеи еидтәалан. Урҗ зны-зынла иааи-
дыҗәғәаланы, нас рқышәкәа неидырҗон. Сара саапхашьан,
саҗхьяка снапшуа салагеит.

– Икои, ақәыҗшра интересзами? – араса лқышә иқәтата
даасәаҗшит исыватәаз.

– Хәарас иаҗахузеи! – снaryдгылеит лара лажәкәа, аха
сыхгы сназхәыцит: «Анацьялбеит, усцәкья сажәума?!»

– Хаузыҗшуп, хаузыҗшуп! – инеиларҗсеит автобус
иҗатәаз. Санынхьяаҗш, зыгмацәазк иакараз афырҗьан кны
дысхагылан пхәызбак. Издырит мапкра салагар ацәы
шыларҗоз, иаалымсхын «анасыҗ бымазааит» хәаны изжәит.
Акониак.

– Мерси! – лхәан. Дхырхәаны лыҗк кьяә дааоахан,
луаҗәкәа шшәырза снaryхәалырҗшит. Амашына иақәтәаз
зегы еинкьяны ашәахәара иафын.

– Саргы исыҗи, Нана! – лнапы налырххеит исыдтәалаз,
дагыасәаҗшит.

– Шәысныхәар сҗахуп! – фаалтит лара, нас, тынч-тынч,
иразаны агьамацәкья еилылкаарц акәу сеидру, амцхә
дазхәыцуа илбаалдеит.

– Ари даара икәышу рыжәтәуп. Амәан иужәыр ирыцхауп! –
лхәеит даналга.

Икәышу арыжәтә хәа уажәада исмаҗазацызт.

– Иаанагои, цаара пхашьярам, уи?

– Агәағра унамтои?! – лхы сықәкны лқышәқәа аалыр-
цысит. Сара маңк иаасцәымҕхеит ари автобус сахьталаз –
ағар чарак ахь ицозар акәхарын.

– Мап, мап, шәымшәан! – уи абырсаатк илдырит сгәы
иаанагаз, – шәымшәан, азәгы шәиргәамцзом.

– Нуну, икои быбжы газомеи? – ҕитит ашьтахь итәаз
аңкәын.

– Саапсеит, Славик! – лхәеит исыдтәалаз аңхәызба
даакәыңсычхан. Ус анакәха, лара Нуну лыхьззаап.

– Сара сышәхаштит, сара сышәхаштит! – амашына
рәйжуа арыжәтә дахәон аныкәцао.

Нана захьзыз, – уи зегреиха дысгәалашәеит, – дгарыгаео
днеин афырцъан хәычы неилыркиит.

– Харантә шәаауазар акәхап! – исыватәаз лахь схы рханы
аңхәа сара сцааит. Лара дсазцаар цәык шсылалтцоз здырит.

– Ишәтахызар ишәасхәап шәызсазцааз.

– Сзыроуеит.

– Оо, аруаа реиңш ауп атак шыкашәцо, – дааңы-
шәырччеит еита, – аңхәа сара сцаар, хәа шәшәеит. –
Даасәаңшит икылкааны, – ииашазами исхәаз?

– И-иашоуп? – омашәа ибаны иаашьақәсыргәгәеит сара, –
длаңшхырцаоума, мшәан?

– Ус акәымкәа, аңхәа сара сцаар, – аңхәыс дшәымоума
хәа сцаауан, шәара атак шпакашәцоз?

– Ее, ее, уака мазала ишәхәақәо закәызеи! – ашәахәара
инахаршәаланы зны-зынла хара ихақәефиртуан хакәша-
мыкәша итәаз.

– Дсымамызтгы бсыццозма?

– Мап, мап, сан лзын ауп изысхәо. Уи убас дгәакуеит,
рыцха, дубар дрыцхашьаны ацәуара уалагап, жәиңшь

шылхьцуаз хаца дцеит. Макьана дышәтны дгылоуп. Закәи,
нас аңхәыс лзы өажәи хәба шықәса! Саб аоыжәра длеи
дәалаган, даман ицеит.

Сара Нуну лажәақәа саамтадырсын, срыманы схәыцра
ашта интәлеит. Өажәа шықәса зхьцуаз сан, лхата еибашьра
дцеит. Нас акыр дизыңшыин. Иахәа дыңшыин, уацәы дыңшыин,
шықәсык дыңшыин, жәаба дыңшыин. Нас дышлеит, аңьабаа
дарчалеит, дафеит зынза. Аха знымзар-зны сымхәыцзеит
сан аоыза дылтахуп, лхала аказаара лцәыхьантоуп хәа.
Аха, ус схәеитхәагы сара усқан исхьцуази, уажәы
исыдтәалоу ари аңхәызба илхьцуеи – лхы-лҕы сеицә-
нықәңшит сара, – еикаразам. Сара усқан зынза смацзан.

Нуну дахьтәаз дааңышәырччеит.

– Бзырччеи? – сцааит сара.

– Сзырччеи умбои, азәи сареи хәиҕурҕшит.

– Анцәа срыцхашьа, ари дааыстаауп хәа сыкоуп, ауаоы
игәы иҕеикуа лдыруеит – сәааныскылеит сара.

– Хәыңьагы, – уареи сареи хәиҕурҕшит. Сатамзааит
«Уара» хәа ахьысхәаз.

– Ииашоуп!

– Избан, иауеит, уеизгы-уеизгы ихабжьахари? Хәцеи-
гхәыси рыбжьара жәохә шықәса акгы ацанакзом. Аха уара
сара сугазом!

Абрака агха лыхьит. Сара аиҕырҕшра аныкастаз уи
дсыкәнаго-дсыкәнамгоу хәа азцаара ықәсыргылазомызт. Ус
анакәха, аостаацәа лықәтәазамзаап!

– Нуну, Нуну, – лхы исыдтәалаз ллымха инталкиит
сышьтахь итәаз аңхәызба, – ибеиҳәеи ари ахата!

Нуну акаңыхәа лхы аалырцәиин, атакс уи ллымха
инталхәеит: – днаңшыны дбыхәаңшызаарын, бзиа бибейт.

– Аиаша бхэома?
– Амц анбасхэахьаз?!
– Илхээз иашоума? – сара лхы насықөылкит апхэызба зегьы ишрахауаз.
– Илхээз сара иабаздыруа, – абжаранза саахьахэын, атак кастеит сара уажэада исымбацыз апхэызба лахь снапшны.
– Бзиа сыжэбама?! – еитах лыбжьы аатылгеит зегьы ирахартө.
Адру ааилдыргеит зегьы.
– Нагзара ақэзааит абзиабара! – инапы доаханы алозунг ишьтит аныкэцаю. Ашьтахь итээз аибагэзра иалагеит, Нана лакэзар афырцъан ааспыркит.
– Ааи, бзиа бызбоит! – схэеит сара.
– Икалап бзиа сыжэбаргы, аха макъана, абыржэада шэюсөампшзацеи! – лыблакэа тырхаха дсыхэацшуан лышка саахэны лапхьа сахьтээз.
– Пхыз бызбахьан, сыхаара! – схэеит сара, нас, слаф ргэапхама, сеидру адрухэа еилалеит.
– Ох, абзиабара еигьу акгыы ыкамзаап! – фааитит ашьтахьтөи атэартафьы апхэызба лгэйдкылар аафьыз ачкэын хыш...
Хара ахьара хэзааигэахо ханалага, автобус итатээз афар иаха реаньрыкылеит, амашьынагы аеырхаганы акэымкэа, аеырхантан, алахь еикэнацазшэа иаха ағызра иалагеит. Сара издырит афар апсрахьы ишцоз.
– Неиртас изшэымой арака? – сыбжьы рхэыцны Нуну слызцааит.
– Хара аус хацызуа апхэызба лабду иоуп абри ипсыз.
– Аа!.. – Нуну снылғапшит сара, нас еитасгэалашэеит уи лан лзы илхээз ажэабжь хэыцы.

Лара, сзызхэыцуаз еилылкаазар акэхап, деита-апышэырччеит.

Автобус хантыц, дара срыцымнеизеит, истахын сара исыкэлаз азэык-оыцъак срыцыкэлар, насгы ашьтахьза итэаны агэыдеибакылар аафьыз сырғапшыр. Иабастаху, аха. Ах, ауаоы дышпашоу ухэарауазеи? Зегь иара идыруазароуп, зегь ахэ рыкэицазароуп!

Азээзэала итыцны инеиуан, ахышшэа иказ ипшра-исахьагы цэгьазамызт. Аха ицъашьатэыз егы акэын. Азғаб лмакэахэаранза дааиуамызт – сыпсымзар уи азғаб зегьрейхагы дыпшзан, – иара ипаца еикэатэақэа паза ипынца иатдан, инапкэа, ишьахэаркэа хэычын, игэыб-жьынаца итапыкка иказ разны мацээз кьакьак ахан, исаатгы, сыпсымзар, хтэылафьы итрмыжьзеит, аха зегьрейха улапш зыдхалоз ишьацатэқэа ракэын, – урт ауаоы ишьамкэа иубар, ахацэа иртэуп хэа ухэараны указам, убаскак ихаракын рышьхэақэа.

Арасатра ицакацаз ашьаца акынтөи ицэқөырцаны иааиуан ауаа ршыкь-бжьы. Еитаасгэалашэеит аредактор иажэақэа: «абриак бзианы иоы, ипсыз сара дсуоуп, хар имазам, кьаф иуан ипсы танацы, уажэы ачаратэқэа кахдоит хэа иалагоит ичкэынцэеи имотэцэеи. Аброуп иахьаарпштөу асатирацэқэа». Сандэылцуаз сызкэа днасит – сгэалакара шьтихырц акэын.

Сара цэуара инеиуаз оыцъа ахацэа снрыхьзан, сышрыцнеиуаз расхэеит. Нак-аак игылаз ацъабацэа рыбжьара аха лхауазшэа лнапы лгэытапса дрыбжьаныкэо, ифьыцны азэ ашта дталацыпхьаза арцэаа-арцэаа аатпыргон зуаоыбжара инахысхьаз пхэыск. Сызцыз рхылпақэа аархырхын, астал иныкэцаны рфьинархеит. Шьяфакгы

Карымтацкәа апах-апаххәа рхы иасуа иалагеит, рыбжь-кәагы аилалан, ашта аатдырцәажәеит. Ахәсақәа аттахәа ихакәшон. «Уара шахатс урыцума, сызкәырбану» җаалтит азәы сызкәа лнапы нахыылшыын. «Ииашоуп, ди, абра икоу-иану зегы агазет ианыстларц ауп, аиныхрақәа хәкәырхуеит, бымбои?» схәарц стәхын, аха уабәцәажәо – схы кажны аҗсы сихагылоуп. Сызцыз ракәзар, рыбжьы хацаланы, иаужьзаны рхы-ргәы далырхуан. Ашьтахь, ирулакгы ақәцра реазыркит. Азәы иаха лассы ибжьы аҗәра наҗакны ианикылеит, егы – дхәкь-җсыкыуа, фырт-чыртхәа иҗынца җссо, деимхәо-деимсо, ихәда рыцкыо, иналаршәны даауар-чаруа аанда днавалейт. Ацыхәтәаны хрыдашшыло хәаахейт.

– Арахь шәтәәқәа, дадраа, арахь, – ақәтацә итәаз ханаарыдгыла, ахышәт-сышәтхәа иоагылан, атыҗкәа хартәо иалагеит.

– Изхысхәааз, Кәана абзиара зыкәлаша, аҗстазаараз умықәҗар, ақапыхәа укәнажьуеит. – злабашья ыцәкшо ацәажәара иәҗыз атахмада изызыроуан җыҗык.

– Уи аҗстазаара ахызуцеит, Кадыр, аха иззатәузеи, ачаҗа ауп зызбахә умоу, – сназызыроит сара егы атахмада иажәа уи ахы ацыхәа шысымдыруазгы, – ига утахызар ажәйтәзатәи аамҗа, аҗар ирхәоит еиҗш, амаамынра ханалымҗыцыз, убаскангы ауаа афатә азы иқәҗон. Афатәазы ақәҗара ауп ауаа ацәажәашья дзырҗаз...

– Абра маҗк сышәҗырхаҗоит, аха имтәац ухала ухы дыр, сукәыхшоуп, хнышәмырхан!

– Абри дыбжьоумыжын, дад, – тахмадак инапы шаасыкәикызцәкыа уи сыжәоахыр нҗарсны ианикылт, – шәара шәҗы иҗоузеи, Кадыр?

– Мамоу, баба дукәыхшааит, хыза, хашья ара дыкәҗаны, хара акрыфара халаҗома? Амла ханҗәазом. Асасцәа рацәоуп, убырт ртәала.

Сара сҗәоанзамкәа исызцәырҗит азцәара. Икамлои, мшәан, абри ақыҗаҗ, мышкәак рышьтахь аизара моаҗгазар, иаххәап абарт атахмадцәа цәажәап, ажәйтәан аиныхрақәа шымоаҗыргоз рхәап, иахья ауаа шбеиахазгы рзарым. Иазхәыцтәуп. Уи средактор илымхә инҗасырсыр, ауаа дыцәаран дыкоума мамзаргы!

– Аха, баба, шәаила, шәаила! – ашьаҗа иҗагылаз аилыргәцәа наҗ-аак рыбжьы еиқәдыргон. Нас ачамҗыр абжьы ашьаҗа иаатәлеит, ашәагы, хәарада игәак-ашәан, аха ажәәқәа уаҗытәыюса изеилкаазомызт. Ус, имодоуп, хәа харантәи азәы иааигазар акәхап. Атәартақәа ааҗшааны, акака анынхәҗтәалоз, ашьаҗаҗы амузыка абжьы ааныркылеит – аоыжәраҗ ирҗырхаҗоуп хәа аума, ианеибаныхәо еигәныюуам хәа аума, ирызбыз сыздыруам. Ауаа зегы еиқәышышы итәан, ахаҗы игылаз иага дудыруазаргы дузеилыргомызт, убыскак аура дуун ашьаҗа.

– Бабараа, абыржә исныхәо ахаҗа даара дуаҗҗс бзиан. Ичеиҗыка аҗама зымбацызгы дмаҗын, – наххыи, ашьаҗа агәҗаншәа азәы ибжьы црыхәцәаза слымхә иаатәсит, – ақыҗсовет ахантәаҗы ихәтыҗуаҗ җыргә иоуп, – неиларҗсеит ана-ара, – ачымазара мыҗда иамузаҗышьейт. Ф-оык аҗацәа имоуп, жәиҗшыоык амаҗацәа. Дыҗсит хәа узхәарушь уи аганахьяла җарашь рыцхә? – ауаа ихы нарыкәикит уи, – аха, даеакала, аҗсәаха ихарала, иахья абра дхалагылам. Уаха хихәом анырхәа акәхап, иҗан, дрымәан иааит. Аоада, акәаскыахь данхаргала, иблақәа разза, иҗбаатыцәаза иааиртын, днахалаҗшит. Сара еилыскаауан урҗ ишырхәоз;

Цыргэ, уарей сарей акры хэилазар, усыцхраа, абри хэшэык амамкэан икоума?! Сара ашыацма тэаны ианлеиуа айцш сыблакэа алабжыш ныртыкысеит. Уара иулымшозар сара иусырбап ихэарц итахызшэа, деиханы асакаса ихы нанихит. Ачкэынцэа наитцагыжьын, аха иуазма, ихала ишыапкэа багыа-багыаза инаргыло, асоф афы игылаз адиван днылатэеит. Мацзак ицсишьеит, нас деитаныкэцшит иашта, деитазызырцит имацацэа ирхылцыз ахэыцкэа рышьтыбжь, урт ачын-экэа катаны адэы икэымзи, – настэи зутахузеи, ихшара днарыпхэеит: «сышэмырпхашьан», абас реихэеит, «сышэмырпхашьан апхэыс шэлыхшазар» ихэеит. Нас атла хьанта ашыапы ианыкэыркыалак ишкахауа айцш, агэарахэа днеилаха дцеит. Дыказам Тарашь рыцха. Импсуа уау дыкам, уахь анцэа хайкэиршэааит! Ицсы ныхэазааит, инышэ изыласхааит! Аха, абри зегы интыркэкэаны ижэжэыроуп! – ихэан, акаруа еипш атэцеи аои еифахэмаруа иаашьтихын, ифынеихеит.

– Ицсата ныхэазааит! – инеиларцса-аиларцсеит.

Ауы знахауаз апхэызба, уажэы-уажэы дкапшьо-дышкэакэахо, еивцарыпхушэа итэаз ауаа дрыхэапшуан. Сара игэастеит хазхатэаз астал аханы лылапш шаангылаз. Иаргы, аиашазы, мыцхэы иеадмырхалакэа ихы доаханы днылэапшын, даалашеит. Лара илызгэамтазакэа, икахэхэа-кахэхэа иказ лыбла апыцкэа «оф, гэышья» рхэазшэа реааитцырхит. Зака икыафны, аха ирацэаны еицэажэазеи ачкэыни азгаби. Зынза цсуа цасла еицэажэеит. Апсуаа рыбзиабарафэы ажэа «абзиабара» зынза иказам. Уи ахыырхэо ф-хтыск реы ауп, – ан лыбзиабара, ма апсадгыыл абзиабараан. Аха арт ажэакэа аобагы анеилало рацэоуп, избанзар, апсуа изын – ангы апсадгыылгы – зегы аоуп.

Даеакуп зынза арцыс ибзиабара. Уи ари ажэа ихэазом, абас, апхьан айцш блала еицэажэоит, нас, даеа еимкэартак аапшааны еикэшэарц еибырхэоит. Лара дакэшахатзар, иеахэа дныкэкны дигоит, дакэшахатымзаргы дигоит, ихгы бзиа илирбоит. Анс акэу арс акэу дымцадырсит ахьзуп – аха ажэа «абзиабара» азэгы ихэазом...

– Баба, ари ауаа икарцо уара уалазами? – «ацэа» саалихын, сацэца инацэа накэикит исыватэаз ауау бырг.

Снацашьшь изжэит.

– Ас ишужэуаз аума хаузыцшны хаштэаз! – омашэа ибеит уи.

Ашыацаф иаха-иаха иаартны ацэажэара иалагон. Атэцакэа какэкэа ицон. Сара ари аштахь санталоз еипш ашыкы бжы рацэахон. Саалцрымшэазакэа апхэызба слыхэапшуан. Уи уаха лылахь еицылхзомызт, иара иакэын зны-зынла зхы иааоаханы, ирмаананы зылапш апхэызба илыкэызкуаз. Ларгы, уи лбазшэа, ашацахэа иапхья днеины, илкыз аирыз ала иатэца нхалыртэауан.

– Цшыымшуп иахья, – цаса айцш абжы тцаны акэымкэа, иатэца дахэапшуа даацэажэеит Цыргэ, – агэылацэа ауадау иалатаны ихэамоуижьтеи. Цшыымшуп иаауа-ицо зегы ртэаны, акака надыркны ирышьтуеижьтеи, – нас ишца, ацэгы ауп еихагы арцшзара зтаху. Хакэшамыкэша икоу хгэылацэа рыбзоуралоуп ишыкалаз абаскатэи фатэы, жэтэы, ачысмацэа, ацкыра... зака схэарызеи! Цшыымш цуеит абри ада акгы иафэмижьтеи, – Цыргэ иихэаз зегы иацымцакэа-иагмырхакэа сыстатиа иагэулоуцартэ икан. Аа, редактор дзызгыатэы-гыатэуаз, аекономика, аекономика хэа хакэцалан химан. Шьта ихэсабааит цуцак цшыымш ау

ахырмаз зака атанакуа! – Иахьарнахыс ачарақәа рәы амац жәулааит! – иаахиркәшеит аҭахмада иажәа.

Рқәафқәа калахьан азы, ауаа агыларәа иафын.

– Арахь шәаала, дадраа, арахь! – иҭацәыз аҭыпқәа рәы даәа шьоуки еидцаланы инеигон ашьәаеилырга.

Ашҭафы уажәы-уажәы ацәуацәа аақәлон. Знапы згәыцапса игылаз аҭхәыс, урт харантәи ишаагәалталак арцәаа-арцәаа ааҭлыргон. Уи лыбжы инацакшәа аху хәа иааилалон егырт агәыцхәцәагы.

Шыбжышьҭахрахь ахы кыднатон амш. Амрагы еиҭа иҭацаза иҭхә иалагеит. Сара, иҭацәны ицо азәы сышҭеимгари хәа амаду ашкә сылбааит. Хыхь, ашьәақәкынтә имоашьо иаауан Цыргә ибжы. Уи ииныхәоз «аоны зыргылаз» ракәын...

* * *

– Азин суҭозар снейрц сҭахуп, аиҭабы, – дҭаҭа-ҭаҭа ашә даалагылеит Саша, аресторан «Кавказ» адиректор.

Иаасцәымыҭхейт, «даазгазеи анацәалбеит» сгәахәт сара, дгәаан дыказар уажәраанзагь даауазар акәхарын, дымгәааргы калашьас иамои, ицәа цәны афелетон ихысхәааите! Хәычык схы сырқәиап иауазар, иамауашәа ианалагалак, иаахцәаны сиҭагылап! Уаҭа ишҭақасцоз? Сгәы ишалоу Антон Антон-иҭеи сарей зны иара икрыфарҭаф хантәаз иахзааиҭихьаз абаҭлыка. Илабжыаз имҭеи?! Арҭ зегьы мацәыс-еимкьарак иафызан схафы иаацәыркьан, иҭеит...

– Уа, бзиала уаабеит, уааи, ишҭақамло! – снихацгылеит систол иазааигәахьаз Саша. Ахахьы итәаз Кәыбрыц иблақәа аацәыцрыхәхәан, днасәаҭшит – издыргәышьои

уажәы-уажәы сара исхыркьаны ионалоз ауаа игәы шҭырцәаз, аус шидмыруаз, насгы исеиҭхәахьан жәабжык аора дафуйжьҭеи хәбака шықәса шҭуа, уи аоыза ажәабжы – аха дзалгозар, – дини адәы даақәлеижьҭеи дшамыпхьац. Саша снапы наисыркиҭ, аха утәа хәа иахәара ссахы имааизеит. Утәа хәа иоумхәар ихала дымтәар хәа сшәозма, аҭзы икыдгылаз акәардә ажәаа инапы дуқәа нҭаирсын, иааган, Кәыбрыц иахь дынхьапшын, изқәа уахь ирханы сара днасәаҭеит. Издырит иара изы хадара злаз уск азбахә шиҭәоз – афелетон акәхап, «сышиашам» ааирпшырц акәхарын.

– Узыргәамцүазеи? – инақәымчшәа сцәаит.

– Сара соума, уара уоуп исыргәамцыз! – изыззарызеи, мацк дахьхьацыз сгәы иахәеит.

– Иугәампхазар акәхап ани афелетон! – сеиҭанақәымчт икайцо збап хәа.

– Ус шҭоухәо, ус угәы иаанамган! – схацкы-сыпсацкы каимыруашәа далагеит Саша.

«Нас ииҭахузеи оумашәа иубаша ахатца. Деилагама анцәа деилеигааитеи?»

– Сзааз удыруоу, Мкыд Зыркәи-иҭа, – нақ-нақ дынхьапш-аахьапшын, ихы нысәеикит Саша.

Сара абырсаатк схы инҭагьежыт акы: изыыз иашазам хәа сирхәарц иҭахуп хымҭада.

– Исыздырзом!

– Агазет сануцарц сҭахуп.

– Ишҭа, уанысымҭахьеи?! – оумашәа избеит ииҭхәаз, – издыруада уи азбахә имаҭацзар.

– Издыруеит сшануцаз, издыруеит, – сгэы ааиртынчит ацыхэтөөны. Деитанкылпшит ибла хэыцкэа рыла, ахэапахэа ацара аицш ипынцагы днахэеит.

– Даеазнык сануцар стахуп, сара сзын уи акратанакуеит, зака сцэагалакгы хьаас искзам, аиаша уасхэарами, аресторан «Араду» сара ианакэызаалакгы истэхзамызт, иманшэалазам сара сзы.

– Мшэан уара уахыыкоу «Кавказ» акэзами?

– Уа самрымхи афелетон ануоы!

– Нас? – акалэшэакэа схи збо салагеит сара, – уамырхызар еихау ахь урышьтыма?

– Ааи, еихау ахь!

– Сара ацхыз збахьан, аицэхэаратэкья цэгьоуп, – ишыпхызу здыруеит, арахь ацэа саалцны абри пхызуп, агэра гатэым хэа сызхэом. Адгьыл сеиуамкэа, ажэоан сеиуамкэа сыкан. Убасцэкья скалеит абыржэгы. Саша иихэоз сзеилкаауамызт.

– Ааи, мшэан, еихау ахь срышьтит, – даеазныкгы ипынца днахэан, даапышэырччеит, – уи сара икасцеит. Икоу уасымхэои, – деитанапшы-аапшын инап кьякья дукэа астал иныкэйтцеит Саша, – абас цьара рыцхарак уакэымшэар, ма газетк уанымшэалар, амхрей атареи рзцаатэы ыкэгылазом. Агазет уананшэала, нас, уи акара амч змада, – иааирехеит ихы доаханы, – амхра азцаатэы хымпада икэгылоит. Убаскан, – инацэа псыла насыкэикит Саша, – Хатрест акны, зынза угарымзар, иахьеихау урышьтыртэ аус кауцоит». Агазет иацаху иарбану? – дцааит Саша, атакгы ихала икайтцеит, – абыргы абыргы ауаю иусура дамхуп. Ус акэзами? Ус икатан.

Сара хэыцы-хэыцла схи рызцо салагеит Саша иажэаб-жыкэа.

– Убри азын ауп сзааз, даеазнык унеины агазет сануцарц. Сухэоит. Иацаху аказы усмеигзан.

– Еихау ахь уиаргазар...

– Ааи, аха, икоуп уи ааста еихаугы! – ацааха сымтазакэа атак аакайтцеит иара.

Абыржэ иухэакэаз зегы оны ианысцар уара иумыхэазо? – саапышэырччан сиязцааит Саша.

– Исыхэазом! Насгы уи уара агазет иузанцазом! – иаафахитцеит иара.

– Избан! – сылшаракэа ахьатэеимбаз сгэы иныцаххит.

– Избан умбои, шэредактор дуазцаауеит: уи абас шихэаз зырцабыргуа ашэкэы сзаага хэа. Уи аоыза ашэкэы уара иузыцшаазом! – ха-ха-ха – дыччо доагылеит Саша, – еиха еигьуп, исхэаз катца, уаргы ухы рыцхашьа, ак ааухэап, ак ушэуцап! «Сагамыз», аоыза, – Кэыбрыц иахь ибжыы наиргеит, инапгы аасымихит, нас ишыап цынца дыкэгыло, еицах «сагамыз» хэа дхырхэо ашэ ахь ифынеихеит.

Сара сыла траа дызладэылцыз ашэ ахь сыпшуан.

– Лак иакэзар калап ари! – фааитит Кэыбрыц ихы шытымхзакэа аффахэа дыюуа дахьтэаз.

* * *

Тандели сарей ажэйтэ «Москвич» хэйтатэан. Уи акыр шахьцуазгы аредатор и-«Волга» ацхьа игыланы ицон. Аха Тандел уи иаошэо дыказма – «хмашьына алэеи агази рацэаны иахылцуеит» ихэан, хапхьяка аредатор доуижьит. Ахьарахь хцоит хшынеибакэу. Иахьяк хманшэалахондаз

уаха ак стахымызт. Мызктуеит хцо-хаауа аизара азыкатцара хаеижьтеи. Уажэы аизара халагоит. Араион акынтэи анапхгара калоит, Ҙандел имашына ари амчыбжь ала арахь законтэ ахы архахьоу ала, иоуужьыр ахалагыы иаауеит.

– Икои, уеикәҗсы утәоупеи? – җааитит Ҙандел.

– Икасцари? – сиязцааит аҗакс.

Сара ажәжәахәа иааҗызгеит амашына атәартәҗы исываз амакет. Зака иҗшзаны иҗыхузеи ухаҗкы сҗеит! Актәи адакьяҗы улаҗш иҗашәоит нбан дула иоу арубрика: «Аҗсуа җаскәа махәҗеилахәала хрыжәлап!» Уи аҗака аҗәы-галарақәа азгәаҗоуп. Аобатәи адакья ахьяатуа хә-колонкак ркынза иауны асахья азгәаҗоуп, – җ-колонкак – аизара аартны раҗхья ажәа зырҗо араион анапхгаоҗәа руазәк исахья ауп, х-колонкак – уи ажәлар руп, раҗхьатәи аплан аҗы иаарҗшуп аҗахмадаҗәа еиқәышла, урҗ рҗаҗақәа рарҗа напы рылыршыуазар ауп, рарма напқәа рыла алабашьяқәа ркызароуп, рыбақәа лах-җыхзароуп, акамақәа рыкәны-зароуп, ажәакала, аума зегь рхьҗуазароуп, аха ажәрахь макьяна рхы кыдымзароуп, иқәыҗшзароуп. Асахья аҗака иануп аоыра «Изырҗоуеит Ахьяра аҗәажәлар, аха лымкаала изырҗоуеит аҗахмадҗәа». Нас иҗоит ақәгыларақәа. Уака иалоуп араион акны атеисттә аазара знапы иану лыкәгылара – лара дыҗхәысын, Ахьяратәи аекономист иқәгылара. Лара далаҗәажәроуп аҗас бааҗсқәа рааста аҗас бзиақәа шеиҗу, иара – аҗсы аҗыҗәҗы дыкәанаҗы закаоы аамҗа рҗәызуа, уи аҗарахь ианиоугалак зака маат артәо... Ахҗатәи адакьяҗы дыкәгылон макьяна зыхьз рзымдыруаз азәы. Аха еилкаан уи ииоран, саҗамыз изырыоран иказ астатиа ахы: «Сара сабду деинысымхзеит!» Убри ашьҗахь иазгәаҗан еиуеиҗшым ажурналқәа ркынтәи иааганы аҗсыҗра иадхәалоу аинфор-

мациақәа ранцара. Географиаала иухәозар, уа иалашәеит ажәытәзатәи Египет инаркны иахьатәи Кампучиа акынза ирыбжьаркыз тәылақәак рыҗсыҗратә җаскәа. Аҗшьбатәи адакьяҗы иазгәаҗан иҗсхьоу, еиныххьоу рахьтә аеыбҗа, ампыл асра, – иҗсхьоу рбызшәала иаххәозар, – акаброу, – иазказаз ауаа рпатретқәеи урҗ ирызкыз анҗамҗақәеи. Аҗшьбатәи адакья рубрикас иаман: «Икам рзы икоу ражәа». Ус анакәа, – еиныххьоу рзы еиныххьыҗ ражәа.

– Узырҗчои? – деиҗаҗааит Ҙандел.

– Арубрика сҗәы иахәеит! – иаҗасит сара.

– Аа, уи саргы сарҗчеит.

– Абра иарбоу акымзarak сақәшаҗаҗзам? – схы найкәыскит Ҙандел.

– Ара иаҗаху статиак ауп, Мкыд, егырт зегьы мҗхәуп! – даәа хырхарҗак иҗәеит Ҙандел...

Ахьяра аусхәарҗәҗы заа инеихьяз аредактори уи иаҗыҗуаа руазәки, – уи хымҗада даәа раионк датәызар акәын, – ашҗа иқәгылан, ауаагыы рыдеизалон. Ашҗәҗ уназаанза игылаз араду амҗан оыҗа аҗахмадҗәа асакәақәа ирыкәыз аҗәы иқәтәаны, анахь аредактор дахьгылазгыы хьяас иркзамкәа, рылахь еиқәышьшыы акы еибырхәон. Икалап икараха иказҗгы, икалап хьяак рымазҗгы.

– Шәааи, баба, арахь шәаатәа, шәара шәоуп зегьрейха аҗәбаа хадызбалахьоу! – хшырбаз ииҗшҗәкья иоаҗ-хаҗгылан иаахҗылеит аҗахмадҗәа. Хара дара рааигәара атәара шҗаҗәамыз еилыркаартә хәанаҗшы-ааҗшит.

– Мап, бабараа, уи уажәы уиакара иахәаҗшзом, акгы амам, хәаигәара шәаатәа! – хәадыргәыбзыҗит инеимда-аимдо. – Уазхәыҗыр, – җааитит ахан итәаз Чаҗала, – ауаоы

– Абызцаа, иахьарнахыс аиныхра иаагагыланы ақәпаразы аампаниа халагоит. Избан? Избан ауаа ргәы пнацәеит, раамта агеит, ақшәма дыхнарцәеит. Даараза иахьмыхәо цасуп иара...

Афотокорреспондент иеирцәеин, араион анапхгааы иxy-иәы нарғаны аредактор итыхра далагеит. Алажә ахьтәаз ахы аархәны ауаа инарылақшит «Ари шәара шәитәхзам, цәгьарас изыжәухьоузәи» хәә фнатырц атахызшәә. Рамиз Рамиз-иңа уажәы-уажәы деицрашәә, инапқәагы нықәикшар цәгьа имбо ацәажәара дағын. Аамтагы акәата-кәатахәә инықәлан ицон. Убри аамтазы астал иахатәазгы, урт рнаосан итәазгы афымца лашара аарыламацәысит. Уи – агазәт «Ашарқазы» афотокорреспондент иакәын – хә-колонкак инеиуаз асахьа тыхуазар акәхап. Алажә ахьтәаз игылазшәә ааканатан, абзи аәи ааихьнашыт: «абри иоуп афотокорреспондент». Араион ақынтәи иказ, игәы каҳама, сеидру, иаппарат ааикәиҳәәлан, тынч зегьы днарылтны, агәашә ахь иәынеихеит. Алажәгы «убри ауп иуқәнаго» ахәарц атахызшәә знык инаишьклақшит.

– Иахьтахым, хәхнарцәеит, хәкәышәх!– лыбжыы црыхә-цәәза аштә иқәыюуан ачаиаарыхәы.

Сара Тәндед иахь снақшит. Иаргы ицәә иалашәазшәә даасәақшыын, аеюхәә дынсалацәкәны, иқышәкәә ааитцихит. Уи иаанагоз «хара ишахәәтәкәяз дықәгылоит» хәә акәын. Хредактор иxy ақәырцсны уи зегьы қәаадк ағы анцара дағын.

– Абызцаа, зегьы агәарахәә ақәгылара иаәуп, – фәаитит ақытсовет иахьабы, – макьана хмыццакып-егьип хәә зхәәкәазгы шәкалақәеит, аха, хбыргцәә абри аус

ишпәхәәқшуеи, абри ацыхәәла, – қәаадкгы аацәыригеит, – ихацкы хцааит Чағала иихәә хазызырәыр хтәхуп.

Чағала иара иқәығәғәоз ашықәсқәә зегьы илабашьа ашқа илаиғазшәә, днақәымчын, дәагылеит. Тәндед иxy-иәы лашә-лашо сара дсыхәәқшуан.

– Даараза сшәызхәыцуан иқәгылоз зегьы. Исыззом – шәгәы итәз шәымхәеит. Ауааы игәы итәоу анимхәә еицәоу акгы ыказам. Ишәхәә, ажәлар, шәара ишәылшома иахьарнахыс аиныхра акәыцра? – ибла тбаакәә дныраахан, итәаз днарылақшит, аха азәгы атак каимцазеит, – иахьәап, сара, – астал иахатәазгы днырәақшит. Тәмел ицштәы аеықсахра иалагахьан, Рамиз Рамиз-иңа иоыга импыцшәән астал иқәыршәын, – егырт шәакәым, абра итәоу сычкәынцәә рахь схы рханы исхәәит, иахьа сықсыр, абра ирхәәаит, ацарагы рymoуп, адыррагы, ақшыымш рыены сеиырхуоу, сеиырымхуоу? Ижәбома уажәы фышәтзом! Баба, аиныхра ауааы ихатә ус ауп. Асас даазар, исцәықсыз изы ихтәал хәә иахәара сара истасуп, ажәытә аахыс ақсуаа зегьы иртасын, ус акәымкәә, имгәә азага изымдыркәә азәы амцхә ижәызар, убри иоуп аус иақәыршәәтәу, акәымзар, сара стасқәә роума?! Тәымуааык хәибаргы дахьымыччои ақсуаа ирымаз апату ақыхра иалагеит хәә! Шәгәы иалымсын, дадраа ари аус даеакала иазыкацәтәуп. Уажә ишықоу аилкаара цәгьоуп.

– Дахьиашоу рацәазар қалап, – инеиларцсеит ана-ара.

Сара сыблақәә тыцны хәычы-хәычла сылахь ашқа ахалара иағын.

– Ирацәазар акәым, аха, Чағала диашоуп!– еиґагеит абжьқәә.

– Уажә ак хәаны уажәшьтан дәеак цөыраагар ааста,
иаахтны ацәажәара еиғьуп, баба...

Амшә ахышә, ағышә, атрашә, аңшышьапык...

* * *

Ателефон абжы геит. Иасуаз ихъзи ижәлеи анихәа,
рағъа исзеилымкааит, нас сыхшыюгы схафы иааит.

– Акәша акынтәи сасуеит, – ихәеит ибжы иаха иааирма-
чын, – уоымта аңхара сағуп, – ашьшьыхәа ицәажәара
снахацгылеит, – умшәан, амцхә исыдсырхалазом. Аха уи
акәзам исхәарц истаху, акы, иуахауама исхәо?

– Исахауеит, исахауеит!– искыз атрубка иахагы слымха
инадсыргәғәлеит.

– Акы, ишәымаз арубрика хәартамызт, шәара шәыз-
фагылоз ацас баацсқәа ракәын, юбагы, – шәызлагаз акам-
паниа цқәа иазыкацазамызт.

– Аиеи, аха иара ацъабаа адбалан.

– Ацъабаа здырбало зегы бзиоуп узхәом, урт зегы ртәы
шәредактор ара дыкан, сгәанала, ибзиазан еиликааит.
Аиныхраә аоыжәра иачыдангы иахдыло ацас баацсқәа
мацзам. Изысхәо уеизгы иудыруазар акәхап. Сыпсаҕа
сзыкышьуам, иуоыз ао-статиакгы ибзиазан иуоит. Аха,
акомпаниа иакәыцтәуп, макъана, шәара шәуостәкыа
кашәҕала.

– Исахаит, исахаит!

– Иуахазар, ибзиоуп! Ани санаңхәалак сузасуеит.
Сахынзәнеихыоу исгәаҕхеит. Атрубка нықәйтцеит. Слымха
цнахуа ианалага инықәсцеит саргы.

– Икалеи, лара лакәызма? – апаххәа итаҕын агәҕа
ааҕицәан, абжа астал инықәҕцаны, абжа аҕыхага интакны,
амца нахырсны иааиҕеикит Кәыбрыц.

– Мамоу, иара иакәын, акәша аиҕабы.

– Каи, цюушьт, ихатацәкыоу? – ицышьаны дгыларц аҕсык
ауп иааигхаз. – Иузиуазыз?

– Аиныхра акампаниа иакәыцит.

– Охо-хо! – деигәыргъан игәы дынҕаччеит Кәыбрыц, –
убри амыз ишәасхәаз, абри ахымзг хнаргоит, хмыццакып
сымхәази! Убас егыкалеит. Аредактор идыруоушь?

– Ара дыкоуп, иаххәеит ихәеит.

– Шака ирхаан иархәазгы сеидру. Дахыпсаауеит,
ранацәалбеит. Иара иинициативала акәын.

– Ара укоума, абаашәт! – ауаа ишьтазшәа дааюналеит
Ҙандел, – абыржәыцкыа уаала!

– Иаба, уара?

– Уара анцәа инирцәаша, аредактор дрыман инкылсын,
ицәа кказа иааихырхит иацтәи аус азы, абыржә хәаимҕы-
хыашәар, анышәцкыа хәиргоит.

– Хашпамаауа, мацк иааихыпсаар хмаакәа хәбацахуеи.

Сара ахышәтхәа сқәадкәа ааикәыстан, астал амгәахь
интацаны, сыццакуа Ҙандел сишьталаны сындәылцит. Аха
иабакоу, хыхынтәи игәахтеит аредактор деицрашәаны,
дқапшышьза амардуан дағаланы дшааиуаз. Ҙандел ижәа
сынтасын даархынхәны, ахыбрахь ицоз амардуан нисырбан,
саргы аҕзы сеынкыдсыргәғәлеит. Рамиз Рамиз-иҕа хәҕхәа
диасны дышцазцкыа, хәибарххо цака хантәлеит.

– Абыржәыцкыа мкыди Ҙандели сзышәпшаа! – аредактор
ибжы хәашьталаны иаахәхзеит.

– Хампал қәәцә!– инацәә хаґагәәза уахь инаирхеит
Ғандел.

– «Бжыы ғаала иансырғызуа, исхәоит гәырғьа ччарада,
уа» – дкыжә-быжәуа акы еилейкәәкәеит Ғандел иґсы анига.

– «Сара оныда, гәарада», – схәеит сивакәәруа
сахьнеиуаз. Сара схәыцрақәә уажәы-уажәы акәша аиҳабы
телефонла иацәажәарахь ииасуан. «Сахьынзәнеихьоу
исгәәпхоит» ихәеит. Иудыруеи ак алцырғьы. Оумашәә избон
иацы хәхьыманшәәламхаз хьаас иахьсымамыз. Икалеи
мшәән, хьаас изсымами, ари зегьы иахусмыз, ус анцәә
сзишеи сара? Амәә хнымәәхьцын, атротуарґыц хнанылеит.
Уа икәгылаз аґаґараґы икаґшыы уаркалеиуа апомидор
ртиуан, хазы акырпыжә, ашыынка. Аха иабақоу раб ихә
иркуан. Урт рыхә абасқак иахьыцәгьоу тәылак ыкамзар
калап. Хара еибымхәәзакәә аґаґара хныдыххылан ахәқәә
хнарыхәәпшуеит.

– Аґшаза! – лыбжыы рхәычны ґаалтит аґаґара авараґы
зведра хәаны заґхьа игылаз аґхәыс чашә.

– Изыґсоузеи? – ґаастит сналґаґшыны.

– Алапкьа – маатк, – мчыла азәы илирхәәзшәә аґак
ныкалцеит.

– Ишәымґааит! – даашәи-ґшыит Ғандел.

– Уннан, нан, исымґаґцәкьандаз, шәәпсуааума? – аеықхәә
ашьа налґықәлеит аґхәыс. – Зегьы иртиуеит, – касымцәхыз,
уи ачаґьа иаазаз хәґхашьаны иахьзыґизом, еґьырґ аґаразы
мацара икарцоит, – лхы лыркьиарц даґын уи. Убри ашьтахь
аґхәыс хдарақәә лыдлымкылеит иага хәибарххазарґы,
уимоу, даақәымцзакәә дхәхәон «саґамзааит» хәә. Иґахә-
ґахәәза, аґхара алыхәхәо ижәны иахьын лапкьак-лапкьак.

– Ухацазар, «Кавказ» ахь хнеип, ашкәәкәә аағаны, абри
ала ихаажәылап.

– Аиашацәкьа ухәеит, амала қьаадк илаххәәп акәымзар,
избо зегьы хамцкласуа иалагоит.

Астол ґацәны иахьгылаз аабейт. Нақ-аак хәиґаґшуа
хнахатәеит, аха ашьапқәә ахьцысуаз акәхарын, астолґы
абаққәә рцәажәо хәгәґа игылан. Хыхьынтәи бґык
ґырґыруа, ихиаало иаин, саґхьа илықәшәеит. Уи
иабарґәызеи, бзиарами, еґьи ахәыхәқәә ухаланы аттақәә
цака ауац анынарышьтәуа ауп ицәуатәу.

Дааит аофициантка. Дхәзцааит, аха икаґцаз аґак
дазымзырәзеит, ґарақәәк рыпхьазара даґын лгәәнала.
Икалап ахәынґқаррахь зака шыттеу, лара лґьыбахь зака
шыттеу дазхәыцуазтґыы. Деиґацааит.

– Оыңьа хәкоуп, ґаґлыкак хәґ, ашә хәґ, ажәжыы жәны! –
аґак ныкаипцеит Ғандел.

– Оыңьа рзы акәыд-чаґа, уаха? – дцааит аофициантка.

– Арахь хара хәхь бааґшы, ацәә балц!– лмахәар
днамцасын уи дааиршәшәеит Ғандел.

– Саґамзааит, шьоук рыстол ахә ршәеит, имацны
ирымсхит хәә сыкоуп.

– Уи аґәра сара исызгом! – сналалеит сарґыы.

– Избан?

– Адунеихаан исмахәзац аофициантка имацны илґеит
хәә.

– О, ус зышәхәәи, хара хуалафахәы зынза имацуп! –
лхы днахашшааит.

– Шәәра енак ишәырхәуа академик изырхәзом, ацәуара
шәәкәыґци, – сналықәымчит сахьтәаз.

– Иаххээз хзаабгоу, енак зака бырхауа хабхэоу? – доацкьеит Тандел, – нас иахтаххээзгы ифыцзаны иааикэицхэзеит.

Хэацхэа хык ахацэа еимакны аоыжэра иафын.

Убри аамтазы дааа официантка агэаблаа ду дацаланы дыкыуа даарыдгылан азганк рстол акыицшш иныкэлыргылеит.

– Абант ишэзаартит?– лхэан, аресторан ахь аоналарта иазааигэаны аоыжэра иафыз ахацэа рахь инхьалырцшит. Зхы цырцыруа исаз ахаца пылтыкса доагыланы ибжы еитцхэаны, иара иаамчыдарахаз арака уаодтэамызшэа аоы ззаартииз рныхэара дафын, даргы ршыапы икэгылан изыроуан.

– Абри адгыл афы шэаргы харгы хакамзарц зтаху рхы абас илахааит! – ихэан, ахэатра ашэ аипш иааиртыз ифы ацэца лтэикын, иаатаирцэит.

– Амин ыказааит!– инацдыргызит хэацхэа итэахээз, нас ирылыхэхээзшэа иказ иацэца дааоахан, инацэкьаракэа рыкхэа аайдкыланы «ацэах» хэа днарыгэзит. Уи иаанагоз укэахэра сцааит хэа акэын. Анцэа ицъшьоуп макьана цфа иахьиимжэыц акэымзар, нахьхьи игылан аныхэафа зхээз дирцэахэома мамзаргы. Хэацхэа итэоу аныхэара далагар, аои ауаткеи ицэдырхэхьоу ихэда рыцхаушьап, ауалыр атыцра иафешэа ауп ибжы шго. Агалантереиатэ фабрика аума ак ашьтацартафы дыкан рхэеит, дтаркит хэа ирылан, даазар акэхап. Афабрика цэдырхэит, рхэеит аха, ус, хазы-хазы иганы урыхэацшуазар, азэгы акгы ихаразамзаарын. Уажэы, макьаназы усуртада дныкэоит. «Анцэа искэырхуп аусура, акапеи каршэны иубар миллионк угычызшэа иухэацшуеит» хэа азэы иеихэон жэаха енак ижэны. Арака,

аресторан афы дахьтэоу иаартиуеит, инаитиуеит. Иара ихатэы машынацэкагы хтэылафы итырмыжэзеит.

– Ишэыхьи, ураа? – аофициантка даазган дпыруа ахауа далан, дааакы дазхэыцуан, ураа уакэын ара указам, – ихы насыкэикит Тандел.

– Ара сабакалои Ани думбои, ихашэа хы мбазакэа дыштэоу!

– Уихэампшлан, амарца!

– Избан?

– Избан умбои, дааиуеит, уацхэа икэу апш агьама ибоит, нас абас афа «дахьалаурчаз» азы, агэалакара ахьиоуз азы столк азна арыжэтэ узааитиуеит.

– Ус казшьас имоума?

– Ихы улеигалоит, шэеибадырра дашьталоит. Уажэшьтан уахьытаххо сеидру!

– Уи сара сахьихэо акгы ыказам!

Икьаф кало иалагазаап, ибжы лтицан аофициантка длыпхэеит.

– Х-шампанскик рзыкэыргыл, рыстол ахэгы са скынтэ ишьтых!– нлыдицан, афэахэа царакэак нлымпыцаицъгэеит, – иазхома?

– О, мачхэума, иагырацэоуп!

– Уи урт рыстол азы, хара хастол ахэ анахшэогы – даафэацха-фаччан, – жэабака-оажэака бхашэалап, – фааитит уи, насгы зызбахэ ихээз ацифракэа азин иртэзшэа ибазар акэхап, лызкэа инапсыргэыца ныкэшьуа даалбааит.

– Ус коумцан! – дгэаазшэа кацаны лнапы наиаархашэа варала днаидыгэгэалеит уи лара. Хэацхэа итэаз сышрыхэацшуаз, «абри сыхьзала ишэзыкэгылазааит» ихэан сышьтахьала азэы сыжэаа ааикын, цатлыкак ашампантэ

сапхья икәиргылт. Леуа иакәын, атипографияә кәшаоыс дыкоуп. Ҙанделгыы саргыы хгәы хнархыит икаицаз: хара иаадыруан уи қыралла ауада дшыюназ, зны-зынла итаацәа ача злаархәо рымамкәа ианеилахозгыы калон. Ҙаварахь итәаз хоык аңсшьаоцәа рыбақәа ааихмырсыгызакәа аңаңлыка ахы икәыңшуан. Өыңыа ахәса рыбажыара итәаз ахатца уиакара наңшыртас химазамызт.

– Шәара шәәы ауаа ргәы разуп! – хара хганахь цәақьак нталыршәит арғыарахьшәа итәаз аңхәызба.

– Ирымажыуп азоуп изыкарцо! – аңак аакалцеит иләатәаз харгыы иҳахаратәы.

– Усцәкәа акәзам, асасдкыллара бзиа ирбоит!– иажәа кәышкәа нарылеитцеит ахатца, аха адәныка ииҳәаз башан, ихы-иғы иахәоз «иғычыоцәоуп» хәа акәын.

Ақәғаңтзомызт. Убри аамтазы аофициантка о-шампансктә лыман дааин, хашьтахь итәақәаз раңхья инықәлыргылеит.

– Аоыза Леуа иааитиит! – лхәан, зқьаф кәцаны астал инахагылаз Леуа иахь иналырңшит.

– Анашьт зауз иаоцацәамкәа рыхкәа аадыртысит.

– Сара дырк дсыман Ермантәыла,– лаңхья икәгылаз аңәца днаңашьшь иаалжәын, еиңа фаалтит арғыарахьшәа итәаз аңсшьао пхәызба, – цшрала абри ихатә-ңсатә иакәын, – лхәан, лхәамц абжаратцәкәа аархәны Леуа иахь анаңшра далагеит,– Фрунзик ихзын, хәцәахы аңара иман, уаха иааиңаххар Ереван абжа ааихәон, амала, раңхья хәиңжәит ателиек деиҳабызшәа, нас, ишеилыскааз шәара иабашәтаху, – оыстаарыла дынцәыңыңшит, – иааркәағны иаххәозар, аимаа изахуан.

– Оо, арт рыкны азакәан уиакара аус аузом! – рыгәта итәаз ахатца ихы-иғы аарңшра далагахьан.

– Усцәкәа шәымхәан, иманшәаламзар акәхап! – иныңақшәа, аха хара иҳахаргыы дшақәшаңату еилукааратәы фаалтит зызкәа хәирханы итәаз аңхәызба.

Сара схы ооахан, инарнаашәа сныләаңшит, дуаркалеиуа дықан, аиашазы егырт раастагыы дкәыңшын.

– Ари арыңца, – фааитит Ҙандел, – арахь дмиллионеруп хәа ихцәажәоит, арахь иуалафахәы зегыы далгеит хәа сыкоуп, иңәыңакны сахыихәаңшуа, иңыыба ааңиршәшәеит. Убри аамтазы аресторан дааоналеит атипография аңыңыр хада чкәынак диңны. Урт инхалаңш-аахалңшын, рхы ртысуа ирдырқәоз аңсшәа нарахәаны, Леуа дахьтәаз аганахьяла акәымкәа, хазы акрыфарта ауадақәа руак ахь иныоналеит. Хара иаадыруеит Леуа уаоңас дышзымтәоз. Ашырхәа доагылан, аресторан дындәылкәа дцеит. Уажәымзар-уажәы дааиуазар хәа хәңшын. Хара иаадырит уи аңара иңсахырц дышцаз.

– Згәы разу чкәыноуп. Ауао пату икәцара – убри ауп иара иңстазаара цакыс иамоу. Иахиркәаңәоит иабакоу, – наиаңаскит Ҙандел.

– Ари ашықәсан уи аресторан ағы дубарым! Уааи хзыкәгылоу адгыл хныхәап! – ихәеит Ҙандел.

– Уааи!– сыхпың наган инаныскыеит.

– Хара иахмырбазакәа шәара ишәфо закәи? – иаха длаҳәыхза, цыңх аахиңжәтеи хәибадыруазшәа хәаңш лапкәа аалаңшыкәылцеит арғыарахьшәа итәаз аңсшьаоы пхәызба.

– Хәаңмааит, ағьама жәба шәтахызар, – фааитит Ҙандел, – ауаа уғы итаңшуа иабоуфари, – шәыст, – ихәан, ихифаахьаз аңыхәа ааңиңәан, егы нағаны раңхья асаан инаниңцеит.

– Иаҗахзам, абызҗәә, иаҗахзам, иҗабуп!– аиашазы, иҗыз аҗәсақәә рхы ахьҗаларгалаз иҗәымығны җәаитит ахаҗа.

– Чурҗхела злырхуа акәзар җалап!– лхәеит лнаҗәхыҗ җаҗшықәә арыҗ иаларҗо арғарахьтәи.

– Ааи, иақәбыршәеит? – уи лызҗаара әеыргазара шагым еиликааит җандел, нас слымҗа ихы нҗеикын: – аҗш зымбаҗ ауабы дубахьоу? – җәаитит.

– Уи иаҗа иааигәаны ухы лылоугаларҗ ауп изыҗалҗо.

– Оҗо, аҗама даара ибзиоуп, анасыҗ шәымоуп шәара арака инхо, – Кавказ арехәара далагеит арғарахьшәә итәаз,– аҗауа, амра, ашәыр, җара сибраа җзын ари илакәу дгьылуп. Мшәан җзеибамдыруазеи? – җәалтит уи, – сара Лариса сыхьзуп, ари җоыза, – лнаҗәә найқәылҗит – Костиа, ари ақәыҗш, – бнарҗәҗши, бара – Вера!

Вераҗы лыблақәә шамшамуа раҗҗа җандел днеи-җәҗшит, нас – сара.

Леуа сгәы дныҗалеит еиҗа. Изыхьҗаз сыздырам, аха уи аҗара җшааны, игәы иҗаз найҗарҗ сҗаххеит. Аҗара дшашьҗоу анҗьныр иоызеи иареи оагыланы иҗар? Мап, уажәоуп рхәы анрырҗаз. Анаҗьалбеит, сара инаҗтиуан, иара иҗынхәрас аха ускан, – Леуа ипату ласыркәуан. Убри аамҗазы аресторан ашә даалагылеит. Ачабра лҗиган илорны иҗоз аҗхзы ирбарҗ иааиҗишьит, ашә дылагылан аибашьра иалганы абираҗ ааигазшәә, дгылан аиааира ганы. Аофициантка лааигәә дышнеизҗәкә, лхы аалырҗысын, минутқәак рыла о-җаҗлыкак рыхқәә иразны қәадҗа ичаҗаны анҗьныр ишҗа лҗыналхеит.

– Иааигеит!– схәеит җандел иахь снаҗшны.

– Иааигама? Уф, сикәыхшоуп!– иарҗы имҗәазакәә деибархха дтәзаарын. Иәааикәикит. Хҗәалақара шьҗьҗуан. Ауабы игәы иҗеикуа найҗзоит, уи азыхь аиҗш иҗқазар.

– Шәанаҗьалбеит, ари акомерсант еиҗаишьҗит зыхә җәҗоу абы! – иҗшьяны ақрыфара даакәыҗит Лариса.

– Шәыстол арахь җаахар шәҗәы иалсуама? – җәаитит җандел уи днылҗәҗшны.

– Анахара аҗахзам! – рхәан, уи лажәә алҗааҗыҗ җқәа имҗазакәә рчанахқәеи ррыҗәтә хәыҗи аақәырҗан, иааҗадтәалеит.

– Абни, акомерсант избахә шәасхәарҗ ауп шәзаа-сыҗхьаз,– ихәан, җандел аҗәәжәара далагеит.

Лариса лхы-лҗы маҗк ишҗышәызҗы, акан лныҗшуан, лхәхәы ижәжәә-иҗҗны, аха еиҗкааны иқәын. Ахаҗа игәы иахәоит җәә акәхап, уиадаҗы абырсаатқ улаҗш иҗашәоз лҗәышҗы, уажәы-уажәы иаахалыршалон. Дқәәҗын, илылан. Костиа – дуао җынчын, оумашәәҗәкәа илахь қәәқьан, иаҗҗақәа ихәхәы қаҗсан акәымзар, Лариса лаастаҗы дшеиҗбыз оашьомызт. Вера, ишысхәаз еиҗш, дуаркалеиуа дыҗан, иаҗа лхы пату ақәылҗон. Лхәхәы ықәхәан, «даәәҗара иабасшәысҗо» җәә лхәарҗ лҗахызшәә, мыҗхәы ишкәәкәан лыҗқы.

– Убри азоуп абанс дызгәәқуаз Леуа! – иажәә дналгеит җандел. Ахыкҗы рылахь еиқәышьшыы итәан.

– Сухәоит, анҗәә саҗоумҗан. Уныхәзааит, Леуа! – җәалтит Лариса лылабҗышқәә аарыҗқяны.

– Дныхәзааит!..

* * *

Ашыбыж сҥахәхәа сыцәан. Иахагы мацк атх сымгази, ацәара сҥахын, аха уазымцәан. Ашыбыжтәи ацәа акара ихаау акгы ыказам. Аостаа иызоуп, анацәкыарақәа ухахәы иалшыуа, амаха-шыахақәа рыла ургәыбзыгуа, ухы-угәы ршышыуа, иуцацәиуа, укәа иҥало аҥаанахоит. Нас умыцәан ухацазар. Аха арака узырцәода! Иацы Рамиз Рамиз-иҥа хәицәыбналан ханцаз аахыстхажьонынза ателефон абжы дамырцәазаап. «Иҥсы шҥоу дысзаажәга» хәа иҥәозаарын. Саапшит. Атуан сацапшуа сиоуп. Кадифа, уи даакәымцзакәа зәзәароуп уеизгы дызәу, амаҥәа кналхарц ддәылцзар акәхап. «Неишыас икастари, мшәан аусурахь, хредактор апырпыл далхушәа деицрашәаны дтәазар акәхап! Амш игоит уиггы, ииҥахыз анызыюуаз бзиан, уажә, ана ханыман-шәалаха сыцәгәхеит. Хампал қәацә!» Сара сахыiaz схаҥыцқәа аҥәа аарыцҥеит. Убри аамҥаз, абыржә саакәумхыр убла ишабо сьекнаҳаны сеысшыуеит хәа ахәарц аҥахызшәа ателефон аапкны хуада иааоналеит. Атрубка аакәсхызар, – сашьа иакәын, араион акынтәи дасуан.

– Уара, хқыҥаҥы иахьа цсыжроуп, зынза иҥхашьарамы умнеизаци? – аҥаиҥит раҥхьа, нас ауп – ушҥакоу? – хәа данцаа.

– Хар сывам, аха, иҥсыз дзустада?

– Душьна дыҥсгәышьеит, Душьна.

– Кох, уи лакара харгы иаххыцәаит! – атрубка инҥасхәеит сыблақәа аатсыркәчын.

– Ыы, нас, ирацәаны изхыцыз дхамцәуазои, ус акыр шәыдышәкылама шәызәу акампаниаҥы.

– Мамоу, усцәкыа акгы анзам! – сыбжы аасырмацит.
– Ианымзар, бжыммоак ахьеихагылоу усықәшәа, наҥ сара узгоит машьынала. Иухоумыршҥын, а-саатк рыла! – иҥәеит иара, атрубкагы нықәицәеит.

– Икалеи, ухы унархыма иахатәи арыжәтә? – исеҥа-лырцәеирц леазыкацан дааоналеит Кадифа.

– Мамоу, аҥәакра хәқәшәеит.

– Ишҥа? – дшәаны лцәажәашьа аалыҥсахит.

– Ишҥакахцари, аира зшаз аҥсрагы ишеит!

– Иҥәа уара, сызургәакуеи?

– Душьна дыҥсит.

– Уи дзустада?

– Бара дбыздырзом.

– Сышҥашәеи, шәеиварцааит!

– Уцома, нас?

– Сышҥамцо.

– Уныкәала, уныкәала! – лхәан, лыҥсы лоуны дааонагыжыт.

– Уи мацара ахәондаз!

– Иуҥахызыз.

– Ацарагы нагатәуп!

– Сара хатца санцоз еикәырены иаалгазар, саргы уажәы лара лахь иназгарын.

– Бара хатца банцоз аҥсуаа харшәс ацара рҥизомызт, уажәоуп ианалага! – схәеит сара.

– Уара иануфеидоу – аҥсуаа маалықцәоуп. Изууалуи уара уахь ацара анагара?

– Сабду ицәаҥәацә андырхәоз, Душьна лхатца ашьапы икын.

– Ари закәытә еиуарои, мшәан!

– Ишқа? – сәатқкәеит сара, – абри ауп аиуарацәкәа. Бара бгазмзар базхәыц, ҳацә, усқантәи анацшцәа излархәоз ала, 14 цмак рымч аман. Бара бгәы ишқаанагеи, абни сәатқкәан аәаанахар, сабду шә-ңсык ихазар акы нхомызт.

– Изнымхозар, даламкысындаз. Сара уи азы апара сызүтом, шәык ҳагуп! – лхәан, дындәылкәеит Кадифа.

Садызцалеи ухәарауеи. Сара сахьцоз аңсрахьы аңарагь аҗахымызт ашьарагь. Сдәықәлар иаҗа еиғьын, избанзар, Рамиз Рамиз-иҗа макәана дышны дыкан. Ишқакастцоз! Дәәа мышкы сааңшырц сызбеит.

... Сашьеи сареи ашҗа ханынҗала, ауаа неильц-ааильцит, ахәәабжыгы ааикәтәеит. Ахылпақәа уеизгы иахҗазамызт, аха ашҗа иқәгылаз астал, хнаскәашәа ааун, хнапқәа ххы инаархан, уажәадагь схы самысцызт, аха ус иаалырқкәан исызбит, – хәынаххәеит. Иууаза ипшын зегьы. «Анацьалбеит, аскак пату сықәырцартә ианбагысызхәи» хәа сгәы иаанаго аңсы сизааигәахеит. Сыбжыгы ааҗызгеит.

– Илабжыш аазом, икаитцә башоуп! – фәалтит цәбааык.

– Аңс иакәзам дзызхәыцуа, ацәгәхәара ауп! – нацылцеит дәәазәы.

– Уара уаниуаз ухаҗыңан шынкак ир, ауааы диуеит хәа ишңшыз ауаа ирымфарыз, нан! – аҗацахәа амыткәма дналагеит аңҗа.

Сара икалаз зегьы еилкааны сцәа сааҗазызеит. Абри акәзаарын арҗ зегьы зызхәаз. Сыңсыр еиғьысшьеит. Сшьапқәа гарыгәеон. Исықәлашьцан, скаҗауаз цьысшьон. Изулакгы сцәуаны саақәцит.

– Ус акәхап, дад, умәахь уца, умәахь! – аҗак аакеицеит сыздышшылаз лычкәын аиҗабы. Уи иаанагоз еилкаан.

Сара хәаас исыман сашьагы дсыдқкәаланы игәы ахьындырхоз. Ауаа зегьы иғымҗакәа, рыбақәа еилахынхәуа исыхәаңшуан. Сыздылалакгы насыдцны реынархон. Зынзак ицақкәан дықәырцеит хәа рымхәарц азы, маңк сәаакыдскылашәа кәсцеит. Аха дара сықәырцар хәа сымшәози, ашҗа сынҗыцны сәынасхеит. Агәарбжыара аханы игылаз сашьа имашьына сынҗалан, сылабжыш ахәхәыхәа иаауа, сгәы каҳаны, асаркәа салңшыны амәахь сыңшуан. Амәа аҗагәа-җасрақәа рацәаны иаман. Амашьына цырны иахәауазгы, сыбла иаахгылон аңсрафәы избаз ауаа рсахьақәа. «Цәгәарас ирзызузеи, цьымхеит, асцәкәа сзырцәымығхәзеи?! Зака агәымбылтра рылоузеи? Иарбану сгәы зтыршьааз? Аңсрафәы ааыжәра шәнеиуеит хәа ахьрасхәаз аума? Аха ишақәнагоз исзымхәазар акәхап...» Ақалақь ағьы ахкыдкыларҗа сзыңшауамызт. Сашьа аоны саанимыжыи, аха дышцазцәкәа снаишьҗалеит. Арахь, икамлац икоузеи, аредактор дысцылар алшоит. «Дысцылааит. Уимоу, сара схала сымнеиуеи иара иғьы. Аңсуа цасқәа игәамҗхозар, дтәаны иара иолааит, сара соума абцәарс имоу!»

– Ааада иңхәан дцеит! – фәалтит Сима лыцкы гьежьза днасхацгылан. Сыңштәы лгәамҗхазар калап.

– Кәыбрыц дабакоу? – сцааит сара.

– Хәшәык дашьҗоуп хәа сыкоуп, аңтекахь дцеит.

– О, Мкыд, уабази уара? – ағәахәа иеимаақәа рцәәжәо акоридор дыбжәаланы дааиуан җандел. Уи Сима лыблақәа дырхыңшыло, инапы сара сахь инаирххәеит. – Сара ашьыжь саан, жәа-минутк рыла хәицәхәаны хәилгеит. Уаргы уааир – шыҗа шәеилгахьазаарын!

- Иихәеи, нас.
- Сара самырхаанза шәара шәамысхуеит ихәеит.
- Уабази, уара? – нахьхынтәи ибжыи қыцьқыцьуа ҫааитит Сиуарна.
- Уаҫа амхәааит! – нацицеит Ҙандел Сиуарна дизи-зырҫын.
- Ус шпашәхәо ауао бырг изы! – Омашәа илбеит Сима.
- Дбыргзар, – уи лҫынца днамцасит Ҙандел, – аоны дтәааит.

Сара издыруан аредактор даныкам Ҙандел иахья хәлаанза Сима лшьяргәәцәкәа дрыхәәпшуа дыштәаз, убри аҫынтә аоыцьагь ааизныжьны, Алексеи Синаҫ-иҫа иахь сныоналеит.

– Оо, бзиала уаабеит! – ихәеит Алексеи Синаҫ-иҫа, зуаоыбжара инеихяз, шамхамзар имччоз ахаҫа. – Уаҫәи апартиеизара ҫамоуп. Ахьяра имоаҫаагаз аизаразы аинформация сара иҫасҫоит. Иҫьяшьатәу хәа митәык ҫамлеит, угәи коумыжын, хәарада, ус ҫамлар еигьын. Аизара азыҫаҫатәуп, Мкыд. Сара абри аҫас аҫагылар аханатәгы сақәшахәҫамызт. Избанзар ара еакуп изәагылатәу. Устатиақәа, уара уахьгылоу азы исхәом, даара уаоы дзызхәыцша зҫаатәык ашҫа скылыргеит. Уара уазымхәыцзаци, – ибжыи аанаирҫәын, даасәаҫшит, – асоциалтә уасхыр? Избан хәа азҫаатәи ықәумыргылазаци?

– Иқәсыргылахьеит! – схәеит сара, аха сьблаҫы иааҫыр-ҫуаз аҫраҫы избаз ауаа рсахьяқәа раҫәын. Урҫ сгәи ахәда амаҫа ахаршәни иркызшәа, сьҫсыҫ сзеиоҫомызт.

– Уара иахья цқя угәи алаҫамшәа избоит, уаҫәи хрылаҫәажәап зегьы! – ихәеит Алексеи Сина-иҫа.

Хәылҫазхахьан сара аоныҫа санаауаз. Еиҫаасгәалашәеит сьздышшылаз иажәақәа: «умоахь уца, умоахь!».

Ана-ара абҫқәа гьежь-гьежьюа амоақәа ирынтәалон. Сара апарк ду сҫаланы снейуан. Ашә-ҫлаҫы саара дук азна ахья анапқәа ирықәыргылан иакызшәа, ажәоан амахәкәа рыҫаргылан иҫшын. Иаасгәалашәеит «Ашарҫазы» уаанза имоаҫнаҫо акампаиягы. Уи абнақәа реиқәырхара иазкын. Аиашазы, статиақәак уанрыҫхьоз улабжыш аарын, убасҫак илахеиқәҫаган хабнақәа рлахьынҫа. Атракторқәа ҫаланы ахшьаара иаҫын. Иргон алада, аоада. Амала аҫыхәаны аҫҫара аанкылоуп хәа актәи адақяҫы иәәҫаза ианын. Ажәларгы еиқәтәеит!

– Умыцҫауазар, хәиҫәажәап! – азәи адаҫ ҫлақәа даарывҫын, ахәыцқәа азы зларнырҫо арезина ала схы иақәкны азы сгәидитәало далагеит.

– Уеилаҫама, цьым, уеилаҫама? – сылахь снапы анаҫыраскуаз, даәазәгы сьшьҫахь ала исгәйдтәало иәәаихеит. Снеаҫшызар, – абар ассир, – уи актәи аиныхраҫы избаз ахахәи ҫаҫшь иакәын, иаҫа-иаҫа дааскьо сааигәараҫәкя данааи, даасыхәлаҫаҫан, аҫҫао аас-ҫырҫиргеит, сьшьҫахьалаҫы даәакгы саахеит. Азнык азы схы ҫууа ицеит, нас саақәгьежын аҫак ҫасцеит. Аха ишысҫахьизеиҫш изымназеит сҫаҫкәым. Шьҫа издыруан хаззеисуаз. Аиныхра иазкны изоыз азы акәын. Дара иахьябалк исысуан – сьҫра иҫасуан, сыхәдаҫьал иасуан. Абар саргыи сманшәалахеит – исзымдыруаз арҫыск шьяпыла игәи саньҫас, дхаууала дҫаны адаҫ ачықьра дылахаит. Аҫаҫшыи сарей хәуп еизынхаз. Дыкшон иара, ськшон сара. Хәзбақәоз азәазәала иааиуан, аха азәымзар азәи даахәабжьаломызт. Аибапҫара хәхьяҫы аарла исахаит

пхэыск «милиция» хэа шэфылтуаз. Уажэшъта сышзазар акэхап, сқышшэ иаахоз аҭақкэымқэа татаза икан. Сыкшеит иманшэалан знык, ыынтэ, абар шьта дкыдсцалоит акапшь, убри аамтазы схы «абақ» аакэгеит. Уи шақэаза ианаасырхэ, адапра илахахьаз арпыс иакэын. Мазала дахьсысыз сгэи еибакны сылабжыш аахаддылт. Ах, ишқастахыз иарей сарей ххала хаисуазтгы! Даеазныкгы дсысырц иҭахын уи иикыз ағэыцэмакьала, аха еицакны иказ оғапшылара дацэшэазар акэхап, инкаижын, дыют, аарлахэа дыют ахахэи қапшыгы... Сныкэарц сшыаақэа еихызгеит, аха схагэҭа ацэи алалазшэа исыхьуа иалагеит... Санаапш ахэышэтэыртэҭаи сиан... Амшэ ахышэ, апышэ, атрашэ, апшышьапык!

* * *

Сара мчыбжык инамгакэа сгылан, скэапза аныкэара салагеит. «Умшэан акгы ухьзом» хэа сархэон ахақымцэа. Ус сархэон ссызцэагы. Аха иахькыдыртэз сгэи иалан. Ииашоуп, иахьсыхэазгы калеит – акы аизара сахнагеит, обагы пытк сыпсы сшыеит. Хэарада, срымпкаргы исылшон апсшыара, аха ианамузах, усгы калазааит. Мап, амца ахьысыркыз акэым апроблема хэа сызэу. Изысыркыз ауп. Хэарада, хара хэзэыз акомпания агха аман, рапхьа иргыланы аиныхра – цаск ахасабала иаалыркьан иакэахьырц ахьахтахыз. Ус акэымкэа арыжэтэ – аиныхра ацаскэа еицазкуа акы ауп хэа азцаатэи ргылазтгы?..

Апенцьыр ағы садгылоуп. Ақэоура иафуп. Иоэжь-оэжьза амца ианыхалаз абыгькэа зегы еизыхэханьы аар иаманы ицоит. Шака ибзиазыз амцакэа аныцкьахалак ақэоура иаакэыпцыр, аха, иауама, зака гэм ыкэнагаз акара аана-

гароуп. Абар бгыжэжэ зсо иахьнеиуа, настцаақэак ирғаеит. Аибарххара иалагеит. Арахь аар уи згоит хэа иалагеит, арахь иара ациаакэа ирғапаны иааныркыларц рҭахуп. Аха аар, иахьугалакгы иоарми, ациаа пшқақэагы абгыжэжэы аайднакылан, ицхэаны амца иныкэлеит.

– Уажэшъта иаамтоуп, – лыбжы нархааны фылтит амедициантэ еихэшьа.

Сара сашьылахань, сыхэхэаза акаруат сныкэиет.

– Уаахэи! – насыдылцеит лхы-лғы мапк иаалырцьбаран. Оумашэа иубартэ ауп ишыкоу. Урт ақкэынцэа иаасмеиг-закакэа схы-сғы иасуан, арахь агэыркэа зегы стэартоуп изларцо. Аеҭэшьа агэыр ахьыкалцаз атып ағы абамба ақэыргэҭэаны илырцысуан.

– Уаха иаашэгэаламшэазеи дара? – дцааит лара ашышьыхэа сапхьа дныкэтэан. Иаатыз лхалат, лара пшра-сахьала ишаолымцозгы, итыхыз лгэи иаоцома ухэартэ ихтыз лшыаргэацэқэеи, ахыхь иага иғэғэазаргы апсцазаара мыцхэи иугэадырпхон.

– Урт ахаангы исымбацызт, избаргы исыздыруам! – фаастит сара.

– Ижэдыруеит, ижэдыруеит! – даеа пытрак лэыслырбарц лҭахызшэа сгэи иабейт, – ижэдыруеит, амала, шэара шэжурналистцэами, нас дара рғы шэынкылсны, рыхэдацэа шэкуеит.

Сара уи сахьлыхэапшуаз иаалыркьан даасцэымгхейт. Дкэыпшын, аха дзызхэыцуаз даеакын. Даеазнык сылапш налхызгеит.

– Угэи иалсзар калап, саҭамыз. Угэи иалымсын акэымзар, – иаалыркьан «уара» ашка диасит апхэызба, – даеа гэыркгы уласыршышьуеит.

– Бара баафөйтцзакөа Мкыд иоуп хьаас ибымоу, буафөызар харгы баафөацшла, хгөы кабцалап? – ииартд дныкөтөан фөаитит сөацхьа ииаз аҗамада.

– Уара ухөацшра уиакара иацсамшөа збеит, аөы дканажыит хөа уааргеит. Аөыцөкьа...

– О, баба, аөы иакөтөо иоуп аөы иканажьуа. Урт харкөацтып, сватцара ццөазаргь, сгөы шыкац икоуп, бара беицш икоу данаабалак, аөырхөа, пхалла ашья ашьтуа иалагоит! – ицатцакөа инапы нрылишьын, ихы-иөы зегьы аалашеит Темыр. Уи ииартд ааиреишөа иун, ибга иашаза ашөахь иөынеишеит. – Шөара шөычкөынцөоуп, шөаицөажө! – ихөан, ашө ньдиркылт. Ас имхөазтгьы лара ицегь даангыларгьы каларын, аха, нас дьндөылцит. Сара фьыцха сиан. Адөахьы илеиуаз акөа ашьтыбжь схахөы еилнах-уазшөа збон, сылацөа нҗааргьы цөгьа избазомьызт. Ашө шаатыз гөасөеит. Иөналеит өыцья. Схы сөахан, саацшит. Абар Көыбрыци Цандели.

– Иазхоуп, уара, ацөара! – фөаитит Көыбрыц.

Цандел аччара дөфьын.

– Уара, зны ацсшөа хөахө, нас уччала! – сиартд сныкөтөеит сара.

– Уи цөагөара дыкан иахья! – ихөеит Көыбрыц.

– Закөытө цөагөарои? – сцааит сара.

– Ацкөын хөахөы кацшь иөызеи иарей ркьтаф инарган, ираҳазар акөап, нас, икалаз, аугө рыкөырцан ахөхөахөа ацөагөара иафуп. Аха уи иазууеи, – ихөеит Цандел угьла-роуп, уаха назтахым уск халагоит.

– Ааи, уи интересуп, уиммоу, аридактор иахья хөахьеизаз «Ма Мкыд дгыландаз» хөа дузхьяаит, ара дыказамьыз?

– Дьикамьыз! Хгөы еибарцшааит!

– Иуеимхөазеи?

– Иарбан исеихөоз?

– Уацөы уацөашьтахь реицш узеигөыргьаша убап хөа.

– Мап, мап! Сара сганахьяла, акгьы имамьызшөа збеит, аха иара илахь еиқөын.

– Уи хөара иаххарам! – ихөеит Көыбрыц, – хөара агөыргьафөхөаша узаагеит, – ишьтахь ивакны иикьыз агазет ааиртын, снагөыдирцшылеит. Ацшьбатөи адакьяфьы иалагон сара сөымта «Ах, арт ацаскөа». Сара сгыланы аөеилахөара салагеит.

– Имазамзар, изьзкуи уи аус хөа зьзбахө шөхөаз.

– Ашышкамсқөа хьчатөуп! – еицөажөан иказшөа еицьырхөеит дара.

– Амшө ахьшө, апышө, аҗрашө, ацшьшьапык.

II

АШЫШКАМСҚӨА РМАРШ

Актөи ахы

Хзыкөтөаз ахаирплан шыхөхөоз, ишцөуоз, уажөшьта иғьазкьызар калап анаасгөахөуаз, ағөра нафөадырххазшөа иөацкьан, адөышкөағьаз ианыршөланы афьынанахеит. Нас, алым иацөарц аҗахьызшөа, абарбалкөа адгьыл инькөнахын, ишиашаз, аарлахөа ауаө илапш ицашөоз амхьрҗахьы афьынанахеит. Ахаирплан иҗатөаз жө-өык хөахөын. Азөы – апырөы игөы ахьнирхаз, насгьы амөеорологиатө җагыла-

заашьақәа ахьееимыз азы, – дзымпырзеит. Хацак уаца кьакьоуп хәа дандырзуаз иаоызахеит. Атәартәкәа ѿ-ганкны икан, аха урт иугәаладыршәоз асакасақәа ракәын. Уанрынтәалалак, амшын ағы ацсшьацәа ирыртә атәартә уантәалозшәа, унзаакәкәала уцон, угәы иаанәагарын уажәымзар-уажәы цака, адашьяма уныкәтәоит хәа. Анцәа ицъшьоуп ус икоу ахьхаузгы. Хымш раахыс ашьха ахьцыртаф ацстхәа ыкәчуп хәа ахаирплан рышьтзомызт. Ас ианбанза хәа, – ари аныкала ахымш рыеноуп, – апыроцәа реихабза иғы хцеит. Уи дкалаза ажәоан дацакьысуа, ихы-иғы лашаза, дааххатгылеит.

– Абыржәы ишәымхәаргы, ус инымхоз? – иагхья игылаз парат дук акнопка днакәыгәгәеит, – амш шпәкоу? Агхәыс илхәоз илахь аакәнацеит. – Ацстхәа хызаап ахьцыртағы.

– Измаанозеи, – лхәычы дылгәйдкыланы агхьяка днаскәеит гхәыск, – хара ханразцаауа амш бзиоуп рхәоит, шәара шәанразцаауа ацстхәа хуп рхәоит, – дкапшьза деицрашәаны лыбжы аашьтылпааит.

– Ацстхәа акәзам аус злоу, апыроы даәа шьоуки парала дхырхуеит, – фәаитит ацыхәтәан иааонашылаз цкәынак. Убригы дпыроызаарын.

– Уара ус шцоухәо, Ваниа, ма уара хаилукаар ами? – фәаитит аихабы ихағы лашара аәаапсахын.

– Шәеилыскаауеит азоуп изысхәо. Ахаирплан, бжәахә-хәахутоык дкуаоза дтәтәаны ашьхака дцеит!

Ма ақәиартә хамандаз, улацәа аакәуцсаанза ао-фоы рғышәшәа, иғамкәо, ахәақәа ааухагылоит... Изысхәааз, абас еиғадмырццеизтгы ацстхәа хыцзомызт. Аихабы, икақәаз аниба, ахьцырта аалашеит, ахаирплангы нышьтыпрааит. Абар, уажәы, уи амотор схы итагылоушәа

ауу ахга, ахы иоаханы Гәма аиохаа итаршәны иахьнеиуа. Зынгы ашьапы еисиуашәа, иаадырдыруеит, нас ахауа аеналанажьюеит.

Анцәа хәибоумырбан абри сеихаби сарей. Иагарааны дубаргы агазет азы атема ғыц дашьтоуп. Уажә ааигәа ари ашьха қытахь цсшьара дааны дахьыказ, ашышкамсқәа ирызкны ассир иахаит: ашышкамсқәа ианыртахха, ашхқәа ндыртәозаап. Абри дырны Ноу акытантәи аколн-хара «Амра гылаанза» агроном Ардон Хасан-ица даалаганы ашышкамсқәа рыжәла иазирхәзаап. Урт планы амхы ихцеит. Даргы амла иагозма, амхы рцәымгума, уара идыр, руа-ршәацъ ыказамкәа ирхны ирхысит. Убри иабзоураны аколнхарағы гектарцыпхәаза ироузаап ф-килограммк рыла еиханы акартош, аа-килограммк рыла еиханы ацш.

– Сшәыхәоит, шәанацәалбеит, убра имыцхәны итырго ацш ацармыкәа ағы иаахәаны сара ирыстоит, амала, убас иахьыхароу, хәирпланымзар акгы ахьымцо сышә-мышьтын! – сыекажыны сихәеит сеихабы, аха иуа дыказ-ма, атема ғыц, атема ғыц хәа дгьежьюа дрылан сара ахәшә-тәырта стыцны саннеи.

Сыварахь итәаз агхәыс зегы лқьышә хәқәцаны акәын дышхалапшуаз. – Аиаша ахаангы икамызт, иагыкалом – налалцон зны-зынла.

– Икалеи? – сцааит. Иабастаху?

– Уи уара иузеилымкаар калап.

– Кох, афизикаф аартра дүқәа кәбцахьазар – еаки иамусуп. Егырахь сахьбыхәапшуа, сара исзеилымкаауа ажәабжк бара ишсабымхәо бхы-бғы иснардыруеит! – изызари, мацк сшәаны исхәеит ацыхәтәантәи ажәақәа.

– Сара соума уара игазоуп хәә иупхъазо! – лшьапы шәпа дукәә ааитцыхшәә аңсарта нарытаны, лыблақәә насылал-цеит аңхәыс.

– Мап, бхацкы сцеит, саргы лафк схәеит, нас! – атам-заара шьтасдарц аңсык сыгымхеит сахьлыхуаңшуаз.

– Ешыра сыкан жәацы. Амра шуеит, ауаа былуеит, – уи агәра слыргарц лтахушәә, лкьяә ахәда плыртло далагеит лара, – ибылуеит, мшәан! Сара сахьынхо мчыбжык инеимағәаны ақәә леиуан. Абри иашоу, нас!? – лнапқәә насымцалкит уи.

– Хәарада, ииашазам! – днапьюлеит иоғәтәаз ахатца, – хымш шәқытағә иаузар, хымш Ешыра иаур акәын! – деихашәны даатгылеит.

– Аракьыеы абабго, Аракьыеы! – ахаирплан дтыцны дцарц итахызшәә, дфатцкеит иоғәтәаз.

– Аха, шәмеисын, абаақәә, ақәә зшо хара хакәу цышәшьома? – фааитит илымха иамаз азызырдыгақәә азин ширимтоз удырратәы ихәдацьал абжаранза иааирхәын.

– Аа! Абыржәы иухәеит истахыз, – изшоз – ииашан имшазеит. Ус икан ажәйтәан, ус икоуп иахьягы! – лхәан, лнап иағәз лнацкьара хәапқәә атәыргәеипш иааидыл-псалан, луатәә шәпа апкаца аакәпыргеит.

Егы сганахьала дсыдтәалан Сыкәын. Уи даакәымцзакәә ахырсысра дағын, иахьягы иацухагы цапшьара дтәазшәә.

– Ухы шпоубо? – снаигәтасит сара.

– Уажәыцкьа хнеиуеит! – атхарцәхәә даапшын, асаркьа далпшуа далагеит, хәхьынзааихьюу ихәарц итахызшәә.

– Абри убома, арахәыц шкәакәә алыргазшәә кыс змам абнара иагәылсуа, – убри Хькәара ахызуп, ацаа иаоызоуп! – фааитит Сыкәын.

Сара уиакара ицьасымшьазеит, избанзар, арт атыпқәә уи шьяпыла еимидахьеит. Уака иара иакара амшәқәагы мнейцзар калап. Даныхәчыз инаркны абна бзиа ибон, ацаоцәә иман уака дылазан. Ақалақь ағы иара иеиғьны атәылағәцә здыруз дузыпшаазомызт. Цыпх уажәааны иеихабзеи иарей ааицәхан, абрахь рцаоыс даарышьтит. Аймак ахьынзағәғәаз уажә ахәара цәгыоуп, избанзар:

– Абра абна уанылымзаа, иуроар улшоит! – ихәеит аихабы.

Убри ашьтахь аитцыбгы иатәам ихәазар акәхап, ишеимаркуаз, ишеифаркуаз, ацыхәтәаны «Сшәыхәоит схатәғәаңхарала соушәыжыырц. насгы абна алалара азин сымышәхырц» хәә ашәкәы иоит.

Абаскак ахәара аныкаитца, ишпаруаз, «Абух... сбыхәоит ишьапы дықәгылазамшәә дыцкьа-шәкьа дыбгарц» хәә наницан, ихаакәакәараза иааилгеит. Изхысхәәаз, аратәи атыпқәағь идыруеит, ауаагы идыруеит. Хәаирпланк уахь ма арахь ипырны иара дтәтәамкәә калазом. Ахәаирплан асаркьақәә харкылпшны хшыпшуаз, ахыцырца иазааигәахо иалагеит. Абар-абар ихәаауеит иара, аха уаха ааада изхамлозар акәхарын. Ахан иакараз ахәхәқәә инрывс-аарывсуа, ихырхәо-ижәыло, игәыбзыгуа, аеырцагыа, амәа хара иқәлан иаауан Бзып.

Зака ахыцхырца хәзааигәахоз акара сшәо салагеит – ххәаирплан неиуан, ианамузах атцлақәә ирысуама ухәаратәы. Уажәымзар-уажәы ацәашьқәә реипш ихәхәә-хәхәәза иқәгылаз ашәапыцьап иалахауеит шысхәоз, инахууан инталеит. Ахыцхырца ианахыпраа ауп ианыздырыз уи зака ихаракны ипыруз – уажәы хыхьынтәи избон хара атымитыша хаштапшуаз. Адунеи ағы зегьы ирымазаап ихьантоу

ахаларта – рымч ахьяқымхо. Убас икан, соыза ипшзаны ихэан еипш, хаазгоз апша уардынгы ари ахаракыра ағапхья.

Хэычы-хэычла аонқоаггы цэырцуа иалагеит. Урт еизааигэан игылам акэымзар, ар рычуан итапсоу акэа-кэаркэа иреипшын, дасу рылоацэ хэхэаза аоада иахьцоз, угэы иаанагарын ажэоан арахэыц ахахара иафын хэа.

Ашьтахь итакэка италеит, ашьапқоаггы еипнахзар акэхап, акы адгыл ашка ишахоз удырыртэ икан. Ашьац зқэышьшы иказ адэышкэагыз инықэсын, нас идырдыруа уи икэыршэны афынанахеит. Аштаф ампыл иасуаз ахэыцқоа зеггы рымпыл аанрыжын, ионы ахаирплан иашьталт. Апыржыгы ашта тбаа аниоу, аеи акамчи игэалашэоу сеидру, ашьтахьтэи абарбал иаакэирцэраан, «Аеропорт» хэа зныз, атакэажэ нанамга леипш зжы кычхыз ахыбра ашка ахы наирхан, амотор аусура иаакэихит. Ацкэынцэа азэы амцэыжэоа дахынхалт, азэы ашэ дадхо далагеит.

Амоан еибадырқоаз «абзиала» хэаны хэхэааггыжызы, аидарамоангага машына дук цшы. Адрухэа уи хнақэтэеит, ацентр ахь ицоит, рхэеит. Уи ами харгы иахтау! Хнеиуан ахахэ дукэа зныжылаз, нак-аак ахьхэа азыхькэа звысуаз агэарбжэара ханыланы. Арака ишырхэоз еипш, ауаа мацзамзаап – иааигэа-ааигэаны рыонкэа еивагылан, инхон-инцуан. Аха цыашьатэыс иктэыз ара-цлақэеи, ахэасеи, ацеи ракэын. Урт – шыаацыпхыаза игылан, насгы ихьыхэан ирфан. Итагэ-тасуан амашына, зны афкэара инхыкэгылон, ижэйтэзоу абаагэарақоа ираосуан. Аха абжеихарак уи абнара илалан ицон, еихашьшы игылаз абнарафы ихьшэашэаран, ахауа цфан, ахахэ дукэа ирылцуаз апхзы хьшэашэа еипш. Сара сшысасыз идырзар акэхап, хацак сышка дааскэеит.

– О, ибзиоуп уахьяаскыз, – ихэеит Сыкэын, – шэеибадыр, Васили ихьзуп абратэи абнақоа дреихабуп.

– Сеигэыргэоит! – инацицеит уи.

– Сара Мкыд сыхьзуп, шэқыта збар стэхуп! – схэеит, снапы ито. – Шэара шэакара ибеиоу Ацсны дыказам! – нацыстеит еица, абна сгэы шышьтнахыз исырдырырц.

Убри аамтазы Сыкэын илымхэхь икышэ наскэеиган, Васили ак ихэеит.

– Кох, уи зынза ибзиами? – фааитит Сыкэын.

Хмашына абнеи амоадуи ааннажын, арымарахь иаахьахэны, ахэыста италан афынанахеит. Харантэи игэастэит илақэзаны игылаз хыбрақоак. Ак алоа ахылцуан, егырт арахэ, апсаатэ иртэызар акэхарын. Уи хэаааигэахеит. Агэашэ антыц ауаа еилақь игылан.

– Икалеи, Сыкэын, хэбаанагеи? – уамашэа ибаны уи схы найкэыскит сара.

– Егьяурым, егьяурым, уи сара соуп изхароу! – инапы аасыкэиршеит Васили.

– Умшэан, умшан, ари еиныхразам! – сгэы иртынчырц далагеит Сыкэын, аиныхра сзықэнаршэахыз дырны, – ари цсхэроуп, арака уамашэа афатэ кертэоит!

Сгэы иртынчыз цыишьеит. Аха уажэшьта уи ахэара иапсамызт. Агэашэ антыц адэхэыпш афы ажэла бзиа иамазкуаз, ижэйтэзоу ахачқақоа гылан. Урт рхыпхызара рацэан азы, адэхэыпш зеггы ашэшьыра артон. Рымцан, о-ганкны, аурыла акыргы инейцыхны астокэа еиғапшыны ирхиан. Фатэ хкыс арака иузымпшауаз акгы ыказамызт. Ганк афы ауаа тэахьан, насгы, нак-аак ишеифатэазгы, рапхья икэгылаз ацатлыка шкэакэақоа акыр ишнар-цахызггы, рышьтыбжэ дыргазомызт, ахышэт иагэылланы

апыц зегы алацаны амати зыпшаауаз ашьыц еипш, рхы ақөйрпсны акрыфара иаёын. Васили иыызцөеи иарей шнеизцөкья рнапкөа аарзөзөан, итацөыз аган ахь ииасны инатөеит. Ацыхөтөаны харгы хтыпкөа аанахкылт.

– Аыызцөа, сшыхөоит шөаасзызырөырц! – доагылеит хара хтөаанзагы өбака ныхөаөа аанызкылахьаз хацак, – абрака слымха интыршьит хазхатөоу агөалашөара иөалаирхөырц харантөи дшааз агазөт акорреспондент! – даахьахөын снадирбеит.

– Анцөа агөабзиара иитааит! – рхөеит заа итөахьаз рган иамаз хөсақөак рылахь-рыцьымшь аарзатөын.

– Анцөа ит агөабзиара! – ашөаны иааицырхөеит еица, аха уажөазы өыцья ахацөа рыбжькөагы налалеит.

Акрыфарацөкья хөаёын. Зышыкөс карцоз ахаца изааи-гөақөаз зегы сара ськөша-мыкөша итөан. Агөабжьанытөи ица, ишьапы даанагартө дшыкамызгы, инапы ркын, сывара итөаз днарыха-аарыханы даасыватөеит.

– Игөалашөара мызааит! – өаасцит азара снапы нтасырсын.

Аөырхөа рылабжыш неит сапхья зегы.

– Хабду хаизызырөып! – ихөеит Васили.

Нас ауп ианыздыр – егы аган ахаөы мацөеикацөала зхы тахөхөа итөаз цшьык атакөажөцөеи өыцья ахацөеи ари адгьыл аөы «анцөа иаанижьыз» ракөзаарын.

Дкашөкача деилахөаны, ихы-иөы цапшьза, зегы ишырбоз иацөа азы нтацөаны, ицьяр цырцыруа, диашаза доагылеит иара абду Михаил.

– Импсуа уаө дыказам, насгы уи калеит ххь икөтөоу ибзоурала, – өааитын, ацыхөтөаны ажөа ашөаны ихарц итахызшөа иааицихит апап, – ицсуа ицсы нхоит, уи ахауа

иалоуп, аиаша иадгылоит, амц иаөагылоит. Ицсуа игөалашөара хара хөы изынхо ицшзаны халацөажөарц ма ихааны кралахфарц акөзам, уи анцөа изынижьуа өырпштөыс икацаны халанхарц ауп.

Угөы иаанагарын, уи, арт иажөақөа иацынтөарак дтөаны өырхөала рцара даөын хөа.

Зышыкөс рымаз ицха, пхөыс назаазак лакөын. Лыблақөа камкамуа, лылахь аөаз антатала, амра иаблыз лыхөада тыган, лыжөаохыркөа (урт мацк ахаца ижөаохыркөа угөаладыршөон) өөаөаза, ампыл еипш лгөыпхөкөа лгөыдымзало, уажөы-уажөы дааины, амөы аалгозшөа, афатө ныкөжьны дцон.

Ахөса шьта акрыфара рылымшо акынза инөихьан, аха азөызатөык лакөын, азлагара еипш, зөы ааихамгылоз. Уи зышыкөс ыказ имоца лакөзаап, – Ацсны далган, абрахь, нак цьяра дыргеит, – рхөеит. Аа, ланацьялбеит, крышпалфоз! Лхы зацөык акөын дышуаөыз узырдыруаз, егырахь асакөа даөызан. Апапи сарөи хаицхыраан хнапы лыкөхаршөит хөа халагаргы илыкөшазомызт.

Убри аамтазы зегь аарзырөоны доагылеит хацак. Уи иижөхьаз изварак ишақөымчуаз мацара, нак-аак даахаб-жьагылеит, иара итөала иөириашөит, изнапык игөы инади-цеит, илахь ааикөйтцан, хара хөхь ихы наирхөит: – «Акыр иацсоу аыызцөа, иааиуа асабшөаны саб еицамхөа иөынөа-жөамш сьмоуп, азөазөала сшөылалан исызхөом, сшөыхөоит шөнеины төыцак нхышөтөаларц». Даөа ажөақөакгы ихөарц акөын, аха итөаз зегы неиөапшын «ихрат бзиахөит» хөа анацырца, уа даанөасын, дгыргыруа итып ахь иөынеихөит.

Васили иөааникылт, амцхө имжөзеит. – Саб ишыкөс аөы аөы сөысзаршьуам – хөа иажөагь иналеитцеит, нас

днaсыхэацшын, – уажэы ак узаазгоит, – ихэан, днагылан дцеит. Абри имхэацкэа, сацхьа даагылеит бкэылк азна ахартэи асаан азна асаранцьи иманы. Сара икасцара сзымдыруа саакэхеит. Суаоым акы сшамеигзо ари аоыза ауао изы. Смацура акэзаргыы сеигзомызт. Имандаз нак! Средактор уи атема ыыцкэа дрышьтеитцаларын.

– Итэбуп, Васили! – уаха ишцасхэарыз.

– Егьяурым, егьяурым! – ыааитит еица.

«Иморахэ нцэааит, абри «егьяурым» аамчыдарахах акгыы изымдырзо?» – сгэы иаанагеит сара.

Амшэ ахышэ, апышэ, атрашэ, апшьшыапык...

Аобатэи ахы

Аухатэи атц Сыкэын ифы исхызгеит. Уи аарла зыцсы тоу хыбра хэхэак афы иара иеицш, арахь иаарышьтыз ыыцья артцаоцэа ицыюноуп. Уи ахыбра андыргала ашьтахь, оажэака шыкэса цуаны, абартца афакартцазаап. Убри аахысижытэи акыр цызар акэхап, абартца аоны иафыцуа иалаган, урт рыбжьара даара ушьапы уацкламцшыкэа аоны узыюналазом. Апшэма, апшэма хэа сызэу Сыкэын иоуп, избанзар, егырт аоыцья апхынтэи апшьарахь икан, излеихэаз ала, арака ашьталаразгыы ақэара атахызаап. Ацхьа уара уанышьтала ахэынацкэеи ацыгэкэеи упырхагазам, ус акэымкэа апхьа дара анышьтала – уара урпырхагамхароуп. Абас ишаны ирымазаап рускэа. Уи сара иабаздыруаз.

– Уара, Сыкэын, абри ацгэы аакэымцзакэа итэаны ишсыхэацшуаз иаашеит, измааной? – сиязцааит офы зэзэаны санаа.

– Уи акэым, ахэынацкэа узывамсзеи? – атак ацынхэрас ыааитит Сыкэын.

– Мап, мап, ус акгыы сгэалашэом, амала уажэы-уажэы акы адыцхэа сгэы аеныкэжыны, нас адашьмахыы икафон! – цхыз убама цыым хэа сеимхэарц азы истэахыз аус аасгэалаиршэеит уи.

– Ус анакэха, уасны ушааз рдырит. Иаха, – даахьахэит Сыкэын, – хара ханааз урт шьталахьан. Унеины уеан-рылаужь, ишцаруаз, рыцха, ишухатэаз иаадыршеит. Зыцсы таны ацсабарае иаакэу зегы агэы рымоуп, ирыцхашьатэуп, – ихэеит ионы ионоу ацстэкэа алаф рылхуа, аха, анцэа аиакэым сумырхэан, урт бзиа ибозаргыы калап иара.

– Ыы, шьталанынза хэаит хэа сыкоупеи? – иаха иказ-ианыз сиязцаауа офаасхеит.

– Шьталан хашцаахи, апап игэйдкыларуа уналаган, цхыбжьонынза шэысзеимыхуамызт.

– Уаанзатэкэагы снеима? – иаасцэымыгхеит сара.

– Апап ионыка хамцеи зегь хайманы, алекция каумцеи!

– Изыкызыз, уара, слекция?

– Арелигия... Уи зхылцыз ашэара шакэу! Ауаоы даншэа, анцэа дшихэыцыз.

– Ишцоубеи, нас?

– Сгэы иаанагоит, уезыкоуцаргыы усцэкэа ибзихомызт хэа.

– Иара иихэозыз?

– Ицхэысгыы, иаргыы, изгабгыы қэацэза игылан иузы-зыроуан, уара иулшомызт акэымзар, ацэажэара уакэытцран указамызт.

– Исымхэар акэын, аха исхэазааит! – азэ ицэажэашья аасгэалашэан, атакс инаистеит цэгьарак шыкасымцзак анейлыскаа.

– Уи иазуазеи, уааи акы хнацхап! – астал икәиргылаз афатәкәа рахь инапы наирххеит Сыкәын.

Санынапш, астал азааигәахара иаёын ѱ-лаки пшь-цгәыки. Уи анызба, иахатәи аасгәалашәан, ахы сықәшәазшәа сәатқьан, акәардә сыёнықәсыжыит.

– Уст ачаи, абар апамидор, ахәша, атубар, ашә... – ихәан, афатәкәа зегьы рыхьз неихәеит.

Саатбжак ашьтахь, хееилахәаны абарца хаатцит. Сара искын агазетқәа, хтипографияёы итрыжьыз аблокнот ссарочка ақхатәи ацьыба итасцеит. Нбан қапшылыла уи ахаёы ианын хгазет ахьз, амоан сахьцозгы ирбаларц стахын сара иаха рыцхарак сақәшәаны апап дгәйдскылозаргы, ус, ала сшаарымцаз рдырырц азы.

Амш шоурахаргы цәгәа иабомызт. Акыргы хнаскьеит, нас ѱнык ақхәа хаангылеит. Уа, масарла ихкааз ашта аханы, ихьшәашәаза кәарак иақараз зык ииақьа ицон. Ацха хәыцы хнықәгылан, агәашә аахартит, аха илоума, ихәоума ак абжы мгеит. Нас имырдуцәакәа ақшәма ихьз хәаны фәхтит. Зықәрахь инеихьаз пхәыск дааюныцын, даахәақшит.

– Ох, ари шәара шәоума, Сыкәын Дамеевич! – лнапы ыргьежьуа днаипыюлеит.

– Ааи, сара соуп, шәышпакоу, шәышпану? – иатахуп хәа дыштцауаз удыруан, – абри ақкәын, мамаша, ақалақь акынтәи дааит, агазет аёы аус иуеит, Мкыд ихьзуп.

– Харахә рферма аихабы иитиз ажәкәа рцыхәала акәхап! – слапшықәцаны даасыхәақшын, икы, узашьтои лхәозшәа лнапгы насылтәит.

– Мап, мап! – сара сус иаха имариоуп хәа ласхәарц акәу акы сахыццакны атак қасцеит саргы.

– Нас, амш ееим хәа аёыцга қацаны ахаирплан ахәаармышьтуа атцыхәала аума? Уи азынгы хашшхьан, аха зёы уашшуада!

– Икоу шәдыруама, мамаша? – Сыкәын иажәақәа снaryкәныкәеит саргы, – икоу уи ауп, абрака инхо агроном, шәара шәыцкәын Ардон Хасан-ипа ақшыгамта бзиа қаицеит, убри атәи инартбааны хгазет ианахдарц хтахуп.

– Қоқ, уи апышәа атәи ауаа иргеижьтәи...

– Ипатретгы аццаны, – ацәажәаха лымтакәа қасатәи сажәа инацысцеит сара.

– Ауаа рацәаны иаахьеит араионқәа рқынтәи, иацәажәан ицахьеит.

– Харгы даахәақәажәар қамлазои? – сылахь ааикәыс-цеит.

– Ишпақамлои, амала, иаха рыжәтә мыждак ржәын ицәоуп уажәы.

– Абаақс, даапшуазар, хшыкоу хәзиахәа! – ихәан, сәыза шьтахьқа иёынеихеит.

– Шәаангыл, шәаангыл, фырцьанк-фырцьанк шәсыркуеит.

– Икалома?! – иёынеихеит Сыкәын.

– Урт жәбарц шәтахызар, исхәаз қашәца! – иаахәа дылцалеит ақхәыс.

Хара асасааиртахь ала хәоналеит, уадак хәонысит, даеакгы. Азә ихәда абжы гон. Лыцкәын ихәда абжы акәхап. Нас, қсызак ақара илақәит адашьяма. Уи чысқатцар-тазаарын. Ачысқатцарта обаны ишан. Азганк аёы ахәа штакыз арака иааюуаз афоала иудыруан. Ахәа дуззазар акәхарын, ирчахуан хымпада, ақыта аусқәа зегьы еизганы ахәда икәушәа, атцыхәа ақра иаёын.

– Еилышөкаама зынза хшақөымгөығзоз икалаз, ашыш-камсқәа закәу? – ацәажәара дналагеит лара.

Сара сблокнот аатыспаан, Ардон ипышәа хәа нақөызөит, аха иара аоы дашны дахыцәаз азы, изаазари, ус агазет иузанцом, ацақатцәкәа «Мамаша линтервиу» хәа анысцөит. Уи ацәуара дафын ашышкамсқәа рыхыз хәаны. Иаалгаз ачаса ашышкамсқәа иркны иқан, атызқәа рөы ашышкамсқәа кыдын, лхата илыкәтәан.

– Иагарааны амәа ханысны ханцо иркыцны хәрхысхөит, иагарааны амца иақәахцәхөит амөқәеи ацәақәақәеи ирыццаны, аа, абри ушыр ирыцхазами? – атыз икыдлан инеиуаз ак аанылкылан, лнапсыргөыгца иныкәлыршөит, – уаангыл, сымхәеи! – днацәхәхөит уи, иаргы лыбжы алымхә итәсызшәа, иаангылеит. – Изхысхәаз, – ацәажәара дналагеит мамаша, асаби дангарырхуа еицш, даара гөеанызаарала ашышкамс аашытыхны астал икәыртөо, – знызатөык ауп апы аңдөықәнацо, насгы иара амедицинаө излапрофессору ала, иахьалацатөугы адыруазар акөхап, ашхы дузза хаббала ағьара иныкәхауөит...

– Абри ашышкамс бхәатраөы икоума, мамаша? – дцааит Сыкөын.

– Мап, ацстәкәа рахь, ахәа уи азычхазом! – леааихаршөны атак аакалцөит уи.

– Нас, ахәа иазымчхауа бара излабычхауөи, – ацхөыс «длыжөло» далагеит сөыза.

– Ус шпрөухөои, сыцкөын, сара суаөыми, ахәа ааста скөышми? – агөра илыргеит ацхөыс.

– Аа, уи сазымхөыццөит сара! – фәаитит сышка даалацәкөны.

Сара уөизгы-уөизгы истахын ацкөын иацәажара, убри акынтө исызбеит уи аөны сынхазозаргы исычхарц. Хәицны ххынхөит Сыкөыни сарөи. Уаха хәбацоз. Ани ацхөыс луаткарш цөгьалацәкәа абхәа агьама ахын. Фөынтө иац-лымхызар акөхап, анцәа илумыржөын!

Уажөшьта дгылахьазаргы дгылахөит анаасгөахөуаз, илыкөыршөны сеицәцөит мамаша лахь.

– Уагхөит! – лхөит сшылбазцәкәа, – Ардон Хәсан-ица, шыбжхьа анырфоз, цөыцақәак рамхажөын, уажө рыцсы ршөит!

«Лыцсәа ытылхааит, ари лыцкөын иакөзаап «шөара» хәа дызөу! Изустцөада схөахөит! Ассир хашцәкөшөеи!» – сгөы интысхөаан, тынч саагьөхит.

Схы ахьызгара сзымдыруа ауада сааонахөит. Сдөылцит-сыоналеит, аха исыкыыз. Сышцәнеиуөи сеицәб иөы? Зака дсыхөазөи гөыкыла икаца хәа. Изыкасымцөозыз, сара сжурналистын, атема акөзаргы, сыцстазааразы ишөартазамызт. Ашышкамсқәа ухөит хәа, ипланы, еишьталаны ишцо ашхы аарпылар, ишцарыжөжөари! Абас ауаөы дшырхатцгылоз рдыруазтгы, ихагахар каларын. Ахаа бзиа ишцарбо ухөарауөи! Мамаша лыстал икөгылаз агөаблаа ду аөы ашьақар цырақәа рааста дара рхыцхьазара еицан.

Уажөшьта ахөылпазхарахь ахы кыднацап анаасгөахөуаз, сцаны мамаша лыюны аөапхьа игылаз ацла саватөөит. Азөы, шыамханынза иөиқәа царкөакөаны, ведрак азна апомидор иманы, урт цхныгак-цхныгак иакөаран, икацшь-кацшьза, даасаосит. Арака ишапу еицш, ацсшөа ихөөит, аха нак данынаскьагы даакөымцзакөа сышка дхөацшуан. – Усы-хөацшла, сара сзын зөгь аоуп! – сгөы иаанагон сахьтөаз, –

знык Ардон Хасан-иҗа дсызкыр, мчыла акөзаргыы ажөак шҗасзымырхәарыз.

Убри аамҗазы агөашө абжыы геит. Сыңшызар, иара иакөхап, иҗы зөзөаны, импахьшыы ижөа икөыршөны абарҗа дныҗдалахьан. Сара, алаапк сыңхазшөа сөатҗкьан, агөашө кьакьаза иаартны, ашө ааимҗааны амаҗурҗаҗ снейзар, уи иҗсың аанкыланы, иаҗөҗа азна ауатка көеиҗеиуа иҗахыы аоагара даҗын. Снаидыххылан, самҗасны иааныскылеит.

– Сухөоит, саҗоумҗан, Ардон Хасан-иҗа, оымшҗуеит абра сыңшыны стөоижьҗеи (мышк ус иаҗысҗахьеит). уаҗөажөара саргаҗуеит, сара судыруазар сҗахуп, Мкыд соуп, агазет акнытөи.

– Сара иахьа аинтервиу касҗазом! – җааитын, иаҗөҗа ашҗа инапы наирххеит.

– Срыңхашьа, мшөан, ақалақь акынтөи җөҗгала сааит!– схөеит сияшьяпкуа.

– Оо, уи даара ибзиоуп. Ахыҗырҗаҗ аҗсҗхөа хзамыз?

– Мап, – схөеит сара.

– Ахаирплан аашьҗра анырҗахым, ахыҗырҗаҗ аҗсҗхөа хылт, рхөоит. Уи атөи хәоухьеит ақыҗа иаланхо зегьы, аха ажөакгы азөгьы иарымхөеит! – еиҗах иблақөа җаа аҗөҗа днахөаҗшит. Уи аҗөҗа ибла изадхуамызт, аха ассир зыхьны иҗаз сара сакөын, сөыгеи сыблокноти аасымгазазаап. Уажөшьҗа схы абакыдыскьо, сҗаны иаазгап хөа салагар, схынхөаанза ижөуеит, сымҗар – ииҗөо абанысҗои?!

– Сухөоит акы еиҗшымкөа, Ардон Хасан-иҗа, оыгаки қьаад хөыҗыки умазар, истраа.

– Хара аҗара хамазам! – ихөан, иаҗөҗа днахөаҗшит. Уи афөы җкьаны иҗон.

– Икалома сҗаны иаазгар, абрака о-шьаҗак роуп ибжьоу сара сахьынхо акынза? – ихаҗы дыҗазар, саарыңхәишьартө акынза снейны сыкан.

– Ишҗакамло, ишҗакамло! – ихөеит ихы дааоахан.

Уи ахаҗа фархьк иакөын, иблақөа җаакөкөала, иҗаҗа қаҗшькөа аҗаҗын иашөны икан, даасыхөаҗчеит сандөылҗуаз.

Сара ахагаҗөа реиҗш амоа ианыршөланы саауан, схәқь-җсықьуа сахьҗоз Ардон Хасан-иҗа ионы сдөылырҗаз җьыршьартө.

«Даөа маҗк ичхә, Ардон Хасан-иҗа, даөа маҗк ичхә» сахьауаз гөаныла анҗөа сиҗөон сара. Аха сыблақөа ирыхгылан уи иаҗөҗа иаха-иаха икьышө ашҗа ишынас-кьеигоз, иҗсың аанкылан, хрыжь-хрыжь албаадара дшалагоз узырбоз асахьақөа. Нас, иаҗхьа икөыз ачаса днафьоуан, еихырсса икөыз ашша нақөҗаны, иҗы инҗеикакон. Аа, ари схөыҗуанатҗ аоыгеи ақьаади сыман сааонашылеит. Амаҗурҗаҗ Ардон Хасан-иҗа иҗыҗаҗ дтөан, аҗөҗа җөны икөгылан. Даасыхөаҗшын, даапышөырҗчеит.

«Уқөақөра сҗааит, Ардон Хасан-иҗа, ушҗахаҗоу, издыруеит, сукөыхшоуп, издыруеит абри сара сзы ишыкоуҗаз, сара сзы ишучхаз!» – сгөы иахөоз ажөақөа иахазар қалап, убыскак схы-өҗы лашан.

– Иарбану җҗаатөыс иумоу? – ихөеит изблак аахиоома ухөартө иҗөыхьанҗаны.

– Ашышкамсқөа, Ардон Хасан-иҗа, ирымоу амҗкөа ртөы араионқөа рөы ирҗан, хөҗөахьы аҗши акартоши иргөылатөоуп. Агазетқөа ркынтө ауп урҗ рызбахө бзиа хәиҗабырагы ишрахаз. Ииашоуп, маҗк хәҗхеит, аха аҗамзаара шыҗаҗоит.

– Усгы калойт! – фааитит Ардон Хасан-ица аца афои ихэпышөшө. Ишысхээз еицш, арака аца рацөаны икалоит, шыаацыпхыза игылоуп. Аха ана-ара ауп акөымзар, итааны иалгахьейт.

– Ашышкамсқәа, хәарада, рцакы дууп, уи апрактика иаанарцшит. Аха ижөдыруоу урт хара хөицш кызшьалеи жөлалеи ишеицшым! – инацөа кыакыза, ицысцысуа иаашытит уи, аха уамак изнымкылакөа астал иныкөижыт. – Иаагозар, сара избаз, итысцааз ашышкамсқәа рахьтө аарцөтөикөа иаха итынчуп, игөбылоцөоуп, ацстазаара бзиа ирбоит, анархагы рymoуп. Нырцөтөикөа – уртгы аус руейт, аостара рылоуп акөымзар, рацхьа афызара иашытоушөа аарцөка иаауейт, нас ацшөмацөа рынхарта иахырцо иалагейт. Аха хара акымзарак ххөазом! – алакөра иалагаз ихы дааоахан, даасөацшит Ардон Хасан-ица, нас иблакөа реааицдырхын, ишхазза иаанхейт. Мацк сицөшөейт саргы, икалазеи, анацалбейт, сааицагөгөейт, иаргы ихы астал иныкөижыын, ихөда «ахыр» аатгейт.

– Мамаша, мамаша! – сныоныцөаан, ашытахьтөи ашө снылагылт.

– Икалахи, уа? – лведра азна иөеижьхьхьаз анаша аашытылхын, ахөа ахьтакыз аиахөа инанылцсалеит.

– Ишөфа, сшыкөыхшоуп, ишөфа! – лхөа ахы лнапы ныкөшыны, деагө-еагөуа дааоаналан, астал зхы ыкөыз лыккөын днаиөацшит. Ицьюшьаша, лхөацөкыагы «шөара» хөа акөын дшашытаз.

– Ардон Хасан-ица хөычык ржөит! – фаалтит икылкаан сыбла дхыпшыло.

– Ишпөижөи, абар иахыкөгылоу? – ацөца налсырбейт.

– Уи зуп, сыккөын, – лхөейт лара, – Ардон хасан-ица ауатка аныржөлак ус картөит. Уи урт анхөычыз аахыс

ирзынхаз групп. Ианыхөчыз, ацатлыка итаз ауатка мац-мац ихыржөаауан, нас, уи атыцан азы тартөон. Убас ауп ахатарахь ишааз... Сара уи атөы зегы еилыскааит, цкфа исзеилымкааз ашышкамстө епопеиа ауп.

«Ирхысхөаарызеи урт ашана фыцкөа, сзацөажөарыда! Издыруада акыта анапхгара иаха еигыны ирдыруазар?» Абас схөыцуа мамаша лашта сынтыцит сара. Цаса сызбоз азөык-фыцкыак уажөыгы сыцшьаны исыхацшуан, цаса ала сыцхазшөа сдөылкыан сөейт, уажөы сышы-сышы еикөцо, схы наркөны Сыкөын иуада (ауада хөа ззумхөара иарбану) ашка саауейт. Ихьшөашөарахейт. Ана-ара ашыр-шырхөа аөбыга ахаскыын иацыршыуейт.

Арака еицш атөа ахьдырхуа сара исымбазац. Уахьы-нацшлакгы атөа дырхуейт, еизырхөхөейт. Нырцөи-аарцөи еикөфьиртуейт. Атөа ргоит машынала, уардынла, өуардынла. Угөы иаанагоит, аратөи ауаа зегь рыпцстазаара атөа иадхөалоуп хөа.

Ашыр-шырхөа имөанырцөит аццышө иафызөу аөбыга, ихөхөаза инөивалоит ахаскынкөа. Атөархөы даангылоит, инацөала ацөцөахөа илахь апхзы аалихуейт, ижөаа акөзар, ацсата аднахөалазшөа, ибаазажыраза икөуп. Имака иавцөу «имакфьацсыс» аөбыга инафьишыуейт.

– Бзиа жөуйт! – схөейт мыцхөгы сыбжыы смыргазакөа.

– Бзиа убааит! Умөахыц, таатынк хөахап! – ихөейт ахатца.

– Сара сахазом! – фаастит, аха иганахь сөынасхейт.

– Уабатөиу, ара усымбазацтеи? – дцааит ахатца.

– Дамеевич сиөызоуп, уск азын саан. Изысымхөахуейт, Ардон Хасан-ица ифьы сыкан.

– Аа, идьруп! – ихөейт даасцылан, инапы сыто. Уи апхзы злыцыз инапкөа арацөа еицш еикацөаза амра иашөхьан,

инапсыргэйтца ацшгэинтэ еипш икьякыза амса ыцагылан.

– Шьюуки амшгара иаеуп... – инапы икьеит «сумыр-цаажэан акэымзар» ассир схэоит хэа фааитырц итахушэа.

– Избан, алтшэа амазами? – агазет сшадхэалоу идырырц азы уи абызшэагы схи иасырхэеит, аха, сыпсымзар, иара изы уи акгы аанагазомызт.

– Аус злоу абри ауп! – ихэан, иебыга еималан иказ ахаскынра инатишьит, – сынтэа еипш атэа камлеижьтеи фаажэа шыкэса тцеит. Иубап, еитакалоит акэаци ахши рацэаны! Сара избон уи аамта шицэызгоз, лассы сипыртцит.

– Хэтоумцан, цкыа хзымеицаажэеит, аха атэа – ари ахы уардын ианыртэалан инарго алакэ пхызба илеипшуп, – заа уахымзар, уаха иубараны иказам...

«Ашыю-си, ашыю-си» дыргон аебыгакэа. Ацхзы пхыахэо сахыауаз, азын салацшуан.

Ахпатэи ахы

Сыкэын иутра дталан, цыара хаскынк ыцихуан, цыара захэак ириашон, апамидор аха икэитцон. Саргы, аоны иацрыцны зыназхахыаз абарца сналбаан, ацыгэжэеи алакэеи снарылс-аарылсуа уи аутра сынталеит. Акэакь афы иаатцышлаама ухэо акынза инеихьан акартош. Икэацэза аутра иалагылаз абаха аатцхын, шыапык инацасырцеит. Икэашза адгыл иаатцит акартошкэа.

– Сыкэын, Сыкэын! – уи изэыстит сара, – уааи, ассир усырбоит!

– Иарбан ссиру исурбо? – ибга еитцыхны даасэацшит уи, – сара исымбац ак сурбоз цыысшьан.

– Ари амыза анбаубахыоу? – сыниазцааит напыла ишьтыхны.

– Абжак хфахьеит, уара абзиара ззыкалаша! – еитх ихы нышьтацалан ахаскын ажэжэара дналагеит. – Арака ашышкамс хмаазазеит, аха аутра бзиан икалеит, – атема фыц сгэи ахиршэарц далагеит Сыкэын.

– Сыкэын, ашхы ыкамзар акэаап! – схэеит сара.

– Ашхы ахыкам ыказам! – ихы дааоахеит иара, – аеаора ахыаадрыхуа иаргы убоит, аха ажэла итоупсац тоупсароуп, шхык картошк афеит хэа, цэгьарак камлазеит, ацсабара иаказшыоуп, уи азы ашышкамс сзаазом! – иаафахитцеит Сыкэын.

Убри аамтазы леилахэара хэычкны, лшыапы дацкпацшыны иргыло, абартца дааталеит пхэызбак.

– Хэлыбзиакэа? – лхэеит лара, арцао иахь лхы рханы, инархаан!

– Бзиара збаша! – атак аакасцеит дыцшыо.

– О, бзи збаша, баама бара сынцэахша, бааи, цым, бааи! – аутра дынткыаны ифааихеит Сыкын. – Аиаша уасхэап, абри данызбалак аены ауп ианеилыскаауа сара ацкэынра шыстаху. Акэыпшра зацэык ауп истаху, уаха амалгы-ашьалгы, амацурагы, акымзарак стахым!

– Шэеибадырузааит! – аахадитцеит хыцыагы.

– Мкыд сыхызуп! – фаастит.

– Елена! – лхэеит лара, – абри саб ишэзааитиит, – агазет иаалылхын, банкак астал иныкэлыргылеит, – цхоуп иара, саб, рапхыа иипшыз еиуоуп!

Елена алакэжэа реы зызбахэ рхэо азылан длеипшнысшьалон. Икэашза, ацакыа иалкыан инеиуа арэаш еипш, ихэазамкэан лыжэа икэын лыхцэи. Ишкэакэан лхы-лэфы.

Лыцымшь кахэхэақәа еиқәацәан. Лыбла тыпхо, ассир дааины дгылан. Сара еилыскааит уи ауауы данылғапшуа дшықапшьхоз, лыблақәа лалыркәуан.

– Дызустада ари апхәызба? – сәагәа-ғасуа сиязцааит сара.

– Оо, иацынтәарак ари лаб игәыдыкылара уағын, – ихәеит Сыкәын.

Нас, лара илхыскааит лаб ипшрақәа. Хәарада, иаргы акалашәа ибзиан деиғкаауп.

«Мшәан, аскаамта дызланрыжыи ари ләыза ахазына», – схы азцаара астеит ацыхәтәаны. Уи азцаара лара илахартә исхәазшәа, ақапыхәа дынхырхәан. «Бзиала, ицегь саауеит», – хәа, хәаны ләыналхеит.

Сахыглаз садырсызшәа сынхеит.

– Иазхоуп, араһь уаахәы! – ақыркырхәа дааччан, апхыз еипш сызлаз схәыцрақәа саарылихит Сыкәын.

– Дызланрыжыи аскаамта? – сеиҗацааит сара, аха уажәшьта атак сахар стахытцәкыаны.

– Дшынхаз уасымхәои, – сышка даахәахәит Сыкәын, – ари лтаацәа анцәа дхарцоит. Ганкахәала анцәа дхазымцо диртазом, дааганкахәала, егырт, анцәа дхазымцо, уи тацас лгара ртахзам. Аубагы лара илпырхагоуп рыцха. Даеа динк змоу атаацәара арака иказам.

– Еилыскааит сара исоухәаз, аха агәы мыжда иачхауа-зеи!

– Абра хашкол ағы аа-класск дрылгеит, даара ибзианы. Убри ашықәсан акомғарра далаларц лызбазаарын, аицбыратәи аорганизаағы иахынеиз, лаб дпапуп хәа ирымуит. Ицьюшьаша, ашкол адиректоргыи уи дадгылазаап. Ашьтахь ацара иацлымцазеит, апстазаараһь агәала шлымаз дынхеит...

Сыкәын иутра итигаз апамидори анашеи еилеиххын, ахәсхәеи апырпыли иырганы, саан дук азна асалаҗ астал иныкәиргылеит. Иага крыфан указаргыи акрыфара угәаирпхон, убас крифон, дгәыхәыз цыушьарын... Ус крызфо згәы бзиоу иоуп, згәы бзиам акакала асаан иану зегыи дыргәылапшуа, икапануа далагоит. Хара фырцанкгыи нтахтәеит. Сыкәын уацәы ақалақь ахь дцон сара сааныжыны, излеихәаз ала, арцага шәкәқәа амихран дықан.

Адырәоены иарей сарей хәипыртцын, сышиашаз аусхәартахь сцеит. Ақытсовет аихәбы пылтыкса хәычык лакәын, уи рапхәатәи амш азы апсхәрағгыи дысдырбахьан. Апсшәа еибаххәеит. Стәарц сыдылцеит. Лкабинет хәыцын, аха илашан. Уи атызқәа рғыи ө-патрет дук кыдын. Патретк ацақа икыдын иара убас адунеи ахсаала. Амаҗәакнахарта қәафына цақак ала иаркын. Астал иағәагылаз егыи астал ахағы иқәгылантәыцаки азы зтаз графинкаки. Уи анаосан – ацыблааха зтарпсо. Ахантәауы лапхәа иқәгылан артәоцәа роыгеи рмарқәафи. Дызхатәаз астал азганк ағы дакыак агәыларены икәын ишаанагара иказ шәкәык, «Справочник профсоюзного работника».

– Ақыр сшәыхәартазма? – фаалтит ахантәауы.

– Абра рыцхарак сақәшәан сыкоуп! – схәеит сналғапшын.

– Рыцхара хьантазак акәымзар, хшәыцхраап.

– Исыхыыз уи ауп, – саахәцы-мыцит азык азы, – сара араһь сааит хгазет адцала. Ишыжәдыруа ала, – иаха саалахәыххан, зыкәтәаз ақәардәгыи ла лышка инаскәаганы, қаса еипш акәымкәа, сқацаза астал сна-хатәеит, – уажәы араионқәа акыр рғыи ирацәаны ирхәо, ирыоуа иалагеит Ардон Хасан-ица иацшыгамта иазкны.

- Шәара дыжәбахъоума?
- Дызбеит, аха...
- Еилкаауп нас...
- Ишәхәои шәара ари ацшыгамта иазкны?
- Иаххәои. Бзиарамзар – акгы!

Сара сыблокнот аацәырзган, арубрикакәа нықәсыр-гылеит: «Бзиарамзар – акгы!». «Акорреспондент изцаарақәа ртак калцоит ақытсовет ахантәақы». Сара абырсаатк схафы иазгеит зегы. Аматериалкәа аатып уи лтаккәа рыла, аштыахь иацагылап мамаша линтервиу (фотокорреспондентк даасышьтыр, лнапафы реиҳа икәазу шышкамск нықәыртәан итихып), урт рыцака. «Q-хәоук ашыб-жышьтахь» хәа инацаргыланы ианылап Ардон Хасан-ипа ииҳәаз ажәабжкәа. Арт зегы амацәыс еицш сагхьа иаимкьан, ииасит, ацара змам уи анхаф ицкәын иааирцшит ашышкамскәа иртаххар, абарақәатра шаарго. Шәара шәазхәыц: хышықәса рацхьа хара баҳа-фык акны итаҳацсон х-картошк, избанзар – идыруп, убрыгь ахәта арззом. Ганкахьала, ажәлагы аекономиа азаауеит. Амала, убрака иацзароуп ашыақар зы.

- Уи катцашьас иамои?

– Ажәла антоуцсалакь, цәыцабжак акара ашыақарз тоутәоит. Ашышкамскәа рацәаны иазаны ағара иқәхам-цахьей, иаханы, рхала ахаа рыцшаауеит, нас уаҳа иапыр-цран иказам. Ари апериод злашәартоу уи ауп, урт ашыақарз иканатцаз ахаара ианахнацаалак, акәтағь ацара рхаштуеит. Акәтағь ацил, ишыжәдыруа еицш, ари ауп ацстазаара зхыләиааз. Ашышкамс ацшәмара ахьыннакылаз ашхы иатахузеи, инеиргы феидас иалнагозеи!..

Сара схәыцуа суадахь саауан. Истахын сыматәа хәыцкәа аашьтпаан аеропорт ахь сцарц. Еитах сыблокнот сьыба итыхәхәо, сускәа зегы шамахамзар ианыкаста, абилет-тиртахь оғаныхеит. Аштәафы рыжәоа икыдыртцо артмаккәа ргыланы ирацәаоны ацкәынцәеи азгабцәеи тәан. Урт атуристцәа хәа ирышьтоуп. Дгыли-жәоани иахьымнеиуа акгы иказам, ацстазаара рцоит, ирцоит хдунеи хәыц.

– Аҳаирплан хазцшуп! – ихәеит зыкәрахь инеихьаз ахаца. Уи уажәгы ишәихзомызт даныцыруаз иныкәигоз аформа, игы арцкәынон, иззатәузеи, дагыейнакаауан.

– Ус акәзар, азин сышәтозар, саацшуеит! – снизааигәахан җаастит сара. Истахын сьыба итыхәхәоз аблокнот илацш ақәшәар.

Сыцсымзар, еиликааит.

– Хымҗада иаауеит, амш бзиоуп сеидру! – иаҳа ихшыю сзишьтуа далагеит ахаца. Излеилыскааз ала, уи ари аеропорт еихабыс дамазаап. Аеропорт ззумхәара иарбану, санаауаз зызбахә схәаз ауп. Сгылоуп, сыцшуп, ихиоуп сшышкамскәа, сыхиоуп сара.

Аҳаирплан аауоу, имаауоу зынза хьаас ирымазамызт ацкәынцәеи азгабцәеи. Шьоуки рхы еилатцаны ишьтан, шьоуки реейлыхны амра реадырбылуан. Цьшык азгабцәа икартаз адцала, зхәы ааинылоз ргыски иаҳа иазлан иказ гхәызбаки ашоураха, аанда иқәтәаны аибагәзра иафын. Насгы, ицьоушьаша, абарт ацшыоык ирхәаанза ркышәкәа еидыцыр калазомызт, ианалагалакгы «иазхоуп» рхәаанза еидырхзомызт. Убыскак ихәатәхәтацәоцәан урт аоыцәагы. Инеиуаз ауаа иаацъашьашәа иаатгылон, аха «иазхоит» хәа анеицырхәалак. Зегь ааибарчон.

Чкөына зацөык игытара кны ара-цла ашыапы дадтөалан иеыцыз, икалап иара избызаргы, лаф ашөак архөара дафын. Уи иашөаеы даакөымцзакөа «ацөы иахацаны» иман ажөак – «сыбражөит», насгы ианихөоз ицсы зегы ахеицон, илахь адакөа зегы ааизганы агытара иаөаижуан.

Сыжөа азөы инапы ныкөицеит. Саацшызар – «аеропорт» аихабы.

– Сацоумцан, сбаба, аха ацшра иацсам!

– Избан, икамлазои ахаирплан?

– Икалазом, сукөыхшоуп, амш хөартам, рхөеит.

– Нас, амш хөартзацөкьами? – ицъашьаны снаи-көыгөгөеит ахаца. Уи ибжы азөы иахар хөа дшөаны днацшы-аацшын, өааитит:

Сыбла акакац ыцашөама схөартө схы ааилагьежыт. Сартмак аашьтысхын, илыкөыршөны Сыкөын иуадаө сааит. Ацгөы сшыапы илахарцаны иансыршө арцөаа аатнаргеит, нас, ахаөы цөыххааса иаоөацшит. Сыцсымзар, уи иахөеит: «узиааиуазгы азө дубеит. Ускак ухаца гөгөандаз ахаирплан ианаамтоу иаалартө икоумцоз». «Усцыртц акөымзар, зынза усрыцкөоит!» – өаастит ус ахөазшөа сгөы ианаба. Иаргы ахы кажь-кажьюа Сыкөын ицөартахы өынанхеит.

Сыкөиоуп сыла тызза. Шыыбжь ааит. Сыкөын ишыкайцо еицш асалац кастцан, крысфеит. Сыкөиоуп. Атызкөа срыхөацшуеит. Иумбо иарбан арака: афотокино, мото-лото рыхөтакөа, абатареиакөа, ахөынацкыгакөа, нитроглицирин, ажөөеимаа... Аллах, аллах! Аикөыпхьазара халагар хабананаго.

Саргы мееик соуп акөымзар, азөы иуада сызныжыны дцеит, арахь сахан уи ацөа ахыхра саөуп.

Васили ихөалоит еицш, егьаурым. Уажөы Сыкөын иуада шыкоу икамзар еихагы еицуп.

«Ибзиоуп, аха ачын зкыдгыло акөакь өөы, насгы ахаөы рахөыцдас ак акөыршоуп», – сгөы сацөажөо сныцыззеит абырсаатк, – анцөа имаөуп ишыцгөөыру? – ажөжөахөа өөеилахөара салагеит, – ашышкамскөа зегы өнак ала инцөааит, сеихабы урт рыда ихамшөалааит, ахаирплан иахьамоу уацгөы имааит! – ацгөөыр аакыдцан, Сыкөын исирбахьаз ацсызкырца ашка слалбааит. Шамахамзар, ааигөа-сигөа уаө дынхазомызт. Аха ус змам аамца дзеигзари!

Ишөах мацараха, иөахөатөха, ахахөкөа агөы рынкьо инеиуан Бзыц. Изакароузеи арт ахахөкөа. Анацьялбеит, ари азы иархөазаны амшын ахь иагар, амшын хьцны ихацалоит. Аха макьаназ уи тысырц агөы ицазамызт, азиас акөын амра ашөахөакөа реицш иадпыххаала ицоз, нас ацөаөкөа еицш икацшыы-иацөаны ахаө ду авараө иааилатөон. Цытраамтак уи схыпшылон. Сыварахь санаахө, ихахаза иарсыз ацөон ахаөы закы акара ауреи атбаареи атаны атанакы адча-цалан: «арака ацсызкра калазом».

Бзыц илавасыршөын, көарала алада өөынасхеит. Уажөшьта саангыларгы цөгьам ансгөахуаз, азия еицш зыкөахалак збеит. Снеизар, азиатцөкьа. Ганкахьала махөөак еихамкөа акөыцөа алалон, егырахьгы убриакара ацрыцны нак, Бзыц иаццон. Сшыамхы аацасыркөакөан, уи инахы-саанза сзаалан снаскөеит, нас ажөон иалыюрызшөа уа иалагылаз ахаө снахьынхалан, скөаөза сныкөтөеит. Азия агөтаны, уи азара еионацөарц атахызшөа, ахьаца-цлеи ахьа-цлеи гылан, рымахөкөа адауы ижакьа еицш, цака изаа-жылыаны. Убри акнытө, азия егы аган цкьа уаөы ибар-цазамызт.

Сыцгәғыр ахы аасыртлан, абанка хәыңы иҗартәаны исымаз схәаңаңа рцәыргара салагеит. Ишҗасцәымғу уи ацгәғыр ахаңара, иахасңон – әереиңны иаахыңуан. Ацыхәтәаны, сангәаа, снахан, ахаңынза инахасцеит. Изулакғы сыцгәғыр нзааскылеит. Амра макъана иҗашәа-зомыңт, иаңынғылаз ашьха ҳаракңәа ирхуаа ағынанахеит арахь иаанхаз зегғы – аңсабарей сарей акасы қаңшь наҳаҳкыаны.

Сыцгәғыр арзысага ахы каткато азы изаауп, макъана иахо ҳәа акғы ыказам, сарғы ашьха азиас слымҳа кыднахны сеиқәтәазар акәһап, сыцгәғыр ахәаңшра салагеит. Убри аамҗазы ацлақәа рымаҳәңәа ирылзбааит сыңхыз иаламшәаң асахъа. Аҗашәара иағыз амра иаңәыблыз ашәаңшькәа реиңш, лыхңәы шкәакәаза азиа еғы аган ағы дааины даахықәғылеит Елена. Иарбанзаалак гәәанызаарак аҗахуп ҳәа қамҗазакәа, лымаҗәақәа аалыхлыршәшәан, иҗашәоз амра даңәыңхашъазшәа дымңшзакәа азахы лыналхеит, нас иаҳа-иаҳа днаскыон мақәаҳәара илызнеиаанза. Ацыхәтәаны, ашьабысҗа еиңш, лыхәда ааидылхын, лзыллан хңкәа лыварзысо, агәахы лыналхеит. Уажәшьҗа амрағы даңәыңхашъазомыңт, ази ларей рхала ракәын иказ. Аха, абар, ассир ахьсыхъуа, ацлақәа рымаҳәңәа даараушәар, лылаңш сааңашәоит, дсыршәоит, дрыңҳауп! Сара ахаҳә ахаңынҗәи сҳәазо, азқәа рахь снаскыон, ишсылшоу уахынҗәи сеаалырәырны азы сынзаалан, ахықә ахь сдәықәлеит. Азыхъшәашәа дзаан азылаҳәа еиңш, далакәымпылуан, лыхңәы лхы иакәшон, лыхәда иакәшон. Уи лыңшзара иаңәыбналеит амра, саңәыбналеит сарғы. Иказеап аңшзара ауағы данаңәыбнало – уи ишыңкәоу, лаңшык ақәымшәаңкәа инхарң азы. Иқоуп аңшзара ауағы данаңәыбнало – иарғы гәнаҳада дынхарң азы.

Аамҗәақәаң цеит. Санңшы, Елена азы дҗыңны аеилаҳәара дағын. Сара ашәак ааңәырызған, сыбжы схарззала, сыцгәғыр сазкәынңаны, еиҗа ахаҳә ахь сғынасхеит. Ацыхәтәаны, ңаса еиңш, сашәаҳәарағы аанмыжзакәа, ахаҳә акыңшь снапы лағасырңан, сынкыдыззалт.

– Хе, ҳе, ҳее! - лыбжы црыхәңәаза исаҳаит Елена. Сара издырит уи сшылымбаз.

Аңәа иңшьәоуп, дшызбоз лдырузар – сымңан дықәла-зомыңт, арахь дааилар сҗахуп, избанзар, уи лаңәажәара ағара сгәанарңхоит, ус анакәха, аңсҗазаараз ақәңара сылшоит. Елена лнапы лкәеит. Сарғы снапы скәеит. Зынҗрыс ддәықәлеит, нас дңыңза даангылеит.

Елена даахъаҳәын, дыюа аңшаҳәа давалейт. Сңәа иалашәейт санылдырыз абыржә ауп ҳәа. Абри сҳәонаңы, ацла дшықәлоз, амаҳә дшахынҳалоз, азиа арахынҗәи аңшаҳәахы дааиасит.

– Ари шәара шәоума, Мкыд? – уамашәа ибаны дңааит Елена.

- Ишыббо, сара соуп, лаңшҗашәаразам!
- Аҳаирплан маазей, нас?
- Имаазейт, аңәа ииныхәаша!
- Ыы, аоныка аңара шәҗахзами?
- Мап, Елена, ас еиҳа еиңуп – бара сбаңәажәоит, Бзың аңшаҳәа сықәтәоуп, илакәу аңсабара сагәылаңшуейт.
- Шәара ахҗысқәуа рықәшәара бзиа ижәбозаап! Аха иага ус акәзарғы сара сахь шәааи, уака аңсыз шәызкраны шәыказам.
- Избан, иараби? – сналңыюлейт сара. Лара аҗак қамҗазакәа напыла дсыңхейт.

Избан шәымбои, ари зықәахоуп, арака аңсызқәа афатә азы иқәғазом, аңстазаара ишиднаңо ами ауааы дышныкәо. Убас ауп уртғы. Анака, – лнапы напырххейт еибәх-еибәфо инеиуаз Бзың ахь, – афатә мңарстәуп, ағыра иаңәгатәуп, ус анакәымха назаза иуңәызит. Сызәу акалмаха ауп! – лыбжы рхәыңны лажәа даалгеит уи.

– Хәлыбзиа, Елена! – снапы налыстәит азы санзааң.

– Бзиа збаша. Акалашәа сыказаап саргы, – даакаң-шьхейт уи, – знык ауп шәанызбахьоу, арахь сыюны шәышка сааит.

– Избан бдыруоу?

– Издыруейт! — лхәейт лара.

– Иарбан?

– О, мап зны шәара ишәхәа, исзымдыруа ауааы иахь сыюны сзааз.

– Сыбгәаңазар?

Елена лкәатеиах пңәо аччара далагеит.

– Шәара ауааы шәиңәшәазом.

– Кох, абыр уажәы хәчык шәазааигәахейт, – амала, ауаа иакәым, шәара шәоуп сызцәымшәо.

Сара уамашәа избейт ари аңхәызба ссир лхәыцшыа, лказшыа, лнаалашыа.

– Бара ара баазгеи, Елена?

– Хых, сара ара сиит. Ижәбома азиа нактәи аңшахәа, – аңла амахәқәа сныргәылалырңшит лара, – убри инаркны оынәажәа-хынәажәа шыәәа ааада икоуңар, хашта унта-лоит, уака шәара шәнеихъейт. Сара арыжәтә зжәуа дыс-цәымгуп, – акы иалахәазамкәа фәалтит уи.

Сара еилыскааит аңхәызба илхәаз змааназ, аха ахыр-қиара сеазысымкзейт.

– Шәаала, шәаала! — ахахәқәа днарықәғало, сыңгәыркны ләыналхейт Елена, – шәаала лассы, ма обака псыз хкып, – снапы кны даахейт.

Дук мыртцкәа азы пықәслара амамкәа иаха ииашан иахьцоз тыпкәа сынкыдгылейт.

– Абра иказароуп. Ари арзсага амамзаргы, акалмаха убаска имңарсәуп, ихәыңызаргы унапы архың-хыңуейт. Ижәбома, ишәки ари аңгәыр ахәы, ишыдырдыруа жәбап! – рапхәа иааслырkit, нас лгәы намзакәа иаасымылхын азы иаатылгеит. – Иабакоу иафәхңо, иафәз хшахәаңшуаз ирфейт, – даосәаңшит ахара лыдысңархәа дшәазшәа.

– Кох, уи абанка нахьхы ахахә ағы иаансыжыит! – схәейт сара.

– Ус анакәа, аңсыз хкыроуп оыстаарала. Аңгәыр азы ишалашәалак еиңш уахароуп. Икаңцапи ус...

Елена даакәымтңзакәа аңгәыр дахон, аха акгы тнагазомызт.

– Сааңсеит, Мкыд, уаха иамур калап.

– Хамңои, нас, баах арахь! – фәастит дрыцхашыаны.

Елена аңгәыр данәаха, аңын ырхәаны аңгәыр иахаңаңаңо иаатылгеит ишаанагара иказ калмахақ.

– Охр-хр, машышыалах! – схәан, аңсыз снамңасит сара, аха уи зынза ихагаханы исымпыцыңырц иағын.

Лара дзыюза дгылан дсыхәаңшуан.

– Уаха акгы сҥахам, Елена, ашыа қыҥаф акалмаха скит, схәоит.

– Мшәан шәара шәакузамеи изкыз?

– Издыруейт, аха акра активла сахьалахәыз ауп иззысхәо. Егырахь, ажы сҥахым, аңәа сҥахым.

– О, мап шөөра активла шөөалархэны ишэкыз сара изгазом. Изгаргы ижөдыруз – уацөы шыбжьонынза ауп. Уи сақашақатхеит саргы.

Ақшыбатөи ахы

– О, уахьца уаалеит! – санизааигөаха, даасхацгылеит аредактор, – узыз цьақшыан, уанацьалбеит, уцсы тазаа-пей! – инапы аасымихит ацыхөтөаны. – Ажэабжь сақөеи.

– Дыкоуп ашышкамсқөа рпроблема аус адызуло ауаөы, аха иахьазы, – уи ажөа снақөымчит сара, – уи арыжөтө ауп зегь реиха аус здиуло!

– Ишца, арыжөтө сорт ғыц ицшаама? – ихы-иөы аалах-өыххеит аредактор, арыжөтө ажөра уамак ишыхтөимк-уазгы.

– Мамоу, цьушьт икоу асортқөа мачхума! – сгөы итаз еиликаарц итахеит уи, – исхөарц истаху, абри зөы сыказ агроном арыжөтө иөаиргоит:

– Кох, иумхөан, уара! – иаацөеишьөеит иара.

– Амала, аматериал шөазымцаан, уимоу, алекция иацхьаша пхөыскгы уахьынтө даауөит.

– Иумхөан, уара! Нас, уара! Ассир имхөеи, уара!

– Лтема иахьзу абри ауп, – бгыцк аатызган, сацхьо сөынасхеит ашышьықөа, – «Аарыхраөы абиологиатө процесс ғыцқөеи анхамөа ахкқөа рышьтыхраөы ашыш-камсқөа интенсивла ахархөара рзуреи рзы».

– Хо, хо, хо! — ицөеишьон иара.

– Ари анаука аөгы аинкьара канамцар аузом. – Иумхөан, уара! Избан?

– Избанзар, ашышкамс иахьа уажөраанза хөартара злам ахөаца-мацақөа ирыцаркуан, уажөшьта уи нхаөык, рөиаөык иөицшхеит. Анхамөа атеориеи апрактикеи рөы айтакра канөеит.

– Иумхөан, уара! – өицацөеишьон иара. – Макьана иага цөырцып. Анаука закөу удыруоу, уара?.. Ракө сакөзар нак иасыркуан зөгы абри анхамөатө наука ада! Иуфо анумоулак, цьым, ажөөинраалагы ухөом, иара абыз-шөагы.

– Даара шөаашоуп. Ауаөы ихы адырцсыланы, дтөодгыло, дызмыцө-дзышьтамло цөахөак дадтөалазар ааста өөага аашьтыхны амхы дынталар, ма изхара ахауа имфари! — нацыөөит сара.

– Хөи, уқөақөра сцаөит! Абас ихөыцуа исымандаз акультура акөшаөы итөоу зөгы. Ажөөинраала рыөуазшөа, аиумор рыөуазшөа өицабык ацөы иларцөит, өицбык ацөы илырхуөит, рыбз акөзар уахөазом.

– Нас, мшөан! – снаицхраөит сахьтөаз.

– Абар уажөы иахьа хазөуггы ацөы аларымцө цьушьома? Иаларцөит. Егырт зегь ракөым Көыбрыц, – дтөаны «Ашышкамсқөа рмарш» хөа өпоөөк аөра даөуп, рхөөит. Амарш бзиа изаасцап знык арахь иқөаигалаөит! – өөиц-рашөаны ибжы ааирыгөгөөит иара.

– Мамоу, цьушьт, уи арахь ишцааиго! – игөыпжөара өиқөсыртөарц стаххеит сара.

– Итабуп, итабуп, исхөаз бзианы иноугзеит! — ихөөит аредактор дызөыз зөгы дааркөатцны, – ианбакоуцө адакьа?

– Ушьтантөи амчыбжь алагамтаз!

– Уөица, абаацс, өгырт хөцхьа икарымцаөит!

– Уахь имцазакәа излакарцои?

– Ицазшәа карымцои!

Ани, нахьхь итәоу аҗааы ителефон кны дасуеит: «егьырт аҗыц анырыцшаауаз шәара шәыцәазма» хәа. Нас унеины агәра иргала.

– Сцеит, нас!

– Игәғәаны икоуцароуп, амала иумырдуцәан. Апатрет азы ироухәахьоума?

– Ирасхәахьеит! Убрыгы ушьтантәи амчыбжь азы икалоит.

– Икаицааит. Лассы дцаны икаицааит акәымзар, абрака чифарта уоуран указам хәа сызиахәа.

Сара аредатор икабинет аҗнытәи сышдәылтыцтәкьа, аҗызцәа ласыкәпапан, азцаарақәа сырто иалагеит, икоузеи, ианузеи уахьыказ хәа. Саргы инартбааны акәымкәа бзиароуп, цәгьарам хәа атак кастон.

– Уа бзиала уабеит, Мкыд! – дгәырҗацәа даасхацгылеит Кәыбрыц.

– Уа утәа, уабаци! Шәышцакоу зегьы?

– Ихабаргәызеи! Лассы уанымаа утанасыз цьахшьеит, Кадифа лакәын ателефон дшасуаз, лчапан кашәарц аҗсык лыгын.

– Асы макьана иабакоу, ишышьхароугьы амра шуеит икарццеины. Уаха иҗыцу хәа акгы ыказами?

– Акызатәык ада!

– Иарбан уи? – мыцхәы гәхьаас икацаны сияццааит.

– Амазаныкәгао пхәыс хаца дцеит.

– Кох, дызгада?

– Абылра акомандаҗы аус иуеит, даахьикапшьааны. Амал имоуп, рхәеит.

– Ус акәзар, дманшәалахааит!

– Уи аума, ассир хазхәаз аредатор иоуп, – җааитит Кәыбрыц, итатын хцәаха абҗа ркәычуа, – ашәахьа ашьыжь атәцәа кайцеит знык, җынтә, аха лара дабаказ, дымнеизеит. Нас ихатыпҗао дипхьеит амазаныкәгао пхәысба дшәыпшаа хәа. Ашьтахь, инеины хаца дышцаз аниархәа, даапкит, ишпкәу сара дшысмазцааз хәа, – акыркырхәа аччара далагеит Кәыбрыц.

– Ари аус аҗгы иара иазцаатәуп хәа игәы иаанагозма? – сарччеит уи саргы.

– Уакагы даангылаз цьушьома, Ира хәа ари алагаоагао ихәмоу лнапы ианицеит абыржәыцәкьа даага хәа, – итатын дааҗыхеит Кәыбрыц, – иацы хаца ицаз иахьа ашьыжь шаанза дыргылан дааугар аума! – ари ахтыс атәы алацо тынч даацәажәеит иара.

– Шәара шәоума Мкыд? – ашә аалыртын даалапшит дгьазгьазуа пхәыск. Уи уахьлыхәапшуаз иаалылан дыкан, лхәхәы ньцакны иркәыдын, лхапыцкәа асы аипш ипакьан.

– Ааи, сара Мкыд соуп, аха бара бзустәада? – уамашәа ибаны слазцааит уи.

– Сара? Сара амазаныкәгао-акьыпхьы соуп, хаибадыр-уазааит! – лхәан, лнапкәа рыла лыцкы аганкәа аидылхын, оҗапхьа дынхырхуәит, – Назиброла сыхьзуп.

– Сара сыхьз бара ибдыруеит! – сахьтәаз саагылан, саргы сынхырхәеит. – Ари хәычык икәкьашәа икоума? – Кәыбрыц иахь сынхәапшын, снацәа схы инадскылеит.

– Зхы зтәу арахь даауеит хәа уазхәада! – җааитит Кәыбрыц.

– Сыззааз схаштны сцеит, Мкыд, – деиҗаацәырцит Назиброла, – шәара уха ахыцкәара шәәтәаршьеит.

– Оо, рхы табааны анцәа исирбааит ари еиңш аус бзиа сзыказцаз, ыымчыбжъа цуан ахыцкъара сымбеижътеи! – схәеит сара, – ачаңшыаю дарбану?

– Ачаңшыаюу? Ихъыз схамшти. Акъае, ашәпа... Уи иңынца акәакәар еиңшуп.

– Зағалоу?

– Мамоу, мшәан, абри ахыбрае зегъ шәеиха аюы зжәуа, – акоридор анцәамтае итәоу.

– Аа, Кәыри иоума? Дабакоу, мшәан, дызбазомеи?

– Имацурахъы дцазар акәхап.

– Ыы, еацъарагы далоума?

– Кәыри дыказар дыстахын хәа ателефон уанаслак, акабинет ағы аус ицызуа аусурахъ дцеит хәа атак карцоит, – ыымчыбжътеи ажәабжъ ғыцкәа сеиҳәон Кәыбрыц. Акуриер пхәызба ихәхәаза ателетаип ианагаз абгыц лыман днеиуан, ларгы ак еилылкаауазшәа аҗхара дағын. Ахәыцкәа аддыхәа акоридор иҗан. Исгәыдхалан, икамхарц азы тынч снархыкәша-аархыкәшо снараюсын, Кәыри икабинет ашә аасыртит. Иара ателефон кны дцәажәон, ыцъа ахәсақәа рылахъ еиқәшышы итәан. Уи саниба снапы аасымихит, иблақәа аатыпрааит, аха дахьцәажәоз изкажъуамызт, ишеилыскааз ала, уи атактикәтеи аеконикатәи цақы аман.

– Аерман пхәыс илыхъзуп Сиранушь, ианцеи цъара, – ыкилограммк аңыш еиҗахәтә лҗахуп, илыт ухацазар, – уажәшьта ауп ианеилыскаа уи шыҗацарҗак айхабы дшизасуаз, – егы, убригы лыхъз цъара ианцеи, Кафа лыхъзуп, – ыкилограммк акабырцъық еиҗахәтә лҗахуп. Иуахама? Убри аныкоуца, аоызара бзиа сзууит. Аха, – доагылеит иара, даргы оацкәеит.

– Хәхънеилац аума?

– Ааи, ааи! – ашә аартны инаритеит. – Уажәшьта шәыпры.

– Иҗабуп, нан, иҗабуп! Унықәларәуеи уахык ааюныка, – Кафа леаанылкылан, иаха дгәыкы-цәыкуа, уи игәы катцо, лнапы ихъшыуа ацәажәара дналагеит.

– Хрыхъзоит зегъы, акы бацәымшәан, шәыпры, мамзар шыыбжъон хәа ашә адыркуеит! – ииулакгы иршәаны иааиҗырицеит ахәсақәа.

– Уа бзиала уаабеит! – инапы аасиркын, даасыхан снаиртәеит.

– Уаха уара учаңшыаюуп! – Ус иара дымсааит! – доацхахеит Кәыри, – сара санычаңшыо аоашаены ауп.

– Иахъа оашами, нас?!

– Кох, ианбагыаи, анцәа инирцәаша! – ахухәа днеилахәит дахьтәаз. – Ус анакәха, ухацазар, уаала, аҗхәтә калаанза Мамаи дцәуан хәап!

– Уи сара дсыздырзом!

– Зықъык ахыгылоу дудыруазу-дузымдыруазу азәы еиликааран дыкоума.

– Уара дабоудыруаз?

– Хә-җатлыкак «Шампанское» сзааитихъан.

– Ус анакәха, уара уца — шәеизааигәазаарын.

– Уара узымцои? – сықәицәлеит Кәыри.

– Сара снеир, – уака аиныхра ду рымамкәа калазом, агазет ианысцо цышьаны срыпкар калоит, аха уи акәым аус злоу, – уара увардымгы тдыршаауеит.

– Уаауа, уи сгәалашәазомызт, ахы сыртозар суцны цсрак ағы снеиуам! Указ, указ, ара указ, уажәыцкәа саауеит! – ихәан, дындәылкәеит, саргы стып ахь оғыласхеит.

* * *

Сара шыбыжыонтөи аңшыарахь сшаахынхөыз-цөкьа, ашө даалагылеит акуруер.

– Аңхьатө зтахыда? – ахы ианкны саңхьа иаакөылцеит ахцатөи адакьа.

– Акы аредактор ихаҭа изга, иахьа иаңхьо иара иоуп! – схөеит сара.

– Амц сшөымжьан акөымзар дсацөхауеит! – ҫаалтит уахь лхы рханы, – мшөан, Көыри дабасыңшаауеи, уи иоупеи аус злоу? – даатгылеит ашө аҫы, акы слыхуоз цьылшьан.

– Сеидру, Ира, дыңшаа, сбыкөхшоуп, уажө даламгар уаха ханбалго? – даасыргөыбзыҫит уигьы. Сара аңхьатөи насымцасцон еиңш, хөызцөакөак еицрыңсса иааоналеит.

– Хара хтеатр, – ихөеит излашөа иказ хаңшыгаратө артистк, – уажө иамоу анапхгара аманатц ахаангы ашьапы изыкөгылараны иказам.

– Хара хнаукатө усзуоцөакөак ахьзи атыңи рзы амцакьақьара рыбҫа цнацөеит. Цьара цоурыхтө цшаахк рбаргы «ари арака адгыл ицан, аха аөацьарантө ауп ишаанагаз», рхөоит! – иажөа даалган, сигаретк аатиҫеит икьаөшөа иказ.

Руазөк акгы мхөазакөа ихаңыц аөөа ыцго дгылан.

– Иазхоуп, уара, шөанацьялбеит, аскатөи аколлективкөа рускөа зегьы ароума иахьеилшөырго! – сгөы иныцдаххын, схы сааөаөеит уа.

– Нас, хабакөажөари, ара иамуазар, уа иамуазар! – еицөахар шалшоз дырны иихөаз дахычшөа иааирцшзеит реиҫа ацөажөара агөалакара змаз.

– Амазаныкөгартахь шөца! – ҫаастит сара. Даргыы реынархеит.

Ацыхөтөаны тынч слатөаны ахцатөи адакьа саңхьеит. Иказ агхақөа ацаңшыаө идакьахь ииазгар сҫахуп, аха иара дабакоу? Слышьталан дсыңшааит акуруер. Сеиталыхөеит Кури длыңшаарц.

– Зехьынцьяра снейт, Мкыд, хгөыла-хазла азө днысмыжыит, аха ихабар сымбазеит. Амала, абрака ирхөон шыоуки дрыцны аңшахөахьы дцон хөа, – ҫаалтит аңхөызба цытрак ашьтахь.

Аредактор иакөын, уажөы-уажөы дсыңхөон уцаңшыаө дабакоу хөа. Амазаныкөгаө ихаңыцауө даан, оыноажөа цөахөа кататөыс иситөит. Иабасыңшаауеи оыноажөа цөахөа. Оышө цөахөа ркынза ртың тацөуп аобатөи адакьаөы. Аматериал аан икөуп, аиҫагаө аполиклинакахь дыкоуп. Данбаауеи, ианбеитөиго, анбан анбаркөшөо, ханбаңхьо, азөы – анаоСантөи аномер кайцоит аматериалкөа иҫахуп. Көыбрыц акьыңхьоцөа дырөатөаны «иааиратө» информацияк аиҫагара даөуп. Ателетаип иадтөалоу Жениа ихахөы ибла иҫажьны, амашьына иаөыршьуа ахөша ихьтата дааин дысхагылоуп. Уи дашьтоуп «Амацөыс – 2. Аҫагылазаашьа еицөахоит» захьзу аматериал аабатөи ахөҫа. Уи Ира илырззар акөхап, избан акөзар, ацкөынцөа лылаңш ианыцашөалак, ақьаад хөыц акөым иара ателетаипистгы дылбазом.

Сара Көыри иңшаара сөеит. Аредактор дзыңхьаз адакьагы са сзыңхьаз адакьагы сьыба иҫоуп. Снеиуеит ақалақь салаланы. Абар аресторан. Аөаңара сныцаңшит. Издыруз шыоук төан – дара рахь снейрц рнапы ркьеит. Амш ргоит, уахь снейуама аҫакзыңхьыкөу ацаңшыаө сишьтоупеи! Азал ашкә схы ныонаскит. Акөакь аөы аоы зыжөхьаз цкөынцөакөак арбаҫкөа реиңш еиөагылан. Азөы аҫатлыка

кны егы ихы дасырц дафын. Схы дөылызгеит. – Ишәтаһыдаз,
– сгәәтан ләаалхеит официанткак лхы-лфы ацәәпшь
иарганы.

«Са дыстәызтгыы ыынтә дыпсхьазаарын, ари апен-
сиахьгы дырмышьтзеит».

– Сара истәху дыказам! – схәеит сара.

– Хаз икоу ауадаф дтәазар?

– Уака итәада, имазамзар?

– Хәхәхәтыюцәоуп!

– Мап, мап, урт дрылазам! – сылахь ааикәысцеит.

– Исхәари, нас, уара уыызцәа ацьымшьытицәә
ирыдтәалома? – фәалтит иаархааны.

– Ишца, ишца? Абыржәыцәкьа снаги?! – ус схәеит,
аха лара сылзымпшзакәа азал сныюнысын, абуфет снава-
цәиит. Абар дахьыкоу. Ацхзы хьшәашәаза иаасыкәнатәеит.

– Аоы ыканац анцәа уимшьааит! – иажәа даалгеит
сагыгәеитеит.

– Оо, уааи, сгәыраз, уааи! Ах, абри дзакә чкәыноу
жәдыруандаз! – снадирбеит итәәкәаз. – Асампал ати! –
икаскасәо ауарашжәыга абокал даахеит. – Абриак ыжә,
егьырт утахызар иумжәын, ари иршьыз игәалашәара иазкуп.
«Шампанское» бзиа ибон, рыцца! Убри ауп аешьра хзәәу...
– ахәхәыхәа илеимеитәеит.

Кәыри икәәкәар цынца цәышза икан. Иаргьарахь ахьтәы
хапыц изьцагылан – амода ианашьтаз мчыла ицихыз ихапыц
апыцан ицагылан иара.

– Ах, абри дзакәытә чкәыноу жәдыруандаз, аха зны иара
шәидырааит: абри, Алиоша ихьзуп, ахьы далхуп, – нас
ибжыы ааирхәычын инацицеит, – ахадаратәи ацьымшьы
шьтацарта деихабуп. Абри сара сахьииз ақытаф диит, Чола

ихьзуп, цьымшьеилыхоуп, – инацәа сыкәкны урт сидирбон
Кури, – арахь итәоу ахатца, – ацсшәагы иахауеит иара, –
Жора ихьзуп, уааины сгәыдкыли, – ихәан, иаагәыдибакылт, –
цымшь-капанәоуп. Абарт сөызцәа роуп. Шьоуку аминистр
уас дкарцоит, адиректор иашьас дышьтырхуеит. Сара стәкәа
абарт роуп. Аха, асампал ати!

– Асампалгыы бзиоуп, аха ацхьатә ааны икоуп, аа,
ахцатәи адакьа.

– Уара уацхьама?

– Ааи.

– Аредактор?

– Дацхьеит аредакторгыы.

– Абна унатәаны шәыцьягь ижәбаз агхакәа сара
сдакьахь исзиага! – анаюсан игылаз астал аасирбеит сөыза.

– Ааи аха, агха цар? – сцааит сара.

– Агха цар Кәыри дагааит! Шәара ишәымбаз сара соума
избо? – ихәан, икәәкәар цынца ааирдысит.

Хара ашамтазшәа агазет тыжыны халгеит.

Ашьыжьцәкьа сзымаазеит аусурахь, аха санааигыы
зегьы алахәаракәа зкыдырцо ацзахьы рнапкәа рыхханы
исдырбон. Иаанаго збап хәа снеизар, абар ифәәаза
аредактор инап ицихыз афаад ахькыду. Кәыри ихьз ахьаныз
иахәон: «Ицәазна аоы ыжәны дахьыкәзи, агха атаны агазет
ахьтижьзи рзы гәгәала лахь итәазаит». Сара сыхьз анаюсан
ианын абри аоыза ахәоу: «агазет адакьафы агха ахьцаз,
чыдала ажәа «ашышкамс» атыцан «ашхырцәагь» хәа ахьану
азы гәгәала игәы иәанцазааит». Нас иахәон даеазнык агха
кацар, изакаразаалак акы дшахмеигзоз.

Анцәа инирцәааит арт ашышкамсқәа, иудмырқатцо
акрыкоума! Исхарои, исымбеит. Избазтгыы исыриашон. Иара

иҗазыкәшәазгы уаҗа кәимҗааит, ашышкәмси ашхырҗәаҗы шеипшым изымдырзои! Иабааигеи, ашхырҗәаҗы иҗҗаны дарчааит!

Икалаз кәлеит, уажәшьта иузырхынҗәуам. Анҗәә ишәиааит, иага умҗәаргы ашьха кыта иаҗа еиҗуп, азә дуаҗәауам, азә дуашҗәуам. Иахья узхымзәз – уаҗәы икаҗа. Бзыҗ ахыкәан аҗсызкәра, Елена, мамаша линтервиу... Арҗ зегы сыбла ихгылоуп уажәы.

Амшә ахышә, аҗышә, аҗрашә, аҗшышьапык.

Ахәбатәи ахы

Аеышьтарҗәәаны, аҗәы җаҗҗауа абҗы геит ателефон. Ус ахыкәанатәз азы ахәда җыскаарҗ сҗахызшәә, еимлаҗәаны иаакәсхит.

– Уарбан?! – иааәахҗәаны азҗаара ыкәиргылеит азәы.

– Иуҗахыда? – саргы иара иеипш азҗаара наистеит.

– Мкыд уоума?

– Ааи! Кәох, уздырит, уабакоу уажәы? – Кәыри ибҗы еилыскааит аҗыхәтәаны.

– Убрака азәыр дсәзҗәауазар, дымҗар җсыхәә ахәмамыз җсрак аҗы дҗеит хәә сызхәә.

– Сара ус сҗәәп, аха уара уабаҗәҗәкәы? – сиязҗәаит саҗхья итәәз җәндел иахь саалаҗәкәын. – Сароу? Сара асамҗал ахь сҗоит, иуҗахызар, унеи, аҗша ашәшәәхәә иҗасуа аресторан абарҗәаы хәәп.

– Хәлалс иуоуааит! – әаастит сара, аха җәндел инаҗәкәарақәә җахә-җахәза ателефон алымхәкәә ирыкәир-җәәахьан.

– Уи уаҗәыҗи убаашәт, амш игоит, абарҗ ашәкәкәә удкыли! – аҗәша аҗнәтәи иааигәз ашшыҗхьызкәә оба саҗхья иныкәитҗан, ишсоуз ала снапы анысҗарҗ аоыга даахеит,

– Ари закәи?

– Уаҗхьяр иубап, аредактор дахәәпшхьеит. Ускан дупхьян, аха удәылҗымҗа иақәшәәзаарын, дзумаҗәәжәеит. Умбои ианиҗаз, – ашәкәы ашьҗахь карандашь кәҗшыыла ианыз аоыра ааирхәит җәндел, – «ари ашәкәы аҗыхәала хәиҗәәжәәп, хәәбзиарахьчара аусхәарҗәкәә рәы азалым-дарақәә раҗәахеит». Уи анаоәсан игылан «Р. Р.» хәә. Идырын иаанагоз – Рамиз Рамиз-иҗа.

җәндел снапы зҗәоыз ақәадқәә шисҗәзҗәкәы, дҗырын иеынеихеит.

Ашшыҗхьызкәә ак зынза имаҗын, тетрад бҗыҗк абҗа акәын иказ, еҗы зынза идуззан – жәбака тетрад бҗыҗ ыкан. Раҗхья реиҗа имаҗыз саҗхьярҗ сызбит. «Хәра хҗны имааиҗ ауаоы, ара икоу азбахә иахәр, ихеитҗазом. Хәхәышәтәыртәә аҗарҗышагара кәны ихәлалеит. Аҗарҗыша гангы җкәа иаххылаҗшуазҗгы акыр ххәозма, аха убрыгы хәҗхеит, – ахәон уи ашәкәәҗы, – уажәәаскәа шышкәмск залымдарала аҗсҗәзаара иалырхит. Хәра хәы шәәаир – икоу зегы шәәххәоит. Гәыҗоык ашышкәмскәә».

«Жәытә-натә аахысгы акыҗхь арыҗҗәәә ирыдгылон, – абас иалагон аәбатәи ашәкәы. – Хәргы иахья арыҗҗәәә рҗагылазаашья хәмоуп. Аиаша хзымҗшааит. Хәхазына, хшышкәмс астал иныкәҗәны изшьыз ахәкәым, иахьягы иҗаҗа еикәәҗәкәә дрылаҗчо ақалақ далоуп»...

Ателефон аакәсҗәаит.

– Мкыд уоума?

– Ааи, сара соуп! – ахышөтхәа издырит журналк акнытәи иасуаз ибжы, – икои, акыр сухәартоума?

– Уара, абри уоымта иахьзуеи, ашышкамсқәа ирызку, аиаша уасхәар ами, иззукыз дысзеилымкааит.

– Хәи, абааңс, уи узеилымкаазар – сара исзымөит ауп акөымзар, уара иузеилымкаауа аоымта иарбану?

– Итәбуп мцхәы сахьурехәо, аха абри маанала ацәәжәара иахьатәи аамтаз иатахымзар калап. Уңши, цәәоо-ла азәыр дыоуазар, иакөыцхьейт зегьы. Насгы, иахьа, иаартны зегь ухәар аныкало, иабатаху, ухацкы сцейт, ус ацәәжәара. Акыр хагзар, аа, цьым, аредактор, абрыгь-абрыгь угуп хәа иаахтәаны исархәааит! Исыриашап!

– Еилыскаауейт! – җаастит.

– Изхысхәаауа, абри ашышкамсқәа ртәы ахьахәо наф иузаламхзо?

– Мшәан, урт роуп аоымта зегь зыххәаау! – сәаасыр-цыхцыхит сара.

– Ианамузах...

– Ашышкамсқәа – аеаора иапырхагоу ахәацқәа ндыртәоит, ацәәжәаха имтазакәа сажәа насыгзон сара.

– Ианамузах, – ииулакгы сажәа аасымихит уи ацыхутәаны, – абри ашышкамс ахатыған ахәақәа кацазар еиха еигьзар? Иага умхәаргы, ахәа акәац хнатоит.

– Ахәақәа ирызкны даеазәы иоааит, сара ашышкамсқәа алсхит! – схәейт сара.

– Ибзиоуп, нас даеазәгы дахарпхьап, – ихәейт исацәә-жәоз, – ибзиахар ами харгы хзышьтоу?

Саргы атрубка ныкәсцан, сәаагылеит. Саалеиоейт. Ифьцза даеа хьаак аасызцәырцит. Изыхьаз сыздырам, аха абни астал иныкәцан ашышкамс зшьыз ахәақым игуаг скит.

«Уи ипацақәа цапшьза иамсхып сара сеибгазар» хәа сгәы иаанаган, сеитанатәейт ашышкызы сапхарц.

– Икалаз уи ауп, аредактор ухацкы, – Рамиз Рамиз-ица иакөын изефыз, – хшышкамс хәычы акьатеилашә амоуп хәа иаашьтырхын, абри ахәышөтәыртаф иааргеит, аха ахәақым акьатеилашә ахатыған анкәапышта амихит... Ухәан-схәанла излахахаз ала уи, ахәақым, «аперация» аныкаитцоз аоы даганы дыкан, цәгьала инапы цысузаарын... Шьоуку икарцоит даеа-еыцгакгы – ахәақым длашәуп хәа... Анс акәу арс акәу, хацкөын хазына, хгәыгырта бзиа, анышә хьшәашәа иамаадеит... Хара хазтаауейт: иитахузеи ари иоыза ахәақым хара хәхәышөтәыртафы?

* * *

Аредактор икабинет, ақытанхамоа акәша аиҳабы ихәалоит еипш, даеаамтаньк еипшымкәа ихан. Астал икәгылан ашөт хазынақәа, «Ауадхара» зыхьзу азыржөтә. Убри аамтазы дааоналеит ларгы. Уи илывагылан оыцья акәша аусзуоцәа – илпыларц азәы дрышьтит амашьына ахьимаз азы, егы амәан длацәәжәаларц азы. Акабинет шмацызгы, уаала итәын. Арахь иааит егырт ааигәа-сигәатәи агазетқәа русзуоцәагы. Уи лпатретқәа тырхуан афотокорреспондентцәа. Аеып-сып, аеып-сып хәа иаалашон ана-ара. Апхәысгы лых қьан ақәцаны, анхамоа зегьы тцааны, лнацәахы иахаргьежьуа илымоушә акөын дыштәаз.

Аредактор доагылеит. Изышза ишлахьаз ихәхәы инапы налишьт.

– Аоызцәа! Иахьа хара хазызыроуейт здакам алекция. Уи иахьзын «Аарыхрафы абиологиатә процесс фьцкәей

анхамоа ахккэа рышьтыхрафы ашышкамсқэа интенсивла ахархэара рзуреи рзы». Алекция калцоит Ноу акытантэи чыдала ари айпылараз иааз агроном–ацарауаю, – апхэыс илыңыз рахь днапшит аредактор.

– Нелли Аким-ипха! – фаатит амашына змаз.

– Зызбаху хамоу апышэафы уи лцабаагы алоуп, аоызца, убри акнытэ даара ибзиан халзызыроуп.

– Сара сыкэгылара уамак еицысырғыы стахзам, избан акэзар, – лсаат днахэапшит, – хминистрраэ сынкыдымгылар калазом. Убри акнытэ сара иазгэатаны исымоуп абри аоыза аплан ала акэгылара.

Актэи ахэта азыскуеит миллион шыкэса рапхэа иказ ашышкамсқэеи урт иреипшу ахэаца-мацакэеи рыкалара, изныз абиологиатэ процессқэа, иныкэырпшны, рыхыз мхэазакэа акэзаргы, антикатэи абакакэа реы урт ахыргэаладыршэо, ашышкамсқэа рыцстазаарафы археологиатэ цшааракэа ирхэо, ашьтахь сиасуеит хаамтазтэи ашышкамсқэа рышка, сагырыхцажэоит цхырааоцакэак, реиасык, абас ухэар ауазар, еидарашьтыхыоцак рахасабала.

Уаа гэартак еизаны уи илхэоз иазызыроуан. Астол ацыхэахьшэа дтэаны аффахэа ак аора дафын Кэрина – уи ацажэллар рышэкэкэа рыкэшафы аус луеит. Лхы-лэы укэыпшырғыы сзашьтоузеи хэа акэын дшыказ. Уи лнаос дтэан Алексеи Синат-ипа – апарторганизация амазаныкэгао. Уи ара икоу зегы иабатаху хэа акэын дышрыхэапшуаз, аха иаихэаара издырзомызт, акы дацэшэон макэана, Нелли Аким-ипха иаапымцазакэа длыхэапшуан акытанхамоа акэша аихабы Сиуарна. Икалап илхэоз аастагь лара длыхэапшуазтгы, икалап илхэозгы изхэозгы нак цэара

инахараны ишьтхьазтгы. Аха урт зегы гэаныла. Уи, иага умхэаргы ижэйтэра кайжэзом, апхэыс лыхэпшра бзиа ибоит. Ишьақэыгэара есаaira ахалара иафын. Сышка даапшны, длацэжэуеит.

Уи ивараэ дтэан акультура акэша иеиуаз Рамадан, цагакы, ауки, айпыларахь инеитэуп хэа днеит акэымзар, ушышкамсгы гэхэаас икымызт, ушхырцаггы. Анаосан дтэан, дыштэазцэжэагы дагыцеит ацажэллар рышэкэкэа тазыюуа Маница. Аха уи агэанызаара бзиацэжэа лыман, азэ ибжы цсахны даацажэар, атхарцахэа даахэны дныкэтэон. Ус сыхэда абжы мго исымандаз ухацкы сымцоз, уахынла саакэымцазакэа аус зулон, еынла, аскатэи аизаракэа икоу, смыцаалоз...

Кэыригы даахырсаеиуан, аха мышкэак рапхэа иртаз алахь гэгэа макэана дыцацаланы даман, аредакция азакэан хадакэа рыкэныкэара иднацон.

Атыпком аихабы иблакэа хоуп, аха дыцазом. Аагылара акнытэи иалатэоу ачкэын иакэзаргы, ататын ахара изаан, ипышэ кылышышь дтэоуп.

Атеория бзиа имоуп аредактор ихатыпуао Уахаид. Уахаид-ипагы. – Астатиафы иказароуп х-кэгылартак змоу мардуанк. Актэи афы амаа ахы укуеит. Аобатэи афы утемеи указареи еилалоит. Ахпатэи афы – асахьаркыратэ хафсахэа уоуит, даекала иаххэозар, иманшэалан амардуан уафысит. Аредактор егы ихатыпуао Кэакэар Чаоыр-ипа зынза даеакы дазхэуан.

Ашэ ныцрааны Назиброла лхы аацеыцпырхэжэан, аредактор ателефон шышьтыхтэыз напыла илырбеит, аха уи инапы икэеит. Амазаныкэгао, цхэыс дакэыцзомызт дызлагаз – ателефон ашьтыхра идылцон.

– Абри илтаху еилкааны уааи! – ихэеит аредактор,
инап ауқәа ааитцыхны.

– Рамиз Рамиз-ипа дахтаһуп, рхэеит, – ғаалтит апхэыс
дҕацөы-ҕацөуа.

– Иабантэасуеи?

– Обком, рхэеит.

Сара снюналан аредактор илымҕа сынтацөажэеит.
Атөыла бгашөа даацкьан, ицөажөозгы гөхьаас дымкзакөа
ателефон аақөипааит.

Ацөажөара иаөыз апхэыс даангылт инапы шылир-
базцөкьа.

– Обком, обком ба, аа, азанаатөидгылақөа робласттө
комитөт, – ацөажөаю лахь инапы икьөит, иаанагоз балага
хөа акөын. – Уажөы еизарак хөмоуп, уа сара сыкоуп! –
ателефонгы уиакара иатөамбазакөа инықөитөит.

– Абас ауп, аөызцөа, ишыкоу сара икастарц истахыз
адырраҕара, ари, ишыжөдыруа ала, уажөшьта итеориазам,
инаукатө практикаөит. Иҕабуп шөахьысзызырөыз, –
лсаатгы днахөацшит, – аамтагы згацөазаап, аха зцаарак-
өызцаарак рҕак акаҕара сахьзоит.

– Ажөак, азин сьмазар, исхөарц сҕаһуп, – ихэеит Сиуар-
на, – абри аҕышөа хара х-област аөы иахьииз иацанакуагы
даара ирацөоуп. Убри иачыданы, ха хзы мацара апхэыс
дааны алекциа калцөит, хпагы, хгазет аколлектив аусура
уажөшьта еиҕагы еиҕахтөыроуп. Абни игениоу ахөыцза
анхамөазы иканато шөымбо? Шөгы иаанамгааит ахазы
иканатоит хөа. Ашхы шыны ицоит. Хара хзын ауп акөымзар,
уххь згеит, адомбеи илагөйдланы изашьри, иавсны изым-
цари!

ҕабуп хөа ласхөоит Нелли Аким–ипҕа.

Кьаҕ-кьаҕхөа иааиныркьақөөит. Астол аөы икөгылаз
ашөҕкөа аатиган, дналыхөаччан, уи усгы ирмазеины иман,
лнапы азкөа днагөзит аредактор.

Нелли Аким-ипҕа зегьы днареихырхуан, ашө ашка
лөыналөөит.

– Какалк хқыр, бахьымзари бус! – еиҕах уи ажөак
налпишьит Сиуарна.

– Мап, мап, сыццакуөит! – лхэеит лара, – амала, саазгаз
аминистрра акынза снеигааит.

Назиброла уажөы-уажөы ашө ааимпааны акабинеткөа
лхы рьоналкуан.

– Аредактор иахь! – лхөон лара. Абас аредактор
икабинет аөы еизөит пшьоык-хөоык ркынза.

– Икоу шөасхөап, аөызцөа! Схатыпуаа зыками, мшөан?
Иөыцу ак анаацөырцпак ишөаны иацөыбналоит, – ихөан,
ацөцөа злакарцо акнопка днакөыҕөҕөөит.

Назиброла дааөналеит.

Аредактор уи днылөацшит, аха лыхьз изымхөөит.

– Ыы, ибыхьзуи, бара? – өынтөын уи иахьа сара
ишсахауаз ибыхьзуеи хөа длазцаауеижьтөи.

– Назиброла!

– Ааи, Назибролазамкуа, схатыпуаа аөыцьагы арахь
иөналааит! – кьаадк аашьтипаан аөра дшаөыз Көакөаргы
Уахаидгы ааөналеит. Минуткөак иаатынчраөөит.

– Аномер абанзанеихьоу? – дизцааит аөны иацхьоз
Уахаид Уахаид-ипа.

– Аабатөи адакьа ааргоит лассы.

– Иац еипш икашөымцан!

– Икалеи иацы? – днацралеит аөны иацхьоз Көакөар
Чаөыр-ипа.

– Икалеи умбо, ацыхэтэантәи асаат азы иааз ахәаанырцәтәи ажәабжькәа анышәымцәзеит.

Кәакәар ашышьыкәа ихы лаишьтит.

– Арака шәзаазгаз уи ауп, хәзәу аус хәмарразам, ма хзырнагоит, ма... – иаҭахыз ажәа иеҭцымшәәзеит Рамиз Рамиз-иҭа.

– Хзаанажьлоит! – наитцасхәеит инакәырццакны.

– Аиашацәкәа ухәеит, ианахзыкамца, – хзаанажьлоит!

Убри акнытә конкретла абри аус аинтерес шытызхыша аплан кацатәуп, атемакәагы шатәуп. Сара исылшоз ала, абра, Сиуарнагы дсыцхраан, темакәак рыхызкәа анахцеит.

– Иарбанкәоу, цаара пхашьарам? – дцааит Кәакәар.

– «Ашышкәамсәа иаци иахьей!» Сыцсымзар атема цәгьазам! Аекартакәа рацәаны иамоуп. Даалаган ихәааит ажәйтәан урт рхыпхьазара шмаңыз, иахьатәи аамтазы ишазхаз. Ицәгьоума? – даахалапшит. – абра уара усыхәапшуашәа збоит, иагьумазааит! – ихәан, ақытанхамәа акәша акнытәи итәаз ачкәын инаидицеит. Акультура акәша азынгы ихапшааит атема «Ашышкәамс асахьа асахьаркыратә очерк ағы». Абри атемагы цәгьазам хәа сгәы иаанагоит, избан акәзар, акы – аус унаруеит, ухдырра еитцнахуеит, өбагы – атема бзианы иузаарцшыр, иааркәафны акәзаргы адакәаф иагәыла-харгылап. Абри шцоубо уара, Рамадан, иудагалар?

– Мап, мап, мап, даәазәы ишәт, сшәыхәеит абри ашышкәамс иадхәалан темак сьдшәымцарц, – доагылан шытахька днаскьо далагеит Рамадан, – урт саныхәчыз аахыс исцәымгуп, пхыз ианызбалак, сцәырханы саапшуеит.

– Кох, устәкәа иказар, хайкәацп, нас, абни нырцә итәоу иахтап! – ҭааитит Сиуарна.

– Мап, мап! Икалома? Сусс иалоузеи уи сара! – дыкәгьежәаны даәагылеит нырцә итәаз Таңдел.

Еиҭыхеит, еиҭашит, аха атема азәгы идимкылеит.

Убас ируа рзымдыруа иагәаилахон Сиуарна ихаҭа иакәмызтгы,

– Сара схы иадысцоит уи атема, алитераторцәа ишәеицәаны икасцозаргы жәбап! – ихәан, ахыз иблукнот ианицо далагеит.

– Иаадыруеит еицәаны ишыкоумцо, уаргы улитера-торхарц уаламгахьази! – ҭааитит Уахайд Уахайд-иҭа.

Ицеит даәа мышкәак. Сара схы шытацаланы ашыш-кәамсәа ирызкыз адакәа аикәыршәара сағын. Асахьақәа өба агәылагылан. Зөымта тырмыжьюаз поетк дсыпшаан, ажәеинраала исырцит. Убрыгы ашышкәамс иазкын.

Сгәанала аномер бзиахартә икан, избан акәзар, аматериалкәа рыла еикәшәан, атипографиатә шриффт акәзаргы, атыжыкы дадтәаланы алпшаара дағын.

Егырт агәзеткәа рхатарнакцәа ааны, исыхәон аматериал рыстарц, аха средактор иажәақәа сгәаламшәоз, амцангы икәсмьжлеит.

– Хара аматериал ду хтахзам, өынәажәа цәахәа роуп иахтау, – имырхьаазакәа ҭааитит азәы.

– Шәеилагама, ари интересс измам уақы дыказам уажәы! – агәра исыргон сара.

– Хымпада интересуп, аха макьаназ уа хаагылоит!

– Шәеилагазар сьздырам. Шәара ишышәтау, – схәеит сара.

Хгазет ағы ашышкәамс – аусуцәа зегьрапхьаза зызбахә рымоу темахеит. Сара зехьынцәара исахауа салагеит урт рыхызкәа. Агазет адакәақәа рғы иаатит арубрика ғыц:

«Ашышкамс – хара хзы, хара – ашышкамс азы». Урт рсахъа азэы итихыргы калазомызт, афотокорреспондентцэа оыцъа-хык рыжэла еицацаоызар акэын. Атыцра иалагеит атзы газетгы «Аарцэтэи ашышкамс» хэа хыс иатаны. Уи збаз анапхгаоцэа атыжыоы днарган, краамта ипсы изымго иацэхаит. «Изахъзузеи Аарцэтэи ашышкамс?!» хэа илаикэбацын, ицэа ааихырхит.

– Хара, аиоызара закэу еилахъаауазар, рапхъатэи аномер нырцэтэи ашышкамсқэа ирзахкыр акэын, аарцэтэикэа хцэызгода, ара икоуп! – ихэеит аредактор ихатыпуао Уахаид Уахаид–ипа.

– Аиашацэкъа ухэеит! – деигэыргэеит аредактор, – ауаа ргэы ишпаанаго, уара, шэазхэыци, аарцэтэи ашышкамсқэа дара иртэын, убри азы нырцэтэикэа рхаштуа иалагеит хэа рымхэазои?!

Сара сгэанала, – ихэеит Сиуарна, – нырцэтэикэа штэымқэоу еилкааны, иаха апропаганда рзаауроуп... Знык хнапы дыркны иаазыраагар, нас хара икахцо ацхыраара ртахзам, рхала рхы тыргоит.

Акраамта иказ аиёыхарақэа рышьтахъ нырцэтэи аарцэтэи хэа ашышкамсқэа реилыхра зынза иакэьтырц рызбит. Атзыгазет актэи аномер лкыдхэан инкарыжыын, итрыжыит аёыц, баша «Ашышкамс» хэа хзыс иатаны.

Сара ақалақъ сахъалалазгы, ауаа ражэақэа иаапым-цэазакэа ашышкамс рылоушэа збо салагеит, уимоу автобусқэа рапхъа «шэгэышэеаныз, ашышкамсқэа!» хэа аоырақэа рнушэа збон.

Дааоналеит Назиброла. Уи иахъа даеа мағэак ала деилахэан, ханеибадырыз аены еигш акэымкэа, ус даахырхэашэа калцеит. – Абри Тандел иааитиит, – лхэан,

сапхъа шэжэык нықэыршэны дцеит. Ашкэы дааракгы ихэчымызт, оажэаоык ракара рнапы ацаоын:

«Дад, Зыркэи-ипа Мкыд, – ахэон уақа, – хзушызыеи, анцэа дукэмшэиааит, икалеи уара, ашоураха ағъара иқэу, аус зуа ауаа рхатыпан ашышкамсқэа ранцара шэаёупеи. Хгазет шэахыччарц акэу, хажэлар шэырхыччоу... Абри агазара шэакэызхуа еихаб дшэымазами? Хара ихачхап, аха тэымуаоык ибаргы пхашьарами?... Ашышкамс ахэаца-мачақэа ирыжэлоуп, зқыла егырт икарцо ауп иаргы иканатцо... Абри ашэжэы наганы уеихабы ирба, даз-хэыцааит!»

– Амш ргоит, арт абыргцэа хэа ихэамоу зынза рыхшыю цахэеит, – деицрашэаны доацкэеит Рамиз Рамиз-ипа, – ажэа дукэа рхэашъа рдыруеит, ауаа ахшыю ддырцоит.

Ашэ ааимицаан, ихы нкылирхэхэеит Тандел.

– Снеир калома?

– Икалоит, уагыстахуп! – ёааитит аредактор, – уара ак уасхэашан, абри паса исымаз амазаныкэгао пхэыс иахъа хэлаанза убла тызза улыхэапшуа утэан, анцэа ицъшыоуп, хатца дцеит, рхэеит, – цъаханым дцааит ихэарашэа инапы ааикэеит, – ари уажэ иаазгазгы лёы утапшуа утэоуп, уакэымцзои убри?

– Мкыд ишиахауа исхэоит, – иёааириашеит Тандел, – уаха лёы стапшуа субозар, схала сықэцны сцоит, – сара сахъ даапшын, илацэа неикэижыит, – абри шэапхъар стахын.

«Ашхы ншэырцэар шэтахызар, – июан районк акнытэи агрономк, – убри азы хтэылаёы ахимиатэ ааглыхра итнажы-уеит хэаа змам ашхамқэа. Килограммк ашхам аархэар, уи иаапкыр маатк ауп иахырызтэо, рышхгы ршышкамсгы рышьаатагэ ыказамкуа иаакэнахуеит... Улымха абакоу хэа

изытцааз иаргъа напала иарма лымха андирбоз аипш, закэзыеи шэызеу?! – Ашышкамс заазаз ауафы ахэыцкэа иаазааит, убырт иаха иаҭахуп аҭсадгьыл. Абас сызиахэҭэа шэеихабы!» – Аредатор дыббаза даанхеит.

– Хазеу сзеилкаауам, уара, – азы иҭыҭыз аласба аешаршэшэе еипш, ихы аайкьан, даақыҭыкыҭыит, – ашхам ыҭаҭэҭкьами уара?!

– Ашхам уажэы хэычы–хэыцла мап аҭэкра иалагеит, – сажэа налазгалеит сара, – избан акэзар, уи иннарҭэоит зыҭсы ҭоу зегьы. Иаххэап, ахатэ уҭраҭы, уаҭа арахе ыҭэнагаргьы ҭалоит.

– Уаргьы анҭэа уишэихэеит акэымзар, ауҭраҭ арахе иҭкарҭои! – аҭэы налаҭаны дааччеит Ҥандел.

– Аиашаҭэҭкьа умхэеи, уара! – уахьгьы ихшыю назцеит аредатор. Нас, илымха азы ҭалазшэа, даеазныкгьы ихы иҭкеит.

– Иааугаз аматериалкэа хараыргар, иаҭаразаалак уаха акгьы анахҭазом урҭ ашышкамсқэа ирызкны, ирҭахызаргь ирымбеит рхэааит! – аҭэа далҭызшэа адунеи даахэыҭшит Рамиз Рамиз-иҭа.

– Уара абри агазет смирззааит! Мап, рыҭҭа, аа, иахьыкоу. Ахьз бзиагьы амахуп иара – «Чашэҭеи амра». Лахьхьынтэи азэ дахан даан абра иибаз ганы ргазет ианицеит. Ухаҭоуп, уара ианумҭан, нас, азэы хьхьынтэи ихы нааза ателефон дасуеит «шэааҭраҭ иҭкоу шэымбазои» хэа. Дунеихаан ихашҭзом, еизараҭыҭхьаза азбаху ихэалоит. Анҭэа хрыҭҭашьа, закэҭэ ыыстаароузеи хазлахаз! Абри аоыза убахьоума?! Акгьы зышэымхэеи, уара! – харгьы даахэаҭшит икышэ аччара ыкэҭаны, аха игэы шыҭҭэозгьы иҭэахзомызт.

Назиброла иааоналгалеит телеграммак: «Ашышкамс иазкны иҭкашэҭаз аартра ргэы иахэеит. Амхаҭы ашхам алагалара шэарҭоуп. Гэыҭоык аколнхаҭэа!»...

– Сеилагоит уара, сеилага, ажэлар иҭкарҭо закэзыеи, уара? Азэы акы игэаҭхоит, азэы акы иҭэымҭуп!..

Афбатэи ахы

Агазет аасхэарҭ ашыжь акиоск ах сэынасхеит. Аҭошьҭа иаанагаанза хэа сыҭшуазма! Аҭошьҭа аены зынза иаанамгаргьы ҭалоит, нас, амэышагьы наднакьалоит – ашэахьанза агазет уазҭшны утэаз. Еиха еиҭгуп сҭаны иаасхэап, сара еиқэсыршэаз адакьа иахьатэи, асабшазтэи, аномер ианылеит.

Акиоск иҭагылаз агазеткэа хкы-хкыла иаараханы, нас акьыбаииа еипш, лнаҭэҭкьарақэа аҭагало илыҭхьазон. Аҭхьазара мыжда. Ирхэоит уи дисциплиноуп хэа, уаха умҭсит, уи гэреибамгароуп. Шэыгэра абеибаго шэеибажьозар.

Сгылоуп акиоск аҭы. Саҭхьа игылоуп аҭхьа инеиз, урҭ ыажэаоык раҭара ыкоуп. Сара иҭкастаз адакьа геныскылеит. Сааҭышэырччеит, азэыр сибама хэа схы саноаха, агазетҭиоы лылаҭш сныҭашэеит. Сҭаҭшышьза сааибакит, схагоу ҭыылшьозар ҭалап.

– Иагхар уара исзааугозар акэхап, уҭэыҭагылан усхыччала! – даасзыҭкьеит агазетҭиоы.

– Мап, бхаҭкы сҭеит, ак сгэалашэан сарччеит! – схэеит саахэыҭымыҭын.

– Ара шәгыланы шәансыхәаңшуа ауп агуалашәарақәа аншөызцәырцуа, – лқышәқәа наҕ-ааҕ ашәах ааҕарцеит, нас – тфу! – лхәан, илкыз агазетқәа еиҕа адахта инықәлыжыт, – араҕа еиламго дубахьоума!

– Бгәы рҕынч, сбыкәхшоуп, сыгәра га, бара сыбхымыччеит! – сеиталыхәеит уи. Нас, аңшындага лындо, дкәындкәындуа илулакгы агазетқәа рыҕирахь диасит.

– Ари агазет пжәоуп, ағыц сыт! – лхәеит лыбҕа ырхәаны ҕакәажәык, аҕла ақыацәра еиҕш лыбжы тыртыруа.

– Уи убас иааргеит, аоныҕа изгома? – ҕаалтит аҕиыи.

– Сара саахәаоуп, ағыц сыт! – лхәеит аҕакуажә.

– Зынза ибыстазом! – лхәан, уи илкыз аалымҕааны өазәы илырkit.

Аҕакәажә даныцәха, аҕиыгы дыцәхаит, иаха дҕаамыз, лыбжыгы иаха иҕәҕәан. Абар-абар, лыҕсы маҕхон, аха анцәа ииныхәаша, аҕакәажә дашшырц аҕошьтахь дцеит. Убригы лхы иагуп акәымзар, агазетҕиы дырзамхуа иказтгы данартоз дартозма, усқангы ирымдыруаз уи дзакәыз.

Җара хәикәыҕсы хылан. Аҕиыи уажәы-уажәы дааха-лапшуан азәыр дсыдгылозар хәа, аха уск хакыр хәа хшәаны азәгыи уи халҕапшзомызт. Сапхьа игылаз ахаца ө-газетк ааихәеит.

«Ани иану иахазар акәхап!» – сгәы иснаҕеит сахьгылаз.

– Иарбан иуҕаху? – лыбжы аасықәлыргеит лара. Аҕирҕа сшазааигәахаз сызгәамҕазеит. Лара лоуп ачымазаацәкьа. Ажәлар идлырхәхар лҕахуп агазетқәа, арахь лара ажәлар лҕахзам.

– «Ашарҕазы!»

– Уаха акгы?

– Уаха акгы, – даәа хкык ахьаасымхәаз лыблақәа цәыркшаҕаны даахьыҕапшит.

Изулакгы, сыҕсы сыманы суадахь сәаасхеит. Ашә ааимҕааны сныюналан, аобатәи адакьа аасыртит. Абар иәәҕаза иахьыкоу снапала еиқәсыршәаз адакьа. «Урҕ ауао имац руеит» – абас хыс иаман адакьа зегьы. Уи аатуан ирымкыпхьуаз апоет исырөыз ажәеинраалала. Сылапш нахызгеит «Ашышкамс хәычы» захьзыз апоезиатә ҕынха. Уи нцәон абарт ацәәхәакәа рыла:

«Ушҕардыри уажә рацәа, –

Сшышкамс, са схәаза хәычы!

Ақытанхамоа аҕацәа, –

Хаҕацас рышьра уағыз!»

Анцәамҕагы цәҕьамызт, апоет аапхьара кәитцон акартоши аҕши ирҕырхагоу рыцхашьарак рзырымурц, Ииашоуп, араҕа ашышкамс ауп зызбаху имоу, аха уи ацәҕьа иәәҕагыло зегьы ирсимволуп. Иахьатәи ашышкамс – аәаора ду азы ақәҕара иәәуп хәа ауп иаанаго. Аварахь ицон акытсовет ахантәаы лықәгылара.

Анаосан игылан ө-колонкак инеиуаз ҕыхыдак исахьа, уа ианын шышкамск асахьа – уи азшьапык ашхы агәы иқәыргыланы, афотокорреспондент иакәу азә иахь инаҕшны иччон. Апатретҕыхга иҕампшыр акәын, аха агәы аҕхараҕарахәа еисуазар акәхарын, имариоума ари аоыза ашхы хаббала анашьтра. Асахьа аҕака иацәаыз пшьажәа зацәык ракәын: «знызацәык ауп ианаланацаз, аха...» Иаанагоз зныктәи азхеит хәа акәын. Ажәеинраалеи асахьеи рыҕака игылан мамаша линтервиу.

Уи лыкөгылара акнытәи иалкааны, еиха улапш ицашәаша анбанкәа рыла иркыпхыит о-жәлак иреиуоу ашышкамсқәа абзиабара атрадицияқәа рылаа-заразы аус шылуаз атәы зхәоз ажәақәа. «Шәара шәабацәа риашьара ари адгьыл ағы икартәахьоу ашьала изрыжәуп» ахәон аинтервиу анцәам-тәғы.

«Аңа иажәа» ахьзын хадара злоу астатиа. Уи авторс даман ағышәамоагәа Ардон Хәсан-иңа.

Агәтаны, ихырку линотипла арамка итәкны ианын Шыцтәи аколнхәцәа иаарышьтыз ателеграмма: «Ашышкамс иазкны икашәцаз аартра даара хгәы иахәоит («даара» хәа ажәа наган сара иацысцахит). Амхәғы ашхам алагалара шәартәоуп». Ари агәзет адакыагы арпшзон. Икан егырт ателеграммақәагы, аха уажәазы урт ашышкамсқәагы агәзетгы азәгы ирыфеидазамызт.

Цаказа, адакыа ахи ацыхәеи еимнадо игылан зегь реиха ихадаз дәа сахьак: ароаш хытны ианаауа еицш, ихцәыш-хцәышааза иаауан ашышкамсқәа еилагыланы. Угәы иаанагарын урт абцар рыкәнуп, еицшны ршьапқәа еицдыргылоит, «Арғарахьтәи ужәоала ушиашоу, марш» анухәалак, апкаю-апкаю хәа ршьапқәа шытакшо идәыкәлап хәа. Аңхәа игылан реиха излақәаз, рцәцәқәа кыдыршаны, ргәы шытхны ашхы рыцха акәым, ақәыцма инажәлар, еимыжәжәа иныкәырцарашәа.

Ателефон абжыы геит.

– Уара уоума?

– Ааи, са соуп!

– Иубама?

– Избеит.

– Ухацазар, аңхәа игылоу ашышкамс уахәапш, адунеи зегь иара иатәушәа ишаауа убап! Иагызлатихи уара,

арскатәи шышкамс еизаны... Сзасуа удыруоу? Танас дымпси...

– Кох, уи пытк ихыцуан, уара!

– Пытк ихыцуан, аха абри аңхәа игылоу ушышкамс еицш длахәыхза дыкан, рыцха. Сгәы сыхыит ихәан, азы изнаргаанза иәаицихит.

– Уара умсит!

– Аиеи, мшәан. Умцазои?

– Хәбацои, са усыцны узцазомеи!

– Уахь уара урыздырзом!

– Иара симдыруеи, «ибзиан итнагоит» зхәаз.

– Уи са сияцәажәоит.

– Сеидру, сеидру.

– Мшәан, уара уусс иалоузеи, анс схәап, арс схәап, удмырпказакәа уаазгоит. Уи акәзәми узышьтоу?

Кәыри дааит иахатәи ао-фои ихы-иғы икәитәаз адекалони рыфоқәа еилазоо. Снеины амашына сынталәит...

Адсрағы ауаа еилақь игылан, анахь-арахь сшынапш-аапшуаз сыблақәа аапсан, ауаа сызрыхәапшзомызт. Уажәымзар-уажәы азә сышьтахькала дааины дсысуеит хәа сгәы ианааналак, ахышәтхәа сааитәцны иара снаи-вагылон. Хгылан саатк инеихангы, соыза дыздыруаз зегь лаикәшан, ажәабжыкәа иразцаауа иалагеит. Убри аамтазы инацәа наиирбан, цкәына хышк дааганы илымха акнәеихәеит. Ацкәын ала ицхазшәа ашта дыкәкәан, дньцашкәа дцеит.

– Уажәшьта атәарахыы шәхы шәырха, баба, – мацу-цәақәак рыбжыы мырдуцәакәа инарылс-аарылсқәеит. – Аха, хнышәмырхан, хшәыкәыхшоуп, харгыы усқәак хәмоуп! – даацәырцит дәаазәгы.

Абракоуп сара азэык-фыцьак сшеибадырбоз ахыгэастаз. Фыцьака сышка иаапшны акы ахэара иаёын, нас, иаалыр-кьан аччара иалагон. Сгэаныла «абни ддыртэозар ауп ианхацеоу» хэа акэын ирхэоз.

– Хара хтэахьеит, – фаастит алабашья кны исыгхьаз ибла сынтапшын.

– Ари? – зызбахэ имаз атпла дадыргылан фыцьа ахацеа зацеажэоз Кэыри иакэын.

– Хаицтэан! – атак аакасцеит. Дук мырцыкэа Кэыри ихы дакэитхеит.

– Уаала уласны, аус сымоуп! – ихэан, ашта аган ала саатиган, амашынахь снеигеит. – Азы шцеазаап, амца иагааит! – аус шаирузцека, аруль аварае дыргакеак дрыхэапшуа далагеит.

– Ожэнатэ итахтэар еигъзами?

– Иабакоу?

– Аа, ацець, мап хэа азэыр ихэома? – азы аагаразы сеаасырхьеит сара.

– Ара ипхашьяроуп, цьушьт, уаа гэартак шхэаапшуа азы тыган амашына атаэара халагома? – агаз дна-кэыгэгеит. – Ашэ арки, азы ахыкоу сара издыруеит! – ихэан, ашэ шныдысцазцека, ахухэа ифынеихеит.

Кэыри имашына цон ачаирта иалхэа иалгаз амца тбаа ианыланы. Апсрахы иаауаз хдылацыгхьаза ахыке иенаваикуан. Амашынакэа идыргылаз асаба, аапынтэи апта еипш, уагхья-ушьтахь акгы унарбазомызт. Ачаирта хналсын, даеа моадук даныларан хшыказ, даахатэиин, алакациара дыцалан ифынеихеит, асабагы аапхьатэеит. Обан еихагылаз аоны агэашэ аатын, дынталеит. Сыгшызар, нахьхь, апсраеы избоз ачкэын хыш кэакэшк пахэза ижэны, алца ахылбб, саарала акэаскхь иманы днеиуан.

– Уа бзиала шэаабейт, снапы кьашьуп! – лхэеит апшэма-пхэыс даахдылан, ацьыкцеатцеа иаргаз лнапкэа харбо.

– Ма уажэшьта итаэа азы! – Кэыри ишка схы сырхейт сара.

Уи акыркырхэа дааччеит.

– Уара, бзиа збаша, азы зыгхаз амашына акэзам, сыбз ауп, сыбз. Ишабоит иахьантэарак! – фааитит иара.

– Дааит пшэмагы иоызак дицны. Сгэы иаанагеит ари ианейцаха ашкол адиректор иоуп хэа. Ихацкы кадыршэуамызт хатцагь-пхэысгы.

– Икалазеи, ирзиухьоузеи? – схэыцуан сара, – абри аоны иара иргылама, хшара дырмоуа – хшара дроуртэ ихэшэтэыма... Дызустада ари? – сиязцааит соыза.

– Дузымдырзеи, уааи шэеибасырдырп!

– Зны дзустоу сахэишь!

– Мшэан, агэыхыртае акыдкэа ахэархь иафазцо иами?!

– Нас аскатэи зидгьежылои?

– Иахья шэ-маатк анимам ыказам!

– Уи дара иабарыхэо, арт апшэмацеа?

– Ацара змоу, ианакэзаалакгы апату икэуп. Иара иакара умазтгы уаргы урдыруазаарын. Дызустада хэагы исмазцазеит уара узы. Избан? Избанзар, ани умазам. Ари? Ари дахьнеиуа ифоит-ижэуеит, ахаршэ дукэа ишэоит. Аиаша хтахуп хэа ххэеит, аха, цьым, учарае даины, учара иоумхэап, аха, упсраеы даины, сухэоит, сыхьзала ухы иархэ хэа шэкы-фышэ маат ныжьны данцалак, – нас, дупылацыгхьаза убга ахала аеырхэаны апшэа унархэоит, шэеикэшэар – пату икэуцарц утаххоит. Хаи, шэкакэра сцааит, рыцха! – ашьхара иафассы иказ атплархь снаирпшит иара, – абарт роуп абри дуао бзиан дказцаз!

Асас Мосевич хәә акәын ишиархәөз зегьы. Рапхьа иара иеыртынчны дтәан, нас, икьаф аныкала, алафгы цөыригеит. Аңшәма ихәыцкәә даарыпхьан, аңшыоыкгы ааиваиргылеит.

– Иухьзуи, уара, ахыш? – дцааит Мосевич.

– Адгәыр!

– Зынза иаңсуа хьзуп. Уст абри! – ихәан, өажәихәба маат ицоз пара бгыыцк ицьыба иаатирцәраан, ахыш иахь днахеит.

Ахыш уи инапы днахан, нак дцеит. Азнык азы Мосевич дөаббаза дыкәхеит, нас «иигаз ахьымзг» ихихырц зегь иреитцбыз иахь дынхьапшын, ииркырц далагеит, аха убригы мацк ишьапы даакәцәиаан, варала даагылт. – Уара иухьзуи?

– Арза!.. – уаха изымхәеит ахәычы.

– Хы, аеада, ухьз нагзаны иузымхәэзои? – иаб днаикәцәкьашәа иун, – Арзакан ихьзуп! – нацитцеит.

– Абри аконфет, кәпшькәә рацәаны иаанахәоит, Арзакан! – ахәычы ихы ааишьшьит Мосевич, ицштәы ихыгга ацара иафын, ацара идимкылар хәә дшәаны. Аха ахәычы аконфет азбахә аниаха «ицсы фызкаауаз» Мосевич ицсы тәлеит, ахәыцкәә ицара рыдрымкыларц ртахын.

– Шәаах абри аваза! – ашәыр зынцаны астал агәта икәгылаз аваза ааҗадырцөын, инеидыркиит. Аңшәмапхьыс леирыз инацеикын оыла иртәит, нас зцара кны игылаз ахәычы инаимтцаиргылан, дәәа бгыыцк аатигеит.

Икаитцарызеишь хәә хәпшуп зегьы.

– Абрака шыапыла уангылозар, абри устоит, нас саара дуззак азна аконфет ааухәоит, – асас ахәыч «ицсы ахьтаз» еилкааны, уажәы-уажәы днамцасны «икуан».

Ахәычы даапышәырччан, аеюхәә аоы зынтәалаз аваза днангылт.

– Икоуцозеи, аеада! – фылтит иан.

Мосевич ицара ахәыч икәа интөитцан, аваза аашьтцан, иеыцкәкәә аоыжәра далагеит.

– Уикәамцуа, убаашәт, уцара зегь ара иаанужьт! – абгы даахәыцы-мцит.

Мосевич ицсы мшьазакәә, игытыкәкәә, аоы ажәра даалган, инаган Кәыри ииркит.

– Сара аруль скуп! – ихәеит иара, аха асас уи иимырхәзеит.

– Шәаргы баша шәаазымгазеит, бабараа! – агәта игылаз азҗабцәа рахь бгыыцк-бгыыцк наирххеит.

– Хара хәхьз шәазымцааи? – лхәеит аихәбшәа иказ.

– Саҗамзааит, сара исхароуп! – дөагәә-фасуа иеааир-кьахәит асас. – Ибыхьзуи, нас?

– Елли! – лхәеит «л» мыцхәы иалкааны.

– О, Бырзентөыла ажәйтәзатәи акультура змаз ак акәын. Бара, аңшза хәчы?

– Аелитта! – убригы «т» днакәымчит. – Хәбакоу, мшәан! – ицьеишьеит Мосевич, нас дөаббаза даанхеит.

– Уи аоыза ахьз сышьтрафгы цьара ирымоуп! – ихәан, ицаракәә нрыдигалт.

– Мап, мап, хара ацара хәргәакзом! – еицәажәозшәа еицәакны аҗак аакартцан, иаадөылцит.

– Хәи, агазақәа!

– Ижәга, бара!

– Ипхашьеит! – игеит абжькәә.

– Урт пхашьозар, сара знык ицөырызгаз ацара нак исызтацом! – зымгәәцәа хтны абри аилага дызустәада хәә

иҳэарц итаҳушэа иаапшуаз ахэычы инапы инанир-
кэычылеит.

– Икоуцозеи, уеыхурцэома! – ааиларцсеит хацеи
пхэыси.

– Ах, абри ахэыцкэа бзиа ишибо жэдыруандаз! –
иаасыхэапшын, иааҕацэы-ҕацэит дара.

– Абырсаатк иубартоуп! – снарыдгылт саргы. Ахэычы
дгэырҕацэа ашэ ааимиҕаан, иаартны абарцахь дцеит. Асас
ашэа цэыригеит, аха ашэ шаадыркызцэкэа ибжыы азэы
иааимихызшэа, иааикэтэеит. Адэаҕы ихэмаруаз азыс, ыынтэ
аффахэа ахы кыаны, ахэыч ишка аҕаанахеит. Ахэычгы
дкэалкэало ахэда днахынхалеит, аха иааицэцэиин,
ицэцеит. Ус акраамта еишьтан ахэычи азыси, нас, иаацсазар
акэхап, иааиватэеит. Аденцэыр акнытэи избон ахэычы уи
ахэда шишышыуаз.

– Аваза ианутэало сзыжэуам, амашыына ацскы скуп! –
иихэац ихэон соыза.

– Уи хэаас икоумцан, сашыа-иҕа днеины амашыына
дтатэахэеит, ахышэтхэа шэныжыны дааиуеит.

– Азин имоума? – иблакэа аацеицеит Кэыри.

– Азин шҕаимам, амашыынакэа реибытаю иара иоупеи!

– Ус анакэха, асамҕал астоит! – ишызбоз иҕсы талеит
уи. Дахынтэааз игэалашэон акэымзар – акэашара
далагарын. Днеины асас дгэыдикылеит. – Ауаора умоуп,
амал умоуп, ахадара улоуп, угэы разуп. Уаха акгы
уҕахам адунеи аҕы. Иҕабуп иахьсуҕаз. Анцэа иныхэааит
ахэыцкэа, абни, абра зшыапы заазыргылаз ахэыч аҕхэа
днаргыланы! – цэыкэбаркгы игэыдымтэалазакэа ианыр-
кэкэаны ижэны, аҕшэма инаиркит, – ҕааныбзиала
унеилааит! – ихэан, апырпыл иарганы акэакэшэ амаха

аакэиҕаан, инеиҕишьит, ашьтахь ашэ иарганы икэыз
ахацапыр асагы днамцкласын, даангылеит...

Дандэылцуаз ахэларыхь еихахэан. Знык-ыынтэ аҕсшэа
раххэеит аҕшэмацэа, арахь, амашыына аҕалашыа
хэкэшэомызт. Асасгы макэана ишыапы дыкэгылан, аха
ишыкалалакгы, аҕшэмацэа уи дырмышытырц иалагеит,

– Сышэмышытуазаргы, инаскэазгоит арт ауаа! – инапы
рхахэан мацк иеикэагы лашытны даапшуан асас, –
даеазнык, даенык! – ихэан, хкышэкэа дрыгузит. – Аха,
аха! – ҕитит амашыына ашэкэа анаахарт! – Арзакан
аҕсшэа иамхэазакэа шэома, абзиала хэа зиашэымхэозеи
ари сгэыраз, ари сышэтыц, – ҕааитын, иблакэа инапы
рҕыракны ацэуара далагеит, аха дук мырцыкэа
даакэыцын, ицэуара арцабыргра иеазикит – хышыкэса
раҕхэа сабду иашыа иҕа иҕха лычкэын, абри иакэара
акэын ихыцуаз, – азы дырцэалашэан, дыцсит, – еиҕа
аеырхэа илабжыш неит.

– Хо, хо, хо, ихигахыоузеи ари ахаца! – дхэаапшны
иҕыалшыон аҕшэмапхэыс.

– Ахаца иимчхауа акгы ыказам! Иҕэы ржэаны
дызламцсызеи! – уи ицэуара дазхиан аҕшэмагы.

– Аха, Арзакан, абзиараз шэашта уао дталааит! – схэеит
снеины ихы сагэызуа. Нас днеит Кэыри, уи дишьтагылан
Мосевич. Убри аамтазы сылапш ицашэеит икэыкэны,
илаганы ахэыч иаҕхэа ишытаз аҕаракэа.

– Ари закэи, Арзакан? – ҕаастит хэаас икацаны.

– Иафеит! – инацэа, аффахэа ацыхэа патагэа кэо,
арасра ицаз азыс инакэикын, акыркырхэа аччара далагеит
ахэычы. Мосевич дзазо, иихэара изымдыруа, ишыапкэа
хара-харашэа иргыланы, илабжыш аанкылан, икаканы
ишытаз аҕаракэа дрыхэапшуан..

Амашына алакация иаацсын, амфаду инанылеит.
«Агылара сыннарцэеит, шэанацьалбеит» ахэозшэа, абҕа
шааитцнахызцэҕья, аҕауа иалцэраа ағынанахеит.

– Иахья иҕоуцдаз ахэацсара, ишнеи-шнеиуа ашышкамс
алцыр ҕалоит! – ҕааитит Кэыри иажэақға хьанҕаза.

– Избан?

– Схы сыхьеуеит, сҕеы сыхьеуеит хэа хэо астал уахамтэан.
Иазууазеи ухгы уҕегы ауаа рҕеы иумфозар, иумжэуазар?
– нацицеит уи, аха уажэшьҕа ацэарахь акэын ихы ахькыдыз.

Абжьбатэи ахы

Амазаныҕэгарҕа аредактор икабинет аҕаҕьяцэҕья иҕан.
Уахыныонолоз, агэҕаныцэҕья ижэйтэзоу столк дахатэан
аҕакзыпхықеу амазаныҕугаю. Уи ихаҕыҕуаа оыҕья – азэ
армарахь дтэан, еҕи архьарахь. Араҕа дтэан иара убасгы
асахьаҕыҕы. Акуриер лакэзаргы, «сара атэарҕа сьмазам,
абра саашэырбыроуп» лхэан, ҕыҕк аанылкылт. Аҕыҕ,
дашьҕан даэазэҕы – аҕыжыҕы. Абасала, амазаныҕэгарҕа
агазет аҕеы ахьеисуаз акэын. Араҕа еиқадыршэон амакетқға,
араҕа ирыҕхьон аҕэшақға рҕнытэи иааиуаз аматериалқға,
араҕа зегьраҕхья ироуан ахэаанырцэтэи ателеграммақға...
Араҕа еиқэшэон атаҕын иахоз, алаф зхэоз.

– Уара абра шэмеизалан хэа закантэ ишэас-
хэахьоузеи! – ахухэа аредактор даарылагылон, – уара, аус
жэула, уара, аус! – еимырпны исышьҕуеит хэа дшаҕыз,
иаргы днатэаны ацэажэара далагон.

– Аномер ағы ицароуп, иааиратэуп.

– Ари аа-мызтэи аихшьалақға роуп, аномер ағы
ицароуп.

– Ачаи аизгара ашықэстэи аплан нагзоуп... Уажэы-уажэы
телефонла, телеграммала адырраҕарақға ааргон.

– Оыноажэижэаба-хыноажэа цэахэа рҕыҕ ааныжытэуп
актэи адаҕьяағы, – ателефон иаст хыхьынтэ, апленум азы
аинформациатэ дырраҕара ҕалоит.

– Уаалеи, уара, арахь ара ухақэза амшгацэа узрыла-
тэоузеи! – ҕааитит Ғандел ашэ ихы нылеикын сара дсы-
хэаҕшуа.

– Дарбан, уара, амшгаю? Зака цэахэа ааигеи иахья,
удинаныс! – амазаныҕугаю, ихы наиқэикит аредактор,

– Кох, аригы ара дтэома, мшэан! – иааҕеишьан, дхын-
хэит Ғандел. – Шэа шэыштэаз здырызтҕы ус схэазомызт.

Зегь аоуп сара сындэылцит.

– Иҕоуцозеи ана, Антон Антон-иҕаҕы абрахь аҕшақға
давалт, пшак хасыр иаҕа еиҕуп.

– Ыы, Кэыри думбазацэи? – схы наиқэскт Ғандел.

– Астал ихы ықэцан дыцэан, дысмырҕыхазеит! – ихэеит
днасыхэаҕшын. – Хҕазет иҕанацоз сыздырам абри
ақытанхамоа аҕэша ыҕамызтҕы, – дцэажэон Ғандел, –
рыҕеҕы злахымшэазеи, уара, зегь рыхқға еипшуп, рыҕэқға
еипшуп.

Раҕхья хнеиит ухэан-схэанхэацэа ахьеиқэшэо акахуа-
жэырҕаҕе. Уаҕа иагарааны унеиргы иааҕырымцзакэа
игылақеу ыҕоуп. Министрцэақэак рыхэсақғагы рмашьына-
ныҕэаюцэа ирыцны ласы-лассы уахь икылсуеит. Шьюкы-
шьоукы, урҕ хэарада шьарда рхыцэуеит, ртеспыхэ ахьхэахэа
еихацсо уа итэазоуп. Убри иачыданы, агэнаҕа зҕэызцарц
зызбызгы, араҕа, машэыршэа еиқэшэазшэа иааид-

гылалоит. Даеакгы: абзиа зызбырц зтахугы еикәшәлоит. Акаҳуажәырта шә-мазак амоуп ицәахны.

Ҙандел дыздыруз азәы акаҳуа аахәараз игылаз дрылазаарын, ҳара ҳзынгы иаахәан иааигеит.

– Узустда, цкәа усзымдырит? – сиязцааит уи ачкәын даанкылан.

– Дышпаузымдыри? — иҳәахит Ҙандел, уи дидырызшәа кәицарц.

– Сара Макалатиа сыжәлоуп, абри ауаә систатиақәа дрыцхраан итижьюеит! – Ҙааитит уи.

– Июла, цым, июла, ирацәаны июла! – уаҳа исхәарызыз Макалатиа, игәы рыгәгәаны доусыжыит.

– Уи шиакәыз здырыр, иааигаз акаҳуа шытысхзомызт! – Ҙааитит Ҙандел, – иахәа жәә–шәкәык июеит, ииҳәарц ииҗаху уаәы изеилкаазом. Аҗак аҗацара сагахәеит.

– Ус акәзар, қраф ууит, ирацәаны июла хәә иасхәеит, Ҙаастит сара.

– Уи ииюа ааста еиҳаны аора дахьазом, иштижьюа аабап.

– Убри аамҗазы адгьыл даатцызшәә, дахьынтәааз уаәы изымдырзо, җатлыкак акониак ақәад иаалихын, ҳаҗхәа иаақәиргылт Макалатиа.

– Сара жәәа-әык аишьцәа-аиҳәшьцәа сыман. Хаиҳабы дҳацәҗахеит. Убри иакәушәә шәәҗхәа иқәсыр-гылоит, сшәыхәеит, шәысхымччан! – Ҙааитит уи.

– Хы, даара ибзиан ҳаухыччарц ҳакоуп! – схәеит сара. – Дарбан иухыччо акониак раҗхәа ианықәургылалак? – игәы аасырғәгәеит сара.

– Уажәшьҗа иааиуа зегы уара уахь инасышьҗлоит! – дааәҗаҗшит Ҙандел.

– Ибзиоуп, аха цәыкәбарк усыржәзом! – аҗатлыка саахеит.

– Уаангыл дцаанза, нас, нак иаагап! – Ҙааитит Ҙандел. Иаашәыртуазар ацәцақәа шәзаазгоит! – лхәеит аҗссаә.

Акәада бәашәааит! – аасәытқәеит сара. Изакәи ишәхәаз? – даахәахәит аҗакәажә.

– Ус, җабуп ххәеит.

– Шәызхаҗабузеи, ҳалалс ишәоуааит. Ҙандел ацәыҗа-ччара дағын... Амазаныкәгартаә ауаә штәәц итәан. Аҗыжьюы иқраф кәцашәа дыкәзар акәхарын, ицәа дынтәсуа аредактор инаиркны зегы ажәә рымеикыр цәгәа имбо дыкан.

– Ателефон ағы шәырҗахуп! – дааәналеит Назиброла. Аредактор ахыкәлаа еиҗш дындәылкәеит ателефон ахь ишипхьоз аниаҳа. Азҗаб сара данааәәәпш, даапы-шәырччеит, дхырхәарцгы далаган, аха аскаәык ахьтәаз илзымгәәҗит. Сара саанымгылазеит, акониак акәхарын икәзцоз, саагылан слеихырхәеит.

Аҗыжьюы ажәә рцәигахьан зегы.

– Сара сызнысыз амоә иҳаҗоу данысааит. Мшын-уаәын сара. Хәра ҳаҗба Куба игылан шықәсык. Сара атапанча сымоуп, ахәынҗқарра ахада исанеишьаз. Уака иануп иара инапы. Шәмыччан, шәара ускан ара шәтәаны азаметкақәа әуа аҗара арҳара шәәғын, – игәы ржәаны дгылеит аҗыжьюы, иикыз аклишегы апкаәхәа астал инықәиҗыит, – нефрит захьзу ачымазара ансыхь, сыҗканы сҗацақәа аҗшьбагы амырхит! – Ҙааитит уи.

Итәаз зегы җкәарак еиҗш еицыччеит.

– Аллаҳ уиныхәааит, аскатәи аҗацақәа узҗеи! – ихәеит азәы.

– Исымоуп, уара уусс иалоузеи, анцәа иситәеит. Уршьызаап, рыцҳа зынза! – Ҙааитит Кәәкәар Чаәыр-иҗа.

– Агәра шәымгазои?! – агәта даагылан, хыхьтәи имаҗәәкәа дрыхан ишәихуа далагеит.

– Иаҗахзам, угәра шҗахамгои! – инеиларҗсеит игылаз, инапы куа. Иеадирхалон иаргыы.

– Уаҗәыҗ, пҗәыск духәәҗшуеит, лаҗаҗыр ба! – днақәыгәҗеит Кәәкәар. Убри акәхеит, – ашьшьыҗәа итыҗ ахь дааиасит.

– Аредколлегиа иалоу шәеиза! – лхы нылалкын, дцеит амазаныкәгаә..

– Аҗа, иазхеит амшгара! Аномер абанзәнеихьоу! – аҗыҗьы иахь дынхәаҗшит аҗакзыпҗықәу Андреи Андреи-иҗа. – Каҗ уоуп иахь аномер иахылаҗшуа – ихәтыпуаә иахь дынхәаҗшит уи, – ибзиан уахылаҗш.

– Ишҗақаху, иахь асааҗ жәеиза рзы ауп данаа Габрушьа, азә ихала аҗакәшәара даҗын.

– Аҗәх аиҗабы иҗы умнеизеи?

– Унеит хәа акры аанагома?

– Ажәакала, атипографияхь уҗаны адаҗькәә реиқәыршәара ырлас. Аиҗагара иаҗу шәус ахь шәҗа. Шәеимпы!..

Аредколлегиа акраамҗа иҗон. җандел днеин, ажәытәан ишыҗаиҗалаҗ еиҗш, аредактор имазаныкәгаә дынлыд-тәалеит. Уи, изыҗкьаз сыздыруам, игуалакара аины икан. Иахьаҗахызгы-иахьаҗахымызгы дыччон, икоу зегь изеиҗшызшәа кәиҗон. Уажәы-уажәы инапы наган Назиброла лнапы инақәиҗьуан.

– Шәәкыҗ, ауаа шәырбоит! – иаақәылҗааит уи лнапы.

– Ауаа ирымбозҗгы бақәшаҗаҗызма? – икараха иказ иблақәа ааиҗеиҗалан, днылҗәаҗшит.

– Мап, ирымбозаргы сақәшаҗаҗызма! – аҗак калҗеит лара.

– Нас, ауаа изырхарабҗои? – абақҗәа иарҗа нап наган еиҗах лнапы инақәиҗеит.

Назиброла доаҗкьан, амазаныкәгарҗәә дааоналеит. Уи уаҗа дхьамҗшакәа, лхы-лҗы җгәырҗәауа аҗакзыпҗықәу итыҗ аҗы днатәеит. Каҗ иакәын иҗьшыаны длыхәаҗшуан.

– Аа, абри саҗаит, абыржәоуп бара иахьбыхәҗаз банақәшәа! – җәаҗит уи илышьҗалан ашә иаалагылахьаз җандел.

– җаара пҗашьбарам, амазаныкәгаәи, – сара стыҗ, ауп сызәу, – аҗакзыпҗықәу амазаныкәгаәи злеиҗшыми?

– җа-җа-җа! – аҗуан иаҗакшеит җандел иччабҗь.

– Бара аредактор иоуп бызмазаныкәгаәу, идҗа набызгоит, иаҗиҗо аусқәа еиқәбыршәоит, ибкыпҗьуеит! – җәаиҗит Каҗ иҗаҗын алоаа хәхәаза.

– Аратәи амазаныкәгаә? – дҗәаит уи еиҗа.

– Аратәи амазаныкәгаә – агазет аусура зегьы псыс дахоуп. Аброуп агазет ахьыҗало.

– Нас, уи акәшақәагы дреиҗабума?

– җәарада!

– Иҗаххар Сиуарна истатиа аума иоымҗа аума, иахьзузеи, изаанкыло?

– Иеим хәа иҗхьазар, – иааникылоит.

– Урҗкәа бара иабабҗаху, бара, арахь, бҗыҗ ахь бааир, җәаиҗәәжәарын.

– Нас абасҗатәи шәҗанакуа аума ари ауадаҗ уаа гәарҗак шәшеидтәалоу! – җәаалҗит Назиброла, җандел ииҗәаз лмаҗазшәа ааҗалҗан.

– Бааи хәа басхәеит, бара! – иблақәа ггаза уахь дшыпшыц дыпшуан Ҙандел.

– Снеир икалома? – ашә даалагылеит акьыпхьы, цаґак, лпынца мацк иаалыркьацәны.

– Ишґакамло! – ихәеит Кац. Ҙандел ашә дахьылагылаз акьыпхьы лшьапкәеи лзареи дрыхәапшуа, даахырхәеит.

Назиброла, уи дахьиґапшуаз, ччараха илысит. Нас даеазныкгы иблақәа лирбеит. Урт иаахцәаны ирхәон лара лтып ахь днеир шитаху.

– Аа, иахьикуу пшьыноажәа цәахәа, ацынхәразы ирґахуп, Ира дшааилак илгааит! – ихәан, дшааоналазцәкьа дааоныйцит Кәбрыц.

– Иаа, сара Баса иґы сызкьыпхьуам! – Зны дыччо, зны деицрашәо ацәажәара далагеит акьыпхьы.

– Избан? – ицьшьаны дцааит Кац.

– Избанзар, ибз цәгыоуп, хацацара бґахзами хәа дцаауеит.

– Икабцара бдыруама?

– Аа, – лыбла ґхаха Кац днеиґапшит уи.

– Даеазнык дбазцаауазар, истахуп хәа иахәа, нас икаито аґак сара исзаага. Абра сыкоуп иахьагы уацәгы, сыбзыпшуеит.

Назиброла деиґалагеит ацәыцаччара.

– Ари илґахи? – уахь дынхьапшит акьыпхьы.

– Абрыгы убас ак леиҳәеит ани ашә илагылоу.

– Кох, уи изеимхәац дарбану! – ицьалшьеит акьыпхьы.

– Нас ускан ибычґаит, уажә ибзымычхәзои? Сыпсымзар, хацацара бґахьцәкьоуп.

– Иухәо аґьяшьрақәа Андреи Андреи-иґа иасымхәозар убап.

– Уи иабхәап, аха уажә хәицашәмырхан, бца, акьыпхьра шәалага.

– Даеакгы хәатәыс исыман? – лышьґахька дынхьапшит, – бааи, арахь! – Римма аполиклиникахь цатәыс илымоуп, саатк акара доушәышьтыр лґахуп.

– Лара дзымааиуеи? – ихәда хәхәаза иааицихын, ґааитит: – арахь бааи!

– Дыпхашьоит азы ауп дзымааиуа!

– Дыпхамшьакәа, иацы даагеит! – ґааитит Кац, ларгы ашә аґы дахьааоналаз, даангылеит. Уи мыцхәы даузамызт, иаалылан дыкан, ажәас Кац иааихәалакгы лыпштәы аґсахуан.

– Бца, амала уамакгы баанымхан! – Аа, бымбои, бца ихәеит! – Назиброла ихы нлыкәикит Ҙандел.

– Кох, абри абра дышгылоу иґсы мацхар ааста!.. – лхәан, дгылан лтып ахь лґыналхеит ларгы.

Кац ателефон дасуан, аномер иагу-иабзоу дазцаауан, икацатәу реиҳәон атипографияә.

Иаадәылцит аредколлегия иалаз. Азәгы ґиґзомызт. Зеггы актәахны ирыман, аха изакәу сзеилкаауамызт.

– Хәи, ашышкамсгы уаргы шәеибамбааит, Мкыд Зыркәи-иґа! – алаф ахиҳәауашәа зцаарас ирзбуаз аасирдырит Андреи Андреи-иґа.

– Уи ускак ацґәы залци! – саргы иаасырґәґеит, – аматериалкәа цәґязамкәа икацоуп, ирыгу сархәааит!

– Аа, уажәыцәкьа ухы рылоумгалан! – ґааитит Андреи Андреи-иґа, – ашышкамсаазара проблемоума, Мкыд, апроблема зынза даеакуп – аарыхроуп апроблема, иуахуа?!

– Ае иазымиаиз акәадыр дасуан хәа, заашьара иазы-
миааиуа ауаа абас ак рызбуеит, абанс ак рызбуеит, аусура
рхы ахыргоит, хара уи еилымкаазакәа ацәы иахатцаны ихаман
хдәыкәлоит.

– Абрахь хацак дааир иҗахуп, азин ыказар! – җааитит
аҗыжыы иааигаз адакьақәа Кац иаҗхьа иныкәжыны,
– ари аобатәи адакьоуп, җхьатәыс иаазгеит. Ира лымч
ахьылгара лыздырам, азҗабцәа лхы иҗагаланы аҗшахәа
давоуп, сара уи лцынхәрас лага-фагафыс сыказ! –
даагәрымит аҗыжыы Уарлам.

Игеит ателефон җаҗшь абжы. Иаашьҗихит Андреи
Андреи-иҗа.

– Сзырәуеит! – иҗәеит иара, нас иҗштәы ааиҗсахын,
азырора шаҗаху напыла иаахарбаны, джагылеит. – Аа,
уацәазы иҗамоуп апарҗбиуро аилатәара. Аредколлегиаә
җазлацәажәоз ауп уакагы җазлацәажәо. Мкыду? – слымҗа
зыюза иаакалеит, – ихарои, рыцҗа аредакция адцала дцеит.
Еилыскаауеит. Уи ииоыша аныкоу ицәҗамкуа дыюуеит.
Шәааиуама? Ирасхәарыма шәааиуеит хәа. Ибзиоуп.
Аредактор акы днацҗарц дналбааит,

Ателефон ныкәицеит. Иҗҗзы ааирыцкәеит. Инартбааны
иҗсы ааивигеит.

– Хыхьтәи иоуп! – хәычы–хәыцла иҗштәы аауа иала-
геит.

– Икалеи? – сгәы еисуан саргыы.

– Акгыы, снейуеит, иҗәеит!

– Нас, сыхьз уа иабаҗахыз ами исхәо?

– Уи еикәзыршәаз абри иоума хәа дцааит ауп.

– Уара ани ахацда даашьҗи! – аҗыжыы ииҗәахьаз уажәоуп
Андреи Андреи-иҗа ианигәалашәа.

Хацәа цаҗак дааюналан зегь хнапы җамихит. Сара сырҗыр-
хагахар хәа сшәан сәынасхеит, аха аҗакзыҗхықәу
амазаныкәгаю сааникылт.

– Умцан, даеа ажәақәак уасхәоит! – иҗәан! – атәара
насыдицеит.

– Абра ишәеиҗабу дыздырырц сҗахын, – җааитит ахацәа.

– Абри иоуп! – аҗыжыю инапы наирххеиг аҗакзыҗхықәу
иахь.

– Ус акәзар хәибадырп! – нацицеит ахацәа, иеилахәарагы
астол иныкәйтцан, ибланарҗшыгақәа аацәыригеит, – сара
асувениртә фабрикаә аус зуеит.

– җшзала, мап зхәада, иула! – иҗәеит аҗакзыҗхықәу
имырхәаацәакәа.

– Уи ауп, аха хара хҗфабрикаә аальц җыц аҗыжьра
хшалагаз макьана азәгы издырзом, иаагозар, абри аоыза
аальц, – ақьаад иаалиршәеит амҗы иалхыз ашышкамс.
Итәаз леиҗаҗсы ицеит.

Ашышкамс аҗакзыҗхықәу амазаныкәгаю иаҗхьа икәҗылан
аеырхаҗцаны, аҗацәақәа кыдышьшьыла, мацк иааҗы-
шәырччома ухәаратәы, азшьапык шыҗхны, уажәымзар-
уажәы азара ааихцәап ухәартә еиҗш икалаза. Сара
иаасгәалашәеит агазет ианыз асахьа, Даҗьанбахьзеи
ухәарауеи!

– Сара соуп зегьраҗхьаза абри иалагаз! – мацк икышьә
ааччан, длаҗәыхны ихьзи ижәлеи ааихәеит уи ахацәа.

Сара, изыхькьаз сыздыруам, аха ашышкамс ахаҗи ари
ахацәа иччареи ирзеиҗшу ак рымазшәа збеит, икалап уи акала
ашышкамс дазааигәахарц иҗахызҗгыы.

Амшә ахышә, аҗышә, аҗрашә, аҗшьшьапык!

Аабатәи ахы

Адырсаены ашыжьы Ҙандел сахътеаз дааоналан шәкә гәартак абақхәа сапхәа инықәижьит. – Аххәаа ҕауцар улшоит, – ҕааитын, дышиашаз адкылартахъ дцеит.

Сара ашәкәкәа еилырго снейуан. Саалаган исшеит. Ателеграммакәа хазы икасцеит, ашәкәкәа хазы, ашәәкәа – урт ҕба ыкан – даеацъара. Икан сахъәәакгы. Нас ах-хәтәкгы ирылсхит ацшьгамта иадгылози иадымгылози. Абас салагарц сызбит:

«Акыр нацсоу ацхәацәа! – эҕы җызәзәааны иуацәәжәо акыр иацсоу хәагы абеизухәари, аха ус икоуп, рхәеит, ацхәао иацәәжәашьа аформа. – Ашышкамсқәа ақытанхамоа зегы азы зака ихәарта дуззоу иазкны агазет ианылаз аматериалкәа шөрыцхәеит. Шәгәы иаанамгааит урт ракәмызтгы хара акартоши абыстеи хзыфомызт хәа. Мап. Хара иаххәарц хтахын хбеиараҕы дара рыхәтагы мацзам хәа. Даеакала, ашышкамсқәа даеа лшара чыдак рымоуп хәа хамхәазеит, уртгы хара хәицш ицсуеит, имцсуа уао дыказам. Аха хара икахцаз цышәоуп, уи макъана, шамахам-зар, цъаргы рхы иадмырхәазац, ацарауаа ракәзар, ақәҕырымтзац, убри акнытә ахәара кахцоит хәкәгыларақәа ииашан еилышәкаарц, амцхәгы хәаас ишәымкырц, аха зынзагы иршәны икашәмыжьырц. Иахьатәи астатиаҕы срыхцәәжәарц стахуп шәара иаашәышьтыз шәкәкәак».

– Мкыд захъзу шәуа дарбану? – ашә аампцааны даао-налеит пхәыск лхы цыркәдааны, лыблақәа акәиц еиқәа-цәәкәа ртыхәәо.

– Сара сакәҕышьоуп!

– Еихаб дшәымазами?

– Дышцасымам, аа, сеихабы! – Кәыбрыц иахь снапы насырххеит.

– Шыжьыбзиақәа! – ҕаалтит еита. – Ашышкамсқәа ирызкны шәызеу аҕаастаразы сгәаанагара зөит! – апкацахәа сапхәа аконверт нықәлыжьит.

– Уи ами абзиа! – лгәы аакәиццеит Кәыбрыц иәаирххан.

– Иабаҕасыршәуа?!

– Абрахь, аредакциахь баныюналоз, бармарахь аҕошьта кыдын, банылбаауагы уа икалоит, бнадгыланы, абз хәыцы бааоаханы, акәапахәа интабыршәуеит, – Кәыбрыц иихәоз зегы иацхәа аҕошьта кыдушәа инапкәа рыла илирбон. – Нас ара икоушәа ипхәаза.

Апхәыс дындәылцны дцеит.

Лыцсәа ыцылхит, пошьтала иаалышьтааит, – ҕааитит еитах, иқәад ихы нақәижьын. Сара сгәалакара аеацсахит, аха сызлагаз насыгзар акәын.

«Ацыхәтантәи аамтақәа рзы хара хәы ахәаца-мацақәа даара пату рыкәырцо иалагеит. Убарт рхыцхәа-зараҕы икоуп ашышкамс, зегы иаабахъаз, имшаҕазакәа хзыҕрагылоз, амца зыцрацоз ари ацстәы. Дарбан изгуаламшәо, ашышкамс зыкәпапа иказ абажә анаабалак, амца лацрацаны аҕәәхәа иаабылуан. Анцәа ицъшьоуп иахәа уи ахьчацәа ахыикалаз! Ирзыкахцозма хара ашышкамс урт хара иахзыкарцо абзиара акара? Ирзыкахцозомызт...»

«Ари ашәкәәҕы, акыр иацсоу аоызцәа, угәы узырхьша ажәәкәа рацәаны иануп. Аха урт зегы арака иаасымгеит сара. Хара хшышкамсқәа ирзухәалакгы иацсоуп. Ишәгәа-лашәыршәа уажәраанза зызбахә ххәоз ашәкәы «ашышкамс зыкәпапа иказ абажә анаабалак, амца лацрацаны аҕәәхәа

иаабылуан». Ииашами? Аха, ишәхәозар, азәыр ижәбама шышкамск ықәғылан, «шәанацьалбеит, ҳаршьит» хәа агәы итәсуа. Убригы дара ирымоу ачхароуп иаанарпшуа, уимоу, ишәтахызар ахзыргара ишашьтамгы ханахәоит. Даәа шышкамскәакгы, рахәақәа тпаа иаакәғылон, «шәаргы ишәтахуп ацстазаара, ҳаргы иахтахуп» хәа. Аха ҳара хшышкамскәа ус рхы иатәарымшьеит, «хацстазаара шәтахызар, ишәымаз, мышкы зны хашпеилышәымкаари» рхәозаарын. Иахья зегь еилкаахеит».

«Ашышкамс еигу аусуо сара сыцстазаараәы исымбац, сызлымхак ағамзаргы уи мацзак деипшындаз сара схаца, игычны изаарго ада ихала инапы нагзаны ак ааонеигалом!» – лгәы дахапжәо иахзылыоуеит пхәыск. Уи даара дахьхәәаз азы лыхьзи-лыжәлеи хамхәазеит, акыр иапсоу апхьяоцәа, аха шәазхәыц зака итауланы дхәыцуа. Уи ашышкамс абаохатәраәы илбеит амаашьяра, ахымшатарәа, ажәыларәа, ағәғәара. Ус акәзами? Закантә иахпдылахоузеи уи атынхада апхзы алорны, абла ахыкоу умбо, ихып-хыпуа, абға ааитәома ухәартә иара ааста ихьантоу – аидара иацалан? Мшыбзи ахәаха амазам. Шьюкы-шьюк иахья иааикәшәар айбарехәара ишаәу, дара иракароу аидарацәкья рзышьтымхзакәа инеихашәы ихәлоит.

Саргы мыцхуы ажәа шәасыршьырц ахыстахым азы иааз ашәкәкәа уаха срылацәажәазом, сиасуеит ашышкамскәа ирыхьзыншылоу ашәақәа рахь. Аха убранза ишәасхәарц стахуп ашышкамскәа жәйтә-натә аахысгы ибеиазоу акультура шрымоу. Урт еизаны ашәа анеицырхәо шәахахьазар акәхап. Хара хаипш урт аестрада рымазам, аха рықәғыларәа массатәуп, жәанызкь рәынза иназоит. Убри азыноуп, шамахамзар, ахәылиганра канатцеит, игычит, ма

азәы ахәызба иланацеит хәа ашышкамс азы ирхәо захмахац (иашоуп, апыц ашхы иалацаны иашьуеит, аха убрыгы ҳара ихахәарц ауп!) Аус аныруа еицыруеит, ашәа анырхәо еицырхәоит. Абри ауп аидгыларәа. Ишәгуалашәома агазет ианыз рсахья. Урт музыкак абжы рмахақәа ас рееикәыр-шәаны инеиуан хәа хазхәарыма?! Ус анакәха, амузыка бзианы ирахауеит. Сгәанала, ииашаны икарцеит автор-цаггы урт ирызкны амузикатә рәиамтақәа ахьяпырцаз. Аха, апхьяка снаскяны ак схәарц стахуп: абарт ашәақәа дара ирхәартә ирзыкарцар, убри ауп ахатцара, убри ауп абаохатәра! Ашәа аныбзиаха, сара агәра ганы исымоуп, ашышкамскәагы ирхәо иалагоит, ианамузах, амузыка ршыапы акәыршәаны аныкәашья рцоит. Уи қәғиара дуззоуп, акыр иапсоу апхьяоцәа!

Сара амузыкаәы уамак иеилыскаауа акгы ыкам, аха ашәа злырхыз ажәеинраалақәа цәғамшәа избоит. Ахор рзы иказ ацәахәақәа ухамыштуа ухаәы ианхон: «Ашышкамс ирхылапшуадаз, ирхысуан инырцәаны. Иахья азы рбеит ишыцәаз, урт хаазоит ирацәаны»... Сара ишеилыскааз ала, ашәа еихаракгы изапцаз ахәыцқәа рзын акәын.

– Мкыд, укоума, хаи, анцәа уиныхәааит! Аныхәа алам-талазтәи авахта хәа ари адакьяәы ихәмоу «ахылпа» иацагыланы ицароуп абри аматериал, – иааганы телефонла идикылаз фактқәак аасиркит атакзыпхықәу амазаныкәгао аабатәи ихатыпуао Кәана, – амала 60 цәахәа иреихамзароуп. Ишалагатәу уара иудыруеит уеизгы, – даанәпкья-шьәпкьяны дындәылтцит саатк аамта сытаны.

Аха сара исызбит сызәыз нагзаны, нас исоуз адца нап асыркырц.

Хыхь ишысхээз еипш, акыр иаҕсоу апхьаоцэа, ашыш-камсқэа аусуреи ашэахэарей раамчыдарахаз акгы иаманшэалазам. Аха урт рыхьчарей рырҕиарей ханрылага инаркны, хара хтэыкгы ак рыламлар калазом. Убри азгееитазар акэхап аиоызаратэ шарж аазышьтыз асахьа-тыхогы. Иахьатэи аномер ианахцаз аиоызаратэ шарж ианыпшуеит асахьа-тыхоы игэалакара, – ишыжэбо еипш, ашышкамс амгэа азага азымдырзакэа (ираепнухэозеи, уажэраанза урт, аоы ажэшьа рзымдыруазар), ацыхэтэаны аҕаҕыгы ааннакылан, икаха-бҕало аоныка сцоит хэа иаеуп. Егы ашышкамс аблақэа тарбаҕыаны атрышэ иасуеит. Цака иацагылоуп, сгэаныла асахьа-тыхоы ари аус аҕыгы икэеиас ацэахэа: «Абасгы збахра сыкоуп!»

Аха, акылхара аҕыгэага аматериал анцатэыми, иабаспырхагахеи уажэы! Кэана итахаргы икаимцоз хыноажэа цэахэа, аха изыкаитцари, Мкыд дыками арака!

Иахэазеишь ари? Еилкаауп. Планла шэ-тоннак рыдын, иахьа уи нарыган, аплан ахыхь ахыхра налагеит. Хэарада, аус руан аныхэатэ вахта икэгыланы, убри сцэыбжамхондаз! Инаган хазгы ианысцеит, зхатабзиара хараку ачаи бгы ахыхраҕы аиааира ҕыцқэа згаз иреиуоуп... Нас ицоит ахьзкэеи ажэлақэеи. Ажэакала, аматериал хыркэшатэуп абас: аицлабра есааира ишьтыхуа, ақытантэи ачаи-аарыхоцэа ахыдца хараку ргеит, даэа 40 тонна ахы иацэа наган атыҕ аҕы ишьтарцарц. Саалгеит ари аматериал икацаны, аха зыхьз ацэзыоуа хэа азэгы дсыздырзом. – Изтэыда, ари? – ҕысит ишсылшоз, аха азэгы ибжы смахэеит – Кэанаа! – еитэҕысит сара.

– Ахахаира, ахахаира, ара сыкоуп! – акабинет даадэылкэеит Кэана.

– Абна шэылахама, уара? – даадэылкэеит аредакторгы.

Саргы ҕаастак сакэхап акэымзар, сыхш хьцны ицар хэа сшэозшэа, ашэ сылагылан изэыстуаз, о-шьаҕак ракэын ибжыаз, уа снейр хэаилымгоз!

– Уара, иуасымхэахьаз абри лэы утацшуа абра уантэа икало хэа! – Тандел днаипыхьашэеит аредактор. – Исашэ-хэахьан, мап сызкуам! – ҕааитит Тандел,

– Даеакгы ухэахьан! – иааигэалаиршэеит уи иихэахьаз.

– Ааи, абри сылҕатэаны сылҕацшуа сыжэбар, схалагы сыкэцны сцоит хэа схэахьан.

– Нас, уажэшьта ишцахацсыхоу?

– Акымзарак! – ҕааитит Тандел, нас ицыба дынцалан кэаадк аоыра ҕазгыазуа ианны иаацэыригеит. Рамиз Рамиз-ица ихы найкэижыын даҕхэеит.

– Закэызеи, уара, ари иахэо? Уеилагама?

– Сышцеилагоз, хэаҕа аусуразы хышыкэса ахэа-нырцэка снэрыцхэоит, оымш рыла Одесса сыказароуп.

– Нас, уи аума инеиужьны ара узлацэажэо? – омашэа ибо ҕааитит аредактор.

– Акэхап! – ихэеит иара, нас ибжы ахы иоужьны аччара далагеит.

– Хыхь ирдыруоу? – макэанагы агэра игазомызт Рамиз Рамиз-ица.

– Хыхь ишцарымдыруеи, цыҕх аахысгы уахь ала ишаҕызгы акэмыз сышэкэқэа ргеатара ишаҕызгы. Абар сарзахалгы, – Назиброла иаалымцихит кэаад бгыцкыгы, нас аредактор днаишьцалан акабинет ахь иныналт.

– Уара, Кәана! – сызлагаз сакөыцзомызт саргы, – ари аматериал зыхыз ацазыюрыда?

– Сеидру, уара, иужәлои хәа симазцаазеит!

– Нас, уразцаа акәшафы, еилыркааит!

– Сабаразцаауа, зегь еимпитеи!

– Ус анакәха, азәгы инапы ацаоцзамкәа иустоит! – схәан, исыманы акыпхыртахь сцарц акоридор сныбжьалеит...

– Ишысхәаз еипш, иааз агошьтаф иказ ашәкәкәа цакыла еипшзамызт

«Иашәымпыхьашәалак агазет ианышәцаларц аума уака шәыздыртәаз. Ашышкамсқәа рыцсы – шәыпсуп». Цака иацафын ахьзи ажәлеи: Колорадатәи Ашхы, «Ишәеил-сыркаауеит Колорадатәи Ашхы захьзу, – ахәон убри анао-сан, – уи шәагаала ихәычуп, аха Нарт Сасрыкәа дзабашьуаз адау иоыццәоуп, рхы хусар, афьц рхагылоит, рыгәта еихуцәар, ркәатеикәа укәшоит».

Убрака инцәон ателеграмма, икаларын ицегь роырц ртахызтгы, апышәа фьц злабзиоугы обака жәа рхәарц акәызтгы, аха аамта рзымхама, сеидру, уа иаангылеит. Уи ус шакәу агәра унаргоит ателеграмма атекст зынза иахькәафәу.

Икоуп дәәа шәкәкәакгы абас игыцәаны ироымашь хәа иупхьазаша, аха иага ус акәзаргы хәжәлар ибзианы ирдыруеит ашышкамс закәу...

Ари аматериал аредактор данацхьоз, агара игароу ахәычы дандырчыхәчыхәуа еипш, акыркырхәа дыччон, зны-зынла ихапыц афәа ацго дааикәтәон, ихәхәы шла инапы аалишьуан.

– Уара, абри схатыпуааи уареи шәаилалан, сҫашәкырц шәҫахызар калап! – икышәҫысҫысуа даасөпшит Рамиз Рамиз-ипа.

– Ускак амчра сымандаз, – фәастит сара, – шәара шәапхьа дәәазә дҫаскуан.

– Дарбан, уара, уи? – акы еипшымкәа интерес икит аредактор.

– Шәара арахь шәаазышьтызи сара адунеи сыкәызцәзи, схәеит исыхьлакгы.

– Кох, ускан хоык калон! – фәаитит Рамиз Рамиз-ипа, сара исхәаз зынзаскгы хьаас имкзасшәа.

– Хоык злакалозыз, сара адунеи сыкәзцәз иахьаадыруа ицахьеит, иаанхаз шәа шәаазышьтыз заҫөык иоуп.

Аредактор акыркырхәа дааччеит еиҫа.

– Аиеицәкьа, уара, сара уара утәкәагь акуеит хәа сҫаҫа ыршо стәамзи?

Акабинет афы санааи, Кәыбрыц ихала дыкан. Уи иус далгазаап, иеырххо доагылеит, аҫенцьыр афы днеин, амоахь днацшит.

– Сааҫсеит, аха усзымцаан! Ари агазет ауаоы дшафо сара исымбац. Уаакәымцзакәа иахулаҫсала уҫахызаргы. Азы бзианы ианнеиуа алу фыртынха имгыжьеуеи? Убас икоуп аракагы, – даахәын, акабинет афы аныкәара далагеит. – Дук мырцкәа ҫсшьара сҫоит, сҫаацәа ганы Ауадхара инсыжьырц сҫахуп, избанзар, сроман аус адызулароуп. Оыноажәа уаныртыс, башазаап, – ишыкәсқәа ҫырны иахьцызгы аагәнигеит Кәыбрыц. Ашыкәсқәа, ашыкәсқәа! Шака ашышьыхәа ицозеи рыбга еиҫырхаанза, зака лассы ицозеи рыбга анеиҫырхлак! Рыбга еиҫырхаанза иказ аҫҫазаара ауп аҫшқа аныкәашья аниҫо иаоызоу, рыбга анеиҫырхлак икоу – уи аныкәашья шиҫоз анихаштҫа еипшуп.

– Исхаштыз, икои ушышкамсқәа ртәы? – дааччеит Көыбрыц.

– Уақа рызбахә сумырхан, абажә анырфо еицш сгәы рфахъеит хәа сеиҳәеит Рамиз Рамиз-иңа.

– Ус акөзар азы ажәит удакья?

– Иажәзааит! Сынасың итабуп хәа азысхәоит Ноука сахьцаз. Уака дәакала икоуп аңсҗазаара. Уажәгы ачаала абжыи гоит, ирхны ишьтоу аҗәа афәы саҳауеит, зегьрейҳа иңшзоу аңхәызба, лзызлан хцәкәа лықәпсан азиафәы ләылкәабоит.

Ажәбатәи ахы

Амырхәац аҗыхәа еицш, икьацәза лхахәы ықәәхәәны ашәдаалагылеит Назиброла.

– Шәара шәзы асалам шәкәы ыкоуп! – фәалтит уи, ашәкәы ахы ыркапкало икны.

– Сара истәызар, изыхыртлеи, нас?

– Уи хзыртлаз Рамиз Рамиз-иңа иоуп.

– Сара истәызтгы аредакторгы ихиртлазомызт! – схәан, еиҗа скалам нтысшыын, аора сөыназыскит. – Сара исхарои, мшәан, – лхы-лфәы аңштәы аәааңсахит Назиброла, ашәкәгы ашышьыхәа иаанылкылан, саңхәа инықәылтәеит. Арака ишаныз «Ашарҗазы» аредакцияхә хәа акәын, аредактор ианааирт ауп шәара ишышәтәыз анидыр.

Ателефон абжыи геит.

– Мкыд уоума?

– Ааи сара соуп! – издыруаз бжыын иара. Сара абырсааҗ сгәы сәанысҗеит журналк аредакция аңнытә ицәәжәоз

иажәәкәа. Соымҗа ажәабжә аңнытәи хҗысқәак игәаларшәо, рырееира даналага, – аҗыжра мап шацәикыз, хымҗада еилкаан. Убас иагыикалеит.

– Аа, зака уафәыстааузеи, закәытә сахьоузеи аңхәа игылан инеиуа ашышкамс иамоу, абар уажәы избо цыысшьоит, убас илахәыхуп, убас агәалакара бзиоуп! – аччара алхәхәо игон уи абжыи.

– Ус анакәха, сажәабжә лыпҗак аиур здыруада! – фәастит ателефон афәы саргыи.

– Алыпҗа аиуеит хымҗада... Аредколлегия иалаз азәык-оыцьяк ишырымуаз иасырҗхәеит. Убарҗгы хҗак еицҗадыршәит, – ашышкамс ахатыңан ахәәкәа каицааит, рхәеит.

– Ахәәкәагы ирыбаргәи, аха уажә азы ашышкамсқәа роуп аус злоу...

– Уара, угәы иалымсын, аха, ахәа – ма акәац амами?!

– Оо, акәац мацара уфалар ауама, – дәфаскыз цыысымшьахи саргыи, – агәыхәгы аҗахуп. Ашышкамсқәа аңши акартоши реаора акалара иацхраауеит.

– Аамҗа хамгацәап, Мкыд, иҗыцырц уҗахызар – аредколлегия ишырхәаз икаҗа, иуҗахымзар – ишуҗаху...

Назиброла дцахьан. Иууаза иҗацәын ауада. Ира ателетаип иаанагаз ақяад хәхәа лхы адкыланы дахәәпшуа амазаныкәгарҗахь диасны дҗеит.

Сара исоуз ашәкәы аахсыртлеит. Уи агәабзиарахьчара аусхәарҗа аңнытәи иаашьҗын. Сара снатәан уацәтәи аномер азы аинформация кәсҗеит. Рубрикас иасҗеит «Агазәҗ ианымлеит, аха»... хәа. Нас иҗон атекст «Агазәҗ «Ашарҗазы» аредакцияфәы иҳауит җаацәарак ркнытәи зықәык ашышкамсқәа рнапы зцафәыз ашшыңхьыз. Уи излахәоз ала,

уажэааигэа ақалакь аётэи ахэштэтыртақэа руак аёы инаргеит акьатеилашэ змаз ашышкамс. Аҳакьым аоы ыжэны дыказу, длашэызу сеидру, акьатеилашэ ахатықан анкьапышта амихит.

Ашшыпхьыз иахэоз афактқэа еилкааны атып рықэцаразы агэабзиарахьчара аусхэартахь ишьтын. Аусхэарта аихабы аю. П. Пирамидон излааицхауала, ашэжэы иахэоз афактқэа зегьы цэбыргхейт. Аиашазы, акьатеилашэ ахатықан ашышкамс анкьапышта амхра зыхкьаз аҳакьым арыжэтэ ыжэны дахьыказ, ма дахьылашэу акэзам. Убри иачыданы ишьақыргылан даеа фактгы: зыпсаға бзиахаша уи ашышкамс анкьапыш-тақэа аба амазаарын, уи аацшит аоперация аан. Аҳакьым дымшэазакэа ахатцаратэ шыаға кайцеит: даалаган ак амихит, нас, ари ахэра анғалак, акьатеи-лашэгы амихырц, аха ашышкамс агэы хэычызаарын, иазымычхакэа ацстазаара иалцит. Аоперация кэзтэз А. Анальгин мызктэи апремия имхуп...

* * *

Хыхьынтэи ауаоы дшааз иаразнак еигэныцит. Уи имашына еикэатэа аредакция ацхьа иаагылейт. Ихы инаркны ишьапакынза мағэа цэышла деилахэан, урт убас иуантан, уаоы игэы иаанагарын ахаан азэгьы ишэимцацшэа. Нак-аак игылақэаз даарейхырхэан, ишлиапагы днамтасит, аха ихимхзейт, ус акэымкэа аламыс нагзаны иааирпшызтгы, ускан уи ихэхэы иаалыркьан апроблема ғыцкуа иеапхьа икэдыргылон. Дшааиуаз анаадыр, акабинетқэа хаарью-ныцын, акоридор аёы хэхэхэаза хаагылейт.

– Икоузеи, амарш шэымоума?! – дааеапха-еаччан азэазэала хнапы аахамихит хыхьынтэи иааз. – Уеизгы-уеизгы цэгьарак камлеит! Ирхэоит ае иакэымтэац аёы дканамыжыц хэа.

– Уа уиашоуп! – еааитит атакс, нас, дынхырхэан аредактор икабинет ахь иёынеихейт.

Абиуро иалаз зегьы ишыкарцац еипш, рьюныкақэа рахь ицаны, рсарочкақэа цсахны, агалстук ғыцқэа атаны, акостиумқэа рышэцаны иаахьан. Лымкаала игалстук кьакьан акэша аихабы Вадим Тарашь-ипа. Уи илцуаз апхзы гэхьаас имкзакэа, хыхьынтэи иааз ауаю иблақэа дыртап-шуан, анацалбеит абзиараз уртт срыцашэандаз хэа иаартны ирцэажэо.

– Мкыд дыоналааит, рхэейт! – лыбжыы аагейт Назиброла, саргыы иахьа ахэынтқарратэ цышэара сымоушэа сшыапы цыстысуа иалагейт.

– Аоызцэа, акы сшэыхэоит! еааитит хыхьынтэи иааз, – шэуаами, шэанацалбеит, шэкостимқэа шэшэышэх, ханцэоит шэымбазои? Адрухэа иааршэырхит зегьы.

– Сағамзааит, уус нагзала! – аизара моапызгоз иахь дынхьацшит хыхьынтэи иааз.

– Мкыд Зыркэи-ипа! Иааркьаёны акэзаргыы иахтахуп, абри командировка ушцаз атэы хаухэарц, – зегьы даарылапшын, ацэажэара насыдицеит аизара моапызгоз Уахайд Уахайд-ипа.

– Изысымхэои, аредакция исыднацеит Ноу ақытахь сцарц.

– Сағамыз, аха ицегь ахатэцэкьа уазааигэахарц стахын, – еааитит хыхьынтэи иааз, – аредакция удэыкэ-нацоу, аредактор удэыкэитцоу. Арт еипшзам сгэанала, – итэаз днарылапшит.

– Аредактор сдэыкэйтцеит, ус анакэха, аредакция сдэыкэнацеит! – ғаастит сара. – Ноу ақытағ мчыбжык иаадфоло сыкан. Ирацэаоуп сзацэажэаз. Зегытцэкья иргэапхейт схэар, имцхоит, азэыроы ари аус мышгароуп хэа ирыпхэазоит.

– Ииашангы ирпхэазоит! – инеиларпсақэеит итэаз.

– Шэаангыли, аоызцэа! – доатцыззеит Уахаид Уахаид-ица.

Аха азэырогы иатцанакуа рацэоуп ахэа ирпхэазоит, – сажэа инацыстцеит сара. – Ашышкамс ахьчара – ари ацсабара ахьчара ауп. Циаада, бнада, зыда ашышкамсгы калом, даеакгы! – итэаз ааифацшит, – егырахь, асахьаркыра аганахьала акры агзар – ирхэар, даеазназы еиха сазхэыцып, иамузозар, – нак ишьтастцап ари азанаат. Амла иакны ицсыз инышэынтра хэа иахья азэыр ижэбахьоума?

Хыхьынтэи иааз ихы убыс ирцысит, иазхоит аамчы-дарахаз акгы аанагазомызт.

– Ибзиоуп, ибзиоуп, еилахкааит! – ғааитит Уахаид Уахаид-ица. Саргы саакэцэиан, ашэ аартны саадэылцит.

– Икои, иаа, икои? – даасысны сылжит Ира, нас иааит егыртгы.

Назиброла лахь сынхьацшын, саахырхэеит. Ларгы доатцкьан, лыцкы аварақэа напыла иааитцылхын, днасым-цахырхэеит.

– Иаа, иахьантэарак амцахырхэара шэшафыз шэынцэеит, – даасэацшит Ира.

– Ишэархэазеи, сымхэеи, мшэан? – лыбжы лырфацеит Ира еитах, – иаа, ишэхэа ишэархэаз?

– Исархэозыз, ушышкамсқэа даара ицкэынцэа бзиақэоуп, аха гра дук рымоуп, – рхэеит.

– Иарбан, иаа?

– Ауаатэыюса урт рзы абзиа ишафэу дара ирыздызром. Убри акнытэ ауаогы ицхауеит.

– Иаа, нак шэакэьци атэым бызшэақэа рхэара! – Ира иацсаз акгы анылмаха амазаныкэгартахь дныюналеит.

Аилатэара иалгазомызт. Зны-зынла аредактор ишэ афэи икылзыроны иааиуаз излархэоз ала, алапкьяқэа зегы заахоз иара иакэын. Акыпхьыоцэа аоыцагы ашэ иаалагылан, цаса цхаражэхаоыс иказ ғаалтит:

– Ижэдырузааит, хара хэаны аус аауеижьтэи х-саатк цуеит!

Илхэеит, нас днеины азэыр игэеитама, агэатарагы абацахыз!

– Уа мшыбзиақэа! Шэыпсы цоума, самцалраа? – ихы-ифэ уаркалеиуа дааюналт Кэыри. – Синформацияқэа цоу-имцоу? – Кац ихэдацэа аатцикааит уи.

– Изымцазеит! – ғааитит Кац даалацэкэын.

– Абыржэытцэкья арахь исыт аредактор иахь иназгоит! – дхарзаманхейт уи. – Есымша, аредактор ифэ ххы ааилахьыцыпхэаза, Кури иинформациякэа агханы икацоуп хэа, аты атцар ақэцсан абла антырхуа еипш, сыбла тышэ-хуеит, иааг синформацияқэа: аредактор иахь иназгоит.

– Аредактор ифэ апартбиуро аилатэара моапысуеит.

– Апартбиуро акэым, апленум моапысузааит атахаргы, уахь снейны исырбоит! – ихэан, ашэ ааимцааны уахь ифэинеихейт. – Ашышкамсқэа ракэызтгы шэынтэ икэшэыргылахьазаарын!

– Уаангыл, уара, икәхаргылеит, уаангыл! – җааитит Кац. – Абиуро ағы хыхынтәи ауааы дтәоуп.

Кәыри дадырсызшәа даанхеит, насгы ишьапқәагы җаса еипш акәымкәа, ашьшьыхәа икәыргыло иҗааихеит.

– Даазцазеи хыхынтәи?

– Ашышкәмсқәа! – дааччан, атак аакаитцеит Кац.

– Аат, рқәакәра сцааит, жәантә изахацхахан иахьатәи аизараә уааи хәа, даазомызт. Аа, уажәы, даан асамҗал аҗара дәәуп. Уи ухы шәоу исарц дыкоуп, Мкыд!

– Иахьа уабаҗааи? – сцааит сара.

– Ииашоуп, Мкыд Зыркәи-иҗа, дҗахацәҗеит. Шьыжәаахыс нахьхы итәаны ажәра иағын, – җаалтит Мила, акорреспондент.

– О, бара рыцха, хацак дыззымҗшааз, икәыбхуазеи адунеи! – Мила лахь днахәны ихы аказказра дасуа далагеит Кури.

– Уғы иааҗашәо зегы умхәалан, җым – акы, сара уа уааста ынтә ракара сеитцбуп, җбагы, сызҗабуп...

– Ари лхы цахьазаап, уара! – дааччеит Кәыри,

– Ухы җабааит! – лхәан, дындәылцит Мила.

– Азҗаб лгәы зыншәырхой? – ишьҗахька днаскьаны җаалтит акыпхьаы-ацҗаражәхәә.

– Азҗаб мыхкуа, иаха дыхшәеит. Исхашҗыз, бара хьаас ибымоу закузеи?

Убри аамҗазы адкыларҗағы ашә аадыртын, иаадәылцит абиуро иалатәаз.

– Аколлектив еизыжәга, аколлектив! – ибжыгеит аредактор. Назибролагы акабинетқәа лхы иарыонакуа лғыналхеит.

Аредактор икабинет ағы архьшәашәага шыкәгылазгы, ауаа аныонала абырсаатк иашоурахеит. Иааиуан азәазәала, аха азәгы ишьҗыбж газомызт. Кәыригы деикәҗсы дтәан. Аредактор илахь еикәын, сыҗсымызар зегь иара ижәлазар калап. Ихароузеи, абзиа кайцарц иҗахын.

– Шәареи хәреи акыр цуеит хәикәымшәеижәтеи. Изызари, сара исхароугы рацәоуп! – ацәажәара далагеит хыхынтәи иааз! Рыцхарас икалаз, шәгәы нибархар шәҗахзам, азә агха аныкаитцә «уаангыл, аҗыза, уахнам-гааит» хәа иашәхәазом. Агха жәбар ишәцәахуеит, даараза ианипҗрхагахаша ицәыраагап хәа. Убри иахьа иааҗшит. Аха хәра иаадыруеит зегы. Шәгәы иаанамгааит ара сааилом азы акгы сыздырзом хәа. – Хыхынтәи иааз ичабра ааҗиган, даара дацкәлашны инапы азқәа иаархьшыит. – Икоуп апроблема дүкәа, ашышкәмсқәа иреихәу апроблемақәа ахьыкам иабыкәу?!

– Ишәгәалашәома иацтәи аиҗыларә? – хыхынтәи иааз ицәажәара игәаҗны иажәа налаиргылеит Рамиз Рамиз-иҗа.

– Зынза ибзиан исгәалашәеит, иҗабуп! – аредактор иахь днаҗшын, ихы ааирцысит уи. – Иацы ахәанырцәтәи сас дахьк дхаман, уи ара иҗсишьон, араион ағы днаргеит хәеицыка идырбарц. Каканла ичаҗаны, ахәша иарганы ачанах ианыз аиацәара агьама аниба, дхагахеит.

– Абри злышәхи хәа еихәб дук дҗааит.

Уи изымдыруазар акәхарын, нас, ара икарцә ачыс зегь нахьхы аихәбы иабейдыруаз, ашьҗахь хәра хтәы днаргеит.

– Оо, ари аҗыза ацыфа шамахамзар иказам. Абырчман ахьзуп! – ихәан, ацҗахәа излабзиаз зегы ааикәипхьазеит хәра хтәы.

Асас знык-фынтө изааргеит, аха игөы ахшөазомызт, дафыпсаауан. Изхысхөааз, абырчман арөиара иазкны апроблема зыкөшөмыргылари? Ари фатөы ссирми, уара? Ашышкамс закөи, уара?! Уи абырчман иузадкылоу, уара?

Дкапшьхо-дцөышхо ацөөажөара дафын хыхьынтөи иааз. Хара, абырчман атөы гөнызкылаз, ахөхөахөа хөазы аауа хтөаны иара хихөапшуан.

«Аха, даеа проблемак аацөырцыхт уажөы. Анацьалбеит, уи ацөыргара знапы ианырцоода, насгы ианызцо арөдактор иакөу арөдакция акөу?» – схы сацөөажөон сара.

– Хыхьтөи иааз иажөа дшалгазцөкья, дынхырхуан дцеит...

Ахөылпаз хара хөкалакь уамашөа ипшзоуп. Амшын ихыхөхөала агбакөа ирыман иаауеит ашөакөа, агбакөа ирыман ицоит ашөакөа. Урт зны-зынла адунеи ацыхөантө иааиуазшөа ихарахоит, зны-зынла иааигөоуп. Ан агара анлырцысуа еипш, хаа-хаа ацөкөырпакөагы агбакөа дырцысуеит. Апшахөафөы иасуа апшалас апсакөа рымахөкөа еиднаркыислоит, азөи-азөи ашьхака инеибарпшны «уара уааста хара ажөлари ази харзааигөоуп» хөа рхөарц ртахушөа. Акахуажөыртөаф... Шьоукы ауатка ажөра иафөын. Ицьюушьаша, хөцеи пхөыси ракөын. Рапхья икөгылан акахуа, аха уи ихьапшынгы иахөапшуамызт. Ачеикөатөеи акалбаси апырө-сырөхөа инацханы, нас рсумка итагылаз апатлыка ахы аатырхөхөаны аөөахөа ауатка нтөитөон иара. Инапы лакөыршаны инаихөлеитөон, убри ашьтахь фынтө-хынтө иахыхуа-иахөацо, деигзрома ухөаратөы, ипхөыс лзы атаөара. далагон...

Сара ацха ашка сөынасхеит. Снеиуеит уи сыкөланы, схы зегы еимырхха иахьатөи амш иамоуп.

«Иабастахыз ухөарауеи ашышкамсгы, даөазөдцандаз Ноука...»

– Мкыд! – фөалтит пхөызбак, нас даасгөыдыххылт.

– Избо закөызеи? Елена боума? – сыблакөа рыгөра сзымго скалеит сара.

– Иатахзам арыцкьара, Елена соуп! – дьччо снапкөа днархьынхөалеит лара.

Уи дшызбац еипш ишкөакөаза иказ лыхцөкөа ганк ахь лыжөа икөпсан, рапхья данызбаз аены еипш дкапшьхеит.

– Ара баазгеи, Елена? – сцааит сара.

– Саазгозыз, шөа шөеипш икоу ауафөы уаникөшөалак, узкөымгөыгуа уазыпшыз!

– Икасцөи цөгыарас?

– Шөара арахь шөанаа, адырөаөныцөкья илыкөыршөны саргы сааит, амөдицинатө училишьче афөы снейит. Даөа мышкы сагхар апышөаракөа срыхьазомызт.

– Брыхьзама?

– Ааи, срыхьзеит. Акызатөык ауп исзынхаз...:

– Хөи, анцөа биньхөааит! – сара гөыкала лыхцөы ссир снапы наластцан, лзамфөа хьшөашөа ааскьаган скьышө надысцөит. Ауаагы сырцөыпхамшьазөит. Лыпшзарагы хьяас исымкзеит. Сара сгөы ихьухьууа итан уи акомөар-еидгылахь дахьрыдрымкылаз, ацара мап ахьацөылкыз. Иахьатөи сымш хьантө аасхаштын, сласза скалеит. Лара лакөын – дзюза дгылан дсыхөапшуан.

– Уажөшьта, – лхөеит Елена лхы аасыкөылкын, – шөыкалакь сшөырба, хөарада, аамтөа шөымазар. Исхаштыз, ишпөакоу шөара шөзыргөакуаз аус, абри аөстаацөа ирыдхөалаз аус? – фөалтит лара.

– Ус, ишқасхәари, иагыцәгьам, иагьбзиам! – аасәыц-
шәеит рағхьа, аха сәаныскылан, аиаша лахәо, аңшахәала
сәынасхеит.

– Хо–хо–хо! – аччара далагеит Елена.

– Бзырччеи?

– Уамашәа избейт ашышкәмстә проблема ауаа
бзиақәа ашьталан иахьнеиуаз. Шәаргы убас ауп шәыш-
неиз.

Анцәа ицьшьоуп ус иахьыкалаз, мамзар Еленеи сарей
хәеибадырран хәказамызт. Уажә избо цысышьоит уи
ахәылпазтәи ашәахәақәа лыерылакны азылақәа еиңш
дыхиаалан дахьнеиуаз. Лхахәы шкәакәақәа лыбла
ихыңсалон, лыхәда цшза иакәшон. Сара уи лгәы лыс-
мырхьырц азы схәазаны ахахәсаалбааит. Елена ухәеит хәа,
закәытә насыпузеи аңсабара илнағаз! Шьоуки амал
рнағоит, шьоуки агәыцәгьа, шьоуки аңшзара. Елена
ауаатәыюса рхала ракәзам дзыхшаз, уи аңсабара ахәта
дахшеит. Аңсабара акара иңшзоу икоузеи адунеи ағы?
Дыңшзамхар калома уи иахылцуагы.

Амшә ахышә, ағышә, атрашә аңшышьапык...

1981.

III

АБЫРЦМАН, АБЫРЦМАН!

Актәи ахы

Хзықәтәаз амашына мыцхәы иццакуамызт. Ус итахын
аихабгы. Амашына – агара бзиа иаоызоуп, уарцысуа
ианалагалак, ацәа аины, «уа, мшыбзиақәа» хәа ублақәа
рышә иаалагылоит. Уара иухәазом «уа, бзиала уаабейт»,
хәа, аха гәаныла иудукилоит. Ацәа – акалашәа икоуп –
иуацәхауам, иуашхауам, арахь аоыцра уоыцакны ағына-
нахоит. Ицьоушьаша, пату змам аңхәыс леиңш, уаргы
унашьталан уыноухоит. Аа абыржәымзар-абыржәы ихы
кахауейт шысхәоз, иаашьтипауан, аха, нас, еиғх хәычы-
хәыцла алақәра иалагон. Сара сеихабы ихы шьтипаа-
цыңхәаза, изблак ала рағхьа сышка дааңшуан. Аобатәи ибла
аңбабаа аимырбарц итахызу, ус аартра ицәуадаоузу
сыздыруам, изакаразаалак иааирцысзомызт. Икышәкәа
маңзак иааирччон – убрыгы зынзаск ишитахымыз. Сара урт
сахьрыхәаңшуаз «абырцман» хәа рхәарц ртахушәа збон.
Абырцман ухәеит хәа! Ибзиам цышьома, уаоцас каканла
ичағаны, арашы хықәхәыла иумцагылазар! Анцәа ицьшьаны,
азбахә рхәеит. Икашәца, ишәфа, рхәеит, хара акгы
хәеилкаауам акәымзар. Шьта еилахамкаар хәбацои,
афатәкәа «аа, амарца, хашәфа» хәа ғытуа адәы иқәзам.
Ишәфаз – шәызоит, рхәеит. Даеазныкгы ихы оышьтипаан,
маңк иаарнааны изблак ала даасәаңшит Рамиз Рамиз-ица.
Егы – усгы цсшьароума ак амоуп. Икышәкәа, аңхәызба
лнапы цшзақәа аартны ахәыхә аулыжьуазшәа, уао

изеилымкаауаз ажэак ааурышьтит. Еитэ сгэы иаанагеит: абырчман!

Антон Антон-ица саргыарахь дтэаны даакэымцзакэа чысла ихиаз столк азбахэ ихэон. Роман, – уи хара хыхьцоз ақалақь ағы псрак ыказаарын, убрахь дцон – сармарахь дтэан. Амашынаныкэцао ахахэ далхызшэа ибга риашаны, даакэымцзакэа хык итаршэны дыцшуан. Дук мырцыкэа ақалақь халалеит убыскан ауп амашынаныкэцао иеанир-цысызгы – армарахь ианиргыжь – иара ихатагы армарахь дынхынааит.

Аресторан ағы, шамахамзар, адырра зыртахьаз зегь неихьан. Аоналартае ианын: «Бзиала шэаабейт!» Пхэызбак ахалат шкэакэа лышэцаны дфапха-фаччо даахпылан, хнапкэа аахамылхит. Уи дишьтагыланы ифааихейт хацакгы – ахаца хэа ззумхэара икада! Ихи ижэоахыри еилаларц ацсык акэын иагыз. Даныччалак, изқкэа ахэатахэа ацхзы аарылцуан, ицэа аттын излахо ақыад акара ицагахахьан, – ажыы икыцыцхьаза аицыцра иафызар акэхарын. Сара сгэы иаанагеит: ианацьалбейт, абри анцэа ак иумырхьын, аха иаалыркьан дыцсыр, дызтарцо акэыба акацара вагонк ағы атахуп. Уи карцап иуа-итынха, аха икарцазаргы дышьтызуада, анышэынтра акынза дназгода! Сара дысзааигэазтгы – уи акэыба абарбалкэа ацасыргьлон, нас, хгэыла Нури Аиқэатэа снаиацэажэаны, дзықэтэоу аттрактор «Белорус» инацрахэаны анышэынтра акынза дназгон... Аха макьана ипсы тоуп, дыказааит!

– Шэааи, хэпшэымаз! – нахаихэейт инапы патагэакэа нахамцакэа, дагьааччейт хэыч-бжьыла. Узырччаша ажэакгы имхэазейт, аха иказшьа ус иказар акэхарын.

Хаварахь дааиасит уи, хэргы азал ааиюшаны, иааихьаз рахь хэынаххейт.

– Сгэанала, хэззыпшыз асасцэа зегь ааит, халагар халшоит. Аха уаанза ишэасхэарц стахуп иахьа хатрест еиенакааз агьамабара дшалахэу хара зегьы бзиа иаабо, даара ахшыю дузза змоу Рамиз Рамиз-ица – адунеи ағы зыхьз ахьцэахыо агазет «Ашарцазы» адиреқтор.

– Аредактор! – налыцасхэейт зхы-зэы, зыхцэы зегь өежыыз апхэызба.

– Сатамзааит, адиреқтор! – икалцаз агха лыриашаз цылышьейт уи.

«Ибымуазар, уа быказ!» – уаха слызхьампшзейт, избанзар, еазнык дсыриашар «абригадир» ихьзылцар хэа сшэейт. Рамиз Рамиз-ица доыцаззан, инап ауқэа еифарцаны имгэа инадцаны, даахырхэейт. Ана-ара кьац-чапхэа иааиныркьейт. Апхэызба өежь абырчман закэу, цакыс иамоу ртэы лхэон, насгы сзашьтоузеи хэа акэымкэа лхы-лгэы ицхны дахцэажэон.

– Убри азын ауп иахьа абырчман иалху афатэқэа ргьамабара зейфахкааз! – даалгейт лажэа.

Ахухэа инароуны абжыы геит азал акэакь ағы икнахаз, алсақзхьымсыцыз адырган хэычы угэалазыршэоз асаркьал. Ус икоу асаркьалкэа, иахьысыз ашэышықэсазтэи мрата-шэаратэи алиитератураағы лассы-лассы иубоит иахаракгы азбаоцэа зыдтэалоу астал ағы. Аха уи абахтаху. Асаркьал абжыы ааихьсыгьаанза, ицарза, ицэыгэғэахар хэа дшэозшэа «агэра афакны» иааиргейт адиреқтор ибжьыы:

– Халагоит абырчман иалху асупкэа ргьама абара.

Убри аамтазы ф-оык, – оыцья ахацэеи пшь-оык ахэсеи, – оагылан азал агэтаны игылаз астал ахь рфынархейт.

Ахылла-цсылла ахылзза агэаблаа пшзақа ирныргыланы
иааргеит асупқа.

Хара хтэаны хапшын...

Рыфокгы рымхацэқа еицыкырхит, асуп агама
рбеит.

Пхэызбак лыхада апырпыл иаблызар калап, агама бара
даакэпцын, аимхэара далагеит. Даеа пхэыск «амш жэгоит»
хэа лхэарц лтахызшэа ахэырцхэа асуп ажэра дафын.
Сеихабы ихы-иёу сахьанцшылоз, икышэ қэац-қэацон,
сыпсымзар «абырцман» акэын иихэоз. Уи уажэу-уажэу иёу
зыла итэуан. Ус схэеит хэа саргы убасцэка сыкан.
Жэларык хаизаны асуп жэуаз хрыхэапшуан.

– Абырцман, сгэанала, хампалцид хэа изышьтоу
рацэаны иалоуп. Убри ауп агамагы мыцхэу ибзиан иказцо,
– ихэеит астал ахафэу итэаз ахаца цага.

– Ааи, ааи, уи ауау иёуцафэу ицхафыруа икоу ашьта
аанхартэ иказцо мышгабулин ауп. Уажэшьта агэра угартэ
икоуп абырцман ауауы ионуцкагы ишахэо – хампалциди
мышгабулини афатэ иартэ агама бзиа иачыдангы, агэагэ
дрыцкэоит, – нацылцеит идтэалаз апхэыс.

– Урт хакымцэазаарын.

– Уара иумхэои, Антон Антон-ица!– схи наидскылт
сара...

– Амла сакит?– фэаитит даофеапшын.

– Агамабара иалгандаз, анахь... – сыблақа азал
ахахы инасырхэит, – афатэ онаргалоит, арыжэтэ
онаргалоит.

– Уи уакэымгэыгын, ари душьыргы акрыфарае
даангылазом! – фэаитит Рамиз Рамиз-ица иганахь дынхьап-
шны.

– Халагоит абырцман иалху аобатэи ачысқа рга-
мабара, – ибжы геит адиректор, нас рэаархэит абырцман
чацақа: хшыла икацаз, игэзаны ихыз, ицацаны ихыз. Азал
афэу иаоналеит ацымшы, акакан раши, ахэсхэакэеи
рыфэу.

Хара хтэаны хапшын.

Убри аамтазы зхы штымхзакэа акрыфара иафыз апхэыс
лыцэаабжэу геит, лфэу италцахэаз зегы аатылган астал
иныкэылцеит. Ишеибгаз иказ абырцман лфазаап, уака
ашышкэамс агэылатэазаарын. Лыбз ашьтацэка иацхан,
абырсаатк лфэу иазымкуа иззаза ичит.

Азнык азы икацдаша хзымдыруа хаакэхеит, нас ахафэу
итэаз ахаца цага ицаыба дынталан, шыушыа хэычык аатганы,
уи итаз цэыкэбаркэак абамба иларчачаны, апхэыс лфэу
дынталейт...

Чыск ахасаб ала еибгоу абырцман рыдрымкылейт.
Ичацаз абырцманкэа рыхэ харакны иршьейт...

* * *

Сара ишысхэаз икалейт. Рамиз Рамиз-ица икэшеит-
иззатэит, аха уаха умцсит. Амашына хталан ханауазгы
даакэымцзакэа иёуцакын: «Иабаарго аскаоык иафэарцо
афатэ, агычра иафымзар?».

– Ус умхэан, Рамиз, – днепыххылейт Антон Антон-ица,
– ачеицыка змоу зегы, амашына змоу зегы гычцэоуп
хэа хэааххар, ускан апатуеикэцара калазомызт.

– Умгычкэа, – игэу иныцаххын, ишьтахька даапшит
Рамиз Рамиз-ица, – умгычзакэа, ус лафахэла уи зыхыз
ухэаз амашына аасхэоит хэа уалагеи...

– Ауаы игеи кыткылар, икаимто акгы ыказам! –
фааитит Роман. – Сара ызык дсымоуп, аусура дналагазар
аахыс амашына ааихеарц итахын. Иашоуп, уиижътеи
амашына амаркакэа акыр рыпсахит, аха иара иабей-
пырхагоу, ишаанара икоу ааихеартэ дкалеит, амлагь
днымтэазеит.

– Шьоуки-шьоуки ирзымариахеит амашынакэеи
аонкэеи раахэара. Урт ацкыара захьзу рхаштит, ицкыоугы
дыркапшыыр ртахуп. Шейхеацши зэы хаказ адиректор,
ижэбама инап иахаз амацээз? – Рамиз Рамиз-ица иапкыака
дыпшуа, зегь зхароу азэ дибазшэа агэамтра далагеит. –
Ари аоыза амацээз знапы иахазцаз ахаца, ипкыэс лнацээкэа
иага рхоуп! Изхысхээаз, – деитэахэит иара, – ани ичеицыка
уфар, нас апсшэа уеихэо далагоит, уихэлаччароуп, инапы
имухлароуп. Дызустада сзыхэлаччо, знапы змысхуа,
изышымхэои? – даахацэхэауама ххэартэ хнейгахьан уи.

– О, уара, шейкэатц, шэанацъалбеит, даанызкылаша
калап! – нацитцеит Роман.

– Уи сеидру! – игеи-игеи еилапшуа даакыпсычхайт
Антон Антон-ица, – еиха еигъуп сара шэаасзызыроыр, абрака,
ацкыа хахыныкэсуа сабхэында дынхоит, дколнхаоуп,
акэйткэа, алакэа, ахэакэа иаазоит, иара ихатэуп, амла
шэакуазар, хнымоахыцпы.

– Уажэы уа хнейр ачуан азэээара иалагоит, – днапыю-
леит аихэбы.

– Иутыхызар, имызэээазакэа иакэдыргылартэ срыхэап! –
ихэеит Антон Антон-ица.

Иааибарччеит итатээз.

– Аусура мшха ауаа еилахархоит! – апсшэа ихэеит
Роман.

– Уи хэаас икоумтан уара! – инапы Роман ижэа
иныкыишыит Антон Антон-ица.

– Аишацкыа ихэеит, шэанацъалбеит. Ауаа апсыха
анрымам аамтазы хнейны хабарылало, – деитэахэит
Рамиз Рамиз-ица.

– Сара стэы схэеит, ишэтахымзар – азэгы шейшыуам, –
днакыымчит аапкыара кызцаз.

– Амлагь хакуеит, амца иагаз! – Антон Антон-ица
иихэахэаз дахыхэыр хэа дшэеит аихэбы...

Амашына ацкыа ишыкэсызцкыа, аныкэашэа иагнархан,
аргырахы игаз амоаду ахы иныбжэалеит. Асаба ханто
инхалеит.

Аштэа тбаан, нак-аак икэеитэахэаз ашэыртцлакэа ршыапкэа
кыырла ишэын. Еитээза ашыац еинылахьан. Обаны
еихагылаз ахахэтэоны ахапкыа изшыапык аимаа ашыацаны,
егы хтны дгылан пшыбака шыкэса зхытцаз хэычык. Уи акан
иэапсан, инацэа иэакны, ашэакы дкылпшуазшэа, изблак
хоаны дахапшуан.

– Судырма, уара? – апшэмара аанкыло уа инеиз Антон
Антон-ица дзеигэыргышаз акгы имахэзеит ахэычы
икынтэи.

– Уаины сгэйдкыли! – ихэеит, аха ахэычы деитам-
цит. Нас даакэынд-кэындит, икалап инытцакшэа дыцэ-
хазаргы, днаскыа-ааскыо днаидгылан, иеааларкэны ахэычы
ипынтца днагэзит.

Ахэычы акыркырхэа дааччан, иаркны имаз изблакгы
аахитит.

– Уанажэ дабакоу? – дцааит Антон Антон-ица.

– Уа бзиала шэаабейт, асасцэа! – псызак инеиуаз аитэ-
хага кны аоны ашытахыала даавцит апшэмапкыэс.

– Бзиа жөбөйт, бзиа жөбөйт!– ғаартит ашта икәгылаз. Ларгы днеины зегь рыжәәкәа аагыдылкылт. Лыпштәы лыпсахт.

– Антонхеит, – уи ихъзгы лымшьозаап лара,– арт реицш икоу асасцәа хазынақәа шааугоз заа ихәухәар, цъара ак кәхамцоз? – асасцәа рыдкылара дахъзыкацәамыз иара иааиаепнылхәеит ацшәмапхәыс.

– Лиза, арт сара истәху уаауп, аштәа рзахшыып хәа иаасымгазеит, –ғааитит аепныхәа зылтаз.

Арт ажәәкәа Рамиз Рамиз-ица игәампхазар акәһап, ицъымшь кымфыфыркәа длырәахан, Антон днеиеацшит. Уи ускак ирацәаны уахь днацшзомызт, аха иблақәа зегьы ианреицаха ирхәаз абри акәын: «анцәа уишәиааит, амла хәуршьырц аума хзааугаз!»

Дук мырцыкәа акәты абжы геит.

– Иаҗахым хәа лахәазар бзиан, Антон Антон-ица!– уахь схы насырхеит сара. Ацсуала ак хәатәыми, нас!

– Ишцәахым!– адыжә аасхиргеит иара.

Ацшәмапхәысгы «еимашәкуа башоуп, ишхьхеит» хәа лхәарц лҗахышшәа рбаҗк ашьапы ианкны аоныка дныоналеит. Ганкахәала икалцаз цәҗазам, акәты хзылшыит, аха уи, арскаоык амла еикәцәа еизаз зегьы ихазхоит хәа лгәы изаанагазеи, анацәалбеит.

Анард иасуеит. Шьашь-бешь. Амра лхабыкын, афынанахеит. Ашә ацарахәа иаатын, хацак дкәафны, аҗәцәмакәа аипш ишьацәкәа кәақәаза даахадгылан, азәазәала ацшәа нахаихәеит.

– Шәтәа, шәыххь згеит, шәтәа, шәтәәкәа! – инапы хәхьшыуа атәара нахадитцеит. Анард иасуаз абырсаатк итәеит.

– Икоу збапи, – лассы астал хәхатәара дахзызаауама ухәаратәы, афатә ахыкарцоз ахь ифьинеихеит иара. Дук мырцыкәа дааоыцит, насгы ажәабжк иманы дшаауаз хирдырырц акәу сеидру, рацхәа цәажәартас дкаитцеит ахәычы.

– Уласба абакоу, уара? – даагыланы ахәычы иапхәа иеаакәикит уи.

– Пхәышаагара иеит!– ихәеит ахәычы.

Ахаца харгы ихәхартә дыччеит. Хәра, Романи сареи, хаччартә хәкамызт, хамгәа ахәыц еионацәон. Егыртгы ус акәхарын, аха, рхәаа злархыргаша акы иафын. Сара схәыцуан «хәоык ахацәа хәкан, уажәы ишьапы цәкәаза дәацха-әаччо дәазәгы даацәырцит. Ф-оык. Анцәа ифәоумцан Антон Антон-ица, ари акәтызатә аскаоык иабахазхо!»

Антон Антон-ица акгы хәаас имазамызт, акәата еипш ихәдацәа еипцыхны наххьы дцаны икәыпсаз ахахәкәа дрыхәацшуан.

– Чари ду, истәхыцәкәаз ааит, уқәәкәра сцааит! – дгәырҗатәа ахахәкәа аҗәы икәкшо ифьинеихеит.

– Амла шәахаркызар калап, уажәыцәкәа икалоит, хәкәты зыр – хнатәеит ауп.

Акәытгы харгы хәибамбааит!

– Цәара цхашьарам, уара иухъзуи? – схы наикәскит уи ашьапцәкәа.

– Цәарма! – ихәеит дгәырҗатәа. – Абра сынхоит, хәигәылацәоуп! – ихъз ахыхәаз азы апремиа истәзшәа уажәыгы дгәырҗатәа дыоәацшуан. Краамта ус дгәырҗатәа дгылан, аха исхәаша акгы сзымпшааит.

– Анцэа уиныхэааит, даара ихыз бзиоуп! – ҫаастит ацыхэтэаны.

– Уи астал ханахатэалак иухэап! – даасықемақарын еитах дгэырғатэа дыоҫақшуа далагеит.

– Шьашь сымхэеи! – ихэамс зегь кьаны ахахэқеа ағэи инықэиқсан, ибланарқшыгақеа нарықэикит Антон.

Еицыхэмаруаз аоыцьагы ағыгэқеа рыхқеа ааини-кьеит. Рамиз Рамиз-иқа даара интерес иман ихы ларкэны иааз ибарц.

– Рацэа сгэырқса уқэшэеит?– ахэыққеа реиқш дгэырғатэа даачеит средақтор.

– Аха, иазхоит, амла шэахьынзахаркыз хатэамыз!– асцена дықэгылазшэа инапқеа ааиниқьан, хэаирзыржит Цьарма. Ари иаанагоз анапызэзэара иалагатэуп хэа акэын. Асы аиқш ибыбышза лымпахьшы кны ашта даақэлеит Лиза. Акраамта еимақуан анапызэзэара иадхэалоу акэама-цамақеа. Напырзэзэаоыс скалеит сара, избанзар, акы – еицыз среицбын, обагы – пхэыск, қсуатас акгы амазам хэа хдас днамцаршэны, азы хзыналышьтыр саргы иста-хымхеит.

– Изеимақуеи, ақхэа ақшэма изэзэоит!– еибыхэан иказшэа рыбжьқеа ааиларқсеит, нас уи дазпшызшэа Цьарма дааццакын, инапқеа – акамбашьхьагақеа насымцеикит. Урт азнык азы ақшхэынцэ еихьишьуазшэа «ашшы» нарыхгеит, аха асапын анырхьишь, иааикэтэеит. Цьарма инапқеа ампахьшы инылеихэон еиқш, сыпшызар, ацгэеиқэатэа ду, икақшышьза амаха ағытцакны, цаканза ишьтаианы ашэ иаахьцит. Сахьгылаз сшанхеит. Хэмарроума, абаскаоык хазыықшу акэты амаха хара хтэаанза иказам хэа ишэып-хьаза! Ацгэи абла цыгэза иаоҫақшит. «Ухацазар, ацтэи

коумцан, саргы бзиа избоит акэты зны. Шэара шэрацэаоуп, зегь акоуп ишэызхазом» ахэозшэа збеит зынтрыс, нас уи еилыскааит хэа агэи иаанагоу сеидру, амаха аман ишцаз сара сыда уаоы изымдырырц атахызшэа, аанда инаватэан, ахы ақэырқсны афара иалагеит. Ицегьгы сахэақшлар стахын, аха Рамиз Рамиз-иқа ихэхэи агэагэшь апынцэиқш икалало, инапқеа сеирыз апынцахь иааигахьан.

Аобатэи ахы

Хредакция ууаза игылан, агазет тыжыны еимпхьан. Ақалақь ағгы абас сара сеиқш ацх ганы цьарантэи иааз, ма ресторанк ионахаз рыда азэгы дыказамызт. Сара иччоз срыцыччон, иныкэоз срыцныкэон акэымзар, агэалакарагы цкьа исымазамызт: Кадифа акитаицэа реиқш оынџа-жэижэабантэ гэгэала сгэи сеанылцахьан даэазнык сагхацэан аоныка сгэарлар, уаха ажэак ақэрымтзакэа, лхэыққеа аашьтпааны лабраахь дышцоз. Аха, ишазгэастаз аиқш, ус оыноажэижэабантэ илхэахьан. Агазет акыпхьырта ахағы ачазырта аман. Убразатэык акэын иахьылахеыхраз. Ақхара оынкьаны иаауан. Афэи лаха-лахауа, афрына итыганы адахта икэрыжьюан ачабаба. Уаха лымкаала агэама бзиан иара. Ачазырта ашэ сладгылеит. Афрына иахылцуаз ақхара ашэ ақынзагы иаазон.

– Узыргэақи, аоыза? – ицатца царцаруа даахьахэит азэ ашэ санадымцза.

– Ачоуп, уаха сзыргэакуеи! – ҫаастит сара.

– Хара арака ача хтизом! – иаафахицэеит уи.

– Издыруеит ишышәымтиуа, аха амла иакуа ауауы, псыхәак изутәуп! –арт ажәакәа сара исхәеит сгәы итамкәа, сxy итамкәа.

Мызқәак рақхәа ача ааххәарц арахь ҳақәнагалахьан Кәырии сарей. Убакангы ари аҗаца царцар арака ача ртизом, ихәеит. Ашьтахь соыза уахь дныюналан, шәкәы қапшык аацәыриган, иирбеит. Уи акәхеит, ача баба Кәыри инапы ианын. Уажәы исзеилкаауамызт саргы ашәкәы қапшь цәырызгар еигзу ачазуы ажәала иасхәаз еигзу.

– Амла уакыцәкьозар мап хазкуам! – ибла цыгәза иааирччеит, ихәғгы ааирлашан, дааимхәеит, аҗара уаах хәа акәын уи иаанагоз. Ажәакала, ус иатахуп хәа дыеыр-цәажәоит акәымзар, ачазуы ахаангы «амла уакуа» уишьтзом аҗара анцәыруга. Соыза ашәкәы қапшь цәыригахит...

Ача ухәеит хәа анцәа инапала изышәа ибзиан. Унақәыгәғәар еицалон. Амза антәуа иауызан. Саакәым-цзакәа сафыюуан, игәагыны – җацак сзамгезомызт. Арахь амла сейкәыцеон. Ус сызбит: уажәы суадағ сышнеилак, сеааилысхуеит, ашьшыхәа сшьаппынца сыкәгыланы, Кадифа лцәарта ашьапағы сныкәтәоит, нас, афәы гәыкацагаха ача инамҗеуа, апырә-пырә хәа афара салагоит. Убаскан ауп данхацоу даәазнык сгәы сеанылцозар!

Ашә аасыртын, снюналеит. Азеигш сыезаны сыц-сыпцәкәагы ашьшыхәа илага-оаго, аоналартағ сееилыхны счыхы аашытхсит. Кадифа дсыршанхарц сҗахуп. Суадағы сқалар хәа сшәазомызт – җык акәын иамаз, акы сахкәашоит хәа сыказамызт – аюнымаҗәа макәана исымазамызт, аха акы садхалан лара даасырцшыр ааста снапкәа еицыхны искиз, иабаспырхагоу хәа сшьаҗәкәа тынч-тынч еихго,

ацәарта ацыхәахьшәа сныкәтәан, ачафара салагеит. Схацлымхә сқоит, аха ишца! Уи ашьтыбжь Кадифа лакәым аҗсы даанарцшып. Уи ашьтыбжь убас акрыфара угәанар-җап, убас акрыфара угәанарҗап, дуауызаргь деигәхаха дыкәуцап. Аха Кадифа лышьтыбжь газомызт. «Дарбан бара ибжьо» хәа снапы аиарта инылсшьызар, итацәуп. Соатқьан алашара асырkit. Лара дыказамызт. Астол ағы икәыршәын қбаадк уаз хәычык антаны: «Сара даара бзиа узбон, Мкыд, аха уи хәычы-хәычла, азын еигш, ихьшәашәеит. Шьтах ма агәра га сгәы шкыдгылаз. Аскак ауауы изыцшуа убахьоума? Зны атаскәа ушырьшәтаз уларыкәз уцахьан, аарлахәа уҗсы еикәхеит, нас ашышкәамсқәа урышьтанагалт, уажәы амаҗра улалт. Уарей сарей уажәшьта акгы хзеилазам, аха иухъзей абааҗс, улашәхама, ухатәы хәа акгы умазами, аиха уалхума, уахьыршьтлак уцо?.. Ацәа уалцыр қамлазои? Саҗоумцан, сара уаха суоызам! Анцәа ибома, сара уара ууадағ исхызгаз арт ашыкәсқәа зеггы – сзатәын. Уаха сылымшеит».

Схы азәы ак ыкәирчаазшәа сааихыккеит. «Икоуцазеи, Мкыдхейт, ушыхәмар-хәмаруаз уҗаацәа науцыцны ишца-цей?» Аухантәарак анахәаахәра сағын, Абыржәоуп еилыскаауа саналагаз сара аҗаацәара шсымаз, абыржәоуп, иалшәан икашәаз ацәа аигш, ашәытақәа анснылаз, иҗсылмыткүа игылаз ахәскын азы хьшәашәа анатцало еигш аҗстазаара аныстаххаз.

Амшә ахышә, аҗышә, атрашә, аҗшышьапык.

* * *

Аномер ағы икәгылаз аматериалқәа зегы ыкәгатәхеит. Азәы аизарағ дыкәгыланы дцәажәазаап. Убри анцатәхеит. Аиҕагаоцәа ари аус ргәы иамыхәазаргы уеизгы-уеизгы ирцәымыгхеит хәаг узхәом.

– Абри аыза азәы икаитцо жәбахьоу, уара, уажәшьта ххырсаиуа уахантәарак абра хтәаз!– ихәхәы шлакәа инап дукәа рылшьуа ашшра дафын аредактор. Ацыхәтәаны дгылан икабинет ахь ифынеихеит.

– Уара, абри еиҕаганы ақалақ ацыхәан ицо хара хаума? – лылахь ааикәылцан, аецәа кыднапаауама ухәартә дшәиит акыпхьы. Уи ләызеи лареи қыралә ақалақ иалганы игылаз онык ағы ионан.

Кәыри зацәык ибҕа аҕзы икыдцаны, сыцкьар акыр исы-хәома хәа ихәарц иҕахызшәа, иахаз иеанрааланы, илацәа еикәыҕсаны дтәан. Амазаныкәгао, уеизгы хтәоуп хәа игәы иаанагазар акәхап, ихы ақәырцсны, икәцыз аматериалқәа рыла анаоштәи аномер амакет кәицон. Дааоңалеит амцеикәцәо Колиа.

– Ауаа ламыс рымазам, ауаа иахдыркьацәоит, аиҕабы дрыздыруам, аицбы! – изхиҕәауаз уаоы изымдырзо ацәажәара далагеит уи.

– Уара уиашоуп, Колиа!– аҕзы иалцызшәа иаагеит Кәыри ибжы, аха ибла ааиртзомызт.

– Аа, абри иоуп ахаца! – дааскьеит Колиа.

Итәазгы аибарччара иалагеит. Амцеикәцәо «уара уиашоуп» хәа аниархәоз, мыцхәы игәы иахәон.

– Нақ уахдырц, уиашагы уаргы?– лгәыҕжәара лзаанкыломызт акыпхьы.

– Ус бымхәан! – ихы аҕзы иаадихит Кәыри.

– Исымхәахкәа, исуҕақәаз сымухып! – аҕак калцеит уи.

– Иааит, иааит! – абарцәхьтә лыбжы геит анагаоагао.

– Шәеиха, абааҕсы! – икабинет дыоңкьаны амазаныкә-гартахь ифынеихеит Рамиз Рамиз-иҕагы. Убри акәхеит, аиҕагао акыпхьы днаиргылан еицыхәхәа иказ ателетаиптә лента иманы дныоңкьеит.

– Сара? Сара ус стәазаауама? – дәаббаза даақәхеит аобатәи аиҕагао Баса.

– Умшәан, сыхаара, уареи сареи агәтаны инаркны халагап! – хара даахәаччан, уи изкәа аалышьшьит егы акыпхьы.

Ихамаз аамҕа мацзамызт. Ажәахә еиҕаганы, икәшәаны, икәыргыланы иалгаанза пшзала хнеилааит. Сара ачазыртахь сцеит.

– Уеиҕаама? – ихы сышка инаирхан, инацицеит: – Хара ача хҕизом!

– Уи сымдыркәа, аха амла сынцәоит!– фаасит саргы.

– Оо, амла иакуа ауаоы мап ицәкра даара ихьантоуп, чыхык ааган, саҕхьа иныкәижын, инапы рыхха даангылеит.

Астол дырхиет хара хуадаҕы. Ара икан ашә, аҕубар, иҕацәыҕацәуа иаазгаз ачахы. Кәыри иакәзаргы ифы-инапы еикәцаны дтәазамзаарын, аҕаҕлыка аацәыриган, ахәа аахитит.

– Шәанацьалбеит, аусураҕ ауаткагь аажәго шәалагама? – ицьшьаны зегы даахәаҕшит Рамиз Рамиз-иҕа.

– Амш умган, зегы икарцо уаргы икаҕа, нас ак ухьуазар, Кәыри ихы иахьааит! – аеыр-еырхәа инҕеитәан, аредактор иахь иацәца днахеит уи.

– Уеилагама, уара, уцши уара икаитцо? – омашәа ибеит Рамиз Рамиз-иҗа.

Хара уи аймакра иаҗнацы ахыҗы-сыҗыҗәа аҗубараи ачеи еимыжәжәаны афара хәҗын. Аамҗа цон.

– Арееирақәа ааит! – агәыргәәҗәаша аалгазшәа, лхы-лҗы лашо, ашә даалагылеит Ира.

– Убри ахыбхәаз азы абри бымаз!– ча җыыхак ашә нақәйтцан иааоналаз азҗаб лҗышә инықәикит Кәыбрыц.

– Мерси! – лхәеит даахырхәан.

– Иааги арахь!– инапы наирххеит аредақтор.

– Инахашьҗыз ажәахә иацуп абас икоу арееирақәа, – ахәон уаҗа, – аобатәи ахәҗа актәи абзац анцәамҗа иацдәтәуп абри адыза афраза: «зда дҗамлац аиҗкаао, ахәыцәы ахара иҗшуа, хҗахынҗа зчацо, анасыҗ ашааы». Нас ицоит атекст аҗы ишыкоу.

– Анацәалбеит, арехәара ухәеит хәа хәаак амазами? – икрыфара дахашәаланы иажәа налеитцеит Кәыри.

– Ажәабатәи ахәҗа ахҗатәи абзац аҗы иану ахәоу «адиреқтор икаитцаз аилагарақәа, ажәлар ирцәиҗычыз амал азы иматтура дамхтәуп «аҗыҗан» адиреқтор иусураҗы имоу агхақәа рзы аеҗныхәа җәҗәа иқәнагоит хәа ирееитәуп. Аоажәатәи ахәҗа афбатәи абзац ахҗатәи ацәахәа «аҗсуа жәлар» ацынхәрас ишьҗтәуп «Аҗсны жәлар...»

– Хара иахмырбазакәа шәхала акрыфара шәәҗуп! – аиҗагао иааигаз актәи азбжа анагааоагао лаҗхәа инықәижыт.

– Уажәшьҗа иахан ирыкәшәалааит! – ихәан, астал иқәыз афатә ахь иҗынеихеит.

– Арееирақәа коумҗазои?

– Иаахьоума? – дцааит иҗы шҗәызҗы.

– Ишҗамаац!– ихәеит Рамиз Рамиз-иҗа.

– Зегь акоуп, уажәшьҗа шыҗынза ханхоит! – ихәеит Кәыбрыц исигарет абҗа ааҗицәан.

Ахҗатәи ахы

Аены сабшан. Рамиз Рамиз-иҗа җынтә исеихәеит тема ссирк иаҗы иааины ишыкоу, аха схәаҗшынгы сихәам-җшзеит. Икалап атема җыцқәа сҗәы җырцәазар, икалап аредақтор сишьҗылазар. Амш игоит! Имацума знапы ианицаша!?

Кәыри амашьына дшааҗыҗыҗцәкәа сиязцааит:

– Азы ара иҗахҗәоу, уахь ханнеилак хәа хәаҗшру?

Исхәаз иаанагоз ааигәалашәан, дааҗышәырччеит.

– Ара иҗахҗәар еиҗзар калап, уахь, хәхьнеиуа уаб-хәараа алақәа хәшьҗарцар, хмашьына җырны ицароуп.

Санхәа Шьушьа ауҗра дахьҗаз, дгәамҗ-хамҗуа шыоук рышәира даҗын. Лкызқәа акылхара аарҗшаан иахынҗалаз, хәысхәа шыаҗак ыказамкәа иаақәырхит. Ироухәои? Иргәаҗазар акәхап.

Ашҗаҗы ацлақәа еинылахьан, азахәа ачыхәкәа ецәаза, анапхыцқәа рыла амахәкәа ирхынхало иазхауан. Амра мыцхәы иргәыбзыҗан, ацҗхькәа уцәа-ужьы хәаны ирхысуан. Ахәыс хәычы атрым-трымхәа иааҗыҗын, «арахь шәааҗал» хәа ханахәарц аҗахызшәа, агәашә иаадыххылеит.

– Арахә бзиа иубар, уарҗы бзиа уабоит! – хөызак ицәажәашьа ааигәалашәеит Кәыри.

– Уа бзиала уаабеит, Мкыд! – хәшьҗахьала ибжы кацаза иаагеит сабхәа.

– Бзиа збаша! – схәан, сыччашәа аакәсцеит сара, аха иара гәхәасҗы имкит, – ари адыза иоуп, шәеибадыруз! –

саргы сабхә иеиңш схи-сөы еиқәылашыцаза, сөыриашаны саагылеит.

– Анхашья ззымдыруа аңсы диргәәкуеит, абза диргәәкуеит! – хаззааиз аус змаану иаргы ишидырыз ҳаилиркааит сабхә!

– Инхарц зтаху – анцәагы дитахуп! – ажәәңқакәа рхәара зеиңшроу усырбап хәа ихәарц итахушәа, дгыжыза дахыглаз ихы-иҕы ааирлашеит Кәыри.

– Уи иашоуп! – ҕааитит сабхәа, нас деитаналагеит жәәңқала ацәажәара, – анхара ауааы дарпшзоит, анымхакымцәара – иҕан арцәҕоит.

– Аегы пшь-шьапык ацоуп, аха ишьацәхныслоит! – ҕааитит ссыза.

Сабхәа даангылан, Кәыри иблақәа днырхыңшылеит.

– Уара избо ухаца бзиазар калап, сацоумцан схәыцқәа реинраалазы аңья ахьубаз! Аиаша уасхәап, ахәыцқәа рыцхасшьоит... Хазгылои ара, шәааи аоныка?

Аоны аҕаңхья атәарта аман. Сабхәа иеирыз аашьтихын, агәашә аханы иказ ацець ахь иҕынеишеит. Минутқәак рышьтахь, аирыз аңхзы алыкәкәа хәңхья иаақәиргылеит. Иаатынчрахацыңхьяза, ахыбракынтә зхы лбаархәхәа иааңшуаз аңҕы, аңҕы аларцазшәа арцәаахәа ихәхәон. Уи ацоурыхгы аман. Шықәсқәак раңхья акәын, зны Кадифа лыюныка ахәыцқәа лыманы дышцоз, амоан цыгә рыцхак шкаршәыз рбазаап. Ахәыцқәа реааныркылеит, аха урт рказшьа Кадифа уажә илбазма, илулакгы уи иадылцеит. Иаргы цәанырра чыдак амазшәа, икаткато иахагылаз ах хәыцы аашьтнахын, ирышьтацеуо иалагеит!

– Аңҕы акәым, хара хәхьцо хамам! – ахәыцқәа рхы дталт, ргәы дталт, аха даргы казшьала лара илеиңшымыз,

имгакәа имцеит. Абар, уажәы, сабхәа Аҳмаң ионы ахыбра иқәтәоуп. Знык иадамхаргы хәынапқ инашьталан иамкит. Имоҕа иахәтыр азы сабхәа уи ашьапы мырбаазазакәа иаазеит. Ажьабаҕь иакароуп. Аха, иазууазеи, цака изылбаазомеи! Ала ирбар – икны ирфоит. Иааибзом, рыбақәа цыгә-цыгәза цака итәаны иңшуеит. Арцәаа ааңнаргеит аңҕы.

– Коҳ, иаххәеит хәа, хәычык агара далыорыз цыисшьеит, – ҕааитит Кәыри дааңрысын.

– Оо, уи ус икоуп, аха ауаа изы агәы разуп, – ҕааитит иаахадгылаз сабхәа.

– Изыразми, амшә иааызоуп!

– Аиаша ухәеит, харгы иаазгаз рахәтыр азы ибзиан краәахцоит.

– Иафои? – дцааит Кәыри.

– Акәацқәа рахьтә ахәажьы афазом.

– Уннан, зынзаск иңсылманзаап! – икьатеиах пцәо аччара далагеит Кәыри. – Ахәынаң?

– Убрыгы аҕахы инагазом...

– Оо, хаб дааит, хаб дааит! – агәашә ааимдырқан, ашта хәыц иааңлеит ахәыцқәа. Урт еихьымза-еиңымзо иааин сыхәда инахьынхәлеит. Сара снапы рыкәыршан саангылеит, сгәы иадсыргәгәалеит, аха сабхәа ибла цырхәлан дсыхәаңшуазшәа анызба, цака инасыргылеит. Ахәыцрақәа сеимырхха сааныркылеит, аңзы скыдцалан сыркит. Ахы иааызоу ахәыцқәа! Ахьхья-хьхьяхәа иччо, адунеи зегы дара иртәны ашта иааңлеит. Гәхьяа рымазам. Убри ауп сара агәхьяа зсымоу.

– Иазхоуп, иазхоуп, урт рыхәаңшра! – ҕааитит Кәыри. – Уа ара уеиңш, изоухьоугы калахьеит.

– Мамоу, ус, арт амшкәа рыла ирызхазшәа збеит, –
ғаастит атакс...

Кәыри акраамта дцәйтәиуа дтәан, аха хаззааз аус
алагашәа дақәшәомызт. Зны аеынтәи амш ирехәаларын,
зны– иацтәи ахәылқаз. Нас, ииулакгы иғәағьит:

– Ахмат, абрака уара ухшыю цқәа иқәлоуцароуп! –
ғааитит Кәыри.

– Ианеибагоз сара сыхшыю азәгы итахзамызт... –
игәалакәа аацәыригеит сабхәа

– Сгәанала, уажәшьта ари аус хәшәы амазам, – лажәа
набжәлыршәын, доагылеит Шьушьа. – Ашықәскәа лыжәа
иқәығәғәацпхәаза ағәыпшаарақәа иаха-иаха илзымариахон
уи.

– Ус, бымхәан, ди, ауафы ианакәзаалакгы ағәыгра бзиа
имазароуп! – ағарахәа ибжы аатиган, анапызәзәарахь
иёынеихеит Кәыри, – гьамала крақәашәцарц шәтахызар,
аишәа хаицахатәап зегы. Ларгы даажәг! – адца ритәит.
Нас: – Хәи, шәқәақәра сцааит, ақардан иалху афы афөы
лақалахауа ишқәкоу уқәарауеи, Москва снаган сургыларгы
исахауеит.

Арака асамқал аархатәуп!– иxy доахеит Кәыри.

– Икабцо сзеилкаауам. Кадифа, мацк агәала сымоуп
бара бёы. Амла бакуам, ахьта... Ахәыцкәа хәа, анцәах-
шақәа! – налаепнихәеит ашышьышәа ашә иааоналаз
апшәмапқәыс.

– Уа уажәшьта иниас ицеит, атәыла мбгеит! – нақәылтит
Кадифа.

– Ус бымхәан, сбыкәыхшоуп, адунеи маахәит, елибам-
каарак калазаргы, атып иқәшәцап. Уа анцәа уиныхәааит
зыоны хтәоу, ақәаф умазааит, хыхь ажәан ыказааит, цәка,

адгьыл аёы – уара указааит. Хәра – уара усасцәа хәкәзааит!
Асас дызмоу ауафы анасып змоу уаоуп. Аха!.. – Кәыри ихы-
иёы лашаза даақәапшит, иблақәагь хәмарит...

Шьыбжышьытахьын. Саргы сқәаф аныкаста акәхап,
уажәы-уажәы сгыланы сабхәа иёапхәа «сатамзааит» хәа
ахырхәара саёын. Кадифа уи иақәыршәаны, лхы ааонакны
«баша ухы ацьабаа аурбоит» лхәон.

Сара омак «шысхарамыз» сабхәа исырбарц азы, уи
илхәоз ажәақәа ртак кастазомызт, «ичхәра зака ибзиоузеи»
хәа игәы ишпаанамгарыз! Шьушьа уажәы-уажәы астал
даахьтны адәахьы днықәлон. Уарла-шәарла арцәаа
аатнаргон ахыбра иқәтәаз ацыгә ду. Ателевизор аёы
ажәабжь ыцкәа рхәон. Атцыхәтәаны ирхәеит қалақк аёы
адгьылтцысра ду шықалаз, аха аоынкәеи ауааи кыыс
рымазамкәа ишынхаз!

– Сбыхәоит, Кадифа, сыбмырпхашьан! – сыбжы
ныцакны ғаастит сара. Лара лхы сара сахь даахеит:

– Сыхәара уанакәымтц, ухы урпқашьацәкьоит. Сара
исхәаз – схәеит. Мацк ахацара узынхазар, ауада хәра
иахзааныжь.

Шьтахька хәндәықәлоз Кәыри ари аус иәадирхало
далагеит. Ахмат иакәын ибжы цәгьахеит. Знык-оынтә ипқа
длыцәхәхәеит.

– Саб, сухәоит иааучхарц. Исоёоуцо умамзар – сара
исыпшаап, аоны сдәылуцома упқа! – даацәыркьеит Кадифа.

– Сара ихәхьыз еилымкаакәа сцазом, – ажыра хәпшәа
аипш дкьаёза, дгыжьза ашта даақәхеит Кәыри.

Аусқәа шыцәгьахоз лдырзар акхап, Кадифа днеин уи
ажәақәак иалхәеит, иаргы дпырны агәашә ахь иёынеихеит.
Сара сцәа иалашәеит уи иалхәаз: «Уажә сшәыццар

пхашьароуп, изахахьюу ыкоуп, убри акынтә шәхала шәца, уацәы саргы снейуеит».

Уиижьтәи амшқәеи атцқәеи акыр цеит. Ақәа ауит, амџақәа азәзәеит, атцлақәеи адәқәеи азы иатцәа рыхьдыршеит, азыркәиқәа неилацәкәы-ааилацәкәит.

Ацшьбатәи ахы

Ақытақәа рәы абырчман шеизырго атәы зхәоз материалқәак иналаршә-џаларшәны агазет ианылалон. Аха уи азхомызт. Рамиз Рамиз-ица ихәалон еицш, «иатахын идуны, игәғәаны, хыхь рылацш ицашәартә аицш».

– Сара стәы иазхоит, сцеит-сааит, изоит, искыпқхыит. Атцыхәтәаны азы иастан, иаман ицеит. Убысцәкәа ахьуеит абри абырчмангы...

– Иахьзом анысхәа агәра га, – мчыла иамуашәа аниба, ибжы ааирмацит Рамиз Рамиз-ица, – иахьа лымкаала иахтахуп ари аус ашьтыхра, избанзар, амедицина излахәаз ала, уи ауаџы ихы-игәы иазеигьу ахәшәкәа рацәаны иалазаап.

– Избан, нас, сара сыда уаџдыказами?

– Дыкоуп, аха зегы рыгага иацәшәоит.

– Сара? Саргы сшәоит! – җаасцит атцыхәтәаны.

– Җа, җа, җа? – аредактор инап ауқәа рыла ихы шла ааикын, аччара далагеит. – Уароу?

– Ааи, саргы?

– Уара узыцәшәои, уара уоны ыкам, угәара ыкам, утаацәа ыкам!

Сара азәсхы дасзышәа ацәа саалцит. Сыцштәы аеацсахит, сәацшыларагы даеакхеит.

– Урт зегы ыказам, аха сыламыс ыкоуп. Аџни, агәарей, атаацәарей змоу зегы аламыс анрымамгы ыкоуп. Сара сыламыс шысхьчоз урт сцәызит. Егырт – урт рмырзырц азы рыламыс дырзит.

– Уара агәалақәа рацәаны иумазаап!

– Исымоуп. Иазхоит. Агазет аинициатива кәнацозар – апышәа змоу ауаџы дцааит. Сара исзымдыруа цышымшыааит ара зегь шәеигәтасны уахь сзышәышьту!..

– Иарбан умхәои?

– Избанзар, – шәинициативақәа рыгәра жәгазом, азә дацхьан игәацхар – Рамиз Рамиз-ица ибзоуроуп рхәап, игәампхар азә лпацса ауарбажә даналырбоз еицш, сара сашәрбалап. Апышәа змамыз икеицеит, шәхәалап.

– Уара узакәыз еилыскаауа салагеит... Ууаџыз цысысмышәоз?!

– Анцәа ицшьшоуп, саргы ак еилыскаауа салагеит...

* * *

Абар шыбжәааит, аха акгы сзымпшааит, сахьнейлакгы мап ркуеит. Кәыри иуадаҗ санбанзаагылари?

Ишоуроуп. Апырпыл еицш, акацшь-кацшьза ацсшьаџцәа амџа иануп. Уажәааны ауада ацшаара цәгыоуп. Аџны змоу руадақәа рыхә ыгьырхуеит. Шьоукы-шьоукы ран дкажыны ацсшьацәа џнарцоит. Акамбашь ахәыл иаџсраха, даргы амаат иаџсзом. Зны-зынла ауада зтаху рзы ателефон ашьакақәа рәы ак анырцалақәон. Уажә уи абакоу!

Атла амцан сгылан снацшы-аапшуеит. Амсаафы нак-аак иғызғазуа аонқәа ғылоуп. Ианамузах, абри сәапхья игылоу аоны амардуан ацакагь сызхон. Снеины сцаап хәа сыкоуп. Изгәагьит. Ҙакәажәык деиқәышла, лсигарет хәхәаза илфьцакны, лызшыапык днықәығәғәар лхы-лфы ианыпшуа, агәашә ашқа ләаалхеит.

– Мшыбзиа? – схәеит.

– Аа? – лхәеит лара.

Уи илымаз лзымхошәа, ллымхагь цқа иаҳазомзаарын. Изуалкгы, напыла-шыапыла илсырбеит истахыз.

– Оо, – лнапы лкәеит лара.

– Абрака акәзаргы исызхоит! – ллымха сынтакааит ацыхәтәаны.

Атакәажә лфы ааимылхын, алюа иашәхьан илызцагылаз акык-обак лхапыцқәа аалырпшын, снапы кны амардуан ацака лфыналхеит. Уақа, сара исағәасымшыарц сахьафыз зынза еизааигәазаны х-цәардағәык еидгылан.

– Хыхь? – снацәа налсырбеит атакәажә.

Уи лзара еиоцәома ухәартә аччара далагеит.

– Агоспиталь иеипшуп! – фәалтит ацыхәтәаны.

Лапхья схырхәеит. Ларгы илаәпнухәаран икои! Илылшоз зегь калцеит. Ишоуроуп. Сааин, стып афы сеитанагылеит. Сыкәа италан ицоит апхзы. Автобусқәа тәны илеиуеит. Асаба шытыцуеит. Урт збода? Зфы сыказ атакәажә деиғәагьжын дааит агәашә афы.

«Сара сакәзар, илтаху?» – сгәы иаанаган, сызцагылаз атла амцан саанеи-өеины схы лсырбеит. Уаха умцсит, дхьяпшынгы дысмыхәацшит. Уи дыззыпшыз лара илдыруазаарын. Ацыр пштәы атаны, ицырцыруа ГАЗк ашьтахь иаамоахьцит. Атакәажә акнопка данақәығәғәа,

агәашәқәа аобагь рылахьқәа ааидырхын, шытахька реынархеит. Амашына ашта инталан, иаангылеит. Уаантәи даараза иаапсаз исахьақәа итан, икәмызцәа хылпа гьжы атца еиқәатцәа калкало даацәырцит арпыск. Сара саа-кәымцзакәа аоны сахәацшуан. Ацыхәтәаны, снапы накьаны сөынасхеит, даәа кварталк акара снаскьаны, даәа онқәак рфы сылахь иану збарц.

Абар аоны ахыгылоу. Абаҳчагь рацәаны иацакуп. Цака ыкоуп, хыхь ыкоуп. Абар ихьыхәан атцәа ахьфәу. Ох, уи амцан апсшьара зейпшоузеи! Аха ашта утазырпшуада, еихала итахкаауп. Исыхьлкгы снеиуеит. Агәашәқәа рыбжьара сынцәытыцшит. Ассир. Ацәақәа рымцан шыоук тәаны, ашәкәқәа рымцацаны, иалашыюкны аицәажәара иафын. Сара издырит иказ – урт аинститут иалгоз уаан, сыпсымзар, ахәынтқарратә пышәарақәа ртиуан. Абар даргы, ибзиазан исгәалашәо цкәынцәоуп. Сара саналгоз дара хпа рфы итәан. «Мап, мап, уахь сымоа аркуп, уажә ауада сазцаауа салагар, сцаацәеи сареи хшеикәымшәаз еилыркаауеит. Иабастаху!» Сеитәдәықәлеит шытахька. Ишпәсықәымфеи ухәарауеи?! Аредакцияә сусқәа цәгьахо ианалага, заа мацурак сашьталап, схәан, ашкол афы сахьцаз – атып хәамазам, рхәеит. Уақа зны исазцаахьан занаатс иутахузеи хәа. Саргы, иабастахыз ахы сәашәартә, адиректорра сымхәахи! Уи акәхап, уажәгы иргәлашәоит, ампынгы сықәырмыжьлеит. Нас сцеит арадио ашқа. Уақа аппарат сцәымзхьаз, аихабы саниба аччара далагеит.

Автобус ду ацха икәкьан иаауеит. Убра сацажындаз шыри! Сазшырызу? Иманшәаламкәа уацахар – уағеим-шхара, упсы танацы агәаргәалеи уантәаланы уныкәала. Ихәцоу – адәығба ауп, зны игәағны уеузацажыыр, Рамиз

Рамиз-ипагы дугеаланаршөом, ауадагы угеаланаршөом. Арахынтә ушашоу наф унеиуеит. Мап, мап, уаха ауада сыңшаароуп, исмоур, Кәыри иахь сызцом, игәы ңысцәзеит рыцқа.

Наф-аафгы иғызғазуа аханқәа гылоуп. «Абри икәнаңои, мшан, арт адуқәа рыгәтаны?» – Сылаңш нақәшәеит инакәны игылаз ын хәычык. Аха уи еикәчаб, аштагы иаргы цыза икан.

Сзашьтои, сцаап.

– Аңшәма, укоума?

– Ишәтахыз? – ңхәыск даадәылңын, лыбжы лыргеит.

– Акгы сҗахамызт.

– Исзеилкаауам, акгы шәтахымзар, шәысыңхәеи?

– Аңшәма дысҗахуп.

– Саргы саңшәымоуп.

– Бара баңшәымазаргы исҗаху сызхөом, мап бкыр хәа сшөоит! – агәашә иадгылаз аңхәызба лакәу, ицқакәа-кәараза иказ ашта хәыч иңәгылаз аоны лакә акәу сыздыруам, аха урт иаалырқан, исызгәамҗазакәа ңхаррак сырҗеит.

– Иарбану, зынза имазамзар, шәызхөо зеиңшроу аиңш? – җаалҗит уи.

Сара исҗаххейт лыхыз сазцаарц.

– Уи ара иабатаху, Тониа хәа сархөоит.

– Мкыд сыхызуп сара.

– Ох, убз җакәыбаса иагоит. Ишәтахызыз, нас?

– Сара адәы сықәханы сыкоуп, сахыцо сымазам. Ауао ишьа шәылазар, шәсыңхраа, ауада сҗахуп.

Тониа дкәызгаза даанхейт. Лыблақәа җбаахейт. Азнык азы даалак-оакит. Даасәаңшит. Деиҗаасәаңшит. Сыңсымзар ацәуара сгәиҗан.

– Ааи аха, абаскатәи аон дуқәа ахыгылоу хара хтәы залшәхи? – сыхыз лхәарц акәхарын, аха илгәаламшәазар акәхап, илгәаласыршәеит.

– Саҗамзааит, Мкыд...

– Изалсхыз хәа акымзarak сыздырзом, урт аонқәа зака идуу акара ргәы хәычуп. Ари – агәы дуузшәа збейт.

– Ишәасхәаша акгы сыздырам, сан дыказам уажәы, аусура дыкоуп. Аон иаху Ваниушей сарей хәуп, – лхәан, икәантазза абарҗаә иаацәырцыз ахәыч иахь днаңшит лара. Аха уи акәзам аус злоу?

– Иарбану?

– Сан ахатца длыдылкылар лҗахам!

– Шәара шәлыхәар – длыдылкылоит!

– Абар аңашьахәы, избан, сара сызлыхәари?

– Шәара шәылмыхәар – адәы сықәхоит.

Деиҗаасәаңшит. Аха ибзиан издыруан ахәмаррахь схы шкыдмыз.

– Икоу шәасхәап, Мкыд, – җаалҗит Тониа напыла лхәхәы днаханы лыбла җракәа аалыртын. – шәымаҗәакәа аажәа, аха убраанза хәхыюноу жәба.

Сара сыңсы сылалейт. Уажәоуп Тониа дгәасҗо саналага. Анцәа уиныхәааит, уара – Анцәа! Ааи, ааи, уара уоуп сызәу, Анцәа! Ауаа бзиақәагы ушозаап!

– Абри ауадафәы, – иаатбаашәа икан иара, – харт хәхык хәоноуп – сан, сара, Ваниуша. Абри афәы, – хаз иказ даәа уада хәычык сныюналрыңшит уи, – студентк дыюноуп, уи уажәы ңсшьара дҗейт, сентиабр азы даауейт. Абри афәы, –

зегъы иреитцаз ахь лнапы шкөөкөө налырххеит уи, – шөөра шөьюназ, аха шықәсыки бжаки-өхөөарас иатаны. Сшөыхөөит, убраанза ак шөыңшаа! – лыбжыы аалырхөычит Тониа.

Сара уи дышьтпааны дысгөзырц сҥахын, уи илзаазгара сыздыруамызт, аха лгы иаанагөзеи ускан? Сара сгөырғһан, уажөраанза мчыла иаанкылан исымаз сылабжыш ааххад-дылт. Анцөа ицьшьоуп лара ацөажөара дағын, илымбазеит.

– Шықәсыки бжаки роуп игу, нас даауеит Сергеигы.

Арра дыкоуп! – лхы-лөы аалхаччеит Тониа. Сара уи ажөабж салхөон сылдыруеижьтөи акыр цуазшөа.

– Шөөра аус абажөуеи? – сцааит сыңсы ансылала.

– Уажөы, апхынра сыңсы сшьоит. Шөөра?

– Сара – аредакциаөы.

– Оо, иакөым бҥасцеит хөа сыкоуп. Нас, зны ужурна-листра ухы иархөаны «Тониа хөа хөқалақь аөы инхо апхөыс ахөхөхөтцөа хыс дрымоуп, амиллионқөа налырхөы-аалыр-хөуеит» хөа агазет хануцар, убаскан ауп қьаф анызуз! – сгөы сеанзамкөа «уара» ашака дниасит лара.

– Ус шҥашөхөо, агазет данысцар сҥахызар, абри данысымцө! – анаосан игылаз аөнеихагыла ду ашка инапы нирххеит Мкыд.

– Уи дузанцазом, сукөыхшоуп, азө данцатөуп рхөар, умч зықөхо сара сакөхөит.

* * *

Көыри дзыпхьаз адакья аредактор дызхатөаз астал еитцых ду аган аөы иқөитцан, дыңшын. Рамиз Рамиз-ицә апхьара далымгацызт, даакөымцзакөа «ари ажөа шҥа-рыюуеи, егы ажөа шҥарыюуеи» хөа даахөацшуа дхөзцаауан.

Уи идыруан урт ажөакөа шыютөыз, аха еитәх агөра игарц иҥахын ашөкөыпхьара дакөытцзар аахыс иөыцу пҥкаррак шапырымцац. Ари аөны Көырии иарөи аномер иахылацшуан, сара – схыцқһан. Ацыхөтөаны аредакторгыы ихы дааөөахеит.

– Иабакоу шөзыпхьакөаз? – дцааит уи.

– Абар иахьыкоу! – хөибаргылакөеит хөргыы.

– Аредактор имцәхкыз адакьякөа днарыхөацшын, иахөа шлакөа инап ауқөа нарылишьит.

– Ижөбазазөи, шөанацьалбеит... Арт зегъы уаха ириашаны ханбалгои! Сара уиакара зысымбөи, мшөан? – ицөыраагаз агхөкөа цөеишьон Рамиз Рамиз-ицә.

Аредактор икабинет ашө нцөытцрааит еитә.

– Бааи, бара, бааи, иахья өынтө-хынтө бкылыпцшьөит! – инапы икьан Ира длыпхөит иара.

– Иаа, сышөпырхагахар сҥахымызт, аха...

– Ахырқьиара баакөытцны, ибҥаху хөөи.

– Ацара еизаагоит, иаа! – өаалтит лөыриашаны.

– Закөытө царөи? – днацралеит Көыри.

– Иазыжөуеи? – дцааит аредакторгыы.

– Ишҥашөзымдыруеи, ацссаө лан дыңсит, хлыц-храуеит, сеидру, ишапу еицш, дасу илшо алеитцөит.

– Быстҥи сара стөы! – зака ишөоз мхөазакөа ицьыба дынтөалеит Көыри, – хөба бҥаху жөаба бҥаху.

– Иулшо хөт! – дацөамхөазөит Ира.

– Быст нас, хөба!

– Иагымыцхөуп! – нашьтөицхөөит Рамиз Рамиз-ицә.

– Избан, иаа изымыцхөузеи? – лгөы иньцәххызар акөхап Ира, – ани Сиуарна иан данцсыз шөөицлабны ацара шөшөон, уажөоума ианымыцхөа!

– Сиуарнеи аңссаюи еиңшуп хәа бхәарц аума, ди? – илахь инапы надкыланы днылғааңшит Кәыри.

– Саргы издыруеит ишеиңшым! – нацылцеит аңхәызба,– Сиуарна аңара изеизышәымгаргы, шәара шәыкапан имоуп, аңара иаргәакуа аңссаю лоуп!

Хәра хәхьтәаз хәанхеит. Зынтрыс, хәңсың лаагааагар, азәы иахар хәа хшәон, акы еилаагар хәа хшәон. Изыкоу-цазеи, мшәон, ус аңстазаара? Изейкарамзеи ауаа рҗахрақәа? Мап, исзымхәеит истахыз! Изырацеоузеи азиас ду иалало аз хәыцқәа? Измачузеи аз маң иалало азқәа? Аха уи аңсабара азакәан ауп. Ишҗакоу ауааытәыюса изакәан? Аңсабара иаңыданы ауаатәыюса ахдырра рымами? Нас уи акгы иамыхәэзои? Сгәанала, ахдырра шаазалатәу еиңш, иаазалатәуп аңқарагы. Иахья уи – ахдырра аңхьягь иргылатәуп. Адунеи ағы иага амал рацеахаргы, иқәынхо ирызхазом, аңқара анрыгха. Аңқара акара ибеиоу, ималу акгы ыказам сгәанала.

– Уара, ари азҗаб. Игәахамтеит акәымзар, дхәцеҳаны дцеит.

– Аиаша лхәагәышьеит! – икәымпылза иказ ихы-иғы асигарет ныкәикит Кәыри.

– Иабаиашам, уара, – хгәы хәанзамкәа даабыбит Рамиз Рамиз-ипагы, – ацәгә-абзиа змоу ауааы илахь хәңшны хәихаңгылоит. Амал имазар – хңыба тыршәшәаны ихамоу зегь иахдоит. Амал имамзар, иланагало маңзар – ххы хмырпхашьарц азы, кәрышьқәак наимцахаршәуеит. Ари еихау акьяшьра жәбахьоу, уара? Абыржәыцәкья еизызгоит зегьы, – аредактор ишилшоз иргыны астал ацака иамаз акнопка днакәыгәгәеит.

Хәра уи хихәаңшуан омашәа ибаны.

Дааоналт амазаныкәгао пхәыс.

– Абыржәыцәкья аколлектив сзеизга, – налыдицеит уи.

Ахәбатәи ахы

Аамҗа цацыпхьяза исзааигахон азацәра. Исыхьыз сыздырам, сеихәлахаит. Схы-сәы ауп акәымзар, егырахь исыгхеит. Фымш инеиңынкылан ахаңыц хьяа самырцеазеит. Тониа лакәын фынтә-хынтә дсыргәамцит: зны ахәшә сзаалгон, зны аспирт фы ахышәшәа цахак сзамфа иадысцарц иааспыркуан.

– Бхы бмыргәақын, иагәаурым! – схәон саргы.

– Умшәон, Сергей иаа хәңыц данагоз сара соуп деиқә-зырхаз, – уажәы-уажәы лхәца ихыз налалцон лара. Сыңсаҗа сзыкьяшьуам, хуада ионаз аңхәызбагы дсыңхрааит.

– Дызустада, мшәон, уи? – схы сәахан, сналазцааит Тониа.

– Уи уара дузымдыруазар калап, дхаратәуп, аха ус икоу аңхәызба ауааы дихымшозар калап! – фәалтит уи.

– Дзыхшода, нас?

– Хыхь икоу мчык! – акыркырхәа дааччеит Тониа. – Сара аиаша ауп исхәаз акгы ацсымцазеит! – нацылцеит аччара даакәыңын...

Саргы уаха дыхтасымкит.

Асаркья аашьтысхын, схы-сәы снахәаңшит, ахчныза аиңш иззаза икан. Слакыцақәа ахчкәа рыцакнахан. Шарҗазшәа схьяа тәеит. Иканатцозеи ухәарауеи ари хзыңшеи змам ачымазара. Иахья сабшоуп, амрагь каххәа иңхоит. Адәағы алагәани аведрақәеи рыбжыы гоит. Азы

еилаеоеит. Хымпада Тониа азэзэара дафуп. Излазгөыҕри акөымзар, ссарочкақәа аубагы нрыларшөызтҕы, илмызэзэоз?! Амш згахит уажөы! Аты аблақәа анарта, «аңымшь, аңымшь» хәа ианыхәхөз еипш, ауада ансоу, ак насылакьякьяргы, исхылапшуа ианалага, ссарочкақәа зэзэазаргы цөгъа исымбеит. «Иахумырҕьан, ажурналист Мкыд, уажөазы уа уаангыл! Уажөшьтан зны, хөылпазык усарочкақәа зэзэаны инхушьыр, абырсаатк ибап!» Саргы схи ааныскылеит.

Амра халахьан. Сымаҕәа хөыцқәа зегь зылшоз счамадан хөыцы инҕасцан, сеааибыстеит. Сқыҕахь сцарц сҕахын.

– Оо, ахауа унаалазаап! – ҕаалтит Тониа.

– Даара иснаалеит. Сзеигөыргьо – исыхьзом? – аҕак аакасцеит саргы.

– Иаха ушызмыцәаз дырны ашьыжь усмырөыхазеит, – лхөеит Тониа, – учамадан иҕоуцаз усарочкақәа абра икапса – ичакөаза еиқөыз азэзөатө ахь лнапы налырххан, инаскьаган ашөыртҕра ицагылаз аҕапарахь лөыналхеит.

– Егьаурым, егьаурым, ақыҕахь сцоит.

– Сызҕаб илхөаз каца, сычкөын. Арака ипхашьароу хәа акгы збом! – нацылцеит Евдокиа Иван-ипҕа.

Тониа лан аҕәа-ажы рацәаны илыкөын, убри азмыр-хакөа, ашьырхынцҕы лыман. Лымкаала есуажөааны аҕсгара лцөыхьанҕахалон акынтө, даакөымцзакөа ашҕаҕ, атцла амцан дтәан.

– Унеины ачаи ыжө, нас иахьуҕаху уца, уара иуусуп! – иааҕахылцәан, адахы дыпшуа далагеит уи...

Сара сышьҕызхыз автобус ақалақь иалкьа ицон. Сапҕья-сышьҕахь итөаз ачкөынцәа, ахацәа нысөапшы-аасөапшын,

исцөзаны иаалацөкөуеит, нас аиҕахөыт-хөытҕра иалагеит. Саргы слымҕа кьацөза урт рзызырөра сөын, зны-зынла гөаныла сдырччон, зны-зынла сыпсахы еибадыркуан. Минутқәак рыла сара исызкыз ацөажара автобус зегьы еимнадеит.

– Асамҕал азто азө иакөхап! – ибжы сахап хәа дацөымшөазакөа ҕааитын, адөахы дыпшуа далагеит сышьҕахьза итөаз ахаца фархь.

Саахьахөын снейөапшит.

Итөақөаз акыркьырхөа иааибарччеит.

– Асамҕал аҕара шцөубо, уара арҕыс? – алаф ихөарц шитаху дирдырырц игөылацөа рахь даалацөкөуеит сапҕья итөаз ахаца шөпа-жөпа.

– Даара исгапхоит! – схөеит сара.

Еибарччеит зегьы.

– Аипш агөалакара узто ак сымбац! – нацысцеит еитагы, даара ишарлахөыхыз дырны. Лымкаала дыччон сывараҕ итаз ахаца. Уи ицихьхьаз иапхьати ихапцы, дыччацыпхьаза ибз капшьза ицнархөхөон. Саргы саакөымцзакөа сиҕап-шуан.

– Узсыхөапшуеи!

– Ухапцы акалашөа икоуп!

– Уи хыччароуп, иудырузааит! – ҕааитит днасы-көымчуама ухөаратөы.

– Уара узөу хыччаразами?

– Мап, хыччаразам. Асамҕал атөы даеакуп, ахапцы атөы даеакуп, аиаша уҕахызар – групп...

Ирацәаны аицөажөаха хамазамызт. Автобус нак ицон, сара амөахьтырҕала шыапыла цатөыс исыман. Снейуан ақыҕа мөатбаа саныланы. Мацк санынаскьа сармарахь

еихых-еицых акәара аатит. Уи амөхак убыскак идуун, Волга азиас җаланы инеиуазаргы иакуан. Паса аицш, харантө абжы уаҳазомызт. Сара исаҳахьян ажәйтәан иҗабаз ма зцарта зыҗсахыз азкәа рызбахә. Аха ари азиас сара сыбла ишабоз иныҗаба ицеит. Ибзиазан исгәалашәон әеуаф дшызмыруз, иҗкәа, ииацәаза, әеырхәо ишаауаз. Азмышкәра рацәаны иаман. Хара уака азсашья хдон, раҗа изчхауа хәа азаҗака хәезаахаркәрылон.

Ари азиас аҗсра зыхкәаз иара иамаз аҗшзара ауп. Ианыҗыҗлақ инаркны нақ-аак еиҗаҗшуаз аҗреи ахьяцареи рыбжъара иаабжкәаны амшын ақынза инеиаанза, аҗша хшәашәаза ақыҗкәа ирылсуан, абжы хааза еынлатәи аус иарааҗсахыз анхаҗәа ргәы икәыюуан... Нас, шыкәсыла иаакәымҗзакәа ихәаны ирго иалагеит нақ-аак еиҗаҗшуаз аҗлақәа. Урт уажәыгы исгәалашәоит аҗхәызба ссир лшьямх ақынза юбаны иҗаны илыкәу ахцәы шкәакәақәа. Аҗла анхыршьяа, азгы җсит, иҗсит ишгәакуаз, агәы җжәаны. Убриижьтәи ари акәарафәы ахаҗә җызго атраҗторкәа җагылоуп иргоит аҗслымзи ахаҗәи. Ирчаҗоит амәақәа, идыргылоит аханкәа... Абар иахыкәоу сәызцәеи сарәи хазсарҗагы. Арака азы кәаҗәиуан, иҗаулахон. Арантәи ибзиан иубоит акәара зегы. Саангылеит. Агәҗахшәа азышҗәфьҗкәа ахаҗә ду шьҗан. Иага зхыҗра каларгы уи азеитагазомызт, ашьяпафәы азмышкәа канәон акәымзар. Харгы уи хәкәгыланы хыла азы хаслон. Уажәы уи сыбла адхалеит. Даас-гәалашәеит Елена. Иҗсхьоу ари азиасгы ииацәаза әәаанахеит. Нақ-аак еиҗаҗшуа иаагылеит аҗлақәа... Ахәылҗазтәи ашәахәақәа лыерылакны, азылаҳәеиҗш дыхиаалан дызсоит лара. Лхахәы шкәакәақәа лыбла ихыҗсалоит, лыхәда җшза иакәшоит... Аха, мап, мап, арака

азы җсхьеит. Еленагы дыкәазам. Саахьяхәын, сымәа санылеит. Арака зегы сырдыруеит. Аҗсшәа схәоит схырхәаны. Ауаа рымхкәа ирҗагыланы ирашәоит. Амх дуқәа рфәы атраҗтор ссақәа, аҗш ацәахәақәа ирыбжъаланы абжьяцәағәара иаәуп. Алаҳәахзеиҗш иҗагылоуп аҗш. Ах, ақәа рымазҗгы!

Хәоны әәаҗкәа бнароуп, амыҗ шыкәыруа амжәаҗлақәеи алқәеи ирыкәлеит. Избоит абырҗмангы. Уи абҗкәа ршья рылҗхо иката-катаза иаәоуп. Абнаразегь бырҗманла ихкоуп. Ишҗабзиоу уи чаҗаны, арашы иарганы, ахәаса сазбал фәа иаҗаҗаны!..

Ашҗа сҗалеит. Ала зынҗрыс исзыҗкәеит. Азшьяпык ахьязаарын, иҗыркыҗо әәаанахеит. Сыбжы ансырга, садырзар акәап, «саҗоумҗан» хәа ахәозшәа «аҗәуара» иалагеит.

– Уаа, бзиала уаабеит!– өадантө бжык саҗаит. Снаҗшы-ааҗшит.

– Бзиала уаабеит, сымхәеи! – хәышыкәса зхыҗуаз сашья ихәычы Аслан ибжы шакәыз здырит. Уи хашҗа аварәф игылаз аҗхынхәа ақәцәан дыкәтәаны аҗа ифон.

– Нар улбааит! – схәеит сара.

Аслан иөежьза иказ хәк сара сахь әәааирхеит.

Хәатә сымазамызт, иахынзаилшоз ихаракны сиди-кылеит.

* * *

Кадифа сгәы нлырхеижьтәи абар мызк җит. Раҗхәа ахаан слацәажәом, сагылызхьяҗшуам хәа сызбеит, аха хәычы-хәычла убри зегь аасхашҗын, уажәы, ахәыҗкәа лыман

дшааиуа дсыкәшәондаз хәә скалеит. Аиаша схәарами, урт гәхәазгеит, аха ишпагәхәазгеи! Уахынла сзымыцәо салагеит, ауаабы дансацәәжәо азрыора сакәытцит. Заанац сгылеит. Иныкәыршәны Кадифа дзыоназ аонахыы сәынасхеит. «Ахәыцкәә абахчәхь ианылго избар здыруада» хә сгәы иаанагеит. Схы кажьны саауан. Афыв-сывхәә амашынакәә саакьон. Сара схәыцуан: изуи, ухацкы сцеит. Цәгьарас? Ииашоуп, саакәымтцакәә сныкәон – сҗаацәә раха сымазамызт. Аха сара исхароума? Хаҗалатәи адҗа сыман, средактор идҗа! Уажәшьҗа издыруеит апышәә шысзымхаз. Зны мап скларгыы, акымзарак амазамызт. Уажә мап скитеи? Акгыы зсарымхәәи?

Даәә моакахь сымәәхьтцит. Арахьынтә иаха иааигәәоуп. Амш шәшьуп. Сара сахьнеиуаз схәыцкәә рсахьа сапхьа иаацәырҗит. Абар, ацкәын ихы-иҗы ихаччо, иҗын-еы дакәтәаны ашҗа дахьыкәә. Дыюеит, дыюеит, дгәырҗоит, дыччоит. Азҗабгы ишьҗахь дгылоуп, лыхцәы җаны илыкәуп. Аткы иацәә хәычы лшәуп. Сшәыкәыхшоуп! Сҗышәырччазар калап саргыы. Азәы сибар, иахаракгыы уажәтәи аҗар иреиуоу, «иавиркәоит» рхәоит. Маҗк иласу изы ирзбыз терминуп иара. Иавзыркәо рахьтә абзиақәагь маҗзам. Абри ақалақь агәҗан акыр шықәса раахыс апарк иахылапшуеит ыыҗьа хшыюла еикәшәам ауаа. Урт рпарк аҗы атәара акыр иаҗсоуп, ухәы ныкәҗан иуфап, убас ицкәоуп, иҗшзоуп. Егьырт апарккәә рҗы аҗаларацәкәагь цәгьоуп, шыамханынза агәам иаганы икәоуп, аха иахылапшуа ауаа ацәәжәашьа, атәашьа рдыруеит, рыбз хаауп, уимоу аҗарагыы римоуп. Дарбану, мшәан, иавзыркәо?

Ашҗа сазааигәәхеит. Абар аоны. Цәказа хәонан хара. Ишоуроуп, аха аҗенҗьыр аркуп. Амашынакәә ахыиасуа

асаба онарғалоит. Кадифа сылбар ауаа ишрахауа дсыҗақьар хәә сшәоит. «Абрантә ииасны ишҗамҗари» схәан, аҗшәараҗ саагылеит.

– Уаа, мшыбзиа, арҗыс бзиа. – сышьҗахь ала даасыдгылеит хҗәыла Еқәыҗ. Уи апенсияхь дҗахьан, ианаашалак инаркны «анаҗьалбеит, иахьа цәәжәарыла исшьрыда» хәә ихәарҗ иҗахызша, ашҗа дааҗыҗны амәә днангылон. – Икәоузеи, уахҗәызтеи? – азҗаарақәә насыкәиҗсеит иара.

– Сабаҗоз, ара сыкәоуп!

– Аус абауеи уажәы? – җәаиҗит сицәыбналар хәә дшәазшәә, снапы аанкыланы. Уи иагарааны уибаргыы, даәә саатк ашьҗахь акәзааит аҗаххаргыы, абри азҗаарала акәын ацәәжәара дшалағоз.

– Уара иудыруеит, җьушьҗ! – наиаҗаскит саргыы.

– Ахәыцкәә закаә умада? – дыоҗасырҗ иҗахызшәә иблақәә насылаиркәцеит.

– Ғыҗьа!

– Ацкәын деихабьми?

– Зегь удырхуеитеи!

Аиашаз, схәыцкәә уи есымша ибоит.

– Ак уасхәоит, Мкыд, – иаоҗаарақәә шидьсыхыз анидыр, ицәәжәара аҗакы ааиҗсахит Еқәыҗ, – абри Реиган ииҗаху узымдырзои, еилкааны исоухәар иамои убри?

Санҗшы, Кадифа схәыцкәә лаҗхьа иргыланы анхарҗа ашҗа дааҗыҗын, аулица иаваршәны лҗыналхеит. Харантә акәзаргыы снархьыҗшып схәан, сааиҗацит, аха Еқәыҗ сымәә аахиҗәан, иеынаоҗәиҗыт.

– Саҗамыз, маҗ сыцҗакуеит.

– Упхәыси ухәыцкәәи умбазаци? – аҗәы насылеитцеит уи.

– Ишпазымбац!
– Иубахъазар, Реиган ииџаху сахә!
– Реиган ииџаху акәым, угәы иалымсын, аха уара иуџаху
цкәа исыздыруам! – даахызжәан, сәынасхеит.

Избаз таксик снақәтәан ахәыч баҳчаә сынкылсит.
Абаҳчаә инеираны иказ ахәычкәа зегъы наргахъан.
Иналаршә-валаршә хәычкәак амашына еиқәатқәкәа
инаргон акәымзар. Абар, даәа машына еиқәатқакгы
ахәаиуа. Уи ашьџахь абырфын шкәакәа иалху акы-
дыршәыла амоуп. Арныкәцаә диашаза, имашына цъара
икыдкшалар хәа дшәаны, иблақәа еихмырсыгъзакәа
иапхъака дыпшуа аруль икуп. Иаргы омашәа ицырцыруеит,
аонуцка акәзар, атәартқәкәа абырцман ацштәы змоу
кадифала ихкәоуп. Угәы иаанагап, зегъы ианреитцаха,
атәылахъчара аминистр дтатәоуп хәа. Аазаәцәа агәашә
ааигәа игыланы иаапшуеит. Амашынагы уи ақхъа
ишнеизтқәкәа иааицағәгәан, иаангылеит. Қәрапа иреиҳабшәа
иказ аазаә – уи абаҳчагы деиҳабын! Ох, зака сыпсы лфазеи
схәычкәа лыдылкылаанза! Сшьа лыртәахъан! – лхы
лыртысит, нас “сыпсында, зака илнымаалозеи!” ухәартә
акара дласны амашына еиқәатқәа днадххылан, ашә
аалыртит.

– Уааи сукәыхшоуп! – фәалтит ашә анаат иаапшыз ахәыч
иахь лнапы налырххан.

– Уааи, сукәыхшоуп! – нацдыргызит аиҳаб лышьџахь
игылаз егырт аазаәцәагы.

Ахәычы, адунеи ахәыч баҳчақәа зегъы иара ихәда
икәуша, дмыццакзакәа дааџцит.

– Ари дызустәада? – схәеит, сара сеипш настхашәа
игылан, ари збоз пхәыск ллымҳа схы надскылан.

– Ари дызымдыруа дарбан? – гәхәаасгы слымкзакәа
уахь днапшуа лхы лыртысуан лара.

– Уеизгы?!
– Цас иухәома, мшан! Ари аратәи БХСС ихәыч иами?
– Қоқ! – слыргачамкит уи.
– Изцәоушьои. Урт роуп иахъа ахапа зхәо.

Амашына еиқәатқәа шцазтқәкәа, даәа машына
еиқәатқәак ааит. Убрыгы алакә еипш ихиян. Ахухәа аазаәцәа
еиџагыпраит ашџа. Азәы амашына ашә аалыртуан,
даәазәы ахычы ихы лнапы ықәылшыуан.

Сара ахәыч баҳча ашџа сынџапшит. Азәгы дрымазамка,
рыбла хәычкәа таа аџаларџахь иаапшуан дара. Зынза рхала
икан. Икалап урт уажәнатә иркхъазтгы амашына
еиқәатқәкәа иааргаз ахәычкәа ргәағкәа. Икалап ишыыц-
уазаргы. Саргы сааицанаргәгәеит урт рыпшышыа. Ақхы
сықәнатәеит. Ахәәахәа идәықәлеит ақәа. Асаба шьџацәуа
иалагеит. Ақәа – арыц кәаны ианыларџо еипш, иағоуп, аха
ишәпоуп. «Ассир кәлеит!» – хәа еибырхәозшәа аџсаатә
ашәахәара иалагеит. Ақәыршәы аеаргәгәон. Ахәынцәа
рхыкәкәон абгкәа. Адгылы иажәани рыбжьара ақәа
ибжьадаз аси аџшыци сахърылапшуаз сара избон
ахәычкәагы. Урт рыбақәа тааза аҳаргы зхаргыланы
аазаәцәа абаҳчахь инаргоз ахәычкәа ирзыпшуан.

Афбатәи ахы

Рамиз Рамиз-ипа икабинет ағы имоапысуаз аизара хә-
минутк ракәын фәхәарас иамаз, аха саатк еиҳаны ицалон.
Арака хара еилҳаргон иахъысыз амчыбжь азы иџыцыз

аномерқәа. Аилыргарағы раҕһа иргыланы ирызхөйттөүн ицаз аграмматикатә гһақәа. Машөыршәа акәзам аредакторғы зегьраҕһаза уи дззцаауаз: хыхь итәоу шыоуки ирбаанза иара ибар – иреихәаша идыруан. Аиашаз, атәымуао игәеитәанза уара игәоутар, иззатәузеи, иухәаша иаҕа уақәшәоит.

Кәыри дгыланы агазет аномерқәа рыхцәажара дафуп. Уажәы-уажәы «Ахы бзиоуп, алгашьагы бзиоуп, гһа хәа акгы сымбеит» ихәоит иара. Уахьиғапшуа даара даапсоуп. Сампалума акы дафын. Аха даакәымтцакәа дцәажәоит.

Иабааугеи, уара амахәыд? – ихы доахан, дааиғапшит аредактор.

– Иабаазгеи умбои, Уанткалашь итызгеит! – фааитит Кәыри, итәазгы ччараха иаарысит. – Амахәыд атәы уажәы анцара иапсамызт, абри ауп исхәарц истахыз.

Кәыбрыц ашьшыхәа даадөйлцит, ишыцәгыарахоз идырзаап.

– Ассир збоит, уара! Иабану амахәыд атәы.

Нас ауп зегь анеилаҕһааз. Дшазыкацамыз еиликаазар акәһап, Кәыбрыц иааигәа игылаз астал икәыз тьыпхтәи агазетқәа номерк аарылихын, мазала Кәыри зеилыргара дафыз аномерқәа инрылеицеит.

– Иуку аномер арахь уаахи! – деицрашәеит Рамиз Рамиз-ица.

– Аа, аа, мшәан – Кәыри дкәымпылуа днеин, иикыз аномер аредактор иаҕһа инықәйтцеит.

– Ассир сымбои, уара, – ихәеит аредактор, – сзықәшәеи, шәанацәалбеит.

– Икалеи, икалеи? – аччара иафызгы аакәыцит.

– Ари ауао сшыа иртәарц дафуп! – аеырхәа иааикәнатәаз апхзы арбара далагеит аиҕабы, ихы наиркәын деитәнахәапшит. «Ашарҕазы» ацакацәкәа ианын иаххысыз ашықәс азы иантыгыз амза: актиабр фба – Уара, абзиара иақәшәаша, уеазыкаумцар уахшыыр хәа ушәома, иаартны иухәар!

– Уи сара дхәыласымшыуазар жәбап, шәахәапши ипсы иман дышцаз! – Кәыбрыц дахьыкамыз дараапкит Кәыри.

Аредактор ишә ашьшыхәа иаатит. Итәаз зегьы уахь инапшит, Кәыригы доацкәеит. Зхы кылзырхәхәазгы Назиброла лакәын.

– Икалазеи? – дналыкәымчит аредактор.

– Ателефон... – фаалтит дрыцхәхәа.

– Дарбану?

Назиброла лхы аоада доахеит, Рамиз Рамиз-ица ателефон днамцасын, иаакәипааит.

– Мшыбзиа, ианакәым сасзар калап, – интаоит азә ибжы.

– Мап, мап, шәара шәанаслакгы иаамтоуп! – мацзак аиумор ацоума ухәартә атак кәицеит аредактор, уи инашьтарххны дагыакапшьхеит.

– Сара ажурналитсцәа бзиа избоит ианакәызаалакгы, алафхәара ргәы ахьалакоу азы, – ахәеит ибжы.

– Итабуп, итабуп!

– Иахьатәи аномер апхьажәа сапхьеит, ицәгыамшәа збеит, амала, абарт амца зкыз агһақәа, хәычык шәдыргәамцуеит.

– Иар... иарбану? – ибжы хәычхеит аредактор.

– «Абырчман» ахатыпан «абырцкал» хәа ицеит? – ахәеит ибжы.

– Икалап автор абырчман абырцкал икылхтәуп хәа ихәарц иҗахызар?

– Исыздыруам, шәахәапш, аха сгәанала, абырцкал икылхтәу аномер иахылапшуаз иоуп! – ахәеит ибжы, ателефонгы атып инахалеит. Хара ихазгәамтеит акәымзар, уи иихәаз ағгы алаф алазар каларын.

* * *

Амшкәа цон. Атема хада, ус ишьтан уажә иаазкәылаз аредакцияәы, агазет адакьякәа карыжьзомызт. Ацәажәара ду каланы, атып зынза ианмачхозгы, апшьбатәи адакьяәы, алахәарақәа рхаәы акәзаргы абырчман атәы зхәоз информацияк анызар акәын. Ажәакала, агазет абырчман ахыләиан икан. Сара уи санапхьоз, аусзуцәа зеггы бырчман бызшәала ицәажәоз цыисшьон. Арт амшкәа зеггы аредактор ателефон дадтәалан, азә дасны «Ахацәа, аус бзиа шәалагеит» хә ихәарц дыпшын. Аха азәгы фитзомызт. Икалап ифызтран иказ игәаламшәазар, ма аха имоузар... Икалап, ирхәо дазызырны, нас игәаанagara цөыригозар. Иками, мшәан, ирхәо иазымзырдыкәа згәаанagara ззымхәо ауаа?

Сара адцафьц соуит. Исымуит, «Иазхоит атас баапсқәеи ашышкамсқәеи сзыкәдыршәахьоу, даәазәы идшәца! – исыхьялакгы сыпхамшьазакәа схы ышьтысхит, – самшәх шәҗахызар?»

– Уамхра аҗәарагы ааигәахеит хәа сыкоуп, излазбо ала, – днасыкәмақарит аредактор.

Сара абағь аицш сахьангылаз иафасыршөит. Уара усхыччала, Рамиз Рамиз-ица иеишьуазаргы Кәыбрыц

дсыцимцакәа ашшыпхьыз агәатара сымцазеит. Иашшуаз ирхәон ақалақь ахахьы икоу апшахәәы рыцкьяоыс ауп аус шиуа Аполлон хәа азәы. Уи ебыгала апшахәәы зхы ышьтызхуа амыг (абырчман зәало, зеггы ширхуа, апшахәәы ииасуа ахәсақәа шицәхауа, ихы шеилагоу).

Амра цахәцахәуа апшахәа икәыпшуан. Амшынгы, ичаны икоу ашьышь хәыч еипш, аарла ацслымз абз ахьыкәнашьуаз, ашәах нафьцачуан. Апшахәа зеггы асаркья аицш ицырцыруан. Сыпсымзар, уи иахылапшуаз Аполлон уака амыг акәым абырлаш гыларгы акыт ахирцуамызт, иебыга нацшьны азкәа ирыкәирион.

Хара агәатара знапы иану иеипш акәымкәа, мышгацәа башакәак реипш, хкәаха-чахауа, Аполлон иебыга амакьяпсыс аҗшьуа дахьгылаз хәизааигәахеит. Уи хашгәеитазцәкья, иебыга нышьтеитцан, дбаоы мацараха, ихәдеи амра иабылхьаз игәышпи инапкәеи идашкәа рылхәхәо, хара хашка иәааихеит.

– Мшыбзиақәа, сахтынракны, аха акы еипшымкәа сшәыхәоит, шәазрыцхамзар, җажәа капеи сышәт! – ихы-иҗы иахаанхан иказ ицынца днамцасын, хәпхьатцәкья иааипссеит.

Хара ашшыпхьыз ала иаадыруан Аполлон иааидгылалакгы җажәа капеи хәа дышрыхәоз, убри акынтә ирхианы ихәаман.

– Сара милаҗла с-мигунуп, шәара шөызустцәада? – дахәаҗаҗьома ухәаратәы ихы аахадикылт.

Кәыбрыц аҗак кәицеит.

– Икоу шәасхәап, аказы сышәмыхәар цсыхәа сымам, – азәы иахар хәа дшәозшәа ишьҗахька дынхьяпш-аахьяпшит, – амигун аҗара дахәеит хәа цьара ишәымхәан!

– Ус шпаҳатәоушьо, икалома?! – уау изыкамтқоз аказы дшаҳмыхәоз анааба, ҳақсы аатәлеит ҳаргы.

– Абри аус сзыкашәтқома сара? – илымҳа инаркны егы илымҳа акынза иартны дыччеит иара.

– Икаҳтои хамхәеи?

– Иказымтқалак абри имаз! – ихәан, изнапик ала инацәақәа нхеиркәалан, егы инапала апкаца нахиргеит, ханацәагы ицаҳә-цаҳәо рхәы нариҗеит. – Ицәашәымшьан, ицәашәымшьан, – ихы-иҗы ааирмаамынит уи, – абри иихәаз каимтҗеит хәа уауы имаҳац.

Аполлон уаҳа дҳадымхалазеит. Ибаоқәа ааидыкшало, ибжы ихарззала «аҳәсақәа сшәыкәыхшоуп, аҳәсақәа шәшьапсыргәытца сшагәзуа анцәа сшы» хәа ижәлар рашәа иара иажәақәа алатқо иебыгахь иҗынеиҗеит.

– Иацы аусраҗ узыкамыз, сыхаара! – ибжы қарза җааитит ақслымз илалан, ионы иаауаз қкәына хышк, Аполлон данааивкәоз.

– Саргы аоны сымоуп, саргы аҗаацәара сымоуп, уан... – ибла еихмырсығзакәа иаоқьан ицаз ақкәын ишьта дхыпшыло, дызҗыз ашәа иалатқаны уи иангы дидҗьеит Аполлон. Ақкәын хәычы акыркырхәа дыччо ақслымз дылсны апшақәа днықәлеит.

Минутқәак рышьтаҳь хара хтәан аецәара асектор аҗы. Аихабы, дкәаҗын, илан, длахҗыын. Уи ихатықуао деихабын, дышлан. Ицәоушьаша, асектор аҗы аус зуаз хык ракәын, азәы асектор деихабын, егы – дихатықуаоын. Ахқатәи уеизгы – дкыпқьоын, лхахәы қымфыфылза дықан, зныкгы даҳамҗшит.

– Хара агазет акынтәи хәаит. Аполлон изашшуеит? – җааитит Кәыбрыц сақхәа даагылан, иаатигаз асигаретгы апкаоқәа абҗа ааҗитҗеит.

– Аа, сара исымхәоз! – ихатықуао иахь ихы наирхан, астал днахкәеит акәаҗ, – исашәхәаруеи нас изура? – ацыхәтәаны харгы днаҳәаҗшит иара, – мап, мап, арака аусура сақәымтқыр ада қсыхәа сымазам.

– Дыршьуеит, уара, шәуаами, шәҳацхраа. Сан илыма-җоуп абри абрантә данца, минутк иадамзаргы сшаа-нымгыло.

– Мап, мап, сцароуп, уаҳа исзычхауам! – астал дахагәҗьуа далагеит акәаҗ.

– Суҳәоит угәы қумжәарц, суҳәоит икоумыжырьц! – имақәахәара лтарсны иаакын, иихәарызеишь хәа сара дыоҗақшуа акәаҗ иргәыбзығра далагеит ау. – Абрии сарей аус еицаауеиҗҗеи...

– Зегь акоуп сҗоит, икасыжыуеит нақ! – инацәа кәакәза иаашьтихын, ибжыгы нҗиҗеит акәаҗ.

– Абри, сарей аус еицаауеиҗҗеи. – деитаналагеит ацәажәара ау ихы-иҗы рыцҳахәхәа сара дыоҗақшуа, – знык иадамзаргы ажәа гәынчыхәак еибаҳамхәеит. Убас ҳаишьцылеит. Суҳәоит умцарц!

– Ишәыхы, аоызцәа, арака аспектакль хшәырба хәа хмааит хара! – ибжы нрықәиргеит Кәыбрыц. Аугы акәаҗ даауиҗын, рықсы заны рҗықәарҗ иаатәеит.

– Хара хшәацәажәарц хәаит! – ибжы лаиркәит Кәыбрыцгы, – ишқақадари, ақшақәаҗы аус зуа Аполлон, аиашазы, иус ққроуп аха... дхагазар қалап...

– Ииашоуп ишәхәо, уака ауаа кәышкәа аус руанаты, ацшахәа афәы гахьан. Ахага далагеижьтәи ацшахәафәы ухәы ныкәцан иуфап.

– Нас, шәара шәтәала ахага иоуп икәышу, акәыш – дхагоуп? – дыччо дцааит Кәыбрыц.

– Ус акәзааит! – ицәа дынтасит акьәф.

– Ишцакахцари, нас. Агәам халатәазар ааста, храцә-халар еицуп.

* * *

Евдокиа Иван-ипца ашта дыкәтәан. Ацхгы наскьахьан, аха лара дыштәац дтәан, дыццакзомызт. Уажәы-уажәы дааимхәалон, лыхәдагы аххахәа абжы гон. Анцәа ицышьаны уажәаны мацк ихьшәашәарахон.

Ашта саатәлеит саргы. Тониа лани лареи сара исзыцшызшәа исеигәырғәеит. Снеины ацәа амцан снатәеит. Крысфәахәеит, схәеит, аха иаакәымцзакәа ачаи хзыжә хәа исыхәон. Исымуит.

– Абар мызкы иацны ицит абра унхоижьтәи, – лыцси-лыцси еихымзо даацәажәеит ан, – макьана гәаартыла хмеицәажәазац.

– Ус бымхәан, сан! – днабжьәлеит Тониа.

– Уи бара ибусым, пцхәыс быргк сахьтәоу акы сазцаауеит, ак схәоит...

Сара атак кастцалон. Евдокиа Иван-ипца убас икоу пцхәысын, шамахамзар акы узылцәыцәахзомызт, дыччоушәа, лкәыпшра иадхәалаз ажәабжь ссиркәа лхәозшәа, ухы-угәы дталон.

– Уцхәыс дупсахуазар акәхарын... – аатлыркәеит ацыхәтәаны.

– Сан, ибхәо закәи? – деитәаацкәеит Тониа.

– Ибзымычхәуазар, бнеины бышьтал! – фәалтит ан уи лахь дынхәацшын.

– Пцхашьаразами?

– Изыпцхашьарои?

Сара ак еитасхәақәазшәа кастеит, аха урт рыгәра лара илымгазеит.

Схала сыкан ари адгьыл афәы. Схала зацфәык. Цын хәычык афәы уадак сыоноуп. Аррахьтә ацшәма лымахә дшааилак, счамадан хәычы аашьтыхны сцароуп. Цшзала дхынхәааит уи ахатца! Анцәа дацхрааит ари аюны!

Амоаду ахьтә зкәф кәцаны аюныка ицо ахәсеи ахацәеи рыбжьы гоит. Урт зны иаагыркәаны иччоит, зны ашәа рхәоит. Анахь-арахь еивысуа амашьынақәа фыжуеит.

Сентиабр аандаз! Елена дсыцшаауан дахьыка-заалакгы! Уи леипш ауааы деилызкаауа адунеи дыкәымзар калап. Ирыхы, мшәан, абаскак изыхантәахәзеи арт амзақәа! Сара сыблақәа аасыртын, анцәа сицхәарц сцәхушәа, ааада атуан снацацшит. Зака иссирузеи ари адунеи! Акы уалакоушәа анубалак, ааызцәагы узцәыртдуеит, адырцәагы. Уанкахалак, ууацәаткәагы ушьтыхра ртәхзам. Сара сыцсы аасылалоит Елена данаасгәалашәалак. Ахаан исхаштзом уи азафәы дшызбаз. Лхала дыказ цыышьоит, сара уажә сшыкоу еипш, зынзаск лхала. Лымацәақәа аалых-лыршәшәан, итәшәоз амра дацфәыпцхашьошәа, дымпшзакәа азахы ләыналхеит, нас, иаха-иаха днаскьон, мақәахәара илызнеианза. Ацыхәтәаны ашьабыста аипш, ләыналхеит.

Азыхшөашөа дзаан азылаҳөа аипш, далакөымпылуан, лыхцөы лхы иакөшон, лыхөда иакөшон...

Евдокиа Иван-ипҕагы саргы азөгы иаҳзеилымкаазеит икалаз: сыңсымзар, сара сыбзиабара иалаз аңхара Елена лышка ииасит. Уи сағагыларц салагеит, аха ажөала иузынкылома абзиабара! Бзиабарак ауп ауаөы даниуа ициуа, аха зны-зынла азыркөи иаөызазаап: цьара иакуеит, цьара ицөоит. Убри акөзар калап иара цстазаарас иамоугы. Апенцьыркөа аартын. Еита мацк ихьшөашөарахеит. Шака ибзиоузеи ахьшөашөара! Икалап Елена лызхөыцра сшьа сыкөнамцозар. Лара лызхөцреи иахьа иказ ашоуреи.

Амшө, ахышө, апышө, атрашө, аңшышьапык...

Абжьбатөи ахы

Иахьатөи ашьыжь лымкаала ипшзан. Икалап иацтөигы пшззатгы, жөацтөигы, аха иахьа аипш шыжьза ааигөа сымгылазацыт. Аңсабара зегы тлаз иацөала ихкөоуп, аңар рыбжьы ахра аеит. Азыхь аипш ицкөоуп ахауа. Уажөааны ауаөы иага игөы дагозаргы, длахөыхза дкалоит, агөалакара изцөырцуеит. Автобус итатөоу зегы макьана цкьа ацөа иалымцзац. Асаба шьтыхны, аңхьа игыланы инеиуеит Рамиз Рамиз-ипа имац зуа амашьына, хара втобусла уи хашьтоуп. Көыбрыц илахь еикөуп – уи повест ыцк өны аредактор иирбахьазаарын, «абри атоурых уаакөыцны абырцман азы цөахөакөак уөыр еигьуп» хөа иеихөеит. Саахьахөын, сихөапшит. Ихы шьтихзом. Арахө цөыс-жьысуа амөа иангылоуп. Камбашькөакгы ирыгны, еикөатцөа-еикөатцөаза зны-зынла улапш иаатцашөоит. Сара

митөык сгөы алаказам. Иацы ауалафахөы иамшын. Ацьма раб аипш Көыри хөпхьа днаргылан акрыфартаө хөнкылсын, хауа-хшөаць зхөара уаө дыказамкөа хөрхны хныкөйтцеит. Сара амилиция сыркын, ахыпсаартахь сыргеит. Уака спара хөыцкөагы сцөыргычит, ашөкөгы санырцеит. Уи аредактор идыруазтгы, шьта дөахөатөха дыкөгыла-хьазаарын. Сускөа шөартөхеит. Рамиз Рамиз-ипа иинициатива адгылара мап ацөыскит, уи акы, өбагы, азбар-такынтө ашөкөы ааит, – ахөыцкөа ирыцхраатөуп, мап куада, хөагы, иахатөи... Саатцыс-цысит.

Көыри дахьтөоу алаф ихөоит, дгөыргыатөа дыкөуп. Идыруеит хөхьцо ус дшоурмыжьуа. Сара уи ансгөала-шөалак, аицөкьысра салагон. Иахөарак испьрхагахаз аөы-цкьа ахьаажөыз ауп. Хөара зегы ашьакар-өы хөамышь-цылахьаз, Көыри ақытантө изаартииз аөы цкьа акрыфартаөы инаган ианаажө, цөгыала хөанатцеит. Иара дцөабза дтөоуп, аха иара арыжөтө ахөтыпцан аңармакьа иутаргы ижөуеит. Илымхө ашьапгы цысуам.

Ауаа рацөаөоны иахьгылаз иаарыдыххылан, иангылт аредактор имашьына. Ихөтыпуааи иареи аатьцит. Хөаргы хөнеит.

– Уа шыжьбзиакөа, бзиала шөаабөит! – исарочка шкөакөа цөахөа-цөахөа изылдаз игалстук көпшь атцданы даахцылеит хөтца көыпшк. Уи хөара шефра ззауа аколнхара ахантөаөы Заур Фердинанд-ипа иакөзаап. Хөаибадыркөеит. Убри ашьтахь иалагеит ацөажөара.

– Ашефра – аицхьыраара аөатөтөи аформакөа ируакуп, – ибжьы аатигөит ахантөаөы, – убри азын ауп аринахыс хөара ихөацхьырааларц рхы изадырцаз ихөазгөакөоу, зда хөөартөам хөазөт аколлектив. Ари ақытан шамахамзар дыкамзар калап

нхаоык, уи иамыпхьо. Ииашоуп, анапацаораан мацк ахынта-
оынтарақәа канатоит, аха уи ахантәаоы, аоыза Рамиз Рамиз-
ица иҳанаижьып, – иҳәан, даапышәырччашәа кацаны
аредактор ишка днапшит Заур Фердинанд-ица.

– Шьтарнахыс еиғны еиғьшәкаап хәа хҕәы ианагоит, –
иажәа налеицеит аредакторгы.

Амитинг ағы икәгыланы ицәажәон. Ацәажәарае еицлаб-
уашәа збон сара. Аредактор иааста еиғны ицәажәарц иағын
уи ихатыпуаа, ахантәаоы иааста ицшзаны, инеицыхны
икәгылон аколнхацәа.

Абнағы ари аеназы икартаз ахақәеи акыбақәеи
кыдпсалан. Уака ихаланы абырчман аизгара иалагар акәын
сасгы-пшөымагы. Аха макьана цәажәаран изғыз, ауаа
рхатыпан абырчман аизгаразы ихалон ажәақәа, аха рус
рзыкамцазакәа иалшәшәан икапсон.

Атыхәтәаны, ирулакгы ацәажәара иалгеит. «Шөгәы
кылблаан шөышәтасцап шәара ажәала аусуцәа» хәа
ахәозшәа амрагы жжаза акәыстхақәа кны иааххагылеит.
Аколнхацәа ахақәеи акыбақәеи инрыкәгылан, ицөыкапш-
цөыкапшәза, итатаза абырчман аизгара иалагеит. Пытөык
аколнхацәа аредакция аусуцәа ирыкәшан реилахәара иағын:
уажә ишыкоу абырчман хакәшәоит хәа иалагар, рымацәақәа
пыхааса икәнамцо?

Хоык ракара аредактор идгылан, аха ицәа ианаалоз
аматәа рзыпшаауамызт. Акорректоргы акраамта илыд-
халеит, – еикәас илзааргалакгы лтәарта талазомызт.

Абырчманыхцәа нак-аак еимданы ашәа рхәон. Омашәа
иубаша – ари ар рашәа акәын. Иабапырхагоу, урт русура
иақәшәозар – ашәа зеггы рзы игәхөыгоуп. Армарахь ашәа
зхәоз аналгалак, арғыарахь иказ иахагы иҳаракны
иаарымырдон.

Абар, рапхәатәи лкалачкәыр лыман дахьылбааз
пхәызбак. Уи лыблақәа лхалашо, нак-аак дыпшуеит.
Хфотокорреспондент даакөымцзакәа иаппарат аихакшара
дафуп. Хөызцәа азә дтәаны иахьатәи ацәтә еиғылара шцо
аницоит. Азәазәала илбааны абырчман алагалара иафуп.
Аиашазы, ас аҕама змоу афатә ацсабара иамамзар калап.
Ицъшьатәами, амағ ауп изхылҕеиаауа?

Акалацкәа рыртәра иафуп. Шьта имырканзакәа инаганы,
ихьжәааны абанка итахоазар – хөышыкәса ахьцыргы иахьа
еипш иғыцза инхоит.

Ирулакгы аредактори акорректори ирнаалоз аматәақәа
рыпшааит.

Уажәы-уажәы иаины рбырчман ркапануан анхацәа.
Абар, дахьааз Көыбрыцгы. Абар иахьыкоу Баса, Кури,
Алексеи Синат-ица. Ицөгьамзаап хара хтөкәагы.
Аредактори акорректори акыба ихамлакәа абна иацагылан
абырчман ахьхра иалагеит. Икахар хәа ишәама, мшәан?!

– Ишцабзиоу, ура ассир сымбеи. Арскатәи зеггы
абарго? – ацъшьара дағын аредактор, зны-зынлагы иблақәа
аарнааны, аиқәа итамлоз акорректор лганахь днапшуан.

– Ирацәаны ихамандаз, иахьаагаша шцахапшаарыз! –
днеины уи днаидгылан, абырчман ицкәшәара далагеит
ахантәаоы. Заур Фердинанд-ица иикәшәаз абырчман зны
аредактор икалачкәыр итеипсон, зны – акорректор
лкалачкәыр. Аредактор иахь изтеипсоз еилкаауп: икалап
деихабуп, аматцара имоуп, араион анапхгаоцәа азә диаццар
дрымаирехәап хәа акәзар. Аха лара? Лара ахантәао ишка
даахьапшын, «ицабуп» лхәеит. Лыбла еиқәатәақәа, амзаға
иаоызоу лыцымшықәа, лхы-лҕы еиқәара, уи зеграпхьа
улапш дыцазыршәоз лмакәахәара ахьхь ухәа азык азы

дымцысзо дааныркылт, аха иааигеа даеазе дгылан. Убри инаркны ахантэааы иҥаххеит иеихуаз абырчман зегы лара лкалацкөыр иҥеицсалар, аредактор игеы иалсыр хәа дшөон акәымзар. Даеа минуткәак рышьтахь Заур Фердинанд-иҥа днаскяаны, ауарбажәкәа реицш, абна илапсаз зегы ираҳартә иеитит:

– Иазхоуп, шыбжьонуп!

Абна илаз зегы лбааит. Еизаз днарылагылеит ахантэааы.

– Аоызцәа, иахья хара хқытәе икалаз ахтыс ацак ду амоуп. Егырт зегь шөыркәац, абри еихау аибардырга абакоу? Иамузакәа цяара гхақәак хусураҕы икаларгы, аредакция хадраргамарыма?

Игылақәаз еибарччеит.

– Уи уақәгәыҕны ак умыхьяаит!

Еиҥааччеит.

– Алаф-лафуп, аоызцәа. Аха иахьатәи аусеицура аҥшыгаоцәа абри аиҥыларга ргәаланаршәарц хамта хәыцкәак кәрцеит, ажәа имоуп абухгалтер.

– Зсорт хараку абырчман рацәаны иахьихыыз, насгы икаитцаз ацхырааразы абри аҥацхь иҥоуп агазет ахантэааы, – аҥацхь еиқәацәа иадыз аразынтә бҥыц аоыра анпыккала иаашьтыхны, зегы ирбартә иааныкәигеит абухгалтер.

Рамиз Рамиз-иҥа иҥьяшьяны дыцшуан. Аколнхәаә аинкьяра ишаҕыц иаҕын.

– Анаоусан, абрака дазгәаҥаны дыкан араиком аҕы аус зуа пхәызбак. Убрыгы иахья зсорт хараку абырчман рацәаны иахьеизылгаз азы илаҥәашьоуп араб духкәа. Аха лара дмаазеит!– ҕааитит абухгалтер, убри акынтә Заур Фердинанд-иҥа имазааит изыхәҥоу илиҥарц.

Заур Фердинанд-иҥа оумакгы дымхәыцзакәа, адухкәа аамцаирсын, акорректор лаҥхья доагылеит. Игылақәаз аинкьяра иаҕын...

Ражәақәа аахдыркәшан, шыбжьхьяфара ицарц амашьынақәа ианырталоз, абнахьтә азәы лыбжы раҳаит.

– Шәсыцхраа, шәсыцхраа! – лыбжы цаны иҕылтуан пхәызбак.

– Шәанацьялбеит, ахымзг аагазар калап! – иҕеит ахантэааы. Нас еицрыцсса уи лыбжы ахьгоз абнахь реынархеит.

– Бызустада, дад? – ҕааитит хацак абна ихы нылаикын.

– Назиброла соуп, аредактор сидыруеит!– аҥак аакалцеит лгәы иаха иаартынчны.

– Уахь бназгазеи, нас?

– Иазхоуп, шыбжьонуп анышәхәа, саргы аха саҕагыло албаара салагеит. Икалаз сыздыруам, уи аахьын, абри аилачыра салкьян, абра скаҳаит! – нырцәынтә илхәозшәа лыбжы тааза иааоуан Назиброла.

– Бжы бцама, баба?

– Мап, оумакгы. Сымаҥәақәа ажыц иакуп, сызцысзом.

– Икалеи, уара? – дхәкьцсыкьяуа Кәыбрыц даидгылт аредакор.

– Назиброла ламии? Абна дылатәоуп! – ҕааитит Кәыбрыц дааҥышәырччан.

– Дылрымгазои, нас?

– Дышҥалрымго, ара даанрыжьюама? – аччара дакәыцуамызт Кәыбрыц.

– Узырччои, уара? – игеы цкапуа иалагеит Рамиз Рамиз-иҥа.

– Сабамыччой, леикэа лышьымхыкэа дахзылгазом рхэеитеи?!

– Мамоу, баба, леикэа ари аус иапырхагазам, – икышэ цэыкапшыааза аредактор иахь даапшит зыкэрахь инеихьяз хаца фархьк.

– Хаи анцэа унихааит, есымшагы лафхэароу цушьома!

Аиёыхара иаёнацы абна ацырхаара иаёыз ачкэынцэа, Назиброла дрыманы иаатцыцит. Уи дцэыххаа дгылан. Аха аусураё дшызбахьац дпышэырччон. Сгэы иаанагеит: уажэыцэкэа даахырхэаны аредактор дупхэоит хэа салхэоит хэа.

* * *

Аредакцияё, есымша аицш, еилыхаран. Азэ анахь дыюуан, азэ арахь. Акоридор аёы тахмадак илабашья кны, итатын алоа онаргыёжьюа дыпшын. Аусуцэа рхэыцкэа, урт иаха ишрызхауазгы, изакаразаалак казшьала реиита-рымкзеит. Анага-оагао аитагао дишьтан, аха дылзыцшааз-омыт. Ирыхьыз сыздырам, исмацэажэазакэа исаосит аус зцызуаз азэык-оыцьяк. Уажэшьта сыртахымзар акэхарын. Цасагы акгы сылшазомыт, аха иаалыркыан схалар хэа ишэоз егыао ыкан. Уажэшьта еилкаан сшызхамлоз. Хэымш раахыс аресторанкэа срыцан. Спаракэагь нцэеит, саргы саапсеит. Уажэы аредактор ишэ ахь сыпшуеит. Сааит уи ааимцааны сюналарц, сёы иааташэо зегь иасхэарц, иатаххозар, каламуа, шёкэума иаасымпыхьашэо ак аакэпаангы игэдысцарц. Сара сзын шыта зегь акы акэын. Уажэы-уажэы схы сасуан алахэаракэа ахьнарго атзаёы икыдыз акэаад иахэоз ажэакэа: «Хаталатэи адца

ахызынамыгзози, атацэараёы ахныкэгашья дахья-кэымшэази, аоы ыжэны ахырцсаартаё дахьнанагази рзы Мкыд Зыркэи-ипа иусурахьтэ ихы дакэиттэызааит!» Еихагы сцсахы ааибакит. Исыхьлакгы сыхьааит. Сгэы еисуеит. Сласны ашэ ахь сёынасхеит. Адкыларта ааимысцааит.

Назиброла дтэазамызшэа доацкэеит. Уи лыцкы ахкэа нак-аак иааитцылхын, дынхырхэеит. Лхы-лэы макьана ианымцыцкэа ианыз ажыц шытакэа дааргэылаччеит.

– Бзиала шэабеит! – аччара даакэыццын, леаалыр-иашеит Назиброла.

– Аредактор дабакоу! – слазцааит иаахцэаны.

– Ахэышэтыртахь дыргеит! – иааёахылцэеит ларгы.

– Избан?

– Избанзар, иахья ашьыбжэон, хкорректор Лиуда аонынтэ аредактор ихэы аалгеит. Абыста, ашэыроа, абырчман чацаны.

– Нас?

– Кранифа ашьтахь игра ак ааталан, апсра далагеит. Хара ахакымыцэа рахь адырра кахцэеит. Аха урт агханы иаазар акэап, Рамиз Рамиз-ипа иеикыашьхьан. Ауаюы имгэа данатуа, иага дхаца гёгэазаргы изынкылазом... Уахь икоуп ихатыпуаа, акэша аихабацэа, – нацылцеит ацыхэтэаны.

Сара уи илхэаз агэра сзымгошэа, акабинет ашэ ааимысцаан, снюнапшит.

– Абас ауп! – даакэыпсычхаит Назиброла лтыц аёы дтэо.

– Уажэы лышцакоу, нас? – даара хьаас дсымазшэа сцааит сара.

– Макьана дшаёыц даёуп, рхэеит. Имч мацхеит.

Дрызэзэан, ацэыкэбаркэа илазтэо ихадыргылеит.

Сара маңк схаёы сааит. Азэ сшыа иуз цыысшыейт. Иќалап иузаргы. Назиброла даеа ажэаќаакгы сышытал-хэейт хэа сыќоуп, аха. Уара иуахазар, саргы исахаит. Амѡа санылан, суадахь саауан. Амѡан ахэыцќаа сцылон ирацэаѡны, урт ранацэа, рабацэа рыцын. Артмаќ ыыцќаа аахэан иргон. Шыоуќы ацаѡцэа рформа ргэйдќылан инеиуан. Сара исгэалашэон сус ианахэацшуаз ирхэоз ажэаќаа, уа еилдыргон аихабыра ахызхэарц иаёыз дыцшааны дрымаз-шэа, ччацшыќ рылацш ицамыршэуа.

– Аѡра амацара акгы хнацэазом, уххь згеит, Мќыд Зыркэи-ица, хара ихамазароуп ацаацэара гэгэагы, – ацысра иаёыз инапы астал иныќейтеит Степана, – иаххэап! – ибжыёацаза иаациргеит еица. – иаххэап, аредактор ихаца адца уицеит, абрыгы-абрыгы ацаацэара хыбгалараны иќоуп, еиќёырха хэа! Иќоуцои, суазцаауеит сара! – аёыгэха днатэан, изцаара ацакгы ќаитеит: – хампалгы узыќацазом!

Нас аиёыхара иалагеит зегы. Сеимаркит, сеиёаркит. Шыоуќы азара сыртарц иахэейт, шыоуќы лахь сыртарц иахэейт, аха аихараѡыќ аредактор ииёаз иадгылеит.

Сара ацшахэаёы саанёасит, ацыхэтэантэи аразны царала акахуа зжэит. Нас ацха ахаёы снейны сыќэтэейт. Ахауа сызхомызт. Акыр санныќаа. Саапса-скараха суадахь сцейт. Евдокиа Иван-ипха адэаёы дтэазамызт. Ус анакэха, ацхгы акыр ицазаап. Ауада снагэтасын, иаасыртит, алашара аасырkit. Ссарочка аасшысыхын, ампахшыы сыманы сналбааит. Сёы-снапы зэзэаны арбара сналагон еицш, напы ласќаак сёацхья иаацёырцын, сыблаќаа хырѡейт.

– Судырузар! – ёаалтит азэы. Уи лыхцёы сызќаа ирќыдсылон.

Сара снейлууаа сцейт
– Быздырит, аха бара бакёымзар хэа сшэоит.
– Сара соуп, сара!
– Сара саахьяхэын, азы зтацэоз ацемент чуан ахы сныќэтэейт.
– Асќаамта бабази Елена?
– Цсшыара сыќан уажёы сыпсшыара аамта нцэейт.
Ацарахы сааит, – лхэейт лара.

Уаха акгы. Лена дсыхэацшуан омашэа ибаны. Санына-гыла, лхы сгэаёы иныќэылтеит. Уи акэара-кэарахэа аицасра даёын. Схаёы смааизацызт саргы. Лхы сгэы иаадысхын, снылёацшит. Лена лакэын... Зызлан лыхцёќаа лыќэын, лыбла тбааќаа азмыжь еицш ииацэан.

1982-1983

А Р О М А Н

ШӨЫШЬХАНХЫЦ

Аңсуаа жәабжь хьантәк анраҳалак:
«Шөышьханхыц» иааорада инамоаит» рхәоит.

I

Ашарпазшәа ақәоура иакәытцит. Ашьхақәа ирхаршәыз ахтарпарқьақьа азәы иаархихызшәа, иаалашеит. Арт аомышк амш даара аеырцәгьан икан: ачараә амац зуаз шьамханынза ахәынцәа иланаргылеит. Ашьхарахьтә ачыхь лбаахәаны ақыта иналанажыт.

Астәна дааңсазар акәхарын, паса аиңш заа дзымгылеит. Ашьыжьтәи ахьта дареицьны даман. Илахь еиқәын. Икалап гәала имазамзар, ус, икыдцәан илеиуаз ақәа дарааңсазар, икалап ииасыз арт аомышк пхызу-лабәабоу цқьа дрызхәыцны еилиргар итаҳызтгы... Икалап, аиашаз, игәы иамыхәоз ак ибазар, ак иаҳазар. Ацыхәтәаны, ацанза даақәыпсычхан, акалап дацалозшәа иеырххо, ицәардагәы днықәтәеит. Убракагы убыс дтәан, ацәа иалахаз ипқәыс лахь уажәы-уажәы днаңшуан, шарпазы дахьымгылаз лаеңниҳәарц итаҳны, аха убри иақәнагоз ажәәқәагь изыңшаауамызт. Нас деитаналыхәаңшит. Еитәх иеааникылеит. Илахьгы мацк иааиқәитцеит. «Быцәаз, рыцқьа, быцәаз, бара бакара ахәынцәа иламгылацгы азә дыцәахьейт» – рхәейт иблақәа, нас амса зцалахьаз инапсыргьыцта

цьацьақәа рыла лхы-лҕы ааишьшыызшәа, игәы аатынчхеит, дгыланы ахәштаарахьы иеынеихеит. Аимхәагь Астәна данбагылари хәа иңшыызшәа, ирыпқьақәа иаарылагьежыын, акао-акаоқәа абжыы аатнагеит. Уи ахәштаара ашьапафьы ишьтаз кәасға кьаәк аашьтихын, агәы иқәңсаз ахәа нхәыцишьааит. Ижжаза иааңшит апырғы. Изырцәозыз, ианышьтала аахыс оумакцзомызт.

Астәна иеааилахәан адәы данаақәла, Ахра дааңхашьан, дыбналан, ашьапа дыцууа агәашә ахь иеынеихеит.

– Еи, уара, агаза, ари зегь сара сымч ақәхома? – фәаитит Астәна, оумак ибжыы хамгалазакәа.

Ахра ихы ак аахазшәа, дцыцза даангылеит. Аиашаз, уажә дыхнымхәыр, аб ихала ари ашьапа аимыхра далагон.

– Уанбанзасцәыбналои? Уао икаимцац коумцеит. Уааи, арахь – ихәан, ашьапа ахафьы ишьтаз ақды ахы днықәтәан, иқьаса аатыганы, ататын аилархәра далагеит. Ахра ишьи-ишьи еиқәто даахынхәын, изқәа иаб иахь ирханы, ақды егы ахафьы тынч иенықәикит.

– Уара сықкәын зацә уоуоп. Ахра, абаа еиңш суқәгәыҕ-уеит, аха узыхшаз уангы саргы иаахәтауркәалеит. Сара сызшаз сылахь ус аницзааап. умбои, – Астәна ишьанца иақәыз ацәымса игәы аиңш ичны иказар акәхарын, иахьишьит, иахьишьит, аха амца акуамызт. – Дызшаз дисасуп уи аңхәызба, дынцәахшоуп. Хымш раахыс лшьапы дықәгылоуп, уажә акәасқьа дыонагьежьюа дыоноуп. Илацәажәода? Хара иаххәо лаҳауам, лара илхәо хәауам. Ақәацәеи адагәацәеи реиңш хәилахәп! Мап, мап, уи зынза хара дхәцәтәымуп! – ихәейт Астәна, нас ампыл шьтпаа игозшәа, зыфюы лахалахәуа абылра иафьыз ацәымса итатын ахы интеитан, ихәежәаза иказ инацәала днақәығәҕеит.

– Дцыркызаргь, длашөызаргь, сбызшөа захауа азө дыйказтгы, цыанат шыпыла сымцоз! – илабжыш аахаддылама ухөартө, иажөа даналагоз игөы пшааны ибжыы аакөацкөацеит иара. Ахра даахөын, иаб днеефацшит. Уи, цабыргыцөкыан дыштөуара дтөазшөа ибеит. Дааскыан, днаивагөгөан дидтөалеит, макыанагь ицөаакыз иаб ибамба кьае инапы ныкөйтцан, диефацшуа далагеит. Астана ибла ааихмырсыгьзакөа акөаскьае амардуан аеыпссара иаеыз Елисо длыхөацшуан.

– Уанацалбеит, – саб шыта деикөтөазар калап хөа игөы ианаанагоз, ацөажөара еитаирөыцит Астана, – ахаан ирымбац-ирмахац ацхөызба пхөысс даарго убахьоума? Абаата ишцакеитцеи угөанала? – атакгы алаистап алафгы алаиасхөап хөа ипхьазаны иаб днеефацшит Ахра.

– О, уи Ханифа пшза лакөын хөа сыкоуп, ианамузах ма пхызла димбахьаз! – иааеахицөеит аб.

Ахра даалкөакит. Ихөарц итахын зны-зынла аца иамхөазакөа пхөыс дшизааргалозгы, аха иаб аиааира иман дшыкоу даанхар итаххеит.

– Сагамыз, саб, сыццакцөазар калап!– уаха акгы мхөакөа доагылан, ашыаца иацагылаз ашыака арцысра далагеит. Уи арт ашыакакөа ирцысуан акырхареитцарц итахызшөа, уи урт ашыакакөа ацынкөа реипш акөын амөыркөарахь иширшөуаз. Зны-зынлагь даахьахөны, алөа иагөылакыз иаб ихы-иөы дныкөпшуан. Нас иус даакөыпцын, даатгылеит. Уи, иаб мчы көарак иламызшөа ибеит. Ианакөызаалакгы зхы-зөы зхаччоз, атыша дхыкөгылазаргь шөарак знымпшуаз ахаца, уажөы иоуижьуаз алөа иалацан ишьтуазшөа ибон игөыгра хөыцкөа.

Пытрак ашьтахь ашыаца еимыхны атып икөыртцахьан, – амөыркөара иаддыргылахьан, амшьамба рены акөаскьа ицагылаз ауардын ианырцахьан. Аха арахө еилиргонаты, Астана амхы ацыхөан иказ алтарра днылалан, еидарак алтө быца иманы дааит. Ашыжь дшыказцөкьа акөымкөа, иаха длахөыхын, икалап, уи зыхкьоз мыцхөы дахьыццакуаз акөызтгы. Уажөыцөкьа ара иаламгои агөылацөа!

Ацалакьае икөын ацөакөа. Хыхьтөи – Камс ацөа акөын. Уи сынтөа даара ибыкөохьан, рыцха, тагалан анафа, акөтагь еипш икөымпылза икалеит. Астана идыруан арахө шаны адөы изыкөу. Аха, иага умхөан, инапала имаазөи, иацуха иршырьц ацөаца ианыцаргала, илымхакөа кны дыбналеит. Егы – Мымка ацөа акөын, уи ажө-баа иага аөоуцаргь азхара калазомызт, ахш азынгы оумак ихалалзамызт. Ацөакөа ааитцыхын, ашта агөы иныкөйтцеит. Алакөа, арт аоымшк акрыфара иахашшаар шиашамгы, ахаргькөа реипш, ихыгыжь-хыгыжьааза рцыхөакөа рыжөа итарцаны, ацөакөа иаарыкөшеит.

– Нақ, нақ, азөа шөагааит! – абыца анышьтицаа, ацөа апыртцра апсреипш ипхьазаны аонатцакахь рөынархеит алакөа.

Астана ицөакөа ацьыка ртеипсеит, нас иааигаз абыцакөа аларсны, ирхханы, алакөеи ацыгөкөеи ахьзымнеиша аца аганкөа рөы иадитцеит. Арака урт ацша иаршшон, амрагь иароон. Акы ахөынтцаррахь иалеитцап, егы ихазы ицөахып. Оымчыбжьа рыла ацөа мазөихон, иутаху аимаа захла. Астана иизахуаз ажөцөеимаа дөаакы еипшзамызт. Ахөы тассы, ипхатцөы-пхатцөуа, итатаза. Ақалакь аөы аимаа ззахуеит хөа уцар – раб ихө иркуеит. Мап, иара иман «раб ихө» иркуаз аимаагы, аха шамахамзар ишьейцазомызт.

Рапхъаа ишьейцеит Мыкә аеыроарае. Ашьтахь ишьейцеит Акәака данцоз. Уи аены цсуа гәлымцәахык дыржуан. Ажәлар зегь еилақызқызуан. Рыцха, сасра ицхъан дахьнаргаз, дырцәыпсызаап, ашьтахь адәыгба дақәцаны дааргеит. Атла иалорыз амац ицхаит хәа, дахьыцсыз азырхакәа, адырсаены ажәлар драгоуп хәа нарылархәеит... Ажәак ала, Астәна иеимаакәа ынтәроуп иахьишьейцахьоу. Еикәшәшәа игылоуп.

– Узырццакызеи, Астәна, хәргы хуцхраарын! – ҫаитит агәашә аартны аштә иааталаз Тыта. Уи диқәгәығны Астәна ашьаца еимимхыр, мчыбжыкгы уа игылазаарын. Аха Тыта ари ажәа ихәеит заанац ацәажәара иеалеигаларц, ақсшәа усгы ауаы ицырхагазам.

– Аа, бзиала уаабейт, Тыта, унеи аоныка! – ҫаитит Астәна, саргы уажәыцкәа снейуейт хәа аанарго. Аха уажәыцкәа дышзымнеиуаз удырратәы икан, избанзар, уи уажәоуп Қамс ахы ацәа ахыхра даналага. «Ауаа ухәеит хәа, рыпсра аазшәа рыцсы заны итәоуп. Ирыцалазеи, анацъалбейт! Цаса ачара ашьтахьгы – чаран. Уажәы Тыта иеицш азәык-ыцъак роуп, егырт рәырзеит», – ихы дацәажәон уи.

– Уахь снейр аастә абра саауцхраар лассы халгап! – ихәеит Тыта ихагыц өежыкәа ааирцшын.

– Ачара бзиан ицейт, Астәна, уажә ара сахьыкоу азын исхәом, асасцәа бзиакәагы утан, Егры инаркны цсоунза азә дагмызт, афатә акәзаргы, анцәа ила, икажын.

– Зегь шәымчала ицагәышьейт, сара схала акырсылшозма? – нацитцейт Астәна.

– Амш ухәеит хәа, ашьацкәа ағыцуан.

– Цас иауан хәа сыкоуп... Уф, гәышья, – ибга ааитцихит Астәна, – абри ахы еихала агәта иааикәырцаны, абна, ацацака икәгылоу ақәаб итаца!

– Еех, Қамс рыцха, арт атәыоакәа ирхасырцарызеи хәа ушыкәыз, ақәаб ашка иназгар акәхеит! – Тыта ацә ахы аашьтицаан, иҫынеихейт.

Ахра иеиәхәан амардуан данылбаауаз, деитахьапшит ишьтахька. Адәахы игылоу рылапш дыцтамшәартә ашә ләавакны дгылан Елисо. Уи арт аоымшгы цсшьахак шылмоуцгы, амра ахыгыло лцәеи-лжы рыбжъара акәушәа, лхы-лҫы еилыпхон, лыцымшь еикәацәкәа кыдыхәхәа икан, лыхәда хәрак кәашза иаапшуан. «Бзиала» хәа иалхәеит уи лыбжы мыргазакәа, лыблакәа рыла. Иаргы ихы аалаиркәйт: «бзиала Елисо» ауп уи иаанагоз.

– Хәра асацәа хзаауейт, ура уабаци, баба? – иахәазба ашьац илшьяу, ицкәын днейзыпшит Астәна.

– Аусхәартае сымцар цсыхәа сымам, саб, ататаын аҫахәаразы хәитцахеит. Хыхьынтә ихақәыгәгәоит! – илахь еикәйтцан, икамчы имагә инаникәейт.

– Хаи, амца иагааит абри ататаын, жәынгы-ҫангы хәхәда ишпакылагылоу! – даагәамц-хамцын, ибжы рмацны инацитцейт: – Пхәысаагара ахагы умамзар, изутахузеи ари акомисарра! Уца, баба, уца, амала ласы узаауазар уаа, мышказы акгы ахьяуам ари утатаын.

Аштә иаатәлейт даеа ыцъа-хык. Урт рыбжы иалцәраа иуахауан Астәна иахәшья Хыкәыр лыбжы. Ацәажәара далагар, дакәыцзомызт. Ицьюшьаша, ари ачымазара лыхьны дыкан Цакәагы. Урт роыцъагы аоны ианааонахалак, Астәна ес-саат ашә ихы нылакны днары-цахәхәон: «Иазхоуп!»

Иахьагы лхаца акнахартахь дылгозшәа длаццаны, Ноунтә дахо дааит Хьыкәыр.

– О, слыкәыхшандаз, закәытә пхәызбоузеи Ахра иааигаз, – Елисо лырехәара далагеит Хьыкәыр, – закәытә планузеи, лыблақәа хааза, ахәыхә айцш дкәымшәышәза.

– Аштә шәзыкәгылоузеи, бара! – нарыкәфәитит Астана, – аоныка шәнеир, шәагымтәари?

– Ахәсақәа атыша ахыкә ағы еикәуршәаргы, убракагы ацәажәара иалагоит, – дцәыцаччо фәаитит Астана иацхьа игылаз имахә Бацъга. Аиашаз, Бацъгагы игәы иалнаркьон ахәсақәа аштә икәгылан иахьцәажәоз, аха ибжыы рыкәеи-мыргеит, аоната ацшәма иәацхьа дыгхашәеит.

Астана ибжыы шраҳазцәкьа, ахәсақәа рыхәда ашаха аахадыршәышәа, рыбзқәа нарыхәлашәеит. Еибархәыт-хәытуа амхарахыы инеибацхьан, еицрыхәхәа реынархеит.

– Бгәы иалымсааит, Цақәа, иаххәар иабаххәари акәымзар, Ахра асцәкьа сиқәгәыгуамызт сара, хәхәда шцәқикеи, бара?! Хәшцәлацәажәо атаца? Хәра хьышәа лара илыздыруам, лара лбышәа хәра ихәздыруам. Хәимшы?

– Ашьшыхәа! – лқышә лнацәа надылкылеит Цақәа. – Ари иахар ххы хицәоит, амалагы дырхаган дамоуп ахәыц икаитцаз. Иахантәарак даакәымцзакәа дгәынкьуан, ахаан хьаак змоуцыз ауааы, ахәхәахәа дшыкәыгьсчхәуаз, ашарцазы ацәа дагазаап. Саргы санаацш, амра гыларц ацсык акәын иагыз.

– Даеазныкгы дсырбеи абри атаца, – даагытәы-гытәшәа луит Хьыкәыр, нас Цақәа ахәсақәа рацхьа днагылан, акәасқьахь иназгоз амардуан инафәлеит. Амардуангы иакәыгәғәазар акәхап, иаафьж-фьжын, ирымп-цақьақьазшәа абга аатанареылеит.

Атаца еитәх акәакь ағы лхы ларкәны даакәагылеит. Уажәы акасы еикәатцәа лхаршәзамызт. Иаха еилырганы иубон леиқәашьа.

– Дырцааыми? – деитәцааит Хьыкәыр, ачара аены инаркны жәантәракара дыштәахьазгы.

– Ааи, ус рхәеит, аиаша уазхәода! Ахра иаахжәаны иихәаз ажәазацәык ауп: дырцаауп, ихәеит.

– Ах, закәытә насыцызыз ишәымаз, ах, закәытә насыцызыз ишәымаз, лареи шәареи бызшәала шәеибакуазтгы! – лхы рцыс-цысуа, даарыцашьыцызшәа аакалцеит Хьыкәыр.

– Шьта изаххәода! – ацәхәыра икәхаз реипцш, лнапқәа ааулыжыт Цақәа. – дырцаауп... Ацара злырцоода шәгәаныла. Ацәацәагы Қартынтә иаагома?

– Абызшәа акәзам икәоу, ауаа иоуп! – рхьаакәа хысеып хәа лызбит ирзызыроуаз агәыла пхәыс Қаруа.

– Оо, ди, азә ихьаа ахәшәтәра мариоуп! – ажьакца иааыаз лхы-лғы уи лышка иаалырхәит Хьыкәыр. – Аха икалаз – кәлеит. Дзустзәалакгы, сашьа ица дигхәысуп, ачара аены ааиха смоуит, – фәалтын, лнап иахаз ахьы-мацәаз ахьхра далагеит.

– Икабымцан, сбыкәыхшоуп, изыхәтоу фазәы ибтап! – уи лнапы днахьынхәлеит Цақәа, аха Хьыкәыр лгәы италкыз налыгзар акәын.

Елисо дахьылаз лгәы тыцны ицон. Уи еилылкаауан лара лызбахә шрымаз, лхы инаркны лшыап акынза лацшыла деимдо, деифьршәшәаны ишлыхцәажәоз, аха арака дымчидан, уи ароаш имцарсны иагоз ашәтыц дааызан. Иналаршә-фаларшәны, макьана цкьа илзеилымкаацыз лхьаакәа алалхылгарц, ашьа зкыпцхо иказ лқышәқәа лхапыцқәа иаарыбжьакны иааихалрыгәгәон.

шөара ахэынтқарратө усқәа шәрышьтәлар, – иаағахитцееит уи инапы астал инықәикшан. Ауаа бжыисит. Ауаа иахьатәи аамта ацөы алартцит! – илацәақәа нцөыцырцшны Ахра инаилаикшеит.

– Сағамыз, акы шәсыхөоз цысшьеит! – ихэеит даақыцсычхан.

Убри инаркны аратәи акоммунистцәа ргыза Кани иареи ашьтәлеит әеқәа рыцшаара.

Ахреи Кани еиөызцөан, ишыхөычыз еицрызхәит. Ари ақытан иказ бжы-класск еицалгеит. Дәәа мызқәакгы Акәәка ирган ацара ддырцөит. Ашьтахь, ишөцахьоу азхоуп, рхәан. Ацкөынцөа зегьы аколлективқәа реиөкаарахь ирыцхьеит. Рықәра шмаңызгы ирзызырыюуаз рацәаохөит. Ацәағәара еицтыцуан, арашөара еицтыцуан. Инөимда-аимдан ашөа хөо, реагақәа цырцыруа, амхы италаны инөиуан ахөсеи ахацөеи.

Цытк зхыцуаз ирыхргахьоу алеибырхөон, абжьаратө-қәа, – рыбжыы тыган акөымзаргыы, – иагьа икоу-ину азбахө рхөон, ацкөынцөеи азгабцөеи... Уака зегь еилкаан. Ацыхөтөаны, ари ахөынтқарра анхацөеи аусуцөеи иртөуп, аха анхамөатө усхөартақәа реы, ианамузах, аөреи ацхьареи здыруа ауаа ахаргылатөуп анырхөа, Кан акомөараа ргызара идырцөит. Ахра абригадирра. Знык иадамзаргыы ргөы еизнымхазөит дара. Рхөатөы еиқөшөон...

Аха аөы азбахө цьаргыы ирмахәит. Изит, илбжьахөаша ицеит. Даргыы ргөы кахәит, ртахы-иртахым, шьта урт рызбахө рхадырштыр акөын. Убри аамтазы жьтааөык икынтәи Кан иахәит Егры анырцө, ашөт ахьз зху қытқак аөы, излоу нхөык иашта итаны ишибаз, Ацсни Кабардеи раамчыдарахаз цьара

имгыло өыццышөк. Адырөаөны Ахреи Кани ахцатөи реы рывакны Елыртөи ауахөамаө инкылсит.

– Улыпха, хәт, угөапха хәт, уара зхышььаргөытца хакөыхшоу, – игөаөаза ауахөама ахаркөымпылқәа ирыцагьөжыны апап ибжыы цәка ихынхөаанза, «а-мин! – нацнацон зхы-зөқәа цөыш-цөышза иаапшуаз, мацөеиқәатцөала еилахөаз, омашөа еинаалоз ахөсеи ахацөеи рыбжыы.

Кан ишьапышьтыбжы мыргазакөа ауахөама дныюналан, ацзкөа реы дынкыдыцшыла-аакыдыцшылеит. Илапш иаатца-шөөит ихыдышьшь ацьар иадчадалаз Иисус Христос исахьа. Канн зынтрыс уи иалцуаз ашьа ацсы цоушөа ибеит, уажөымзар-уажөы ихыкөкөаны акада кны, зыбжыы зхарззала аныхөарта иакөшоз апап иаахөз цьишьон. Аха ииулак ибла аахигөит. Аамта имазамызт.

Кан иипшаауаз Сандра иакөын. Уи изакаразаалак царак имазамызт, аха, ишыкалаз сеидру, бжыа-ааба бызшөа идыруан. Елыр ауахөама аныхеи милацрацөала ауаа шадна-галоз анеиликаа, даны арака амацура далагеит. Уи иижьтөи, даазтаххалак зегь кылкьа ауахөамаө иаауан.

Сандра ицөашькөа наиркын, данаахынхөуаз, ибеит азө дизыцшны дышгылаз.

– Сара иахьа даара сеилахоуп, сашья! – өааитит Кан ишка дааскьан. Уи ицөа иалашөөит ашө инхыцыз ахацәа иара дшизыцшыз.

– Акымзарак сыздырзом, хара ахөынтқарратө усқәа харөуп, сгөы иаанагоит ухәццар цөгьам хөа, – Кан ашьшьыхөа иаргьа нап ндөықөитцан, иапхьа игылаз инапы ацарақәа наницөит. Сандра али-цси рыбжьара ибеит шака маат ыказ.

– Оо, мап, ари зынза имацзоуп! – икышө цыс-цысуа иалагеит иара, – ари акара сара шыбжъаанза исырхауеит, срыцхашөшьа, – дцар иртяз маңны, дымцарггы цсыхөа имамкөа даауазырит Сандра.

– Даеа убри акара устоит! – иаафахицөеит Канн.

– Ибзиагөышьоуп, – даакөыцсычхаит ацыхөтөаны, – шөылбааны шөыпшыз, уажөыцөкьа снейуеит...

Абри ашьтахь амоа икөлеит. Ицон иаанымгылазакөа, изыкөтөаз аекөа ирмеигзазакөа. Сандра аратөи амоакөеи абызшөеи дахьрыманшөалаз азы, асар раб еипш, ацхьа дгылан. Ашьыбжышьтахь, ицаа-цшаауа, ирулакггы иртахыз аоны иазкылсит. Аөышьтыбжь азөы иаханы ддөылтцырггы камлоз, аха уахьггы уаө дыкамызт. Иууаза икан зеггы.

Убри аамтазы акөатцаө ауаркь аөкьо, ацынтакөа таргөаөаны өык аакөыркөырит.

– Иароуп, Ахра, иара иа анцөа ицьшьоуп! – дууаза дыпан аөы днакөцит Кан.

– Аа, шөымбои, сара зынза сышөтахымхазеит! – өааитит Сандра илахь ааимарцахөны. – Снеины иаашөызтызгап, нас, хаззыцшыда, хөхьааз хцап.

– Мап, мап, ус калазом, ацшөма дмааикөа шыаөак кахцараны хөказам! – ихөеит Ахра дынеыжөцын.

– Ацшөма уаха дмаазар? – ихы-иөы аацөиркшеит Сандра.

– Даауеит. Уи ари аөыза аөы адөы икөцаны цьарггы даангылазом, – икөныз атапанча ипырхагамхартө иаар-өөины, агөашө ацхьа ишьтаз асакөа дныкөтөеит Ахра.

Ацшөма ицөтөы оны шыамхышөара ихаракын, ааигөа ихыбзар акөхап, ацса кауар макьана аөазара ахымлазацызт. Уи иацөыхарамкөа игылан еисырла ихыбыз ацацхаггы. Аюни

агөашөи рыбжъара иказ ацөць аөы икнахан даара икыд-кьахьаз, итакөакөаса иказ ауөдра. Ацьма атөыоакөа реипш, зхы еимөацаза ацөць иахагылаз ашьака ибжъаршөын ари ауөдра лахьынцацөгьа лазга-өазгоз алаба шөпа. Алаба ашьапаөы иахьынхөлаз асакөа – уи ацыхөтөантөи ажөашыкөсакөа рзы анхаөы иизбыз анаукатө проблемакөа иреиуан – ацөць акынтөи зыла итөыз ауөдра атыгара армарион.

Ажөак ала, ацшөма дызлакөнушьо хөа акггы ыкамызт абри аөы гьычны иахьааигаз азы дыкөнумшьозар.

Агөашө иадгылаз ацкөынцөа аоны азөггы дыкөзамшөа анырба, рбжы рдуны ацөажөара иалагеит. Сандра дахьыгылаз аөы ашка ихы рханы иакөөитит, аха ихьа-хөынггы ихөампшит. Иабаихөацшуаз, уажөада ибжы амахазацызт. Убри аамтазы, амаа змаз калац хөычык азын-цөала иртөны аоны ашьтахьала даацөырцын, адөы даакөлеит цхөызбак. Леидара хөычы ацацха ацхьа инадыргылан, ибаазаз лнапкөа цырахөала ирбо, агөашө ахь лөыналхеит. Шьта иудырратө икан уи амхы дшөлаз, ицхьыркөакөан иказ лмагракөа роужьра далагеит. Ацхөызба леилахөашьагь цхалшьазар акөхап, дкацшьшьза дааиц-рашөеит. Ацыхөтөаны хөычы-хөычла лшьаөаөа ирыгырхо даатгылан, ицшны игылаз ацкөынцөа блала иааимылдеит.

– Ацшөмеи, ацшөмацхөыси арантөи рацөак ихарамкөа цсрак ахь ицан, имаазац, – өаалтит ацхөызба. Убаскан акалөашөа днарзыцшит агөашө иадгылаз. Дарггы еилыркааит лара дшөаны, лгөы ацхара-цхарахөа аисра ишаөыз.

– Хөылбзиа, ацхөызба?! – аурысшөа лахап хөа зынзакггы дакөгөыгзомызт иара.

– Бзиа жөбааит! – акласстө парта дахагылоушөа, лөаариашаны, кыртүа кцентла ацак аакалцан, лхы-лөы

мацзак иаалырччеит. Уи илзацәажәоз абызшәа цас ирхәоз цылышьеит.

– Хара баб иакәын иахтаһыз, аха дыкамзар, ишцааури, даеазны хаап, – ҫааитит Кан иеы ахәда инапы ахьшыа, дыззааз еилмыргакәа дшымцоз шидыруазгы.

– Сара саб иеы акәзам сахыыкоу, саншыа иҫоуп? – атак аакалцеит лара. – Арахь сара аамтала сааит, арцааратә училишьче ашьтахь. Хапхьяка, аоныка, Қартка схинхәуеит.

Нас ацәажәара далагеит Сандра. Ацшәа анихәоз уи ада акгы изымдыруазар калап хәа угәы иззаанагоз ахаца, ацчахәа ақыршәа анаацәырига, апхәызба лыпштәы ааит, лыблакәа ччеит.

– Даара сатамзааит исыхыыз азы. Сшәыхәоит арахь шәымсахыцырц, Нико уажәыцәкәа даауеит.

– Мап, мап, апхәызба, бхаргәымцыр хтаһым, – ҫааитит Кан.

– Сшьамхы арсны сышәмыхәозар... – лгәы иалырсны рапхья даагылеит лара.

– Ибыхьзуи, апхәызба? – днабжяацаланы зегь еилыр-каауаз абызшәала дцааит Сандра. Уи иаанагоз иара лара лҫы изакаразаалак мазак иоур итахзам хәа акәын.

– Еилисо сыхьзуп! – лыблакәа иртажыыз лхахәы днахан, хыхь иныкәылцеит.

Уи аиашазы, ахәылпазтәи амра еицш дкәандан, лыччабжь гәыкын, лыбла хаакәа агәыразреи агәбылреи рхын. Ишыкыруа лызкәа икәыз лыхцәы еикәатцәкәа, ацәца аицш итыхәхәа иказ лыхәда, лоура-лытбаара ари аштәҫы анцәа инапала иааганы итаиршәаз пхәызба пшзаны дкартон.

Ахра дахыглаз ибла иаахгылеит ахаан дыззымхәыцыз сахьяк: икалозыз, ари апхәызба гәлымцәах, ари лыхцәы

самсалкәа ахацсаны, ари абла хаакәа апшқа ихәарпшуа, ари ақышә ссиркәа рыла ацсадгыыл иазку ашәа хәо, агара лырцысуазтгы. Ахра итахзамызт уи агара даеазы итәызарц, хатала иара итәызарц ауп иитаххаз.

– Абар азы ахыыкоу! – аирызи ацәцеи лыман дааин, ахьхьяхәа инталтәеит.

– Азин сышәтозар, апхья сара изжәуеит, нас шәгәы иалмсуазар, абни абарца аханы икәагылоу ацәардагәы аҫы схы ныкәсцоит, – Сандра иихәаз зегьы ацчахәа апхәыба иаалзеитегеит.

– Ишпакамло, уара иштуаху! – дакәшахатхеит Елисо.

– Шәара уаха шәанеилго сеидроу, – инапы кяаны абарцахь иҫынеихеит.

– Зынза исмахәзеит уажә иихәаз, – лыблакәа тхаха Ахра днеиҫапшит лара, – сыҫымзар, аҫышәан.

Ахра ихы ааирцысит.

Кан дыхраа-зраауа аҫы дадгылан, дхәыт-хәытуа ак ихәо далагеит.

– Ах, ишпастаху Ацсныка ацара! Ацсуаа ирызкны ажәабжь ссиркәа сахяхеит. Зны лакәк сапхьеит, уака зызбахә рхәо апхәызба, лыхьз сгәалашәом, бжь-өишьцәа драхәшьоуп. Убри леицш ицшзоу илыбаргәузеи!

– Баргы убас быцшзоуп, Елисо. Баша бльцашьыцит алакә аҫы иббаз апхәызба.

– Мап, Ахра, уи сзашьтоузеи хәа ауп ишухәо. Ус бзиа избазом сара.

Елисо блала дааимылдеит иара. Амца зхыз иблакәа, ихьяпштәыз ихахәы, ижәоахыр кьякьякәа итеитцш, – урт зегьы лыханы дыркын, иара диддырчаблон.

– Уннан, сиҳәо закәызеи, сзыкәшәаз закәузеи? – лхы еимлагәа илкит. Дызлаз цхызыз цыылшьон, шытахька анаскьара лтахзамызт.

Кан икалаз еиликааит, уажәы-уажәы аеы ахәда дныкәпшны, Ахра иахь даапшуан, аха иоыза ак ибо хәа дыказамызт.

– Елисо! – ашышьыхәа җааитит Ахра. – Сара иахьа аицш агәыгра сыман скамлазац, – лнапы аашьтихын, лыбла дхыцшыло даагылеит иара, – икалап сара иныцтран икоу зынза имацзар, уи ауп сыбзиабара аира иазыццоу аамтагы абас изкьаҗу. Сара бсыццар стахуп. Бысцәымшәан. Сыцстазаара абри бнап хәычы ианыццоит, сбыхәоит, бахзызаауа игала!

– Хара уажәоуп хәнеибадырыз, Ахра! – уи ихәда леакәмыршакәа аангылара ахьылчхаз дацәгәаазшәа, лхы аалалыркәит Елисо.

– Абзиабара иашацәкьа ирацәаны аибабара атахзам! – ихәеит уи лызцаара инакәырццакны.

Елисо лнапкәа Ахра иааимылхын, ашышьыхәа аюныка ддәыкәлеит. Иара дгылан длыхәапшуан. Рацхьа ицегь лшьапкәа аалырццакит, нас – дыюны амардуан дынхалан, ауада дныюнапка дцеит. Краамта лиарта дылатәан, нас лхы ахчы инылалыжын ахәыцәы-хәыцәра далагеит.

– Ас ацшқацәагы ирыхуам, Ахра. Уеилагама? – дгыжы-гыжыуа ақәаца дыцан Кан.

– Иутаху сызхәа, цым, сара ари апхәызба бзиа дызбеит. Дсымамкәа аюныка сгәарлазом.

– Хәи, хшьапкәа ццәандаз, хәи, абри аеггы харггы хәибамбандаз! – цьарак дызгылазомызт иара.

– Сара дызбеит, Кан, ари апхәызба азәгы диеипшзам, данаахадгылацәкьа, санхәычыз аахыс дыздыруазшәа збеит. Мап, Кан, иага соухәарггы лара дсымамкәа сцазом!..

Ахра арт ахәыцрақәа данрылц аусхәарта ашта дантала ауп.

– Иудахныхәалоит, аоыза, акомиссар! – җааитит араион акынтәи иаины итәаз асас ихы-иҗы абжа еихаршәны, абжа ырччаны.

– Итабуп, итабуп! – ихәеит Ахра мацкгы даапхашьаны.

– Ажәак ала аҗаацәаратә зцаатәы збоуп, иаанхаз ахәынцқарра азцаатәкәа роуп, – ихы даноаха, ибла асаркьакәа аацырцырит араион акынтәи иааз.

– Изаазарызеи, аицахарақәа хамоуп! – дакәшахатхеит Ахраггы.

– Ианбанза? – икылкаан дцааит уи, нас днагылан иеимаа ацарцәажәо, ауадаҗ аныкәара далагеит. Уи ишәыз аplash цәыш иацыхәхәон ихәда таркаца изкыз акитель. – Шәгәы иаанамгааит анхацәа ирымазам хәа, зейпштам ала ирымоуп акәацгы, ашәгы, акәтагыгы, – ихнацәак хаиркәалахьалан аицш даангылан, ацшьбатәи инацәа иаха игәгәаны днакәыгәгәаны, инацицеит: – ацараггы. Ижәдыруазааит, ашәахтә ашәара хәынцқарратә усуп. Уи зымшәаз илшазом хәа акәзам иаанаго, ахәынцқарра дадгылом хәа ауп ишыпхьазоу.

Итәаз ажәакгы рымхәеит. Амц цыруазар иуахауан. Зегь акы ишьтаргәгәаны иакын, рыбз рыхәланаршәуан. Азә ипсыц лейга-өейгар, ма еимхәак дакны дааимхәарггы, акы ипгырхагахарашәа ргәы иабон, азақәан еиларгоз цыыршьон.

Араион акынтәи иааны иказ ахатца имоа дшыкәлазцәкьа, еизаны иказ актив рьешаны ақыта ирылалеит.

– Сара исзеилымкааз акызацөык ауп, – ғааитит Ахра даарагь игьы алаќамкәа, Закани иарей рхала ианеизынха.

– Иарбан уи?

– Цыпх Москва апленум моапысит.

– Нас?

– Нас, закәызеи, анхафы уеизгы-уеизгы жәык имазароуп, аколнхара уи кәшәала деиқәнаршәароуп, арахә ашәахтә рықәхтәуп хәа уаќа ирхәаз?! Москва ирзбызи хара хәы иќоуи еиқәшәазом. Сиашазами сара?

Закан ихы-иґы амарќапы асахыа аиуит, икылкаан Ахра днеиґапшит.

Ахра ибзиан идыруан Закан дызустаз. Уи аґрей аґхъарей издырзомызт. Ари ақытан апартиачеика анеиґыркааз ашьтахы ауп анапынцашыа аницаз. Иара убри анапынцашыагы уажәыгь инагзаны имцазацызт. Қыаадк инапы аґеиґуазаргы, аґаа ирбалар-ирахалар итахын, аґыга амарќаф интшыны, ибласаркыақәа цырцыруа, аґынца днаґапшуан. Ақяаад зкыашыуа ак амазар хәа дшәон. Нас иґсыґ алаґаґагара аанкылан, ашышыхәа ианиґон ґ-нбанк: З.Л. Арт анбанкәа уанрыхәапшлак, ақыпхәа иаауґәалашәон ажы иќаитцаз әеимааи, аәы ашыапы зларчаґоз аґәымґи. Уи игәаларшәо, дазырхәыцуа ауп урт роышыа шидырцазгы. Закан Ламба дыштарадазгы аґаа ицәшәон. Ахаан игьы итаз ихәазомызт. Иавторитет иаґырхагаз ажәак азәы иааиґыцшәаргы, аґырхәа дизыґкыазомызт, икылкаан днеиґапшуан, нас мчыла иқышәқәа ааирччон.

Закан излеихәоз ала, Аґсны асовет мчразы ианыкәґоз, иара ихатәы отряд иманы аменьшевикқәа дырґагылеит. Хаґарыла драбашызаап аґацәа. Рыцхарас иќалаз, иґызцәа зегь тахеит. Иаргы, ихала данаанха, иеишыырц далагаз-

аарын, аха аґыхәтәанза, цқяа данхәыц «сара хәґхыаќагь ажәлар рус саґаххап» ихәан, даангылазаап. Ус аґәу, уи атәы ееила азәгы издырзомызт, аха Закан ареволиуґия аус дшазыќаз убасќак еилаґатан, убасќак аґаґ илаґш иацәыхаран, иашыталацәґыоз дыќазаргы аилкаара игьы изақәкзомызт.

Закан аґаа рґаґхыа ақәгыларақәа хтакны иман. Дцангы-даангы иихәоз ак аґын: анхацәеи аусуцәеи еидгыланы ахәынґқар дшахырхәаз, амчра рнапахы ишааргаз, урт рыдгыл иазрыцхан ишыќам. Ажәлар анасыґ ду шрымаз, урт зегь зыброуроу дара шракәыз. Хара хәы хаталатәи ахатәра атыґан аґаатәыґоса рхатәра ауп иќоу. Цаса арт ажәақәа ирыґаркуаз Закан зынзагы издырзомызт. Ихәон, избанзар, зегьы ирхәон. Аха иаґанакуаз изеиґазхәашагь дизыґшаауамызт. Хәарада, Кан ма Ахра днарыдгылар, араќа еиґыршәшәатәу хәа иќоузеи, аха апартиатә лидер ихы изаґәамшыеит, ахыларќәра итахымхеит. Ас мацара ианбанза ичхәуаз, енак, маґкгы рќаф катаны Ахрей Закани шаауаз, уи игәаґыт:

– Ак уасхәашан, Ахра, уара ишеилукаауеи абри хаталатәи ахатәрей аґаажәларратә хатәрей, насгы амыругақәа ишґарыдхәалоу урт? – дцааит Закан ганкахыала Ахра идыррақәа ґишәарц итахушәа, даеаганкахыала апартиатә ґызара ааирґшырц...

– Урт еиларґашыатәзам, зынзаск еиларґашыатәзам, – ғааитит Ахра, – аамта ґыц иахылцит аекономикатә система ґыцгы: адгылқәа, ацәаґәагақәа, мамзаргы аарыхақәа хәа уара узәу азә иакәзам изтәу, ахәынґқарра иатәуп. Ахәынґқар иуитоит унхарц-унґырц ухазынгы аґаатәыґоса рзынгы...

– Уңши уара, адырра умазаап, Ахра! Аиаша уасхәап, адырра змоу ауаюы хара дцоит, – иапхья игылаз арғыс изкәа дасру иахышьру аилкаара удааны инапы наирххеит Закан.

– Адырра змоу иакәым, измамгы дцоит! – ҫаитит Ахра ажәон дацапшуа, убриалагы изгәамтазакәа Закан игәы акацәыхәа агәыр налаиркацеит.

– Шьюуки-шьюуки Пушкин ифымтакәа рыпхьяшьа рдыруеит, аха апартиазы еигу-еицәоу рзеилкаазом – ҫаитит инакәырццакны Закан, насгы ишьа иузшәа игәы ианагазар акәхап, ихы-иҫы ааихаччеит. Ахра уи ишка дынхьяхәит ажәа имеикырц итахны, аха еилызкаауада хәа игәы ианагазар акәхап, иеаникилт.

Уиижәтеи шыкәсык ақынза цит. Еизарак ағы Закан дыкәгылацыпхьяза цәажәатәыс имоу хаталатәи ахатәреи ахәынтқарратә хатәреи роуп. Ихәоит уи арт ажәакәа рцакы еихыршәшәа-еицыршәшәаны апартия иалоу анхацәа рааста акырза инеиханы ишидыруа ирцабыргырц.

– Иузеилымкааз ак ыказар калап, Ахра, сара сухәоит урт аматериалкәа уеитарыпхьярц. Сара исызхатом арахә ашәахтәрыкәхуп хәа хәаны, арахь, ханцәаха ажәлар афатә ахьрылаххуа. Акы уамжъазааит, апартиатә усура – акәамацамаракәа амоуп! – Ахра диабжъазшәа аакаитцеит Закан, аха уи игәы ихьухьууа итан ақытсовет ахантәаы иажәакәа: «Москва ирзбызи хара хәы икоуи еикәшәазом!» Иихәарц иитахузеи уи ала? Адузза а-ҫык, а-бзык имоуп хәа аума? Ус ауп ианаго. «Ех сызлымхак аҫамтгы, уара уеигш аоышьа здыруанда!» – иҫы ааихыхны дцәажәома ухәартә иеыназыкаитцеит Закан.

Астол иахатәаз цәыцакәак рылсзхьазар акәхарын, рыбжы цәгыахеит. Пытраамтак ус еилан, нас азә ибжы царыхәцәаза ирылатан, иааикәиртәеит. Абар, абыржәшьта аныхәао иажәа ихәаргы цәгыам хәа угәы ианаанагоз, Тыта иакәу Ианкәа иакәу азәы ашәа аацәыригон, азнык азынгы инацдыргызуан, аха иаха абжы ахышьтыхтәыз атып акны ианнеилак, абгакәа реипш еилаууа иааилахон.

Елисо лгәы ишаанагаз еигш, лассы дзыхнымхәзеит Ахра. Уи лыблакәа ааихмырсыгызакәа агәашә ахь дыпшуан. Уажәымзар-уажәы, уажәымзар-уажәы... «Ах, дабакоу ари ауао, лассы саауеит имхәаз?» – лхы дацәажәо ауада дыюнан лара. Убри аамтаз амардуан иаҫеибахәа ахәыцкәа халеит, нас ашә иаалагылан, ицыц-цыцза аҫаца илзыпшуа иалагеит. Елисо доатцыххын, иреитцбыз азгаб хәычы нацәала длыпхьеит, аха уи лцәа дталан, дыпхашья-пхацо аҫаца лахь дыкәлазомызт.

– Бней, бара, ак балхәоит! – налабжыргеит леихабацәа, ларгы лыбла разкәа аҫаца иналыкәылкын, уи лышка лғыналхеит.

Зхахәы еилажәжәа иказ уи ахәычы, лыхцәы агаз фәы алышәшәон, лылахь шәахста хәычык анын. Елисо уи иллыркит печениа цырак, ахәычгы, ажәцыс еигш, дгәырҫацәа аоны дыюныпраит. Егырт, иаха ихбыцкәаз ахәыцкәа, ирыдруан абас акраамта ашә ағы иангылар, даргы ак шрытатәхоз, уи акәхап, аҫаца иналыпхьяанза илбааны изцаз. Ахәыцкәа ацҫахәа еицәажәон – Елисо изакаразаалак ажәак лзеилкаазомызт. Уи ари аус аалгәала-шәацыпхьяза, лцәа даатзызон. Икалтәзеи, илгәагызеи!

Мчыбжьык ларазатгы – ма иара дыхшәа-шәарын, ма лара. Аха иабакоу, – имуит Ахра... Аиашаз, ари цышьатәын. Знык иахьааифацшыз ицәырцыз абзиабара иацныкәеит. Иккалап ус шамахамзхар икамлацзар. Елисо хәычы-хәычла ахәыцрақәа даамтадырсит. Лыбла еиҭаахгылеит илхамыштәуа уи аухатәи асахьақәа...

...Нико агәашә дшазааигәахазцәкәа игәеитәит х-еык рымгәарххақәа ркәаданы, рыеҭырхақәа аҭалартаә ишкыд-фахәалаз. Иоуразоуроу днеилбзааит, ибҭа еилашшо иалагеит.

– Елисо! – ибжьы ирдуцәар игәы наимоырны икахарашәа дшәаны, ашьшьықәа фааитит аҭшәма. Нико ибжьы шгазцәкәа, ларгы ауада дындәылкәан, днеиҭылеит.

Асасцәа аины икоуп Аҭснынтәи, – нацылцеит дшизааигәахазцәкәа, уи изцаара дазымҭшзакәа.

Нико аоы дашьызшәа даабалыбаҭеит, нас ихы агәашә иныкәицан, акраамта дымцысзо дгылан.

– Сцәа иалашәан икан иашьҭалан ишаауаз, издырыр ахәшә аҭаны исшьуан! – даауазырит ихы дааоахан. Елисо икалаз лзымдырзо, лыблақәа тырхаха ланшьа дихәаҭшуан. Иаргы даакәымцзакәа ҭачкәымла атах-атаххәа агәашә дасуан, ишьапқәа аанда ианикәон. – Абрака скәалкәало сыкнашәх шәҭахызаргы, Сқәама сара азәгы исызитазом, – иҭсахы еибакуа ифааихан, аонаҭхьа иказ аоаршьҭра дҭатәаны ацәуара далагеит. – Абра шәныкәҭшны иаашәҭаху жәга, сынхара, сырахә, аха Сқәама сзыншәыжь, акы еиҭшымкәа сшәыхәоит. Сара сыҭсы ҭанаҭы шәара шәымац зулоит! – ддоагылан ашҭа деиҭаныкәлеит.

– Зны асасцәа аҭсшәа роухәандаз, саншьа, нас, иаау-ҭаху кацала. Пхашьарами? – лхәеит Елисо уи илабжышқәа

лара лыбла ихыцызшәа лгәы ааҭшааны, илбаз иахылхәааша лзымдыруа. Адау иаоыаз ахаҭа акьажы хәа дцәуо адәы дықәлан днеиуан.

– Бзиала шәаабейт, асасцәа! – дкышә-пышәуа даахынхәын, урҭ днарыдгылеит Нико. – Саҭашәымцан, ишәылшозар?!

– Уара иуцәуо аеы ахьааго ауп, уахьақәзуа гәхьаас иукзам!

Сандро аттахәа еиҭеигейт Кан иихәаз ажәақәа.

– Хәи, знык сҭаркыр шәхаҭкы сымцоз! Зегь акоуп аеы сақәзуеит сара. Шәара ишәыздырзом, аҭкәынцәа, сара ари аеиқәа иадызбалаз. Уи збейт ааҭынразы Мыкә иказ аеыроаә. Сыҭсы цейт ауаоы тәыоа иеиҭш икәышыз аблақәа санырхыҭшыла, ахаракыра иахыҭозшәа ишьҭыхыз ахы, ирхәан иакыз ахәда, ицыю-цыюуа иказ ацәа, еилашь-кыруаз аҭыхәаҭшза анызба. Нас сашьҭалеит. Изыҭсаз акара оынтә еиҳаны иақәсырзит. Мызк цуеит сашҭа иҭагылеиҭеи. Аҭшқа имаҭц шыруа шәымбахьей, убас ауп амаҭц шызуа! Нико дцәажәон иҭси-иҭси еихьымзо, игәи илабжыши еилацәо, уажәы-уажәы ичабра каҭшь иблақәа ирыхшьыло.

– Мчыбжьык аҭхьа аизара ду хаман. Хәара хконституция раҭхьатәи амш азгәартон. Уи аҭыхәала иказ аныхәә снейт саргы иара сақәтәаны. Уи ныкәазомызт, уи сыцәкәашон, уи амоа арҭон хәыҭгы дугьы. Ажәлар хыҭны Сқәама иахәаҭшуан. Аушәақә аиҭхныолаарафы иаргы наган ианрыласыргыла, аеыоцәа зегь шәан, рыкәа наҭ икәыргейт.

– Еилискааит уара ари аеы ушеилахаз, аха ари ажәлар иртәуп, қыҭак иртәуп! – Кан уи ихы ак сызҭагалозар хәа дафын, аха Нико иихәац ихәон.

– Утаҳқырц хтаһуп, Нико ухацкы, угы ианагои? – деиҗацааит Канн.

– Сароу? – инаҗа игы инадикылеит аҗшәма, – аҗсуаа аеы згычыз ауаҗы ахаангы дтаркраны иказам! – нас инапы җаны аатра днавалейт. Сандра еиҗеигаз ажәақәа ахыкгы аарччейт.

Ацыхәтәаны ауп агәашә данаадгылаз Нико игхәыс. Иара уи дшибазцәҗа ашта агәтахь днаскыан җааитит:

– Цсы зхоу азә дашьталан даашам бымхәази?

– Ааи, исхәахьан? – лхы аалырцысит ашта данталоз.

– Пардон! Шәеибадыруз! – инапы абарца ицагылаз асасцәа рахь иаирххан, дынхырхәейт. – Иашьталан иааит!

Аҗшәмацхәыс лхы-лҗы аиқәара нахысит, – ичхә, икаҗдари нас! – нацылҗейт ларгы...

Нико аҗсраҗы иникылахьаз аҗәақәа илаҗырз анеира ишацхраауазгы, насгы цсабарала иара илаз аҗачакыра ишацнаҗозгы, ибзианы еиликаауан уацәы дангылалак иҗсы зыҗхәараз аеы шимбоз.

– Зегь акоуп шәара шәсасцәоуп, насгы асасцәа зегь шәрейцшзам, иҗалозар, сҗейцыка агьама жәба? – дааҗацәы-җаҗейт Нико ацыхәтәаны.

Даеа саатк ашьтахь аҗшәма игылацәа даеа җыҗеи асасцәеи астал иахатәаны аныхәарақәа ирылагахьан. Нико уажәы-уажәы иаацәыригон «хәи, шыри» хәа излагоз ашәа. Нас игылацәагь иаргы рыбжы ааиқәыршәаны, игыҗкаагаха ахәара иалагон. Уи иалаз ажәақәа Ахрей Кани ишырзеилымкаауазгы, иумдырыр алшазомызт рыцхара дук ишаххәааз, угы ааиланарҗәҗәон иалаз амыткәма, аха уи инақәырццакны ашәа иаҗаз ахаара иааунажыуан. Сандра

хәыҗ-хәыҗла иҗыцәа ирзейҗеигейт ижәйтәаз ари агырцәа рашәа аҗстазаара иақәиҗымыз ахатца ишиххәааз.

– Ишҗыкәу, ахатца данхатцаха, аҗстазаара дшақәиҗымыз, – Ахра днацралеит Сандра еиҗеигаз ажәақәа. Аҗсуаа урҗ рашәа азбахә шрымаз Нико игылацәеи иарей рхы азцазар акәхап, иахәгы рхы-рәқәа рыцхатәны, иахәгы рыбжықәа рцәуаны ашәахәара иаҗын. Иудырратә иҗан уи ашәагы ашәышықәсақәа ирылҗны иахәауаз, аамҗа хьанҗақәа рыкәа иахыҗысуаз ицқәаза ишыҗанатцаз.

Аҗх ашьшыхәа анаскыара иаҗын. Аҗы знахәуаз Елисо, ахәылҗаз дшырбаз акәымкәа, уажәы хәыцрақәак дрылахан леирыз лаҗхәаҗа ииаган днаскыаны дгылан. Аҗшәмацхәыс лассы-лассы дааҗналон, астал аҗы, ма ашә ықәылҗон, ма ахәапыр. Ахра иблақәа даароахан Елисо дылҗаҗшлон, краамҗагь илҗкәиҗазомызт лара лхы-лҗы иара игы еиҗш ибылбылуа хәаак ацралаанза. «Бысцәымшәан, Елисо, сара бзиа бызбейт. Абзиабара зыцәырҗыз ауаҗы – аҗгы ибазом, длашәууп. Убри азын ауп абас сзыжәоу, уи азын ауп избасхәаз сара быстәхар сҗахуп хәа. Бара мап бымкзейт. Саргы аҗстазаара абжы сахәауа салаҗейт. Сбыхәоит, сыхаара, былахь еиқәыбымҗан!» – ихәыцрақәа аахиркәшейт Ахра.

Уи игы иахәаз ажәақәа лахазшәа лхы аалырҗысын, иара иаамчыдарахаз уаҗы иааизеилымкаартә даақәыҗсчхәит. «Саргы агәра зҗейт абзиабара шыхәмаррам. Уара ииашан иуҗәзааап: «абзиабара иашаҗәҗа ирацәаны аибабара аҗахзам» хәа. Иумаскзом. Унапаҗы сыкоуп» – иахәит уи иажәақәа рҗакс.

Иќаларын Елисои Ахрей рыбжы мыргазакәа изеҕиз аицәажәара уаҕа иазаќәмцзаргы, Нико инапы астал иќәимыкшазтгы.

– Аоы аажәуоу, иҳамжәуоу!

– Иаажәуеит, ухацкы сцеит, иаажәуеит? – аху-сухәа иааиларыҕсеит игәылацәа.

Аха Нико иќраф шыќалахъаз ҫашъазомызт. Акы – асасцәа рахъ днацшны акы иаламхәазакәа дыччон, дагылацәкәуан, ҫбагы – ҕыт бжык анымгозгы «шәзыр-ҫы» хәа ҕиҕуан. Ацыхәтәаны иаацәыртцит ахҕатәигы.

– Сқәама аҕычразы смал зегъ нысхма? Инысхит! – ихы дацәажәо иҕааихеит ацшәма, уи акы, Сқәама сымхны иргома? Иргоит! – уи ҫба, сыќабла зацә шыны ахылоа-ҕсыллоа хааза хәҕхәа иқәстәама? Иқәстәеит! Уаҕа исцәыжәгаран иќоузеи, ҕыымраа, уаҕа? – Иблақәа аалашан, уаха шамахамзар имцәажәацыз Ахра дниҕаҕшын, нас ихара-бҕьтара изыҕагылаз ихаҕыцқәа аарҕшны хрыжь-хрыжь аччара далагеит. – Иаанхаз сыҕхәыс лоуп. Уи слеигзоит шәа акәым иззысхәо, убас леиҕш иќоу бзы-хаак лымоуп, аоны днашәымгац шышәхәо, еиҕах даашьҕпаан сара сахъ шәдәықәлоит.

Асасцәаҕ ацшәмацәаҕ аарлахәыхит ацшәма ииҳәаз алаф. Уи ишихәазцәкәа еиҕшгы ииҳәо изеилымкаацәкәоҕ дыќазамызт. Иага ихы лаиркәыргы, иага ихы шыҕихыргы асасцәа зырччашаз ак избар иҕахын. – Уаҕа?

– Азә дыбжәуужыт, Нико, – ацшәма ацәы наилаитцеит Сандра.

Елисо дзыцәшәоз уи акәхарын – лырехәара далагон. Леирыз акәак аҕы иналыргылан, ишыҕах ала дааины ихәда днагәзын, ижәақәа рышышыра дналагеит.

– Ари сара сыҕсы зыҕхәароу лоуп. Сахәшыаҕа. Илыхъ-ша сыхны сагааит! Сынтәа, хара хтәыла ахҕынраҕы, Қарт арцафратә училишьче далгеит. Абас далгеит, аа, – иарма нап аашьҕихын, итәаз инарылаикит. Уи инапы ахәбатәи анацәа шыхцәаз анырба, ччараха ирысит зегъы. – Иќалеи? – изымдыруазшәа инацәақәа ааиҕхәазеит, – қах, саҕашәымцан, ари абзарбзан ахы иҕакны ишыскыз ир-цәыҕкәан, нас ихыртәаракәхеит! Хәба хәа ишәыҕхәаза? – ихәан, асасцәа ахыирччаз деигәыргәан, аҕзаҕы зәырхәан икнахаз аҕаҕхь ахь днацшны, ҫыла арҕәра рыдитцеит.

Асасцәа ныхәан аҕаҕхь шааникылазцәкәа, Нико игәылацәа наицәагылан, еҕы ауадаҕ днаганы днадыриеит...

Ашыҕарахь иаацәылашеит. Ашыҕыҕтәи ахьҕа мага-мага асасцәа ахьтәазгы иааоналеит. Ацшәмацәеи дареи зейҕырцзомызт, уажәы уажәы абзиала хәа еибырхәон, игәыдеибакылон, нас иҕыцзан еиҕалагон ацәажәара.

Сандра мыч кәарак илазамкәа, иҕшь-еыкгы кәадырны иҫызцәа дырзыҕшын. Ашҕа ишныкәлаз еиҕш, ацшәмаҕхәыс дҕахәатәханы даарымпыҕахеит.

– Азәа жжәыша, Нико, Елисо хәа дцоит, иара ахыр-хырхәа дахықәжью дысыргылом. Агәылацәа шәыќазами, мшәан, шәсыцхраа, шәанацәалбеит! – зны азәы дигәыд-хахало, зны даәазәы, ашҕа дҕагыжьюан ацшәмаҕхәыс.

– Илхәаз закәи? – дыбҕаҕо дцааит агәыла.

– Елисо хәа дцоит, рхәеит, – ҕааитит аобатәи.

– Хоҕ, уи бзиами? – иҕыашәаны дааҕырхәсит актәи, – исымдыри ура, абас ак ыќазтгы акәхап хәа, ианбыкәыз Нико ацә шыны амоасцәа ианырҕеитцалоз.

– Шәсыцхраа, сымхәеи! – еиҕах азәазәала днарыды-ххылон ацшәмаҕхәыс.

– Икаждаран икоузеи, бхацкы сцеит?! – ашта итыцыз аецэа рлымхаёынза макъанагъ инаоуан ицаны иказ агёыла ибжы. Алашьцара еимыцкыаа, иаха ацъра амцан игёылцыз агёил аипш, хык ахацэа дрыбжыакны днаргон Елисо. Аекэагъ атаца дахыргоз акёу, аоныка рхы ахьхаз акёу, еивасны иахънеуаз рыхкэа харакны иркын.

* * *

Ишылалашьцара илашьцахъан Ахра аусхэарта ашта дантыцыз. Иахъа кыта дуззак дрылсит. Аиашаз, ашэахтэ ашэара злымшоз рацэан. Урт царта змамкэа ф-бахэык ирыбжыахаз иреиуан. Шыкэсык рапхъа рырахэ рыжэла анырххъан, даёазнык еицахаазоит хэа иалагар, даёа фыртынк аакылкыан иаман ицар хэа ишэон. Ахра изеилкаазомызт измам ирымхтёу. «Мшэан, уи ауао акгы имазам, имсхран икоузеи» – ихэон гёаныла амёа дахыкыёыз. Аха акы еипшымкэа игёы тнашьаауан Нырбеи итаацэара. Мышкэак рапхъа ууалкэа ушэом хэа иашта инталан, пшыок ихэыцкэа рыблакэа траа иззыпшыз рыжэхъа аархыган иааргеит. Апшэма иеигэшэ кны дыцкёеит: «саргы схэынтқарроуп, саргы истэхуп апстазаара!» Аха акгы идмыркацеит, ажэ апей иарей ааицрыхо, аусхэарта ашьтахъ ифахэан, Нырбеи ипейхаб фынтэ ракара апхэ ааганы иамцаижыит. Адырхаены Ахра уи ажэ ахъфахэаз дынкылсын, ашаха аапканы иоуижыит.

Ускан зака епныхэа иртэзей ақытсовет ахантэаоы. «Уара Асовет мчра иамыцхраауа урыдгылоушэа збоит!» – ихэеит зкышэ цафака уажэы-уажэы ирцысуа, азэ харак абаидысцари хэа ааигэа итэалоз аиачеика амазаныкёгао Закан.

Ицёушьяаша, уи дидгылеит ақытаё ауао кёыш хэа ирыпхязоз Тарашьгы. Уи азцаара азбара Нырбеи ижэ азхондаз, уаха акры итахызма, ахантэаоы иаб ижэзацэ наган иаимтэоз?! Кан ииулакгы ичханы даангылеит.

– Хэлыбзия, акомиссар!

– Хэлыбзия, Ахра!

– Хэлыбзия, дад!

Апшэа шиархэоз еипш акёын ишизыпкыозгы. Шёу-кы – уи дызёу аус ипстазаара атахызаргы ишакеитэоз рбон, аха ицашьыцуан. Шёу-кы – ианибоз ицхраауашэа карзон, аха абни уеизгы-уеизгы инасыгзароуп хэа дкёалкёало дызхынхалаз аиашазы дырцёымгын, дызго азы рбаргы цёыкёбарк ацыртэалон. Егьырт – урт хымпэада, гёыла-псыла «хэлыбзия, дад!» хэа иазхэоз ракёын, – рыцкёын иеипш дырбон.

Зны, Ахра ёыла дыццакуа араион ахъ дышцоз, Қаруа дналыхъзеит. Уи аёы ашьапышьтыбжы цкфа илмахазар акёхап, дхьапшынгы дихэампшит.

– Бызцоу закёзыей, Қаруа? – фааитит Ахра иёы днакэцны.

– Мачхум, нан, сызцоу. Аоны иатахым иарбану? Ацыка, ача, ашыла...

– Иааг, аёы иаагап!

– Мамоу, нан, сара ашьшыхэа сцалап, уара ушыццакуа збоит.

– Иага сыццакуазаргы, Қаруа, бара аатэа бшацоу бкахъны сызцом.

– Хаи, анцэа уиныхэааит, уцсынцры духааит! – дныхэаныцхъан, лыхэда лнапы ныкешьуа иаалрыцкёеи Қаруа. – Уеитасмырхей, сара анышэ зфаша!

– Гәһьяасгыбы ибымкын!– лаатцәа ахы аафәиһәән иаһьазейкараз иааиошаны, нада-аада акәадыр инакәицеит.

Апцәыс икалцара лзымдыруа, дгәырғьацәа амәа данылан даауан. Уи Ахра даһьяицәәжәоз даәа гәалакарак лыман, даәакала дрыхәапшуан аусура, аихацгылара, аамта ғыц. Иара Қаруа дгәатаны даһьяангылаз, леидара аһьлымидаз, ари асоциализм иатәу аказшьа бзиақәа ируакуп хәа лгәы илнатон. Аха апцәзаараф Ахра даәакала акәын дшыказ – уи аамтас дызлиаазгы, Апсны диизар, Қаруа аидара дшатцоу длаосны дцазомызт.

– Шәара оума зегь шәылшоит, нан! Адунеи аашәырхәит, аха абри ауафы ипхзаша иалцны ак иоуртә макьана ишәзыкамтац.

Ахра дшакәшахату ала ихы ирцысит.

– Нас, сыцкәын иеицш упхьазаны иуасхәоит, сукәых-шоуп, амала, угәы иалымсааит, шәара уахгы-еынгы шәыззаацсо аус цқа агәра жәгазом. Ишдақалои, гәрагарада аусура?

– Бымшәан, Қаруа, апхзашагы калоит, аарыхрагы калоит. Аха, изызари, макьана ишахтаһьцәкәоу иалцуам, азы ацарта анамам, азара азыцәгыоуп. Аха, ахы аныкоу, ахылца уафы ипшаауеит хәа ихәалоит саб Астана!

– Анцәа шәеигимырмааит уабгы уаргы. Ухьырхәаган укалааит! – Умццакзозар аоныка умәахызгон?

– Сагхоит! – ибжы рхәычны ллымхә интәиһәән, лаатцәа агәашә апхья инышьтәицеит Ахра...

Закантә ихәахьазы Астана: «Дад, ура зегь ргәы узыкацом, зегь ргәы кәзцахьоу ауафы дмизац. Азәы игәы анынха, иага бзиара қауцахьазаргы ибашахоит. Иаха еигьуп умацура атыц бзиа избо азәы иутар». «Иухәо

закәызеи, саб, ари атыц азәы ито-имхуа сара исхатәума? Уи ахагылара Асовет мчра снапы ианнацеит, сцозаргы иара сдәықәнацароуп!» – ихәон атакс. «Уара ажьа шкәакәа зкыз уиоызазаап» – иаахиркәшон Астана дааччаны.

Аха уажәы Ахра ихәыцрақәа ицәеилацсон. Арахь хазы ихьухьуа игәы ицан иаб иихәахьаз ажәакәа. «Уара сыцкәын зацә оуп, абаа еицш сукәгыгеуеит, аха узыхшаз уангы саргы иаахьацәуркәалеит...

– Ус кабымцан, пхашьароуп! – ихәеит Ахра, инапкәа налыкәыршан. «Хара иаххәо лахауам, лара илхәо хахауам... Афахаи адагәацәеи реицш хаилахап!.. Дтәымуп, цым, дтәымуп!..» Ахра ихатә уси иқытатә уси деимырхха дыркын. Зака ибзиазы ихы дакәитыцтгы. Блабаа рхәафь ататын казарма зблыз ипшаарагы изымариахон, уи ашьтацартаф ашә цәны ацәымг згычызгы дидшаауан, ажәйтә еиғара зыбжьаз Фынеи Цынеи реинрааларагы иеазикуан... Аха иабакоу, шыафәацыпхьаза иаб иапхья даацәырцуеит. Рапхья даапышәырччашәа кәицеит, итатын апақхәа днафыхоит, нас алабжыш рхылама ухәо, иблақәа кәыскәысуа иаацәыригоит: «Уара сыцкәын зацә оуоуп...» Уи схасырштып шихәо, даацәырцуеит Закан. Ихы-иғы цсада мырцысзакәа, иблақәа ашәақь аицш Ахра икәкны, ихы цырцыр ихьыпсауу инапкәа нықәшьны, акәалаа дацрыхозшәа иқышә цәгақәа еихаргәгәәны фәаитуеит: «уара Асовет мчра иамыцхраауа урыдгылоушәа збоит...» Асовет мчра адгылара цәажәарала акәзам ишаарцштәу, аус афәоуп, Закан! Уара макьана цәажәароуп узәу! – ашырхәа дыцкәеит Кан. Агәаара ацынхәрас, ицкәа еихаргәгәо ибжы мыргазакәа аччара далагоит Закан.

Аеы акәадыр ааикәихын, ацакьяхь днацакьеит. Уака, аеыхәчараә иагарааны инеирггы, аҗхә ххны иҗаҗсан. Аха амхара абарца икәадыр нкыдкнеихалан, данаагьежьюаз, иаб ибжыы иахаит:

– Уаама, баба, агөылацәа җшит, иҗшит, аха ухабар анырымбаза ицеит.

– Аамҗа сывамызт, саб! – ихәеит Ахра, аха уи ибжыы Астана иахазомызт, амца агөыҗаршуа, уажөы-уажөы ашәа аацөырго, иҗаҗын апақхәа дахо амхара дыюнатәан. Амхара иахьазеикараз икнахаз акәачаб, ихәхәаза идөыкәнаҗоз алюа еикәацәа, ахыбра ианазааигәахалак, иаахырхәан иныҗаҗка иҗон. Ахра инеигоз асаара кны ашә днадгылан, җба-хҗа лапкья иаңырыпыланы зпынҗа җарцәажөо, зшьапкәа адггыл иҗакшо игылаз иөы инамҗеиргылт. «Абри акөын иҗахызггы» ахәарҗ аҗахызшәа, аҗхә иаахыҗын, ахьхьхәа асаара инанылеит. Ажә ахьҗеикызггы дынкылҗшит, нас ашышьыхәа акәаскьяхь иөынеихеит. Уака агаз лампа жжаза иаркын, җабра каршә карҗозшәа инеивас-аивасуа алампа акәашара иаөын ахөымҗкар. Ахра иҗахын уахь Елисо илмырдырзакәа ишьапҗынҗа дыкәгылан дыюналар, аха ауадаө иан лөыбжыы иахаит. Зынҗрыс игөы иахәеит, издыруада урҗ еиҗырхраан еиҗәажәашьяк рыҗшаазар» хәа избит. Нас еиҗа ашә дазааигәахеит. Ахра еилкааны иахаит иан урысшәала еилакәәкәаны, дакөымҗны лҗаца илалхөоз ажәакәа: «у нас такой закон, свои мальчик должна взиять своиа девочка. А ты не свои девочка. Не правда? Не обижай на мениа...» Ахра дахьгылаз ишьамхкәа ахә рҗалазшәа акы иҗнафаауа иалагеит, ихы-игөы зеггы ааилаөынтын, абарҗа ахахы икәагылаз аҗәардагөы аөы дныкөтөеит.

Арҗ ажәакәа рхәара Цақәа кәадас илыкөызшәа ихәаны, ашә аалыртын, акәаскьеи амхареи еимаздоз амардуан днаөалеит. Уи лныкәашья ас еиөызкааз лгөы иҗаз ахьылхәаз, мамзарггы дызҗахаз аус аөы илҗаз аиааира акәзар каларын. Ахра днагылан ашә ахь иөынеихеит. Аҗенҗыыр аөы даангылеит. Елисо лхы ахчы илажыны аҗөуара даөын. Нас дыюнамлазеит. Зны, дааскьян, иан илызөыҗны афатө цөырылгарҗ дахәеит, нас, уажөраанза рышьҗыбжь азөггы имахарҗ ашышьыхәа икөирггылоз ишьапкәа ашәхымс иныкәкша-аакөикшан, ауада дныюналеит.

– Анҗәа иҗышьоуп! – дласны ихәа днахьынхалалеит Елисо, ибжыы анлахаҗәкья ибар хәа дацәшәаны илырбаз лылабжышкәа изгәамҗарҗ иара диөамҗшзакәа лхы-лөы игөы иадырҗгәәала илкын.

IV

Закан ианаацөылашоз дааит аусхәарҗаөы. Ашҗа дныкөҗш-аакөҗшит, иакөыршаз агәара-аанда днадгылан, аҗәоан ааирҗысит. Инапкәа шимкьяашьяызггы инеихьышь-ааихьышьын, иҗабра ааҗыган ирыҗкьеит. Акггы игөы ахзамызт, акггы игөы канаҗазомызт. Дахьыкәзаалакгы хьяас иман имаҗура. Иара – Закон, ишьҗахь ари аҗыҗ иахагылаша ауаөы Ажара ақыҗан акөым, адунеи акны дыкөуп хәа иҗәаггы иалашөазомызт. Иаразәҗык иакөын җака икәкәөу рахьтө зымҗ ақәхоз, хыхь икәкәөу рахьтө усггы идырын.

Ихьшәашәаран, аха уи ари атҗ иннажыз ахьшәашәара акөын. Мрагылара җлашаацыҗхьяза иҗхаррагон, нас, иац

аипш иахьагы цлашаацыпхьаза ипхаррагон, нас, иац аипш иахьагы кэыркэа ацэашь цэиатцэа аркны адунеи иаакэлосар акэхарын.

Закан иеы иафаз агэра аафиршэан, иахымхзакэа иоужьны адэы иныкэицеит. «Ихианы игылазааит, ари амш дузза аиҳабыра сыпхьар калоит» – игэы иаанагеит иара. Итцкьытцкьейшьозшэа ашьац дылагыло, уажэааны анхацэа зегь гылан ашэа хэо рымхы иахьтамлац игэы пжэо, икабинет ашэ ааиртын, икамчы асток ашка иршэит. Апенцьыр аартыха иамразакэа, ахауа хьшэашэа цэкэырпаны уахь аею-нанажыит. Акабинет зегьы агазет «Апсны капшь» ала итцкьан, атызкэагы иркыдырчаблан. Уи апенцьыр дылагылан ашьтахь днапшуан. Ах, ишпейтахыз, абыржэы, абри аминут азы харантэи азэ даапшны дибозар, насгы «Закан аштэ мацара акэзам иибо, уи ари акытэа зегьы далцшны ибоит» хэа игэгы иааназар. «Сшэымбозар – шэылакэа тыцит» ихэарц итахызшэа, ихы-иэы ааирлашьцан, днeimхэа-аимхэашэа катаны ихэдагь аатирыцфааит. Аштэ ацыхэан игылаз ажа-цла акэцэ афы иалоаахьаз амахэ икэтэаны икэба-кэшэо еивакэынд-кэындуан ф-кэарасак. Зны рыкхэа еидыркылон, ркышэ хэыцкэа еиларцон, уажэы-уажэы ртыцкэа рыпсахуан. Икалап урт абыржэы уаытэюса илапш рхымзар, рыпшзара ихнахыз апсабаратцэкэа иахаштзар алпха рытэра. Азэымзар азэы ибом Закан иаамчыдарахаз. Уи даахынхэын, икамчы аашьтыхны, ашэакь аипш ахэы дара инарыкэны, ибла ссакэа рыла дкылпшуа даагылеит.

Акэарасакэа ргэы тынчын. Хыхь – ажэоан, цака – адгьыл. Дара ракэын, дара рыбзиабара акэын адунеи афы ахра зуаз. Закан «ишэакь» даара дкылпшит, ахы акэарасакэа ргэышцаф иааникылеит, иаангылеит ипсып алага-

оагарагы, нас ашьшьыкхэа атхарта днацэгэгеит. Убри аамтаз акэарасакэеи иареи рыбжэара ахылца-псылца аабжэахэит, игэынкыит апсабара, ацыхэтэаны, ажэоан иалатан ахысцэа ипыреыз ачанах аипш, иаимышэшэеит адунеи. Ф-пстэара хэычык аангылеит. Иаангылеит адыкхэа зынзаскгы ргэыреанзамкэа. Дук мырцкэа ажа акьатрацэ ца иалшэаны, уажэраанза ишеицыз еипш еицрымшэазакэа, хланцы инталейт дара. Закан даакэыпсычхэит, ашэакь ахатыпан акамчы ахэы ахыкыз. Икамчы зыбжэы мго шэакьызтгы ибаргэыз, ажа акьатрацэ афы ацыхэтэа птцэон бзиабара хэычык.

Ари акытэа – иаагылазаргь «Ажара» ахьзын. Акэлакь афы абыста бзи зурц тэахыз, абазар ахь дцаны ажаратэи ашыла ааихэон. Ари акытан ифалоз апш алапкэакэа даара идухон, аха ацкэа ссан. Уи иалцуаз ашыла мыцхэы имаран, уапстэык тэпсаз, тэацэарак еилзырго ачуан кнырхуан. Абыста акэзаргы акалэшэа ихалалын, ауаф ицэа иалашьшь ицон. Убри акэхарын аахэаф данырбалак, ашылатэюцэа зегьы еицфакны «ажаратэи ашыла» хэа афытэра изалагоз. Аха, цфа инагзаны игэазтэазгы, арт ашылатэюцэа азэгьы Ажара акытан дмизейт, уахьынтэигьы дмазейт. Ус зырхэоз рытэитэ иалганы аоныка ихынхэырц акэын. Ажараа хьымзгыс ирыпхэазон ашылеи ашэыри рытэира. Апсабара амалахэа ирнатэз ашэыр апэра атныхны агэнаха рыкэырцозма? Мамзаргы ажаратэык ашыла игэытатата акапанга дшавагылоу даэа ажаратэык дибар, абырсаатк апхьарца данимцоз?! Ажэытэан зны Апсны ах иаштэафы Мексикатэи цэруафык дидикилозаарын. Ускан уи иматцуцэа рахь ихы рханы ихэейт: «ажаратэи ашыла иалхны абыста жэу, ахэша алытэцэа гарптэи ашэеилаца алашэца, рекатэи азаракэа

рыла аишә шәхыб, мгөзырхә аңыкцәтцә дшөырхы, кәтолаа ахәсасызбал дшөырчаңа, ахардан жыы афөы ахышәшә ачандаратәи афы усгыы икалозар акәхап»...

Изгәалашәо излархәо ала, асас данынаскьаргоз даангылан, иеынкажыны ари адгьыл дагәзит. Аха ари ақытан алакә иафызоу аңш калозаргы, амжәеи али арака ахра руазаргы, зегь акоуп, уи ахыз зныршьалоз ажа ауп. Икалап иахья иузымпшаауазар, хәарас иаҗахузеи аусхәарта ашта ацыхәан игылоу алахамцозар, аха уи иаанагом ари ақыта машөыршә иахьзырцеит хәа «Ажара». Закон иаб ибзиан игәалашәоит икахәхәа ажәоан иалагылаз ажа-цлакәа маҗәахәыс ибзиоуп хәа кьарла арантәи иҗыган ишыргоз. Уи ацәашь аиңш итатан, ижжаза, алашарей аңхарей кәцо ибылуан, аиха налоуцаргы, ашәаза аиңш ишкәакәаза иааикәңон, ахәархь инафәоуцар, алар еиңш ихны инышь-танәон. Нас, абас иказ ацла ааныжыны аиха агәылазшәа згәапшь гәғәаз амжәа хҗаркуазма? Абзиа ами зегь ирҗаху? Убас икәзааит Ажара ақытан ажакәа. Ииасыз, агәалашәараф инхоз ацлакәа иршәацхәаоны, ашта зегь амәхакны игылоуп ацыхәтәантәи ацла. Ана-ара амахәкәа алоааит, агәәфы ацаракәа җалоит-иҗыцуеит, аха макьана аөырғәғәаны икәгылоуп уи ари адгьыл. Зңашә ала адгьыл иаларсоу акаҳара ус имариазам. Уи уажәыгы ес-аапынра аңша иатәу аңша иаҗо, адгьыл иатәу адгьыл икәңсо, ауапа иацәа ашәцаны иаагылоит. Ицоит аамҗеи иарей реибашьра. Иарбану аамҗа иканамыжыц! Аха акаҳарагь иагьакуп-иагыюбоуп... Ари ажа анкаҳауа аамҗа агәыцәкәагь иалсыр аҗахызар калап.

Закан ибзиазан игәалашәоит зееимыртаҗа игылаз ари ажа ацка ауаа шеизалоз, аҗахмадцәа рҗаца шлакәа рнапкәа

нарылшь-аарылшьуа, аөью-сьюхәа иадырсуаз рлабашьакәа рьерыкәкны, хараза ииасхьаз ажәабжькәа шейтархәалоз. Азә иажәабжь дшалгалак, даәазә далагон. Азәы иаацәы-ригоз ажәабжь иаб дахаанызшәа ихәон, даәазәы – дсабизаны ихаҗа далаңшызшәа. Хәарада, ас еибажьоз ажәабжьхәаоцәагь арака иубалон, аха аус злаз – ирхәоз ахтыскәа дара рыхкәа анрыларцалак, иаҳа ацабьрг еиңшхон, иаҳа агәра ргон иазызырфозазгы. Уажәы уака аизаракәа рцыхәа пцәеит, закәытә еиңылароузеи, закәытә ажәаб-жьузеи малла Асовет мчра анырғәғәатәу аамҗазы! Анхао иңхызцәкәагь уи ацла зыкәгылоу адгьыл ианацәтәатәу! Ари ашыкәс цәажәарала аамҗагарей, ажәытәра агәалашәарей ирышыкәсзам. Иазхоуп аччарей акәашарей. Уи азын икоуп ахакәитра аныхәа, авожд имшира аныхәа. Ө-ныхәак, еикароу, еизааигәоу аныхәакәа. Акы ноиабр азы, егы декабр азы. Актәи – авожд инапхгарала имарымажахаз аарыхра аҗагалара иазкын, егы – иара дшамкәа дшаны адәы дыкәзцаз амш ахацгылара, уи афәаңхья ахырхәарей аңьашьарей. Закон игәанала аполитикатә ныхәакәа, абарт аоба рыда, буржуазиятә цөынхан: урҗ уажәшьҗа иргылоуп хәа ззухәаша асоциализм агәҗакы анагзара иапырхаган.

Ацә амч ахьагаша азымдыруазар акәхап, ажа инам-цалан, аблакәа җызза иаабәоит, нас зтәыюакәа рыбжьара аңҗа еыҗ акәхазшәа иҗаңшьза иаапшуаз ахы ажа инаднак-шалан, ашьҗахьтәи ашьапкәа шьҗаркацаны иканажьырц иалагеит. Шөышыкәса зхьцүаз ацла тәыюала иахьаз-мырцысыз иацәгәаазшәа, аблакәа иаҳагы ирцәгьан мацзак шьҗахьҗа инаскьан, амчкәа еизганы еиҗажәлеит. Акәара-сакәа рцәа иаатзызан, аҳауа иалцәраа иңырны ицеит. Зкәаф җаз ацә ажа иацрыцзомызт. Уи иадгьыжылон, амацәыс еиңш

ирхуан иахагылаз атәыоакәа зынза иатахымшәа, ацла ашьапы иаанархон. Закан ибла иаахгылеит хаштра зқәымыз асахьақәа, иара усгыы ацөымгра зхыз иблақәа, иахагыы ицъбарахеит, аха аҳәызба зыхәда иацаку итыцан дкалеит, иага итахымзаргыы инагзаны деиттарылапшыр акөхеит зегыы.

Закан ианакөызаалакгыы дрыцөшөон ииасхьоу ашықәсқәа. Иабейтаху, ашьашәы итарблыша! Иахьа дахьнеиз цөгьазам. Ихәатәы иахыцазом. Ажәытәан акы дзаалахьан, акы иеаиркьашьхьан, аха, анцәа ицъшьаны, дыцкьаны дзаатцит. Аус злоу азаатра ауп, иаҳаракгыы иахьа. Зака итахымзеи ииасхьоу ашықәсқәа! Абга иафаша ацә! Ашьыжь иааны ажа инацагылан, ихы еиланароынтит, ицсахы еибанаркит. Издыруада лассы игәалаиршәар, лассы ихигар иаҳа еиғзар? Агәалашәара цөгьа еидароуп. Нақ ихигап, нақ иххәаны икайжып. Абар, илымҳа цнахуеит арахә рыкаабжь. Ашьтыбжь, асахьақәа... Ашьтыбжь, асахьақәа...

Закан иаб Пахәала, имақьа ду амҳара ағапарағ ишьтацаны, көмаанла ахәхәақәа азы нақәтәо, аенынтәарак аҳәызбақәа рыхра дағын. Аҳәызба азқәа амақьа иқәишьыцыпхьаза, амырхәага ағацсазшәа еилаарцыруа икалон. Пахәала ихәда италан ицоз ацхзы гәхьаасгыы имкзакәа, аҳәызба ағы инапсыргәыгца инағаргыланы, ахәыц еионаршәо ишихыз агәра анигалак, иварағ игылаз акақкәыр интәитцон. Уи аҳәызба акалақкәыр иахьтәитцозгыы акы иамаанан – игәианзамкәа азә даамоахыцыр, рцәахра мариян, иалудыраауазеи иааиуа дзеипшроу? Закан иакәзаргыы абаа зтыршаз ақәабқәа зыршыла изәзәаны, цкьа икәкәарц азы иаархәны иргылахьан. «Сара усықәгәығны аколлектив нхара уаламган, баба!» – аҳәызба иахигарц дағын Пахәала деимырхха дызкыз агәағ. «Сықкәыни сарей хәпсы штоу хәыс

цыркык иадамзаргыы сашта итырымгароуп!» – иааигәа ауаоы дгылазар иааиаҳартә иааиғьцкьейт аб.

Ахәылпазшәа амш аашәшьын, хәычы-хәыцла ақәоура иалагеит. Аха лассы иаахкәеит. Аладантәи моада-шьтада зәаазхаз ацша, ажәоан инацагыжыын, адгыыл зырцсауаз ацтақәа нацнацан, Ажара иалагыжыит. Амхағы ацш шьтацо, абаҳчағ ажы ашыры кәбо, ицәаа-цәаауа ицон-иаауан иара. Пахәала ажәоан днацапшын, илахы ицъымшыи ааизатәит. Адыд апкао-апкаоқәа инарылахысын, амацәыс ацацха иааонацҗейт. «Ухьышьаргәыгца хәкәыхшоуп, анцәа!» – җааилит Пахәала ипцхәысгыы. Закан ицштәы ихыгга урт дахьрыхәапшуаз, ажәак мхәазакәа ажәоан ахь ихы аашьтихын, икышә кәац-кәацо анцәа диҳәо далагеит.

Ахы аура шаахазцәкьа, иббаза иаахәын, абора иныонаҳаит ажә, Пахәала уи днахахын, ицырцыруа иикыз аҳәызба ахәда инацишьит, ашьагыы роашха инаигәыдлеит. Закан иакәзаргыы, ахәда инацакны амгәа ркьо иҗааихейт. «Абри иахьцыз аиҳа ухымцааит, уара, Асовет мчра!» – ажә ахы аашьтицаан, инаган абора акәакь ағы ишьтаз ачалт ағы иныкәйтҗейт Пахәала. Алабжыш иарганы иказ уи уажә аблақәа шаапшыц иаапшуан. Иацхьоз дыказамызт акөымзар, иаангылахьаз урт аблақәа «исымоукәызеи?» ада еак рхәазомызт. Аби аҗей ари ажә иахан, ахаан рнапала инаган афатә арымтацызшәа, ахаан ахш амхны ирымжәзацызшәа, абгақәа реипш. Дук мырцыкәа Закан иркьаз амгәа акынтә иаатигейт макьанагь зыцсы таз, зхәы аинышәшәыларә иалагахьаз аҳәыс цшқәа. Абас акакала ионарцалон ажәқәа. «Акәақәа икшон аура, нас аҳәызбақәа кны ажәжәақәа иахалон аби аҗей. Шьоукы акәацтааны ақәабқәа иртартон,

шьоуки – ахә-мышә ганы анышә иартон. Адгьыл иамазаит, адгьыл иафааит!

Ацыхәтәаны иааонарцалеит макъана ауғә иацамгылацыз ацә дугьы. Убрыгы абри ажа-цла иацагылоу ацә еипш амч таны, атәыюақәа харшаланы, ахашәа хы мбошәа игылан. Ацә уажәнәтәгы иархагахахьан абора ионашыз ашьа фои Закан иикыз ауреи. Зынтрыс аблақәа тызза иаахәын, еиҕыкыкыа икнахаз акәаци акәадырқәа реипш акәакь ағы иқәыз ажәқәа рыхқәеи инарыхәапшит. Нас ахы ааланаркәын, абораргәе ишьтаз ашьаршәы иафоуа иалагеит. Азнык азы Закан дшәазаргы, уажәшьта инапағы ихы ааигеит. Иахьатыпу изаамырхар, изкамыжыыр – усқан, уаҕеимшхара, иабгы иаргы ахы итарҕаны ақыта иалалоит. «Иаамтоуп, уанацьалбеит, иаарха!» – ҕааитит Пахәала ацә ахы наркәны ашьаршәы иафьуашәа аниба. Убри инақәырццакны ицапшьза иказ атәыюақәа рыбжьара «акәақ» аахгеит. Закан игәанала, имч зегы алатқан дасит, ишаахазцәкыа икахар акәын. Ииашоуп, раҕхьа иаабалы-баҕеит, маҕкгы ахы ырнаан иааннакылеит, аха, нас, хәычы-хәычла аҕсы ааивнаган, еиханы ицааны аҕәқәа ирықәыз акәац инаха-гылан, жьыхәтак аалхны, ашьа ағыташә афара иалагеит.

– Хәи, абааҕс, закәытә ыыстаароузеи?! – дшанханы дахьылаз иахәызба аанкыланы ахыхчара иыназыкайцеит Пахәала.

– Ацә акәац афоит... Рыцхара дуззак калоит. Иа, анцәа хрыцхашьа, иа, ажәлар рыцхашьа! – лөыпхьакны дааматанеит ангы. Аха ацә ағамкәара ацәыханҕахо иалагеит, итызза иаапшуаз аблақәа хәашьуан, иахьылаз ицыстысуан. Убри аамтазы «акәақ» аакәгеит даезныкгы ахы. Ацә аакыць-кыцьын, инеилаха ицеит...

Апша айқәтәаха амтазакәа, ақәыршааы ағаанахеит. Раҕхьа – арыц ланацозшәа апыккақәа ахыбрақәа ирхысит, нас, маҕ-маҕ ашьтыбжь аанкыло, инеиматәаны аура иалагеит. Иҕыцзан идыдит, адунеи зегь ырлашан иаама-цәысит. Пахәала иахнаркьар хәа дшәон акәымзар, алашә иитаху ҕ-блакы хәа, иахагы еиҕишьон ас имазақәа зцәахыша ацх иахьиоуз. Аоарцәкыагы, ашта изықәымзазар акәхап, ашьшьыхәа абора иаацалан, ишьаартәыраха иказ уи аҕы иныкәлеит. Аха уака иқәыз ашьаршәы ақәзәзәаара аоар иалшазомызт, уи азәзәара роашымзар акгы ахәомызт.

Закан ицәа даатзызеит. Ажа иацагылаз ацә абыюора ишағыц иағын, зны-зынлагь тәыюала ашьапы ишажәлац иажәлон. Закан данмачзас аахысгы дшьыцфын, аха, ушьыцфуп хәа иоухәар калозма, иҕсы танацы цәымгыс уикуан. Убас рыхьхьан раҕхьаза бзиа иибоз апхәызбей иареи. Лара лхахәы кахәхәа лшьамхы иахысуан, лыбла ҕеикәатәақәа уажәы-уажәы даароахон Закан илато, иахагы игәы атра итамгыло икалцон. Длеиеырбон, итахын ажәақәак налеихәар, аха ахәарта изыпшаауамызт. Ацыхәтәаны, ргәыреанзамкәа азыхь ағы еикәшәеит, – лара кәапеила айрыз азы нталҕәан данаахынхәуаз, иара ахьацара даалцын, дналпылеит.

– Икалозар, азы сыржә! – ихәеит Закан икылкаан длы-хәапшуа. Ларгы ажәак мхәазакәа леирыз иара иахь инас-кьалгеит. Закан айрыз аалымихын, лнапы иакәитәошәа деигзаны ахәхәақәа ашьац алаҕәара далагеит. Азнык азы ицьалшьеит, еилылкааит уи ацәажәара шитахыз, аха илзеилкаауамызт – абакак ихы аҕәра ахыгоз акәын.

– Шәара, ажарантәи азҕабцәа зегы, Селым шөиҕып-сааны шөцоит, ишәирбазей анацьалбеит, уи ахаца! – ихәеит мчыла ихы-иғы ааирччан.

– Уицашыцма?! – лапхъа игылаз ашыц амахэ ажэжээхэа дахо, ҕаалтит лара.

Убри инаркны уаха еиқөымшэазеит, амши атци реипш, назаза еиқыртцит. Ажэазацэак ауп иалхээз, аха уи иара дызқөымгэыгуаз ажэан, ичкөынра асакьяхөымтэе днаган дызмаз игэы ажэала икылблаан ишьталцеит. Убри инаркны Закон ицөымгхеит уи лани лаби, ларгыы цөгьарак дақэшэар итахымкэа дыкамызт, аха дахьымзазакэа қыта харак ашка хатца дцеит. Зтаарак анызбатөыз, ма еилатэарак аныкалоз, Селым иаахозгыы рацэахо иалагеит. Иара оумашэа ибаны, иихэара-иура дақөымшэо, дбалыбаҕо даанхалон. Аха ашьоура дахьзеит – уахык зны Селым ажэлар драҕоуп хэа дрыман ицеит. Уака иара ибзгыы алан.

– Ажэлар дышцарағаз, бабахеит, реидара дацанеи?... – рхэалон анхацэа рыхкэа ааидкылан.

– Сара Селым изы ак схэо анцэа скоумцан, аха, – ҕааитит зны ас иказ ацэажэара захаз Закон, – ауаа реидара иацацсуазшэа зхы узырбо иоуп иахагыы дара ираҕоу!

– Нас, ансгыы хэартамзар, арсгыы еeimзар, иарбану зыгэра гатэу? – рылахь еикэшышыы еимпуан атыхэтэаны.

Закан дицашыцхъан ачарае ишьтасны абаз шьткөыцэаа ицаз аеыюцкөын, ажэан иалцэраа инеиуаз ахьшыцба цэкьарас икацаны хланцы итазцахьаз ашэарыцао. Аха уи лымкаала дицашыцуан адунеи апролетариат ргызао ҕыц. Хэарада, уи, Закон, дызнысхьаз амэала акырза авожд дшизааигэазгыы, иара икынза дшымназоз еилкааны иман. Иабакоу акөымзар, иара икынза дназозтгыы, зынзаск даеакала еификаауан ари ауаажэларра ҕыц. Рапхъа инаргылан, уахыки енаки рыла икөихуан акапитализм зырхынхэырц иаеу, даеакала иухэозар, хаталатэи ахатэра

иашьтоу ауаа, нас нап рылеикуан амцхэ атцара змоу, рышэ аиркуан адоухатэ онкэа. Иаанижьюан иахьашыжь инаркны иааилахэлаанза, кык-ҕыкда аус зуа ауааи, ихьз харакны изкуи. Закон цкфа дазымхөыцзацзар каларын акөымзар, арт азтаара хадакэа рызбартаеы авожди иареи рхэатэы ахьеикэшэоз рацэан.

Закан еыла ашта данааталоз, дара дыццакуазар, аеы агэра аеихуан, амгөырхақэа иркэадон, нас ишыи-ишыи еикэцо, ччапшык ибла итамшэазо аоныка иеынеихон. Аха иахья иегыы ихаштит, аныкөашьягыы. Зака изырласуаз дласны акэаскьяхь дынхалеит, азал атзаеы иадыз асаркья апхья иеилахэара аахиртлан, ишөыз иматэакэа ааишөыхны, иеыцзан аеилахэара далагеит. Минуткэак рышьтахь, иеааитихын днанпшылеит. Уи ишөын аласа цөыш иалхыз, зыхэда кацхэла еибакуаз, агөышпэеы нак-аак о-цыбак зкөыз акитель. Уи атцака ишыан знапы азиацк итакыз агалифе еикэа. Закон даанахөы-аахэит. Макьяна ицөгьазамкэа дааиуан. Мацк иадамзаргыы авожд дышиепшхаз аниба, уи избит даеа мацзакгыы диеипшхарц. Астол амгэа ааиртын, Аду итэы ахатапсаца аума хэа ззухэаша татынжэгак аатиган, инапсыргөытца атцакны, инацэа ду хыхь иахаршэны деитанадгылеит асаркья. Хаара зтамыз иблақэа уи ататыныжэга инаихэаирпшит. Закон иман зегыы, авожд иахэи, иптаеи, имчи рыда.

Нахьхы, адунеи атыхэае азаалара иаеыз амра аччапшь ажэан атца иазааннажыызшэа, ацөоыча апштэы аатцахэмарит. Лымкаала иссируп уажэантэи ахөылпаз. Ари аамта, абаохатэра змоу асахьатыхы иеипш, угэы иааннацоит збара цкфа уахьымзас, цкфа уцсы узмыршыаз, уапхья ииакьаз аапынтэи апарпалыкь иаццан иушьтызшэа

иуцэызыз хазынарак. Ари ахэылпаз ашоура цэгъеи уф гэышья хэа ацсеивгареи рхэаафэи игылоуп, ургэыбзыгуа, амч улацо, иахьатэи уаацсара ухасырштэуеит хэа иалагоит. Аиашаз уи акацара аналшогы убап.

Ахра дызлагылаз ацш, афынашэа иахыцахьан. Ус изыкалаз иара идыруан. Ақыта усқэа еилахан, рашэан иумрашэаз тагалан иузыхэжэомызт. Амра аташэамтаз адунеи иныкэтэхэазшэа цшак ацшырта иныкэс-аакцэсуеит, иаргы имч талазшэа ибеит иахагы. Иеагахэ шьтаргэғэаны адгьыл даахон, ацшқэа иара ишэара ахьрымаз акэхап, ицкатызаргы анышэ адыхэжэалан днавуан – излацкыозы, ицарцаруа, ианейцаха х-лапкыак усцоит хэа ианахэарц атахышшэа, иацхья зшыапкэа шьтаргэғэаны игылаз ацш. Уи шыбжэонла алахь ааикэнацоит, ақэа иаргэакуеит. Зеггы ишцартаху азы! Зеггы ишцартаху амра! Урт роуп адунеи афэи ацстазаара кызцаз. Адунеи афэи ацстазаара змам акгы ыкэзам: ауафэи, ацш, азы... Аха дасу ирыцуп дара ирыманшэалоу рхатэ цстазаара. Сара сгэанала, ауафэи нцэахэыс имоу ацсабара ауп, ацсабара уи дахшоит, аныкэашьеи ацэажэашьеи инарцоит, нас фызас дыштынахуеит. Акызатэык ауп иазымчхауа иара, – амахагыара. Адунеи афэи инхо ауаатэыюса зеггы еицфакны изхылцыз ацсабара афызара иашатэжыа азыруа иалагар, урт рыбжьара амахагыара ацыхэа ццэар, ускан ауаатэыюса ацсра иакэыцуеит зынза.

Адгьыл иналашышь ицеит Ахра иеагафэ. Ирыцхаишьеит иацхья игылаз ацш. Астана иакэызтгы хымпада ицккон. Ицккон, нас, икахаанза напыла днамцасны иаанкыланы, ус ацкара зыкэшэаз ацшқэа еизганы хазы ишьтан. Арашэара

даакэыцны, ицкказ ацшқэа игэйдкыланы ашта данаа-талалак, агэашэ иадгылаз ажэқэа зейгэырғашаз ак ааигазшэа рбон. Аха Астана дкарахаазар акэхап, иеидара иазкэынцан ацшырта даалцит. Уи дангэаалак ихэалон ахаан ацш афынашэа иахсмырцазацызт, хэа, аха Ахра даагылазаргы Астана имхы иахмырцакэа ирашэо имбазацызт.

– Уалц, баба, шьта иазхоит, – фэаитит аб ицшқэа ааидкыланы амхы дантыцуаз. – Митэ гылан, митэ ауит хэа ухы сыдумшылан иахья.

– Мамоу, саб, уажэ иаха ихьшэашэарахеит, иахьынзауа срашэалап, уара уца, уаха салгар хэа умшэан, – фэаитит Ахра, ахэыжэ-хэыжэ хэа иеагафэ ацшқэа рыбжьара адгьыл иналацан еизыхэжэо ифэинеихеит.

Ахра ахэынцкратэ усқэа хэдацэанза дышрылагылазгы, ицэгамкэа идырны иман иаагылазар адгьыл иамадаз, уи зака гэырфэи цхзи алаз бзиазан еилызкаахьаз анхаратэ мазақэа. Шамахамзар, сзашьтоузеи хэа иеагафэ адгьыл ицеидомызт. Нак-аак итырцаны, ашьапы аарцысны, нас акэын анышэ фыц анадихэжэалоз ацш ашьапы. Иара игэанала, абас ала хымпада инаигзон арашэарафэ зда цсыхэа амамыз ф-уск. Ганкахьяла, ацш ашьапафэи арцысра – уи аизхарахь, аинтэыларохь амфа ақэцара иазхэан, даеакалагы, анышэ адыхэжэалара акэзаргы – уи ашьапы аргэғэара иамааноуп хэа ицхьазон. Зны-зынла Ахра убри акынза дкылсуан, афалара иафыз ацши ахшара дзауз ацхэыси ахэицшу рацэоушэа ибон. Иара игэанала, ацш иафалоз уажэы-уажэы игэкылцэагаз ахьяакэа азцэырцуан, ихэаауан, ипкыш-пкышза ацхзы алцуан. Ииашоуп, уи ашьтыбжэ уафэи иахэзом, ацэаабжэ азэггы ацэа далнахэом, аха агэра игон адунеи афэи урт рхыцхьазарафэи, абри ацшгы

налацаны, зыңсы тоу зегы шеипшу, урт рыңстазаара еипшны ишнырхуа. Иара итәала, изәфалаз аңш ахшара дзауз илеипшзар, данеилга ашьтахь уи мыцхәы дымлагозар, алапкыа зәало аңшгы амла иаргатәымызт, уи хәдацәанынза иадыхәхәалатәын хашәикәа рытцәахыга, хгәыггракәа ршага анышә.

Ахра азын азы ицәымыгхейт ас ицаулан зейдкылара цасхәым аускәа дахьрыланагалаз, аха ари ахәыцра иааңсарагь иханарштун, иара идырра иазышьтымхуаз азцаарагь изцәырнагон.

Аңш абгькәа лыбла рымхәырц азы напыла днарыха-аарыхо, лшыап цынца дыкәгыланы Елисо арашәара иафыз лхатца дааизааигәахейт. Цытраамтак ус даангылейт. Уи мақфәхәарафәахыс дейлыхын, аеага ахыкоз амра иаблыз ицәа-ижыы иалсны уажәы-уажәы иаалгәыгәуан ижәаа, иирашәоз адгьыл иаҗахушәа зны-зынла аймхәыц аиңш иналаңсон ихы-иҗы иныкәлан иңынца ахафәы зәааизызгоз аңхзы. Иахыа дәаа мчык илалан, иаҗа иңьбароу дәаа цәак ихалан дыкоушәа лбеит. Изакаразаалак лгәы еихьнамшьит, уимоу, лара шыауардынк даашьтцааны ихалгаларгы, иара иику аеага нымәаницар, амцәыжәаа кыджәан инаишьтрашәа лбеит. Аңхзы злытцәцәа иказ леирыз лыварафә иналыргылан, нышәгәалк аашьтыхны иара ишка илыршәит. Ахра изгәамтазейт анышә фәыха шиаахаз, аеага шикьац икьон. Елисо лыблакәа тырхаха уахь днаңшуан, лхы-лыңсы зегь уи арашәаа, уи анырхааы деипхышьшыаауа дрыманы.

Ацыхәтәаны, лнапы азы нанылтәалан, ашәт еипш дызгәыдыңшылоз изкәарахь илыршәит. Ахра данаахыахә, ишьтахь дгылан Елисо. Раңхыа иааиҗаччейт, нас иеага ныцаикшан, лара лахь иҗынеихейт. Дәаазныкгы икәылтәейт

азы, дәаазныкгы, аха лара лышка дышнеиц днеиуан, ашьшьыхәа, лыбла дхыңшыло. Данаалыдгыла, аирыз аалымихын, азы игәыцхәхәа ижәит.

– Итәбуп, сыхаара! – дхәытхәытуама ухәартә фәаитит иара, днаңшы-ааңшуа. Аҗак ацынхәрас Елисо лнацәа Ахра игәы иныкәылшыын, агыама лбеит, нас лхы игәы инад-лыргәғәалан, лнапкәа найкәпыршейт. Ахра уи лыжәаахыр шкәакәақәа днарыкәңшит. Аеага аахышәтын, аңшырта иналаҳайт.

V

Ауааытәыаа иеипшуп аамтагы, ауааи иарей ршыапы еикәыршәаны, уадафрак иацәымшәазакәа пхыака ицоит. Иара уажәы-уажәы иңсахуейт иеқәа, иңсахуейт имаҗәа, имәа, зны-зынлагь икамчы нымәанцаны, аамта саңысуейт хәа далагоит. Әнак днеиуейт аңхыа дгыланы, адырәаеынгы днеиуейт аңхыа дгыланы, аха аамта кәығарас иамоу – аныкәашәа ахыампсахуа ауп, – адырхәаны иааикарахоит. Ацыхәтәаны, «уажәшьта уара уажәраанза иупсахуаз аеы уааызахейт, сыварафә усс иумоузеи» хәа ахәарц аҗахызшәа, аамта иара иаңысны аҗынанахоит. «Уи саңныкәалап, сагәапысып» хәа иҗәарц иҗахны, адгьыл акынтәи ажәаан дкыдпало ажәаан акынтәи аецәақәа дырхыңхало, ахәда ахыыкам ашаха лашьтуа, абла ахьтам асаркыа ахаршәуа аамта днаңынгылоит еазәы. Убрыгы амәан аеқәа иңсахуейт, уимоу аамтагь са сәы иалшозей хәа икамчы аҗауафә аршәаа ахижәуейт, аха дабанзацои уи ас мацара! Аамта ихзаны, икамчы иҗәнажәәаз амахәкәа зныңсалоу амәафәы ибла таа

даныртәаланы, қаса зны дапысырц ахытаһыз азы абз кылырхәхәан ирбо, пхьака ағынанахоит. Пхьака ацара акәзаап иара гәыс иамоу. Уи агәағы еиларсуп миллионла адақәа, анцәа иумхәан акәымзар, урт руак ашьа атаныкәара иаакәыцыр, егыртгы аангылоит, ацстазаарагы ахшәашәахара иалагоит. Зегь зыбзоуроу уи агәы еизырсуа ада хәычы ауп.

Ахреи Елисои иртахзамызт аамта ацлабра, аха урт ацстазаара ахата ирыднацон амхы алацара, ахшара иазара, асасдкылары. Ицаз аамтақәа рыла урт рлахынца акырынтә еиннакәахеит, ргәы цнажәеит, аха анцәа ила рымқәақәа хазыхаз иалрымхит, шьтарнахысгы мөахыцшыа амамзар қаларын, избанзар ганкаһыала Ахра игәы ззыхәаз назахан: «икалозыз, ари ацхәызба гәлымцәах, ари лыхцәы самсалқәа ахацсаны, ари абла хаақәа ацшқа ихәарцшуа, ари ақышә ссирқәа рыла ацсадгьыл иазку ашәа хәо, агара лырцысуазтгы». Елисо, аиашазы, уажә агара дахатәан. Ахра ишитәхыз еицш, ахәычы данлырцысуаз, лыбла-хаақәа рыла дихәацшуа, иацылхәон лара илхатәыз лан лкынтәи илахаһыз ашәа.

Астанеи Цақәеи рыхқәа наркәны ргәы цыжәжәо Ан илхәоз абызшәа рмақаларцаз амхара ашә ныдыртцон. Ан қәыцши дарей ирыбжәыз агәынамзара ацшқа ишизымдыруаз еилукартә икан, избан акәзар, шыжәаахысгы иқышәқәа тырчааны, пхызла уажәы-уажәы дөамкәо ацәа далан иара.

– Хәақәын зацә ихәычы зацә! – алабжыш неималтәан, лыласа кассы ацыхәала иаалрыцқәеит Цақәа. – Атәым ашәа ихырхәауеит.

– Бақәыц, банацьалбеит. Илхароузеи уи ацхәысгы, ацшәа лцарц дафуп, рыцқа, – игәы кыдгыланы дналпықәеит

Астана, – ацәажәарахь ихы анирхалак, зегь хәизаққып. Ахрагы бизхәыц мацзак.

– Сизымхәыцқәа. Ахәычы абызшәа аницо ацәажәара даналаго акәзам, акыкахш аниуто ауп. Урт еицалагозароуп.

– Аиеи, аиеи, еицилагазароуп! – ахәыштаара дхәыцқааахәыцхан, ишьамхы неикәыршәны деитатәеит.

– Азғабцәа таха шхарымтоз, – ашыла ахыылхәуаз ақырагы дакәыцзомызт Цақәа лыкәындкәынд.

– О, бара рыцқа, абар шышықәса цырц акгы агзам быцкәын дтаацәарахеижәтеи, бара уажәгы агәыла зғабцәа брыхәацшуеит! Дзеицәада хара хтәы, – ицхәыс дналыхәацшит Астана.

– Уахь акымзарак лыдызбалом, цқа хәхызымцәажәо ауп акәымзар.

– Иахагы еиғьуп! – днақәыгәгәеит иара, – сара исылшозтгы ацсуаа зегь Елисо лахәшыцәа раасыргон.

– Уеилагама, цым-цым!

– Ааи, ааи!

– Избан?

– Избан бымбои, ухәан-схәанқәа мацхон. Шәанзымеицәажәо ақара еиғьу иарбану адунеи ағы! – ихы-иғы аалашеит Астана, – шәеикәышышы шәтәоуп, жыбжә анаилак ухәы нықәдыргылоит, уаххәа анаилакгы убас. Иакәым азәгы иуеихәазом.

– Ус ажәак ләыцшәондаз, анышә агәы ыцылхытгы! – даамақарит лхата днаидгылан.

– Ус рхәон Цьумкараагы рыцкәын пхәыс дааигаанза. Уажәы урт ртаца ацсышәала аххәақәа, «закәытә уаузеи сзыдналагаз, абна уаа, уажәоуп ацла ианылбааз» хәа ралхәоит.

– Дара?

– Дара ирхэои. Ак схэоит хэа даналага, «сара сёы хэатэыс иумоузеи, ацьма аицш уцламхэа иатчачны икоу ужакья кэасчхала ихызблаар аума иутаху» хэа иаталкит.

Убри аамтаз игеит ахэыч ибжыи.

– Дёыхеит, дёыхеит! – рхэеит хатцеи цшёыси. Цақэа ллыхэда нак иныкэлыжыт, Астанагь акы дакзамшэа доатцдан, акэаскъахь рёынархеит.

– Хай, бабаду дукёыхшааит!

– Хай, нанду днауззатэааит!

Беслан инапы аффахэа икёо, ахагыц ссақэа зцаз иц-ишэ аапхьачеит. Елисо андуи абдуи дахьрыхэапшуаз илбон урт зака ргёы тыгыгьяаны апшқа иахэмаруаз, уи изы акгы ишамеигзоз. Асаби хэа, Астана ихэалон еипш, алакөцөкья дины дыкан. Ас ахаара зцаз амота, адунеи аёы дмизацызт. Убри акэзаргы калап асаби ахьз изыпшаара ианалага, атаца лабхэарааи лареи иёыцхахараза изеиёаналаз.

– Сара Арчил ихьззарц стахын, – лхэеит Елисо.

– Уннан, хса, ари ххэыцгы дхамалкуама? – днацралеит Цақэа.

– Хаала еиғьзар? – ипхэыс ихы нлыкөикит Астана.

– Арчил хара хёы икоу ахьзқэа иреиғьгуп, ипшзоуп, уи акёышреи ахатареи рахь ауаюы ипхёоит.

– Мы хотим другои имиа, – деитацкьеит Цақэа, – абхазски имиа умер что ли? – дырзынкыломызт лара. Елисо илбеит Ахра иани иаби ахэыч хьзы апшаара ахьаа ёыц шырнатаз. Урт рхатёы хьзы ахауа еипш, аз еипш иртахын. Апшқа апсуа хьзы анирымта, Апсны иазышьтымхуаз рыцхарак калеит хэа ирыцхьазон.

Ахра алафимтзеит, иапхья икөдыргылаз акёыди абыстеи ааихьшыуа, зны-зынлагы ахьз еимазкуаз атёы нарылацо, иахьнеиуаз дазпшны дтэан. Аиашазы, иаргы итахзамызт апшқа Арчил ихьзырцар, избанзар, ажаратёи ахэыцқэа-абзхэацэа уи абырсаатк Харчыл хэа изёыртуа иалагон, убри адагы уи зыччапшь хааза ари агара илаз асаби диаанзагы изипшаахьан ахьз – Беслан. Ашөкөаёгы иибахьаз афырхатца исахья, Ахра ихы итагыёжьюа итан.

– Иамузозар, ари ахьз саргы сақөшахатуп! – ёаалтит Елисо. – Сыпсымзар убригы Арчил аицш ахёара мариоуп, ипшзоуп, иласуп.

Беслан агара даагарылхын, деилахёаны иабду ишьамхаёы днаилтеит. Астана ишьамхы «агёра наёаикын» иааирхысхысит. Аха баша ирхысхысзомызт, ажэйтэан иахьхьаз цөахэақэак ацихёон:

Ачу, ачу, ачу, ачу,

Уара – ухацоуп, аха умачуп.

Уаины уқөтэа сшьамхаёы,

Абри акёыз уара уеы!

Беслангы ахысхысра дарччозар акөхарын, сан схёы аман ианбаауеи хэа атра ихтөалан ипшыз ажөцыс пшқа аипш, иёы аартны икын.

– Беслан оума, нанду дукёыхшааит! – ахьшь аицш дныкёсын Астана ишьамхы икөтөаз асаби даақөылпааит Цақэа. Ахэычы икалаз изеилымкаазеит, аха апхьан аицш иабду ишьамхы дшықөымтөаз баны, илахьы ихы-иёы ааимаиргөгёан, дкьып-шөыпуа атёуара далагеит. Цақэа илгөампхазакөа ашырхёа уи даалыргьёжыт. – Уца, уахь

уимаз, уабдуажә ишьамхыжә уқәтәаз! – ҫаалтит, ацыхәтәаны Астана ишьамхгы аахысхысит.

Уаины уқәтәа сшьамхағы,
Абри акәыз ура уеы!

– Шәыжәлағь зегь шҫеицшу, шәыжәла! – лмоҫеи лареи «ахьзымеицәажәоз» хьаас икаҫаны, Астана ижәла аҫөы ахьылшьуан Цақәа, – абас ауп даргы шыкоу, – лҫаца лахь лхы налырхеит лара, – абри иббо аҫаҫмадагы, акомиссаргы, азлагара аҫхьа инхо Кәаҫиагы, аҫәеимаа ззрыжәуа Кәынҫагы. Иббап абригь дара дреицшымхозар? – ацыхәтәаны Беслан иҫы даангылеит Цақәа. – Уажәнатәгы иара иааиҫәаз ада еак кәиҫазом.

Елисо дахьгылаз дҫышәырччо, ланхәа илхәаз ажәәқәа цқәа ишылмахауазгы, лхы рҫысуа длықәшаҫаҫхон.

...Абри акәыз ура уеы!

Елисо лхәычы ихылацшуаз шлоузцәкьа, акәасқәа дналбаан, әеагеи ахәәагеи лыман ауҫра дынҫалеит.

– Еех, ишҫашоу, анаҫьалбеит, имоҫа дихәацшуа. – Ари аҫхәызба дабаказ, дабаанагеи? Алахьынҫа закәызеи умхәароуп, ус акәзами, ура, сбаба хәыц? – ихы днагәзит иара.

– Зегьы ирҫахуп ак еиҫыркаар, акларҫар. Умбои, рыцҫа, дкәкә-цыкәуа, ауҫра дҫоуп, ахәсхәа лалҫоит, аҫьымшьы еиҫалхауеит.

Ақыҫаҫ аиқәҫыҫбжьқәа гон. Ана-ара ахәысҫақәа реы акәынҫь еихырган, урҫ амҫа дыркны иахыҫон ахәыцқәа. «Хьы, абга иафаз, аканауахь!» – аауан агәыларантәи.

– Уара, сара суҫахымзар, сналбааны ари аҫхәыс саалыцхраап!

– Ох, ох, – нақәҫитит асаби.

– Бызкыда, блыцхраар ами абзиа! – днақәшаҫаҫхеит Астана, – ауаа зегьы рымхқәа ирҫоуп, рыккаарақәа ҫыржәоит, хара есышықәсағь зегьрышьҫахьынза хәпшуп. «Икалом, икалом!» хәа дхәдгылоуп хҫагы. Уаҫөык сыҫшуеит, бжьыҫроуп, иҫшзам азы, уаҫәашьҫахь Кәаҫиа иҫә ахаҫалакы ааимхны, скәаҫан ааҫыган ахәысҫа сынҫалоит.

Ачу, ачу, ачу, ачу,
Уара ухаҫоуп, аха умаҫуп!

– Уҫәағәала, уҫәағәала, ушьҫа ыкәкьа иалгоуп! – наҫылҫеит амардуан иҫалан илбаауаз Цақәа.

– Бара абрака хәхәагала ихыхәхәала, сара искәкәалоит! – ҫаалтит анхәа, аха илзеилымкаазар хәа дшәазар акәхап, напылағь илырбо лҫаалхеит.

Елисо ланхәеи лареи ацыхәтәаны ашықәс азы ирулакгы иааибагомашь ухәартә икан. Аха уаанза? Уаанза акыр еиқәмақарит, еибароит, ахықә акынза инеибагеит. Елисо есуаха лылабжыш лыкәашо дыштәаз дааиуан Ахра.

– Мап, мап, бара бтәымуаууп, бара хара бахҫөзам! – Елисо длыҫахәхәан дындәылҫуан Цақәа. Ахра икалаз абырсаатк еиликаауан, аха даламҫәажәазакәа иани иаби алаф нарахәаны, газетк аашьҫыхны аҫхьара далагон. Зны арт реиҫш иказ ахҫысқәа уахык-бжьых уахык ибо далагеит. Елисо лхала акәасқәа дынәнатәан, аҫшҫаҫәа реиҫш, деиҫақәуа аҫәуара дағын. Ахра игәы иазымчхәзт, астал

днадтәалан, имышьхәылтцкәа нықәыргылан ихы еимлагәа иааикын, краамта иемырцысзакәа дтәан. Ацыхәтәаны ашьшьықәа даагылан, амҳарахы иҕынеихеит.

– Сухәоит, акгы умхәан! – дихьзаны икьяә днахын-хәлеит Елисо, – уажә иаҕахзам, даеазны.

Ахра азәы дибар хәа дшәапырхапуа, алабжыш иарганы иҕаз Елисо лзамоақәа наҕ-ааҕы иаагәыдикылан, инациҕеит: «ичҕа, Елисо, ус аҕахуп!»

Цақәаг лылахь еиқәшьшы дтәан, ашә аартны дшыюналазцәкәа днаиҕылан, лхаҕа иахь лыблақәа нарханы, лқышә лырбага нацәа нақәылтәеит. Ари иаанагоз «упҕәыс лтәуара азбахә цәырумган, схи хицәоит» хәа акәын.

– Жәабжь лахәык лабхәазар акәхап. Лыҕсы-лыҕси еихымзо аччара даәуп! – ҕааитит Ахра. Уи амҳарахы даннеиуаз ишьамхы арсны иан длыхәар иҕахын: «Икалозар, сан, сбыкәхшоуп, маҕзак дрыцхашья лара». Убри ашьтахь иациҕон даеа ажәақәакгы: «уажәшьта исыхыыз сыхыт...»

Акымзаракгы имышьзеит Ахра. Игәы иалнахыз дааигеит. Бзиабарала дааигеит. Уи лыда цстазаара имазамызт. Аха «икалаз кәлеит» хәа иани иаби иреихәоз ажәақәа, дара ргәы кәнаҕон, далеилыркаауан. «Икалап, уеизгы-уеизгы лара лыда ичхаргы, аха дхаҕамыз, бысгәаҕеит, бсыцца анихәа, иажәа дахьымхәит», – еибырхәалон ҕаса-ҕасашәа. Аха аамта анца, Ахрей Елисои хара зыдзамкәа абзиабара цкәа аныкәгаразы ари адгьыл ишыкәлаз анеилыркаа, хәычы-хәычла ихьаҕуа мацара, ишнеи-шнеиуаз, даргы арҕ аҕыңа рыбжьара иххаза иакыз ацәашы, аҕша ахьдырсырц иакәшар иаагылеит. Аха уаанза...

– Ааи, нан, иахья аусурахьтә лышәкәкәа лыман данааю-нала, изакәу сгәалашәом, жәабжьк ласхәеит, ларгы иччараха илысит...

– Уара урхыччала, – ихәеит Астана аҕатын ххны данаалга, – уани уҕаҕеи аицәажәара иалагеит. Амала, аиҕызара цкәацәкәа ныкәзго дара роуп, урзызыроуа уәааухар, милаҕс адә икәу рбызшәақәа зегь рхәоит! – ихәан, машьяла ҕыргык аашьтихын, ацәаҕшь еиҕш ииххыз аҕатын ақәҕсаны, еилыршәшәо иҕааихеит. ҕытрак ашьтахь аҕатын аҕы лаҕа-лаҕауа амҳара иньҕалеит. Астана инапы налшыны зынтәаха аҕара нақәихит, иаргы аҕынҕыхәа еиҕш еиҕыхәхәа, ипымцәазакәа аоада инапы инациҕеит.

– Иахьатәи сара исхаразар кәлап, уан анышә иагаша, лан длывагылам, лаб длывагылам? – дныюнакәынд-кәындын, ақәаскәахь ләыналхеит Цақәа. Уаанзатәиқәа даеазәы илхараз ҕыушыап!

Уааины уқәтәа сшьамхәы!

Абри акәыз уара уеы!

– Уаҕа акгы узымдырзои уара? – ауҕрахьтә лыбжы ааоит Цақәа.

– Ишҕасзымдыруеи? – ихәеит аҕшәма.

– Иарбан?

– Нарҕыхьоу нартаа рахәшьа дшиагаз!

– Кох, уи аҕшқаму, саргы исзеилымкааит! – амш угоит хәа иалхәарц лҕахызшәа атах-атаххәа анышә дыласуа акәакәара далагеит.

– Аҕышь? – лхәеит Елисо аҕыш еиҕахәтә аашьтылхын.

– Мамоу, сбыкәхшоуп, ари иахьзуп «аҕыш», – лыбз ләыҕа иньҕалырҕәҕеит Цақәа.

– Ох, зака ицэгоузеи ахэара! Ацьишь!
 – Ацыш, схэеит сара, – длықэмақарызшэа лыблақэа аалырцэгьейт анхэа, аха цытрак ашьтахь лхы-лэы аалашан, инацылцеит, «ацыш» ахэашьа аныбцалак ацсшэа бцаз цыбымшьан, нан, икоуп хымғада ицатэу даеа ажэакгы.
 – Уи иарбану? – дцааит Елисо.
 – Ибкү!– лыбжы рхэычны атак калцеит Цақэа.
 – Икалап уи ахэара иаха имариазар,– дааигьыргьейт аҕаца.
 – Имариазар, ихэала нас: ахэхэага! – ҕаалтит леага ахы дықөпшуа.
 – Ишца! – лышьтахь ала азэ лхы дасызшэа лғапшылара ааицакит Елисо.
 – Ахэхэага, ахэхэага! – абцар иҕатаны илкызшэа инеишьтаргылан идэыкэылцеит анхэа.
 Аҕаца лқышэқэа рэы апхзы хышэашэа ыкэнаҕэан цака днатэейт.

Уаины уқэтэа сшьамхағы!
 Абри акэыз ура уеы!..

VI

Ажара ақытантэи ашкол – еиғапшыыз ю-кэасқяк ирылхын. Шықэсқэак рацхьа урт аоҕаацэарак ахгара рыкэшэейт. Ара инхоз анхацэагы цфа еилкааны ирыма-замызт урт рахыгара зыхкьаз. Шьюуки ирхэойт аамҕа ғыц иакэшаҕаҕымхейт хэа, даеа шьюуких – цасатэи ашкол абылра иалахэын хэа. Анс акэу, арс акэу, иахыргеит...

Рынхашьа иатдамшыыцуаз дыказамызт. Иааигэаны еидын-халон, аха айхыц ианушэа ииашаза алакация иалхыз амасар аанда рыбжыан, шэырла ибеиаз рашҕа тбаа, ахи-ацыхэеи узеимдазомызт. Ахьа иалхыз рыюнқэа хатцак ишэара аҕынза ишьтыхны, унапы узакэмыршо ашэпара змаз ахахэ шьапқэа рыцэагылан. Анхашьагы рдыруа, асасдкылашьагы иакэшэо икан хэа рхэойт. Хэылцэзыла ргэашэқэа рэы меигзарахда иаадгылон рырахэ-рышэахэ. Руазэк иаб дыпхарцархэаоын, иибоз-иахауаз хьзыртэны ашэа ианицон. Ашэа анихэоз ихаҕа дыччазомызт – иазызырцуаз ракэын иччоз. Излархэоз ала, уи зны ахэаанырцэтэи сас дук диднагалахьан, ихэы-ипхь аныкайца ашьтахь, ихтарца шкэакэа ихаҕаны ижакьа инапы налшь-аалшьны иаарееины, ипхарца ишьамхы иныкэкны ашэахэара далагейт. Асас ашэақэа дырзызырдыруу, аҕаад ианицарызу, краамҕа ииура изымдыруа дшанханы дтэан...

Арт ао-тзык рхадацэа ахгара анрыкэшэа, рҕаацэагы рыццеит. «Хэхьынзакоу – хэицыказ, хэцсуазаргы – хэицыпсып» рхэагэышьейт. Уи ашьтахь шыкэсы накьак, ахэира рхьцэан, атыю иакыз амза айцш, еиқэылашьца игылан арт аюнқэа. «Хымҕа-цымшьа баша изхарбаарызеи» ҕааитит зны Закан актив еизганы. «Гэыҕрада ицсхьада, хэарзыцшып!» уи иажэа инапыюлейт Ахреи Кани. «Ари хыхьынтэи иаашьту дцоуп!» уи ажэа иахьапыюлоз игэы иньцаххны атак аакайцеит Закан. «Уи ахалагы акэзам, – ихылца днахан, ихы ачабра ныкэишьит иара, – аҕара ашыкэс ғыц иалагаанза урт ахыбрақэа ааиғапшыны, иблыз ашкол атып ағы иргылатэуп. Изыргылода хэа шэцаауазар, – аа, ажэлар ахьыкоу. Анапхгара аус Кан инапы ианызааит!

Актив ашьтахь урт аоыцэагы дрыпхэейт Закан.

– Шөгөы ишцаанаго, амызца акоммунистца, сара сеица шөара еигъашешьозма анасыпдакөа Дыгөи Лади, мамзар ажелар рөацхьа сара сгөымбылоны скашөцоу? Ус хзеибашьтзом. Шөара шөыцкөынцөоуп, иацоуп ианшөахтаз амацура дукөа. Шөгөы иаанамгаит Ажара дуззаө шөакара икөышу уао дахымцшааит хөа? Ус шөхөозар, шөгөы шөажьоит, – инапы астал иныкөикшеит Закан, – аха сара сакөу, даөазөу, уи иалашөхузеи, шөара шөыгөра ргеит. Шөгөы ишцаанаго, хара ххөыцкөа аусхөарта акабинеткөа рөы ионакны ацара-дырра хазрытару? Аусхөарта – политикатө хыброуп, уака хара хазхөыцуеит ауаатөыюса рлахьынца, адунеи апролетариат рөеипш. Убри акнытө итынхадоу аонкөа аайдкылан, абрахь ииагатөуп, лассы ииагатөуп. Ушьтантөи апартеизараө акоммунистца ираххөоит жөлар рцара аус аөы даөа шыаөак шыкахцаз.

Ашкол аргылара иаөын уахгы-өынгы. Уахгы-өынгы ауастацаөа ркыгө-быжкөа гон. Кан агөаларатөи акытаө ацөымг цсахны иааигеит, Ахра цшыоык акауарршыаөцаө ашьха ишьтит. Закан есыхөылпөаз уахь днөиуан, есаaira зөеитцызхуаз ахыбра дахөацшны, игөалакара ихы-иөы ианыцшуа, икамчы-гга ахөы изиак инадкшало, ихөон: «ари – есөны асоциализм иаго аиааиракөа ируакуп...»

Ажөакала, Ажара акытантөи ашкол ө-көаскөак ирылхын. Иреихаз азал – клубс икацан. Ииашоуп, уи иамазамызт асцена, ионагалызамызт акөардөкөа, аха арака имоапысуан аныхөаракөа, аизаракөа, аицыларакөа. Ацкөынцөеи азгөбцөеи инөимда-ааимдо ажөөинраалакөа ирыпхьон, азө ддырөхөон, даөазө амра дадыркылон, арцаоцөа ракөзар – аөар раазараө икарцөаз ашьаөакөа рыла иөырбон. Арака

еихацгылон лымкаала, арака иблөацыц еипш ирыхьчон аихабрөи аитбрөи, ацкьарөи ацшзарөи, аөынкыларөи ахьыпшымрөи. Арака ацкөынцөеи азгөбцөеи убаскөак ихөатөхацаоцөан, зны-зынла угөы иаанамгар аузомызт: «анацьалбөит, абарт абас инхар, ахөыцшыа рхаштыр калоит, хөабылсуеи ускан?» хөа.

Акөардө хөхөакөа рөы итөахьан аөар – абжьаратөцара иалгөкөаз. Урт зөитөаөара, зөилкаара уадоу хьаак рыман. Ари – аицырцра ирнаөаз хьаан. Зака шыкөса рхыргазөи амөан, аштөаө, апартаө, аха аицырцра рыкөшөоит хөа ргөы иаанагөазомызт. Иагараан еипхныолахьан, иагараан икахөхьан. Иагараан илахөхьан рнапкөа, иагараан урт ркөыцуа азөи-азөи еибарцхөхьан. Иагараан рыгөкөа ааибгахьан, рыхцөкөагь еибакхьан. Иагараан еидхөлахьан бжы зхөазам, гөнаха змам, ахөыцрөи адухарөи еимазкуаз ацкөынцөеи азгөбцөеи рыбацкөа. Ускан урт уацөтөи амш иазырцөахуан агөыггракөа, ицаулазан итарцөахуан ашколтө шыкөскөа рымазакөа.

Урт уажөраанза цкьа иазымхөыцзацызт аицырцра аамта шааиуаз. Арцаоцөагьы ирархөон аицырцра аамта ааигөахөит хөа, атаацөагьы ирархөон, иззатөүзеи, даргы рхы азышьтны иазызырөуан, аха акөыпшразы «уацөы» ааста «иахьа» иаха иубартөуп, «иахьа» игөгөаны иаларсуп ргөаөы. Ус-ус ишнөиуаз, инадгылеит ацыхөтөантөи амш. Уи шыоук рөы иаха иаарлахөыхит аөшьаратө-еихөшьаратө уалпцшыа, даөа шыоуки рөы иххөаз, игөыкөагаха ианаркит рынасыпкөа наунагза еилазырцөарц зтөахыз ацөашьы.

Зынза даөакхөзар «уацөы». Аицырцра адырөаөөинтөи амш. Аамта – ахылоа-псылоа карцөо ашьхөаө ицөыруа азырца

иабызоуп, – инаскыацыпхыаза аеацкьоит ахылоа-ҕсыллоа, инаскыацыпхыаза еиқэтөит, ихьшөашөит азгы.

Ртаоцөақөак рыблақөа таа, рнапқөа ачкөынцөа рыжөа иқәцаны итөан. Иахьатөи амш уртгы лымкаала еизааи-гөанатөит. Икаларын гөыла уаанзагь абас еизааигөазтгы, аха абас реидыңсалан, еизгөакьан иказтцаз иахьатөи амш акөын.

– Хаи шөара, агазақөа, шөцаоцөагы шөаргы шөеипш-хама? – ирцаоцөа ацөы нарылеитөит адирөктор.

– Шөара изышөымхөои!.. – атак карцозшөа руан даргы, аха ирхөарц иртахыз инагзаны рылағырз иднархөомызт.

Хөарада, Баграт игөы иахөон ирцаоцөеи ицаоцөеи реицыртра ахыцөгьаз. Ус анакөха, икоуп ахөычы ибзиабара, икоуп аказара. Ус анакөха, ргөы пхацөы-пхацөуа икан, рыламыс цқьан. Зыламыс цқьам роуп аипырттра ззымариоу. Хьаа змоуц ахьаа закөу издырзом. Ахьаа змоу ихьаа гьөит, имгьо ихьаадоу ахьаа ауп.

Убри аамтазы аклуб ашө даалагылт Баграт Ахьмац-ица, ус анакөха, ахөылпаз иалагон. Амузыка абжы атыпан, ацөцөабжы геит. Ари – рхөычреи ркөыпшреи реилыргао акөын, ацыхөтөантөи акөын рхөычразы, рапхьазатөи акөын ркөыпшразы.

Итөаз зегьы аинкьара иалагеит. Астол агөта дтөеит Баграт, уи иармарахь – Закан, ақыта апарторганизация амазаныкөгаю, иаргыарахь – араион акынтөи иааз апхөыс, ибзиазан ацара иалгаз чкөынаки згабки, рабацөа, арцаоцөа.

Азал акны анапеинкьабжь еиқөтөазомызт. Жөохөык ачкөынцөеи азгабцөеи, даеа жөаөык ракара заанатц иааины ацыхөахьшөа итөахьаз анацөеи абацөеи реинкьабжь, шөоык реинкьабжь ааугөалагаршөон. Баграт Ахьмац-ица дапыр-

хагамхазөит. Ацыхөтөаншөа, иааипхьбашөа ианаакала, ихы аашьтыхны зегьы днарылапшит.

– Сара соызцөа хөыцкөа бзиақөа, акыр иапсоу ацаоцөа, акыр иапсоу асасцөа, – ихөеит иара, лымкаала ивараө итөаз апхөыс лахь дхырхөама ухөартө аипш дынхьапшны. Лара лакөзаргы, уи атакс аарлақөа даачөеит. – Иахьа хқытан зегь аныхөа рымоуп, хара рапхьаза акөны иоухажьөеит абжьаратө цара змоу аөар. Абри ала хара ацстазаараөы инахагзоит жөлар рцара ашьтыхразы Асовет мчра апрограма.

Абри ашьтахь адирөктор ихөеит ацстазаара лаша акалара зыбзоураз ихьз. Рнапы анеиныркьа ашьтахь, иапхьа итөаз ацаоцөа дырөапшуа, азөазөала дрыхцөажөеит. Ацыхөтөаны ибжы ааирмачын инацитөит.

– Шөапхьака ауадаөра дуқөа шьтоуп, апышөара дуқөа шөзыпшуп. Ахахи, акы шөамжьааит! Ахахаи, шөым-өахымкьааит! Аргөыбзыгреи амали шөхырхымхааит! Ускан, хымпада, шөеибатиөеит! Сара сшөыхөит амазеи шөахам-төарц, шөгөаанагара шөымазарц, шөызөу аус агөра шөгөзар, уи ацыхөтөанынза шөазыкөпа, шөыпстазаара атаххөзаргь иакөшөца. Абас иказар ауп асоциализм иахылцыз ахөыцкөа рцас. Амдырреи агөлымөреи ирыхкьаны асоциализм иацөызхьоу рацөоуп...

Закан ихы-иөы аахөашьын, асас пхөыс днылөапшны даапышөырчөеит. Уи иччара иатцанакуаз рацөан, аха акы иаламөашьо иалпшуан цакык; ацара акөзтгы аус злоу, Баграт иакарагь ацара змада, аха асоциализм амац азызуа «агөлымыөцөа» хөа дрышьталозма?

Ацаоцөагы еилыркааит арт аөыцья рыбжьара оыс-таарак шыбжьадалаз, ахи ацыхөеи макьана ирзеикө-хөалазомызт.

–Цөыршыла икылжөблаала хаамта азаҕақәа, аңстаа-зара ғыц ашыапы иқәшөыргыл. Убри шөара шөнапы ианыстоит сара.

–Ха-ха-ха, – итөаз ираҳартө даачеит Закан, – уара, абзиа збаша, Баграт, ағлам иаөызоу ардәрцөеи атыгҕацөеи иөыцны ареволиуциа кәшөца хөа роухөеит, хара икаҳцаз ишөмы-хөазеи?

– Иарбан усзаалакғы ахы ктөуп идырны, цқа еилкааны, арөиаратө хшыө ацатцаны, абри ауп, Закан ухацкы сөеит, ареволиуциа.

– Угөанала ареволиуциа зегғы иртахуп!? – днақөыгөғөеит Закан.

– Зегғы иртахуп?– аашьақөиргөғөеит Баграт.

– Абри Алтыкө дызхагылоу афермагы? – ауаа днарылапшны ацөы налеицеит апарторганизация амазаныкөгаю.

Итөаз зегғы ааибарчөеит.

– Ааи, ааи, Закан. Афермаө арахөтра ғыц акацара, ашықөс ирызхаша акашөа аингалара, насғы иаарышьтуа ахш зегь ахөынтқарра атара... – абарт өитакроуп, рөыцроуп, ус анакөха, револиуциоуп.

Ацаөцөа ирхөара рзымдыруа, ицьяшьаны рдирөктор изыпшуан. Урт өилыркаауан Закан дшацөахаз, аха, изыхкьзаалагы, арака, абаскаөык ахөеилатөу, абас зыхз нагоу ауаөы идырра шмачу аарпшра гөаныла иақөша-хатзамызт. Ус иаазан дара. Ас аазара рыцқан. Ачхара аазаразам. Аазара ауп ачхара.

Закангы идырит дшацөахаз. Амақьапшрада ахаан даөапштөык знымлацыз ихы-иөы, иаалыркьан ашьа

ныкөлеит, аха иага аундазгы иара изгөакьаз аңштөы азыкөмцазакөа, инацаба ицеит.

Икаларын Закан ари ахөылпаз аөы атөара иазирхөзтгы иреигьыз ацаөы Едгы икөгылара акөмызтгы. Иазирхөзтгы, даөаганкахьала иара игөалакара шытызхуаз ажөақөа уөизгы-уөизгы арака имаҳазөит. Имачума иара иусқөа, апарторганизация аусқөа, апартия алаларазы акандидатцөа рхы-рцыхөа атцаара, аколнхараөы ацьатө леишөа ацөагы-лазаашьа аигьтөра, аарыхраөы өитөахоу аганкөа рышьтыхра, араион ашка аинформациякөа рышьтра. Убрахьынтө Закан иаха ихадароу ак ауп хөа ипхьазон ВКП(б) Ацөтра Комитет ақөцара. Уи апартияхь ауаа ғыцкөа рыдкылара иазкын. Иара оумазакгы игөы иахөазомызт ари ақөцараөы зегьреиха хадара змаз пунктк: уи излахөоз ала, аобласттө комитеткөа, атөылаөацөкөа, апартия амилаттө Цөнтр Комитеткөа апартия иалалаз ма апартияө ишьақөдыргылоз ауаа абланк ғыцкөа рзалырхуан ақалақьтөи араионтөи акомитеткөа икарцаз ахөарала, ацыхөа ццөазааит хөа ахөон сиала ауаа апартияхь рыдкылара «Сара сыгөра зырымгазөи»,– игөы иаанагон Закан. Уи «сара» хөа анихөоз игөы ицан атөыла апарторганизациякөа рмазаныкөгаөцөа зегғы. Иаалыркьан, апартияө ишьақөдыргылоз, ма иалалоз рызцааракөа ақалақькөеи араионкөеи рпатриатө напхгаөцөа рнапы ианырцөит. Гөрамгаразар? Закан ихөыцракөа даарылырхит Едгы иажөақөа:

– Акыр иацсоу хартөаөцөа! Шөара шөыпсцөааратө напынцөа абас иказаап: ашкол аштөа рнапы ианкны итажөгалоит асабицөа, шөхы-шөыпсы рышөтөит, ишөаазөит, ишөыхьчөит, шөынасып иабжан икашөцөит, нас наунагза

абзиала хәа рашәхәоит. Ари хара хзынгы шәара шәзынгы ихъантоуп.

Едгы арт ажәақәа ихәеит мыцхәы игәы пшааны, илағызқәа хаддыло. Ирцаоцәа ракәзаргы – рчабрақәа иаарыхеит. Уи, Едгы, ацарафәы уаха итрыжьуаз ацаоцәа дреиғын хәшьарала. Шамахамзар аурокқәа дрыгхазомызт, деиҕкаан, даара дхәатәхацаоын. Аха, иоызцәа изларпхәазоз ала, уи ихала аказаара бзиа ибон: ихала ампыл дасуан, ихала дныкәон, ихала ицатәқәа кайцон.

– Убри иачыданы, – иаха иеаикәкны ихы аашьтихит Едгы, – сырцаоцәеи сдиректори саҕарымтозар, рҕапхәа исхәарц стахуп уажәраанза зызбахә рымаз ареволиуциазы схатә гәаанагара. Ареволиуция, сара иахьынзаздыруа, – аполитикатә мчра аҕсахра ада даәа цақык амазам.

Закан дахьтәаз ашьыжьтәи ашәаҕшь иҕахәмарызшәа даалашеит, иблақәа аҕацҕацара иалагеит. Нас, иаҕхәа-ишьтаһ даанапшы-ааҕшит. «Сыжәбома» ихәарц иҕахын.

Баграт Ахмат-иҕагы деигәыргәеит ацао икәгылара, аха ари ақәгылара иара иеилнаркаит Едгы икәирыглаз азцаара азбжак шидыруаз, егы азбжа макъана ишыҕәахыз. Избан, абас икәышу, агәынкылара змоу ачкәын изизымдыруазеи ареволиуция – ари амассақәа рырҕиара шакәу? Арцаоы игхақәа иреиуан иара.

Едгы икәгылара даналга, Закан инацәа уи ишкә ирханы дааскәеиган, илымхәа дынҕахәытхәытит.

– Иуахау исхәаз, баба?

– Ааи, исаҕаит! – ҕааитит Закан, нас хы ичабра нықәшьуа, аиааира згаз исахьақәа иҕаны итәаз днары-лаҕшит. Уи избит уажәшьта ацыхәтәанынза даангыларц.

Макъана шьыжьзан, быжьсааткгы камлазацызт, аха Едгы днеиру-дымнеиру изымдыруа, днеи-өеиуа ашәафәы дгылан. Уи Закан игәы иахәеит, ус анакәха, узыкәгәыҕша арпысуп, уа анакәха, дхәатәхацаоуп, ус анакәха, аашьара илазам. Дышпалагари уи иацәажәара. Хәарада, гәаартыла дидылароуп, имахәар инапы нацшыны, иахьауа лафкгы наиахәо дыонагалатәуп, акәымзар, ари дыцкәыноуп, ихы қһан ақәитцәо далагаргы калоит.

Закан ацара мыжда ауп акәымзар, аҕстазаарафәы иреиҕу рцаоыс ихы ипхәазон. Аҕсык-аҕсык игхеит зны уахынлатәи ашкол дталарц, аха, ақытаә акәым араион ағгы унеишь-уааишь хәа зархәоз ауаоы, иара инапацака икоу ауаа ихы икәсуа, адца ирто араһ, аҕстазаара атәы рзымдырзо, дрылатәар иҕахымхеит. Аиашацәкәа кайцеит. Ускан Закан егырт реипш ацара ицалар акәын, ма ари аматтура шьтеитцар акәын. Аха, иара игәы аазгоз, – Закан иоызцәа амазаныкәгаоцәа макъана ирацәан, урт ирдыруан – царала рхы шрызтымгоз, убри акынтә ишьтыхны ирыман даәа хцәыргашьяк, даәа кәҕашьяк. Ааи, урт даәакала икәҕон, иҕоуушьаша, рыкәҕашья згәы иахәозгы рацәаоын.

– Уара, иаха усымрцәазарг калап, угәнаха сыкәсдеит! – ҕааитит Закан ашә ааиртын, адкылартаә игылаз Едгы дизыҕшуа.

Арпыс уахьихәапшуаз, жәаа шыкәса раастагь иуҕартә дықан, – ашәхымс дацакысуа, икостеиум цәиацәа изара иташәо, иаргьрахьтәи игәышпәфәы ацга цырцыр зыцдаз икомҕартә дырга аҕаны, ихахәы еикәа дацаәырбо, дааоналан днагылеит.

– Сааит, – ихәеит иара, – сара ианакәзаалакгы ашьыжь сгылон, ус сашьцылахьеит.

– Аазара бзиа змоу ачкэын даеакала дкалазом! –фааитит Закан, – абнака унеины уаатэеи, – днахан истол ахафэи игылаз акардэгы наирбеит, нас, қаадқэак ртыту днарылалан, краамта ак ицшауан. Икалап чыдала акгы дашьтамызтгы, ус иааипхяз ачкэын ичхара пшээрц итахызтгы. – Иагьаурым, еазны исыпшаап, – ихэеит Закан истол амгэа наркны. Уи иага рцао бзиас ихы ипхязозаргы, ацэажэара алагашья дақешэазомызт. – Иуцэыззар стахым, арпыс, иацтэи уқэгылара даара сгэы иахэеит, – инацэкьара шкэакэакэа цэыш-цэышза астал инықэцаны, иблақэа арпыс илато даацэажэеит Закан.

Уи атакс мацк даақапшьхан, даахэыцымыцит Едгы.

– Уара макьана усабиуп, Едгы, икалап зегь цқьа иузымдыруазаргы. Уаб лахыцэгьеи сарей Егры ахықэан шака шья кахтэахьаз акара ауаа ацець азы тырымтацзар калап, – иблақэа аатцыс-цысит Закан, аха игэы шыпшаацэаз арпыс ибар хэа дшэазар акэхап, ганха дынхьахэын, ачабра нырхишьылеит. – Абыржэ дызбо цьысшьоит, деиқэаан, деинаалан, арволиуция аус дазықэаюын. Уара ушысабизаз унижыт. Игэалашэара ахатыр азгы сара исуалуп уара сухылапшларц, – доагылан ачкэын ишьтахька диасит иара, насгы арпыс игэы иаха иласны еисуазар акэхарын, Закан ибеит уи ихэхэда адақэагы шыцысуаз, – Едгы, ишсоухэара исцэымзакэа, угэы иахэома уара Ажаратэи афар рорганзация аусушья, насгы – иварафэи днатэан, инапы арпыс ижэаа инықэитцеит, – хапицэажэара азбахэ псы зхоу азэгы изымдыруазароуп. Сеилукаау? Ари хэмарразам! Сара унасыпхьар стахуп аусура ду ашка, асоциализм аргыларазы псыхэа змам азцаарақэа рызбартахь.

Едгы оумашэа ибон абас иааигэазаны иварафэи Закан дахьтэаз. «Шэанацьалбеит, ари зынзаскгы ишырхэақэо дыказамзаап, иарбану дзыртахым!» – игэы интихэааит арпыс. Уи зныкымкэа иахахьан иватэоу ауао кэыш изы «ачархэао» хэа изырхэо. Анцэа иумхэан акэымзар, иамхахэар иукузеи! Уажэы, ас дизааигэан даниватэа, иара диқэлошэа ижэаа инапы анықэитца, ачкэын дахьцара изымдыруа, Закан игэаартрей игэцаракрей ртак шыкайтцаша дақэымшэо, дзықэтэаз акардэдықэбылуа далагеит. Азнык азы аихабы уивагга утэар пшзоума хэа игэы итакны доатцахарц итаххеит, аха уажэраанза ицэышза иаапшуаз Закан инапкэа дышьтаргэғэаны дааныркылеит. Арпыс ибеит урт амч гэгэа шрылаз.

– Ус анакэа, хаилазеит, Едгы!

– Ааи, – ихы ааирцысит ачкэын, – сара санмацзас инаркны сашьцылахьеит амаза ацэахра.

– Иуцэыззозей, зыгэра згаша ачкэын дыстахуп, ацхырааю сизгэакуеит. Хара акэлакцэа хрылгеит хэа ххэоит, асоциализм апстазаарафэи икалеит хэа ххэоит, аха макьанагэ имачам ажэала хус иадгылоушэа харбаны, хаз адгыл хатцызжаауа. Сара истахуп уцхыраара, иуахауоу Едгы, сычкэын, сара абас истахуп уара уцхыраара, – ихэда инацэа нацеикын ихы ицегь днахан Едгы инеифеикит Закан, – макьана уакэыц ацарахы сцоит хэа угэы итоукыз. Уи аамта хамазам уажэы. Уажэ ихадароу ана-ара ацэырцра иафэ аоппозициякэа реагылара ауп. Уара умч, уара удырра макьана сара исызхоит. Иухоумырштын, Закан иус акэзам унапы ианысцо, – ашырхэа доагылан ауада дааоналеит, – ажэлар рус ауп. – Унеины афар рапхэа унагыла, нас, абри Закан исеихэаз хэа ухоумырштын, уара укалоит ажэоан

акынзак унапы назо, адгьыл аёу иуцәшәаны ихырхәо. – Ацкәын днықәпшит зәызыпсахыз Закан ихы-иёу, ибеит иаапкны зытра итагыжьюаз уи иблақәа. Иёу мацзак иаартны инхеит, ацзаёу икыдыз апатрет дшахәапшыц дахәапшуан.

Изымычхакәа доагылан, апатрет дахәапшуа далагеит арпысгы. Зака еиликааит ихала дшыкамыз.

Аколнхацәа реизара лассы иалгон, аубатәи азцаара иааннакылт акәымзар.

– Сара ицъасшьоит, – доагылеит абригадир Арсен, иикыз алаба апында адашьма иныкәыргәгәаны, – ауаа шәкы инаркны шәиоынфәажәижәаба цъамш ркынза андырхәхью, – Маница ихы налыкәикит иара, – бара хынфәажәа цъамш роуп ибырхәхью, ари хәартам, ибдырузааит, ауаа рпында ашьа кылсуа аус аныруа аамтазы, лара лхәыс лапхья иргыланы абазар далоуп.

– Иабаалгап, угәахәуаз, нас, арскатәи апара! – фәалтит пхәыс быргк лыбжы ала дырдырыр хәа дшәозшәа, иналарфәашьашәа.

– Егырт иабааргеи? – ихы аашьтихит Закан.

– Сара сгәы иаанагоит, – доагылеит Кан, – Маница лтагылазаашья иахәапштәуп хәа – арахь астрах рхәеит, арахь – асамаблажение рхәеит, акәтагы алацатәхеит, ашә алацатәхеит. Апхәыс лымч акәымхеит, сшәыкәхшоуп, сшәахтәгы сшәап, схәыцкәагы ак рзаасхәап хәа абылра иафыз лтапын ацымхзакәа атитә лыман дцеит. Убри акынтә Маница аколнхара лалцара сара сақәшахатзам.

– Уиашоуп, баба, уиашоуп!

– Атәыла мбгеит, нас, тапын бгыцкәак ацоазар!

– Еицооугы калахьеит! – еиларпсон итәаз.

– Мап! – итацкәым цәыш хәыц астал иныкәкшан доацкәеит Закан, – аколнхара еифахкаазар, уи иамоу

апкарақәа хрыцныкәап! Аколнхара иацәыбнало, ацхыраара азымто, дахзыцәахзом. Жәларык ишаабоз ацәапшь иаоызоу атапын нацблаа ицеит. Шәара ижәдыруама бгыцк иадамзаргы ахәынтқар имал ауаоы дақәзыр шилшо?!.

– Иаадыруеит, уажә ихамбеит...

– Ижәдыруазар, аибацәахра хакәыгцып, абри хәгуп абри хабзоуп хәа иаацәырган иаххәап. Ишәмузозар, – ибжы аатирикәеит Закан, – Маница аколнхара лалцара иаанаго, афәа леишәа аргәгәара ауп! Досу ишитәху икаитцо далагар, иахьякәым хкылсуеит, ханхамфәагы еилахәуеит.

Маница лылабжыш лыкәаашо дахьтәаз, лхы доахазомызт, ауаа дзырфәапшзомызт. Апхынрахь ианыкәла, лыпш лымцәан, зынчара ашыла лымазамкәа даакәхеит. Агәылацәагы лыцхрааит, аха ианбанзалыцхраауаз, ахыкә акынза днеизар акәхарын, лыкабла лапхья инаргылан, абазар ахь дцеит. Ацла иалыюрыз амац ицхәит хәа, дызлаказ азмырхакәа, аеныцкәа араион ахьтә шьюук аакылысын, ацыблаара иафыз лтапын акт инанцаны ицеит. Ус лылахь ианызаарын акәымзар, ас шлыхьюаз лдыруазтгы, икьякьаза илыршозаргы, дмыцәазакәа иацылхуан.

– Сара азәгы дсыршәазом, сара инасызгоит апартия адца, – ибжы аалаиркәит Закан, – асоциализм иачхазом аашьара, аеахыгара, убри акынтә иахья еизаз, аколнхацәа, шәыххь згеит, Маница аколнхара лалцара азцаатәы ииашан икәшәыргылеит.

– Маница аколнхара далхцарц акәзам арака хәеизаз, – фәаитит Кан.

Закан ихы аашьтихын, аччареи аикәатцәахареи еимаркуаз икышәкәа цыстысуа ауаа днарылапшит.

Хзеизеи, нас угәанала? – уахь дымпшзакәә ҫааитит ацыхәтәаны.

– Хзеизеи, умбои, Закан ухацкы сҫеит, аиашазы апхәыс рыцха деицәхеит, убри атып икәәхцар хтәхуп.

– Зынза шәгәы цәымсахама, абааҫ, сара исыкәшәца убри ипхастахаз апшь-килограммк! – доыцаззеит Кәатиа.

– Апхәыс деицәхазар, илыцхраатәуп! – ибжыи геит даәазәгы.

– Ус халагар, аколнхара зхы аланыкәзго рацәәохоит! – иеыриашан даагылеит абригадир.

– Утәә, утәә, Арсен. Иудыруазар стахуп, Маница леицш икоу ахәса шракәу аколнхара ныкәзго. Лықабла зацә тира изылгаз – ашәахтәкәә алалшәарц ауп, аус дацәыбналарц акәзам. Ишәымдырзои, Маница абыда ахыи ааызоу оыца ацкәынцәә шылаазо? Убартгыи Ажара иатәуп. Уаха акымзарак калымцаргыи, уи асоциализм аәацхәа луал лшәахәеит. – Маница хәычы-хәычла лхы аашьтылхын, лылабжыш рыцкәо ауаа днарылацшит. Уи иаха-иаха лыбга еицылхуан, икалцара дакәшәазомызт.

– Афырхацәә, шәара, афырхацәә! Иахәа даара ибзиан шәхы аашәырпшит! – Кани Ахреи днареацшпуа, амақарра дакәыцзомызт Закан. Хәикәшәәхра хәкоуп еиҫа, сара ишәсырбап Закан Ламба дзакәу!

Едгыи акабинет ашә шааиртыз аниба, Закан истол днахууан, уи днәицәюлеит.

– Уан иуалхәазар акәхап, иара иацыцәкәагы устахын, аха жәлар раҫацәә иахьрыкәзбауаз амитинг ахь уцеит анырхәә, сәәаныскылеит. Иубама, хыхь ажәәан, цәка адгьыл хәә хазхәапшуаз ауаа зәыз! Макәана хәбакоу, – Едгыи ижәә

данкны дааиган, астал ҫапшыи днадыртәалан, иаргыи днаидтәалеит. Уи иҫахын Едгыи дирцәәжәарц, ицегь еизааигәахарц, абра изиурц. Аха ацкәын макәана дцәәжәазомызт. Икалап дыпхашьозаргыи, икалап игәиеанзамкәә иибаз агәаартра ицәыхьантәзтгыи, ишьара дыкәнамцозтгыи. Аха, ацәәжәара дшаҫыц даҫын жәлар зегь хыхны измаз ауаа – ахәәанырцәтәи агентцәан, шпионцәан, троцкистцәан. Саргыи уара иуасхәоит, сычкәын, иухоумырштын, – ибжыи ааирмацит иара, – ажәлар рыххра иаманшәалоу, узеигәыр-гьо, иргәацхо ауааы ианакәзаалакгыи ацәгәа игәы иҫоуп. Цәәжәарала, кәзшьала, уаоышьала урт рнапәы иааганы, нас, уанақәымгәыгзо зны иужәырцоит, – инапы зкәыз Едгыи ихәда ааилаиргәгәеит Закан. Угәы ишпәанаго, уи акәзар Ахреи Кани хқҫтан мыцхәы бзиа изырбо?

– Мап, мап! – ихы-иҫы цәышхо иалагеит Едгыи.

– О, уара сыпшқа хәыц, – уажәраанза иргәгәоз ибга ааишьышьит Закан, – зака уеицәахозеи, иузеилымкаауа зака ирацәоузеи? Сара сеицш икоу рыгәра умго уалагар, ацстазаара амазақәә ахаангыи иузеилкаазом. Ацстазаара хразагоуп, сычкәын, ацәгәа-мыцәгәа ааннакылоит. Ацәгәа-мыцәгәа – ари ахш ихыршәлоу аиқәацәә иааызоуп, ацштәгыи бжьнахуеит, агәамагыи. Аха, уара иразала хәә икоу зегьы ацсабара анапы иахзанцазом хара, – доацкәан дгыижыуа ауада дныоңалеит Закан, – ацсабарагыи иамазароуп ацхырааоцәә. Урт зуствәада, – иаалыркәан абцар тиркьозшәә даакәгыижт иара, – уара, сара! Иацыцәкәагыи устахын, – ибжыи ааирлаҫыхит еиҫа, – избанзар, жәацы, аца дисциплина аргәгәәара иазкыз аколнхацәә рзеицш еизараҫ еиҫаацшит ақыҫа анапхгаоцәә Ахреи Кани иааныркылаз амәәҫыц. Сара икастаз анализ ишсанахәә ала,

урт аоппозиция иадлеит. Убри а́кынтə исызбеит угəра ганы абарт а́къаадкəа усырбарц,– истол амгəа даахан, хаз-хазы иоыз ю-тетрад б́гыцк Едгы иа́къаа иныкəицеит Закан.

Ачкəын ра́къаа даабалыба́теит, аха иахьякəу, уацəакəу, зегь акоуп ас и́коу ажəа иазызырəтəын, ас и́коу а́къаадкəа дрыхəа́шуа и́фынеихеит.

– Ааи, аха апрель 20 рзы итытыз «Правда» иануп апартии аихабыреи рыкə́цара.

– Уи зысымдыруеи сара, насгы изыкзуеи, имазамзар? – ихы наркəны Едгы иааи́феикит Закан.

– Ацыхəтəа п́цəазааит ы́цгас иамазаалакгы аколн-хацəа аколнхара ралцара, ахəоит уа́ка, – фəаитит уи азы е́пныхəак иртар хəа дацəшəозшəа.

– Алахшақəа, – ихапыц ааихаиргəгəан, атзахы дыпшуа даагылеит Закан, – уи рдыруазар акəхарын дара. Аха, ишпазаауеи, – ашырхəа даакəгьежьяаит еи́та, – ахəынтқарра анхацəа рырхəра иа́фызшəа иоуз агəаанагара. Ара уахəа́пши, иану убап, – даəа кьяадк и́цыба иаа́тигеит иара, асамаблажение, астрах, ашə, акəтагь – абарт зегы апхəысеиба, иабаалго хəа дыкəгылеит Кан. Иаанагозеи угəанала? Ахəынтқар анхацəа ирхəуеит хəа акəзами? Абри ашəкəа́фы и́пшаатəуп даара икшо ажəак, угəы ишпаанаго, иахзыпшаару, Едгы? – ачкəын иблакəа днархыпшылт уи.

– Иа́тахызар, ишпа́хампшаауеи! – фəаитит ачкəын.

VII

Аеыю чкəын дыкəлаауа амза зтаччоз ахьяцара днацпраан, акəара хəыч дыткəаны еизаданы ишы́таз адəып-шза дныкəлеит. Уи даауан ажəабжь ссир иманы, а́таца

дшааргоз ара́ка ихəарц, хəара а́тахума, гəыргьяе́хəашас мпахьшьюма, хəымцьярума, иа́тəаршьоз ак игарц. А́тацаа-гара збарц зтахыз ахəычкəа ари ачара кажьны ао́ны́ка ицозма, харантəи и́пырны аюны иазааигəахоз аеуаю чкəын рылапш наикəшəеит.

– На́хар агəыргьяе́хəаша иман даауеит, На́хар! – ашта аадырлахəыхит. Зегы ирдыруан уи а́тацаагацəа дыш-реиуаз.

– Ихырсасиуа ашьяпа́е итəаз ахацəа ацəа иалцит, шьюкы а́камакəа рхианы амардуан аха́фы иаагылеит, даəа шьюкых, амза каххаа ишы́пхозгы, рцəашькəа жжаза ашта иаақəлан, агəашə ахь рəынархеит.

– Ашəа зхəо арахь шəааскья, хашəмырпхашьян, амарцья! – аталарта́е азгабцəеи ачкəынцəеи реизгара дафын аоната иацəыхарамыз рпыск. Ахəычкəа ракəзар, рьешаны аанда инахагылеит, ды́кан ашта́е игылаз ақəпсха иқəлаз, аанда́е ахра зуаз амжəатцла иқəлаз. Дук мырцыкəа аеыю чкəынгы ашəах иарганы и́каз иеы агəра а́факуа ашта дааталеит.

– Анасы́п бзиа анцəа иуи́тааит, баба! – инеиларпсєит злабашьякəа зтапсаны иааи́пынгылаз а́тахмадцəа.

– Уреигəыргьяаит, баба, шəеигымхааит!

– Хнапы ианышə́цаз на́хагзеит, а́таца дрыман иаауеит! – ихəеит арпыс, иеы дақəтəазамызшəа доақəпсан, – лара дыпшзоуп, деинаалоуп, уа́ха исхəарызеи, сеидру, – ихəан, днеины знапы ыргьежьюа иааиуаз ан лгəы икышə надицеит, нас, даахынхəан, зхы-зəы лашо игылаз аб даагəыдикилеит, нас а́псшəа рахəо, игəыдыкыло и́фынеихеит егырт и́пшызгы.

– Еихаугы укəнагоит, нан, акəыт иалшаз акəтагь хəа, – ан заа ирхианы илкыз аилахəара наилыркын, ижəаа еи́тах лнапы аақəылшыт: «Сукəхшааит, нан!»

– Апшөмапхэыс иакөым акы ақбаад илатцаны иулыр-кызаргы хаздырам, – агөырғыағхэаша зеггы ирбарц шитахыз дырдыруа ғааитит апшөма.

– Усцөкья хьяас ишөкызар, ижөба, нас! – аеуаю чкөын ақбаад аахиртлан, иаалихит ачыхө змаз ампахышы, уи ацака иацан икьякьаза ицаз хөымцаркгы. – Сара сзықгөыгуаз арт руак акөын, – иоуз агөырғыағхэаша игөы алакан иеахы иөынеихеит ачкөын.

– Аky суазцаауеит, Көынта, – зеггы ираҳартө ибжы ааиргеит Адамыр, – имазамзар, абри агөырғыағхэаша аазгаз аргыс ихайхэааит, арахь уаасзызырөи, Көынта, о, Көынта, абри уха иаарго апхөызба анцөа анасыц литааит, хаца сцом хөа мап лкын, дырзыюнымгеит хөа саҳаит. Абри ииашоу, ииашаму?

– Мап лку-илымку уи сара исыздырам, аха иахьеи-баххэаз атыц ағы ханнеи, лара дқөацөза дгылан, – ғааитит ачкөын азцаара зтиуаз лафк ихөарц шитахыз дырны.

– Ус уара умсааит, дқөацөза уа днеины дышгылаз! – днацралеит агөырғыағхэаша здызкылахьаз ан. Игылаз ааибарччеит.

– Уара пхөыс данаауго убаскан иубап узгаб дқөацөза дахьынзагыло, – нацылцеит ацыхөтөаны.

Убри аамтазы хыхьинтө илбааччоз амза ашөахөақөеи ихааза ицөаз ари ақытеи иргөылпрааны ачара ззыцшыз аоната ашта иаақөөит инырхагоу, ирөиагоу, ирхатагоу атацаагара ашөа. Уи абжы иацны иааскьон шөышықөсала ауаөытөыөса ибзаара зырцшзоз, шөышықөсала агөыгра ғыцкөа изтоз, зда шта лаша камлоз, зда аоната мыччоз анасыц.

Атацаагра ашөа шиаҳазцөкья иөы днақөтөан, ихы шытыхны уахь ирханы, «шөара шөааскьала, хара хөахиоуп» хөа ихөарц итахызшөа, зеггы дрылхөхөо ашта дықөгылан дыпшуан агөырғыағхэаша аазгаз аргыс. Даөа минуткөак рышьтахь, атаца дрыман ашта ианааталалак, уи гөаныла дцөажөар илшон: «Ох, гөышыа, кык-ғыкда хөаилгеит, шыта сара стынчуп!» Иара итөала, ари, даараза зыөхөара кьаөыз амацура аныкөгарагы усцөкьягы имариазамызт.

Атацаагацөа аоны ишазааигөахазцөкья, ашта итагылан ипшыз ачкөынцөеи азгабцөеи урт рашөа аарымырдеит. Ачкөынцөа урт инарпылан, рыөкөа рышькылкөа аанкылан инақөрхит, нас иааизгы ипшызгы ааилагылан, рашөа неилацаны акөаскьахь рөынархеит. Убри аамтаз ажөан иаҳагы ирлашо, ахысбжкөа геит. Шыта ари ахысбжь ахьынзаназоз зеггы ирдыруан ари аштаөы агөырғыара шыказ, атаацөара ғыц шиз. Акасы еикөатцөа зхаршөыз атаца хөычи зыблакөа цырцыруа, зхы-зөы лаша-лашо нак-аак илывагылаз атаца ыызцөеи акөаскьа абарца ианныцалоз аамтазы, рхөы игеит аөыюхөа ацыпхь зөытцыз акамакөа реиөақшабжы: уи – еиднагалаз рыбзиабара ари ацыпхь еипш ицкьазарц азы; ахаа-мыхаакөа лыкөрыцсеит, – аихабы аитцби рөы дхаазарц азы; ағара ғырп лымөа ианырцсалеит – амал даргөакуа дкамларц азы.

Акыжкыж абжы ршьапкөа ақөыршөаны, аштаө еицлабны икөашон зычкөынреи зызгабреи иртагылаз аөар. Уаха арака имөагысуаз ачара иахылцуан даөа мазак – акөашараө ипхаз алашара, аиөацшраө ииз абзиабара.

– Аха, сшөыкөхшоуп, – ауаа рыгөтан даагылеит тахмадак дзышза, – ацх ахыгацөаз азы сатамыз хөа шөахөаны, апшөма дшөыхөөит шөнапкөа зык нрыкөшөтөарц.

– Абынахацәа, абыстанцаоцәа, акәацшаоцәа... –
– Атацаоызцәа ртыҕ...
– Аха, шәыххь згеит шәааццакы! – анапызәзәарахь ауаа дрыпхьон атахмада.

Амәыркәараә илатәаны апхьарцаәы алаф ашәа зхәоз ахаца изызырдуан гәыҕоык. Уи иашәа ахкы ааихәацыпхьаза, акыркырхәа иааибарччон икәшан игылаз. Аштәа атцыхәахь – аикәҕара иаәын жәаф-жәибжь шыкәса иртагылаз ачкәынцәа. Зны-зынлагь ргәы ааибагалон, аха аикәҕара мчыла азәгы ишрыдимцаз дырны, иааибагалон.

«Лагәстан зынза дсакаҕхейт, дахцәагоит акрыфара. Уи дыпсуазар – дахкыр акәхоит, ашьарақәа рывараә» – алаф ашәақәа дшыреҕыц дыреҕын амәыркәара илатәаз ахаца.

– Шьта ишәыртәа, атц шәымган! – иааоуан атахмада ибжьы.

Ашьаҕаә иаатынчрахеит ашла агәи агәатцәеи кны данаагыла. Ивараә рахәыц ецәала иқәцаз ампахьшыы лнапы пшзақәа ирхаршәны даацәырцит уи ацәажәара даналгалак хамтас изыркышаз пхәыс еикәак...

– Аа, нан, ус коумцан, амардуан иазымчхар алшоит, – аеуао амардуан дшаадыххылазцәкьа пхәыск дааҕьа-цәыҕацәит.

– Ихы ицәымгума, мшәан, ари арцыс! – неиларпсақәеит дызбақәаз.

Аеы хәыпцәы-хәыпцәуа, иаәарххаз аҕәра иацхауа, ахы имхны амардуан иаәаларц иалагон, аха иақәтәаз ачкәын иааикәиргыжьауан. Аеы иақәтәаз уи зака иргәакуаз акара, абла амца хылон, аплакь ршы иангылазшәа икәаша-кәашон.

Ашьаҕа акынтәи ашәахәабжьи анапеинкьабжьи шааоыц иааоуан. Ашьыжтәи амра кәба-кәшәо уахь иньцалан, атцх

иарааҕсахьаз ахацәа рыблақәа иаархахәмарит. Аиашаз, апшәмагь итахын иаха еицтәаз игәылацәеи исасцәеи иахьатәи амра иапылар, уи уаха еиҕны иаанарпшуан иара пату иқәырцарц шитәхыз. Уи еилкааны идыруан – крыфан ацара апату ишатәымыз, апшәма ицгәыргьара акәын апату. Убас ауп ишыкоу аоыжәрагь. Аоыжәра акәзам апатукәцара, аныхәара ауп апатукәцара.

Ашьыжь ачара ашьаҕа атцыхәахь инаскьейт. Уа еизигаеит ашәахәарей акәашарей иаманшәалаз аәари алафхәара зыкәеиоз еихабацәаки. Уи акәхап, урт ак рымцырхуазшәа азҕабцәа цо-иаауа рымац ахьыруаз рылапш ицашәаргы зыртәхыз. Ачкәынцәа ахьыкоу азҕабрагь ыкоуп, урт амши атцхи реипш еишьтазам, урт ажәәани амрей реипш еицыкоуп.

Даәазныкгы амардуан днадыххылеит аеуао чкәын, еитәх аеы ашьапкәа аашьтнахит амардуан иаәаналарц, аха ақәыргылаха зынзакгы иамразакәа иаақәирцәраит. Зынтрыс аеггы иаргы шынеимоу амардуан апхьа икахар хәа ишәаны избоз зеггы ргәы атхара-пхара еисуа иааилахейт.

– Амашәыр кауцоит хәа ирхәаз умахәзеи, уара?! – ашьаҕахьтә ибжьы ааргәҕәаны ҕааитит амац зуаз хацак. Аеы аштәа агәы иқәршә иахьцоз ашьапы иатцкьоз анышә, ахәлапцысқәа реипш, ихаха-хахаза хыхь реынкнаҳаны, ашышьыхәа икапсон.

– Зегь акоуп дхамлар иузом! – ҕааитит даәазәы. Икалап аеы иақәтәаз ачкәын иказшьақәа зегьрейха еиҕны уи идыруазтгы.

Аишәа иахатәаз рхыпхьазара иагхацыпхьаза Кәациеи Тытеи иаха ауао илапш ицашәон. Аоыжәраә аоыцьягь атәыла

дырбгазомызт, аха ачара аныкөгара иацхраауан. Урт шеигөылацеоугы, иахья хэлаанза ишеицугы, уаха рызхара изеицеажэазомызт, уажэы-уажэы рхы еидкыланы изакэзаалакгы ччапшык зламыз хтыскэак рызбахэ рыман.

– Хара хтэкеа анцеа иалоумкын, анцеа сухэоит! – лахь изташа азэ дцеырцыр хэа дшэозшэа, ихэыцагэан анцеа днаиашьапкит Кэациа.

Тыта уахантэарак дзыцрыхоз акэакэш ажэоашэакья кэацк ақэзамкэа иааирыцкыан, Кэациа инаииркит.

– Сыбла иабо цушьозар калап, – ихэеит иара, аха уажэраанза излацеажэоз ажэабж дагэылахалан дамамзар акэхарын, днанцшыларц иаашьтихын, амра аганахь ирхеит. Краамта дахэапшуан илахь еицауало-еицыхуа, ихы-иёы еикэылашьца.

– Сынтэа аеаора зеипшрахозеи, Кэациа? – фааитит хацк ашьапа ахакынтэи ацеы алаитцарц. Итэакэаз акыркырхэа иааччеит.

– Цшык цшь-лапкыак афалоит, – ихэеит, дцацкыан, итэаз еицааирччеит зкыаф ыказ чкэынак.

– Мап, мап, уи акэзам, ахэсақэа оыцьа-оыцьала ахшара рауа иалагоит! – афар ргэыргыабж еикэтэазомызт.

Кэациа урт ирхэоз иахэазомызт. Уи, ахэынтэа илахаз ахэыс еицш, ажэоашэакья инатаз ахьяакэа икэпапан доурыжэомызт. Абар, ибла иахьяахгылаз асахья фааста, ажэоашэакья ианыз асахья. Ажэоан ахь зехаразкыз ацьцла, акакалкэа ртыпан ашэткэа реан. Хаца кыаек, апарда змаз ахылпа ихацаны, аиха кны абри ацла дныкэлан, инапкэа цака илбаашьтны ашьапы ацапикон. Ацла зыкэгылаз аштэе ипшын ацьар рацеаны – урт реиҳараоык агалстуккэа рхан, реицараоык – рыжэоа ачынкэа ыкэын. Ипикоз ацла

атэакьякэа рцынхэрас ашьа алцны, игылаз ауаа ирыцалон, аха азэгы жэак ихэазомызт, ианырхэозгы «нагзара уқэзааит» рхэон ахаца кыае иахь ицшны. Аштэа ацыхэанза лхы-лэы фаастаханы, лхахэы еилыжэжэа пхэыск ахэҳэара дафын: ажэоашэакьяе цкыа ибартазамызт Кэациа, уи апхэыс харантэи зегь еикэбылуа ааскыара иаёыз амца лбон.

Кэациа абас иикыз Абао днадхалазон, пхэызбак апацхь кны иацхья даацеырымцызтгы. Аха уажэыгы ихаёы дзааизомызт, иибаз асахьякэа ихы-игэы еилаоынтуа дрыман.

– Хгылап, Тыта, хгылап! – фааитит агылара иеазыкацо.

– Уаангыл, Кэациа, пхашьароуп, ацтэы халырхыргы рылшоит.

Кэациа апацхь кны игылаз азгаб дналфеапшит. Уи акгы мхэазакэа лыблакэа таа иара икэкны илкын, издыруада, ихаёы дааир, апацхь шцаанимкылари хэа лгэы итакны. Азгаб лгэы ишаанагаз ала, Кэациа ишьа дыкэкыан дызмаз, иахыркыацеан арыжэтэ ижэызар акэхап!

– Арыжэтэ хагхеит хэа раҳама, баба? – фааитит ацыхэтэаны ииулакгы ихы итагыжыуаз асахьякэа даарылцын. Азгабгы илбеит уи ижэны дшыкамыз, лгэаёы ишьталаз аминауатра лхы-лэгы ианыпшызар акэхарын, даакапшьхеит.

– Ари ачкэыни азгаби ртэы акэзар, уи анбыкэуцеыцала иахкиижьтэи! – фааитит Кэациа икаскасо итэыз апацхь аанкыло.

– Мап, мап, ари зегь иреиҳау ныхэаёоуп! – лхэеит азгаб.

– Иацгы иахьягы ари аонатаёы зегь иреиҳау аныхэаёа ачкэыни азгаби рныхэаёа ауп! – ааёахицеит Кэациа. Убри инакэырццакны аёаанахеит урыла зегь дреицоума ззухэаша, аха маха-шьахала еикэшэаз арпыск ибжы цар.

– Кәәциа, ухацкы сцааит, Кәәциа! Иахья ачара ду хәхатәоуп, аонаҭа лашоит. Абас изыкаларызма Сталин дузза иакөмызтгы? Изыкалазомызт! Убри акынтә хуҭәоит адунеи алахынҭа знапы иаку ари ауао иныҭәәәа абаша ала акөымкәа, хара ишнахкылаз еиҭш, ҭатхьла ихәзнукуларц.

Кәәциа аҕаҕыҭәа еиҭааигәалашәеит ажәәашәәкья ианихыз асахьякәа...

– Шәара ишәылшоит, баба, сара шәысмацлабын! – деимырхха дааныркылеит ашьаҭа аҕыхәахьтә ихәәпшуаз аблақәа.

– Ее, ус умхәан, Кәәциа... Ари аныҭәәәа убас икоу ныҭәәәоуп, ашьабыста иоуҭаргы иажәуеит.

– Ашьабыста газами, баба, унапаҭы иҕазар, иамжәыр иабацои зугәахәуа?

– Хара хәума, нас ишьабыстацәахаз? – аҕатхь аанызкылахьаз азә иакәхарын, ашәа ихәару, ацтәа кәицару цқәа еилырганы измамыз хаҭак уажәы-уажәы ибжыы ашьаҭа иааҕыоуан.

– Хшәыҭәоит аиҭыхарақәа шәыркәәҕырц!– дахьтәаз дҭацкәеит ахатца кьәә, – хара иахкуп иҭшьоу аныҭәәәа.

Кәәциа аныха иакыз азә еиҭш дахьгылаз дынхеит. Ипсахы аины ихәда иааҕагылеит. Ақыҕыҕыҕыра иаҭыз инапкәа ирызгәамҭазакәа аҕатхь дырнаау, цас иҕаитцоз сеидру, аҕыхәа иаццәраан иҕапшьза астал аҕәтәара иаҭын илаҳалахәуа ахардан жыы аҭоы зхыз аоы. Тыта ила ҭаа уи дихәәпшуан, уимоу зынҭрыс ихитәалозшәаҕь ибеит, аха ҕитзомызт.

Убри аамҭазы адәахьы аҭәсеи ахаҕәеи рышьтыбжь цәҕахеит. Кәәциа иҭатхь иаҕхья игылаз азҕаб инапиркын,

дууаза астал днахыҕан, ашҭа даакәлеит. Аеы амардуан инаҭысын, абарҭа иҭалахьан.

– Ашьшьыҭәа, амарҭыа, ашьшьыҭәа! – реааикәыркит адәахьгы аоуҭцкагы.

– Абарҭа шәыҕыҕы, абарҭа!..

– Ари, уао ихәатәы имаҳазозаап...

– Шәымшәан, бабараа, шәымшәан, абарҭа иачҭартә икоуп?– ибжыы наирган, амардуан даҭалан иҭынеихеит аҭшәма, – икәнаго ишәт, икәнаго ишәт! – аҭәса ихы нарыкәикит иара.

Пҕәыск аҭаца дзыоунагылаз ауадахьтә мпахьшыы шкәәкәаки духь сапынки ашә иаакылырхәхәан, аеы дшацәшәо моашьо, аҭшәма инеилыркит.

– Анасыҕ анҕәа иуиҭааит, аеыкәтәара анасыҕ уцзааит! – ихәан, днеины аеуао инааиҭеит. – Ацәцаҕь шәаах!

– Уонаҭа хи-хшареи агымзааит, Баҕыҕа! – игәы икәкьасо ацәцаҕь ааҭаирцәын, ихыруаа ишьҭахька иршәит, иеҕы ишьхәа наирбеит. Аеы зынҭрыс еихеит, аха амардуан ашьапы ақәымшәозшәа абазар акәхап, шьҭахьла иҭрысын, аҭзы иадхәлеит. Аҭзы икыдыз апатреҭ ду лалыоурын, иҭыххааса адашьма илыкәхәит. Убаскан ауп иууаза ианааилахаз зегы. Ихьшәашәеит иахьгылаз. Аеыю-чкәын зынзагы изгәамҭазар акәхап, иеы ахы ақәыршәны амардуан иаалбаан, анышә ыҭыртто ашҭа ааиюшаны, икаууа агәашә инахыҕан ицеит. Абас акәзар каларын ишыҕаз уи ибзила-лаҭәашья.

– Уннан, хаас ихәхьзеи?! – лыбжыы азәы иахәр хәа дшәаны, лхы-лҭы еимлагәа икны избаз днарәәпшы-аарәәпшит аҭацабарҭәә амаҭ зуаз аҭхәыс. Апатреҭ зҭасаз ҕыххааса ицеит. Асаркәәҭыҕақәа дахьрыҕаз иара усгыы

иссаз, уцәа уаатдырзызаартә иаоыстааз иблақәа, аңыр рахәыцқәа реипш иқәхәаз ихахәы еиқәатцәақәа еицакра рымазамкәа иаапшуан. Уи рапхәаза акәны аонатафәы ифыцзан иаанагаз аҕаца гәхәаас дикзамшәа, адашьмафәы дықәжын. Дкажын иблақәа адгыли ажәоани рахь еипшны ирхысуа, иҕатынжәга инацәа ахаргәғәаны.

Аҕаца даатрысын, асаркәафәыхақәа иаарыцхны иаашьтылхит апатрет – уи изакаразаалак цәкьарак анзамыт, цьаргы иҕафәзамыт, ицәырцәыруа, иумпыцдәраан ицарашәа икан. Анаосшәа игылаз астал иқәылцар лҕаххейт, аха аҕыц лзымпшааит, насгы ҕацабара иааиуаз, зқәаф ыказгы маңызма, данырныхәоз иркәашьыр хәа дшәейт. Ибырфынцсараха ирхианы аҕзы иадгылаз аихатәы каруат инықәылцаргы лызбын, аха азәы изгәамҕазакәа днақәтәар, иркәычыр хәа дшәейт. Дахьынацшлакгы – аҕыц ыказамыт, дахьынацшлакгы, ма ак кнахан, ма ак кыдыршәылан. Аҕаца дгәакуа апатрет дшааннакылаз анылба, амац зуаз аҕхәыс дналыдыххылан, иаалымхны абыста нахьылшь-аахьылшьын, паса иахькыдыз аҕзы инадцаны, абри ауп уара иуқәнаго хәа лхәарц лҕахызшәа, апкаоқәа ҕацкәымла днасит. Мацзак шыҕахька дааиҕацын, днахәацшит. Игъазгъазуа аҕзы икыдын апатрет. Дахькақаз зхароу ицшаара дафәушәа, ибла ссақәа дрыбжьахәымго, ацәыркычы иафахьаз ихы-ифәы цьбараза, иҕатынжәга ахафәы инацәала лара дтаргәғәаны дикызшәа, даапшуан иара.

VIII

– Абарт аизарақәагь харгы анцәа хәйбаумырбан, – фәаитит Кәациа-фыла иқәхх иааз ахатца днейпылан.

– Уажәа уеичақала, Кәациа, уажәа! – наиабжьейгеит ахатца аоныка амоахыцра мап ацәкны, иеы анаақәир-гьежьуаз.

– Сажәа самейчақакәа, сыцәкәа ҕоукып! – нациҕейт Кәациагы, аха аеуаю иахартә икамыт, хара дцахьан. – Изакаөзей, шәхаткы сҕейт, араиком акынтә ауафәы дааит рхәан, аизарахь хәаргеит, апартия рыцқәатәуп рхәан – аизарахь хәаргеит, аконституция фыц кахҕейт рхәан – хәизейт. Уажәы абжьыҕира аҕыхәала хәизыргоит.

– Аизарафә унейт хәа оумак умыхьит. Зынза бҕейцыхха умазамшәа каумцан, – амхара акынтәи иаафит ицхәыс лыбжьы.

Урт ажәеймадара иазрыцхамхаргы каларын, ашҕа иқәыз ахәыс азаақхәа ихәааны агәашә афәы иаацәырцыз аин ахь афәынанахазҕы.

– Фәаныбзиала, еихабхьейт! – аизарахь ацара иеазирхио далагеит Кәациа.

– Исхәаша анцәа исыҕала! – фәалтит аҕхәыс акы дацәшәазшәа лыбжьы разаны.

Аусхәарҕа ауадафәы ауаа еизахьан. Фыцья-хыла рыхқәа неидкыланы иахьейцәажәоз, ашьхыц реипш, рыбжьы еилафәынтуа ионан.

– Сшәыхәойт аҕатын ахара шәакәыцырц! Хәшәхәаеуама, уара?! – днарылақәхәейт Ахра. – Ҙарашь, ухацкы сҕейт уазар утәа, нахьхы игылақәоугы шәаидыгәғәал, – ақыцсовет ахантәафәы астал ицахатәаз днареацшит. Араиком

ақынтәи иртааз асас иварафьы дтәан Закан, уи инафс – Кан – аколнхара ахантәафьы.

Ахра урт данырғапшы еиликааит ақытантәи ацьажәлар еизара иалагар шрылшо. Ахра инацәақәа дызхагылаз астал инькәиргәған, инацицеит:

– Афызцәа, иахьа хаззеизаз зегьы ижәдырузар акәхап, – мацк даатгылан, инацицеит, – алхрақәа хрылагоит. Иреихазоу Асовет ашка.

– Сынтәатәи алхрақәа даеа чыдала шьахәзакгы рymoуп, – дахьтәаз икарандашь аашьтихын, фааитит Закан.

Ақытсовет ахантәафьы иажәа дапыюлеит иара, аха уи азин иртон ирхианы имаз ажәақәа: «Хара хабжы иахтоит хвожд ду» – иаахиркәшеит, ихы-иғгы аалашан зегьы днарылапшит.

– Уи убжы иумтаргы иара игоит, хара хтәы даргәақ-зом! – нацицеит Ахра, – аха абжытыра ныхәоуп, хайхзарақәа удырбоит, убри ақынтә уи хапылоит аныхәа ду иакаратәны.

Асаси Закани ааифапшын, иааифахырхәеит.

– Абар, уи амшгы ааин ахышә иахьылагылаз! Ауафьы ачарахь дцозаргы иееификауеит.

– Иауазар, шәеиламлан! – днарылапшын, фааитит Ахра, нас ачыт бжы гозар иуахартә иаатынчрахеит. – Иатахузеи иаадырузарц? Абри атәы хайхәарц иахьа араион ақынтәи дааит Таркәыкә Мацкәыкә-ипа, – еидарак кайжыызшәа игәы аатынчхеит ақытсовет ахантәафьы.

– Ачарахь ицо ауафьы алхрақәа рахь ицо ауафьы ирзеилоу сара цкәа исзеилымкааит, – дааччашәа аакаитцеит асас, – аха уи иаанаго изхәаз идырузар акәхап.

– Оумак имхәеит, абаацс!

– Ак шәыламзо шәышпақалеи шәара рыцхақәа! – акәақьақынтәи иаафит пхәыск лыбжы.

– Сара сықгылара акоментариа шәсырқатом, – инапы аашьтихит ацәажәаф.

– Изақәи иатахым ззихәаз? – ивараф итәаз Кәатциа ихы найқәкны фааитит Астана.

Кәатциа атак ацынхәрас ицәа дынтасын, азцаара зтииз днаифапшит. Уи иаанагоз, ари ажәа закәу здырузатгы дара зхатәоу астал садымтәалози хәа акәын.

– Декабр 12 рзы хтәылаф имоапысуеит аполитикатә хтыс дузза – Иреихазоу Асовет ахь адепутатцәа ралхра. Абольшевикцәа рпартия, апартия иалам аусуцәа, анхацәа, амацурауаа, аинтеллигенция ирыдгыланы рыбжы рыртоит иреиғу апацәеи апацәеи. Ус анакәа, урт апартия иалоугы апартия иаламгы ирзеипшуп.

Абри ауп, афьызцәа, хара амч хазто. Хара еилых хамазам. Апартия иалоугы апартия иаламгы уск ауп хаззықәо... Изеипшразыз хара хтәыла амалуааи акапиталистцәеи рхаан? – қьаадк дахәампшзакәа, акакала ажәақәа игәаларшәо, абранза дааит ацәажәаф, аха абрака хымпада дшакуаз идырузатгы акәхарын, иақхьа икәыз агазет аахиртлан, иитахыз атып инацәа нақәикит. – Аиашазы, ииасыз оажәа шықәса рыла илашьцаз, акультура змамыз, ирыцхаз, изиндаз, атәыла азин ғыцқәа чапаны, ахатә экономика ауасхыр шьтацаны, акультуратә лашара шьтыхны тәыла гәғәаны икалеит. Хара хәы наунагза мап рыцәкуп анхашьа акапиталисттә системей аексплуататортә классқәеи. – Ацәажәаф абранза данней, Закан ихы оышьтихын, уи дихәапшуа далагеит. Ицәа иалашәан икан уажәымзар-уажәы иара итәала ибзиан иидыруа азцаарахь

дшиасуа. Ацыхэтэаны ацэажэао ихэеит Закан дыззыпшыз ажэакэа: «Хара хэы аарыхга маҥахэқэа хаҥалатэи хатэразам».

Апарторганизация амазаныкэгао дыштэаз изхэит, иблакэа еихагы иаацырцырит, ихы-иёы шам-шамуа Ҥаркэыкэ Мацкэыкэ-иҥа иахь иааирхэит. Ацэажэаогы уи игэахэара идыруазшэа Закан днаиёаҥшит. Апартиатэ организация амазаныкэгао игэы аартны уи иихэаз дшақэшахаҥу ала ихы ааирцысит.

Ҥаркэыкэ Мацкэыкэ-иҥа ақыҥаёы хара ханхаоыжёлар ирымаз ақёиарақэа данрылацэажэоз, чыдала даатгылан ихэеит арахеаазараё аиҥахара шыкоу. – Дарбан нха-оызаалакгы жэхьак, оы-жэхьак имазароуп. Ари адҥа апартия иҥанацеит! – днақэымчит ацэажэао.

– Уажэа сапыюлеит, аха, – ёааитит ибжыы паза агётаны итэаз хаҥа шлак, – амҥ зшэымжыазои?

Ҥаркэыкэ Мацкэыкэ-иҥа ицэа дынҥасын, астал иахатэаз днарёаҥшит. Урҥгы акгы рымхэазеит.

– Шэзыпшзуеи, мшэан, Ианкэа иихэаз шэзеилымкаазеи? – иаҥхьа итэаз днарылаҥшит Ахра. – Иацы арахе шэымоуп, шэкэлакцэоуп хэа анхацэа хнарылалан, иаагылазаргь аус зуаз ауаа рырахэ рымхны, иахьахашьҥыз жёдыруеит, сара изысшэырхэои. Уажэы – даанапшы-ааҥшит Ахра, – арахе анышётароуп шэхэеит. Шықэсык раҥхьа иҥахьыз хмыхьзои? – даатгылеит ақыҥсовет ахантэаоы.

Асас иқышэ цысцысуа иалагеит, Закан ихы-иёы иқэз адақэа реааныркылан, хэычы-хэычла иааиқэатэахеит.

– Ииашан еилыскаама, Ианкэа?

– Ииашоуп, баба ииашоуп!..

* * *

Нуца абиблиотека ашэа шаалыртызцэкыа Елисо игеалҥан, ашэкэқэа зкэыз аҥзы даадҥны дылпылеит.

– Ишҥаббеи ибгаз ашэкэқэа? – дҥааит Елисо.

– Сара уажэоуп ианеилыскааз Иуа дзакэыз. Харгы ашколаё хархысуеит иара иоымҥақэа. Аха урҥ ахрестоматиа иануп, изахҥогы ахэшьяра хурҥ ауп. Уажэы даеакуп, уажэы схазы сапхьеит. Зака иҥэҥэаны ижёлар бзиа ибозеи Иуа.

– Шака ихьцуюеи Иуа? – днабжыалеит елисо.

– Оажэихэба ихьцуюан! – ёаалҥит нуца лхы наркэны. – Уи дышқэыпшзззз иоит иоымҥақэа зегы. Ихаракны икын уи аиоазыреи абзиабареи рышётқэа.

– Зака диеипшзуеи хара х-Николоз. «Моада-шьҥада ишьҥхысаа инеиуеит сара срашь саманы»...

– Мап, мап, исмахазац, насгы уи абызшэа сара зынзаскгы исзеилкаазом.

– О, Николоз символтэ поетуп. Уи иоымҥақэа реы ихагалан икуп ижёлар рыхьз, абзиабара цкыа, адунеи аёы иаша.

Нуца арҥ аоымҥақэа лыздырзомызт. Уи ахэбатэи акласс аёы дантэаз аахыс алитература леадцалан дыкан. Лара излалхэоз ала, зегь зхароу Лермонтов иакэзаарын. Ахэбатэи акласс аёы иахысуан «Хаамҥа афырхатца» ацҥцэаха. «Бела» захьзыз ари ацыҥцэаха данаҥхьа нас аоымҥа шеибгаз илипшааит. Ускан лара лымшынҥаёы ианылҥеит абас иҥаз ацэахэақэа: «Бела – ахаареи аҥшзареи рахҥынпхэыс лоуп. Зака иссирузеи алакэқэа ирылган иааргазшэа иҥоу Казбич иеы! Гэнаха угымзааит Печорин! Раҥхьа уара адгыл аёы уины укан, нас изуҥада ашхам! Зака уцьбароузеи аамҥа!

Уара уцәажәашья сыхнахит, Максим Максимыч...» Абри инаркны лурокқәа дшаарылгалак, ари абиблиотека дааонахуан, уеизгы-уеизгы шәкәык лымгар лузомызт. Уи шықәсыкгы класск ағы дахамтәазакәа жәаба рәы дааит, аха уахылыхәацшуаз дтыпқа наза-аазан дқалахьан.

– Рыцхарас исыхьыз саргы уи ароман самыпхьазац. Сара сахьтаз иахдырцоз ацыпцәахақәа ракәын. Ажәытәзатәи алитературагы хәхысуан. Хомер, Еврипид, Софокл... Теймураз Чахрухазе, Руставели...

– Ах, закәытә насыпцзеи ибымоу, Елисо?

– Избан, Нуца, ус бызсыпцашьыци бара?

– Сара «Илиадеи» «Медеи» рыда акгы самыпхьазац, – лыбжы аамацхеит Нуца.

– Бзыпхьаз ахыпхьазара акәзам аус злоу, Нуца, урт шеилыбкааз ауп. Шьюкы ашәкәқәа рызбахә рхәоит иалаеырбарц, ражәақәа аладырцшзарц, даеа шьюкы ашәкәы иапхьоит уи ахауа аипш ипхьазаны, зда цсҗазаара ыкам мчыс икацаны.

– О, сақәшахәтуп. Ашәкәы закәу ирацәаоны ирхәахьеит, сара сзын уи акры ацанакуеит. Уи сара исабжьоит, исацәхауеит, сус азбоит. Саргы иарағы сыпхамшьазакәа истаху зегь схәоит. Бжеихан уи бзиа избо арцыс итыпан игылоуп. Хаицәажәоит, хаицәацшуеит, хәгәра еибгоит.

– Ус анакәха, бара быюуазар қалап!

Нуца аоыга аашьтыхны шамахамзар цәахәак ақәаад ишанылымтацызгы, апхьара хтакны иахылымаз азы «ашәкәыооы» хәа илышьтан. Икаларын лгәағы уи ажәа лгәапхозтгы, дыхнахуазтгы, амцәыжәоақәа лытан ажәоан ашқа дагозтгы. Зны, лхала, аоны данынха, аоыга

аашьтылхын, амрагыларахь дыпшуа, дгәамцны, дрыцхәхәа ақәаад ианылцеит нас ипжәаны икалпсаз ацәахәақәа:

Убзиабара – уи ауп са смазара,

Уи сыпсахуазар хәыцзак,

Медеиа лхылц реипш, са сыпсҗазаара

Назаза ицәартә анцәа икаца.

Уаха лхатәы жәеинраала дазхьампшзеит Нуца.

Ақытағы ирылсны анхацәа изларархәахьаз ала, зака рееибаркны, еиҗкааны реагмырхазакәа бжыҗира иалагоз акара, аймак-аиҗак мацхон, иқәцун ацәгы-мыцәгы, ибеиахон ажәлар. Рапхьаза акәны ари аусхәартә иамаз ауацьяк аварағы ауаф ишәара инеиуа ахьацағы еиқәын. Апатретқәагы кнархәит, аха зегь зыцәшәоз ауаа ақәа леины ибжынахыр хәа акәын. Анцәа ицъшьаны, ахәылпаз ажәоан цқҗаза, аразын ағыпцәпсаны адгыл ашқа иаапшуа иалагеит. Ашарпазы асаат фба рзы арака ашә ааимпәаны иааоналон атахмадцәа, ахацәа, ахәса, итәақәоу аныхәа рыдыр-ныхәалон. Закон асаат фба рзы минутк шагу араион ашқа адырра қайцон абжыҗира ишалагаз ала. Ашьтахь инеиуан Ажара ахәахьтәи аколнхацәа – урт уи ашықәс азы ачаи жәла алацара иалагеит. Абна хырҗеит. Хьацеи, цыи, араши, – ирбоз зегь кәакәаса еилартцеит, азқәа ахьытыцун аз итадырбеит. Нас ирышьтагылан абжыҗира иалагонцәкатәи Ажара аколнхацәа. Арака иаадрыхуаз атағын ауаа дуззақәа рыттынжәақәа иртатаны иахон. Ацыхәтәаны инеиран иқаз аколнхацәа – Ажара аоадахьы инхоз ракәын. Урт итаргалоз апш алапкьақәа ирмеигәырғоз уаф дыкамызт.

– Сгәанала зегь хиоуп! – ихәеит Ахра, нас ауаңбақ ашқа днапшын, аиңхныюлацәә ыдиркьозшәә инапы икьеит. Уи иаанагоз амца җашәц хәә акәын.

Ауаңбақ амца җашит. Иадтәалақәазгыы ргәышца җазар акәхап, шыҗахьҗа инаскьақәо иалагеит. Ауаңбақ аҗхьа излачны ишыҗаз адашьма, алюацә ахылзз ацәаакыра алцуан. Ахра дындәылцын, маҗк ахьҗа иареицхьяз иеы днадгылеит. Уи ахәынцәә иаганы икан, иара дшабазцәкьа ишҗа ахы аанархәын, инеиҗаҗшит. «Зынза сухаштыма, уара рыцҗа!» – рхәазшәә ибеит аблақәә. «Уаала, цьым аоныка, ус икоуп сара сусура? Аоны хнеир, аҗхә узысххып, асаара ианеҗырпылан аҗш устап, маҗк акара хаҗсы неиҗаххып! Нас хәиҗадәыкәлап, уацәтәи амш егырт иреиҗшзам, уақәшахәҗтами?»

Уи изцаара ишақәшахәҗу ианахәарц аҗахызшәә, аегы ахы рцысуа аеынанахеит.

Раҗхьа амца абз аацәыцнархәхәеит, нас ажәоан иаҗаршәыз амза акынза иназаны аеаицнахырц аҗахызшәә, ахыбра иагагылкьеит.

– Хәи, рацәә хәишыит! – иеы днақәххын доацкьеит Ахра, аха иаалырькан ибжыы ихәлашәеит, ибжа имнахит. Ари аюҗык змаз аца мызк аҗхьа оышә калаҗ аҗш җарҗсеит. Жәласы ирҗахын.

Ажәлар еизаны уедрала-җхалла ахыбра азы ақәырҗәон, шыоук җақантәи, шыоук акыбақәә иреагыланы. Кан иеиха кны аҗш зқәыҗсаз аҗәқәә ркылҗкара даҗын.

– Шәыццакы, шәхаҗкы сҗеит, хәҗшыжәла былугеит шәымбои, шәыццакы!.. – дҗьацәы-җьацәуан иара.

– Гәыҗра умазамкәә уиасааит! – ашәира иаеын хәсеи хәцәеи.

– Ахра, сухәоит, – дшибазцәкьа ибжыы аагеит Кан, – абрахь алапанрахь дцеит, рхәеит...

– Ааи, ааи, харгыы иаабеит, абри ахәыста иҗаршәны дцон хәҗк, хымпада иара иоуп хәҗшыжәла амца аҗразҗаз.

Аҗш ачыцфәы адәы иаакәлеит.

– Хәгәнаха узымгеит!..

– Уннан, хаас, хабла шааҗшуа иахцәыбылуеит!..

Кан ииулакгыы о-җәык аҗаҗкеит, алапкәақәагь цәыцфәырны реаархеит. Нас уи илақәыҗсеит хәыцгыы дугыы – калаҗла, калҗла, напыла иҗыр-җыруа амца зыцраз аҗа иаҗыргон аҗшыжәла. Амцагь зны-зынла аҗсы азозшәә канәон, аха зныхгыы аеибаркны иқәҗа-қәсуа ахыбра иаакәлон. Аеыр-еырхәә еиҗаналаҗәон азы, еиҗааихаҗсуан, еиҗах еиқәҗәҗәза алюақ оагылон, аха уи илашыҗарххны иеыцзан аеаибанаркуан амца. Шьҗа еилкаан аҗа азәык аиқәырхаразы ақәҗара ишаҗсамыз.

– Шәыццакы, шәхаҗкы сҗеит, иҗегь шәыццакы! – алюақ даганы аҗш зқәыҗсаз аҗәқәә рыҗаҗкара дшаеыц даҗын Кан. Уажәы-уажәы ашитцә хәә адгыыл аеы иааиларҗсон рак-рак инеиуаз алапкьақәә, ажәла.

– Аеа камлар шәҗахызар акәхап, иаабап ишыкамло! – ахәыста иҗаршәны инеиуаз аеы дахьақәтәаз, ихаҗыц еихарҗәҗәә икын Ахра. Ицон Кәантра анышә ашыапкәә рыла иҗыжәжәо, аҗа збылуаз амца иаргыы иашьҗалан инеиуазшәә, ахы ақәыршәны, хазы Ахра игәҗжәара еидараха иаманы. Ахәыста аханы лаҗанран. Ииаҗәәза, адгыыл зегь хыбны измаз арҗ аҗлақәә, уажәааны рыбгыы карҗсон, ихахәза амза ирнаҗоз алашарагь иаргыы ргәыҗархәхәарц рҗахызшәә ихинаны иҗшын. Абас икан ари аҗшахәә зегьы, еилаҗатаны, еиларсны, еицәызыр хәә ишәозшәә реидкыланы игылан

дара. Ахаангы иңырказомызт алапан, избанзар – амца иакәуцар иарцәон, маҗәахәыс ухы иаурхәаргы, нарха амазамызт. Аха иңшзан, иҗыхаз афәы рханы, унапқәа рыкәмшо ижәпахон, улапш рхымзо ажәоан иалалон, урт рымцан цстәи шәарахи ахра руан.

Ахра алапанра дшылалазцәкьа, итапанча ааҗиган ахац нағиршәеит. Зәыхаракны игылаз атлақәа амза реатца-дыршәын, иаадырлашьцеит. Аеы алапанра агәы ааионашан, уаха анаскъара мап ацәнакуазшәа, иңыңза иаангылт. Ишьапқәа надиргәғәалт. Ахра идырт аеы ауафәы дыш-гәанатаз. Азнык азы ицәа даатазызеит, дарыхьташьт. Нас, хәычы-хәычла ихы инапафәы иааигеит. Ашьшьықәа акәадыр доахьцын, днаскъаны, лапан шәпак ашьапафәы даапшит. Уи идыруан ааигәа цлак аҗынтәи абцъар ахы шиқәкыз. Атла ибга надиган, даатәеит.

– Убналан узымцеи ускак ухацазар?! – җааитит Ахра итапанча еитцыхны ишьтаз ишьамхқәа инрықәцаны.

– Аңшыжәла шыбылуаз збарц стахын! – ибжыы аагеит анафстәи алапан шыап иадтәалаз ахацәа.

– Аа, Иона уоума?.. Сара асоциализм агәағ змаз азәы икаитцаз цыышьеит. Уара иухы, уара унхафәынеи?

– Аа, Ахрахеит, уара укәышыз цыышьәон, уаргы угазахама? Инаҗазеи анхафәы аколнхара? Ашәахтә? Исоухәозар, уаха инаҗеи?

– Адгьыл абугеи?

– Аңсуа изхаша адгьыл ескъынагы иман.

– Уара унхафә хатцазар, ухы мацара уазхәыцзомызт. Адгьыл даеазәы имамзар қалон.

– Иабасыхәеи? Аҗауад иҗы снейны аус зур, санцоз қәрышьқәак сңыба иҗеитцон, аколнхарағ аус зуан, сцәа

кказа иаасхнахит. Ихоуцома уара, Ахра, иаарыцқан хәышықәса цуеит акапеи снамҗеиҗьҗеи, – доацқан, Ахра иахь шыағак аакаитцеит Иона. – Сыңшәма, сминауатуп ус ахысхәо, ацәашь аиңш дзыҗит, деильцит. Схәыцқәа қыантаз-қыантаза адәы иқәхеит. Сара аҗауад иҗы аус зур стахуп. Ихоуцома?

– Закаф умада... ахәыцқәа? – Дааитцанаргәғәеит Ахра.

– Цшьоык!

– Зака ихьцуеи аиҗабы?

– Хәышықәса!

Ахра игәы иеанзамкәа аччара далагеит.

– Еи, уара, уеилагама? – ишәақь ахы лаирқәын, иеааитцихит Иона.

– Сеиламгазеит, аха аколнхара-еизам умхәаз? Арахь, аколнхара уаналала ауп ахшара уауа уаналага.

– Аа, уи ус иакәшәеит. Аколнхара қалар, зегь ҳаихьтта ҳцоит рымхәоз, сара аеада, ииашаз цышьаны цхәыс даасымгеи?!

– Ухәыцқәа рыцхаумшьазои?

Иона илахь ааикәитцан, аҗак акацара дақәыцит. Уажәоуп урт игәы ианыцала, уажәоуп ихәыцқәа дрыхпааны дызгоз агага неи-ааиуа иапхьа ианаагылоз. Зақәытә рыцхароузеи икаитцаз! Аха уажәшьта ахьатцра ауама?

– Уҗы еихашәыма, узымцәажәои? Цак ублит ҳәа асоциализм узынкыло цыушьома, уара гәақ! – атла ихы аадихын, ибжыы ааҗигеит Ахра. Кәантрагь аңшәма иааирцшыз агәеицамқра ацәа иалашәазар акәхап, аҗах-аҗахқәа апхьатәи ашьапқәа анышә ицанакшон.

– Узгылозеи уа, арахь уааи! – наидигеит ацыхәтәаны.

– Усеихсыр? – җааитит Иона ишәақь наивакны.

– Сара истаххар, усгы суеихсуеит.
– Изла? Сара ацла савагылоуп!
– Уи зынза испырхагазам, – ихееит Ахра, уажешьта акгы хьаас имкзакэа. – Знызатэык ажэоан ахь схысуеит, нас ачыцмаса айгш иааукэшоит зеггы.
Иона деитаанфасит. Ихы еимлагэаны иааикын, дзыдгылаз алапан инадитеит. Пытраамтак ус дыпшын .Ахра ицэа иалашэеит Иона о-мцак дшырбылуаз, акы дшоу-нажьуаз, егы дшааннакылоз. Убри акэхап, дидырхагамхеит, уаха идимцалеит.
Минуткэак рышьтахь Ахра ивараф дтэан Иона.
– Сара сакэзар, схала снейуан аусхэартыхь! – ибга ацла иаадихит Ахра.
– Ее, усцэкыа сумыргазан, схала сцэырцырц аума аца зызблыз?
– Асовет мчра иатаххар, уара уакэым, ажэоан афы зхэыц зылшэаны иалоу ацыс цшааны иаанагоит.
– Асовет мчра, Асовет мчра!.. – даакрым-фрымит Иона, – уи иатаххар, акгы зхаразам ауаагы кэалкэало икнахауеит.
– Уара азин узтада хара хапсы зыфхэароу аус алакысра, – атаххэа Иона ихэда днамцасны иааикит Ахра, аха ихы инапэфы иааган, дук мырцыкэа дааиуижыит, – сааигэа умтэан, сукьашьуеит, нацицан, мацзак днаскьеит.
– Са соума икьашьу? – даацхахеит Иона ицсы аниоу.
– Ужэлар рыцхзаша зыкэтэоу амал абылра иафуп, унапала иублит. Уеитасазцаауеит «сара соума икьашьу» хэа. Уара иахьей уахеи узлагылоу, уеидара уцышьтызхыз, рыюны уаннеилак ууафыз цьшьаны иухатгылоз, апхзы уцказтэоз ргэыгра ублит!

Уи ихы аалаиркэын даатэеит. «Анцэа адэы сзыкэитцеи, сара рыцха, зыг-зэфы амхэо асабицэа абыда адэы икэсырхарц акэызма?» – инеиматэаны ацэуара далагеит иара. Дцэуон ахэыцкэа реипш краамта, деикэтэаанза.

– Сара скыдцан сыршьуеит! – агэра ганы фааитит иара.
– Ацэгья акацара иацэымшэо ауафы, апсрагы дацэымшэазароуп! Ауафы апсра анизыцэгыоу, дызхыцсаауа анизымдыруа ауп! – нас итапанча ицыбахь днахан, иеы ашка ифынеихеит.
– Ахра, сукэхшоуп, усыцхраа, сукхэоит икасцаша соухэарц! – дгьацэы-гьацэуа ахытка айгш алапанра илкьаз аеы дашьталан ифынеихеит Иона...
Аца атыпан ицэыббыл-цэыббылза игылан уи ашьапкэа, урт уажэыгь алэа рхылцуан. Инахаран, икэашза, амза агэылчэо ишьтан еикэдырхаз апш-жэла. Кан инапкэа еикэфахэа, ибла таа уи дахэацшуан.
– Ахра, усыцхраа, Ахра, сукэхшоуп! – иаха-иаха иааигэахон Иона ибжыи.

IX

Ахра иагарааны дмааргы Елисо дышьталазомызт. Уи дзыпшын анасып зшо анцэа иеипш. Уи лассы-лассы дахылымбоз, иара изыпшра иахагы илылшо дканацон. Зны пхызла дылцэызуан, – лгэы тыпсааны даапшуан, зны пхэызбак дхихуеит хэа лархэон – уи шымцыз агэра лгаанза дгэакуан, дзытуан. Абас ицон иасуаха, абас ицон амзакэа. Аха знык иадамзаргы елисо ацыхэтэанынза дымпшыкэа имшазацызт. Уаха уаха лылымшеит. Ари абжытыра аюныка доунамыжьзар акэхап. Агараф итафэахаа ицэаз Беслан

игаракәкәкәа аапыртлан, дынхыкәылкит. Уи рапхә дқышә-шәыпырц далагеит, аха дук мырцыкәа аеырххара даакәыцит. Елисо ахәычы уаха агарахь днамгазакәа, лывараә дналыриан, днахан ахыза наикәылцеит. Еиҗа ашә ныцраан адәы дныкәпшит. Уи Ахра ишьәәкәа рышьтыбжь лахарц убас илтахын, адгьыл аеы ашышкамс ыкәланы инеиуазар, илахарын. Абыржә еицш ацх аангылан илымбацыт. Уаха аицш ахаан уааы дизымпшзацыт.

Дабанзапшуаз, ашә ныдылцеит. Алампа афтил аалалыркәит. Дыказам, дыказам. Ацәарта ашьшыкәа ахыза дааахан, днышьталеит. цытраамтак атуан дацапшуан. Хыла ирҗаны икан атуан. Уи Астана исасцәа рабцар ауп изырҗаз. Ускан иаргы иаха дкәыпшын. Бзыпцнтәи сасцәкәак изымахыцын, азәык-аыцкәк игәылацәа идырханы, илшоз ала рхәы кәицеит, еицәажәеит, еибадырит, иагәеибаныкәеит. Аха зкәаф тоу ауааы кәафла дымныкәар ауазма? Ауа шаанза ашәа рхәон, нас аҗаца дааргозшәа ахысра иалагеит. Убри инаркны мчыбжьык инреиханы Астана ионы ахыб ипсахан, аха игәаеы иакаразаалак гәынчыкәк нымхәит. Убас насып иман ихы ипхызон асасцәа ишахәтоу аицш иахыдикылаз азы...

Елисо гәаныла атуан ианыз ахтыпкәа рыпхызара дафын, аха иага лундазгы илзыпхызазомыт. Зылашара иагхаз алампагы лпырхаган. Ари, ус аамта алалгарц акәын изылпхызоз. Нас деиҗалагеит агәаҗеира. Даахәын, ахәыц иахь лхы нарханы днеиәапшит. Лнацәа днахан ипцнцәа хәыц инакәылкит, – ари Ахра ипцнцәа ауп, – лхәеит гәаныла, – нас икышә инадпыркыслеит. Апшкәа икышә ашәткәа рхауа аицш ипшқан. Ацыхәтәаны ихәхәы лнапы налылшьит. Уи хыпштәылан, убрыгь иара итәы еицшын. Даеа минуткәак

рышьтахь ацәа аакылсын, Елисо лыблакәа ишыр-тагәыбзыгуаз, ашьшыкәа иааааны иналхыцит.

Ахра иеы атыц иныкәйтцан, ашьшыкәа ашә ааиртит. Ицәан иҗаацәа. Зынтрыс ари ихәеы изаамгазеит, избанзар, уажәада Елисо дизымпшыкәа дышьтамлазацыт. Ахра данааилак, дыпан ихәда дахынхалон, иара лхы ааигәыдирҗәәлон. Аха уажәы ацх цацәахьан, ацшра дараапсеит, рыцхәа! Ицәатәы кәае кәапшь анишәиухуаз ашьтыбжь шыцәгыз идыруан, азәгы имахәртә дацкәпшны иаишәихын, дахыныналаз иныкнеихәит. Иеимаакәа ааишыхын, акаруат ашкәа дааскәеит. Ииартае ишьтан дара, еиәапшуа, рыцсыц хааза илага-ааго. «Шәара – сара сыпстазаара, шәара – иагацәара сыказаргы ари ацх салууаа саазго, шәара – сара атәаха сызымто» – ихәеит икышә цыстысуа гәаныла, нас ибжьы иргама ухәартә инацитцеит: – Зака срыцхәхоз арҗ аа-насыпкәа сиарта иларшәымызтгы! – акаруат апхәа даагылан, Елисо иеылхырхәхәан еилажәжәа иказ Беслан ихы днагәзит. Уи рапхәа акәны иеимыртага ацх иалсны иааз икышәкәа лара лзамәа иныкәйтцеит. Елисо даахәыцымыцит, нас, иара шиакәыз анылдыр, ихәда лнапы накәлыршеит. Еихаз насып лара лзын иказамыт.

– Ашьшыкәа, Беслан дәыхоит! – ллымхәа дынҗа-хәытхәытит Ахра.

– Ушьтамлазои?

– Уажәыцкәа, ацхыбжьон сгылароуп!

– Ианбанцәо ацхыбжьон агыларә?! – лхәеит Елисо еилмыргазакәа, нас инапы хышәашәкәа лгәыдырҗәәлан, рырпхара далагеит.

– Ах, зака ухышәашәоузеи, Ахра. Мшәан, акалашәкәа укоушәа збоит. Избан, Ахра?

– Мамоу, Елисо, сара сшыкац сыкоуп, амала ицегь еиханы бзиа бызбоит. Икалап уи акалашәа сканацазар.

– Ус анакәха, сухәоит саргы цқа усыхәацшырц. Сара акалашәа сыказами? Саргы уара уда схәартазам! – лхәеит еихагы лыбжы рмачны. – Паса арт ажәақәа уара ухала уакәын изыкыз, уажәы урт ирыцлеит уара исуҭаз ацстазаара абзиабарагы. Сара абзиабара сцәызыр – исцәызуеит ацстазаара абзиабарагы.

– Уажәшьта быцә, – инапқәа лымхны дгыларц далагеит Ахра.

– Исыхызы сыздыруам, Ахра, уоусыжыыр сҭахзам, – дааҕацәыҕацәеит лара.

– Сыңсы сшыар бҭахзами?

– Ишҭастахым, ишҭастахым! – илымхәе илхәон лара, аха ихәда дахынхалан ишылкыц илкын...

Ахра данышьҭалоз деитанылацшит аиарта. Иапхәа иаацәырцит ҭасатәи асахәақәа: «Икалозыз, ари апхәызба гәлымцәах, ари ахцәы самсалқәа зқәу, ари абла хаақәа апшқа ихәарпшра, ари ақышә ссирқәа рыла ацсадгыыл иазку ашәа хәо, агара лырцысуазтгы!».

– Хара уажәоуп ханеибадырыз, Ахра! – лхәеит усқан лара.

– Абзиабара иашацәкәа ирацәаны аибабара аҭахзам! – ихәеит иаргы азцаара аҭакс.

Ахра данышьҭалагь лассы дызмыцәазеит. Даа-кәымҭзақәа днахәы-аахәуан, хәаак ихы алигар, даәа хәаак дагәылахауан. Илацәа антаагы ацхыз еиқәатцәақәа дыргәылак дрымнан ицеит. Ибжы имнахызар калап Елисои иарей ирызкыз ацхыз. Ах, зака ицәгыз уи ацхыз! Рыцхашыарак аздырзомызт. Шаҭарак хәа иашыҭазамызт.

Иара Исус иеипш абжыҭара калараны иахыкыз ауада аҭзамц ағы дкыдырцеит. Харас идырцоз анхао ижәзацә ахәоуижызы акәын. Ихы цырцыруа, имаҭәа ҭбаа аҭша ҭышәшәа, Ахра дихәацшны иблақәа илакшо, азцаара ықәиргылон Рым ахылацшы Пилат:

– Ихәхә абрака зегы ишрахауа, изоуужызеи ашәахтә зымшәаз анхао ирахә?

– Иҭаацәагы иаргы амла инцәон, зегь зымчу! – ихәеит Ахра аарлақәа ихы доахан, иагыбеит арт ажәақәа зхәоз Пилат иакәымкәа Закан шиакәыз.

– Уара иудыруама акгы змам ауаы адунеихаан иоураны дшыкам?

– Ус шпроухәо, зегь зымчу, акгы змам роуп зегь зауа! – ихәеит Ахра, аха арт ажәақәа хәаны далгаанза д-Заканзамкәа д-Пилатхан даатәеит.

– Ари хара ихәхәо уафым, дыргәакны дышәшы! – ҕааитит ихы цырцыруа азбао, нас даәа оыцәа ахацәа иррыз Ахра даашыҭырхын, ржәахәақәа нкыланы инапқәеи ишыапқәеи ацәымг дукәа рылацо рәаархеит. Убри аамтаз лхәычы дылгәыцаршәны, ллакыцәқәа цшәааны, лпахәы еилажәжәа дааонаргалеит Елисо.

– Ах-раа! – угәы ҕнакартә дхәааит лара.

Ахра инапқәеи ишыапқәеи ацәымг ахырылаз, ауаы илагырз аипш, ашы алхәраан кәаҕ-кәаҕла цака акаҕсара иағын. Елисо лыварае игылаз ахаца, уи зыжә ауижызы анхао иакәызшәа ибеит Ахра, – иахәызба ааҭиган, ицырцыруа лыжәаа инацакны, лыцкы ааҕикан, дкьантазза даақәиргылеит. Иан деилыхны дышгылаз уафы ибар иҭахымызт, Беслан инап хәыцқәеи ихы Елисо лгәы инықәыршәын, ицәахит.

Ахра дкәалкәало дыкнахан.

Деиҥахәэеит Елисо, Ахрагь ихы иасызшәа акаруаҥ даакәтәеит. «Хәи, анцәа ишәиааит, саатк-осаатк исымазгы сышпазмыцәеи!» – дгыларц даналага, иааҥсара дзымгыло дышьтагәаны дааннакылеит. Асарныкь нейхишыын, асаат дахәаҥшит. Макьана аамҥа хәычык имагәышыан, аха дызлацәои. Ачархәацәа, акәлакцәа, алегионерцәа – цсцәа-бзацәас икоу зегь дреипҥхызуа далагеит. «Анацәалбеит, Беслани Елисои ак рмыхьуандаз! Уртҥ рыда адунеи икәсхузеи сара! Закәытә пҥхыз гмыгузеи лара илыдызбалаз! Елисо рыцҥа, дхагахазшәа, агыгшәаг ддырххозшәа деимыжәжәа, аҥшқа лгәы дықәыршәны дышпагылаз!» – ихы дацәажәон иара. Знык-фынтәгы ихы шытыхны уахь днапшит – ипҥхәыси ихәыци рахь. Абзиабара ахаҥа ауафы изеиҥа-хәозар, ари асахьа аиҥахәарагь калоит.

Агылара далагеит. Ахра икьаәҥ кәпшә ахькнахаз уаҥа даламкыисзеит, иахьа ныхәами, ицәахны имоу аласа кьаә ишәиҥар еиҥуп. Даанапыршышы-аанапыршышыын ипшааит, амаҥәакнахарҥа аҥаҥа игылаз аймаакәа ишьеиҥеит, нас урт акгы нарзиҥан, дындәылцит. Ашырхәа аҥаа еиҥш ихьанҥаза, доунажьыр аҥахымшәа, ахьҥа аәааи-гәыднажьлеит. Аха уи агәхьаа мкзакәа абарцәә икнахаз иҥамчи икәадыри аакнихын, аҥаҥахь иҥынеиҥеит.

– Ехә, хе, хе! – аҥыҥа зегь еимнадартә ибжы шытыхны ажәон иалеиҥеит Ахра ашҥа дшынҥыҥыццәкьа. Уи ибзиазан идыруан ибжы зегь раҥхьа иани иаби ишрахауаз.

– Хәи, сыҥцәаншьап, убжы шышықәса игалааит, ацәаха шпәхаумҥо! – даагәамҥ-хамҥшәа кәиҥеит Аҥана, аха игәәҥы зегь акоуп иацашьыжь аахыс иимбац иҥкәын ибжы хааза иныкәлеит.

– Моу, дызмыртәозеи ари ахаҥа? – даахәыцы-мыцит Цақәагьы, – ҥакәажәык быжыҥцутак лыгәхьаан, лара азәгы дигәалашәазомызт хәа, иара асовет мчра зегь ныкәзгап хәа даәуп, арахь азәгы игәхьаа икзам...

– Нас, бара бгәанала, хәқкәын аус ахьиуа азы зегь иара ихәапшлароума, уаҥа ус ыкәзами? – дынхыкәтәаланы азцаара лиҥеит ипҥхәыс.

– Ауаа зәы убазом, цхыбжьон дгыло акәым, азәы ари аамҥа акы абацәызгьычри хәа дхысхысуа дашькпәшшеит.

– Ақкәын дызқәу амәа цқәоуп, азәы иҥы Аҥба Тагәгы иҥахымызт Аҥанагь иҥахым.

– Сара исхәом уи акы ааигааит хәа. Ускан енакгы уафыс дсыпҥхьазом..

Ахра ибжы иара изымдырзакәа иани иаби арбагькәа реиҥш иааиҥанаргылеит. Аха, ишыдыдуа еиҥш кәа ауам, рхәоит. Ишалагаз акәымкәа маҥ-маҥ аҥәра аҥарҥәгәо ишааиуаз, ацыхәтәаны иааибаргәыбзыҥит.

– Бгыл, нас, бгыл, зегь акоуп уажәшьҥа хьыцәазом, хәеибыҥтап. Ажәлар ирыхәо анцәа иҥаҥа! – дааныхәа-ныпҥхан, ахәшҥаарахьы иҥынеиҥеит Аҥана, – сымаҥәакәа сызтыбгар, шыҥа икәкызаргы кәлап, Ахра ичара аәнаахыс исшәысымҥазац, – инарма еиқәеи ихарҥи рыла дшеилахәаз аәхәахь иҥынеиҥеит. Аҥсыз зыда ишхәартам аиҥш, иаргы хәшҥаарада акгы даҥсазамызт. Иага чмазара имазаргы, игәаҥа акны икәзаргы, абиа ацәа аахыхны, еиҥажәны, цәыцак ааҥхны апҥао-апҥао хәа иҥкәацуа абри амҥа дагәыдпшыло, ихыкәпшьяаз азы анижәлак, дыкказа далцуан. Днаган амра ашьапаҥы дуртәаргы, амҥа дадымҥшылакәа игәы пҥхазомызт. Иагарааны иашҥа уҥаларгы, ипашә-пашәза ахьаҥеи ашәи еилаҥаны амәы

изкыдгылан. Аңш раңэаны иантөигала, ионы қәа кылымсуа ианыкала, амғырқәара бзиа аниоу, нас азынра бааңс ааргаргы, гәхьяас икзамызт.

Абар, амца ахы еиҕеикит. Амцагы «пырры» хәа абжыы шытыхны аибакра иалагеит.

– Еет, азә дьехәо даауеит! – ихәеит амца ашьтыбжь дазызыроуа.

– Сара мыжда, уаргы уи игәра згаша азә уоуоп! – икәымжәи икабей иааигәаны дрыхәаңшуа иааоналгалейт Цақәа.

– Ари ао иафазаргы хаздырам, алашара баахи?

– Ао иамфакәа, абырфын иалхуп.

– Бара агаза, ао иафо абырфын акәзам, аласа ауп.

– Ус акәзар, шәара шәгьамақәа еиқәшәөзом! – ҕаалтит Цақәа, – уара абырфын зуфозыз, нас?

Астана ихы дааоахан, изымбатәбараха ибаны длазцааит:

– Ианбыкәыз, бара, сара абырфын анысфоз?

– Усыхәаңши, сумфозтгы убап! – лхаца иаңхья даанахәы-аахәит Цақәа.

Аамтақәак рышьтахь аоыцьагы реилахәан игылан, урт ирдыруан ашьыжь инеир Ахра игәгы ишахәоз. Астана икәымжәи икабей ишәицеит, иеимаақәа ишьейцеит, аларта қаңшықәа зықәгылаз имақа иқама шамаз инаимгайцеит, ипшрагы зынзаск аеаңсахит.

– Уажәытәкья хәауеит, нан, нас хара ахәычы ханидтәалап, бара инхан икоу хәсақәак брыццап.

– Ибзиоуп, зынза ибзиоуп! – ҕаалтит Елисо даадәылтын. Инеиуан хәцеи пхәыси маңк еицәыхараны – иара изара калаза, ашлара ихнаоаз ихәхәы црыффаны, пшьбақа-хәбақа

шьәәа аңхья дгылан. Лара – иара иҕы изақарзаалак ус лымазамшәа, иныкәашья лбарц птахызшәа ишьтахь дгылан. Уи иқәғытны даанкылан, зны рахәыц шкәакәак иеиқәа иалылхларын, даәазны – ацәыцә зқәыпсаз ижәоахыр лыршәәаларын.

Аусхәартәҕы иахьейпш илахәыхны ааигәа ирымба-зацыт. Абжытирта анаос иказ ауадаҕы ашколхәыцқәа ықәгылан. Шамахамзар урт зегь аблуз шкәакәақәа ршәын, агалстукқәа рхан. Азғабцәа аңхья адашьяма иқәгылан, ашьтахьқа – аҕы ықәцаны, маңк иаахаракны игылан ақкәынцәа. Зғаб еиқәатәа хәычык ачарашәа цәырылгеит, нас раңхья игылаз ақкәын инапы иацныкәашәа, ашәәхәара иналагеит. Уи иаалымидейт чкәынак, нас адрухәа анапейнкәара иалагеит. Акәашара иқәлаз ақкәын иеилахәашья угәы еихьнашьуазтгы, иқәлашья угәы ааканамтар аузоыт – акәашара данаалон, дласын. Ашьтахь далихит пхәызбак. Уи лнапқәа ажәцыс еиңш иааитцылхын, иара диҕампшзакәа дгыжыгыҕежьюа даақәлейт. Оынтә ркынза иааикәшеит, нас псуатцас иалагеит. Уи акәашара лапшцашәароушәа икьяәуп, уи амацәыс иаоызоуп.

– Хаи, шәыпсынцры духааит, бабараа!

– Ас икоу ахшара змоу ирыбаргәузеи!

– Ахшара бзиа дуаазар – зегьы дыртәуп, ацәгья дуаазар – уара дутәуп! – ана-ара еиларпсон аихабацәа.

– Амла уамгазеи, уан дукәхшоуп, – даанапшы-аапшит Цақәа лычкәын дахьгылаз днейны, – сушьыр хәа сшәоит акәымзар, шәсаки мғал саки абрақа исызтоуп, иустон, – хәычыкгы дшәо ҕаалтит лара.

– Сан, акырбымазар, иааг, исыркы! – ажэжэахэа иаалымихын, афара далагеит. – Ох, зака агыама бзиоузеи ари амгял, амажэа хшла ибкэахазар калап.

– Ааи, уан дукэхшоуп, – лхэеит уи амажэа хшла ишыкэахамызгы. – Анышэ зфандаз, уан, издырыр ицегь аасмыгози, аха жэаха енак еипш, усацэхар хэа сшэеит...

– Ускан амла сакзомызт, сан, – ихэеит Ахра, нас иани иаби шэца хэа надирбан, абжыи ахьыртиуаз днюналт.

– Ахра избахьоу иакэымшэа збоит, уара акры еилукаауазар? – азэгыи имахауазшэа шылбазцэка, Астана дыхталкит Цака.

– Акымзарак сымбеит! – агырц аалхиргеит ишьталан инеиуаз апхэыс. Уи ас ихэеит, аха игэи тынчзамызт, избанзар, ичкэын иблака мазактэахны ирыман, уи уажэоуп ицэырцуа ианалагаз, уажэоуп ацаа аипш деипхышьшьаауа ицэеи ижыи ианахысыз. Иахьягы, ибжыи тины дшаадэылтызцэка, Кани иарей аусхэарта ашьтахь инавалан, мацк аицэажэара иахьзеит. Рыцхарас икалаз, Ахра ашэкэи изаларцеит, уи уао дук ихьз даара иатэамбакэа цэара иамхахэеит хэа. Шынтэ ракарагыи араион акынза ипхьан дыргахьан. «Уазхэыц, иудыруазей ак уамхахэазар, уиазы азэгыи укнеихазом!» – ихэеит зхы-зэи ацэашыи еипшны иара иацэажэоз ахаца.

Аха Ахра игэалаиршэоз хэа акгыи имазамызт. Уи ихы инаркны ишыап акынза дыцкьан. Дыцкьан ашэахтэ азы дкараха ажэлар данрылазгы, аца амца азыркыз данипшаауазгы, хыхь ажэоан, цака адгьыл хэа цшыоык ахшара ргэыгракэа здыз анхао ижэ ашаха хцэаны иануижьуазгы. Ахра дыцкьан изхара имбац Елисои иарей рбзиабара аипш. Изхара димбацызт, избанзар, уи ибзиа-

бабара иацэзаны иаамта зегь ирзеипшу аус иакэирзауан...

Ахра доагылан апенцэыр шааиртызцэка, иуадаф ихьшэашэаза ахауа ааонашылеит. Азынтэи амра ахаарацэкагы агэатара цэгьан, убаскак иацэыхаран иара ашта икэгылаз агэтэи усхэарта. Уи андыргылоз аамтала хэа ауп ишдыргылаз. «Макыана хэагы ахыц иакуп, амчра нагзаны анхацэа иргар, хбеиахар, нас еиххэа-еитцэа иахмыргылои» рхэон ускан. Уи ижэтеи зака шыкэса цазеи, амчра акэзаргыи еиханы иабаруто, аха абри абеиара мыжда ауп ирмоуз. Иага рузаргыи – акы инахэлабга ицон. Ца змамыз мгэацэак. Анхацэагыи уи хьяас ишгаркымыз, аха иркызыз...

Иаарыцкьан мчыбжыкцуан Ахра икыдкэара иаеижэтеи. Игэи кыдгылазан дыкан. Дарбан, мшэан, уи дызпырхагахаз? Изигэтасуазей ихы-ицсы зкэитцо ауас акны? Зака цуазей итаацэа дрыламтэеижэтеи!

– Уахцэыздеит, уара рыцха! – фааитит жэаха енак Астана, – хара егыаурим, аха ахэычы уибаргыи уиздырзом.

Елисо лхы-лэи аалашан, астана днеицапшит. «Сухэоит, баба, ицегь дыкэжша, ицегь уиабжэа» хэа акэын уи лыблакэа ирхэоз.

Зынтрыс ахра игэи иалакэакэеит иаб даакэымцзакэа абжэгаракэа ахьиитоз, аха ганкахьялагь дакэшахатын, избанзар, уи Елисо лгэи иакэшэон.

Астана ихы азцон ичкэын игэахы ибылбылуа хьяак шыцэз, рыцхарак дшыаханы дшамаз, аха иага иундэзгыи уи ахы-ацыхэа нагзаны изеилымкааит. Ахра ухэеит хэа, акалашэа дшоуп акэымзар, «саб, абас-абас сакэшэеит, икасцарызей?» – хэа ихэар, умшэан, баба, абас-абас иакэшэаз, абас-абас кайцароуп хэа атак иимтарыз? Ахрагы

мачк дааунажырын. Ауабы игеахы ҕызкаауа аниҳеалак, аҕстазаара иаҳа изымариахоит. Аха Ахра цөажөашья имазам. Иаҕхья иаины иаагылоит иац ашыжь араион ағы дназҕхьаз ахаца исахьяқөа агөыр еиҕш зьеилазыкшоз уи иажөақөа: «Хара ҳаицөажөара мазоуп. Даөазөы ианиаҳа... – ускан уаҕа иеаникылеит ахаца-абаа, – нас саргы акгы схаразам».

– Сушыырц аума? – дөацкөеит Ахра.

– Анцөа иумхөан! – иара итөзамшөа иааирҕшыз ихаҕыцкөа даарылаччеит уи: «Узхылцыз ыкоуп, иухшаз ыкоуп... ахымзг дургөма?» – аччара даакөйт иара. Ахра идырит уи аҕыхөтөантөи иажөақөа ртыпан ииҳөарц ииҕахыз зынза дөаө ажөақөак шракөыз?

– Убри ауп афашизм! – ахаца-абаа иимхөаз ажөақөа ихөда цкаа иааныркылеит Ахра.

– Абри акөын саргы еилыскаарц истахыз, – деитаччан, длеи-өеиуа ауада дныюналеит уи. – Хара асоциализм ҳаргылоит ҳөа ҳтөоуп, иара ҳтөылағы – афашизм иҕшаауеит.

Аиашазы, Ахра дшөаны акөзамызт арт аицөажөарақөа рызбахө иаб иғы изимхөоз. «Машөыршөа аматтура зауз хымдырк ак ихөазар, уи иажөақөа арахь еиҕаҳөаны, абырг ишыара дзыкөсыркьари» ҳөа акөын ичҳаны дызтөаз.

Иахья ашыжь абиуро ағы днаган лахь гөҕөа иртеит. Политикала цкөа дымшөыц ҳөа икьакьаза ашөкөы ицырцеит. «Иблақөа тарбааны Таркөыкө Мацкөыкө-ипа... Ауабы гьангыаш». «Шөабанзацөи Законгы уаргы, ишыдыдуа қөа ауам рхөоит, срыцҳара шпашөхьымзари!» Ахра ихөыцрақөа убаскак дрылахалеит, аҕсык игхеит ихала ацөажөара далагарц.

Көантра акьыркьырбжы геит. Игеит ацөа далнахырц иағызшөа. Икалап игөалақара анырзар, икалап иахьантөарак аҕшра агөы кыднаргылазар. Ианымацөысуа аиҕш, азни аҕхыни реильцымтаз ианыдыдуа аиҕш.

Аиашазы, игөалақара өеитанакит. «Иухьзеи, абааҕсы, умшөан, уеырҕөҕөа» ҳөа ианахөазшөа ибеит ағы. Иаргы истол ағы днеин, амгөа аартны, иөеижь-өеижьза ө-лапкьак ааҕигеит. Нас иғынеихеит Көантра ашка. Ахы шьтыхны иҕыцза изыҕшын, дааигөахөзшөа анаба, иаатрысын, ишка ағынанахеит.

Убри аамтаз, аҳөынцөа ацратата, иааҕса-икараха ашта иааталеит аҕошьтамөангага дзыкөтөаз ағы.

– Ахра, уанацөалбеит?– өааитит аҕошьтамөангаө, – Уанацөалбеит, газетк тыцны икоуп, иахьантөарак еимыркьа азбахө рхөон, иудыруеи... Уаргы уаҕхьар? – ииҕахыз мхөазакөа, Ахра иахь агазет иаирххеит иара.

– Иҕабуп. Сиуарна уажөыцкөкьа сара исыхөо ҳөа акгы збазом.

– Сеидру, оумак ауп рхөеит, сара сзаҕхьазагөышьом?– ихы днахашшааит аҕошьтамөангаө.

Аоны даннеи ауп Ахра ианибаз агазет «Правда» ианыз ақөцара. Уи икрыфарагь мап ацөкны акөасқьахь дышхалазцөкьа, алампа наиркын, ашыушы нахаиргылеит.

– Ари ахаца, акалашөақөа дызбоит, уара! – өаалтит Цақөа ахөштаара згөы атаны итөаз Астана ижөөа днацрасны.

– Издыруеит хьаак шимоу, аха иара ихөом, сара исызидымцалт. Икасцари?! – инапы кьаны инацицеит иара. – Хөшөык амазаргь сеидру?

– Амцаө ҳаштөоугы ахьта ҳанцөоит...

«Акоммунистцәа апартия ралцараан апартор-ганиза-
циақәа иршьтуа агхақәа» – днапхьеит Ахра, нас мчык
илалашәагь ибеит. – Ари – Адузза иажәахә иалхыз қәцаран.
Иудыруеи анцәа дизылбаапшыр! Иудыруеи Асовет мчразы
иңсы шитиуа еилыркаар! Ахра ианакәзаалакгы игәы
каижьзомызт, ианакәзаалакгы агәыгра иман. – Сшьа зуеит,
Елисо! – дгәыргьатцәа дааләақшын диңырхагамхарц
длхьәеит. Мчыбжык еиҳангы ицуан уи абас игәы алақан
длымбацижьтәи, ажәа хаак лара ләы иғамшәеижьтәи.

Елисо лхаца игәалақара лара лышка ииасызар акәһап,
амҳарафәы итәоу агәыргьәғәшәа рылтарц лтәхызшәа,
дласны дара рахь дналбааит.

«Апартия анапхгаоцәақәак – ахәон уақа, – иахын-
захәтоу игәцараркуам апартия иалоу ауаа, урт шынхо-
ишынцуа рыздырзом, хағала ирцәыхароуп. Егьырт зегь
уркәац, дара ркадыркәацәкьагь цқәа еилкааны ирымазам.
Урт ирылшоит акы иалахәазамкәа апартия иалоу ауаа иасны
идырехәар, ма иаарысны иркәәкәар...» – Хәи, анцәа
шәиниҳәааит, хәи, сшәыкәхшааит! – акәкәухәа дыхәхәо
ддәылтырц акгы игзамызт Ахра. Уи ихафәы иаацәырцит иара
ихала игәникылаз асахьақәа: хымқада арт ацәәхәақәа
зыххәау дара рпарторганизация ауп, иасны идырцьо Закан
иоуп, иаарысны ирыпко иарей иара иоызцәеи роуп.
Иаабәпишь, анацьалбеит, нақ икоу? – ихы нақәжьны еитәх
ақәцара апхьара дналагеит иара: «Апартия анапхгаоцәақәак
зқьоыла, жәанызқьоыла ауаа апартия ралцара уссгы
иркзам, хара хпартия дуззоуп, иагао алуцаргы ианыпшзом
хәа ирыпхьазоит. Апартия иалоу абас ирызныкәо ауааы ихы
инаркны ишьапақынза апартия иағоу азә иоуп...»

Ахра ари ақәцара дапхьо днаскьацыпхьаза иара
иңсҗазаара иазкыз, иара ихаҗа дейҗазхәоз ажәақәа
иңылозшәа ибон. «Аду акгы ибазом, акгы иахәзом хәа ргәы
иаанагоит шьоуки-шьоуки. Имбазар – жәбеит!» – гәаныла
дмақаруан иара. – Уи икоу зегь ибоит, икоу зегь идыруеит.
Иахауеи, уаха акгы сахәомызт адунеи афәы, иахьа ашьыжь
сыздыргәакуаз иахәзшәа дықандаз. Сталин иоума Заканраа
рыбжьы иаргәакуа?! Уи адунеиабжьы иоухьейт. Арахь сара
ацәы сылартарц иафуп, уи убжьы иумтар – аҗы укы-
дыргылан иумихуеит хәа аанагозшәа сара исхәаз. Сара уи
игәра згон. Сара уи игәра згоит. Рыцхарас икаитқаз –
Заканраа рацәаны иваиртәейт. Ирылихуазеи, ианацьалбеит,
рхы җам, ргәы җам...

«Украинатәи КП (б) қасатәи амазаныкәгао, апартиатә
еизарақәа раан, ацәәжәаразы иқәгылоз ауаа ихы нарықәкны
ғитүан: «Уара, уажәраанза ажәа зхәоз, унапала ионы
иқәуцәхьоума азәызатцәык идамзаргы ицәгьа зхәо
ашәкәы?»

Ахра апхзы наиқәнаҗәейт. – Анцәа иңышьоуп, аиаша
аңсы җазаап, рыцха! – арт амшқәа иқәырцаз аидара маң-
маң ихьхәазаны адгьыл ахь икахауа иалагеит. Абыр-
жәынахыс иблақәа хтит. Уахынламызтгы, Кәантра
днақәтәаны, «ажәлар акы шәацәымшәан, Аду зегь
идыруеит!» хәа ғытуа ақыта зегь дрылсуан.

«Арт афактқәа иахдырбоит, – дапхьо иғьнеихейт
Ахра, – хара хпарторганизацияқәа рғыраки урт
рнапхгаоцәеи иахьа уажәраанзагы ихы-итыхәа еилкааны
дышцәыррымгац адәәхьала асабрада зәоу аға. Уи шәгәы
шәәаныз хәа ауаа дрылаҳәәаны, иара ихы ицәахуеит,
апартияә иееиқәирхоит. Ари акы, обагы, арепрессияқәа

моапганы ҳара ҳболь-шевиктә кадрқәа кәакәаса еилеитцарц даәуп, ҳгәы изымәартә иеыкаитцоит.

Абас асабрада зәоу аға – дчархәәоуп, уи ианакәзаалакгы агәәанызаарахь дрыцхьоит зеггы, – «иаәәқиәеырц» дашьтоуп, апартиейи ажәлари рағацәә рахьырхәра иаәу рылапш ахирцоит.

Абас аасбрада зәоу аға – ө-өык змоу рпхашьягоуп, уи ианакәзаалакгы апарторганизациякәа рәы мцхәы агәыроа узцәырызго атагылазаашьякәа кәаитцоит. Хаара здым акоммунист ихьчара даеа коммунистк иеазикыр, уагеимшхара, усқан ржәйтәра дашьталоит, ацқара шрыгыз узырбо аускәа еидигалоит.

Абас асабрада зәоу аға – уи дмаҳагьоуп. Хаара здым акоммунист ихьз ала иқәырцаз ашәкәы ацқаара ианалагалак, ахы ахьцо, ацыхәа ахьцо узеилымкаартә еицш атагылазаашьякәа кәаитцоит, икам-иным ихы иархәаны, ашшыпхьызкәа еиқикаауеит...»

Ахра дзыпхьаз ақәцара убыскак ацстазаара иазааигәән, уаҳа иахиҳәаара акгы изнымхеит. Уимоу, игәи-игәи ааилацшит. Нас, изранарыжьуеи урт ари аицш ағаастара? Изуалда ацәгьа зус ацәгьа иақәыршәара? Амца абна былуа иаауазар, иаанкылатәзами?

Адырәәены Ахра кыфаны дөыжәлеит. Ас шамахамзар икаитцазомызт. Издыруада иахья лассы аоныка дхынхәыр! Зака цуазеи Беслан хәыцгы ишьамхы дықәмтәеижьтәи! Амш ааилашәшәрахь ахы шкыднатцазтәкьа Елисо даакәымцзакәа ашә ахь дыцшуа далагеит. Лыбла адхалеит уака икыдыкнаҳалаз икьәә кәпшь. Уи акьәә акәын ишәыз рапхьаза данылбазгы. «Сара иахья аицш агәыгра сыман скамлазац, икалап сара инысцран икоу зынза имацзар, уи

ауп, сыбзиабара аира иазыпцәоу аамтагь абас изкьәәу. Бсыццар стахуп. Бсыцәымшәән. Сыцстазаара абри бнап хәычы ианысцоит, сбыхәоит, бахзызаауа игала!»

Беслан хәычы иеирейцыын, ацәуара далагеит.

– Иухьы, уан, умцәуан, мама, – имгәа хәычы лнапала ишьышыуа ихьаа лыртәон Елисо.

Ахәычы деитәцәеит дтаҳәахаа. Аамта иаҳа-иаҳа инаскьон. Елисо уи ихы-иҫы дықәпшуан акалашәа илзымбатәбараха, дрыцхашьаны. Беслан зыг-зәы амхәоз, изакаразаалак мчы змамыз, акгы ззеилымкаауаз уаф хәычын. Деитәцәааит ацәа дшалаз. Елисо ахәыц имгәа еиталшьшыт. «Ицалазеи, анацьалбеит!» Аха асаби дыцәән. Ан лгәы атхара-тхара итыцны ицо иалагеит. Икалцара лыздыруамызт, дгәакуан. Ихьантан лыцәа, ихьантан лыцх. Ашарпазшәа лылацәа ааихьылшьзаап, аха дытрысны даацшит. Елисо дшәән ашә аартны адәы днықәпшит. Астана иеигәышә кны аутра дтан. Цақәа «сыбга сымәырны ицоит» хәа лхы дахашшаауа абартәә дтәән. Анцәа ицьшыоуп, урт гылахьеит. Данаахынхә, ашә аҫы иадкнаҳалаз акьәә кәпшь цака икажьын. Елисо лгәы нтыцсааит, акьәә хьантаза иаашьтылхит. Уи ауха алампа шаркыз ишеит, Ахра аоныка дмаазеит.

X

Шьыбжышьтәхь калахьан Астана даапса-дқараха данааи, иахьада ихеимцацыз ихтарпагы ааихихын, амҳара абартәа иалыхәхәоз ацәымг инахьышыт. Уи ацәажәарагь итаҳзамызт, илахь ихьшәәшәәза апхзы алцуан, амш ус иказу, дарыхьтышыуазу изеилкаазомызт. Зака лассы

деихәләхәзеи! Адәәхы дахьпшуаз, цақатәи ихацлымхә изышьтымхуазшә инхьашьшыны икан. Нахьхы игылаз ал ду ақатрацә ағы уарбажәк нықәтәеит. Ақатрацә хыхәеит, аха иңымцәакәә иаанхеит. Иаргы иеникылон акәымзар, абас ихьантаны акәын арт ииасыз аф-мышк иара ижәәа ишықәжьызтгы. Аха Астана дызцаз аидара зырхьантоз ичкәын ихабар ахызымдыруаз мацараз акәзам, уи иеидара архьантон акгы зхаразамыз ауадытәьюса ишьтра иацыстап хәә адунеи иқәлаз амаалықь ицәуабжь.

Елисо акгы мхәазакәә аңшқа дышьтәлтон, длыргылон. Лара ацыхәтәантәи амшкәә рзы Беслан игаратара дакәыцит. Зақа дцъашьатәызыз лара, Ахра уажәыцәкәә дааиран даныказ, лгәы хытхытуа, ишьаәқәә дырзызыроуа дтәан, лассы-лассы реиқәшәашьа лгәалалыршәон, уажәы урт зегь кәлеижьтәи амбатә цуазшәә, акгы гәхьаас илкзамшәә аутра дталон, ашта лыцссон, маңәә гәартәк еизганы илызәзәон. Икалап аңсабара иалмшацызтгы өажәиак шықәса иртагылоу, цшра-сахьала анцәә ииныхәаз аңхәызба икоу зегь еилкааны, дрызхәыцны мөак алхра, аха лара арт амшкәә иаалырькан аңышәә лыртәеит, ари адгыыл дыкәлеижьтәи даара акыр цуазшәә дкарцеит. Ақәыцшра – қәыцшран. Елисо лампа афтил ларкәны, ауадаф имачхаз алашара анцәә хша леицш далазсо лышьталартахь даннеиуаз, убаскан акәын зынза дзатәханы даныкалоз, уи илыгын лахатыр збоз Ахра инапкәә, уи илтахын бзиабарала ибылуаз игәы азызыроуа. Мап, дахьышьтоу иага дуазыруазаргы, иаҳаракгы иара ихаңа-ңсаңа хаңаңас дахьлымам ауп, лара лыңстазаара лыцызшахьоу азә иеиңш акәзам.

– Исоухәозеи, уара? – лыбга кны амҳара акынтәи даадәылцит Цақәә.

Астана раңхьа ак ихәарц даахьахәшәә иун, аха азә игәы иеаницазшәә даангылеит.

– Акгы соумхәазо, баша уныкәозма иахьантәарак, абыржә абра сыхәхәаны ажәлар еизызгар? – иаңхьа диасны даагылеит лара.

– Баангыл, барамыжда, ичҳа, – акы дацәшәозшәә ибжы рмаңны иналатәикит иңхәыс.

– Сара сыцәшәо сычкәын иоуп, егырахь сыцәшәо хәә азәгы дсымазам. Уи дыцқан, грак имтакәә дсаазеит.

– Бара быда хшара азәгы имаазацызшәә ауп ишыбхәо?

– Егырт рыхшара ашьшьыхәә аоны итәоуп, хьаа-баа рымазам, шьоук гычуеит, шьоук ахәынтқар имал амца ацрарцоит, шьоук бжәхәхәхәтуеит...

– Усцәкьагь икамзам, – ицегь ибжы ааирхәыцит Астана, – жәәцуха ашкол адиректор дыргеит.

– Уннан! – даангылеит Цақәә, – Баграт рыцҳа, – нацылцеит дызрыцҳаз лхатагы илзымдырзакәә.

– Иацуха Арушьан дыргеит, Акәә агазет иалаз ауады, иахагы Самсон ичкәын дыргеит, рхәеит, цқәа ииашоу сыздыруам.

– Издыруада, – лгәы аалкажеит Цақәә, – цьара еиқәшәаны икалар, аиаша еилыркаанза ргәы еибаргәгәаларын...

Ахра ишьтахь дхьампшзакәә, ихы иқәжыны, аарлахәә ибжылашауаз акоридор дыбжәаланы днеиуан. Уи ишьтахь игылаз ахаңа бырг, абцар шикызгы, уахьихәәпшуаз даараза илан дшыказгы, абаандады даатгылар, ма ишьтахька дхьаңшыр иузомызт.

– Ушиашоу уцала! – днақөыгөғәән ғиған иара. Абаандағы дназгоз ахатца ибзиатөкәән идыруан, уи дхәағөыргы, даатғыларгы акымзarak шилымшоз, аха ус иқан абахта атасқәа, ус дашыцылахьан иара.

Акоридор оумакгы иоузамызт, уи ихағы иәғәқатцаз амәтәи мардуан цақатәи аетаж ахь улбаанагон. Ахра ибзиан ицахьан ари амоа – зны цхабжьон иғхьон, зны – ашамтазы. Днейцыпхьаза иртоз зцаарак акәын: «Ианбыкөз асовет еихабыра мчыла абжьқәа анеизыргоз?» – иара игәи тығьғаа дрыхәон: «Шәанацьалбеит, сеилышәкаа, урт ажәәқәа сара даәа цакуп ирыстә!» Иага дақәшәаргы Ахра игәи иаанагазомызт иажәа абри аоыза ахырхарта шьтнахып хәа. Уара ушыбзас уқсит хәа иархәар ихеитцар каларын, аха ари изхатомызт.

– Аоажәифбатәи ажәа иғьырхырц даагоуп! – ибжыи оумак ихамцалацәәкәа – ааитын, аихашә илагылаз ацкәын иәғәқхьа иеааириашеит ахатца. Ацкәын ағьға-агәгәахәа ашә ааиртын, ауадахь дныоналеит, аха абырсаатк даадәылтын, абаандағы ашәахь инапқәа наиирбеит. Астол иахатәаз ахатца ацәоыча ақштәи змаз икитель ахәда аибаркәра далагеит.

– Сара Арвелод сыхьзуп, Санаиа, – уус моапызго соуп! – рапхьаза акәны ихы дааоахан, Ахра днйәақшит. – икалоит сара акала суғахымзар, усқан уара асовет закәанра иунағо азин ухы иархәаны, сара мап сцәукыр улшоит.

Ахра иихәара изымдыруа, ицәи дынтасит.

– Ус анакәха, усыкәшахәтуп! – тынч әааитит ашьтацаао.

– Саргы схәыцзам, уаргы ухәыцзам, хәидызгалаз аус акәзаргы, даарагь ихәмаргазам. Убри акынтә, сара истахуп хәицәажәара гәаартыла имоапысырц. Сгәи иаанагоит, зака атцабырг хәзааигәахо акара аусқәа маншәалахап хәа. Арака

азә дыкнахан дахшыырц хәармышьтзеит, – алампа афтилгы мацзак дааоахан, доаткьейт, – ахәара зыхәтоу «сағамыз» ихәап, лахь зықәнаго лахь иртәп, абас ауп аусқәа шыкоу! – иқышә цағәқәа ааихирпхьан, Ахра ибла дхыпшыларц днйәаххит ашьтацаао.

Ахра ибла ааихмырсығьзакәа итацәза иапхьа иказ атзы дкыдыпшылон.

Санаиа игәи иамыхәазеит иаалырьқан ицкьара абаандағы хьаас иахымкыз.

– Ужәла, ухьз, уабыхьз! – днақөымчны әааитит.

– Урт зегь оны уапхьа астол иқәуп.

– Узыхтаркаазеи, нас, уара? харас иудырцозеи? – актәи азцаара атәк игәи ишамыхәазгы, аюбатәи азцаарахь диасит иара.

– Жәәцгы, иацгы уи азцаара атәк кәсцейт! – әааитит Ахра.

– Ари азцаара атәк уқсы ахьынзәтоу кацатәыс иуқәшәоит! – абаандао ишьтахька дниасын, ихапцы еихаргәгәаны ихәда инықәихәейт ашьтацаао.

– Ишыкацәкәоу ухәар иаха иузеигьуп, акы уамеигзан, азәи уимеигзан! – акәакь акынтәи ақсышәала иааоит хатцак ибжыи.

Ахра акапхьәа уахь днапшит. Уи ахатца НКВД аформала деилахәән, макьана дқәыпшын, ихы-иғы лашон, уахьихәапшуаз, адунеи амаа иара икушәа агәалакара иман. Абаандағы идырит уи арака дызтәаз: ибызшәала иацәажәар, издыруада иаха иеааитытыр хәа рызбызар акәхап.

– Уазхәыц, Ахра, сара исхәаз уазхәыц! – абаандағы дихәарц итахьызшәа игәи итығьғааны еитах ақсышәала дцәәжәо иәааихейт ахатца. икаларын ари аицылара иара

изын даара акрацанакуазтгы, абрака дманшөалахар, абаандааы ихы-игөы ыргшааны ак изирхөар, итацөза иказ ичын ромбк ныкөгыларгы.

– Хара ибзианы еилкааны ихамоуп Адузза изы иухөаз ажөакөа уара ухала ишутөым, – еитах ишьтахька диасны даагылеит ашьтацаа.

– Ишца? Сара схала өажөак сзымхөо сыкоума? Дарбанушь уажө иеыцны Асовет мчра иапырхагахаз?

– Цкьа уазхөыци, – еитаацит ишьтахьынтө азцаара.

– Исыздыруам анысхөа, исыздыруам! – иааөахитцөеит Ахра.

– Уазхөыци, уазхөыци Ахра Акба апартия далцазааит анырхөа, араиком амазаныкөгаө Мез Арзынба иихөаз. Ахра Акба ипышөоу уаоп, уи апартиейи ажөлари гөйкала дырзыкоуп хөа дыкөымгылазеи?

– Дыкөгылеит, иззатөузеи уи?

– Иззатөузеи, иззатөузеи! Арзынба Мез – Кан ианшьа ица иоуп, Кани уарейи шөаниз аахыс шөеицуп. Абри ауп өыстаарас иацоу уара умаза.

– Уара угөанала, – ибжьгы ааиргөгөеит Ахра, – Кани, сарейи, Мези аполитикатө лашөра ххарцаны хкоуп, абри акөакь аөы итөоу ачкөыни уарейи аполитикатө лашара ыкөшөырчөит.

– Уахь иумырхан, Акба, уахь! – Ахра иварахь дааиасит ашьтацаа. – Шөара ишөтахын алхракөа раан ажөлар шөырбыжкырц. Шөара ажөлар ирашөхөеит адузза шөыбжьы ишөымтар шөынирцөоит хөа.

– Мап, – ишьапы даакөгьөжьааит Ахра. Уара иухөаз хытхөаауп. Уапхьа ианвар 19 рзы итыцыз ВПК (б) Ацентр Комитет аөтцара.

– Сапхьахьеит, сапхьахьеит. Уи уара иухөоит хөа узбызар, баша угөы уажьеит. Уст абрака унапы ацаа, – уи инаскьейгаз акьаад дапхьо иөынейеит Ахра.

– Сара Кани Мези рызбахө сымхөазеит, – акьаад астал ашка иныкөиршөит абаандааы, – урт рыхьз зну акьаад сара снапы ацазыюзом!

– Сухөоит уеитазхөыцырц, уара иутаххар аус бзиан ицоит! Иазууазеи ахыргөамцра? Уазхөыц, уара укөышми? – акөакь акынтөи еитагеит игьацөы-гьацөуаз ачкөын ибжьы.

– Умшөан, цьым, уара, ухы уазап, аха сара сахьгылоу ирыцхасшьо, ауаөра илцуеит хөа шыкөсынакьак згөхөцы уөакны изкыз уан рыцха лоуп! – өааитит Ахра уи ахаца игөаг кны.

– Иазхоит! – астал даахьцын, ачкөын иахь иөынейеит Санаиа, – абыржөыцкьа ажөа-ажөала еитаг абаандаа иуеихөаз ажөакөа...

Ахра еитах аөажөифбатөи аномер ахь дрыман идөыкөлеит. Арака уаөы ишимбац илашьцан. Лашара хөычык кьазцоз инахаракны иамаз, аихатө лабакөа згөыларсыз аөенцьыр акөын. Атзкөа цөөажөза икан, цакь ахахө иалхын. Ажөак ала, ари аномер злеибытаз ө-маөаөаөк рыла акөын: ахахөи аихейи. Амөы иалхын атзаөы игылаз акөардө, аха убригь цкьыөхьан.

Ашырцазы ахьта ачхара цөгьахон. Ускан иара иереицьны ара имаз абамба палта иөылеихөон, сзыцөар здыруада хөа иблацөа ааикөипсалон, аха дабацөоз иахьа хөлаанза, уаха шаанза дыргон-дааргон, иртац азцааракөа иртон, иөырхырц ажөакөа иөырхуан. Абас инеиуан амшкөейи ацыккөейи. Зака итахызыз иани иаби рыбла дтапшыр. Ишцагөхьааигейи, агөыроа иаганы адөы икөзар калап. «Саб,

хымпада, мазала ихы иасызшәә, ииҳәә-ииуа изымдыруа дынхеит. Елисо сабаанагеи хәә дгәамтүазар акәхап. Беслан хәыч...» – Ахра аңшқацәә реиңш илабжыш аахаддылт.

Уи уажәыгь агәра игазомыт дыштәкыз. Уи уаоцас изеилкаазомыт аскаамта иус ахьырмазбуаз маанас иацаз, инагзаны ихы азцомыт харас иду. «Мшәан, абыскак игазақәоума хыхь аус зуа, сара сажәәқәә рцакы рзеилымкаауа. Сара исхәаз – уи шәара шәыбжыы имоургы гәхьаас икзам хәә ауп. Иамоузеи, нас, уи? Закани сарей хабжыы Сталин дузза даргәакит хәә азәы иахаргыы пхашьарами». Убаскан атзы иалтңы иеыцзан илымха иаатажит арахь данааргоз ауха иазцаауаз абырг-шла ибжыы: «арака аус злоу Аду уара убжыы даргәәкуеит хәә акәзам. Аус злоу уи ауп, – иахьынзаилшо ихы итеигаларц Ахра ишка дынхьахәит иара, – бжык зыгхаз ауаоы, гәнамзarak рзынижыит ауп. Еилукаау? Ус анакәха, инагзаны икамлеит аполитикатә акзаара! Ари акы. Обагы, уара иухәеит «Убжыы иумтаргыы иара игоит» хәә.

– Аиеи, гәышья!

– Умбои, уара ухала ухы азцеит. Уи иахьатәи аамтаз иаанаго, убжыы иумтар, мчыла иумихуеит, убжыы иумтар ухы хицәоит хәә ауп, – ацыхәтәаны арт ажәәқәә азәы иахар хәә дшәаны ибжыы ааирмацит абырг-шла.

– Сухәоит исурхәарц сажәәқәә сара ишеилыскаауа, – абырг-шла ишка иблақәә ааидихит Ахра.

– Иатахзам, сара ибзиазан еилыскаауеит уара уажәәқәә рцакы, аха, еитасхәоит, урт иахья ишеилкаатәу, сара ишысхәаз ауп.

Ахра оумашәә ибаны абырг-шла днеиғаңшит.

«Уара иутәххар ухы ғухуеит, Акба, анцәә ицьшьоуп,

усабизам, адыррагь улоуп, аха указшья злазбо ала, ахәыхра уцәуадаохоит...»

Аиха згәыларсыз аңеңыыр ағы мацк иаацәыцлашеит. Ашара адунеи ақәлара иағын.

Астәнеи Кәәциеи еицхырааны аца ашьтахь игылаз акәәтан аавырган, ашта агәахыы иааскьаганы, иахәәпшуа иалагеит. Акәәтангыы ажьакца иакхьян. Кәәциа ацапха аашьтихын, ацәеиха еибаркны измаз абру ааиргьежыт. Нас иамихит ац, ацыхәтәаны – абарбалгыы. Астана акәәтан амаақәә ахьктәыз дицхраауан акәымзар, даеакы далакьысзомыт, арака днымхозшәә акәын дшыпшуаз. Уи ибзиазан идыруан адәы иқәу ауаоы днымхар ада псыхәә шимамыз, адәы иқәу изын шьтахька амоа шыкам. «Хәи, Астанахейт, уцкәын акәты имгыычт, ацьма имгыычт, дхәцан, хәцә уск дақәшәеит, уара иуцалазеи» хәә игәы иаанагон иашта дыхьықәпшуаз. Абри мацзак имч таңацон...

Астана иашьцәә акгыы рхәазомыт. Зынза иртахзамыз зцаарақәәк аацәырган иртон, атак кәитцаргыы атак кәимцаргыы дара рзын зегь акакәын. Иара еиликаауан рашья Ахра избәхә игәаладыршәар шыртахымыз. Ибзиазан еиликаауан, аха ираецниҳәазомыт. Астана ианакәы-заалакгыы, иахьакәзаалакгыы аеынкыларә бзиа ибон. Адугыы ахәычгыы реы иажәә дазымхәыцкәә дцәажәазомыт. Нас, ихьзеи, ианацьялбеит, ицкәын иззиҳәазеи амшқәә цацыпхьаза иаҳа-иаҳа игәы тызфаауа ажәәқәә: «Уара сыцкәын зацә уоуп, Ахра, абаа еиңш суқәгәығуеит, аха узыхшаз уангыы саргыы иааҳацәуркәәлеит, сара сызшаз сылахь ус аницазаап умбои... Илацәажәода, хара иаххәә лаҳауам, лара илхәә хәҳауам, ағәаҳацәеи адагәәцәеи реиңш хәилахап!..»

– Акры ухәазма, Астана? – ихы даааахан уи днееафшит Кәэциа.

– Мамоу, цыушьт, сара хәатәыс исымоузеи, – ҫааитит атакс.

– Ус умхәан, Астана, ас ахыыкалахыоу унеины ргәы ургәгәахыейт, уара иухы уажәы?

– Ее, гиди, азә игәәкра алацәажәара мариоуп! – ихәейт Астана.

Уи, аиашазы, дахыглаз ихы дацәажәейт. Кәэциа ибзиан иахаит Астана ацыхәтәантәи иажәакәа: «аәахацәеи адагәацәеи реипш хаилахап...» Аха уеизгы-уеизгы абас ухәейт хәа иҫеимкит, иҫеикыргы уи Астана игәы иахагы иканажыуан, «салган сыказаап, схы сшацәажәаз сызгәамтәзейт» – ихәарын. Убри ауп Кәэциагы ус баша ак иахазшәа зыкаитцаз.

Дук мырцыкәа ацәеиха цырцыруа инаҫеитцан, инеимақы-еиҫакны ашта ашьтахытәи агәашә интыргеит. Кәэциа ицә хацлаки Астана ицәи ааивадыргылан, ауғә нарықәцан, иаатцархәейт. Кәэциа акәәтан ахы адгыыл иныкәыргыланы, ажәәан днацапшын, иқышә аакәац-кәацеит. Астана игәейтәит уи анцәа дышихәаз, «абзиара хакәыршәа» хәа диашыапкызар акәхап, уаха ирхәозеи, сеидру ахаара анпыржәо! Икаларын ацшәмагы уажәы ибжы дацәыцхамшыазакаә инейцыхны «хыхы» икәтәоу диашыапкуазаргы, аха анцәа ихатгыларагы зны-зынла агәалакара иадхәалазаап, ахыаа змоу иакара анцәа ицәымшәо адунеиаә дкамлазац.

– Хы, сымхәеи! – ибжы аатиган Кәэциа, – рацхыа угыл Астана, ацыруа ахы хқаанза, – ихәан, иара иаамчыдарахаз уаф дызхәартам уск даҫызшәа, акәәтан амаа ааникылт

Кәэциа. Ацәеиха адгыыл иныцашышыын, еикәәтәаза иаанархәит.

Ацәәгәара алагара ныхәак иаабызан Астана изы. Уи аены акәты ршыуан, афатә хаакәа карцон, зегь астол еицахатәон, уимоу агәылацәа анаднагалозгы ыкан. Иахыа уи зынза игәаламшәазейт. Шеи-шыкәсеи иаабжыамыжызакаә ныхәас дызпылоз амш, иахыа инабжыазит.

– Уааи, уара, ассир усырбоит, уааи! – ашта акынтәи лыбжы геит Цакәа.

– Икалаз бымхәои? – ихәыцракәа дрылцны данаангыла, ацәкәагы аангылеит, илымха лара лахы ирханы деитцааит: – Икалеи?

– Икалаз схәаанза уцшыр, нас иусырбаран икоузеи?! Уласны уааи! – еитәҫылтит Цакәа.

Астана ишыамхкәа ацыгәцыхәа ахш рыхытата, дхакы-псыкыуа ашта дааталазар, Беслан ишыапкәа еимыртага, «сшәырехәа, ахацара кастейт» хәа ихәарц итахызшәа, ихы-иҫы ччо, ихала ашта дыкәгылан.

– Оо, даду дукәышшааит, оо, угәнаха рыкәшәааит! – Астана дшымгәызгәоз хыхынтәи ицкәын дынкапшызшәа, ихы-иҫы апстазаара ыкәланы, аччара зхаштхыаз иблакәа тыпхо Беслан ишка анаскыара даҫын. Зынтрыс изхамтәзейт харантәи иибаз, ахәыч иакәзаргы иазхоуп ауаа ргәы акыдтәалареи ахәазареи хәа ихәарц итахызшәа, аки-акихәа иҫтны, иара ида уафытәыюса изеилымкаауа бызшәала дцәажәон.

– Адгыыл ицацка, абаацс, адгыыл ицацза! – ҫааитит ибжы еитцыхыр дкахар хәа дшәаны, – алапш цәгыа икәыгазааит! – даахыахыын, даанапшы-аапшит ицхәыс ахәызба лыман дааианза хәа.

Аиашазы, арт аминутқәа гәырқала ииасыз амшқәа хырқарц иағын, иагхырқеит азын азы, аха урт аңшқа игылареи итәареи ирыдхәалан, анарха рымазамызт, изышуа архақәа ақәақсата анраахалак «рцәа-ржы» ишалабо аипш, ари ашта икәз ахауа иналашьшь ицеит.

– Бакәыц, баба, уи аус, бакәыц, беыбымшьын, – ихәеит Астана итаца лахь днацшны. – Брыцхамы, амғагь бнықәнтәа бцеит. Насың имазар, даап! – хәылқазык Елисо дыргәыбзыгуа даалыдтәалеит иара.

– Избан, сзакәыцуа! – икналхауаз ахәычы маҗәақәа лыбла аархылган, лабхәа днечиғаңшит, – хара имазар саргы издыррын, рыцхарак қалеит, уаха акгы.

Астана зынзаскгы иҗахзамызт ари аус баштыц хәа лабжыгарц, избанзар, еиликаахьан уи ахы -ацыхәа гәғәала ишеилапаҗаз, ашҗалара ишақсамызгы. Уи акәын ихы ахыгара изымдыруа дызтәаз. Аха ибзиан идыруан лара макәана даазгоз аиаша аңшаара шақәыз. Анцәа иумхәан акәымзар, знык иадамзаргы уи игәрагара лцәызыр, усқан хымқада, иаркны аҗы инкыддырчаблаз ацәашь аипш, днықәзыт дцон...

Абас ицон амшқәеи ацхқәеи. Ажара ақыта шықац иқан. Закан ақытсовет аиҗабыс дкарцеиҗьҗеи, ари ашта зныкгы дықәымлацызт, ақәлара акәым, харантәи давсынгы дымцазацызт. Елисо уи ихаралқаша акгы шылзымдыруазгы, оныцқала цьара лгәи-лгәи еилақшуан. Ахра иқамзаара анс акәу, арс акәу иаргы ибз алоуп хәа илыпхәзон. Уажә ааигәа Закан абиблиотекағ дахьнеиз, Елисо убас еиңш икоу блақәак илырбеит, дахьцара изымдыруа, дхәацәы-хәацәуа дықәхеит, ииҗарц ииҗахыз ихаштит. «Лыңшзара, лгәыкра акәзар тың изымтаз? – игәы

иаанагеит Кан, аха аңшзара иарқхашьоз аблақәа, Кан иахьынзаидыруаз ала, иара ихазамызт. Уи ибла хоаны измаз, Елисо лхы-лҗы измырбоз, – зынза даәакын. Рыцхарас иқалаз, уи ларгы илыздыруамызт, даәазәгы издыруамызт. Закан арахь акы даанагар акәхап хәа, аңхәызба лгәырқәа даганы дааиуазма!?

– Дук мырцыкәа ахыб қақсахуеит! – қааитын дын-дәылцит.

* * *

Амш ахәлқазрахь ахы анкыднәацәқәа, икыдхәа ақәа алеира иалагеит. Ажара ахағы иара усгы ахаргь еиқәацәа аипш иаакәымцзакәа икнахаз аңта еиқәацәақәа ақәа рыцрышәшәон.

– Ара ақәагы ианалагалак ақәыцшья аздырзом акәымзар, иаха иауз хзымхоз? – ихәеит аишәа ахағы итәаз Астана.

– Еәх, амшгы бжысит, ауаагы бжысит, – нацылцеит Цақәа, саан гәақала ахарцәы нарызшо, – қаса ааңынра шамахамзар ишаарқараз ицон. Аарқара анықала уца ашә аартыз, азысаамта анықала, – уца ашә аркы, – ихәалон саб қәхәлацәгәа. Иара, хцашә аартызаргы, уеизгы-уеизгы иззақҗахыда, сукәхшоуп. Арт рзыну? – лнапы Беслан дызкыз Елисо лахь иналырхеит Цақәа, – арт рызхара ажәон икыдлан иңшаатәызаргы исыңшаауеит! Сара хьаас исымоу... – даақәыңсычхаит акгы мхәазакәа.

Ақәа ицегьгы иаргәғәеит, ишнеи-шнеиуаз аңшагы нацалан, акәақаб ахықәгылаз иахашьқыруа иахаз амца аңша аахо иалагазар акәхап, анахь-арахь ахырхәара иағын.

Астана цқа изеилымкааз формала деилахәан. Уижьтеи хәба-фба шықәса цхьан.

Арт ағәалашәарақәа зегы амацәыс еипш иласны Астана иапхьа илиакьейт. Итәбуп ахәахагь цқа дақәымшәазейт. Аха иара алак-аakra дафын. Иахәатәызма «итәбуп» хәа? Мшәан, анс акәу, арс акәу Ахра хәашабга дзықәшәаз арыцхара иаргы далахәуп. Иара ихымкьаз акгы камлазейт.

– Иихәазей ари ацсәеирымга? – Закан ишәира дафызар акәхарын, дызлацаз амоахь дыцшны, лкьышә цыс-цысуа ацыхәтәаны фәалтит Цақәа.

– Ахра ихәы жәгар калоит, ихәейт.

– Уннан, ицсы тазаап, рыцха! – аштәф ләынкалыжыын, адгьыл дагәзуа далагейт лара.

Астана илахь-ицьымшь ааизатәын, аоныка ифьинеихейт. Елисо илхәара лзымдыруа ашта даақәхейт, илкыз ахәымсаг лымпыцшәан цака икаҳайт. Зынтрыс ак лхәарц далагейт, аха ләаанылыкылейт. Цақәа даакәымцзакәа адгьыл дагәзуан, ажәан ахь лхы шытыхны анцәа диҳәон.

– Ус кәбымцан, мама, бгыл, пхашьароуп! – Елисо днеин, Цақәа лнапы днамцасит. Иаалыркьаны уи лхы-лфы иқәлаз ағәалақәрей, мызла ацшрей, алабжыши идырчалахьаз лыблақәеи ак еимаркуазшәа аифыхара иафьын. Цақәа ари пхызыз цьылшьон. Пытраамтак Елисо илалхәоз лаҳазомызт, нас, мац-мац лхафь дааиуа далагейт. Апхзы хьшәашәа аалықәнатәейт.

– Елисо, сбыкәырбануп, нанхейт, бейтаиазцаа атахмада, ииашоума иихәаз?

– Ацсшәа баҳауазар, иашоуп.

– Нас, аоныка уааи хәа зиоумхәеи ас икоу ажәабж аазгаз?

Ауафы мыжда дышқашоу! Шьтыхшыа змам аидара иацоутаз ауафы, уаалаган мацзак иейдара иацрухыр, уинахыс угәнаҳа зегь ухысхуейт хәа далагоит.

Амра аахашлахьан Астана Кәатца иашта данталаз. Апшәма иеагафьы ақдыхцәаха иқәкны, қлыбла ахра дафьын. Аштәф иқәын ахәарақәа. Ацець ахықә афь ихьыхәаны игылаз ацхын-тәа, иналаршә-оаларшәны акацшьхара иалагахьан.

– Уицымлои, уара?! – аутра итаз апшәмацхәыс лыбжы илымха интасит Кәатца.

– Бикәамцуеи, абаапс, аусура мшха! – фәаитит Астана игәалақара мцхәы имзазакәа.

– Бзиароушь уаазцаз? – иеага нкаиршәын днатцаит апшәма.

– Абзиарацәкьагь абакоу, аха арахь санаақәла суафсны сзымцейт, ари Ахра хәашабга ихәы аажәгар калоит хәа аарыцхайт.

– Уи... Ишца? – ифь иаирхәара дақәымшәейт Кәатца. – Ишца? Мшәан, уи зынза ибзиоуми? О, бара арахь бааишь зны, икоу бмаҳазои?

– Арахь санаақәла, суафсны сзымцейт, – ибжы рхәыцны иихәац еитәиҳәейт Астана.

– Ус уара умсаит, арахь машәыршәа ушааз! Ари еиғу ажәабжыс исоухәарц иутахызыз, сашья, уааишь аранза, угәдскылоит, – Кәатца инапқәа рыла уи дааигәдыдихәхәалан, ибла ацәах аатиргейт.

Апшәма уаҳа ажәак имхәазейт, игәы цшаазар акәхап, Астана имбартә аипш дхьахәны даагылейт.

– Иудыруазеи, анцәа ицьшьаны, лахьынцәк имазар, – лнапы аффахәа иргыжьуа, ижәоахыр аагәыдылкылеит ацшәмапхәыс.

– Аха, нас, аоныка унеишь, ари аоыза ажәабжь хазымхәацызгы фырцъанк наихаркхьейт.

Астәна сыццакуейт анихәа, аишәә еирызк аои, ачыркәа рцәи, ашәи рыда акгы ықәрымцәзейт. Маитәи амра гәыбзыгуа аштәи абахчәи ирхысхьан, аха амхарафәи макъана ихьшәашәаран. Ахәштәара агәәфәи иахакнахаз акацкәыр афәи оба-хҗа шәха таханы икан, аихац ажьтәа ахазамызт. Амхара, абжьааҗны аицш, аләа оначзамызт, – аҗаацәа ангыла – азә ауҗра дтәлейт, азәы аәагахра далагейт, азҗабцәа ракәзар, ашколахь ицейт.

– Хабакылнагари абри аамтә, уахьахәацшуа, Астәна? – фәаитит Кәәциа рацәацәа ирфыхәан ианаақәдыргыла.

– Аамтә халацәажәома, уара абзиа збаша, аамтә дапырхагоуп хәа зда дсымамыз ақкәын дсыцәдырзит.

– Угәы ишҗаанагои, абри аиакәымрақәа ртәы иара Адузза иеилкааны имоушь?!

– Уи иеилкааны имамзар акәхап хәа, Ахра хәикәацып, дееимзааит, ари Арушьан, Самсон ицкәын, хдиректор – иреиғзәоу арҗарцәа ырзны аус зцырурц ирҗахыда, исзеилкаауам сара!

– Абри бзиарак ахылцзәом, Астәна иухоумырштын уканатц, абри мышкызны ифкны иаацәырымцәазар убап.

– Ус угәы ахьукажәо даара ибзиоуп Кәәциа, мышкызны ицәыртәуанда, – дынхьаҗш-аахьаҗшын иҗсы ааизейт Астәна, – акәлакра рхарацәаны иреиғу анхацәа аахалхны иргейт. Дабатәи кәлакыз Адамыр? Хәра дхәипшын. Аха хәра хәастә аусура бзиа имбозыз – хыжәк иман, еык иман зхәаз иеипш,

иахьагы -уацәгы азиас еипш дцейт. Ифкны ицәырымцәзейтәи акгы.

– Ицәырызгода?

– Уоу, убри хәа! Ицәыригааити!..

Астәна оумазақ днымхазейт Кәәциа ифәи. Ашҗа дынтыцын, армарахьтәи агәара дынхыцны, ибга иаха ириашаны ифәинеихейт. Уи ишьапқәа цых-цыхза иргылон, ижәоахырқәа шьтихуан, зны-зынлагы хәцәк амәа данылан дышнеиуа изахауа иалардыррац, иахмырқәацәакәа дааимхәаны, ихәа ааҗырыцқәауан.

– Тыта, ушҗакоу, Тыта, агәылацәа аибабара хәкәыцит! – ибжьы ааиргейт Астәна, Тыта дызтарашәоз аколнхара амхы данаавала.

– Исыбаргуи, Астәна, схы амца аркызар арцәаха сымам, ухацкы сцейт. Арахь арашәатә кәлейт, арахь алацәтә сымоуп. Аҗшыжәла сымцәейт акәымзар, уажәраанза иаазгазомызт, – иеагафә азна анышә аақәиғьган, аеыюхәа амхагәтәфә инаирсын, иара ишҗка ифәаихейт. – Ахра ихабар? – ибжьы ныцәкны дцәаит Тыта.

– Ихәы аажәга хәа аарыцхәит! Ус баша сиасны сцәон, иуасхәарц сызбейт! – фәаитит Астәна, оумакгы дамеигәыргъазшәа кәцәны.

– Хәи, ухацкы сцәаит! – ихәейт Тыта дааипхьхәыцшәа аакаитцән, – хәи, ухацкы сцәаит, Ахра, – аанда иеынахаижьын, даахыцны Астәна игәыдкыла далагейт.

– Ушеигәыргъоз здыруан, нас сиасны сахьцәоз иуасхәарц сызбейт.

– Анцәа уиныхәааит! Уи деибга-деизыда дхынхәуазар, сьжәхьа лкажьны изысшьуейт, – Тыта игәыргъара хәаак амазамызт.

Аха лымкаала игәырғоз Астана иакәын. Уи ақытаә инхоз зегы ирдырузарц иҗахын ичкәын иҗсы штоу, уацәы ишаашалак ипхәыси иҗацеи уи ихәы шырго. Иарбану Ахра изы иара дзеигзо, знызацәык, ибаџи ицәеи рыда еикәыршамзаргы, дтыган диоур, уаҗа акры иҗахума, иҗсы ихтнимҗои. Аус злоу зныктәи ауп.

Астана иахыашыжь иоуз агәыҗра хәыч иҗстазаара зегь аанархәит, гәҗәала адгьыл дыкәнаргылеит, игәианзамкәа дышуаџыз ибеит. «Издыруада, – ихаҗы гәыроак аамацәысит зынҗрыс, – Ахра ичкәынра иаҗысзар, издыруада аамҗа закәу изеилымкаазар? Сара стәы еилкаауп, арака маза хәа акгы ыҗказам, сара сақәзбуеит ауаа рҗакра, ацәҗахәара, аибатира! Аха уи ада аиқәырхара цәҗазар ари аамҗа җыц. Аҗсыз еиҗш ицәырцәырузар, ускан иулшон, цқьа унапаҗы иаимлаҗәа иукаанза».

Абас дхәыцуа ионы даадгьлон Астана ахәыцкәа рцәажәара дааннамкылазҗгы.

– Харцаџ илхәаз бмаҗазеи, хдиректор иеиҗш Ахрагы Асовет мчра даҗан, лхәеит, – җааитит амжәа амахә иқәтәаз ачкәын, цака игылаз азҗаб лахь ихы рханы.

– Иҗаркыз ракәу, иҗазкыз ракәу Асовет мчра иаҗацәоу, уи аамҗа иахнарбахра икоуп хәа ихәеит сара саб, – цақантәи аҗак калҗеит азҗаб. – Кәтиа, Кәтиа, абрахьтәи амахә рышәшәа, иџежьза иаҗоуп.

– Уажәыцәкьа! – ишыапы нықәкшан амахә аниршәшәа, аттахәа азҗаб еицылхыз лыцк хәычы инанҗсалеит. – Сыздырам, хдиректор Баҗратгы, хкомиссар Ахрагы Адузза џ-җык имоуп хәа рхәзаап, џ-җык имазҗгы ари аамҗа бзиа аазгодаз?

– Абацәеи анацәеи хаманац, аамҗа бзиоуп, Кәтиа, насгы хара иабаадыруеи уи цәҗоу ибзиоу.

Астана ахәыцкәа ирхәоз аҗацәыхәа игәы иаланатцеит, иахьатәи игәалакара абжеихаракгы, аҗхынтәи аҗҗакәа реиҗш, иааицәеипхьиттеит. Урҗ дрыдгылар, драцәажәар иҗахын, аха уажә иреиҗәашаз изымҗшааит. Акызацәык, иеиликааз уи ауп, ахәыцкәа аимактәы рыман. Урҗ ирызгәаҗазомызт инықәырҗшны ицәырыргаз азҗаара дара рыҗстазаара амааҗ лассы-лассы ишцәырцуаз.

XI

Ахра ихәы шнаргоз иархәахьан, аха иага дыҗшындазгы инаргомызт. Аамҗаҗ ықәҗа ишцоз, шыбжышыҗахьрахь ахы нкыднацеит. Ивараҗы ашарҗазы инаган ивадыриаз ачкәын, зны ихы кны аихатә каруаҗ дылатәон, зны ашырхәа дџацкьан, аҗызкәа рыбжьара ахатәы иҗауазшәа аныкәара далагон.

Ачкәын џажәифба-џажәибыжьба шықәса ркынза ихыцуазар каларын. Иахәы аацәхаҗшыын, иблақәа ацҗәыблақәа реиҗш иҗран, илахь харакын, иҗбаан, иацламхә инатакны иахәы аҗшра змаз иҗакьа ааркьаҗны иркәыдны икан. Уи инацәкьарақәа оумашәа ибаны дрыхәаҗшуан Ахра. Урҗ шкәакәан, ашьа рылазам хәа угәы иаанагарын. Урҗ анапкәа рыла, Ахра игәаанагарала, аеага укыр каломызт, аиха усгы ирызшыҗыхзомызт.

Арҗыс Синаҗ ихьззаарын. Уажә мацк деиқәтәеит акәымзар ашырҗазы аџажәифбатәи аҗы данааргаз, ала кыдкьо, ахәа кыдкьо, дыонан. Дыҗан аҗзы дкыдҗалон нас

арахь алашара аазгоз, абри аңенцьыр зацэыкгы дкылажьцэон.

– Аеадақәа хашцарылахеи, аеадақәа! – дыхәхэон Ахра иахь днацшны. – Сара исхәеит ауаажәларратәҕиара – ари ицсабаратәу тоурыхтә процессуп хәа. Исхәеит, ианысцеит. Дара, абарт аеадақәа, мап рхәеит. Ауаажәларратәҕиара зегьрапхьа иргыланы асубиект ма ахаҭа ибзоуроуп рхәеит. Анцәа хрыцхашьа, сара зынзагы мап ацэыскзом хаҭалатәи афактор, аха ауаатәыюса рыхдырра иацымлакәа, уи иабзоураны аэкономика мҕиакәа, инеипынкыланы ауаажәларратәҕиара зыкалазом. Сиашазами, удинаныс? – ихы лаиркәын, Ахра дахьтәаз днечиәацшит Синаҭ.

– Сара сынхаоуп, ухацкы сцеит, ус икақәоу цқәа исзеилкаазом! – ҕааитит Ахра оумашәа ибаны.

– Унхаоыцтгы аполитика ацыхәала уаргозма?! Уаргы-саргы, Ахра, ухацкы сцеит, оыноажәижәатәи астатиаҕы хәқәгылоуп. Аха убри астатиагы имацымкәа ахәҭақәа амоуп. Иаанкылоу аидеологиатә позиция аиашамразы – хҕа инадыркны хәба ркынза, ашықәс сықәырцоит, уи сахьихәапшуа сара испыршьыр хәа сшәоит.

Уи уажәы мацк деиқәтәацкәеит.

Агьгьахәа ацапхақәа рыбжьы геит.

– Ахра Акба, ухәы ааргеит уҕаацәа. Урт рхы-ргәы бзиоуп, хәаас хкаимцааит хәа уархәоит. – Ахра акәардә аашьҕицаан, аҕзы икыдыргыланы, аихатәы лабақәа зтасаз аңенцьыр днахьынхәлеит. Уахьынтәи, ибзиан акәымзаргы, уаоы ибарҭан абахҭахь иааиуаз ицоз. – Баша уекыдумшьылан, урт цеижьҕеи акраацуеит! – ахылапшөы иааоңеигалаз амакәани ихтыз аконверти аоналарҭа ашәаҕы инышьҕеицеит. Уи иааишьеи, инапш-аапшышьеи рыла, угәы

ианагарын абыржәыцкәы иҕыҕ азәы иаамцаирсуеит, иаргы усурада ари адунеи кьақьа даакәхоит хәа.

Аха абырсаатк доалбаан, ишьи-ишьи еиқәцо аконверт аашьҕитит. Уака иҕан жәаба-жәаба ицоз о-қәадки иан лнапала лаҕын шрифтла аҕсышәала иоыз асалам шәкәы. «Иуасхәарызеи, сыцкәын зацә!» – актәи ацәахәа днапхьеит, илабжышкәагь аахаддылт. Ари акыр шықәса аора иакәыцны иказ иан лнапала иоын. Уи еиталгәалалыршәазаап арт анбанқәа, ашкол шықәсқәа... Иара иахәҕыр азы, иара – лыцкәын изы илгәаламшәо, икалымцо иарбану? Астанагь идыруан кьжә-быжәкәак, аха иара ихәалон аиҕш, аора ааста азрыора иаҕа еиҕеишьон. «Ухацкы сцааит, баба: ак ухараткәыз цысшьон!» – ари хымҕада аб-иажәақәа роуп. – «Беспан асалам уиҕоит!» – арака имазоу хәа акгы ыказам. Инагзаны ихәамыз ажәақәа, инагзаны иоымыз ашәкәы. Зака рхәыцга ажәа, бзиабара ажәа агызыз Елисо лыхьз ала ианыз ацәахәа!

Ахра ашәкәы ааилаиркәыцны икит, аха Синаҭ иҕапхьа ихы лаимыркәырц амакәан ахыртлара далагеит.

– Уааи, ухацазар, креицахфап, ари сани саби рнапала икарцеит! – ихәеит Ахра, Синаҭ днечиәацшын, нас икапшышьза изны акәты ааҕигеит. Уи ацака иҕан быстеиқәца дук ашәырәеи ашәеилацәи алацаны. Нас ицәырцуа иалагеит аутратыхкәа, ацымшьы, анаша, апамидор... Ахра аоны дыказ цышьеит. Уи акапыхәа иааигәалашәеит ихәыцра ашықәсқәа: ашкол акынтәи дшааилак, амгьалса аашьҕицааны аутра дынталон, зны рызгкәа кылцәраауа апамидоркәа дрыцхауан, зны – ицарцаруа иказ ацымшь шыапкәа аацхны, ҕацкәымк иакараз ахы аарыцкәаны аҕәырцхәа днацхауан...

– Оо, абыза, уара иахъа акы еипшымкәа убаиазаап! – ибла таа афатәкәа дрыхәапшуа даагылеит Синат.

– Упхамшьан, иф! – шәымацараха иказ абыста абжа аамаңиын, акәты азшьапык нақәцаны уи импыцеикит Ахра.

– Мап, мап, сара уиакара сзыфазом! – Ахра мыцхәы ирыцхаишьоз Синат инапы хыпсаакәа рыла иикыз абыста даәазныкгы иаамаңиын, аихара ирхынхәит. Нас дмыццакзакәа фәцак аамихит. – Сани саби абыста анырымфо рызхара рфеит хәа ирыпхъазазом. Сара уиакара чысхәс исымазам, – ихәан, иамихыз афәцә ифәцдахь ианнеигоз, ағьгәхәа акамера ашә аартыбжь геит.

– Сағамыз, ианаамғамыз ауп, аха уажәа уфыхразы иупхьоит! – ихәеит ахылапшюы ифәцәгы аалбааидеит. Синат идырит изыпхъаз иара шиакәыз, ифәцә ианхаз ибыстеи икәтшьапи инрыбжьейцан, ибла таа Ахра дшифәпшуаз, даадәылцит. Абахта тацәит. Уи нахыс уаха иказамызт уи ихабар, уажәы-уажәы ицкьара, алекция дапхьозшәа иара ихатагы изгәамтазакәа иаацәыригоз ацәажәаратә казара.

Ахра крымфазакәа, уажәымзар-уажәы Синат даауеит хәа дыпшын.

Абаандашы ихәы иагхан иахьнарғаз машәыршәа икамлазеит. Адкылартаф итәаз ифәцзан еиликааит Акаа ркынтәи ахәы аагара азин кацазу-икацәамзу, нас ақкәынцәа қәыпшкәа рнапы ианырцан, афанера иалхыз ачамодан итазгы амакәан итазгы хәыцхәыц иааимырдеит. «Ари калазом, ани калазом» хәа зны ахәаса сызбал зтаз ақатлыка тыргеит, зны аңынцыхәа тыргеит, нас асаанкәа ирылагеит. Урт инарыдыркьалеит кәтык, шәхак, зхәаз еипш. Аидара иацалан иааз рыбақәа тхаха ажәжәахәа аимдара иафыз асолдат қәыпшцәа ирыхәапшуан. Астанеи Цәкәеи рыпсы

заны иахьгылаз «анаңьалбеит, ак ахаратан идмырхынхәуандаз» хәа гәаныла анцәа иашьапкәра иафын. Ақкәынцәаг ан лнап кәанда зхьымсыц, уи лкыкахш иамаазац шьоук реипш, рфәпшылара цәгьан, иаакәымцзакәан рхы ларкәны иркын. Урт ари адгьыл афәы имизазшәа, ари ахауала рыпсы ларгажарымгацшәа икан. Аха ус рылахь ианызар акәхарын. Уажә иқкәынцәан, рнапы ианыз аус афәы иаңсаны рхы аадырпшыр акәын.

Елисо урткәа лзымычхазар акәхап, днаскьаны даагылеит. Уи акы еипшымкәа ирыцхалшьо далагеит Астанеи Цәкәеи. Урт ргәы лнапы ианушәа атхара-тхарахәа аисра иахьафыз лбон, рыбақәа тырхаха ажәан ашка идырхалон, макьана ршьапы иқәгылазшәа икан, аха ас иказ ашьапықәгылара ааста ашьамхарсра иаха имариазар каларын.

Зынза дцыкәкәо далагеит Цәкәа даазкәылаз. Ахра данырга ауха инаркны мчыбжьынакьак дкәаоза дтәаны агәашә ахь дыпшуан. Лыбжьы ныцәкны амыткәма хәо агәашә акынза днеиуан, лхы шытыхны агәарбжьара дныбжьапшуан, нас амыткәма шылхәац ихәо аоныка дхынхәуан. Цәкәа акгы лхамыштзәгәышьеит, рыцхәа, аха зны-зынла лылацәа ахьааикәылпсоз азы убас лхы агәағ гәғәаны илкын, иахькыдылкьара лыздырзомызт. Уажәааигәа зны, цхыбжьонк, абри дахьцаз збап хәа Астана доагылан абарца даацалазар, Ахра ипалтажә лыкәршаны, лхы абарца аханы анышә зыбжара ыцыхәхәоз амақьа иқәцаны, адгьыл аипш лыпштәы лхыгга дыцәан Цәкәа.

– Хәи, бара рыцхәа, хәи, быгәнаха рыкәшәааит! – игәы иньцәахит Астана. Ус ибжьы иргеит акәымзар, дшанханы лышьтыхра дақәымшәазеит, аха лара игәынкьуаз

ауабытэыюса ибжы лаошэозма, атхарцэхэа даапшын, лхы ашэира далагеит.

– Схы ткеацны ицон, – нацылцеит ацыхэтэаны, ишыкалаз сыздыруам, абри амакыа ианыкэсца, ихьшэашэамыз, иахэазшэа збазар акэхап, сылацэа нтаазаап! – аарла даалгеит лажэа.

– Бгыл, иазхоит, ахьта былалоит. Хара дахтэызар, адунеи ацыхэан днанагаргы дызуам, дахтэымзар, ибасхэари акэымзар. – Убри аамтазы Елисогы лхалат цыш лышэцаны акэаскыа даалбаан, Цақэа лыжэа аашышыны, лыблакэа днартагэзит. Урт еибажьон акэымзар, азэггы ихы ныкэцан тынч дыцэазомзаарын. Шака хкы лгэалашэоз Елисо лыблакэа тааза Астэнеи Цақэеи дахьрыхэапшуаз.

Нас ихдыртлеит ашэкэы. Уи неимцарк-аимцаркит, инеифапшы-ааифапшит, аха иапхэоз ауабы дырзымпшааит.

– Шэара шэца, шэычкэын ихэы иоуеит! – ихэеит адкылао. Убри ашьтахь хца-пшьба саат ашэкэы ианыз аитагареи ажэа-жэала уи ахы ахьхази реилкаара иазхэыцуан абахта айхабацэа. Астэна ицзи иареи аоныка амэа ианыкэлагы, краамта ыырцэомызт, ишнеи-шнеиуаз рапхыа азэ ацэажэара далагархэагы иацэшэон. Убас, рышьтыбжь мыргазакэа, итацэыз рчамадан рывакны, амэаду афынза иааит ажыкыгы. Урт агэра ргеит рычкэын ипсы штэаз, иахызы уаха акгы ртахымзар акэхарын.

Ахра крымфазакэа дыпшны дыштэаз иааилашэшэит. Акамерафы апырпылцыкеи аутратыхи рыфэы лаха-лахауа ионан. Уажэы-уажэы доагыланы ашэ акылцэарафы дкылпшуан, аха изакаразаалак шытыбжьык иахэазомызт. Абахта тацэыз цыушыарын, зны-зынла атзы иалсны иаауаз абжькэа мгозтгы. Ахра иахахьан абаандаоцэа атзы

икыдсылан еицэажэоит хэа, аха уи ахи-ацыхэа иара издырзомызт. Баша инапкэа хикэакэауан рыцха, атак изтоз хэа уао дыказамызт. Убри аамтазы агыгьа-гыгьахэа ацапхакеи асапати рыбжы ааган, ашэ кыакыаза иаатит. Ахра дшанханы дыпшуан, аха зэггы дыоналазомызт. Иаргы днагылан, икалаз збап хэа ифанынеихоз, ар рымацэала еилахэаз ыыцэа ачкэынцэа қыпшцэа Синат нак-аак ицагылан даарган, акамера акэакы афы дыртэаны ицеит.

Уи имацэакэа пыжэжэан, ицынцэи иеи рыла ашыа аауан, ицэыкапшызы ихахэы, нас иааныжыны иказ ижакыеи мацк еикэатэахазшэа икан. Адауы иафыаз ачкэын, иакара игхазшэа ибеит, иблакэа акгы рхэазомызт, зны-зынла ицыс-цысуан акэымзар, дыпсыз цыушыарын. Ахра иихэара-иура дакэымшэеит. Итачкэым ааирацэан, апкао аахиргеит атзы, нас ибжьхэаны иршэырт итахызшэа днадыгэгэалеит. Аха ари атзы акажыра уабытэыюса илымшазацызт. Убас икацан иара, икацан уи ауабытэыюса инапала. Иагао рхэыцрақэа, ргэыграқэа шахатс иаман, иага залымдара абахьан. Иагао рхы адкыланы ианыркыахьан ирцеипшыз еилкааны. Аха атзы – тзуп, ахахэ иалхуп. Уи кэзцо ахаангы дазхэыц-зом иззыкаипцо, уи дзызхэыцуа акызатцэык ауп – икастэаз азэы игэы иахэандаз, издыруада анцэа дысзыл-баапшыр хэа.

– Ха-ха-ха, – аарла дааччеит Синат, ашыагы акэап-акэапхэа ахахэ адашыма иныкэтэеит. Ахра ихэы иакэыр-шэыз ампахышы аашытипаан, иеирыз итаз азы накэтэаны, нас ицэаакыз ампахышь ала Синат ихы-иы ирыцкэо далагеит.

– Схы... сызнымкылакэа... – аарла ихэеит Синат, нас ибз былгыо иеи итахеит.

– Ухацами, абааңс, ичха, икоуцарызеи! – Ахра акгы шилымшоз имдыруз, дыргэыбзыгны ихъаа акала дацхраарц избит.

– Схы... сызным... сызнымкы-лакэа... – ажэакэа како еиџах сцэажэоит хэа далагеит Синаџ.

– Ухы узнымкылакэа ухахазар? – абас ихэарц иџахызар акэхап хэа збаны алашара зхамыз иблакэа днархыпшылеит Ахра.

Синаџ инап хыицсаакэа икьеит. Уи иаанагоз сара исхэарц иџахыз узеилымказеит хэа акэын.

– Иарбану, нас, ухаџа? – ицъашьаны инапкэа нархэы-ааирхэит Ахрагы.

– Иарбану умбои, – днеихан, имч зегъ ааизигеит цака итэаз, нас, уи иаџа изымариазар акэхарын, аччара далагеит. – Схы сыз...нымкыла...кэа... адузза ихэы истеит.

– Аа, еилыскааит, – ихэан, доагылеит икалаз анидыр, – уи акэзаап убз агэаџ зыркыз.

– Ха-ха-ха, – еиџах аччара далагеит Синаџ.

– Ус, ухэар ааста, уаџцас аџак коуцазџгы, уажэы хайдтэалан кырхамфоз, – ачыс ашка ибла џаа дыпшуа фааитын, иеынаркэны арыцкэара деиџалагеит.

– Крыф... ура... – ихэеит ихы шџтыхны.

Ахра уи ижэаа инапы наџеиџан, дышьџкэцэаа дырхэазаны акаруаџ аџы днаган, днылаириеит.

– Крыф!– ахэара дакэцзомызт Синаџ. Аха ибла аихмырсыџзакэа акаруаџ икэыз арџыс дихэаџшуан.

Убри аамџазы иџыцзаны иаагеит аџзы акыдсылабџь. Синаџ уи шиаџазџкэа, инапы аашџтихит, ихгы доахарџ иџахны иааириашеит. Абас дзырџуан иара икынтэ аџзы акыдсылара иакэыџаанза.

– Ха-ха-ха, – иџыцзан дааччеит Синаџ, – сухэоит, аирыз сыџ. Ахра оумашэа ибаны аирыз даахеит, Синаџ иахыџахыз еилкааны игэы иныкэиригылан, раџхъа знык днахыкэласит, уи ашьџахъ дааџгылан, џынтэ еикэыриџцакны дасит.

– Ари закэи? – дџааит Ахра.

– Сухэоит, абас аџ... аџак ка...џа! – иаалеикэаџеит аиарџа илаз. Уи адыр...ра уиџарџ иџ...ахын уџыза ип...ипкара иаџуп хэа.

– Иаанагои, нас, сара икасџо аџак?

– Иалгеит! – еиџах ашьа аџаанахеит. Ахра аџзы днадгылан, даара ихы-игэы азышьџтны, иџыза ишихэаз еипш, атыгэ-тыгэ нахиргеит. Убри инаркны иааџынчрахеит, џзыла аиџэажэара иакэыџцит. Ауаџы дангэакуа ашьџыбџџкэагы ихы ишџаирхэо, шэанаџьалбеит, зака ираџэоузеи адунеи амазакэа!

– Ахэылџазтэи аныкэарахъ, шэласы! – абџьас кэацаланы иркуазшэа, абахџа ашэкэа зегъ еиџаатит. Абаандаџцэа мыџцакзакэа, рышьи-рышьи еикэџо аџџџра иалагеит. Убаскан акэын ашџаџ алашаракэа аныраџэахоз, убаскан акэын апшырџа аџэцэан икэџтэаз ахаџагы иаџа игэиэанџаны данаагылоз. Зегъ аџэы иахарџон акэымзар, дарбан баандаџыз ари абаагэара иахыџаны ибналоз!

Ахра знык-џынтэ дааџгылан, абаандаџцэа иаарласны илаџш нархигеит, аха ааидыруз хэа азэгы дџы-хьамшэеит. Дыказаргы, аак-аакхэа шыоук ушьџахэаауа ишуџу иабоуџшаари!

Ари абахџаџ иџакыз зегъы иеиџэажэаны иказшэа, рџакэаџа аужьын. Икаларын ари аамџа џыџ ааиаанза, уи еырџашьагас, ма ианамузах, еырбагас ирымазџгы. Закантэ дџбахъаз Ахра иаџаракгы арџага шэкэкэа реы, ажакэа зџаз

Сталин. Уи, шамахамзар, ихы рыликаазомыт дызватөз ареволюционерцөа, даараза ицөымгуп хэа рхэон ахзыргара. Аха ирнатозыз ажакья иахья? Икалап агэкаҳара, ананамгара аанарцшырц ртахызаргы.

Ахэылпаз мацк ауп иахьныкэа. Аха уи зыцсаз абаандао ида уаоытөыюса издырзомыт. Апхз цөытцө фои, ашоуреи, амщцөагья ашьтахь ашьхахьтө илбаакьяны эфаазхо аоар аипш, урт өалагылон абааөы итакыз ахауа...

Ахра акамераө даннеи, аракагь ахауа фыц шыюналаз ааудырратө икан. Уи абырсаатк аирыз аашьтицаан, иөытцакны, игөы икөкьасо азыжөра далагеит. Изхара азы калазомыт, икөандан, агьамагь зынза даөакын. Еөх, изыцсазыз ажаратөи азы, дара рымхы ацыхөаө, зынгы-пхынгы еипхьбарак азымдырзо ицыцуаз. Уи, аиашазы, ацсы тан, адгьыл цаула ныжыны адөы ианаакөлоз, ауаоытөыюса игөы еипш акөаракөарахөа еисуан, аракөын иахьалагоз амшын дуззахь нцөара зкөымкөа инагаз амөа-па. Уака ацсаатө ихыкөтөалан, ркышө өөжь хөыцкөа нзааркылон, иаргы убас ихьшөашөан, угөы иаанагарын, урт уажөытцөкья иаахнаршөап хөа. Ашарцазы ихыкөгылон ашьабыстакөа ркышө хөыцкөа көац-көацо, уи иацауан амахөыда иарзышхьаз ажьакөа.

Ари азыхь акөша-мыкөша амжөеи, алреи, арасреи еилагылан. Урт реөилашьны, реөилазоаны ацхын уи амра цара иацөырхьчон. Зынла – ацша цөтцөи ацааи ргөышпкөа надкылан иаагылон. Икалап урт ракөымзаргы азын ацхара еикөзырхоз. Азыхь бзиа ацхын ихьшөашөоуп, азын иаҳа икөандоуп. Ус рхөо иаҳахьөит Ахра. Изыхькөи? Сеидру! Еитах ацсабара амазакөа ауаоытөыюса имазакөа.

Ахра иижөуаз азы ахькөандаз иацыдангы, атыюша фөы ахикаауан. Цаса-цаса зынза изыжөзомыт, уажөытцөкья иааиөихрашөа ибон, аха ауаоы дызмышыцыло иарбану. Дкаҳа-бгало аныкөара далагоит, нас дашьцылоит, рацхья игөы иамыхөо зегьы ацыхөтөаны дрышыцылоит. Абарткөа зегьы урызхөыцуа уөааухар, угөы иаанамгар калазом ацстазаара ахатацөкьягь шыцылароуп хөа, ацсабараө ауаоытөыюса иказаара уөизгы-уөизгы цсыхөа змам хтысны иказам хөа.

Ахра игөаөы акацөыхөа агөыр еипш иаланатөит Синат игөи-ци бжы. Уи илацөа еикөпсаны, дыхөхөаза дахьыкөиаз, икышөкөа хикөатцөааза икан, ихьантөаза акөын ицсып шылеига-өөигоз. Зны-зынла ак схөөит хөа далагон, аха иажөакөа уаоы изөилкаазомыт, ашоура дарбарцөеиуан. Синат иөацшылара цөгьан, Ахра ашө днадыххылан, агөакь-агөакьхөа асра далагеит.

XII

Көыркөа мза адгьыл икөөеиуан. Ашөапыцьяө еималаны, игөакөацагаха икан. Зака ибзиаз акөа рымазтгы, аха оымз цырц акгы агзамыт көацк ныкөымтөөижьтөи! Ахөсеи ахацөөи амхы иалагылан, шыоуку реөибаркны аөагашөа хөо ганкахьы маца дук рыманы инеиуан. Даөа шыоуку урт иаарымдан накынтөи рөаархон. Ахацөа ахөса ирывагыланы ианырашөо рмахөөа иаҳа игөгөахоит. Абар, Тыта, иапхья игылаз ацшкөа неилихөа-ааилихөон, Нуца лганахьгы днымөахьтцны, инеипкааны анышө ааилаиргьөжьбит, ихы икөыршөөыз ачабра иавтцөрааны уажөы-уажөы эфаазхоз

агхзгы имахээркэа иаарыкэцсон. Уи идыруан «Тыта ухэеит хэа, имахэақэа зака игэгэоузеи» хэа лара лгэы ишаанагоз.

Амхы тыцны ицоит хэа ззумхэарызы! Ахи ацыхэеи улацш рхымызо, имшынха итагылан.

Закани Кани еыла ари агшырта иаваз абна иаваршэны иааиуаз, иахьеикараз ианааи, иаангылеит. Амхы акынтэ ашэахэабжэ ааоуан. Закан аеыжэтра иешыназикызцэка, Кан ахышэтхэа иапхэа дынкапан, иеышкыл ааникылеит. Аиужьра дынтацшын, абз змаз ихылца ааихыхны, ицырцыруа иаахитыз ихы ачабра ныкэишыит.

– Аколлективизация ухэеит хэа, закэйтэ мчузеи иамоу? – зхы хшыюла иткэацны ицо азэ иеипш фааитит Закан.

Кан зынтрыс оумашэа ибаны уи днечицацшит: иажэақэа ииашан ихэозу, алаф рылазу изеилымкаазеит. Аха ацыхэтэаны избит: ианбыкэз Закан аколлективизация алаф анахихэаахэаз!

Зака дкэышузеи, апсынтры дузза зауша ари хайхаб дузза, – ихы-иёы икэцеиз амра дацэыбналан ашэшырахэ днаскэеит Закан, – ауаа аус анеицыруа ргэы еибаргэгэоит, еидгылоит, агэалакара рызцэыртцуеит хэа збаны ауп абри аколлективизация зацитаз.

– Сара уи зызбаз Ленин иакэыз цыысшыон – аколлектив, ма асоветтэ нхамоа аиёкаара, иара игэтэакэа иреиуан! – атак аакэицеит Кан, нас иеы аёыца ааихирпан, агэра аёыхны иаауижыит. Аегыы аёы антацэы, ииацэаза абна иаваз ахаскын ыфо аёынанахеит.

– Ленин илшап зугэахэуаз ари дыкамызтгы! Ари – абни ауп, – армарахэ инапы наирххеит Закан.

– Ари – абни ауп, ааи, аха абни хэа узэу амца хнарк-цэеит, иахэа, – фааитит Кан. Уи идырит арт ажэақэа

шиамхахэаз, аха шытахэка хэацшыа имазамызт, насгы, иззатэузеи, абыржэы еигэны ианбеихэоз?! Закан иблақэа реааныркылеит, ихы-иёы аацыс-цысит.

Арашэацэа рыматақэа шытыхны иаха-иаха ашэшыра иазааигэахон. Уажэ лымкаала рахэтыр рбон апш шыапқэа, ахэыжэ-хэыжэа рыкэша-мыкэша иныцацалан иаарыгэгон, нас игэзаза анышэ нарыдхэхэалон. Егыи амаца аазгозгы ашэшыраё иаазарц акгы рыгмызт. Тытеи Нуцеи реага акэуақэа акэах-акэаххэа еиныркэон, – аеага анышэ аёашыпыр акэара хэантацэахоит.

Ахаёы изнеир, апсшэа ааибыхэаны, еихаб-еицбыла азы хшыэашэа ржэуеит, реагақэа ракэзаргы инкацсаны, рыхэжэа ирыкэтэоит. Аихабыра рааира иааннакылеит акэымзар, аёар – ачкэынцэеи азгэацэеи – апсшыара зыртаху азеикэтэаразын ауп. Азеикэтэарагы иацоуп, дара еикэызтэо раамчыдарахаз даэазэы изымдыруа мазак: уи ашэт афэы хаа ахуп, уи гэыгэроуп, уи бзиабароуп.

– Уа бзиа жэуит, ажэлар шэацкы! – азэазэала инапы рыто иёынеихеит Закан.

– Бзиа збаша, бзиала иаабаша! – неиларцсеит ара-шэаоцэа. Закан дишьтагыланы зегы даарылсит Кангы.

– Аиаша шэасхэап, абри аоыза амшха арашэарагы агэагэра цэгэоуп, – даарылагылан илапш зегы инархыгзеит иара. Абас ихэар урт иаха дырзааигэахап хэа игэы иаанагеит уи.

– Ацэгэеи абзиеи хэа хлапшуа хэатэар, азынра амла хакыр акэхеит! – ихэеит Тыта иеааркэышшэа.

– Акры зуз, акры ифеит! – налаижыит даэазэгы.

– Ихэуз хэахнартэалеит хэа азэы ихэо уеизгы-уеизгы исмахагэышыац! – нацылтцеит пхэыск иаалхылхыз лчыт касала лхы-лэы рбо.

– Ус акөгөышьоуп, баба, аха, икоу бымбои, – иеагахө дахыкөтөаз ацөапшь иаоызаха икөалап иаагиган итадын артөира дналагеит Сырбеи, – ауаа ируа харгы иааулароуп. Хеацахархома, нас?

– Аиашацөкьа ихөеит, Сырбеи, – Закон ибжы шаагазцөкьа ишка иаахьапшит зегы, – ажөлар икарцо харгы икацдалароуп. Икарцои ажөлар? Ажөлар апартия амац руеит. Урт иаадрыхуа зегы дара ирацто халагар, изыргөгөода хара ххөаакөа, иаанызкылода германиатөи афашизм, адөныкеи аоныцкеи хөцөахы ихамоу агацөа?

– Уиашоуп, хукөхшоуп, уиашоуп. Сара интасыцсо шылацк сымамзаргы, айбашьра анцөа икоумцан! – дныхөа-ныпхьеит зыкөрахь инеихьаз гхөыск.

– Зынтацса бымазамкөа «Нагзара акөзаит асоциализм» хөа ахөара цөгьоуп, Мациса, – өааитит цкөынак.

– Оо, нан, уи ура иутаху ахьзца, амала хачкөынцөа еибга-еизоыда инхааит. Саазкөылаз, цөгьалацөкьа сшөо салагеит. Ахра абыржөыгь сапхьа дгылоушөа збоит. Баграт? Иуы уашьуамызт, ихөа уашьуамызт.

Итөаз балыбацо иааилахеит. Закон игөы иаанагомызт ари апцөыс абаа акы иалахөазамкөа жөантө изкөызбахьоу аус азбахө аацөырылгап хөа.

Аиашазы, Баграти Ахреи рус акыта ахы-ацыхөа иахьаламцөажөацыз ыкамызт. «Апартия ус иапхьазозар, хөатөыс ихөмои, иароуп нцөахөыс хазхөапшуа» – рхөон акөымзар, азө доагыланы урт рыхьзала цөахыхга ажөак изхөазомызт. Ари аоыза атагылазаашьа хыхьгы оумазак иргөамцхазеит. Аеныцөкьа араиком аөы дынкылырган апартиятө лидерөыц Иасон лахь гөгөа наитан, дааурышьтит.

Ас еипш иказ ацөажөара дөае уск ашка дкылнагар хөа дшөазар акөхап, Закон икамчы инапөы иааиргөгөеит. Уи аөыкөтөара дазхиан.

Закан дзыонатөаз ауада ес-ены өеитанакуан. Цыдала илапшыкөцан иман дызхатөаз астал. Зны ауада агөахы инасгьеигаларын, зны аган ахь. Астал аөапшьы хымцада иамазар акөын. Пасатөи акомиссар иаан уи ыказамызт. Ишпатахым, иаххөап, акоммунист ма апартия иалам азө дааоналан, даагылазар Асовет мчра цөгьарас иазихөыцхьо зегь ихөарц итаххеит. Ускан Закон истол амгөа дынталоит, айкөарөи аөөжьреи еимаркуа тетрад бгыцк аагөылхны, инапы ианырцаны жөаха өнак араион аөы ирцаз амаркьаф иоыга нтшьуа аөра далаиргоит: «Сара, абрыгь-абрыгь, рапхьатөи амшкөа инадыркны Асовет мчра гөыкала сазыкоуп. Аха, «аөы пшь-шьапык шацоугы цьара ишьацөхныслоит» хөа, асоциализм аргылазасы аөөпараөы сшьацөхныслакөахьеит... Уи ихы-игөы итоу зегы акаад ашка аиагара дөаөнацы, Закон иара иабжыгалап: ахацаи, акы уацөымшөан, ианбыкөз аиаша зхөо дыкнахан даныршьхьаз, иаартны аиаша зхөаз иоуп акоммунист иаша, ус икоу апартия иханалагоит». Араион аөы ибзарзы шытыцуеит. «Хай, Закон ахаца, хгөыгракөа шцоумьрзи! Ажөлар ргөы аартны иуацөажөо иалагеит. Ари партиатө баөхатөроуп». Ус дөае мацурак ааимпыцахаргы калоит. Ленин ацара, ацара, ацара хөа ак хтакны иман. Уажөы аөреи апхьарөи ззымдыруа закаө ыкоузеи, аха апсабара ирнацаз ахшыө рхы иархөаны, ажөлар рынхамөөи ркультуреи напхгара азыруеит. Закон ианакөзаалакгы ацшььара аитон апартия, уи ус икоу ауаа кажьны иахьымцоз азы. Аха ихы

иареи рхала ианаидхалалоз, атызқәәцәкыагы ираҳар хәа дшәаны, ишитәхымыз иаақәиргылон зцаарак: апартия иаҭаххозар, изақәцарыма иара, Закон, ихы? Шәышьхарнахыс, ус икоу амш аенынза анцәа дноумышьтын!

«Апартия иаҭаххозар, – аҭаххәа истол ҕыц инапы нықәикшан, ихы дааахан иара, – адунеи ағы икам-иным идеиак азы зыпсҭазаара иаеиғзо зкыоыла, афанатикцәа ыкоуп, урт рхы ақәырцалааит, урт ашьцылахьейт, урт рыпсҭазаара зегь ус икан. Апартия сара сахәан иаасым-газейт!»

Уағеимшхара, уи игәы иҭоу ааитцырдыраар, ацла дықәцалан ахахә игәыдырцо иалагоит. Иисус Христос иеицш дааитцыхны, дкыдцаны, ацәымгқәа иларчаҭоит. Аз, знызатәык азин имазтгы?! Зака лассы ртып иқәйтцарызыз Кангы, Иасонгы, урт рдызцәагы! Аха дшәоит, идыруейт, ажәлар ргәы кыдгылар, рзакәан нақ зымәа инышьҭацаны ишааиҕагыло. Макьана дыбзиахәза дааиуейт – Ахрей Баграти иара ипсҭазаара амәа иангылан, зегьы ирылчҭауан. Урт анықәгылалак ашьҭахь, Закон изызырәуаз дарбан? Ускан иара ипсахы ааибакны ихәда иныцагылон, ажәоан икыду апҭақәа апшацәгәа рыцасны ианкыднажәо аипш, игәахы кыджәан иларышьҭуан. Уажә ибаргәузей? Кани Иасони роуп, аха, ус днаскыалап, урт ирыхәаша хәшәыкгы шпәизымпшаари?

Абасала, астал ағы аҭацшыи аиҭейт Закон. Уажәшьҭа апатрәтқәа ракәын аус злаз. Иабакыдцатәу урт? Руак иаха ауаф илапш ахәаахо, иаха иахылашоу атып ағы икыд-цатәуп. Егы иеизгы, икыдумцар ауам, иахыкыдуцалакгы калоит. Руак ауп аус злоу. Закон иалихит реиха бзиа иибоз апатрәт. Уака зсахы аныз ахаца иахәы еиқәацәан, иҕыцакыз

аҭатынжәа ахы инацәа ақәыргәҕәаны икын. Закон игәы иаанакон: «ари анацәа ду иатцаргәҕәаны иикыу сара саҕацәа роуп хәа». Иаха иахылашаз, иаха иахыбартаз икнахан иара. Егы – армарахь икнахан. Избан, абас изкыдудцеи арт апатрәтқәа хәа азә диазцаар, иихәашагы збаны иман: «Сара сгәы армарахь икыдуп макьана: егы агәта изкыдузей хәа шәхәозар, – арма-гырма камларцаз иалхуп агәта».

Иасони Закани ркабинетқәа рыбжәара иағаз ашә ацапха акомиссар иҕыба иҭан. Уи илшон апартиатә иачеика анапхаагы дыкамзаргы, уахь дныоналаны ақәаадқәа неилыхааилихыр, акы игәы азәар, ак лапшықәйтцар. Аха Иасон илшазомызт акомиссар дыкамкәа уи акабинет ахь аоналара. Убаскан ауп иара еилкааны ианидыр – аус злоу узхагылоу аус акәзам, аус иахагылоу иоуп, даеакала иаххәозар, Закон иоуп.

Иасон апартиезара ааиртит. Иқәгылаз азцаатәгы рылахәаны, иажәа дналагеит.

– Ииасыз аплениум агәра хнаргеит аарыхратә процесскәа раан лацәааихышь шыкацатәым. Иаххәейт, еиҭаххәейт, аха актәии апшьбатәи абригадакәа рғы аҭатын ацыблаан игылоуп. Ахуаарә пшь-тоннак ачаи аахырхын, уа иаангылт. Ижәдыруазааит, ҭабуп хәа азәгы ишәаххәазом. Убри иачыданы, – Закон иахь днапшит Иасон, иаанакон сажәа егы ахәҭахы сиасуейт хәа акәхарын, аха аҭацкәым еицш азцаара икышә инықәххит.

– Хыхь-хыхь ацәажәара хгәы пнацәахьейт! Уара ажәахә кауцозар иахзейҭахә, имзакәа: дарбану зҭатын цыблааз, изыхкызеи уи, цхыраарас икаитцазеи анхара ахантәааы аоыза Кан, ацхыраара изыкамцозар, – избан, ухацкы сҕейт! Арака ахәатәы мацзам! Сиашазами, акоммунистцәа?

– Уиашоуп, уиашоуп! – инеиларҗса-ааиларҗсеит итәә-кәаз.

– Сиашазар, шәхатҗкы сҗеит, сара иситаз азҗаарақәа шәара ишәтәуп хәа исыҗхәазоит, аҗак хәрхәааит! – итәаз абзиара дырганы, даарҗачҗеит Закан, аха излаҗәажәоз азҗаатәы аҗакы иҗегь ишьҗихырҗ инаҗиҗеит: – ухәан-схәанла апланқәа хзынагзазом. Хара хнапы иануп Хәҗсадгьыл амчара арҗәҗара...

Елисо адкыларҗәҗ дшааоналазҗкәы, астал хәыҗ иахатәаз аҗхәызба днагылеит.

– Араҗа апаритеизара цоит, – җаалҗит аҗхәызба, нас адкыларҗтеи акабинети ирыбжәаз ашә днадыҗәҗәлеит. Цқра иамкуаз ашә иавҗысны иҗәажәоз рыбжыы шааоыҗ иааоуан.

– Арҗ аизара иалагазар, ианалго сеидру, – лылахь еикәылҗеит Елисо.

– Пыҗтраамҗак баатәа, лассы иалымгозар, нас даәазны баап, ма еитәхәатәык бымазар, сара ибзеитасхәап.

– Имазоу хәа акгы сымазам, аха схаҗа снеир сҗахын Кан иҗы, издыруада уи дсыҗхраар.

Елисо аҗәажәара далгаанза хәа дымҗшыкәа, уи илкыз ақәад бҗыҗ аалымылхын, лылаҗш нахылҗеит: ашәкәыҗ-хьарҗа иакәыз акауар баан, ақәа кылшырны инеиуеит, ашәкәкәа аҗхасҗахара иаҗуп. Сшәыхәоит ахыб ақәшәҗарҗ!

– Даәа оымз-хымыз рышьҗахь, зынза иаахазгәамҗазакәа азын ааиуеит, усқан абиблиотека ахыбра уаоытәыюса дашьҗалап хәа сыҗказам, – илшыз ахыхь иаҗҗаны илхәарҗ лҗахушәа дҗәажәон Елисо. Мшәан, ари доухәтә беиароуп, иҗыблааз аҗаҗын ахьзала аизара иаҗуп, ауаоытәыюса икәышра зыкәгылоу амазара дхәахәны дахәаҗшзом азәгы. Араҗа, машәыршәа иаанханы икоуп Блок, Ахматова, Цветаева рышәкәкәа... Ара икоуп...

– Урҗ зуҗҗәада? – аарла лыбжыы җкааны дҗааит азҗаб. Иҗкалап ас дахьҗааз маҗзак иҗхалшьазаргы.

– Урҗу? Ажәак ала ишҗасхәари! Урҗ рпоезиа – ари аҗшзарақәа рахра ауп.

– Хара азәгы азин иахҗазом армарахьтәи аппозиҗиақәа рахь рхынаара, – акао-акаоқәа акабинет аҗынҗтеи ибжыы ааоуан Закан. – Хара ихазхоит хҗыҗа хабла ишабоз игылоз, аха ианаамҗаз ихазнымкылаз атроҗкиҗҗәа Ахра Акбеи Баграт Чагәбеи. Урҗ рызбахә ххәалоит еизараҗыҗхәаза, избанзар, урҗ анхаҗәа рмассақәа рҗы хыыз-мызқәак рханы, апарҗтеи дарей еиҗадыргыларҗ збаны ирыман.

– Уи хыҗхәаауп! – җааитит ивараҗ итәаз Кан.

– Мышкызны аоыҗагы дыриашоит! – еиҗаҗеит хәҗак ибжыы. Елисо ихьшәашәаза аҗхызы лықәнаҗтеит.

– Хара хласҗәаны хрыгәҗасит хәҗкәынҗәа...

– Ак ахыырхәаз, ак ыказар акәхап!

– Хара акгы хаздырзагәышьом...

– Урҗ еибгала изыхынхәыр, изгәаҗхәкәогь калашт...

– Иаҗахзам гәынхәҗыҗҗала аҗәажәара! – ихыҗсааза иҗаз иарҗа нап астал инықәикшеит Закан, – ижәмузозар, сара исымоуп даәа информациякгы, изышәҗыззозей, хәҗкәынҗәа ахыкгы еидгыланы асоциализм аргыларәҗы хҗыла алидерҗәа рроль лазыркәша аусқәа моаҗыргон, ажәлар рҗы урҗ рыхьз ладыркәуан. Еилкааны изласымоу ала, Ахра ихарарҗоз зегы аҗабыргхара иаҗуп.

– Ее, баба, ухы ажьҗәы иадыркыр, иудыруа акәым, иузымдыруаҗ унархәоит...

Елисо лышәкәы аақәылхын, шыа-кәарак лылазамшәа дҗәышза лҗыналхеит. Уи пыҗтраамҗак ахауа лызхазомыҗт, аҗыгәхәа азәлхы дасызшәа акакаҗ ыҗашәон. Лгәы җыҗны

ицарашәә еисуан, ах, заҕа дтынхадазыз лара, заҕа дзатцәызыз иахья. Ахра ихәы анырга, гәыҕра хәычык лоуит, харантәи атц лашә иаалацқаз аецәә аипш лашара хәычык лызкачқазшәә баны дыкан. Мап, ас мацара аанхара цәгьоуп. Уи илтәхзам Беслан абыда изхаларц, Ахра ипстәзаара хьантә ахәыцәыпныхәагас имазарц. Мап, мап! Ачхара хәшәзам, ихәшәу агәыргьара ауп. Ачхара зтәху – ажәлар рус азы ахы зыкәшәаз иоуп. Абжәааҕны – ачхара еинаалагоуп. Ачхара – ҕазшья аарпшыгоуп. Ачхара хацаразам, ачхара – шәаргәындароуп. Ачхара – пхьяка ацара акәзам, аангылара ауп.

Уи лшьяәәкәә иаха иҕәғәазшәә лбеит, лылапш ицашәаз амәәкәәгь рәәаидырцан, акны лапхья инышьтәлеит. «Абаскак ицәгьоума Адузза иахь ашәкәыоора, абаскак ихьантоума аиаша ацшаара? Сара сыпсы танацы Ахра дсыпшаалоит, иара сара сшипшаауаз аастә иаха гәыхшәарада».

Нас ашьшьыхәә лапхья иаацәыртцит иара исахья, икышәкәә илархәаз, лхы-лгәы зегы аазырхәыз иажәәкәә: «Сара иахья аипш агәыргьара сыман скамлазац. Икалап сара инысцран икоу зынза имацзар, уи ауп сыбзиабара аира иазыпцәоу аамтагь абас изкяәу. Сара бсыццар стәхуп. Бысцәымшәан. Сыпстәзаара абри бнап хәцы ианысцоит, сбыхәоит, бахызаауа игала!» Арт ажәәкәә агара аипш дырцысуа днаргон Елисо. Уи уажәытцәкья астал днадтәаланы аора лтәхын. Хәарада, ари, ацыхәтәантәи акәзаргы гәыҕра дуззан. Уи агәра ганы дыкан луаз зхәоз ашәкәы Сталин инапәы иаанкыланы дапхьяп, абри апхәыс уеизгы-уеизгы илыцхраатәуп хәә ахәәы цьара ианицәп хәә.

Ахәылпзәтәи ахауа гәыбзыҕа апшахәә иаакәлеит. Зны, ана, зны ара амәәачаҕа ианыршәлан иниакьон әеуардынқәә. Ауаа реидарахәычкәә кны инеилыс-ааилысуан. Зжьякьякәә зыш-зышза зтәиспыхәкәә еихаршәшәо абахчаә ицаз атәхмадцәә Астәна изымдыруаз абызшәала рыбжы рдуны еицәәжәон.

Астәна итәацәеи иарей ирдыруан Акәәка изызцоз ахаца акгы дшамыргәәкүаз, аха хәык ҕацаны изыргар игәы ҕанацәп хәә рызбит. Уи иәы аус анроу, аиашазы, икалап ихәы акацара мацк иманшәаламзаргы, аха иага ус акәзаргы, рнапы ыркало ақытантә изымцеит. Абыста уны, икапшьязәә ашәхак роаны, банкак ацыкцәәтәә, ахәаса сазбал аыххыла иарганы аш иалхыз акарзина азганк интәдыргылеит. Егы аганаә – акәты зны тәккәымк-тәккәымк иааиуаз ахы змаз ацыымшы, акакач хыхәхәыла оынтәршыра аутка.

– Сыпсымзар абрахь, ашьхарахь ихало амәәхь ауп! – әәаитит Астәна илапш ақалакь инахиган, – исхаштит баба. Иаха санкәыпшыз зны саб симан даахьан.

– Ххалап, нас. Цәара пхашьяроума, ауаа хратцаап, – лхәеит Елисо.

Абри ашьтәхь ашьхәхь ихалоз амәәкәә хцә ирнылан ацыхәанза илбаауан дара, аха Астәна иибахьяз аоны иакәшәәзомызт. Азәык-оыцьяк аанкылангы иразцааит, – уртгы иапсаз хәә акгы рзымхәеит, ацыхәтәаны, иаргы дкарахазар акәхап, хахә аандак днадыҕәғәәлан, иблакәә тәа дыпшуа даагылеит. Уи уажәымзар-уажәы инеиматәаны дцәуап ухәаратәы илахь еикәын. Лара лакәзаргы, лчабра хәычы лхы-лгәы иныкәшьуа, ифымтзакәә, лгәыроа цәахны

иара дизыпшуан. Икаицарыз иарбаныз уи ахатца, знык иадамзаргы ичкэын ибла анхыпшыларазы. Знызаткык акэын иитахыз, нас дмацуоны анцэа ишыапы дадфахэалазаргы ичхауан. Елисо лгэы фнакаит уи ипшышыа, анцэа диҳэозшэа зны-зынла икышэ кэацкэацо, ихы иара итэзамкэа ус ихэамц иахагылоушэа иахыыказ. Абыржэы лымкаала, гэаныла дахэеит аби аңеи еикэшэарц, лара егылурым, лара илычхауеит. Илычхауеит ани абри рахатыр азы, абзиабара ахатыр азы. Ас иаха илзымариазар акэхарын.

– Бааи, баба, баргы бысшыт, сара анцэа иишэиша, абнахь иавагалуу амца гэхатпа, – даалкэан иаңхыа игылаз аидарагь аашытпааит Астана.

Ацыхэтэаны иакэшэеит иара дзышытаз аоны. Уи, аиашазы, ашыахы узгоз амца алагартае игылан. Аварае ахыахэа ииасны иаауан зы-ччак. Амшцэгьакэа раан ихыцуазар акэхарын, нак-аак акэараеы ақыаади, афархыи, кыынтыжэи икэжымыз хэа акгы ыказамызт. Аоны обаны еихагылан, абыркыыл тыкканы мэыла икацан, убри иначыдангы иханта-хантаза ажымжэа еикэатэакэа зхынхалаз азахэа иагэлакны икан. Астана идыруан иара дзызнейуаз ахатца аобатэи аихагылае дшынхоз, игэы мацзак еихынашыуан ас еипш иказ ауаю ду ақалакь аеы дзызцауаз азэгы дахызымдыруаз. Иара ибзиазан игэалашэоит иаби иареи еицны ара ианыказ. Ишпаидикилеи ускан! Длахэыхза, дыччо, дгэыргыатэа! Хапхыака Ацсны шыкало, закаю атцара ду роуран икоу, зака шэкэы тыцуа, ари адгыл ацсуа ихыз шаху – шамахамзар иихэаз зегы Астана игэалашэон. Уи мацара аума. Асасцэа аангылара мап ацэкны иандэыкэлагы, ишэымуазар, ихэан, ихтыз иматцуга машыына иакэыртэан ишытит. Убри аахысгы уи Астана

игэаеы дыкоуп ихахэы еикэатэаза, илахь харакны, иблакэа тбааза мцхэы икэышу, згэы былуга хатцаны. Иныцэю-аатэюны излаиаахэаз ала, иара дзызцоз ахатца атыхэтэантэи аамтазы мацуралагь дышытырххэан. Абартца даныцалоз Астана игэы аатэызеит. «Анацэалбеит, сидыррыма, анацэалбеит дсыцхраарыма, уи дынцэоуп хэа рхэоит! Иара иахь сааит сшыамхнышгыларц, зда дсымам сычкэын дсызеихыц» Елисо мыч кэарак лылазамкэа иаалымцызшэа, амардуан атыхэтэанзатэи аагылартае даангылеит. Астана ашэ дасит атыгэ-тыгэхэа. Атак имахэзеит. Деитасит.

– Икалазеи, мшэан, ацэцэа ашыа узымдырзои? – иитэымыз бызшэала дцэажэо даадэылкэеит зхахэы капшызы пхэыск.

– Сатабымцан... Сатабымцан... – иихэо дакэымшэо даакэхеит иара.

– Иутаху хэа! – даагьал-палит икылкаан диеапшуа, нас мацк акара дааипхыхэыцаан, аидаракэа лылапш аархылган, инацылцеит: «Аа, шэара цасатэи апшэма дышэтэхызар калап?! Уи, – феалтит дынцэыцапшын, – даеа удак иртеит, иаха игэгэоу, иаха ибзиан итахкаау!»

– Хаи, сыбга шпапцэеи! – атцанза даакэыпсычхан, шытахыка ахынхэратэкэа илымшо даакэхеит Астана.

– Уаала, баба, уаала! – инапы даахеит Елисо.

XIII

Абар цыхыбжэон калеит, Елисо лкэаади лкалами аанкылан астал дахатэоижэтеи. Адэахы арцукэа ачыжы-чыжыра иаеуп, амза ахаеы гьамгьамау ажэон иатэа агэы

аеатаршэны иаацшуеит. Аххэара иалагаз ацшкэа зны-зынла инрылсуаз ацша урт рыбжькэа ааихьнашыуан. Итынчран ауадафгы. Итынчран, иаалыркэан эаазырғәғөз Беслан хэыч ихэда абждада. Астол афы икэацэза икэгылан алампа. Уи иахагылаз асаркэа асаби ибла алашара хымпчаларц азы тетрад бгыыцк кылцэаны иахаршэын. «Зака шыкэса цуазеи Урыстэыла дузза дахагылоижьтэи, ақыртшэа ихаштэар? Аха ауафытэюса ихатэы бызшэа ихаштуама, мшэан! Уи ахэычы дахьииз ицыцгуаз азыхь иаццан ижэхьазар, агага аицш дахьцалакгы иццоит, данцсуа ицыцсуеит». Нас Елисо даеазныкгы лыга амаркэаф интылшыит. Нап бзиала, лынбанкэа еикараны ианылцеит рапхьатэи хажэак: «Акыр иацсоу, Сосо!» Уи ихэычыхьзы лэит доухала лара иаха дшизааигэоу аалырпшырц, уимоу, издыруада ихэычра ашыкэскэа игэалашэаргы хэа збаны. Аха ари афыза «аостэара» иагафы рхы иадырхэахьан, уи ашьтахь иагаф агэыргэара ртаахьан, иагафгы агэыроа. Рапхьатэи ацэахэа. Зака ихьантоузеи, зака игэыкэаагоузеи лара лзын. Мшэан, иззылыоуа лара дылтэыми, лбызшэа имахауеи! Ари зака игэыркычгоузеи! Лылагырз аалыфшэан, ицшзаза июны икэыз ажэакэа инрыкэтэеит.

Иеыцны далагеит аора. Уажэшьта избуп уеизгы, қыртшэала илыоуеит. Ус иаха деиликаап, ус иаха дазхэыцп лара луаз. Ауаф игэы иахэо зегь реиха еилызкаауа ахатэы бызшэа зацэык ауп. Елисо илгэалашэеит ашкол афы ахэыцкэа зегьы иреицгаршьоз иара иажэеинраала:

Хай, хай, ахьшь уахамлан,
Ари ашта шарцэзыла.

Сушьуазаргы исызудом,
Са ськэчышь хэыч, сьхазына!

«Зака ицсыршьагоузеи уара уажэакэа! Ах, зака икэандоузеи дара? Абри акэчышь хэыцзацэкэагы уахьызаауеит, уи ухы акэуцар утахуп. Сара агэра згоит уара уда ари адгьыл еикэырхашьа шамам, уара уда ишыкамло ашьыжтэи амреи ахэылцэзтэи ацша хьшэашэеи. Иарбану, нас, анышэ зуцыржаауа?»

Абрака, абри ашэкэафы уи анышэ ицызжаауа дреиуоуп хэа лхэарц лтаххеит Закан. Аха иаажэаны дзаламгеит. Ашэкэы ззылыоуаз ауафы иацэалшьартэ иказ ажэакэа лзымпшааит. Лхы астол икэылцеит, ацхьыцэгы далоушэа агэакра дафын. Адэахьы ацхь наскэон. Ацэакэа реимхэыц блакэа неихацса-ааихацсо адгьыл агэы икэхэмаруан.

«Сара уара уахь ашэкэафэра згэагыит. Сацоумцан, Сосо, – даеа ажэакэак нарыцылцеит уаанза ианылцахьаз ацэа-хэакэа. – Саха шумамгы здыргэышьоит. Аха азалымдара санкыднацала, исымхэар сгэы иамуит. Ужэара иафуп, сукэхшоуп. Апартия агацэа аанахьылоит хэа ауаацкэакэа ирфагылеит. Рапхьа машэыршэа икалаз цысшьон, уажэы саргы агэра зго салагеит...»

Абра даннеи, лара илтаххеит чыдала Ахра ишка диасны, иус бзиакеа дрылацэажэарц. Ус иагыкалцеит, аха хшыоцакык афьнтэи даеакахьы аиасышьа дакэымшэеит. Лгэы иацаху рацэоуп, арахь зегь узанцдом. Ацхэара даналагалак, аамта рацэаны имнахьр хэа дшэоит. Уи иаамта асоциализм аргыларэ ишазку уеизгы илдыруан.

«Сара схатца Ахра ихьзуп. Даагылазаргы уара унапала иааугаз аамта фыц амац азиуан. Уажэы даашьтыхны

Уара икоу зегь удьруазар калап, Сосо. Сара ыашыатэыс исымоу иахьақөумтуа ауп. Мшэан, ақөөымт-рагы – ақөшақатра ами иаанаго? Абригь уара уоуп изхөаз!

Сара асаби дсымоуп, Беслан ихьзуп. Ақсуеи ақыртүеи хцөа далцит. Есуаха уи сиқөхөацөан ауп ацөартөахы дышназго. Дсыргөыбзыгүеит, сиашьапкүеит. «Саб дааиаанза сыцөазом» хөа дхырса сиуа аөхөа дыөхөатөоуп, ма цхыбжьонза дкөаөза аиарта дыларшөуп. «Мама, саб дыстахуп, мама, саб данбаауеи» ихөоит имч зегь ацөа ианимнахлак, нас инапы гөыбзыг хөыцкөа сыхөда иакөир-шоит. Сухөоит, Сосо, анреи, ақөыпшреи, ацкфареи рыхьзала сухөоит, Ахра доужьырец. Уи акгы ихаразам. Уи ак ихаразар, ускан саргы исхароуп!

Ашөкөы ануоулак лассы усацхьа, атакгы лассы исзыкаца! Уаанза уара ухьзи уусқөеи рөацхьа сшьам-хышгылан сыпшызаауеит...»

Абасшөа ихлыркөшеит Елисо лышөкөгы, нас иаха ацсеивгара лоузшөа лбеит. Излоуи, мшэан, ацсеивгара?! Лара лхала дшыкац дыкоуп, мрагыларахь ацтакөа шхыц ихуп. Беслан иаб дшизыпшу ацх иааимнахуеит. Амхаракынтөи ишааөыц иааөуеит Астанеи Цақөеи ргөынкьбжы.

Елисо пытраамтак лхы астал иныкөылцеит. Уажөыцөкьа ашөкөы х-көакьк атаны иаалыреиуеит, лнапы на-көыргөгөаны иаалыриашоит. Абри ашьтахь Акөанза иганы амөа икөылцоит. Лхы дааөахеит еица. Ацхи ашареи еибарххо ианеильцуа аипш, лышөкөы деимырхха даман. Уи иагөылан лгөыгракөа, лыпстазаара зегьы. Ари ашөкөы уазхөаган, анцөа дацхраар, амцөыжөаөкөа аицон, ипырны игон зыхьз ахөоз иахь.

Адөахы ашара адөы иаакөлон. Аккахөа еиларцсеит арбагыкөа. Ацаракөа еикөөытуа, аибарххара иаөын. Аky абжы – ақышөкөа ирбжыцүаз ашөышө бжы еицшын, егы абжы – амакьа икөыршыуаз ахөызба абжы. Аky иалам-өашьо игон ардөына абжы.

Алампа итаз агаз таңцөозар акөхарын, алашара иагнархан, асаркьа азганк ачышөра иалагеит. Уи аганкөа рөы икөыпсан ари ацх иалагзаны зыпсы талаз, аха ари ацх нцөаанза изызнамгаз ахөымткар. Елисо доагылеит. Иөыцны, еица лгөы былы-былуа иалагеит. Лхы атзы инадылцан, икыдлыргөгөалеит, напыла дасырц лтахын. Избан, мшэан, уажөами абаскаамта дзыкөгөыгүаз ашөкөы өны даналга? Уажөамыз ацсеивгара анлоуз? Урт зегь баша иниасны ицама, лара лгөаөы цөашьык ххаза иамыркзакөа?

Икалап, цаса лгөы еикөызхөалаз ашөкөы аипш, арт алабжышкөагь леидара лыцшьтырхызар. Ауаөы, иахаракгы ацхөыс, знык инеимацөаны дызцөуар, илхылымго акгы ыказам. Лхы атзы иаадылхит, ицөаакын иаргы. Даахьахөны лышьтахька дынхьапшит.

Беслан икөихыз ахыза азганк, ишьапы аахаркөалашөа иакөцан дыцөан. Икьышө хөыцкөа мацзак иаартын, ибла-цөа, алашара иканатцозу ус иказу сеидру, ихиацөаан, инапысыргөыгца ихцө хышкөа ақөпсаны ихы иацан, ипынца хашөшөала хөыц гөнахарада, ицшзаза, иаапшуан. Елисо акраамта дымтысзакөа дгыланы уи дихөапшуан. Уи Ахреи лареи рыпсытыюра иакөын, идакөа рөы ршьа леиөеиуан, рцөа ихан.

Беслан алапш икызшөа иеааирххан, еипхьытта ажөақөак ихөазшөа аакаицан, иеааикөикит, ихөда хөыцгы ашьхарцыс азы анажөуа аипш акара ипшканы абжы аагеит.

Елисо лшьямхы арсны акаруат апхья днагылан, ахыза зкэымыз ишьапы, иалшэан икашэо абгъыц ахауа ишафахэ-маруа аицш, ашьшьыхэа лқышэқэа нархылгеит. Нас ипынцда дагэзит, ихы-иёы дагэзит. Иара уи дидырызшэа инапқэа ааирхахан, Елиса лыхэда инакэиршеит.

Елисо адэы данықэла илбеит: ахэыс хэуа аоны апхья инаркны агэашэ акынза ишнеихъаз. Псызак акара инартбааны ашьац аёы уи ақышэ ашьта анын. Аха агэашэ аёы ианнеи шытахька изыхнымхэзеит – адунеи аёы зегь иреихау амч – анра амч иааннакылеит. Иканацдалакгы, ахы аакылнаган, зшьапқэа папаза аштахьтэ аанда иадгылаз ахэыс арыбзара иаёын. Избалакгы игэы иаанагар каларын: ажэ ашта аталара аастагы, аца хэчы ааигэара иказар атахын хэа. Абрацёкьягы икан анра-ацара, агэакъара, абзиабара.

Лара амардуан дналбаан ажэ ашка лёыналхеит: агэашэ иадылцар каларын, лыбла ишабо аанда зканажъри! Ажэгы иадырзар акэхап, аца арбзара иаакёыцын, аблақэа таа лара илзыцшуа иалагеит. Елисо лгэылеанзамкэа мчык дааннакылеит. «Сара сышэпырхагам, рыцха!» – лгэы иаатылхэаан, дхынхэны лёыналхеит.

Рапхья акэаскья ацака лыпссейт, нас асаршьтрақэа тылпсааит, уи ашьтахь – лхэымсаг шытыхны адэы дныкэлейт. Зееицхэан ажэоан иалагылаз амжэа, изнызаргы ипхнызаргы абгъы аналмышэшэоз ыказамызт. Уи ари амжэа даацалацыпхыза иаалгэалашэон Беслан ила аарлақэа даныказтэи ашыкэс. Ускан акалашэа дышэпан лара, лнапқэа инадыркны лшьапқэа ркынза ажьымцхэ ркын. Дызбахъаз дизымдырыртэ акынза днеихъан. Аха, иазууазеи, амжэаакал хтакны илыман: «Уиакара бымфан, сычан, апшқа данилак илеижъа неиуа далагоит» –фаалтуан Цақэа,

нас «исзеитагеишь, ёааны умнеит» хэа Астана днаиашьяпкуан. Ирулакгы еицхыраан илзеитаргон. Елисо оумашэа ибаны, акыр-кырхэа дыччо, иахагы ихтакны амжэаакал лыкэшэон. Иаргы нацэахык-нацэахык инеиуан, ахаара ахыкэкэа цака икацсон, хыхь иаёан.

Ёнак, Астанеи Цақэеи аныкамыз ауп, Ахра дихэеит лара: «Амжэаакал стахуп, исзыршэшэа, ухацазар!» «Амш боит, амжэаакал аха сымоума, алацарақэа хархьымзар хэа сшэоитеи», – зынтарс мап лцэикит Елисо. Иара дақэшахатхар, хымпада, леигэыдыршэалан дгэыдылкылон, аха мап аник, лылахь ааиқэылцан, ак лымпыцшэан икашэар хэа дшэо ашьшьыхэа, акаруа аицш ихыбны амжэаакал зёаз ацлахь лёыналхеит.

Ахра уи длышьтапшуа дахьгылаз, лгэахэара ахынеимызгаз ааицёымыгхеит. Насгы ирхэо иахахъан «зцэа зтэым апхэыс илхэо нагзалатэуп» хэа. Аоны дныюналан, ауархал аадёылигеит, нас амжэаакал ацака инышьтеицан иааицихын, амжэа дынкыдлеит. Ауархал ахаёы иказ амахэ ширцысыз еицш, акырцх еицш акакалқэа нылапсеит. Елисо лыблақэа аалхаччеит, длахёыххеит. «Уажэшьта зака бтаху бфар калойт», – ихэеит иара, инапгы ашьшьыхэа лхы-лёы икэишьырьц даалзааигэахеит, аха азэы дибар хэа дшэазар акэхап, икэандаза хаарак лызныжъны, иус ахь иёынеихейт...

Абора ааигэара атёыргэы кыдгылан. Елисо уи аашьтылхын, ашта ахаёы икэз ауац нанцаны аутрахь илыршэит. Нас абгькэа лыкэшэеит. Агэарбжьараё игэыроозшэа игылан Кэантра. Угэы иаанагарын ацсы тазамшэа. Аёы ахатареи, апшзареи ирдыргоуп. Уи амцабз ианафызозу ауафы данакётэоу ауп. Ускан иара амч чыда алалойт. Апшэма уи

дакәгәыгуеит, иаргы апшәма икәгәыгуеит. Ахра дантарк, харантә, ааигәантә әеаахәацәа идналагеит Астана. Рапхәа ауаа бара-барақәа изыркуан, аха ахәара ззымгәагуазгы ыҕан. Шьюуы Кәантразы ажәхәақәа ақәца рыццаны иаархәар рҕахын, шьюуы ацәағәацәкәеи апши. Аха аҕахмада уааытәыюса дирцәажәазомызт. Знызатцәык аҕсык игхеит иҕиирц, аха усқангы амал деилахан акәзамызт «Астана, ухацкы сцеит, аеы иакәтәо, изыроуа дамазароуп, ас усда-хәысда амхы иантоу, ишеу ахаштуеит. Уеы рыццәушьозар – сара исаархә» – ихәеит харантәи икалаза зееилахәаны иааз арпыск.

Астана дфәхәаны дакит ари ажәа. Аиашазы, аеы адәеиужь икәымлозар, апкацахәа акамчы ахызкьо дамамзар, нас, изакәытә еузеи! Арыццәашәара – хақәитразам! Ахақәитра – ахаца ибжьи адәеиужьи роуп.

Иаргы даалк-оакит ус аниаха.

«Сухәоит, мап сцәумкын, игәагы иузыгәагуазар, саргы ҕынцала азы зжәуам, унапағы сыкоуп!» – ихәеит аахәао апшәма илак-оакра ихы иархәаны.

Аха Астана ахәыцрақәа наикәшеит. Иаҕхәа иаагылеит Кәантра зеаласаны, алақәа аипш әекәа ирылырцәраан инеиуаз ичкәын исахәа. Ускан ари аеы зынза әеархагон, аора ишаәу инышьтҕраан ихаларашәа ибон. Ажәлар рнапы аинкәара иалагон. Кәантра аблақәа ҕыцны ицон, ахы шыҕыхны иакын, апынцә ҕашәашәаза иҕан, иахыгылазгы акәашара иағын. Ахра инапы ахәа икәшьуа, ахы шышыуа аарла-аарла иааикәиртәон. «Баба, ари аеы бзиоуп, гәалашәарагас иумаз хәа усуҕаргы, иҕамлац акгы камлеит, аха сара сабуп, сычкәынзатцә иҕсы афәхәаран, иахыгылоу санахәацшлак, уажәыцәкәа уи абҕахь

дынхалозшәа збоит... Иуасхәари?» – илағырз аауама ухәартә даакәлеит Астана.

Арпыс даакәыпсычхан, аажәа зацәык ихәеит: «Саҕоумцан, Астана!»

Абас иаанхеит Кәантра, иаанхеит агәы ҕыгуа, ахала. Зны-зынла уи ашта иааҕеицалон Астана. Аҕәра ахеицон, акәадыр аакныхны иакәицон, амгәархақәа иргәгәон. Кәантрагы аблақәа шақь-шақьо анапшы-аапшра иалагон, ахәдагь архәон. Аха абҕахь азәгы днеизомызт. Астана уи аҕәра аанкылан, аштаә аныкәара далагон. Убри аамҕазы ишьап хәыцкәа хтны, дбыжәгәаламуа даацәырцун Беслангы. «Даду, ачу-ачу!» – ҕиҕуан ибжь хәыц хацаланы. Астана уи даашыҕыхны, дышшәоз акәадыр днахаиртәон. Уи ааыза гәырҕара ыказамызт асаби изы. Беслан дканажьыр хәа ишәозшәа аемирцысзакәа адәы икәныкәон иаргы. Ҧынтә-хынтә абас ашта ахы-ацыхәа иакәшон, нас, «аеыкәтәарагь бзиоуп, аха уареи сареи хусқәа хаз-хазуп» хәа ахәарц аҕахызшәа, иҕыцза иаангылон. Астана асаби аеы даакәхны апш лапкәа наиркуан, Кәантра ақьышәцысцысуа аҕәырц-аҕәырцхәа аҕшлапкәа афара ианалагоз, Беслан хәыц уи дахәапшуа акыркырхәа дыччон. Аеы ахы аашыҕыхны ахәычы инаикәнакуан: «укьатеиах ҕызцәо иарбану, баба, уара ақашь ануфо сара сухыччома?» – ахәозшәа ибон Астана. Нас акәадыр аакәхны азы намцаиргылон. Абас ицон ари аонаҕазы даара ихәанҕаз амшкәеи аццкәеи. Уажәгы, Елисо дшабазцәкәа, Кәантра ахы ақәыршәны агәашә иаадгылан, аехырхәхәан ашта иҕапшуа иаакәырқәырит.

– Исахауеит, Кәантра, исахауеит! – лхәеит Елисо уахь днапшны, нас днеины, агәашә аартны инҕталыжьлеит. Уи ашта иааҕагыжьын, ажәжәахәа ахәра иалагеит. Астана

иныгеи икөөрдө хөчи кны амхара дааоньдцын, ашышыхөа ажөхьара иёынеихеит. Ацгөы хырбза-көырбзо абарца ицатөаны, ацшөма ахш иманы данааиуа хөа ицшын: уи итырбзааны иажөуан анышө абарца атаоаёараёы иазтартөоз, ианыдразоз аныга ацаё инхоз ахш. Цақөа амхара цакатөи ашө аалыртын, ахыруа чуан ацырзөзөарах ашыюхөа злапкьақөа ашлара иалагахьаз ацш инацалтөеит. Елисо аонатака ицакыз акөарт акалац шырхылхызцөкьа, айбархьусура иаёыз акөчарақөа рыбжы заны, ирызкалпсаз ахрыц инакөпапан ирkit. Акөартқөа ракөын ёааихак змамыз, ёпыкөла ицшаауа, акы иахыкөласуа ак көшөо акөчарақөа ирымцарыпсон. Адөахьынтөи иааюуан аныга иантөалоз ахш абжы. Ауцраё итагылаз ацба-цөа зны-зынла иаёшөаны абақхөа итахауан. Аюны авараё зөеимыртаға ахыбра икөларц зтахыз ацсуа лаха, икөымпылза, ажьгырла ацшра аманы ихьыссы иахьаёаз, рцөақөа ирзымкыкөа ихышышьаны, ацхарпа реыцкөкөа иаацшуан. Алқөа реы рыфөы лахалахауа, ацхөызба илыкөу ахцөы шөпақөа реипш, икнахан ажымжөақөа.

Изыпсозуеи уажөааны гөыроада аказаара!

Амра ахы ашьхара икөкны Ажара ақыта иналаццеит.

– Баба, бара иахак бмыцөазазар калап, беыбшьуама? – ихөеит Астана итаца данлаюсуаз. Елисо атак камцазакөа иара иахь даахьяцшит.

– Иаазкөылаз ажө шарыло иалагеит, – аөцныхөа аакалцеит Цақөа, нас ацзы иахшьыз ахразага аакнылхын, Астана илиркыз аныга лиманы ачуан ахь лөыналхеит.

Иара идыруан акөаскьаё иахантөарак алампа шаркыз. Игөы канатцеит зынцрыс. Игөы канатцеит, избанзар, зда димамыз ицкөын изхөыцра иеикөырхара дашьтан лара. Ахра

дызлахаз азиас ццак иалхра еипшны иаргөакуан иаргы ларгы.

Астана даахынхөын, амардуан дналбааит, агазет пжөаха итатын нылеихөан, амца наирkit. «Сажөымта шпацөгьаз, сара ахлахөада, саагылазар уао цөгьарак изызмузацызт, иарбану, нас ацзы скыдцаны анцөа сгөы иакөкны дызгылоу шхамла ихырку ахыц. Сара ара сыпхацөы-пхацөуа сиоуп, саб иашта саакөлан сныкөоит. Уара нахьхы укоуп, рыцха, ухала, уахгы-өынгы ахахө тызкөа уркыдыпшыло утөоуп. Изурызеи, икастдарызеи, ухьз ала сахьнымоахыцлакгы ашөкөа ьцаркаца иакуеит. Сеысшьыр, акыр иухөарыма, сыцкөын?»

– Ушьтал, уара рыцха, закөызеи уака укөынд-көындуа узтөоу, аюстаацөа ухалама?! – Цақөа лыбжы ихөыцра даалнахит Астана. Нас уаха лажөа юбамтөкөа ацөардагөы дныкөтөан, ашышыхөа аөеилыхра дналагеит. Ахьта дакызшөа дарыхьташьуан, ихыза ивацьгөан дахьышьтаз.

– Ех, анцөа, шаххөоз, дышцаахалгеи ацыхөтөаны. Уара, абри хаамта цөгьахазар? – лхы аашьтылхын, дцааит Цақөа.

– Нас, ибзиоуп хөа акөызма бара ишыбдыруз! – иааёахицөеит иара.

– Уннан, хса, иухөо уацөымшөазо, уара!

– Сара сзыцөшөоз калеит, уажөшьта зегь акоуп.

– Нас, Ахра дыхнымхөзои, уа дахьтаку дтадырбаауама? – ашырхөа арт иажөақөа дыцдыркьеит лара.

– Ахра имацара иоума, бара рыцха, уи иеипш закао таку бдыруоу?

– Сара сзын икоу иаразатцөык иоуп! – Еицах ашышыхөа лгөы аоада иорханы лцөарт днылаиеит лара.

– Анцәа хәа азәыр дыказар, анцәа сихәоит, зыбз ала хачкөын зацә дызыз, ибз ахы аышышыаны исырба! – лылахь-лыцымшь аалзатәит дахышышәаз.

– Бара згәаг бымоу Закан акъашь иоуп. Ари аус ахынтәауа иаха ихароуп, рыцқа.

– Ишпыкәу ишыхароу, иуазхәада ус? – деитаныкәтәеит Цақәа лхы еимлагәа икны.

– Ус акөымзар ббахра быкоуп мышкы зны, уаанза хазнеиуазар, сара, абри аҭахмада газа сажәақәа бхабмырштын!

– Изырымхәои, нас, ус акәзар?

– Ирхәоит азами абахтақәа здыртәыз! – налатәикит агәра ганы. Икалап ицегь ак ихәарц иҭахызатгьы, аха иеааникылеит.

– Уара ус акөын ушыказ ианакөызаалакк, цъара азәы ақамчы ихыркьаргьы, изыхкьаз иакөымкәа, даәазәы ихароуцон. Уиакара уғәғәазар, уиакара еилукаауазар уцарауеи зегь зхароу икынза.

– Хәи, бара агаза, сара уи иҕы сызнеиуазтгьы, ара, бхаҕы сианы ажәа бымаскпозма?! – даатҭахеит иаргьы, нас ибжы амчра ацәызуа, инацицеит: – Ахра изын сзеигзо хәа акрыкоума, сыҕсы ҭанацы крымфа-крымжә, еиқәада-еимаада уи амәа сықәлан сымцалоз?

– Нас хара хтәы хәа акгьы ыказамзаап ухәар смаҳаи! – даакып-шөыпит ацыхәтәаны Цақәа.

Урт уи ашьтахьгьы измыцәазеит, аха уаха рыбжы газомызт, зыхәда ахәызба аҭаркыз шьоукы реицш, изыкәшәаз ианаалазшәа, ацх иалапшуа ишьтан.

Аамтақәа рышьтахь Елисо лееилахәаны дналбааит.

Амхараҕы дыюнамлазакәа дышцоз лдырзар акәхарын, уи лыхьз хәаны дпыҕхьо абарца даатәлеит Цақәа. Анхәа лыргәаара шымароу лдырзар акәхап, Елисо даахьахәын, зынзаск ари аонаҭа иалахәзам азә леицш, ашә дахьаалсыз сасцас даангылеит.

– Икабцозеи, баба, амла беыбшьуама? – иҭаца аепныхәа налиҕеит Астана, уи акрымфазакәа аусурахь дцарц ахьылтахыз азы.

– Абнахь бнықәаланы крыф, ашәи абыстәи адулап иҭагылоуп! – ҕаалтит анхәа. Цақәа илылшон Елисо дааоналаанзагьы уи лҕы инталкакаша ак лызлырхиар, аха абас иаха еиҕылышьеит: аҭаца зака ақәаора хталкуа акара, аоны дазгәакьаны дканацоит. Елисо лабхәа диҕампшуа акөымкәа, аҭзахьы лҕы рханы акы анацхәа дахьымзацкәа, саан кацшык ачаоыр антәалан дааоналеит Цақәа.

– Иф, иф, иаха баргәғәахоит! – лхәеит Елисо дналҕапшы.

XIV

Ахра изқәа аҭзы иадцаны цака дтәан. Ихы-иҕы еималахьан, иблақәа кацшыын, дтыгга дыкан. Зынзаск дзацәхеит иоыза дыргеижьҕеи. Уи данимаз иаха игәы гәҕәан, уи иоуп Ахра иблақәа хызтыз... Адунеи дықәзырпшыз, иказиный иззхәаз. Ах, зака дгазаныз иара.

Даакөымцзакәа асаба ақәтата иткәиза ихәҕы икнахаз алампа дахәацшуан, зынгы дааоагыланы акамерахь алашара аазышьтуаз аҕенцьыр аҭака анеи-өеира далагон. Иналаршә-оаларшәны арцәаа-арцәаа хәа игәықәагаха,

ипстыхгаха илымха иаатаслон лахынцацэҕа змаз ахэса
рыбжы. Уи ахаан ихаштзомыт иацуха, иажэа иеыхны
данааргоз аипыргалаз апхэыс кэыпш лсахьа. Икалцазеи,
анацалбеит, уи цэҕарас, илылшозма уи ацэҕара акацара?
Илапш лхысит. Оажэи-оажэихэба шықэса ракара
лхьцуазар каларын, лшьамхакынза инеиуаз лыхцэы иахозар
акэхарын, ахьшыцба зыхьзас ардэына ахэы аипш
еилыжэжэа икан, ихьыжэ-кэыжэ илшэыз лыцкы иалпшуан
ашэыта иарганы иказ лгэхэпы шкэакэақэа, амаахыр иаоызас
лыблақэа ракэзар – цыарак иаангылазшэа ицысзомыт.
«Атзахьы шэнахэы, атзахьы шэнахэы!» – анахьынтэ-
арахьынтэ игеит ахылапшцэа рыбжықэа. Уи атзахьы
ишынахэтэыз лхафэы изымназеит, аха лгэы кыдызххьаз
абжы илнардырит ак шыкацатэыз...

Ауха Ахра дызмыцэазеит. Илацэа ааикэипсар, иапхьа
иаацэыртцуан мчы змазамыз апстазара аццаразы,
ауаоытэюса ишытра амырзразы ишаны адунеи икэыз абахта
хэса хэыцқэа рсахьақэа. Урт ахьымзазеит рысабицэа
рызхара агэпхэыхш рэацара, рхацэа рыблақэа рхыпшылара,
урт ацагылан иркын зызбахэ рмахацыз, ирзеилымкаауаз,
ирзыштымхуаз зоа хьантак, еидара еикэацэак. Ирызтада,
мшэан, ахауатэҕагы зцэа иазмырсзацыз, агэырҕара
алапшыха иахьымсзацыз урт ахэса хэыцқэа ари аоыза амч!
Икалап аапын рацхьатэи ашэахэала иреыхоу ашэт еипш
дара ирызцэыртцны, уи закэыз еилкааны макьана ирымам
ацэалашэара акэзар, иагырапхьатэихаз, иагыцыхэ-
тэантэихаз, ажэцыс аниакьара акара зыфэхэара кьафэыз
абзиабара акэызтгы!

– Ари дызустада! – апхэыс дивган данырга ашытахь,
ихы ахылапшы инаикэкны фааитит ускан Ахра.

– Уапхьақа уцала! – инакэыргэҕэаны инаидицеит Васили,
нас, даеа мацк ианынаскьа, ибжыы еазэы имахартэ,
иньцакны ашышыхэа инацицеит: «Хнеир иуасхэоит».

Аиашазы, Васили ари абахтахь инасып даанацеит.
Шықэсык апхьа, ари абырграхь зхы кыдызцахьаз акадртэ
афицар, икфаф кацаны дшыказ, еимарк здырхуада, иеихабы
илакьта дныцасын, иааиреикэацэеит. Убри акэхеит, уи
назаза лахь итаны ари абахтахь даарышьтит хлапшфыс.
Иара уахьихэапшуаз – дхаракын, илан, ихьыы харамрак
анубаалазомыт. Длафхэаоын, дкэашаоын, ашэҕкэа
дрыпхьахьан, аха ари аус афэы апыжэара шимаз дзацэажэоз
иирдырзомыт. Длаиркэыртц итахымзар каларын. Абга змаз
иара иоызцэа азэырфы, иара идырреи ицканы ихэыцшыеи
ишырташьыцуазгы, афицар ичын харацк шытырхьан.
Васили Игнат-ипа зацэык иакэын икапитаныз, уажэы убригы
имырхит. Оумашэа иубаша, уи ихьыз зынзаскгы гэхьаас
икзамшэа, ус атахызшэа акэын дшыказ.

Иаарыцкык шықэсык апхьа дыршыит Ахра ипыргалаз
апхэыс лхаца. Уи ацыхэала ажэлар ашэы ршэын. Уи
илхэарц ртахын лхаца ахэаанырцэтэи апшыхэцэа
иеридхэаланы адунеи апролетариат рвожд дтарханы,
акапитализм архынхэра игэы итан хэа. Икам-иным
лзымхэеит. Апсеикэырхаразы икам-иным ахэара –
мгэеикэырхагоуп. «Абри шэымаз!» – дырфажыцэон, уаха
анлылымшалак. Нас амажэа аипш деиларпыцны
иаалхысуан. Фылтзомыт, дгэынкьзомыт, аибашьраф
ипышэаз ахаца иеипш, илычхауан ахьаа.

– Еилыскааит бхаца бзиа дшыббо, – фааитит зны
ажэафыхы уи гэхьаас дызмоу азэ ипшрақэа кацаны, – уи
хара пату ақэахцэоит. Аха бхаца дыказам, – акэкеуэхэа

дыхэхэан, даалғағағьейт уи – Иарбану шыта бзыцэшэо? Иага хундазгы иахзымпшааит уи! Ихэа, бара аостэа хэыч, – мчыла ихы-иё ааирччан, иц еихаршэны инаци-цеит: – икоума адунеи аёы бара бзыцэшэо акы?!

Лара лхы дааооахан, ихаооала лапхья игылаз ахаца днеифацшит. Азнык азы уи ихы амац азы акэызшэа лбеит, ицламхэа еизыхэхэашэа, иблақэа тикэатэааза, ипынца ацака икышэа иахызаша цэца кацшык ыкэцэны икан.

– Амац! – лхэейт лхапыцкэа ааихаргэёэаны, – санмачыз аахыс иарада акгы сацэшэазомызт.

Убри ауха Ахра иахаз апхэыс лыцэаабжь зыцсы таны ицэаз зегь арёыхазар калап. Уи убаскак игёкыдшыааган, еидаран абри адунеи зегь иара иакэзаргы ишытнахыр каларын. Убаскан акэзаап уи лыблақэа зегь рзейпшны ианыкалаз, дкэашккаразагы данышлаз. Сима дызтатэаз акарс аёы амац асахья змаз арезина шыкыруа илыцарцеит.

Ахра деитатэейт атзы ибга надцэны. Илацэа еикэипсан, дтахэхэа ахэыцрақэа дрыман рёынархеит: Абар, рашта тбаа-тыцэ, абар, азаза дарганы ахэарақэа рзы ами иман дахьяаталаз Астана. Уи длах-ёыхзам, иныкэашэа иагхан икоуп. Ицкэын иус иахкыаны ихэда икэлаз аидара дархэазар акэхап. Елисо лееилахэа-лееилаца аусурахь дцоит. Даеа пытрак ашытахь Беслан дшаапшыз дирдырырц ихэхэабжь акэаскья иааонаиргёежьюеит. Нас Астаней Цакэей уи ивагёежьюа, икэхшо уахь рёынархоит. Иара иакэын, ибга атзы икыдцэны, иблақэа хэаны, гэаныла иашта дтэаныкэо абахта дтэаоуп. Уи игэы дыцэалацэёкэейт Елисо. Зака ибзиаз изеилкаазомызт иара илыцымоапигоз аамта. Уи азы анцэа иапхья ишыамхы арс днагыланы «табуп» имхэацызт, есымша ас икалоз цыишон. Уажэшьта, мышкызны адэы дзыкэлар,

икаитцаша идыруан. Зынзаскгы дахэазомызт асовет аныкэгара, Закан игэапхэоз дахаиргылааит, иара, Ахра, есышыжь гэадурала Беслан днеифацшны, уи ашытахь «анцэа биныхэааит, ари иоыза ахацарпыс адэы дахыкэу азы» хэа леихэарц итахызшэа мазала Елисо лыбла аагэыдкылан, иеага кьякья аашытыхны рашэара дцон. Апхзы илоырны аёаанахарын, иара иеага алахэахзы иаоызаз амхы инатшыуа, апшкэа еилыхуа дышнеиуа, изгэамтазакэа, апсата еипш, азы хышэашэа ибга инакэтэарын. Иаргы идыррын Елисо даины дышгылаз, айрыз азы хышэашэа татэаны ишаалгаз. Икалап зынзаскгы азба дамкуазар, икалап уи азба дшамкуа ларгы еилылкаазар. Аха зегь аоуп айрыз иёыцэикэуеит, иёытыхэхэа азы ахыжэуа, лара длыхэапшуеит. Блала игэыдибакылоит, еицэажэоит, ацх иалымшаз амш иацэацоит. Ас икоуп абзиабара кэыпш. Елисо илыцшаауан даеазнык иара иааигэара дназгаша еыцгак, иара уи аёыцга игэы канацон...

«Дабакоу, мшэан, Васили Игнат-ица, сижьарызма?» игэы иаатихэаан, деитэаоагылеит Ахра. Дгыларгы дтэаргы – цэарак акэын дахыкэаз, иара ихала иакэмызт итакыз, итакын ихэыцра, итакын ихшыю. Мап, мап, Васили Игнат-ица уи димжэазеит, икалаз уи ауп, иацэажэаха аамта изымпшааит, азэы дакэикыр, ичафара ацыхэтэа зынза иаапцэон. Адэы даакэхон дрыцхэхэза, хкыдкыларта имамкэа.

Иахантэарак ишцэажэоз иаадыршеит. Васили Игнат-ица ахышэ даахан уантэи идэылоуаз Ахра ибжы илымха иахартэ, иёырнаан акамера ашэ дынкыдгылеит. «Зёы уашшуада, сыцкэын Москва харацэахеит, ажэоан харацэахеит» – ихэейт ахылапшэы даакэпсычхан. «Сара

сызлаухәо акызатәык ауп – аоыгеи атетрад бгыцки устоит. Ашкәы узыоуазар, аоныка иуызгоит. Уҗсы штоу рахар еигәыргәп! Егырахь, зегь башоуп. Азы хыцит, баба, шьта, азы хыцит, аанкылашьа амазам. Азсашьа здыруа алцыр рылшоит, азсара зтахым нахәлабга ицоит». Ахра еиликаауан Васили иажәәкәа рхы ахьхаз.

– Нас ари арыцхара хыцәгашьак амазами? – җааитит ихы ахышәт инадикылан.

– Мап, сыцкәын, мап! – зынзаск гәхьаас икзамшәа, зегь ззеипшу азә иеипш, атак аакаицеит Васили Игнат-ипа.

– Нас, хтәаны хәпшума ари азы ааины ианхәцало хәа! – гәаҗла итәыз даәа зцаарак аақәиргылт абаандаоы.

– Уи азы уара иуцалахьейт, макьана ушьтнамхыц акәымзар. Уқәпа, нас! – ахышәтхәа даахәын, ахышә ағы инцәйтәиәейт ахылапшәы. – Уқәпа, нас, арт аҗшьтзыки, алашара узто аихатә пәнцәыри ухы иархәаны.

Ахра акгы мхәазакәа, акамера дааюнагьейт.

– Иуҗтахума, сара убнасцоит! – җааитит Васили ацыхәтәаны.

– Амц зухәои? – ахышәт ағы деитәангылейт Ахра. – Нас уара ухы абугои?

– Уи уара хьаас икоумцан, ма сыбналап, ма сыркып, ма азә дысшьып, ма азәы сишьып. Сара иску аоыза абцбар змамгы азә дыбналахьейт.

– Мап, сара истахуп зегь схәарц, зегь рус сызбарц! – мацк данааипхьхәыцаа ашьтахь агәра ганы җааитит Ахра. – Сгычма, сыбналартә аипш!

– Сухәоит Сталин дтәзкыша ак умхәарц! – ихы-иғы еимлагәаны дыччо, ахышә аиркит Васили.

Иаилашәшәуан. Астана ижә ааихьан, аныга кны ацгәы иваоуа ишихьтәуоз мацара абартца даацалан, ихш Цәкәа

иналиркит. Ахақәитра зауз ахәыс, аин иатцасуа ашәах ағытцар ацәара иағын. Ашта иқәгылаз ашымхәә ацар чырчыруа ипхьарылон. Акәйтқәагы бақә-бақәза абахчаә игылаз атамақәеи абхәәкәеи ирықәлахьан, иаанхазгы апырреи аитәцреи ирцәаашьо, ашьшьы-шьшьыхәа реыпхьаркуан. Акәйтцара апынцәа шьтыхны, ашә кьакьаза иаартны, алашьцара ацымшь илагылан, аха акәйтқәа уахь итәлазомызт: аҗхын алагамтаз аеш акәчарақәа ишраоазоз арахь итәнагаләаарын, акәйтқәа аидгылан аеш уаха уахь ахцәыргара азымгәагыа икарцеит, аха даргы рыгәкәа тькан, уижьтәи акәйтцара захьзу рыздырзом.

Ахәа дшабазцәкьа алымхәкәа кьатрацәза иааканатан, ишьтхысаа агәашә ахь ағынанахейт ала. Агәашә иадгылаз ахәа аҗшәма ихьз хәаны җитзомызт, избанзар, игәы ишаанагаз ала, ишуа ала аҗшәма итахи-итахим ддәыл-тнагоит. Ажә агәы кьдгылазар акәхарын, ахәыс агәхьаа мкзакәа инахысын ажәжәахәа ахаскьын иацрыхо ағынанахейт. Ала акәзар, уеизгы-уеизгы агәашә иадгылаз ахәа цәгыарак изызуп хәа агәы иауҗахыз, аха аскатәи ацәбаа анаба, аҗшәма иниҗапшны, аоныка аҗшра иалагон. Ус ауп алақәа шшоу, иага рхы иақәгыгуазаргы, аҗшәма дыкамкәа ақыпгы тдыргазом.

– Уа хәлыбзиакәа! – ихәейт агәашә иадгылаз ахәа, Астана данизааигәаха.

– Бзи збаша... – Астана диҗапшит-деитәиҗапшит, аха иидыруаз хәамаызт. – Ишҗасхәари, – иажә ааилапсеит аҗшәма, – издыруада жәабжь хьантак уман уаазар?

– Умшәан, умшәан, Астана!

– Хәи, анцәа уиныхәааит, ус акәзар – арахь утамлои!? – агәашә аартра далагеит аҗшәма. Аиашаз, даараза дшәейт

иара, ахәыцкәа дреипшхейт, дрыхьташыызшәа ишыапкәа цысуан.

– Утал, сукәхшоуп, утал! Саҫоумцан, аха зынзаск усзымдырит, – ипштәы ихало аҫаанахейт ацыхәтәаны.

– Сара Васили сыхьзуп, Астана, уцкәын икынтәи сааит, схәашагь маншәалам, Ахра сааишьтит, – имахуазар калап хәа игәы изаанагах сеидру, мацзак ибжыы инацицеит Васили.

Астана заманалацкәа иахрит зегы, ддагәазамызт, аха уи зынза дахьақәымгәыгуаз акәхарын, иҫы акын, ацәажәара азин имазамкәа даакәхейт. Иҫы зкыцкәыз хажәазаткәык роуп: «Уцкәын икынтәи сааит!» Арт ажәакәа аб ацыхәтәантәи игәыгыртә ааимырхуан. Аха, анцәа ииныхәаша асас, ииулакгы ацыхәтәаны инацицеит Астана дааилызшыыз ажәакәа рышьтахь ихәҫы даазгашаз егырт ажәакәа: «Ахра сааишьтит!»

– Ус анакәха, иҫы ҫазар калап! – зынза дазымхәыцзакәа иааиҫыцкәейт аб.

– Иухәаз закәи? Ак ухәазшәа сахан, – ҫааитит агәашә иҫалаз Васили.

– Мап, мап, арахь утал, уцхамшьан ауп исхәаз – ахыркәиара далагеит Астана.

– Икалозар, абри атцла хагьеж амцан стәоит, изыззари, саргы аҫаацәара сымоуп, азәы сибар сҫахым, – избәхә аацәыриган, ишхәатәым ааиирдырит ацшәма. Астана зынҫрыс иааицәымыҫхейт. «Зынза сылахь акгы анзамыз сара рыцҫа, сыоны ааира ауаа ацәшәо?!» – игәы иҫихәааит, аха зашхәа уҫоу иашәа хәахәа, дзыкәшәаз дақәшаҫаҫхар акәхейт.

– Абри ашәкәы Елисо илтәуп, дацхьан аҫак калцааит, сара сыццакуейт! – ихәейт Васили.

Астана нак-аак инархәы-аархәны иҫыз атетрад бгыыц ааникылан, иман акәаскәахь дынхалеит. Беслан хәыцы аиартәҫ иблакәа ҫаа-ҫаауа, Елисо мхәцәла икышыә иныкәылшыуаз аҫышәҫрыкь аҫара даҫын. Ахәыцы идырызшәа деигьырҫейт иабду инеира. Астана ақәад ахы инанкны, лара лышкәа днахейт. Актәи ацәахәа дацхьейт, уаха акгы. Илдырит. Иара инапы акәын. Ахра инапы! Зака цызей уи дазпшижьҫейт. Лыҫси-лыҫси еихьымзо иалаган, аиартә лхы нылажыны, инеималтәейт. Уи акәара-кәара деицасуан, лыбжыы лцәахырц даҫын, аха лымч ақәхазомызт. Инапы лхы иныкәишыын, ҫааитит: «Анасыҫ бымазар, аабап!»

Уи адәахы данаадәылц, ргәыла цхәыс Чама аацра акынза дааскәахьан. «Анцәа дишәиааит, цас илуазшәа даазгазей?» – игәы инҫихәааит иара.

– Баазгазей, Чама, акыр баргәақуама? – ҫааитит Астана амардуан дылбаауа.

– Ари уеизгы итәартә уацҫауазаргь азлагарахь дузынашьҫом, ашыла хамцәейт. Арахь абыҫта уы хәа даасысын сикит... Зынчара сзыҫсахуазар хәа сааит... Мшәан, абра азә дтәоуп, исзымдыруа хацак, ацшәа схәан, аха дхьацшынгы дсыхәамцшит, – лыбжыы ныцалкит ацыхәтәаны.

– Иқраф ҫоуп, – ҫааитит ллымхәә, – ауа-иуа кынтыжә-мака хәа Гыртәылантәи сдырцәақәак рчара сеихәарц даарышьтит.

– Аа, ачара бзиа руааит! Цақәа дыкоума? – лара гәхьаас илкша акгы анылмаха, лус дашьҫалеит агәыла цхәыс...

Цақәа асас дызустаз анеилылкаа, ишыапы дагәзырц далагеит. Уи идгыжылон адыҫагы. Елисо зацкәык лакәын имылбаауаз. Икалап алабжышкәа дылбаармышьҫуазаргы,

икалап зныжъра хъантоу, агәалашәара ссирза иадхәалоу, айқәшәаразы гәыгра хәычык лзынзыжъуа цәәхәак дынкылан дамазар.

Асас ихәы шдырхиазцәкьа, ипхъеит. Уаанза дымцысзакәа ашымха амцан дтәан. Астанеи Цақәеи уи ишиеигәыргъарыз рыздырзомызт. Алацәкьагь ацыхәа аваршәны, асас иґынеихар дамыштырц атахызшәа, имоакны итәан. Уи уажәы-уажәы иаафархасны, иаакоуцәуан аблақәа таа иара инеиґацшуан, угәы иаанагарын асас иааигаз ажәабжь алагы еилнакаар атахын хәа. Аха асас оумак ацәажәара иеадицалазомызт, дынкыдыцшыла-аакыдыцшыло, илацш ицашәаз «ари закәызеи, ани иаанагозеи?» хәа дразцауан. Васили ашта дааталазар аахыс Астана ихәґы дааизомызт. «Иитәхузеи, анцәа ииныхәаша, дзышьтоузеи? Издыруада цәґыарак игәы итазар, сыцкәын ипырхагоу акы дашьтазар? Аха, ускан, аскак деигәыргъозма Елисо илиркыз ашәкәы. Хәара рыцәақәа, аамта цәґыак хәақәшәан, зегы хрыцәшәо хәалагеит акәымзар, ианбыкәз ауаґы игәра анахамгоз?» – зынтрыс длакоакуан ацшәма. Уажәшьта илакоакрагь иаха еиқәтәеит – асас игәы аартны аишәа данахатәа ашьтахь. Астана игәаанарала, ачеицъыка зфаз ахатца игәра гатәын. Ачеицъыкагь ыфаны ацәґагь згәы итакны ицәаз – уи анцәа иґы акәын аус ахымаз.

– Акры утахума, сукәхшоуп, издыруада аґы еиґа – еиґушьозар? – лнапкәа ижәоахыр иныкәлшыуан Цақәа.

– Мап, мап, зегь ыкоуп, – ихәон асас.

Закәытә насыпузеи агәрагара! Знык – ицкәын ихәы анигаз акәын ускан – агәра игеит Ахра ипсы штаз. Аґынтә раан – иахьа иааз асас ила еиликааит макьанагь уи ипсы

штоу. Абас даеазныкгы ак изеилкаар, хымпада деиқәхон, зда димазам ицкәын харак шимам еилкааны ихы дақәитыртәуан. Анацәалбеит, иахәрызеи ахынтә раан!

– Сатамзааит, сукәхшоуп, аскак уанхаргәамц, акы суазцаарц стахын, – икәардә лақә даахан, иаха иааигәаны исас днеиґатәеит Астана, – ихәхы хәара рыцәақәа, цәґыарас иазаузеи абри ахәынтқарра? Асовет мчра иаахуп, рхәан, ацәґа хамхәеит, афеида хамхәеит, амац аура хәәуп, абарт анапкәа ирыцагылаз азаґа цәымсахеит, – асасгы ибаны агәра игарц итахызшәа, инапсыргәыцәақәа уахь инаскәеигашәа аакеицеит ацшәма, – уажәы урт зегь азымхазшәа, хәацстаарагь ақәақдо хәалагеит. Ацқара ахьхамоу азоума лахь зхарто? Сара сцааоуп!

Астана исас ихы дталаны диацәажәон, уи иакәу цушьап аиашеи аекәыми еилзырго, уи иакәу цушьап зегь здыруа, зегь ртак қазцо! Васили еиликаауан урт зегь, цыарак дартәомызт, иихәо-иуа дақәнаршәомызт. Еиликаауан зегы, уи ауп акгы гәхәас имкзакәа акгы дацәымшәазакәа, хәараза иқаз лашара хәычык иман ари ашта дызталаз. Уаха акгы илшазомызт...

– Хәи, анцәа уиныхәааит, узыхшаз урыгымзааит! – лылаґырзқәа хаддыло деиґаарыдгылеит Цақәа, лыцкәын арыцхәара дазхырцо ажәак иадамзаргы ак рхәаны, лара илаошәар хәа дшәаны.

– Ичәа, Астана, ухацами, икало аабап! Аха уажәнатәгы еилкаауп, – акрыфара даакәыцын, иацхәа итәаз ахатца днеиґацшит Васили, – ееи қалараны ишықам. Иреиґу ацеицәа рыла абахтақәа тәуп. Ажәлар зынза даеа моак ала ицоз цыыршьон, рапхәа изнылаз амәала. Уажәы урт апыжәара аамта аарыдгылт.

– Анцэа дабакоу? – дцысцысуа фааитит Астана.
– Анцэа дхаракцэахеит! – еитеихэеит уи ааигэа Ахра
иеихэахьаз ажэакэа.

«Уаха иуасхэари, сгэыгырта? Абри ашэкэы анызыоуа,
аиарта дылатэан сара сахь даапшуеит Беслан. Иубазшэа
укандас уи зака дыпшзоу?! Зынзаск уара дуеипшуп, уара
дузыпшуп есуаха. Лассы уимбар, уихаштыр хэа сшэоит.
Анцэа иумхэан! Арака ианысцаз зегьы иара иажэакэа реипш
ипхьаза», – дрыпхэеит Елисо ацыхэтэантэи ацэахэакэа, нас
деиталбааит амхарахьы. Уи уажэы-уажэы асас диефапшуан,
илтаыхын ихэда лэынахшыны алагырз далыргарц. Ускан иаха
иеиликаауаз цылышэон лара Ахра ида дышхэартам, ида
пстазаара шлымам. Нас днеины Цакэа длыцхраауа
далагеит, – асас напымацара дрышьтуазма? Астана иблакэа
таа уаха иихэарызеи хэа Васили диефапшуан. Лылапш
икэшэеит – уи иеыпшыларэа ианын анцэа ихэара, алымшара.
Убаскан ауп лара, Елисо, ианылгэалашэаз ашэкэы
ианылымцаз даеакы. Ах, зака изалымдаран илыхьзеи уи!
Мшэан, Астанеи Цакэеи рызбахэ зхэоз ажэак
шпанылымцеи? Урт рами дзыхшаз, урт ршыаами иара илоу?
«Анцэа сагоумцан!» – лхэеит гэаныла, нас ашышьыхэа
амхара даафоньцын, дыццакны акэаскьахь лэыналхеит.

Акадифа капшь ахаршэушэа икапшьы уаркалеиуа
иаапшуаз мраташэара иаалыркьан аеитанакын, хара
имгакэа аоаза аэатата аеааканацеит. Ажьакэа реипш, еытха-
еытха ажэоан ацаф эеизызгоз аптакэа рееилазоаны иаха-
иаха адгьыл дырлашьзон. Арахэ акы иархазшэа итрысны
рытракэа инарзыоит, кэти кэчари еибархьусууа,
иааилагьежьит. Ахьта иакызшэа иаакыць-кыцьын,
иааиталашьцеит ажэоан. Убри аамтаз агэакьхэа ихысын,

апырг аипш иахаршэыз амацэаз аапнацэеит. Апыккахэа
афаанахеит акэаршаоы. Ициаз апш адэы икэнапсозшэа,
ипкыш-пкышза инеипынкылан адгьыл иахысуан. Зака
аеаргэгэоз акара иссахон, зака аеарсоз акара иацны иааз
ахьтагы апшэмара нкыло, иара иашьтагылан инеиуан.
Аладака, амшын инзаахалан ицаз адыд, еитах аоадантэ
иоацыгэгэан, адоуцэа ахракэа еиеажьуа ианеижэыло аипш,
агэгэахэа иаахалеит. Ажэоан цытлеит. «Анацалбеит,
акаамет калама! Анцэа хрыцхашьа, анцэа хыхь икэтэоу!» –
рылахь-рыцьямшь аарзатэит ауаа. Абырсаатк азы ашыха
иаеажьыз абгы иаматэи аманы, анышэ ыкэзэзаауа
афаанахеит аоар. Ахыбракэа рдакэа пжэазшэа икэсны
аеаршэуан азы. Ацгэгьсы уаоы изкаршэуамызт адэахьы.

Мшьамбала ихыбыз машьынак хэарчаруа иаахэын,
шьтахьла мацара хахэла икэыршан иказ абахта агэашэ
инадгылеит. Уи акабина даатыпцит арлашьч оаза зшэыз,
зыблакэа рыда акгы маапшуаз хацак, нас агэашэ ахышэт
днас-насын, алахэа амцэыжэоа аипш инапы ааитцыхны
инадирбаз акьаад, абахта агэашэ аанартит. Амашьына
шьтахьла ишцац еитах афынанахеит...

Зегь рышьтахь ауп Ахра абахта дантыргаз. Амашьына
иакэдыртэаз фокы ахацэа рхафьы, ршэакькэа апсакэа
рхатаны, рхы-рэкэа тахэхэаны ирхагылан маха-шьахала
еибытаз даеа оыцьа. Абаандаоцэа здызкылаз ахатца,
итакэиза иаркыз алампахь инаскьаган, ахьзкэеи ажэлакэеи
зныз акьаад цьацьа деитанахэапшын, инапы инаницеит.

Амашьына цон аарлахэа, атаоафаракэа иртагызуа
инхыхэо-аахыхэо, игэамтц-хамтцуа. Уи аныкэцао игэы
шкыдгылахьазгы, ихы харакны икын, генамзарак зынза
иныпшзомызт. Аусура иакэыцыпхьаза, ишыапкэа рыцака

«Издэыда, анацъалбеит, изтэыда, мшэан!» – илуа лзымдыруа, акэарахэа деицасуа аиарта даалатэеит. Убаскан илахэит азэы ашьшыхэа ишьапкэа амардуанкэа ирэфаргыло, акэаскэа ахалара дшафыз. «Анцэа срыцхашыа, исахауа закэызеи, избан сызургэакуа?» – лгэы даатэуеит Елисо, нас ажэжэахэа аеилахэара далагеит. Ахаца ишьапышьтыбжыкэа иаха-иаха иааскэо мацара, ашьшыхэа абарца иньцалеит. Абар уажэшьта ашэ дадгылоуп уи ахаца. «Дарбан абзиараз уажэааны иаауа?» – лхы днацэажэеит лара. Ашьапышьтыбжыкэа аангылт.

– Елисо! – ибжыы уафы имахарц азы ихэыцакны фэаитит уи. – Сара Кан соуп, бысцэымшэан, ирласны ашэ сзаарт!

– Уннан, уаазгазеи уажэааны! Ах, сара сымшакэ, хымпада Ахра... Ахра иакэзар калап, – илшэылцахыз аабалыркын, ашэ аалыртит Елисо. Уи Кан иихэарызеи хэа дшанханы днеифацшит.

Кан даафналеит. Ихы инаркны ишьапы акынза деикэбааза дыкан.

– Хцароуп, Елисо. Мап, мап, бымшэан, Ахра акгы имыхзеит. Ари бара боуп... Бласны бееилахэа, хцароуп! – ипси-ипси еихыымзо иеитеихэеит Кан.

– Цъарамзар-цъаргы сцазом! – лнапкэа лгэыцапсан лкаруат даалатэеит лара. – Сыршыааит ртахызар. Дызустада сара сызпырхагахаз?

– Аифыхара аамта хэмазам, Елисо, бееибыта, ус атахуп! Иамузозар, Беслан хэыч бизхэыц! – ихэеит уи ибжыы наркэны, ларгы инеиматэаны ацэуара далагеит.

Елисо доагылан, лылабжышкэа аалрыцкэеит... – Хабацои? – фэалтит иаалыркэан, нас алампа афтил тылгарц далагеит. Кан уи лнапы днамцасын, иааникылеит.

– Быццакы, уи ахэаха хэмазам, хэхънеиша хэаннеилак ибасхэоит, – ргэыбзыгта ажэакгы ихэарц итахызар каларын, аха Елисо дыхтазкыз арыцхара иара игэгы инархэуан, иатахыз ажэакэа инарцшаазомызт.

Елисо аеибытара дафнацы, Кан ихэеит икацатэыз: о-саатк рыла адэыгба знырцэка ишцо, убри ала ахэыцгы ларгы аныкэымц, уатэ ашьыжы ишбаандафэртэуа... Кан ишьтахы, аеы агэчама икэицеит Елисо ишьтылхыз аилахэара, Беслан хэчы – ахыза дылахэан, аеахэда дныкэикит.

Аеы зынзаскгы дацамкэазеит, имыццакзакэа, иара ахала афынанахеит, аха шыафэакэак ракэхап икэнацаз, нас иаангылеит Елисо лышьтахыкэа даахэацшит. «Ацстазаара аангылара акэзам» хэа ахэарц атахызшэа, алампа аблакэа аарла ионацхо игылан арт ашыкэскэа рыла арыцхарагы агэыргэарагы еикараны рбара дахызыгыз аз ажэытэзатэи акэаскэа. Закантэ ани алампа ааигэара Ахра дшизыцшыз илыршахызыз лара, зака лаццашэара. Ахра иагацэоуп хэа драбашыхызыз дара. Уажэыгы, даеа минутк ашьтахы назаза илцэызуа ари аоны дахэахэацшуаз ифэыцзан иаалгэалашэеит Ахра иажэакэа: «Сара иахыа аигш агэыгтра сыман скэамлазац, икалап сара иныцтран икэоу зынза имацзар, уи ауп сыбзиабара аира иазыццэоу аамтагы абас изкэафэу. Бсыццар стахуп! Бысцэымшэан. Сыцстазаара абри бнап хэчы ианыстоит, сбыхэоит, бахызаауа иныкэгала!»

Урт ажэакэа ртак калцозшэа, алашыцарафэ иаатцыстысит Елисо лкышэкэа. Абзиабара цкэа атэы еилызкаауаз ауафы имахар кэлазомызт лыбжыы мыргэзакэа илхэоз ажэакэа: «Иабоудыруаз, Ахра, уара инуцтран икэз зынза ишмацыз! Сара сукэхшан сыпсааит! Уареи сареи хэмоа аартымызт,

уареи сареи хаетеа кызамызт. Арахь, хақеңаны хақста-
заара еиғахаауеит хәа хәеын. Умшәан, сгәыгрта, сара
сыканац у-Беслангы дқалоит, уареи сареи х-Беслан. Уи
ихапыцқәа ааит ура указамкәа, ақыжә-быжәра далагеит.
Умшәан, Ахра, уи сара дсаазоит ура уеицш иланы, ура
уеицш дхааны...»

Кан днаскъаны дгылан. Елисо агәтацәажәара дшалгаз
адырызшәа, аегы ашышьыхәа ағынанахеит...

Ари амәахәастә Ажра илганы иган. Ғынла, ианылашоу
уи ианыланы аныкәара ауауы игәы канатоит, аха уажәаны,
ақәоура ашьтахь, уеизгы-уеизгы узеилахаша хәа акгы
ыказамызт. Кан ақхәа дгыланы днеиуан, Елисо дымәахнагар
хәа дшәаны уажәы-уажәы ишьтахька дхәаңшуан. Ихәарч-
марчуа ашәарыцара иағын ахәаңарч. Амцәыжәәқәа
аңшандага рыцакушәа, иаархаңыруан атқәа.

Кан итахымхазеит Елисо лцамтазы ланхәеи лабхәеи
иралхәарц, уи еибарххарохон, уи еибартәуарахон, иаргы,
Кангы днақәз дцар алшон. Илазхәада лара илыгхәаран
ишыкоу?

Астәна дгазаам, цқәа дазхәыцыр – ихалагь еиликаап
Елисо лысабии лареи зыкам. Иара иакәын илазхәоз абри
бакәыц, башьтамлан хәа.

Ашьхарахь ацәылашара иалагахьан. Атағын ләа
зыначыз авагон акәакь ағы дкыдтәаланы, лшьамх ианыз
лгәыгырта иблақәа дыртагәызуа, Ахра иамхәазакәа
илцәынхаз мазажәак иалхәарц лтахушәа, лқышә цысуа,
дәыгбала знырцәка дцон Елисо. Адәыгба ақыбжыы алагы
иудыруан уи аныкәара даарагь ишазымариам.

Елисо адәыгба даатыңын, лхәычы ахыза дшылахәаз
дыкны даанаңшы-ааңшит. Уи иахьа знык иадамзаргы

дышмыцәазгы, иблақәа цсеи-цсеиуа лара дыләаңшуан.
Длыхәаңшуан лыюныцқа лгәеибафара ашьтыбжь иахауаз-
шәа, ихы лара илзышьтны, ахәашьа дақәшәомызт акәымзар,
уи лхәаа иаргы игәхәаан.

Амрагь шьта изаалон. Иғыхьтаахо иалагеит. Адәыгба
илбааз ауаа неивыс-аивысуан. Шьоук аацәала ашәыр
рыман адәыгбахь иццакуан, шьоук – рышьарақәа еибарғыуа
инаргон. Аангыларта аоналартағы, ижакьа зыш инапы
налшьуа, иахата иацәца адыргыланы сақәак дықәтәан
атахмада. Уи иаадгылоз зегы, иыи ртахымзаргы рақхәа
ағыама дирбар акәын, нас акәын ианрааирхәоз.

– Угхашьазом, ура Беслан, абаскак иузхәхәеит, арахь
ахыза урбаазеит! – аеыңныхәа илтеит Елисо.

Беслан дааңшышәырччеит. Бгазоуп акәымзар, сара
исакароу ахәчы ианбыкәз енак хәлаанза ианичхәхәаз хәа
акәын уи иччара иаанагоз.

Аангыларта ахағы даң шәпала икыдкнахалаз абарбал
жәакца дасит аихамәа ауззуы имагәа зшәыз цхәыск.
Адәыгбагь ләас иааизнагахәаз зегы ахы икылыжыны
ишзахәоз, ицәааит, нас агәы аадыг-дыгын, ағынанахеит.

Елисо иахагы дзацәхеит. Уи гыланац изакәу лзымдыр-
уазаргы, тәыцк иақаразаргы цхыраарак цьарантәи
илоурашәа лбон. Уажәшьта иара убрыгь лцәызит. Дангшы,
азмыжь ахәхә аналарыжьуа аицш, аиацәареи уи ахыхь ихыз
аләеи ирзаакәкәала хара ицахьан адәыгба.

– Ари дызустәада, ура? – ираәсны ицоз хатцак даат-
гылан, лара лхатәы бызшәала дцәажәо, инацәала ахәчы
игәы ирчыхә-чыхәуа далагеит. – Дызустоу умхәар – сара
дызгоит! – инапы аашьтихын, Елисо лыжәәа иныкәитцеит.

– Сан! – ихөөит дгөөаны, аха уаха анизацымца, инеиматөөаны ацөуара далагеит.

– Оо, ари ацөажөашьягь идырузаап.

– Иихөөи, нас? – дцааит лыжөөа икөыз инапахы лыблакөа хааза днацшын, арт ашыкөскөа рзы илымхөацыз лбызшөа дазгөдуны.

Убри бара сбазцаарц стахын, – харак лыдицарц итахызшөа, омашөа ибаны, фөааитит иара, нас дыцхашьазшөа кәцаны инапы лыжөөа иаакөихит. – Акымзарак смахөазеит!

– Ус анакөха, ацөажөашья издырзом, импыхьашөоз ак ихөөит, – днакөгөгөит Елисо ахөыч ихөаз ажөа аитәгара мап ацөкны.

– Бара гөхьяак бымазшөа збоит, ара быззыцшыда? – уи лхы-лөы дашьахөазшөа дахьгылаз, иахьынзаилшоз ирцшканы дцааит ахаца.

– Ахөыч иаб дааиран дыкөуп! – фөаалтит хьаас дымкзакөа макөахөара изаалахьаз амрахь днацшны.

– Ох, уи даара ибзиами? – апкәца ааифыцдыргазшөа ихөаы дааит иара. Ахацөа змаз ахөсакөа рхыхра дахьнархөхьазу, урт акала рыцхыраара дазхиазу адырра цөгьан, аха арт ажөакөа шиахөазцөкьа дпырны иөынеихеит, ишырхөо аипш, азы шцара дцеит.

Аангыларта азал ахь дныөналеит. Шамахамар, атөартәкөа зегьы рөы ауаа цшны итөан. Шьоуки ршьамхкөа ркалацкөыркөа ыкөргылан, рхы кыдцан ицөан, шьоуки – агара – агара матөала еикөршөаны иадтөалан – хымпада рмоцацөа рзын иртахын. Елисо игөалтеит итацөөыз тыцк, аха днеиаанза пхөыск иаанылкылеит.

– Бтөа, сызгөаб, бтөа! – фөааитит хацак ашышьыкөа дөагылан. Уи ашөа ахь иөынеихеит, нас ицөыба дынталан, аөырпы аатыган, ахаца иадтөалаз ашла днаидгылеит.

– Соы бзиоуп, уеитөанагоит хөа уасымхөаз! – ижакьа инапы налшыуа даацөьтаччеит ашла. – Агьама ба!

– Сеитөанагеит, бабаду, аха уи уөы ахьыбзиоу азы акөзам, агөөыгь сахьаго азын ауп. Шьыжьаахыс хөапшуп, иааури!

Ашла оумакгы игөы иамыхөазеит «исас» ас иаахцөаны иахьихөаз. Иччара, ашанхара иөфу амза еипш, цытраамтак ихы-иөы икөын, ацыхөтөаны зынза икөамшөа иныкөзыт ицеит.

– Шөабацөи, цөара пхашьарам?

– Знырцөка хцөит.

– Иадырбалеи ухөаруеишь абри амшын, – рацхьа даацөьтакөындөкөындит ашла, нас иацхьа игылаз ахаца иахөартө инацитцеит: – Саб минуткгы амшын имбзакөа шөышыкөса ихьцит, сара сакөын – цшыноажөа срыкөуп, – ихы ааирцыс-цысит, иөыцны ацөца артөра далагеит.

– Мап, мап, сара уаха зжөзом.

– Сара изжөырц ауп истаху. Еснагь дыкөзааит хыхь иахьыкөтөоу анцөа! – уаха иөадмырхалакөа иааижөын, цьынцөыхөа хцөахак иацхьа игылазгы ииркит, иаргы иөы интаиршөит. – Хөара ихөазгөагом акөымзар, хөамта даара ибз... ибз... ибзиоуп, – зынтрыс иөы итаз ацьынцөыхөа инамырхөеит ари ажөа, аха дшөамшөамуа иөыца азганк ашка днахан, ииулакгы ихөеит.

– Анцөа изы амоан хтөаны ишаажөуа азөы ибаргы ипцшзам, – даанапшы-аапшит ахаца.

– Бзи иубо ауаөы дахьуныхөалакгы кәлоит, сыцкөын, – ихы дөахан ацөца зкыз «асас» днеифөацшит апшөма, убри

аамтазы арцэаахэа адэыгба ашьтыбжъ геит. Ашьха реицш азал зхагалан итэаз ажэлар оныппы ашэ ахь идэықэлеит. Урт рыбжы иахагы иғэғахеит. Ахэыққеи атаацэеи еикқеыртун, шыоуы, адэыгбағ атыр рзымкыр хэа ишэозар акэхарын, аңенцьыр икылсны, азал ионыцуа иалагеит ататын фои акэк фои. Елисо дахьтэаз дымцысзеит. Еитах пылағырз лгэы иньцатэеит.

Ақссао лышьтыбжъ мыргазакэа дааюналан, атэартақэа днырхысит, икалап азэ ак ихаштзар, икалап... Икалаша мачхэума?! Нас адэахы дындэылтын, аведрей ахэымсаги еивакны дааюналеит. Рағхэа ахэымсаг азы интылшыын, ашицэхэа икэо азал ахи-ацыхэеи днархысит.

– Блашэымзар, ақссара сшалагазгы ббар ауан! – фэалтит лыцссага акьара дакэымцзакэа.

Елисо ақефылымтзеит.

– Бдагэазар, издыруада? – даангылеит ацыхэтэаны.

– Сагылашэым, сагыдагэам, сан!

– Нас иарбану ара бызкажью, зегы аоны рymoуп, бара ибымазами?

Елисо еитах леаанылкылеит. Дхэыцуан, издыруада лгэы пцэаны дыскэацыр хэа. Аха ақссао иаангылоз уаю исахэа лымазамызт.

– Ахшароура рылшоит, арахь ахыцакырта рымазам. Ох, сара быстэындаз, бкэалкэало бышпакнасхарыз! Ари ибкы иабгы дыбзымдыруазар акэхап. Бгыл, уажэшьта! – лпынцэагэ ырхэаны, лыблақэа кеи-кеиуа, игьало, ачыхэ змаз лшэы дтэашышы лыбжы аалырғэгеит ақхэыс бырг.

Елисо дызфацшуаз лычкэын дааикэацын, алағырз иарганы иказ лхы-лэы уи иналыхэалырпшит.

Ақхэыс бырг афы лыцрасызшэа даазызан, лыблақэа Елисо инлыдхалт.

– Бара бзустада, нан? – лыбжы аахэцхан, лхэымсаг кажыны уахь лэыналхеит.

– Сара... Сара Елисо сыхьзуп, – лыблақэа аалрыцфеит. – Сара сахьцо сымазам.

– Ишпыкэу ишбымам, акы бацэымшэан, нан, бымцэуан. Абри пссаны сшаалгалак хцоит, – лхэан, ажэжэахэа лхэымсаги лведрей рахь деихеит, – саґабымцан, сара атакэажэ хыткэа, саґабымцан сара аилага, – лхэон уи асаба ргыло дахыицсоз. – Ара иаанамго дарбану, зны-зынла урт рыцхарақ ишақэшэаз аасхаштны, ақхэан сышбацэажэоз еицш фтызэзэала срацэажэоит. О, ас сшыкалаз с-Гада иахауазтгы уахыкгы аоны сыюнаиргыломызт, аха дабакагэышыоу, анышэ хьшэашэа дастахэеит. – Ақхэыс бырг азэгы азцаарақэа шлимтозгы, лара лхала ацэажэара дафын. Елисо зны-зынла оумашэа ибаны дналыхэацшуан.

– Уажэыпцэкэа, нан, уажэыпцэкэа! – фылтуан ақхэыс бырг.

...Маро, ус лыхьззаарын лара, амоақэа неихцэа-ааихцэо фэааихак камцзакэа дцэажэо, Елисо лапхэа дгыланы даауан. Амэан илхэеит оышықэса рапхэа лара Гада хэа залхэоз лхаца аргыларағ машэырла дыштэахаз, лычкэын ацара ду далган, ар рганахэала аус шиуа, лассы-лассы дзымаауазаргы, апара шылзааитило, аха анасыпшимама, – хынтэ пхэыс дааигахэазаап, ахыкгы итыцны ицеит.

Дук мырцыкэа агэашэ аадыртын, аоыцагы ақалакыгы еиуамкэа ақытагы еиуамкэа, лара ақхэыс бырг лхаца леицш изацэза игылаз аоны инадгылеит. Уи шкэакэаза ишэны, мафак акэара адгыл иацрыганы игылан. Азганк дашьмас иамаз анышэ акэын. Ауацэақ тбаафы еикэыхьшэашэа еивакнахан о-чуанк, иоазахахэаз, мацкыгы

ицкыңызы астал иакөйршан игылан абга кылцарта змаз ѳ-
көардөйк, ѳ-сқамк, агөтаны, азыцөа аипш ахөда тыганы
улапш нақөшөон аирыз еиқөатцөак мацк ақышө амырцаны.
Ауаңаки ашьтахьтөи атзи иахырыбжьанакыз ибжьақатан
иартала ипшзаны ихиаз ацөйрдағөы. Хымңада арака
дышьталон Маро, арака крылфон-крылжөуан апхөыс бырг,
нас ѳ-көгылартак змаз амардуан ала абрантөи егы ауадахь
дыюналон.

Егы ауада атзаөы ипатақөа рцыхөақөа аоада ихаца-
ланы, аччарөи алахьөиқөцарөи деимаркуа, игөаөы аорден
дук аркны, ижөоахыр чын ҳаракзак атаны икыдын хацк
ипатрөт.

– Ари Иона иоуп, рыцқа, – даакөпсычхан өаалтит
Маро, – с-Иона дыказтгы адунеи аөы акымзарак
сҗахымызт. Ари ижөоа иқөугы игөы икыдугы – апатрөт-
тыхөы иоуп иказцаз, Гада рыцқа агенерал харантөгы
димабазацызт.

– Ари сықкөын иоуп, уи басхөахьөит, ар рөы дыкоуп, –
лхөөит Маро егы атзаөы икыдыз апатрөт дахөапшуа.
Мацкгы иаалцөыхьантаны. Илдыруан, уи ари апхөыс пшза
дибар, аламала дшылпырымцуаз.

Елисо лцөа даатзыөит. Маро лыцкөын ишөыз ама-
төақөа рөызцөа ракөын иршөыз Ахра иус дыөкьаса
данашьтаз илыкөшөоз ацкөынцөагы. Урт ажөак рхөазомызт,
иагарааны днөиргы рыбла өитцыхны илыхөапшзомызт,
игөаан ишыказ иизшөа.

Абга-цөа ахөы бабаза апхьа ишьтатаны, даөа тзык
иадгылан ихарцьцсараха ацөартө зныз аихатөы каруат,
венатөи акөардө еиқөатцөақөа пшьба ирхагылаз астал гьөжь
акөзаргы – уака иқөгылан графинкак, акан зынпйккала иказ
пшьфырцьанк ацны.

– Ахөчы дыцөоума, Елисо?

– Ааи! – лхөөит днөиөапшын. Маро дцөажөонац, уи
Беслан лнапаөы дшылкыц дылкын.

– Абра дыкөриа, нан, – ихиаз ацөартө илацсаз ахарцькөа
аанылхын, акаруат ахы инахылшьит. – Дыцөазааит,
дхөычымы? Ихьзи, мшөан?

– Беслан! – аарлахөа лөы ааихылхит Елисо.

– Беслан... Беслан... Изакөйтө хьзуи, мшөан, ари,
иабантөаабгеи?! – лыблақөа аатархөашьны лысас
днөлаөапшит Маро. – Иаагозар, сара стөы Төмури ихьзуп, –
дшахьөхөө удырыртө даөөйрбөит лара. – Исыңшаауан, аха
ус икалеит шьта. Ахьз аума, мшөан, аус злоу, – ацкөын
икөйршаз ахыза аалыртын, иөимаақөа ишьхны акаруат
днылалыриөит.

– Анцөа хрыцхашьа, шака дыпшзоуөи, ари ахөчы?!
Унан, уажөраанза сышпөаихөампши, анышө иагаша сара! –
Уажөы-уажөы лышьтахь днөпшны дкажьцөө Беслан
дихөапшуан лара.

Ацых ықөа ацара иаөын. Адөныка ажөоан иататөаны
аки-аки өилацөкөуан аөцөақөа. Ааигөа-сигөа игылаз аонкөа
рөы иххаза алашарақөа аркын. Зака цуазыз Елисо
афымцалашара лымбацижьтөи!

Маро ицөырылгеит цхала изыз амгьал, ахш алыцөцөа
ашө лыххит, нас астал аөы днөалыртөөит.

– Абри бымфакөа бгылар калазом. Иахьантөарак амөа
икөу апхөыс, быпсы златөуөи зынзагы!

Елисо амла дакгөышьон, аха акапыхөа афара
дзалагазомызт. Дахьаанагаз өөанраалара лзыцөгьан, арака
лбызшөа лахауан, арака ицкьан, илашан, аха ажөала
илзөитамхөоз акы илыцөтөымны иканатон. Уажөоуп

инагзаны агәра анылгыз уи иахья ацәылашамтаз алашьцара ишалагылаз инлыжыыз аонаҗа наунагза дшацәыхарахаз, назаза шыҗахьҗа ишынхаз лара лыбзиабара абас лассы аиреи абылреи иахьязз аамҗа. «Ах, Ахра, җашҗаушыи Беслангы саргыи, исылшаран икоузеи сара схала!» – лгәаҗы даацәыркьейт еиҗа, нас акрыфара даакәыҗын, лхы астал икәжыны ацәуара далагеит.

– Сара анцәа сихәоит! – җаалҗит Маро, – абри асаби абас лылабжыш аазгаз ауаҗы, иблақәа җышәшәаны, адунеи аҗшзареи аҗаастареи изеилымкаауа дықәнархарҗ. Бымцәуан, сызҗаб хәыҗ, бымцәуан, нан, быҗти, снапала крыфи!

Маро даакәымцзакәа уи дылдгьежылон.

Ари аены аиҗш имышмыхәлан иҗаз дәае мышк Астана иҗсҗазаараҗы дақәмшәазацызт. Уажәраанза ихьхьаз азырхазакәа, аҗсра аиҗаҗсраҗәа... Зынҗрыс ихы иагызшәа дҗкалеит. Иблақәа аакәымгазакәа җьарак дыҗшуан, нас ақәҗсычхареи аччареи еилаҗаны, ихала ацәажәара далагон.

Уааины уқәтәа сшыамхаҗы,
Абри акәыз ура уеы!

Абас ихәон ибжыи дацәыҗхамшыазакәа. Аҗыхәтәантәи игәыҗырҗа наипыҗабан иҗейт, аҗыхәтәантәи иҗәымза хәыҗ ахькыдырҗаблаз, ибла җаа дшахәаҗшуаз, инкыдзыҗылеит. Ашыҗыҗәҗьа, аиарҗа җаҗәны ианырба, убасқан акәын урҗ рәаҗшыларәа аҗәаастаз. Аоны иакәшеит, ашҗа иакәшеит, аха изыз – ызит. Аҗыхәтәаны ииулакгыи ашыҗақәа дшырхыз маҗара, абна илгыз моахәастала Аҗра далсны аихамәа

акынза дҗейт. Нас ауп ианидыр урҗ рыҗсы шҗоу, рыҗхарак адәыҗбахь ишагаз. Дхынхәны дааины дтәейт. «Иана-җьалбейт, дааины исеихәар, иахра агар хәа дшәоума? Ажәак ауп иҗаху, ажәа заҗәык, – илабжышқәа җәырны рәы-әархейт, – иахьыкоу. Сьонгыи-сгәарагыи иара исымҗоз!» – Цақәа игәы шмаҗхаз лымдырырҗ азы, ашҗа дықәҗшуа иеааир-иашейт Астана.

– Икои, ура амҗда, ххала хәидхалама? – ура ларгыи ажәак лзымхәазейт, дааизкәҗын, ишыамхы лхы надыл-җейт. – Анцәа иакәм сумырхәан, бзиара лызгам, лсахьа маҗара хәҗак даҗсоуп, аха дыштәымуаҗыз дынхейт. Ура утәы змахауа, ура утәгыи изеилкаауам! Сара хәилылкааз җьысшыан, – иҗегь лыбжыи инаҗҗаны ақьышәшәыпра далагеит Цақәа. Акраҗахызма дахьҗо лхәар!

– Акраҗахызма, акраҗахызма, – иҗхәыс лгәалақәа даадырҗьбарейт Астана, – иаҗахымзарҗ кәлоит. Бгәы ишҗаанаго, хара хәада шыәҗак кәзымҗоз аҗхәыс, хәзҗаб леиҗш иаабоз, хҗәдымкылакәа-ххыдымкылакәа шыҗалара имҗоз, уи лоума хара хтәы ззеилымкаауа. Бгәы ахьыҗжәо ауп акәымзар, заманалаҗәҗьа издыруейт Елисо бзи дшыббоз. Иабатаху аеырдагәара!

Уи аҗынхәра мхәазакәа Цақәа дәагылан, фархькәак лыман аоныҗа дныоналеит. Адаҗкәа лыхәа гәзала ашыла рхәуазшәа, рыбжыи ахәхәыхәа аҗыҗа иалаҗсон. Зыркәикәак нҗәыркьа-җәырасуа ашҗаҗ иааҗырҗит. Астана урҗ гәейҗейт, аха оумакгыи дырмеигәырҗазейт. Иаҗхьа дышгылаҗ дгылан Беслан – ихаҗыҗ хәыҗкәа шкәакәаза, изҗкәа кәҗшыза, иҗаҗкәымкәа аҗфахәа икьо ашҗа дықәгылан – иара иашҗа. Иага кәларгыи ари аены иҗәҗазаргыи ибзиазаргыи Елисо лызбахә иахауейт хәа дықан.

– Аңшәма укоума? – агәашә ағы игеит хатқак ибжыы.
– Сыкоушәа сыкоуп, ухацкы сцеит, – ихәеит аарлаҳәа дгыло, – усзымдырт, арахь умааиуеи?
– Уахь хнеирггы бзиоуп, аха зны уара хуацәажәар хтаҳын.

Астана ихыиз изымдырзакәа ишьамхы ицзаауа иалагеит, игәгы акы еимаргәғәаны иакит. «Хымпада Елисо илызхәоуп, хымпада рыцхарак дақәшәеит! Ах, сара гәак, сылахь ианызеи ухәарауеи?!» ихы дацәажәон дырпыларц агәашә ахь дахьнеиуаз.

– Бзиала шәабеит, дадраа, икои, ацәгъара сашәхәарц акәзар шәаазцаз?! – ихы-иғы аацыстысын, агәашә иадгылақәаз дырғапшырц зынза дырзааигәахеит Астана. – Кох, Чыцын уоума?! И...икалеи, мшәан?! – даабалыбаҗеит Астана. Чыцын аусхәартағы аус иуан, азәы ипхъан даагатәызар, ак изыцхатәызар – убри ада еада уск инапы ианзамызт.

– Цәгъарахәа акгы ыкам – ғааитит егы.

Астана уи ибжыы уажәада имаҳазацызт, ибжыы – абга ахәда итыоуашәа икыакъан, ахахә аипш ихъантан.

– Ари, Астана, араион акынтәи дааит! – ихәеит Чыцын.

– Исымхәеи, баба, бзиала шәабеит, шәымоахыц схәеит! – игәы аартны еита атак ныкаитцеит.

– Убеиахааит, узынхархарызеи, Астана, утаца аоны дыказар абра, аусхәартағ илзыпшуп, изаазари, зегь шәзышьтоу аус ацыхәала илацәажәарц ртахын.

Амацәыс еипш иааимкыеит Астана ихшыю. Аеырхәа апхзы наиқәнатәеит. Мац-мац амч илало иалагеит, игәгы еибафо аәанахеит. «Ари акәзаап Елисо дзыбналаз, сбыкәхшааит, баба, анцәа бихьчааит, баба!»

– Иаххәо умаҳазар хәа сшәоит, – ахәеит егы абжыы.
– Уара, цасхәа исзыжәуама, – ибжыгы аатицеит Астана, – сара Елисо цъара дыжәбаз цъысшьан, лызбахә сашәхәоит хәа сышәпылеит, шәара – лара дахтахуп хәа сышә шәылагылоуп!

– Утаца дахьугаз ухәар, еиха иузеиғьушәа збоит, – еитагеит уи абжыы.

– Уажәшьта сара исзеиғьу уара иузыпшааран указам! – ашә ааиртын, аоныка амоа дирбеит, – шәыпшаа!

– Икоузеи, уара уака, уарггы узма?! – лкәацаб жжаза амҳара дааоныцын, агәашә ахь лғыналхеит Цақәа...

Амшкәа тагалантәи абгкәа реипш икацсон. Ауаа аапын иапылон. Ахәыстақәа рғы акәынцъ хкыаны ирбылуан. Апсабара амағәа иацәа ашәнацон. Апхын ирашәон, тагалан руардынқәа еибарғыжуа амхы апш тыргон, ажь ртаауан. Аиахәақәа рғы аччахәа ишуа игылан амачар. Ахәштаарағы ацәы иахатаны изны акакан иацырфон апшаза. Абахчағы абақ-абақхәа иалпырны икаҳауан апсуа цәақәа, ицәаз ататаын аныхны ацәахә иаркны икнарҳауан. Ахьшьыцбақәа рыблақәа цсеи-цсеиуа, рыцкәа ацәгәр еипш ихырхәаны, рхы икәыртәаны азаза иаганы ататаынтрақәа рғы ичашәон ақкәынцәа. Уахынла, заа зыпш тазгалаз атаацәарақәа, хәычгы-дуггы надтәаланы апыцъахәа ицәажәо апш ацәырхәра иалагон...

Ауаа азын реазыкарцон. Ашта икәгылаз ацлақәа рғы ихәхәа-хәхәаза икыдгылан ашәымә, ахьамцамә. Амхкәа рғы апхә айқәцара иағын. Аутрақәа иртыган еицартон, ахәл, ачыркәа, апраскыа. Арахә рытрақәа еикәдыршәон. Ахәсақәа реихатцәкәа еиларкәашо, аласа иалхны ақалпадкәа рцон. Азгабцәа хатцара реазыкарцон – ачарақәеи

апсхэрақәеи рахь рееилахәа-еиилаца инеиуан, бжеиҳангы арака ирыпшаауан рынасып...

Азынра ашьтахь ифыцзан иалагон аапынра. Абас мацара ицон аамта. Уи ахаан псахра ақазамызт. Зөызыпсахуаз ауаа ракәын. Урт ирымбазакәа иацы ирыцәнагон рыпцстазаара иазоужьу аамта акәырчахак, урт ирымбазакәа иахьа ирыцәнагон даәа кәырчахак.

Абас мацара ицон ацыхәтәанынза, инцәанза.

* * *

Аамта цацыпхьаза Елисо ари аоны дазгәакьахон. Маро лакәын, уи лыда псыхәа лымамкәа дкалеит. Иаҳаракгы уи лгәы фнакааит ииасыз аамта кьаф Елисо лынасып иаласны иахьартытыз, ахаан ианымцуа ахәрақәа ахьаннацаз. Зны-зынла уи лхы мырцысзакәа дтәаны лгәи-лылабжыши еилацәо Елисо дылфәацшуан, аха апхәыс бырг лхы иагума хәа уи лгәы иаанамгарц азы, днаваланы лылабжышкәа аалрыцфон. Маро илтахын лгәылеанзамкәа лыюны инанагаз апхәыс анреи абреи лзылурц. Икаларын, уи ари ауал анагзара далагахьазаргы. Избан? Дказцазеи Елисо ас дылзааигәаны?

Зны, амәышагь еиуамкәа ашәахьагы еиуамкәа, Маро лашта ауааы дааталан:

– Ахәылпаз Темури даараны дыкоуп, фызакгы дицуп! – фәааитит, – рапхьа бара бибарц итахын аха, бгәы бзиоуп хәа аниархәа, зны дыззааз аус кацаны нас аюныка дымсахьтырц избит.

– Хәи, сукәхшандаз, зака цуазеи дсымбеижьтәи! – дааигьыргьейт Маро, – арахь уонал, уххь згеит, арахь уонал, узгаша сагааит!

– Калашьа амоума, ди, даара сыццакуеит, сбыхәоит бгәы иалымсырц! – фитит агәашә аркуа.

– Хәи, анцәа уиныхәааит, сычкәын зацә, зака агәблра уцәыззеи, уан узыхшаз лыпсы тоу-итаму узымдырзакәа аскаамта ушпааи! – лхы дацәажәо ашта хәыч агәы ааиюшаны аоныка лфәалхеит Маро.

– Санду, иббома сара аеы сшақәтәоу! – итәгә хәычкәа иркылдан иикыз ацын ицарххны, дыюуа ари ашта дыкәын Беслан.

– Уанду ура дуззатәааит, ура зынза ухацахеит! – даанкылан Беслан ихы днагәзит апхәыс бырг, иаргы иаҳагы иғәғәаны «иөы» длацкьан, аанда днадыххылеит.

Маро лгәалакара бзиа, ихьшәашәаза акамаршша аицш ак адхәазало афынанахеит.

– Санду, санду! – даәазныкгы уи даалыдыххылеит Беслан. – Сара истахын ари әеала сан дныкәзгалар. Иалымшари?

– Иалшоит, иухьша сагааит, иалшоит! – фәалтит лара, нас ионы инеиуа ахәчы ихы дыкәпшуа азхәыцра далагеит. Уи абри адгьыл афәы ахәыч абас днасыпдазтөыз ауааы дылшәиуан, дылшәиуан ауааы азыжәра данаргәакуа ишижәуа аицш илгәарпханы, абыржәымзар-абыржәы пышәи каларашәа дгәығны, лхы лыпсы зегьы уахь ишьтны.

– О, сычкәын, аеада, – уахьгы дниаслон лара, – зынза агәблра умцәама, рыцха, баша смыцәазакәа угара сеахаршәны исыршозма, ас узыкоузеи, сычкәын?!

Маро лычкәын ихыркьаны акырынтә лхы-лгәы пжәахьан. Уажәгы, зака шықәса цазеи уи аахыс, аха илхаштзом аоынтә раан Темури иааигаз апхәыс лсахьа. Уи ахәыхә даоызан, уи дынцәахшан. Темури иакәзаргы – лыда

псыхәа имазамаызт, лхатқы каиршәзомызт. Ашьтахь, амш аипш иеиҥеикит, уахынла арыжәтә иеарганы даауан, нас даалысуа дипкон. Апхәыс рыцха лацәааихышь камцазакәа, длаҳәны, ауада акәакь ағы дыштәаз, алашара аалықәпхон. Ҙемури ашьыжь дгылон, ихы-иҥы илырзәзон, иҥаца саны, имаҥәәкәа цқьакәа ишәҥаны, блахаак апхәыс илмырбазакәа, «еицәоугы бықәнагоит» хәа ихы-иҥы иахәарц аҥахызшәа илашьцаза, иусурахь иҥынеихон. Иан лакәзаргы, ари лцәыханҥазар акәхарын, лыбжы ныцканы, лгәы тыгыҥаа илхәон: «Анцәа хзимшьызеи уара уаниуаз аены».

Абас иҥон амшқәеи ацхқәеи, лычкәыни лҥаҥеи ааиҥәапшзакәа. Енак уи илызбит Ҙемури иаҥхьа лыекажыны даанылкыларц, лычкәын иеиҥш лыбжыы өтыган диацәажәарц.

– Уи бара бус салам, сан, сара, анцәа иҥышьаны уажә исымбеит апхәыс ишлызныкәатәу! – икәлыршаз лнапкәа даарыхан, бзиалахәагь мхәазакәа, икитель ахәда еибаркуа дналбааит.

Адыржаены Маро лҥаца даашьтылхын, лҥаацәа ргәашә ағы дналгеит, лхы аалгәдлыргәгәалан, краамҥа дгылан длыхәапшуан, насыҥ змамыз лҥаца дрыцхашьан дцәуон.

– Аамҥа сымам акәымар! – ихәеит ускан Ҙемури, – убри бҥаца лҥаацәагы-ларгы ҥаахәыра рмоуа аус иакәсыршәон!

– Избан? – дцыстысуа ҥаалҥит лара. Абыржәада абастәкьа лычкәын игәаҥ лымкзацизт. Иара ихы-иҥы амә аипш икьакьан, абга аблақәа изҥан, мацк леаанылымкылар, ишлыцхара иҥаз ацқәа изыцгагылазшәагь лбеит.

Убри ашьтахь оымш лшьапы дзықәымгылазеит Маро, лымч иагхеит, лыбжы хәычхеит. Лхала адунеи дықәхазшәа лбеит, лхала тынхада, уада, ҥызада, гәылада.

Арҥ асахьакәа аттахәа лапхьа ииақьан ишцоз ауп ашҥа дшааталаз Елисо. Иҥыцзан апхәыс бырг лцәа акамыршша адлан ағынанахеит. Азнык азы уи амацәыс еиҥш лыбла иныхгылеит уао изымчхакәа асахьа: ахәыхә даоызаха дгылоуп аҥсҥазаара гәгәала иахәхьоу Елисо, лхатца иааира дзыиҥшуп, дзыиҥшуп лыбла ааихмырсыгызакәа. Нас дааонолоит лхатца, Елисо уи диеапшны даныччо аамҥазы Ҙемури инапы аашьтыхны апкаца аалҥыциргоит. Знык ала ишьуеит аҥшзарагь, агәыҥрагь. Елисо лыпсҥазаара ианылоит даеа хәракгы. Икалап уи дызгаша хәразаргы.

– Анцәа иумхәан, анцәа иумхәан! – даақыцықьыцит Маро. Уи илҥахын Елисо длыхәарц – уаха зацәык Беслангы ларгы агәылара пхьара ицарц. Ҙемури аоны дыканац. Уаха зацәык...

Елисо лхы оышьтылхын, адәахьы дынкылпшит. Ашьхарахь иаацәылашон. Аҥенцьыр акыдыршәыла ноужыны, лывараә иҥахәхәа ацәа иалаз Беслан ахыза наивалыцыгәеит. Дыцәан уи гәхьаак имазамкәа, адунеи зегы изеикараны. Елисо лхәчы уажәада длымбацшәа лылапш ааидхалеит. Ажәоан ағы амра шаҥаху еиҥш даҥахын уи лара лыпсҥазаара. Ашьабсҥа ашьамхы ишақәгәыгуа аипш, диқәгәыгуан иара.

Елисо лхы ларкәны, Беслан изамоа днагәзит, ашьшьыхәа, изгәамҥартә ақара итатаны, нас иахагыны дизааигәаны ихы-иҥы дахәапшуа далагеит, уақа акы дашьҥазшәа, цқьа дыпшаар илбараны иҥазшәа. Ацыхәтәаны урыла дшакарахахз гәалҥарц, ахыза ааиқәылхит. Акы еиҥшымкәа лассы изхәарц лҥахын. Лхыза даахан, еиҥааиқәылцеит. Елисо илгәалашәеит Ахра иихәалоз

алафкәа: «Ех, барей сарей аилыцра ҳақәшәар калап, Елисо». «Избан?» – илзымбатәбараха дцааит лара. «Избан захьзузеи, быварае ахаца дышиаз збеит!» – җааитит Беслан иахь днапшны. Ускан ахәчы диан дмақарырц иҗахызшәа иҗақкәымкәа рацәаны, абас, иахья аипш гәхьяа имазамкәа.

Елисо лгәалашәара икәандаза пхара хәчык лхы-лҗы иныкәнацеит, аха дук мырцыкәа уи ахьшәашәара иалагеит, иҗашәо амра адунеи алашара аақәхны алашьцара аныкәнагало аипш.

Лара илҗахзамызт лышьтыбжь Маро илаҳар. «Бакәыц, сызҗаб хәыч, уи иатныцран икоу хара ҳаркәатазом!» – лхәеит ақхәыс бырг ауҗрае цәала иҗәны игылаз аатәа данынадпшыла. «Харкәатоит хәа акәзам нанду, баша амхы иахьялабаауа сгәы иалоуп!» – җаалтит Елисо.

Аиашазы, ацәа ауҗра иахьялабаауазгы уиакара гәхьяас илкзамызт Елисо. Уи илбон шықәсыла ақхәыс бырг иҗацәахны иаалгоз аҗарақәа, Беслан ари ашҗа дҗалеиҗьҗеи маҗ-маҗ ирыгхо ишалагаз. Ғнакымзар-енак цазомызт уи ахәыч изы лнапы ак акны ианаалымгоз. Зны ашьаца, зны – ашәца, зны ахәмаргақәа. Ахәчы иеҗыцу зегы дреигәырҗьоит. Маро лгәы ак алазаргы, Беслан дангәырҗьалак, лыгәхьяақәа налхыцсаа ицон. Елисо урт зегь лбон, знык-оынтәгы илхәеит пхзашала еидылкылаз лҗарақәа ари асаби изы инылымхырц, аха Маро убас икәз блацәгьяқәак цәырылгеит, уи ашьҗахь краамҗа лхы ахьылгара лыздырзомызт лара.

– Закәызеи ибхәо, нанхеит, – җаалтит Маро, – ари скәыба иҗарцо цыыбшьома? Изымпыхьашәаз азәы игоит. Аҗара аизгара – бзиазам. Аҗара аизгара чмазароуп. Саб аҗара ицәахуан, сан аҗара лцәахуан, саргы истаәхуеит. Избан

хәа бсазцаар – исыздырзом. Саныржуа акәзар – дналапш-аалапшит Маро, – иазхаша сырхиейҗьҗеи акыр цуеит, насгы сызжыша дышҗкамлари, сеидру!

– Аҗсра анцәа ибкәырхуп, нанду! – лгәы иныцаххит Елисо, сара сахьнеилак цәгьамзар бзиа камлозар, адәы иқәсхуазеи, нас? – лылахь ааикәылцеит ацыхәтәаны.

– Ибдырузааит, сызҗаб, сара уажәшьҗа ацәгьара сақәшәаран сыказар, шәара шәансымам ауп санақәшәо. Беслан изы инысхуа сҗарақәа – ихьанҗаза ииасыз сышықәсқәа касыпсозшәа сдырбоит, – Маро лнапы зылахь еикәз Елисо лыжәа иныкәылшыын, лхы аалшышыит.

Иага ус акәзаргы лара илҗахын уи ацәа ахә наганы Маро лҗыба иҗалҗарц.

Елисо ләаилалхәан, азазае лышьҗа хәхәаза ианцо ацахьы лҗыналхеит. Маро ачыт бжыы лаошәазомызт, лнап оанҗхьяқәа рыла аҗенцьыр акыдыршәыла днахан, лыблақәа җаа аатәа ацалара иаеҗыз Елисо дналхыпшит. Азнык азы акы дааитцанарҗәҗеит, асы зкәыҗьыз аката аалгәалашәеит, уи уажәымзар-уажәы ихжәар алшон. Ихьу-хьууа, лгәы еиоырсо хьяак аҗаанахеит, ақхәыс қәыпш дрыцхазшьаз, илзышьҗымхуа аидара дацазцаз ахьяа. Маро лылабжышқәа рәаархан, лзамоақәа нак-аак иаарықәшәеит. Елисо лыжәа икәз аидара, днаскьяцыпхьяза хәчы-хәычла дархәон, уи иархәон ахаара, аҗшара... Маро илҗахын ари аидара лара дацазар, лара лыбҗа архәар, аха ибзиан илдыруан уи Елисо ишылҗахымыз.

Икьякьаза ианаашоз, уи лаатәа ацармыкь ахь аҗаларҗае иаалыргылеит, лыбла иҗацсаз лхахәқәа ааизылган, лкасы еикәа инацалцеит. Иҗыцны ицоз лзамоақәа уафы илапш рыкәмшәарц лҗахызшәа, лкасы аганқәа

Лыбжыы ныцакны ахэ лхэеит лара. Илхэеит илтах-замкэа, мчыла.

– Хрх, ѳба хэа иара ашыапгы аасхэеит истаххар. – Елисо дқапшьхеит, ацэа шылгычуаз дақөыркызар акара илцөымыгхеит, нас акгы мхэазакэа даагылеит. Аахэаюгы уи уаха гэхьаас дымкзакэа егырт рцэакэа дрылпшаауа ифынеихеит. Лара лыпсахы ааины лгэы иньцагылеит, зынтрыс ус ишгылоу днапырцны дцарц лызбит. Аха еицах:

– Бцэа зыпсоузеи, баба? – тахмадак дзышза Елисо днапфацшит.

– Ѡ-маатк, – фаалтит днакөгөгэаны.

– Исзыбкапаныр, хэбака згоит, – ихэан иартмак ахыртлара далагеит атахмада.

– Ари ацэа хца хэа иртиуа иреигьуп, баба, – фааитит уи ашөыр аашьтыхны ифанынеихоз, – убри акынтэсаргы жөохэ сшөоит! – ихэан, х-бгыцк ацарақэа аатцэа ахы инахаипсеит.

– Халалс ишөоуааит! – фаалтит Елисо.

Атахмада дышцазцэка аахэацэа аалыкөшеит.

– Горитэи ацэакэа, горитэи ацэакэа! – абазар ишахыюыц иахыюуан изтиуаз ибжыы. Угэы иаанагарын уи ашөыр аахэацэа ршөаны ма ирпхашьаны ицэа рааирхэарц итахын хэа.

– Азы хьшөашөа зтахыда, азы хьшөашөа зтахыда? – абазар шьтыхны измаз аилашыюкра кылнацэарц атахызшөа игон зеирыз кны уака иалаз азгаб хөыц лыбжыы. Шьоуки агэара иадибацаланы гынфыск ицо-иаауа иахэапшуан, апшөеми дарей реилазара мариамзар акөхарын. Зыкөрахь инеихьаз пцөыск еидарак ахөымсаг фахөаны иахьынкалыжыыз, ауаа акөшаны агара иалагахьан.

Елисо илызгөамтазакэа лаатцэа итаз ашөыр тины далгеит, хөылпазынза даеа аатцөак лымазаргы илтиуан. Уи ари аус дашьцылазшөа лбеит.

Лаатцэа ааиларены кьаадк инылалхэан, илкыз асумка инталцеит. Уажөшьта дзыргөакуаз акызатцөык акөын – ацьырмакыа ахафь хөсеи-хацөеи рхы зыдпырелоз асапын. Еилаз лцарақэа ааилраены лсумка инталцан, егырт лнапфь икны, днеины днарылагылеит. Бжеихан бгарцахы икөфон, бжеихан еицөхауан. Елисо лапхьа игылаз арпыс, изблак штэамызгы, зны-зынла лара лышка дынхьахэны длацөкөуан, ишьтахь игылаз дкыдырцалазшөа дналыдыгөгэалон. Лара зынзаскгы илгөампхазеит иара иччашьа, уи харамрак ицан, агэы акынтэи акөымкэа ицэа акынтэи акөын ишаауаз. Дабалыкөшөоз, ианацальбеит, асапынгы лтахым, акгы! Дрылган дгылазтгы, дцагөышьон. Аха алашө даакөымцзакэа длацөкөуан. Еиталыдккыслеит уи инапы, аха ихы-ифы ааста итатаны, уи лара илхьишьу илхьимшьу иузеилымкаауа. Лара илзымчхазар акөхап, лхы аашьтылхын, уи днөифацшит, иаргы «бтынчха» хэа ихэазшөа, лхы-лфь блала иааимидан, дналыдцны ифынеихеит.

Елисо хьаас икалцеит уи ари аижөылара ду дахьалылцаз. Лылахь еикөылцеит. «Закөытө аамтоузеи ирзыз. Сыкамындаз, шыри, ауааы дыхтакны дышцакөсцей!» – лгэы иаанагон лара. Ацыхөтөаны илулакгы дназеит асапын акынза, ѳ-кырак аалхэан, убрыгы лсумка инталцеит. Лара акы еипшымакэа деигөыргьон ѳ-кырак асапын ахьаалхөаз, Беслангы дзеигөыргьашаз ахьлымаз. Ацөы иахагылоу арбагыкэа иара зныкымкэа-өынтөымкэа Маро изаалгахьан. Инапы ишалырклатцөка, дыюуа ашта дталон, икөлацэа

еизганы идирбон. Уажэы иангы иаалхэеит, ацэа иатнылхыз аңарала. Ох, иага дгэырғыап Беслан! Хэарада, илзаамхээзгы ыкоуп. Кьаф цэиатцэак, харцъла иқэцаны, ахэгы марианы иртиуан. Знык дыоналан илбеит, аоынтэраан деитанеин, лгэы инадыршэлан, илыдылшэалеит.

– Иаахэ ибнаалоит, бара, аңхэыс илхылтцыз! – лабжыргеит лцэа ишақшэоз збаз ахэсақэа. Аха иааныжыны дцеит. Лара лхазы ак аалхэар, Маро лзынгы иаалхэар акэхон. Ускан аоныка илгаша цара лзынхазомызт.

Зегь аокуп дгэырғыатцэа аоныка даауан. «Уахацэкья матэеи иартэи зегь еизыхэжэаны исызэзэап, уацэтэи амра афэы ахышшэа ахэылцыз исуантәп!» – лгэы иаанакон амван дахьаауаз.

– Оо, мама дааит, мама дааит! – арцэаахэа фытны аоны дындэылкьеит Беслан, – мама, мама! – шихэоз лшьамхкэа иеынрыдиршэылан, иааимлагэа икит. – Уажэраанза баанызкылеи, мама, быгэхьаазгеит! – фааитит инеиматэаны дтэуашэа. Елисо лцъыба иаатылгаз арбагы хаакэа шилтэзгы, уи дымцысзакэа дышгылац дгылан, дидырцыр иузомызт.

– Ажэак сызхэом, сызгаб хэыч, ари еиҳау ахамта ааигэа исмоузац! – лхы-лэы лхаччо асапын кырақэа алаандаф инықэлтцеит Маро.

– Уи ахала акэзам, – нацылцеит Елисо оыстаарала дыччо, нас лсумка аалыртит. – Сымшақә! – нацылцеит лыччара лхы-лэы ианыцаанза. – закэйтэ газароузеи исыхьыз! – лхы лшьамхы инылалцеит. Хэчы-хэычла илгэалашэеит икалаз... Уи изблак штэмызгы лара лахь днацшны длацэкэуан, зны-зынлагы, ишьтагылаз дкыдыр-

цалазшэа, дналыдгэгэалон. Еитәх, дрыцхалшьон. «Сыгэнаха узымгааит!» – лхэан, доагылеит.

– Хьаас ибымкын, сызгаб... – дналыдгылеит Маро уи лыргэыбзыгра дазхианы.

Беслан иконфет ибз ахышьуа ашэ даалагылеит...

...Елисо ауха лацэааихьшь калымтэзеит. Лыбла аахылдар, хаара зцамыз аччацшь икышэ икэкны даацэырцуан уи алашэ... Дшынахэы-аахэуаз ишеит.

Сышьтазар избозеи лхэарц лтахызшэа, доагылан, ажэжэахэа мацэакэак лышэхарцаны, ахэымсаг аашытыхны аатра днавалеит. Аоны ааигэа игылаз атамафэы арацэаххыреипш икаланы икнахан зыфэы лаха-лахауа ашыжытэи ахауа иалацэкэырпоз ажь. Адаршьтра итацсаз абгы өежкэа нтылпсааит, адэы икэыршэыз агэцэмакьягь абарца иныцалыршэит. Амхареи абхэеи рыбжьара ихшьыз ашахафэы икэалкэало икнахан хатцак икышэқэа цэгаза, ибласаркьякэа камкамуа изныз апатреф. Елисо илдырит ари Беслан «иусумта» шакэыз. Ахышэтхэа иаахылхын, ажэжэахэа ипжэаны икалпсеит, аха, ацыхэтэаны акы дацэшэазар акэхап, иаакэшэаны, аутрафэы анышэ иалтэит.

Беслан ари аоыза ахэмарра уаха ихы азымцарц, амхареи абхэеи рыбжьара иахшьыз ашаха аакнылхын, алаба хэчы иакэыршаны амхара инцэыцалыркьякьеит.

Амра нхашлон аипш, Елисо агэашэ аалыртын, амва ианыршэлан ақалақь ахь лэыналхеит. Абар хэнтэын уи ашкол ахь днеиуеижытэи, аха аусура дзалагазомызт, излархэоз ала, уака инхоз арцаоцэатцэкьягь макьяна инагзаны аусурта рымазамызт. Анс, акэу, арс акэу, иахьа баа, уацэы баа хэа инахыга-аахыго дааргон. Уи илзбеит даеазныкгы икало цылшэарц. Аха иахьатэи амш иаха ихьантаны иалагеит лара лзы.

Елисо илцөызыз аңара ааста Маро длыргөйргьарц илымаз агөыгга ахынамзаз хьаас илкын. Аутра итагылаз уи ацөа иафалоз ашөыркөа иагараан уака итабаахьан, аха азөгьы агөхьаа икзамызт. Мацзак акөын илыгыз, дманшөалан асапын аазхөоз дызрылцызтгы, ускан гөхьаа змам леипш, пату ақөцаны Маро лнапы ианылпсалон лара лыпхзы афөы зхыз урт аңарақөа.

Беслан ичын-өы ашта ахафьы иаакөйргьыжьаан, «Чоу» хөа фьтны «акамчы» нахийкьан, амхара иакөкны иөынеихейт. Уи аңхзы даганы, ихы хышза ашта дахьыкөз, аңшөмара нкыланы ишимаз фашьазомызт. Едгы дахьынапшуаз ахөчы Ахра ибжьы ихикааит, уи иныкөашьөи иөаңшыларөи иман. Агөашө афьы дадырсызшөа дгылан, итахын амхара аңхьагь «иөы» ныкөйргьыжьаан, даөазныкгы агөашө ахь иөааихар, аха «аөы» агөра афшөоу «амгөйрхақөа» көадахоу здыруада, ишьтацаны, дацрыхон. Ацыхөтөаны, днакөтөан, иөациркьөит. Ихы шьтацаланы, дшацахөхөоз мацара агөашө афьы днеит.

– Уа, мшыбзиа, арпыс, сара сгылан сахьухөаңшуаз аңсшөа улыруазшөа збөит, ииашацөкьома уи?

– Ааи издыруөит, сара саңсуоуп, Беслан сыхьзуп.

– Иужөлозеи, цаара пхашьарам?

– Беслан сыжөлоуп! – агөра мгацөакөа фөааитит ахөчы. Едгы иөиликааит Беслан хөчы макьана ахьзи ажөлеи цфра ишизеилмырго.

– Ухацоуп, уан лыхьз угөалашөозар, – иблақөа дырхьпшыло фөааитит Едгы. Уи уажөы иаха агөра игартө ибөит ахөчы иныкөашьа, ицөажөашьа, иөаңшылара, – зөгырыла Ахра дышиөиөңшыз.

– Сан? Уи мама лыхьзуп!

– Ааи, мама лыхьзуп, аха ауаа ишцалархөо? Софа, Таниа, Тина, Ламара рхөоу, дөаө хьзык лархөо?

– Аа, – ихөатөыз игөалашөөит Беслан – мама – Елисо лыхьзуп. Уара аңсшөа узьрцада? – илахь амра инаңыреикын, «иөы» каршөны ахаца дааиөаңшит Беслан.

– Сара сани саби издырцөит. Уара?

– Сара – Ардашьыл! – фөааитит Беслан, нас «иөы» ахы ианкны иаашьтихын, акамчы нахкьаны, аанда иаваршөны иөынеихейт.

Хышыкөса инреиханы ицуан Елисо илышьтөиөжьтөи, аха дырзыпшаазомызт. Едгы ицьыба итан уи лхы-лөы иазааигөан икацаз апатрөт, лыхьз-лыжөла, дьзнысыз-дызцысыз. Абар зака имариаз уи лыпшаара. Ишцакаитцө уажөшьта иара. Ара дааны дыкоуп зыпшқа, иңстазаара зыхьчарц зтахыз ан, Ахра ицөөаншьап анырхаразы зхы иамөиго.

Едгы ихөыцрақөа дызрылцзомызт, Беслан өитаң агөашө дадмыхьылазтгы.

– Арахь уааи, аңсуа, хара хьхь! – фөааитит уи «иөы» агөра лафөиикын.

Едгы иаалыркьан атак акацара ицөымгөхөит.

– Умшөан, сара саңсуоуп, сара Ахра сиңоуп! – фөааитит ахөчы, Едгы игөгы акьтөөыхөа агөйр наланакшөит. Ахынтө раан Беслан дгыжьны данаауаз, Едгы амөагөы аахөаны днеуан.

– Бзиала, бзиала! – өитит ахөчы аанда дахагыланы. Уи днаскьацыпхьаза иахауан Беслан ибжьы, иахацыпхьаза иаңхьа дөаңха-өаччо даацөйрцуан акьтаө зөгь ргөы иакөшөоз, өилызкаауаз Ахра.

Едггы аҕсақәа ирыцагылаз атәартақәа рҕы даннеи даангылан, иенықәикит. Зақа ддыркаразеи зеггы: ақәадқәа инадыркны агәәарақәа рқынза! Цыарамзар-цъара гәнаҳак имазам, цъаразацөык ада. Убри агәнаҳа ауп Ажара доалпаан араион ахь дызгаз, уи агәнаҳа ауп о-ромб хәыцқәак цәиатцәа-цәиатцәаза икыәә ахәдаә инаган иадзыртәалаз. Уи агәнаҳа уахынла даныцәоу дцәаауа даргылоит, еынла игәы кыдхны иагоит. Ихызхуа ауаоы – икыәә ахәда иамоу аиатцәақәагь, дызхатәоу асталгыы хамтас ииҕагәышьоит, аха агәнаҳа ақәцара мариоуп, ақәхра аузом. Агәнаҳа – имгьо ахәрақәа ируакуп.

Едггы игәеитәит Елисо амашынамоа дааныцны, аҳаблахь иағгаз амәаду дшанылаз. Игәы атҳара-тҳара аисра иалагеит. Лара дылзымдырыр калоит, иага умхәаргыы, хышықәса рыла ауаоы иеиҕеикуеит. Аха иара дидыруеит, хымпада дидыруеит. Уи ахәылпәзтәи амра аиҕш дкәандоуп, лыччапшь гәыкуп, лыбла хаақәа агәыразреи агәбылреи рхуп. Ишьқыруа илықәу лыхцәқәа, лоура-лытбаара – алакәқәа рҕы зызбахә хәхәхьоу анцәахшақәа ртәы еиҕшуп.

– Елисо!– ибжы рхәыцны фааитит Едггы.

Лара лхы иасны иҕыреызшәа даабалы-баҕеит, дахыыказ лзымдыруазшәа даанапшы-аапшит.

– Сшьамхышгылан сбыхәоит, бымшәан!– ишьамхы аирсыргыы цәҕа имбеит, аха азәы дақәикыр хәа дшәазар акәхап, иеаникылеит.

– Даеазныкгыы сбыхәоит, бымшәан, сара сагозаргь ибҕырхагоу кәсцазом. Икоу сызхоит.

Елисо лыпштәы мац-мац иаалхалеит.

– Мап, Едггы, сара акыр сүхәозар, усмеигзан. Уара сара сааста уеитцбуп... Хәба-фбака шықәса хабжъазар калап – лыбла тбаақәа аартны днеиҕапшын, лнапы наилтәит.

Уи ииҳәара изымдыруа даақәхеит. Ашырхәа ицыбыба дынтасын, таҕынкәацәк аатыганы амца наиркит. – Сара шәара шәҕы сыкан. Зақа дыбзиоузеи Беслан, аарла ихәыцрақәа даарылцит Едггы.

– Уи мамоу! Еиҕуп абра сушьыр! – ишьапқәа лье-рытцалыжыт Елисо. – Уи калазом. Утахызар абра сшы! – ишьапқәа еимлағәаны ишылкыц илкын лара.

– Сеилкаа, Елисо, сара гәнаҳа зацөык ауп исыду, уаҳа кәсцазом! Сара бара быстизом! Агәра ганы быказ, уи азын скыдыртцозаргыы быстизом! Бара бысаби дааза! Бара бгәы каршәны бца. Сара икастахьоу сызхоит, – Едггы даршышызшәа дцәажәон. Уи илымха иштасыц итасуан агәашә иахагылан «Абзиала» хәа ҕызтуаз ахәыц ибжыы, уи иларкаца илан зысаби дызгәыдкылан ишқәыпшаз инхаз Елисо лыблақәа, уахынла дызмырцәоз, акызатцөык хәа иара ииҕхьазоз агәнаҳа. Икаларын уи акызатцөык акәызтгыы, икаларын егырт чыдала иара гәнаҳас импхьазозтгыы, аха уртгыы шыгәнаҳаз макъана иеилымкаауазтгыы. Едггы амәа дахыықәызгыы, адәыгба барбалқәа ирыбжыцәраауазшәа иаҳауан «Абзиала». Зақәытә мчызыз ари абызшәа ахырымхәоз адгыл аҕы аҕсшәа ахәыцы изыртцоз ан илымаз?

XVI

Шыжыын Елисо ашкол ашта данталаз. Иахантәарак дмыцәазакәа, дшынахәаахәуаз илыршеит, ацәа

дынтанагалозгы аңхыз пылхаткәа дгәаҕ-цәаҕа даарылахон. Зны шыамхышәара аҕынза инаҳаракны Закон илимцеикыз аҕамчы ахәы дахыңалар аҕәын, мамзар ахәарахәа лышьтаһыҕа еилашуа игылаз аҕәаб дынтәшәкәа дцон. Зны адәәәы акакач шкәәкәәкәа еизыхәхәо ихәмаруаз Беслан, зқышә ырхәаны иҕаз уарбажә еиқәатәак нышьтәсны, дышьтәаны ажәәан иалаларц иалагон. Лара дахыҕлаз арцәаахәа дыхәхәаны уахь ләыналхон, аха лшыапкәа илзеилымкаауаз мчык иашыахауан.

– Бааңшы, нан, бааңшы, дзустада ари аңхыбжәон ацәахатәкыаҕ цқәа ибызымто! – длыршәар хәа хәаас икацаны, лхы шышыуа, ашышыхәа Елисо даалырқшуан Маро. Уинахыс аңхәыс бырггы уаха дзыцәазомызт, дгәәтеиуа аиарта даҕылахон, дкәөнд-кәөндуа, зеилкаара уадааыз ашәи ажәәкәак лхәон.

– Зака бсыргәамтәеи баргы! – Елисо уи дахылымрцәаз гәынҕаны ажәәхәәа доагылан, ахәчы днеихаххит. Уи игынца хәчы хашәшәала, иҕы мацк иааимыхны, ишыапкәа еимыртаҕа ацәа дахылаз, агәпхәы иҕаҕызшәа зны-зынла иҕышәкәа аақәац-кәәцон. Ан ашышыхәа ләыналыркәын, ибырфын хахә лнапы налшыны, изамәа днагәзит.

Ах, закәытә насыңыз Маро илоуран иҕаз, Елисо уи дылтәацәзтгы! Лымац лурын дыкәпраан, абыбыц лықәшәар лурымызт. Лара лзы ари асаби, Беслан, лыцкәын икынтә шықәсыла дызпышыз азәы диеиңшхахән. Аха Маро илдыруан лҕа ицәәәкәа, иҕазшыақәа. Уи дышьтәаны дызмаз аңша аҕаацәара аиҕкаара игәы ахнаршәахән, данмачыз илаз ацқәара илнацахән, дароахән. Уи ибзиабара мшкада фәхәара змам ааңынтәи аңарқалык еиңшхахән. Абарт зегы данрызхәыцлак, реидкылара

лзыгәаҕуамызт. «Сара лахыцәгәа!» – хәаны, лылабжыш ләыкәкәа даакәтәон. «Ллахыңца зеиқәатәахари, рыцха, дыказ, махана дкәыңшзоуп, издыруада лынасың дакыарц, дыкәнашырыц иафызар?» – лхәон, лыблақәа таа атзы дкыдыңшыло, гәаныла.

Аха, даәакалагы, лхы абалжуеи ари аңхәыс бырг рыцха иаалыркән Ахра дхынхәыр? Иаха еиҕмыз дылмышыцылазтгы, дылзымдыруазтгы? Дтәандаз уи адәыҕба аангылартаә лхәчы дылгәйдкыланы! Иагао нанагахәеит уахь? Ахра деибга-деизоыда дхынхәыр, усқан Маро наунаҕа дылцәызуан Елисо, дылцәызуан Беслан, ларгы алажә еиңш даакәхон арака. «Исхәо закәызеи, мшәан, сара исзеиҕуп хәа аума шыоук рынасың сшапырхаҕахо, уннан, ибыкәхәлааит, Маро, абыржәыцкәа бәәкажыны анцәа бихәа ус бгәы иахәанагаз азы!» – лхы дақәзбуа, хыхь днапшыны, лқышәкәа цыстысуа ашышыхәа акы ахәара далагеит лара. Уи илтәхын лашта арыцхара иҕанагалаз ани аҕеи назаза лара ләы иаанхар, лнапкәа рыла рхы-ргәы лышышыры, даргы ларгы азацәра иацәылхычаз.

Аха, ауааытәыюса изыпцәоу насыпк ауп. Рыцхарас икалаз, икалоит убри акгы иара ианимауагы.

Елисо ари атың шлоуз анаалгәалашәалак, гәнаха дук змаз азә еиңш лхы лыпхәазон. Иаалыркән гәнаха дук змаз азә иеиңш лхы лыпхәазон. Иаалыркән, мызк аңхәа акәын уи, аңшьбатәи акласс арцааы Тамара Александр-иңха дыңсит. Уи пшыноажәа шықәса дыртысхән, аныкәара лцәуадаоахән, аха арцаора ныжтәуп хәа ахаангы лхафгы имааицизт, уахылыхәаңшуаз, дабаан, лыхәда тыган, лхы харакны илкын. Убри азы ашкол аҕы, абар зака цуазы, уи азыцәа хәа илышьтан. Харантәи лхы

иныкәпшлакцәкьа, «азыцәа, азыцәа» хәа ҫытны ргәы реаныртцон, нас азәи-азәи ейхьымзо ркласс ахь рәынархон. Лара лааоналамтаз амтц цыруазар иуахауан, ахәыцқәа рнапқәа апарта иқәцаны, реыриашаны иаатәон. Нацънатә аахысгы Тәмара Александр-ипҫа лкласс ағы цкарак апцданы илыман: ахәыцқәа иахьазы дцас ирымаз хәаны ианалагалак, хымпада ҫырхәала ирхәар акәын Аду изкыз ажәеинраала. Уаҫеимшхара, уи ахәараан иаҫахаз дкамлар акәын. «Ари тәамбароуп, ахәыцқәа, ари рыцхароуп! – ахәц ейцш деилашәаны астал дықәсуан лара, – хадгылыи зшьей ирылтцыз ауафы изку ажәеинраала уаха шәцәырханы шәаапшуазаргы, ацчахәа ишәхәалароуп! Адунеи ағы адгьылқәа рацәоуп, аха ас икоу ауафы дгьылк ауп дызхылтцуа, уахагы дираны дыказам! Абри жәдыруаз шәахьыказаалакгы!»

Аиашазы, ахәыцқәагы ибзиан ирдыруан ари ацкара – рыдца хәаны ишаалгалак, ацчахәа ажәеинраала ацхьарахь ииасуан. Убри акнытә ари ажәеинраала абызшәеи ахәсабреи ирыцшыушәа акәын ишыказ.

Тәмара Александр-ипҫа ианакәзаалакгы ацхьаоцәа бзиақәа оыцья-хоык алхны илыман. Урт рыхьз лхәон иахаракгы аурок ағы акомиссиа аналатәоз. Рхы-рәқәа гәыграла иртәны, рыбжь хәыцқәа царза, рхы-рыцсы зегьы уи иалацан ажәеинраала ианацхьоз, лара лакара лыцлон, «сызәу жәбома» хәа лурок иалатәаз иралхәарц лтахушәа, апартақәа днарыбжьыс-аарыбжьысуа ләыналхон.

Зны ашкол адиректор игәагыны длыцхьейт Тәмара Александр-ипҫа. Днахыкәша-аахыкәшаны ихәейт лыюны иифахьаз ачеицыка азбахә, илгәалаиршәейт лхацәи иарей еицны шәарыцара ианцаз хәыхә цышьаны ауарбажә шыны

ишааргаз. Иашьазомызт зыгәаҫра цәгьаз ак леихәарц шиҫахыз, аха алагашья изыцшаауамызт.

– Избоит ак ухәарц шуҫаху, алагашья уақәшәом акәымзар, – ҫаалтит дычча-ччо. – Узырцхашьои, мшәан, сара уахәшьейхәб сами?

Ажәа «уахәшьейхәб» ейхагы ицәыхьантанатәит адиректор иихәарц ииҫахыз. Дгылан алейоира далагеит.

– Мамоу, уеизгы-уеизгы ак схәандаз хәа баасымцхьазейт, Тәмара Александр-ипҫа, ус хәаицәажәап, хәгәты-хәқәа ейбахәап хәа ауп. Икои, бышцакоу, бгәалакара зейцшоузеи? – ҫааитит издыруада сызәацаша ажәак цьара илҫыцкьозар хәа збаны.

– Абзиара абакаху, Цьото, – даагәамцит лара, – уаха насыламкәа скарахеит, сажәит...

– Илхәейт иара дыззыцшыз ажәа. Уажәшьта зегь бзиахоит, уажәшьта алагашья дақәшәоит. Лара дахьтәоу лхы ахашшаара дафуп, иара уи иахазом. Зны-зацәык ажәа ааиазар, акы дазымцшымкәа, иахьынзаилшо ирхааны, иахьынзаалшо машәыршәа икалазшәа катцаны иқәиргылоит дыззааигаз азцаара.

Анцәа ицышьаны даатгылейт.

– Скарахеит аныбхәа, Тәмара Александр-ипҫа, – лхы ахашшаара дейталагаанза инаҫаиршәейт адиректор, – икалои, абарт зегь ааныжныи цсшьара бцар? Бхы рыцхабымшьазои? – хәарада ари азцаара иаанарцшыр иҫахын лара даара гәхьаас дышимоу.

– Сароу?

– Ааи, ааи, бара, боуп сызәу, бара боуп ашкол инадцсыла ицар зҫаху! – ибжьы аатицейт иара, – баргы саргы хәшьацә ханкны абра хандәылыргаргы, Тәмар

пхэызба, – иаха лгэы иргэгэарцаз, азэы длылаитцарц шитахым ааирпшырц азы адиректор ихгы лыдыкылеит, – ари ашкол шыкац инхойт, Асовет мчра акэзаргы акымзарагы ахьзом.

– Лавренти дымсаит ишыкамло!

– Хтэыла ахьынзаназаазо бара ибаазаз ацеицеа гылоуп, урт беигэырған асалам шкэкеа бзырфеуеит, избанзар, ирылабаазеит аразра, ацфара, хадгыл абзиабара... Иаха еигъзами бтэаны исахьарку, ихыхгоу ббызшэала агэалашэаракеа бьюлар?

– Иухэо закэузеи, Цьото, иудыруаз, Лавренти икэыба збааит, еазнык ианухэа, сгэы ишалсуа! – лхы ахашшаара даакэыпцын, лэыриашан иапхьа даатэеит. – закэызеи узэу, закэытэ цсшьароузеи? Арцаоцеа дукеа цсшьарас ирпхьазо ахэыцкеа реы аусура ауп... Мап, мап Лавренти дымсаит, мап!..

Лавренти хэа Тамара Александр-ипха дызэыз Бериа иакэын. Уеизгы-уеизгы уи лара дылзааигэаткэьан дыказамызт, аха дагылцэыхарамызт. Лан данцсыз ашыкэсан, апсыжрае дниит цшыоык ахацеа ицны. Абырсаатк азы нак-аак иааилыцын, амоа карцеит. Бериа урт днарпызан апсы даалхагылт. Асаркьа цырцыр далпшны идысны иказ иблакеа лара дахьышьтаз инлыкэикын, ичабра неиешы-ааиешыны даалхьцит. Ускан Лавренти дыздыруаз оумак ирацеазамызт, избанзар, амацура ду ашка дымнеизацызт. Тамара Александр-ипхагы ихъз хэаны акэра даламгацызт, иабалдыруаз ас ихаракны дышхалоз! Уажэы, адиректор иапхьа дтэаны данылныке, Цьото дааитцагэгэеит, икышэ лхыдышышыын, итып афы даатэеит. Абри аены инаркны адиректор знык иадамзаргы ифьцаимыршэазеит ирцао цсшьара лцара азбахэ уимоу ускан иахьцэыригазгы

дшэаны дыкан, иааифахацыпхьаза ахыркыара далагон. Апсшьарахь ацара азцаатэы уафьтэыюса изымзбауа иаакэхон, иара, апсцазаара ахаца акэмызтгы. Апсра ааин лара лышэ ианаалагыла, уаха тызшэак аакамцазакэа, днашьтагылан лэыналхеит.

Аонгы хэжэарахеит, каарахеит. Лхаца игэы дтасуа ашта дааталеит, лмаца еихаб лакэзар – лхы икэз ахцэы зегь ыкэсхуеит хэа ажэжэахэа дшахоз даапсама, агазара илыхьыз еилылкаама, сеидру, иаха лэаанкылашэа аакалцан, ицеуарц ашта италоз ауаа рыкэшара далагеит.

– Елахакауеит, нан, ауаф баша дышэцэымпсаит! – фэартуан ахэсакеагы шэсыцхраа хэа зхэоз амаца лыблакеа анаарыхэалырпшуаз.

– Адунеи афы еицырдыруаз аазао! – иналапса-оалапсан иуахауан ашта иаакэлахьаз ахацеа ркынтэгы...

Елисо ахаан илхаштэомызт уи аены апсыжра шеифкааз. Хэарада, ашэацхэаф дызмаз зегь ааит, Лавренти ида. Ажэлар зегь еилакь ипшын уажэымзар-уажэы ашта дааталоит хэа, аха ихабар ыказамызт. азэы иаалыркэан агэашэ ахь днапшыр, ма дыццакны ифынеихар, апсрафы инеины игылаз зегь уахь рхы дырхон. Иааины ицеуахьаз аонька ицазомызт, имцеуац есааира ирацеахон.

– Ари аюыза ацбар саагылеижьтеи Гыртэыла исымбац! – илаба ахы иоахаргэгэаны дзыдгылаз драцеажэон тахмадак. – Уцши, абна инаркны нахьхьынза ажэлар еизеит! – илаба аашьтихын, ацынца ахауа иналшь-аалшьуа, ахэсакеа ирыкэкны апсы лырехэара дафын иара.

– Ари ахаан хэчык дицэмыцэкьазакэа акэын ауаюрахыы дышкылылгоз, – днаипыххылеит даеа быргкгы, лара лэы ацара ицахьазшэа.

– Арака ажелар еизызгаз уи ахала акөзам! – иблақәа псеипсеиуа ибжыи нрылеицеит ахқатәи, – ҳ-Лаврент даауазар ҳәа иңшуп. Убри аамтаз ашта итагылаз, уа иазымккәа агәарабжъара ибжъагылаз зегь ааигәан, тынч-тынч еыла-шьапыла рыюныкақәа рахь рғынархеит.

– Абыржөымзар-абыржөи ашта дааталоит Бериа. Шәааи дахныхәап! – ашьақа акынтәи иааоуан даара иаапсахьаз хацак ибжыи. Дук мырцыкәа атахмадцәа ркынзагы иааскьеит ажелар аимырпра иалазыргаз ажәабжъ: Сталин икаитцаз адцала, Бериа иаалыркыан Америкака цатәыс иоузаап...

Зыблақәа псеипсеиуаз атахмада ихы-иғыы аалашеит. Бериа Америкака дцоу-дымцоу здыруаз арака азәгы дыказамызт, аха уи зхәыцыз хаца кәышк иакәзаарын. Акы – Лавренти апсрағы дзымаазаргы, еыцга дук калазаап ҳәа рызбит, обагы – асас ду даабойт ҳәа иңшыз ажелар, иртахы-иртахым ашьақа ицалар акәын, ак ыфатәын, ак ыжәтәын. Нас ауп иаха аңсы илызхәыцуа ианалага. Хәцәанынза ихарыңсараха, ашәт иртахәхәаны игылаз акәыба, ршәы ачыхәкәа асаара ишьтакысуа, рхахәы еилажәжәа ирықәцаны иахагылан аңсы илзааигәазан зхы зыңхьазоз ахәсақәеи азгабцәеи. Аштағы ацәакәа аиңш зыырхәан иалдаз аңбабацәа рцәахәа ахағы, мацзак икыағыз иаргъа шыап ахь дхынааны, илашәыз изблак сахтан еикәатцәала иаркны, ататаын ләа ихыббы дааңшуан лхатца. Уи инапы рыгәгәаны иаанызкылоз зегь «итабуп, абзиара шәәкәшәаит!» ҳәа реихәон. Ацыхәтәаны еицрыхәхәа рғаархеит ашкол хәыцкәа. Оыңба аңкәынцәа икны инеиуан Тамара Александр-ипҗа лпатрет, урт ирышьтанеиуаз оыңба азгабцәа рылабжыш рыкәааша инаргон авенок. Уи алента еикәатцәағы разны нбанла ианын: «Хаштра зкәым Тамара

Александр-ипҗа лзы, табуп ҳәа зхәо ацаоцәа ркынтә». Аңсы лхәғы ашьапы змаз арама итасаны иқәгылан лани лаби рпатреткәа, анапшыи изымдыруаз даәа о-патретк. Урт зегь кәацалан, ирзымдыруа ак дирхәарц итахушәа икылкаан дырзыпшуа ацыхәтәантәи апатрет акынтәи дааңшуан Бериа. Аңсы лхәғы игылаз астал ас архиара иаанагоз, «абарт зегьы лара илгәыцхәуп, абзиара лзухәозар, анцәа ибойт, аха ацәгәара лзухәозар, угәуеаныз» ҳәа акәын. Астал аханы, уажөымзар-уажөи лыжәоахыр ахь даахәны аңхәара дналагарашәа, нап ахымсзацкәа, иғыцхәараза иааган иқәын ВКП(б) атоурых. Лара даазаоын, атәыла аполитикатә цстазаара далахәын. Лара итлыжыуан ускантәи аамтазы Асовет мчра зда псыхәа амамыз ауаа. Лырцао бжәала дрықәзбуан Сталин асоциализм аргыларәғ иңырхагаз атропоцистцәа, армарахь адцәылаоцәа, аесерцәа. Ус анакәа, лхәғы иқәыз атоурых аңцара ларгы далахәын ҳәа иңхьазатәуп. Уимоу арака гәың-гәыпла рыхкәа ааидкылан излархәоз ала, апартия атоурых анырыоуаз, Сталин ажәа алеигалазаап, ииуа апартиатә документ аиғкааоцәа рхыңхьазарағ дыказарц аңышәа змоу рцаоык. «Дыкоуп, ус икоу арцаоы!» – ихәан, дцоаткьеит ускан Бериа. «Даара ибзиоуп, аоыза Бериа, – атак каитцазаап итатаынжәга днағыхан Сталин, – шәара уажөыцәкәа иахьыжәдыруа ус иахьа иахтаху арцаоы ихьз. Ари ауаоы дзеигәыргыаша усуп!» Абри ашьтахь Бериа ихәазаап Тамара Александр-ипҗа лыхьз. Аха аңсстазаарағ ус икамызт, арт ажәабжъкәа ауаа ирылазырцәахьаз лара лакәын...

...Елисо зынзаск илызгәамтеит акласс ағы дышнанагаз. Ахәыцкәа налхатгылан «бзиа жәбааит!» ҳәа лысалам атак

* * *

Елисо ес-ены илбоз арт асахьяқәа деимырхха дшыркыз иаашон. Абар ухагы дызмырцәаша асахьяқәа: инаскьаны ихынхәыз ачкәын, дыдрсызшәа дгылан мраташәарахь ипшуаз атакәажә.

– Сан, акы сбазцаауеит, – җааитит Беслан, – абри җинико аб длымоуп. Заза аб димоуп...

– Ус умхәан, сычкәын хәыч, сухәоит, ус умхәан! – ихы-иҗы ааимлагәаны, ахәчы игәйдкылар далагеит Елисо. – Уаргы думоуп аб, уи дгыл харак аҗы дыкоуп. Иахья дахьыкоуи хәреи хәбжәра ихыз ацха таҗын, аҗацара иаәуп...

Беслан илахь ааикәитцеит.

– Зегь ирымоуп абацәа! – деитаагәамцит Беслан.

– Зегь ишцарымоу? Умбои, Зурико абыда дынхейт, – җаалтит лара, лцәагы дааҗазызеит. Абыржәада уи ахаан илымхәазацыт икам абык избахә ахәара. Абыржәызатцәык илыцхрааит ахәыч иаб аибашьрахь ицара.

Зынтрис Елисо лгәы иаанагеит ачкәын зегь еиликааит хәа, аха илаиркәыз иблақәа ирхын макьана иара изы имазаз, макьана иара имч зкәымхоз рыцхарак.

Маро лакәзаргы – дахьцаз дкылазыма, мшәан, дмаазеит.

Елисо дгыжь-гыжьюа аоны дыюнахеит. Агәалакара шлымам лнымцшырцазы лцаха ду кны астал прыцкәеит, асаанкәа җыцзаны илызәзәеит, аоны лыцссеит, алашара ххаза иалыркын, ауада дныюналеит. Еиҗах илбац апатреткәа. Иҗапшылар шыцбароугы Маро лхаца дуааы разызаарын. Баша иалымхәозаарын Гада хәа. Дизыгәдуны акәхап ишылхәоз. Егы, җемури, ихы-иҗы иаха апшқара

ыкәуп, иблақәа цырцыруа дыцшуеит. Дахьгылалакгы иблақәа лыкәкушәа лбоит, уи моу, дааикәамцзар, длалацәкәырхәагь дшәоит.

Аха, урт зегь аамталоуп акәымзар, инеибейцшыны рызхәыцха лымазам Елисо. Ах, уи ишцалтахыз Ахра ауаа зегь ахьцо днаскьалгар, нас уи ашҗа җбаа, иашҗа гәыраз дыкәгыланы, иага шыкәса царгы дааикәымцзакәа агәашә ахь дыпшлар! Ускан агәыҗра шлымаз дынхон. Уажәы агәыҗра лымоу илымаму лыздырзом. «изәузеи рыцхәкәа Астәнеи Цақәеи? Сара гәыроак ауп исымоу, урт арыцхәкәа аба – аобагь ахахә еицш ихьантоуп, ахахә еицш ихьшәашәоуп. Изласхәарызеи Беслан иҗсы штоу? Ушьҗан ак ихьыр? – лгәы нҗыцсааит Елисо, – мап, мап, ус ицалар еиҗа еиҗуп. Астәнеи Цақәеи рцаскәа ирыцныкәарц ианаҗыз, ирзеилкаазомызт дара ирызгәамҗазакәа ахеикәырхараз ишыкәҗоз», – дхәыцуан лара. Арахь, хазы җынч инхоз-инцуаз Маро лакәын, лара лшоура дынҗашәан, Елисо лыгәҗагы насмыгзар калом хәа дыкәуп. Длыкәымшәар илыбаргәызы! Ашьшьыхәа, шьжыла-хәылбыехала аангыларҗағ азал еиллыргаларын, аоны данааилак днашәа-аашәан, днышьҗалан дыцәаларын, аха ус лылахь ианымзаарын шарҗазы цьарантәи ахш аалгон, даеацьарантәи – ача. Шьҗа дара рыда цҗазаашья лымазамызт. «Уара сычкәын цшза, уара сгәыҗрҗа хәчы!» – лхәон Беслан ааада даашьҗааны. Иаргы Маро лыцҗазаарағ лара лзы реиҗа ихьанҗаз шыкәсык аалхны икаиҗызышәа акәын ашҗа дшыкәыз, аоны дшыюназ.

Елисо ахаангы лгәы иаанагазомызт ари аоны абас дашьцылап хәа. Уи раҗхья Маро лҗапшылар лгәамҗазеит, мыцхәы ихьанҗан. Иаахьцәцәа-хьцәцәаны акәын

дышцәажәоз, аха ицьбараз Маро лыблақәеи аччара зхымыз лхы-лҕеи уи ирхылбаалеит ацқара, ашаҕара, аҕалалара.

– Сара араһь сшықәнагалаз басқар сҕахын, сан! – лхәеит ускан Елисо.

– Бҕахызар, ибымхәан, сызҕаб, сара зегь еилыскаауеит! – ҕаалтит Маро.

– Иарбан еилыбкаауа! – ицьшыаны доагылеит Елисо.

– Еилыскаауеит рыцхарак бшақәшәаз! – лдардха луаҕә инаныргыжылан инацылцеит ацхәыс бырг, – бара беицш иҕоу... – икалап «анцәахша» хәа ацылцар лҕахызаргы, аха лырехәара дацәыцхашьан леанылкылт, – қафшақә лкажьра аҕәаҕра цәҕоуп.

– Зегь акоуп, исхәоит! – лхәан, дааскьаны лывара лхы надылцеит...

Маро еилылкааит Елисо ажәоан ахь дышьтыхны дказыжызыз лыбзиабара зырцәо даеа мчык цәырцран ишыкам. Нас ахәымсаг иараацсахьаз урт лнапқәа даароахан, рацхьа акәны лызҕаб гәакьа леицш лыжәоа аалшьышьит. Елисо лылабжыш лызнымкылазакәа доацкьан, еҕи ауадахь дныоаналан, ашә алырkit. Краамҕа дцәуон имзазакәа, азыхь еицш лыблағ алағырзқәа аазгоз лыбзиабара дацәыцхамшьазакәа. Нас урт алабжышқәа хәчы-хәыцла ишлырбоз, лыбла даахгылон инагзаны аоызара ахьызымдыруаз игәы иалазшәа илахь еиқәны Ахра. «Сара иахьа аицш аҕәыҕра сыман скамлазац, икалап сара инысцран иҕоу зынза имацзар. Уи ауп сыбзиабара аира иазыццәоу аамҕаҕь абас изкьаәу. Бсыццар сҕахуп. Сыцсҕазаара – абри бнап хәчы ианысцоит. Сбыхәоит, бахзызаауа игала». «Ах, зака хҕәакузәеи, Ахра излоуч-

хәуазәеи хара хәда аказаара! Икалозыз, уара уахьцоз харгы хәугар?! Иахзычхәуам хәа угәы иаанагозма уара узлагылаз ашоура, иахзышьтымхып хәа угәы иаанагозма узтаз аидара? Иамузар – нышәк хәицагарын, Беслан усгы дсабиин, аласба аицш, хнышөынтра хьчо уи агәы дықәтәзаарын!» – аҕак калцеит лара, нас иахаҕы инеимаҕәаны ацәуара далагеит.

– Бымшәан, нан, сара сбыцхраауеит, исымоу зегь ақәсцаргы сбыцхраауеит! – ашә аалыртын еиҕаркны даакәынд-кәындит Маро:

– Дцәуалааит, лгәы лкажоит.

Уиижьтәеи акымкәа-обамкәа ашықәсқәа цеит. Беслан изхәит. Елисо лакәзаргы арцаора далагеит. Лхы дахашшаазомызт, аха уи лыбзиабарақәа ианрылацәажәоз ишазгәартәц иазгәартон закәандарыла ахәчы дшылаазоз. Маро аухәан-схәанқәа анлаҳалак, лгәахы еибадыркуан, ддыртәомызт, ддыргыломызт, аха избан еилылкаауан аиаша ацәыргара Елисо ҕаахәыра лымамкәа дагар шалшоз. Лара Елисо лхатаҕы илаҳалон арт ажәабжьқәа, аха тынч илыдылкылон – ари аамҕа лара даднакыломызт, дшад-накылаз дақәшахатхар акәын.

– Уф, ахыдара мыжда ашьапқәа шцараацсо! – дааоналеит Маро, – баша сахан ақалақь ацыхәан сымцеи. Уака цсуа хәа уаоытәыюса дынхазом.

– Сбыхәоит, санхеит, сбыхәоит бақәыцырц, даба-быцшаауеи арака ацсуа. Ауаа рыбз иафоит. Ацсуа рыцхара дук дақәымшәакәа ицсадгыл кажьны араһь даазом, сан, уи мыцхәы бзиа ибоит итәыла. Ацыс жәоанда иачхар аха, иаргы ицсадгыл ада изычхазом.

– Ее, усдәҗагы бгәы кабмыжыни, Елисо, сызҗаб, арака, хара ихаздыруам акәымзар, англиатәыкгы дыкамкәа калазом! Ус хнеилап. Хара х-Беслан хәыч ус дынсыжзом. Цқа сбыздырзом макъана! Сара сматхаргы уи исырцоит анасың бытаха иахымзакәа бызблыз ахаца ибызшәа, – дмақар-чақаруа амацурта днықәалан, ацәцақәа рцәыргара далагеит, – шыта уи аус бара беиңш саргы сгәы атыфаара иалагеит.

Елисо лгәалақара аеаңсахит. Уи ауадахь деитәналан, лиарта аалырееит...

Ажара ақытан арқарцәа маңхеит. Анцәа иумхәан акәымзар, арака зхызтәымыз азә даарылаларгы, днызкылоз хацак дрымазамызт. Ахәсақәа зынза ишқәыңшаз еибацәахеит, анацәа анра иахымзазакәа, ашәы ршәырцеит. Ақытақәа рыхызгы-рыхымзггы аибацәа ирыртеит. Ус рыднацеит изықәгылаз адггыл, уа ицытуаз азыхь зықәлалыз, иңстацагаз амра зықәңхоз адггыл. Уи ахьчара иағын ачкәынцәа, уи ақәаарыхра иағын абацәа.

Шамахамзар, икалазомызт ачарақәа. Шамахамзар, пхәыс даазгаша арқарцәа ыказамызт, хацада инхаз, усгы хаца ицазомызт, – урт рапхәазатәи абзиабара ргәы итацәахын, иага нырцыргы иара акәын ныхас ирымаз, иара акәын гәыграс ирымаз.

Азҗабцәа рқыта ағар рыла еицааы ианыказ аамтақәа рзы аиңш, ачарақәа рахь ацара акәымкәа, аңсрақәа рахь ацара реазықарцон. Урт лағырзыла икәабаз аибашьра амшқәа реы цқа уао илағ имааиуа, цқа зыгәра изымго гәыграк ацәаара рбон. Аха ари агәыгра макъана ихаран, ихаразан. Изтахыдаз абзиабара ихыхны иамаз рыбла

пшзақәа, амырхәага аамчыдарахаз даеак зкыымсыцыз рқышәқәа, мцхәы еинаалаз рзарақәа, рыбжы хаа!

Аха, агәра ганы икан – атх ахыказ амшгы калон, аңшзара ахыказ – анасың. Анасың – кәашаразам, анасың ашьеи амцеи анеицрас ирхылтыз ацәымза ауп. Уи аңсы тоуп ибылуанаты, азәы алашара инарбонаты. Анасың – машәыршәа ауааы иднагало абырлаш еиңшзам. Ауааы анасың зиауа дыззықәо дырны дықәңарц ауп. Абри аиңш анасың азы ақәңара ауп ихаңароу...

...Макъана шыбжәаара акрагын. Амра иарцәышхьаз ичабра гра ихы иаақәхуа абарца даацалеит Астана. Уи уажәгы аңхы илцны ицон.

Шәанаңьалбеит, шәышәшыама, кәыркәа шоураха, икоу шәымбазои! – даагәамцхамцит амцахь днейны днацамхар ада цсыхәа змамыз Цақәа. – Адггылқәа шыеит, азқәа ракәзар, лак иажәша ртамхеит.

Астана атак камтазакәа ацәардгәы аханы иқәз амартақ азы акәасқәахь иғынеихеит. Саатк иадамзаргы ихы нықәңан иңсишьар итахын. Арт амшқәа зынза дкарахеит. Зны ататын знырцо амашына мағәахәқәа дрыңан, зны аандақәа икуан, уажәдрашәоит... Дук мырцыкәа ларгы атзағы ирзыкнахаз абга ацәа лыманы, аоны аштағ игылаз ал ду днамцалеит. Аиашазы, ари амра ахьақәңхоз иахькылнамцәоз оумашәа иубаратәы икан. Ахы цахәцахә аиңш акәын ишшыз. «Харшыуазаргы харшыааит!» хәа хәаны ауп арашәацәа зегы абригадир ишоуижыыз. Аха, дааганкахәалагы, ас ианыкоу аңш арашәара даара ирыцқан, урт ршьапкәа ишахәшахәуа анышә анрыдрыцсала, иаикәатәины иааилагылеит. Адггыли ажәәани рыбжәара азә аға бжәаргыланы дахозшәа, аҗакар еишьыл бжәаланы иныкәон.

Ахәсақәа аҭаҭын аҭхра иахьазомызт, иахьашьыжь ииатәаза иказ абҭқәа, хәылпазынза иежьза инарыҭалон. Рыбҭа ааиҭымхзакәа, аҭаб иаганы хәылбыеханза итәаны идрыпхуан.

– Оф, шыри! Иеаиҭихын, ахәы бабаза аҭәа днылаиет Астәна, – амш ргоит, аешьра хадзар, иаҭа ахьз ахьамоу аҭыпқәа здыруеит! – инаҭиҭеит иара.

– Уи ами исхәо, иахьа ашарпазы игылаз ауаа, уаҭа псеитакрак ҭамҭазакәа, ас уафы ибахьоума? Ма аҭакар мшуандаз.

– Аҭакар, аҭакар, уи ес-пхынгы ишуеит. Апхын аусура хакәыҭыр, азын иҭаҭсыхәои?

– Аусура шәаҭыҭ сымхәеит сара. Абзиара унымаалозар, уа указ! – лхәан, лгәы нханы амаҭурҭахь лҭыналхеит Цақәа.

Амш ҭәызгаза иҭшын. Ал амахәҭақәа дыргәылпшны ибон мҭхәы иҭаулаз ажәоан иатәара аҭаҭа зны-зынла ишаацәырҭуаз акәлаа хәчы иаҭараз ауарбажә. Уи амҭәыжәоақәа ирыниаалан инахәы-аахәуа имыҭцакзакәа ажәоан иатәагьежьюан.

– Уааи, зны акы унаҭхәп, нас уцәозаргь ҭынч уцәап, саргы аҭаҭын арыҭхра салагап! – ҭаалҭит Цақәа ахыла фыи лхышәшәо амхара абарҭа дныҭагылан. Уи ампахьшыи шкәакәала лхы-лҭы лырбон. Иаргы днагылан иҭынеиҭеит.

Убри аамҭазы агәашә аҭы аҭышьҭыбжә геит. Астәна данаахьаҭш, икитель шкәакәа ахәда ихәда инаҭагыло, амаҭа аҭштәы иҭаҭаны, ахахә далхушәа ихы мҭысзо, ашҭа дҭаҭшуа иҭы дақәтәан дгылан Закан.

– Абас ауп атәылаз реиҭа ианыхьанҭоу аус шыжәуа, – ҭааиҭит уи апшәма аҭәажәаха имҭазакәа, – аҭкәынцәа

уажәы уара уеипш ихәхәаза ашәшьыра иҭаиазам, урҭ апсра абла ихыпшыло, маҭа-маҭала аҭа иигаз адгьылқәа рырхынхәра иаҭуп.

– Саргы урҭ рықәра сҭагылазҭгы... – ҭааиҭит Астәна иахаз ажәақәа рҭагылара иҭахцәамкәа.

– Урҭ рықәра, урҭ рықәра! – ибжыи ҭиҭан, дзықәтәаз аҭы ашькыл днангылан, агәашә дахыҭаны ашҭа дҭаҭаларҭ иҭахызшәа, иеаахирхәхәеит Закан, урҭ рықәра умазаргь ушыҭац унхон.

– Уара сара избо ухәқәарҭ ауп ушааз! – ибла ашьа ҭыҭәалан, ишьхәа даақәҭеиааит Астәна.

– Сара сзақәо сара дыздыруеит, уара уеипш иҭоу ракәым. Уажәы иҭамҭгы аашьҭихит иара, – уеага аанкылан, агьарахь уҭа, ақыҭа зегь арзызартә аҭәҭәагыи ҭаҭа! Шәеизароуп, шәеизароуп зыҭсы ҭоу азә даанмыжкәа. Иазхоит атәара.

– Агьарахь ианҭатәу сара исумырҭан, саагылазаргь уи ауп сызәу. Аха иарбану уара сара сызуаҭәоумшьаз!

– Ииҭахузеи, ари апсцәахәжә! – лхәҭа дишьҭалан ддәықәлеит Цақәагыи.

– Ииҭахузеи бымбои, бычкәын имҭа имҭахарҭ! – агәалаҭара иоуит Закан.

Астәна ихы-иҭы еиҭакит, игәы ҭыҭны идәықәлеит, деилашәеит.

– Апхамшьа! – ҭааиҭит уи аеуао дизааигәахо, – уара иуфахьоу сжыи узымхазакәа аума сашҭа уадгыланы сцәа шпуреуа. Уара агәымха, уара амаҭаҭа.

– Чоу! – шыҭахьҭа иҭы днаҭаҭкәеит Закан, – ххы хамыхәар, ари атроҭкист иаб ахьымзгь хиргоит, – иҭы дацәажәошәа ҭаиҭон иара, – чоу, сымхәеи! – дҭаҭкәеит

ацыхэтэаны. Астана мацзак ауп игхаз уи ихэлымшөы афынза дназарц, аха аеггы шөазар акөхап, ацөа иааҕазызан, иҕан афынанахеит. Уи еилкааны ибеит дшацахаз. Пытраамтак ҕыцха дкажын. Цақөа днеихаххын, ижөа данкны даалырхөит. Адунеи ахи ацыхөеи дшыюуаз еимидазшөа акөын иҕсыҕ шылеига-өеигоз. Игөы пжөаны ацөцөахөа илаҕырзқөа неиуан.

...Елисо зынтрыс урт ачкөынцөа ирхөоз ҕсышөазшөа лахаит. Лгөы аатрысын, дзыдгылаз аҕсацпа днадцын, гөхьаас илкзамшөа дырзызыроуа драосны дцарц лызбит. Ус иагыкалцеит, аха лгөы дажьеит – ачкөынцөа ирхөоз уаҕс бызшөан. Урт злацөажөоз ажөақөа рышьтыбжьқөа, реилахөашья, иаалыркьан рыччашья, лара илаҳаны илхаштхьаз шытыбжьқөан, уимоу адөы гөхьаазго арашь еиҕш, игөхьаалгахьан. Елисо ари адгыли ари абызшөеи данырцөыхараха ауп ианеилылкааз урт шака дырзааигөаз. Урт рыда ҕстазаара лымазамкөа дказцоз ашьа, гөаныла дахьхөыцуаз, раҕхьа уи абызшөеи адгыли рдақөа иртысуан, нас Ахра идақөа иртысуан, уахьынтөи акөын лара лахь ишиасуаз.

Лыблақөа таа аинститут аҕхьа дгыланы ашта дтапшуеит, уи аштаөы лара илцөызыз лыцшаауеит, уа икөгылаз ахаскьынкөа зегь рхыҕхьазара лдыруеит. Есышьыжь даины аталартаө даагылоит. Шьоукы-шьоукы лхы иагуп хөа дейбадырбоит, шьоукы-шьоукы лыцшра-лсахьа рхы-ргөы интаҕежьны ргөы хьу-хьууа аталартаө иныжьны ицоит.

Елисо илызкны арака алегендақөа рхөара иалагахьан. Шықөсқөак раҕхьа уи ари аинститут дталарц даазаарын. Даара бзиа илбо, лыцстазаара змалдарц илтахыз афа-

культет дталарц лтахын. Аҕышөарақөа бзиааны ирыто дшааиуаз, ацыхэтэаны, издыкылоз арцаөы лыҕшзара дыгнахын, диццарц лыдигцеит. Лара илхөазаап даөа арпыск бзиа дшылбо. Иимбацыз уи арҕыс дихыбаан, арцаөы Елисо ахөшьара цөгьа лиҕеит. Елисо илыхьыз хьымзгыс илыҕхьазан, бзиа илбоз арҕыс иахь ацөырцра мап ацөкны лхахөыцөҕьагь мхөазакөа, иөазахахьаз лымаҕөақөа рыла лееилахөаны есышьыжь абри аинститут аҕөашө аөы даины, лылахь еикөцаны абри ашта дтапшуа даагылалоит. Ари алегенда заҳахьаз зегьы ари арцаөы дыршөиуан, зны-зынлаҕы иаатгыланы иналөапшуан, нас ргөи рылаҕырзи еилацөо рөынархон. Закантө иалагахьазыз лара хлацөажөоит хөа, аха Елисо ахаангы атак калцазомызт.

– Икалеи, аҕшза, сбыхөарц абабтаху? – өнак даалыдгылеит изланы иказ арпыск, длацөҕөы-шьацөкөуа. Лара ҕылтзомызт. – Издыруада, бөаҳазар? – инапы аашьтихын лкасы днахарц далагеит, аха апкаца аахлыргеит.

– Оо, ари лөы аконтакт аҕацара шөартоуп, лхы иагуп! – ихөан, иөынеихеит.

...Даөазныкгы илахаит уи илзааигөаз абжьы. Чкөынаки зҕабки аинститут аталартаө, ачцақөа ацөажөара иалагеит. Елисо зынза дырзааигөахеит, аха урт рцөажөара илдыруаз ажөакгы лзалымгазеит. «Сара рыцха, арт ахөышықөса рыла абастөҕьа исхаштыма ари абызшөа» – аҕөыроа налөыкөлеит. «Мап, мап, сара сгөы самжьазеит, арт ирхөо аҕсышөоуп!» – лгөы хьт-хьтуа даакалеит, нас рымоа лкырц лтахызшөа раҕхьа дааиасын, днарөапшит.

– Цаара ҕхашьарам, шөара шөаҕсуаазами? – ачкөын лхы наиқөылкит Елисо.

– Аа, мшыбзиа, аҗхәызба, мшыбзиа, бара ацәажәарагы бдыруазаап, аха оумашәа избо, иарбану аҗсуа бызиаз-цаауа? – җааитит уи лыбла хаақәа днархыҗшылан, нас аарла иеааркәиған, идгылаз аҗхәызба илеихәеит, ари зны аинститут изтамлаз, зхы оумак еикәшәам аҗхәызба шлакәу.

– Аа, рыцҗа! – лқышәқәа иаарывцит арҗыс ицыз аҗхәызба.

– Икалап соашьазар, сара аҗсшәа здыруа ауаоы сишьтоуп, – лхы налыркәит Елисо.

– Җара җ-Кбардатәқәоуп, бхацкы, аха уеизгы-уеизгы бара бзышьтоу аус аҗсуа ида уаоытәюоса дахәом җәа бгәы иаанагозар... – акабарда чкәын аҗсуа избахә аҗәара оумак ишитәхымыз удырратәы деитаналәаҗшит.

– Ишҗыкәу сара җхәыск усыцәшәаны уи избахә шсоум-хәо! – дааҗацәы-җацәит Елисо. Уи лхы-лҗы анаахылт, арҗыс дшьаҳаны дааннакылеит. Ахәылпазтәи амра аиҗш дкәандан, лыччаҗшь гәкын, лыбла хаақәа агәыразреи агәбылреи рхын. Ацәца аиҗш ихәхәаза иҗаз лыхәда, ана-ара ашлара злаҗсаз лхахәы еикәатәа, лоура-лытбаара, арахь анцәа инапала иааганы иртәаз җхәызба җшзаны дкәрцон.

– Ибасхәоит, бхацкы сәеит, ибасхәоит, – җааитит дыләаҗшуа, зны иблақәа наркәуа. – Ардашьыл, кыр шықәса раҗхьа, иаб машәырла ауаоы дицәтахеит... Рқыта иалымҗыр амузт...

– Уи соумхәан, ухацазар, уи соумхәан... Уи сара истәхзам. Сара с-Беслан иаб даҗсуоуп. Убри иаҳаҗыр азы аҗсшәа исырҗарц сҗахуп, җаалтит Елисо, нас даара згәаҗ кны илымаз азә ихы ишлылшоз дасызшәа дааикәтәеит.

– Саҗабымҗан, бахьсыргәамҗыз, сара зегь еилыскааит! – җааитит акабарда, нас аҗҗақәа, ибызшәала ицыз аҗхәызба аҗәақәак налеихәан, Елисо лаҗхьа дгылан иҗынеихеит.

* * *

Амш ааилашәшәуан. Аҗаҗынтра иавархх игылаз арақәа рыбҗқәа аҗша нарыласызаап, иааиҗахәыт-хәытит. Асҗана иҗаирцәыз акалаҗ иман дшаазцәкьа, уахь даламлакәа, аҗсшьара бзиа иахьибоз адәхәыҗш аҗы, ибафқәа еилаҗыцәтәар җәа дшәозшәа, ашьшьыҗхәа ашьацра днылатәеит.

– Бааи, бара арахь бааи, быҗсуеит, бара анцәа иимшәииз! – җааитит иара, имышьхәылҗ наитҗарсшәа даахынаан.

– Уа уштәоу уибондаз, аҗсәеирымга! – леаалыриаашеит уажәраанза аҗаҗынтра иалмыхәхәоз Цақәа.

Асҗана идырит уи зызбахә лымаз Закан шиакәыз, игәгы иҗыцзан иааилашит. Уи аены икалаз ахҗыс ашьтахь оымш ихы аашьтымхзакәа ацәарта дылаиан иара. Дзықәшәаз – иаҳаз ганкахьала имч илнахыр акәын, аха, иара ус имыхьзеит. Агәаҗ имч җанацәеит, дарҗарит, дархәыцит. Дангылаҗы, арҗ ашықәсқәа зынза игәаламшәацыз ишәақь аҗзаҗы иаакнихын, ахәша иарганы икнеихаит, апаҗронақәа еитәеит. Уи ашьтахьгы знык-оынтә ракара, инахаран ацәкьара нкыдицан, дкылҗшуа акәасқьа абарҗа даатәтәеит, аха аихсратәкьа иҗахымхеит. Ишамкәа-ихәламкәа ақыта зеилаирзыарыз! Ус икнаҳазааит, иҗаххар калоит. Закан иеиҗш амаҳаҗацәа ахьыҗаз, иара итәала, уаоы ианакәзаалакгы иҗахын абҗар.

– Уара, абра ада даеацъара тэарта ыказами?! – ихэыц-рақәа даарылылхит ачаб даганы иаидгылаз Цақәа. – Елисо рыцқа, саазқәылаз есуаха гхыз дызбоит. Хара хаипш ларгыи ҳагәхьаалгозар акәхап. Дахьамоу сеидру. Беслан гәаҕ, дыҕазар, уажәшьта дхацахахьейт.

– Уаа, рада-ра, уарида, раа! – Цақәа илхәо ажәәқәа дрызхәыцны игәы ипшаарц азы, имышьхәылтц дахьықәиаз ибжыи аарла итыго ашәа ихәарц дафын иара.

– Уажәааигәа, абри Кьагәса гәаҕ имахә имхара кәзтәз уастак, уи знырцәтәуп рхәейт, уареи сареи хшыкоу дазцаауан, рхәейт. Издыруада, Ахра икынтә акәзар уи ахьынтәаауа? Мамзаргыи Елисо лакәу?

– Ее, Ахра инапы ахьаазо тыпк афы дыҕазар, уажәраанза ихабар хаимхәар калазомызт. Издыруейт, сгәы иадыруейт ак шыкоу, аха икасташа-изуша сақәшәом, ма уара усыцхраа, анцәа, зхьышьаргәытца сакәхшоу! – фәалтын, ататаын асабеи ачаби златата иказ лхы дҕаханы ажәәан днацапшит.

– Уаа, рада-ра, урада-раа! – ибжыи цыстцысуа иихәац ихәон Астана.

Убри аамтазы рымпыл қапшь хәыц рыманы, еибарыюуа аратәи адәхәыпш иаакәлейт ахәыцқәа.

Дук мырцыкәа илашьцацәар хәа ишәоаарын, рыешаны ампыл иасуа иалагеит. Зегыи ирылхәхәо ақкәын хыш – Кан хәашабга итәы иоуп.

Кан аибашьрахь дшыргазтәҕьа, знык акәу ҕынтә ракәу ишәҕәы еицарса хәыцқәа роуит, нас иаафәхтәейт. Уи аахыс зака тьзеи, аха уаха умҕсит. Мышқәак рапхьа Астана ица дынталан, пүтк апш фырпны Кан ипхәыс илзигейт. Макьана инеилап. Егьырт ахәыцқәа – андуцәеи абдуцәеи рымақәоуп,

ари иоуп ирыцқау. «Ипсынтры духааит. Уи иаб даар, сыцкәын дааз цыысшьон!» – игәы итихәаауан Астана.

Абар ампыл ицарсны иахьигаз. Иаха имацқәоу ишьтоуп, аха ихьазом. Иара урт ишакәым дрызныкәар хәа дшәоит, дрыгәтасзом, амоа риҕоит, ампыл рзынаишьтуейт.

Астана ихәыцрақәа даамтадырсын, ииасхьоу ашықәсқәа рахь реынархейт. Игәалашәейт ачара ашьтахь ицкәын ифы иихәаз ажәәқәа: «Уара сыцкәын зацә уоуп, Ахра, абаа аипш суқәгәыгуейт, аха узыхшаз уангыи саргыи иаахатцаур-кәалейт... Хара иаххәо лахауам, лара илхәо хахауам. Афахацәеи адагәацәеи реипш хаилахап... Мап, мап, уи зынза хара дхацәтәымуп!»

Астана ицәа даатазызейт. аҕычра дшафыз дақәыркышәа, ихы дацәыпхашьейт. Уи акраамта дзалтцзомызт ари ахьымзг, еиҕах дышьтпаа Беслан игәалашәара дамгар... Еиҕеигәалашәейт: Елисо лхәчы агара даагарылхын, деилахәаны иабду ишьамхы дшыкәлыртәаз. Астана ишьамхы ааирхысхысит:

Ачу, ачу, ачу, ачу,
Уара ухацоуп, аха умачуп...

Беслангыи ахысхысра дарччозар акәхарын, сан схәы аман ианбаауеи хәа зытра ихтәалан ипшыз ажәтцыс пшқа аипш, ифы аартны икын.

Астана ахаан ихаштцзомызт Беслан ихала ишьапы дшыкәгылаз. Ускан ауп ианидырыз жәйтәнатә аахыс имыззакәа иааиуа ари ашта дәаа хатцак дшахылаз, уи дахьгылаз ишьаптыг афы ишарсыз жәра зкәымыз дааа цәатәы шыаҕак. Арт зегь ииасхьаз сахьақәан, Астана урт дыргәылахан, дызрылтцзомызт

XVIII

Абарт рышьтахь иаарыцкъаны жәашықәса цит. Елисо дтәазаргь, дгылазаргь, дышьтазаргь, дыцәазаргь лыбла дшыггылац дыхгылан Ахра. Уи ибзиан еилылкаауан шыта бзиабара цкъала еисуаз уи игәы дазызыроран дшыкамыз, игәкыз, цәыргашья змам мазак цәахны избаз иблақәа дырхыпшыларан дшыкамыз, ибзиан еилылкаауан зегьы. Аха ауафы ацыхәтәанынза дгәыгуеит, рхәоит. Дгәыгуан Елисо. Лхаҭагыи илзеилкаазомызт дзыкәгәыгуаз. Лыбла хылвар, – лапхья даагылон Ахра. Уи убыскак дааигәаны, убаскак иҕыцны дылбон, зны-зынла арцәаахәа дыхәхәаны, зегь зымчыз ихәда ахынхалара ләазылкуан, уи ацыс моас аҕгы илыпшаауан Ахра дылгәалазыршәаша акы, уи амацәыс аимкьараҕы дапхьон иара ихьзи ижәлеи.

Иаарыцкъаны жәашықәса цит.

Ажара ақытан азын асы зыкәхәз аҭиаақәа амра анрыкәпха, рыбқәа хәычы-хәыцла идыриашо иалагеит, Астана имхырҭа ацыхәан иржхьаз азыхьгы зынза уаф игәы иахьтамыз еацъара ипнажәон, ахәхәахәа иҭхәраа амхы иахьейкараз иҭаршәны аҕаанахеит. Акыр шықәса рапхья уака, азыхь ахьыцтыцуаз атрактор шнеиуаз инҭахан, аҭа амазамзаарын, илыцашьшь ицеит. Шыкәсык аҕәыцәкылхәхәа уака иҭагылан. Ацыхәтәаны даәа ф-тракторк ааганы иахо-еиҭахо цәгьала иҭыргеит. Убри инаркны машьынала ахахәи алыкыи ааганы ишҭарыжьуаз, ирулакгы иҭадырбеит. «Шәәкәйтц, абригы ауафьтәыюса иеипш аҕсы ҭоуп!» – рхәон ааигәа-сигәа инхоз, аха изахауаз хәа уаф дҭкамлеит. Убриаахыс амәа алхра иаҕын азыхь. Убриаахыс ахахәи алыкыи ирақәпон иара... Уи ахы иақәитын уажәшьта. Астана

апхья дгыланы еага ҕыла амәа нҭыгьҕа-ааҭыгьҕан идәықәйтцеит. Иаргы ҭабуп хәа ианахәарц аҭахызшәа, ихәыҭхәыҭуа ацәажәара иаҕын. Азыхь цстазаарас иамоу аныкәароуп, ацароуп. Ианаангыла – инцәеит аҕхәара. Закантә ақәад гбақәа хиҭахьаз уака Ахра. Ахаҕы днеины ихиршәлон, нас ихыгыжьыла-аахыгыжьыло, азымәа иҭагылаз ахаскынқәа инарыдсыла-аарыдсыло, иҭаршәны аҕынанахон иара. Ахра дмаапсазакаә уи ақәад гба акәарахь икылсаанза дацын.

Астана ихысыз аҕәыроақәеи ашыкәсқәеи ихәда иқәыртказ аидареи даара деиҭаргәҕәа дышрымазгы, ари азыхь ахынхәра мыч хәчык иланацеит. Уи ари азыхь – аибашьраҕ иҭаны, иҭамхакәа, аиааира ганы ихынхәыз ахаҭа еипшн-шьалон. Шьҭахька ахынхәраз ақәара. Ғымҭзақәа ақәара. Закайтә чхароузеи аҭсабара иаанарҭшуа.

Азыхь амәа аиҭацыпхьаза адгьыл иналашәкәа иҭон. Астана ибон адгьыл аҭсыз аипш аҕы рҭысуа азыхь шажәуаз, ибон аҭштәы шахалаз иразза, ауаф имаҭ аура иазхианы ишыкалаз. Зны-зынла иқәпсычхауазшәа илымхәҕы шыҭыбжьык неиуан – икаларын изҭаз аидара ахы аҭәна-газаргь, макьана цқәа аҭсы амшьацзар.

Зны-зынла Астана амәа зиҭоз азыхь ашьха кәцәараҕ ихалан албаара здыз аеыюқәа ирылуаа зәаазхаз арашь еипшнылшьалон. Уи иақәтәаз аеыю чкәын ибирак азы аҭштәы аман, ахауаҕ илакы-лакьуан, уи еибга-еизоыда ахынхәра иазпшны шыкәсыла, ааҭсарада итәаз ауаа ргәы канәцозшәа ибон.

Зны-зынла Астана амәа зиҭоз азыхь уи ашьха кәцәараҕ рыҭра кәцаны, зымҭәыжәәқәа ахра иадыршәыланы зҭацәа рыхьчара иаҕу ашьауардын ааигәаланаршәон. Уи игәы

иааногон Ашыауардын аңацаа рыхьчараан ихэны икахар, ари азыхь ада ахэра дааеаки иазырғазом, азышрагы азын-кылазом хэа.

Ихы доахан ахэыста данынтапш, еихагы игэы аака-нацеит: азы гөатан ихыкетөалан ажэцыс. Уи апхэызба пшза леипш, ахэда хэыч еицыхны, ашышыхэа азыжэра иаёын. Ардэынагы апыц өежыза, икэап-кэапуа ишаахыкэ-төалаз-цэка, игэыкацагаха азы ахы нзаанакылеит.

Уи уажэшьта амөа аумырбаргы, ахалагы иаңшаауан, аха «иабахёоу аңыбаа азхоит» хэа ихэарц итахызшэа, Астана уи дапырцзомызт. Раңхэа адгыл иналшышыуан, нас аңэца итафөозшэа итёуан, иаргы иаңшқа иеипш, ахы инапы ыкэишыыр итахын.

Астана иеага наргыланы, аарла-аарла иеааицихын, азы икышө ахакны адгыл дныкөлеит. Ицөызхэаз азы агыама. Агэыр иларцазшэа июныцқа иаатахэмарит иара. Уи игөалашөон ари азы пхалла ихтны ианду ишылгоз, ианду лышьтахь – иан ишылгоз, ацыхэтэаны уи аңхал Цақэа ишаанылкылаз. Ихьшөашөан, ицкыан, иласын.

Агылара ицөымгын, ихы аашытихын амрагыларахь данынапш, дгачамкны даанхеит: имцысзо тыцк аёы иказ аңстхэа хзамызт. Астана зегь ихаштит, азгы, аңсаатө-кэагы, ихэыцракэагы.

– О, бара, банацьалбеит, икалаз бымбазои? – иеага каршэны, дышзахэоз дхыс-хысуа аюныка иёынеихеит Астана.

– Икалазеи, дызустада узацөажэо, уеилагама? – ллаба кны абарца лхы аацпырхэхеит Цақэа.

– Быңшы, акыта ахахы быңшы! – дхақы-псыкыуа уа агэыргэафхэаша имазшэа ашта дааталеит иара, – арахь хзыхь ааңшит, анака – аңта хыцит.

– Анцэа хрыцхашыа, ди, ди, избо закэызеи! – акыта ахахы дыңшуа, дгачамкхан даагылеит Цақэа.

– Ажелар ирзеигу анцэа икаца, рхи-рыхшарей еицаза! – уи лапхыака дааиасшэа, ажэоан днашыапкит Астанагы...

...Акэарт ацалакыа инхыпраан, ашытыбжы уаф дыкэнамыргыло аеакыеит, аеицнахит, ахэыжэкэа аалыр-шөшөан иканапсеит. Аутраф итагылаз ахэаса апыткөыркэа ылнаган урт амра ацыпхыкэа ирыхөлаччоушэа, ахэыцра шкөакөакэа иргөылтны рыбла хэыцкэа рыла раңхэаза акэны ирбаз адунеи иалапшуан. Ацаракэагы еицлабны аира иаёыз аңсабара раңхэатөи рашөакэа азырхөон. Махэык акынтөи даае махэык ашқа ииасуан, төамөахө рымазамызт, аапын рыхо аңстазаара фыц ахь, анасыц фыц ахь. Ауафөытөыюса ишыкөсқэа рыпхэазара иалагоит ашыкөс алагамтаз. Аңсаатө ашыкөсқэа ирылагоит аапын инаркны. Аха ари аапын дааеаки еипшзамызт...

Ахэыстақэа реы акэынцъ рбылуан. Игон ауакыан-чакыан бжыкэа. Ажара иалшөшөон аапынтөи абылфөи аапынтөи адөышөткөеи ргыама. Ажара иалыфөуан зыпсы еивызгаз азыхыкэа рцөыкөбаркэа реихапсабжы. Хацак дыхөхөаза, еикэахаз изшыапык, дзынгылаз июлабак инарыбжыаршэны еитаго, ицө-хацлак иаңхэа иргыланы, агэарбжыара дыбжыаланы днеиуан. Дааазэы изнапык ала зхэы ауз еигэышөла аанда абард иакэнылаз акыдырххаара даёын. Пхэыск, ес-ены аипш, лмаца хыш инапы кны агөашө акынза днеины, краамта лыбла таа амөа данпшылон. Уи агөашө акынтөи аюныка дхынхэыцыпхэаза, шыкөсык-шыкөсык лыкэра иахыцуан. Ускан, ачара адырөаены зарпыс еибашыра дцаз апхэызба, арт ашыкөсқэа зегы ашөы шылшөыц илшөын. Арт зегы ииасхэаз ашыкөсқэа рышьтақэа ракэын.

...Астана агәашә ааиртын, игәкы-цәыкуа еиғапшуаз ажәи ахәыси еиуижыт. Анггы иахъашъыжъ аахыс иамбацыз аҗа ианаңылоз, анапқәа еицыхны игәыдкыло, аҗа акәашара иағызшәа ибеит иара. Аныга ахш җачны ахалара иағын, ажәгы ахәыс ахы ахъарбзоз, агәы раҳаҗза, адунеи ағы агәыразреи абарақәатреи аҳас ирымоу ак акәызшәа игылан.

Агәашә абжы геит. Амҳара агҳъа итәаны ипшыз алагы җаҗахан, сышуеит хәа иалагеит, аха, азә абҗа дасызшәа, иаакоуцәуан, ашҗа иқәхәазо агәашә ашҗа ағынанахеит.

– Уа хәлабзиа, даду!– еилкааны, иғааза илымҳа инҗасит Астана. Аҗак аҗацашъа ихашту, изгәаамыгзоу, даеакы инамырқәацоу сеидроу, аха аарла дынхынаан, иныга наиргылеит. Ишьамхқәа цысцысуа иалагеит.

– Ис... истоубоуп убжы цъара ишсаҳахъоу! – ибжы аҗкаара ицәуадаоны, ииулакгы пҳъака даеа шыағакгы аакеицеит аҗаҳмада.

– Даду, сузымдырзеи? Сара соуп, Беслан! – ғааитит аҗкәын.

– Ари закәи, мшәан, – даанахәы-аахәит Астана, – о, бара, Беслан соуп хәа җкәынак дааны дгылоуп, баадәыл-цыр митә калама! – уажәы-уажәы ибжы кәадахо, ипҗәыс иналықәфитит Астана.

– Даду, абар сангы дахъаауа, Елисо лоуп, хара – аоныка хәаит! – ғааитит дааңышәырччан, нас инап ауқәа иабду инаикәыршан, деиларгәғәа дааникылеит...

Ааңын иахылцыз ашәт шкәакәа аипш, урт дырзааигәахон Елисо. Адәы иаваршәны инеиуаз азыхъ ахы иацәажәон ихәытхәытуа....

Дубулту – Аҗәа – Амзара.
1986 – 1987.

АХҚӘА

Аповестқәа

Аҗсуа баллада	3
җыдалатәи адҗа	149
1. Ах, арҗ атқасқәа	
2. Ашышкәамсқәа рмарш	
3. Абырчман, абырчман!	

Ароман

Шәышьханхыҗ	402
-------------------	-----

Чаниа Терент Михаил-ица

Ишымтақәа реизга х-томкны

Аобатәи атом

**Аповестқәеи
Аромани**

Чаниа Терент Михайлович

Собрание сочинений в трех томах

Том второй

Повести, роман

на абхазском языке

Аредақтор З. Бытәба
Акорреқторцәа Ф. Бытәба, Н. Шьамаҭаа,
Е. Адлеиба, Г. Аркәыць.
Компиутерла акьыпхь иазлырхиеит Н. Минаиа-пҭа.